

P. THEOPHILUS GARCIA AB ORBISO, O.F.M. CAP.

PROFESSOR 'ORDINARIUS' EXEGESIS BIBLICAE
IN PONTIFICIO ATHENAEO LATERANENSI

PRAELECTIONES EXEGETICAE
DE NOVO TESTAMENTO

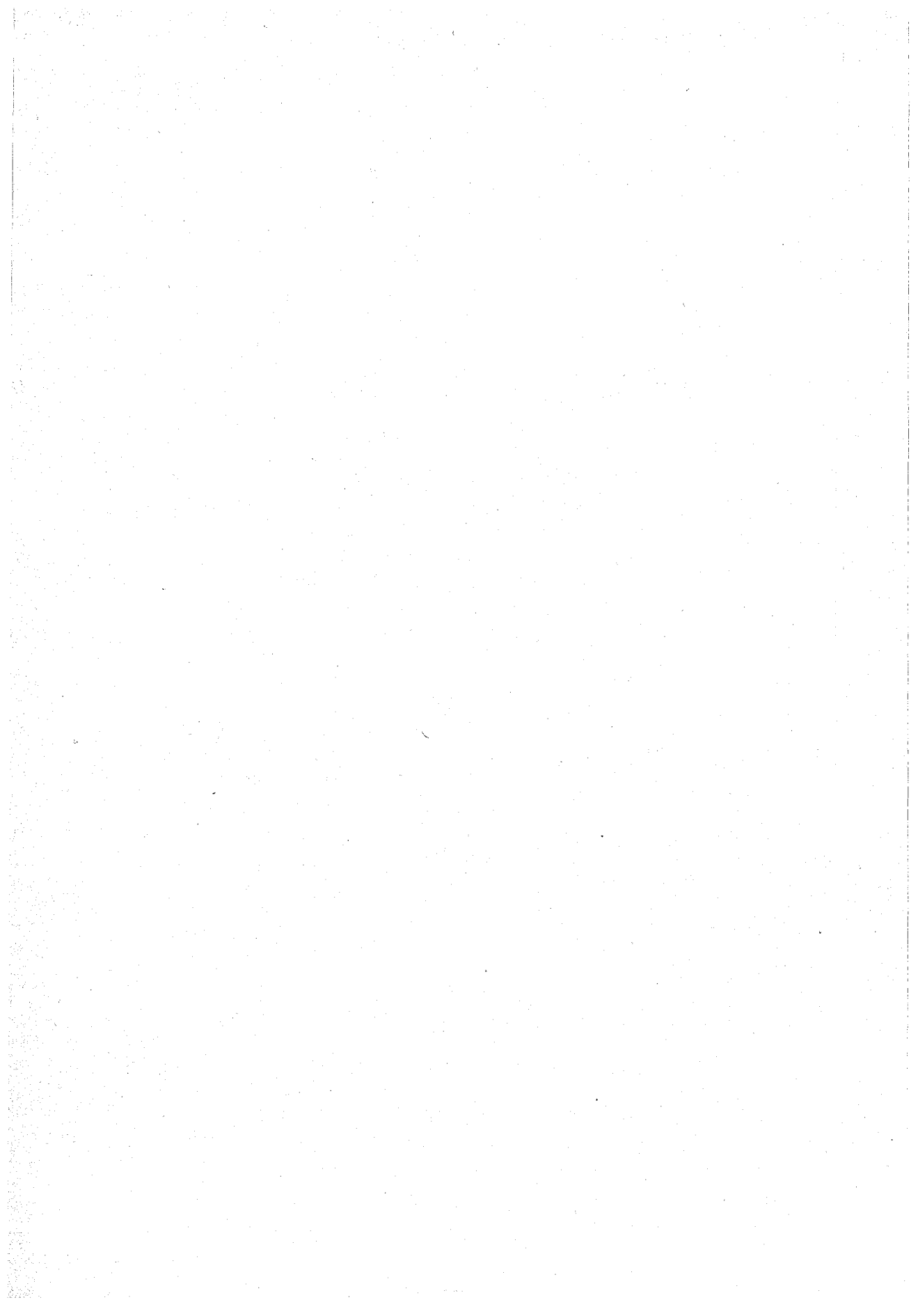
I

EVANGELIA

FACULTAS THEOLOGICA PONTIFICII ATHENAEI LATERANENSIS

ROMAE, MCMLVI

L. 2500

PRAELECTIONES EXEGETICAE
DE NOVO TESTAMENTO

P. THEOPHILUS GARCIA AB ORBISO, O. F. M. Cap.

PROFESSOR 'ORDINARIUS' EXEGESIS BIBLICAE
IN PONTIFICIO ATHENAEO LATERANENSI

PRAELECTIONES EXEGETICAE
DE NOVO TESTAMENTO

I

EVANGELIA

177-1.2

FACULTAS THEOLOGICA PONTIFICII ATHENAEI LATERANENSIS

ROMAE, MCMLVI

IMPRIMI POTEST

FR. BENIGNUS A SANT'ILARIO MILANESE
Minister Generalis O. F. M. Cap.

FR. POLYCARPUS AB IRÁIZOZ, O. F. M. CAP.
Secr. General., Rev. deleg. Ordinis

NIHIL OBSTAT QUOMINUS IMPRIMATUR.

FR. THEOPHILUS ANTOLÍN, O. F. M.
Rev. deleg. Vicariatus Urbis

IMPRIMATUR

E Vicariatu Urbis, die 5 Maii 1956

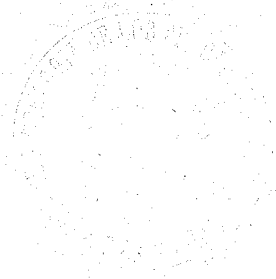
† ALOYSIUS TRAGLIA
Archiep. Caesarien., Vicesgerens

*Omnibus in Christo dilectis discipulis,
qui olim et nunc in Pontificio ad Lateranum Athenaeo,
scholis biblicis seduli adfuerunt,
ut, notitia et amore 'Scripturae divinitus inspiratae' imbuti,
'perfecti' evaderent 'homines Dei',
et 'ad omne opus bonum instructi'*

*Librum hunc qualemcumque
ex corde*

D. D. D.

AUCTOR

PROOEMIUM

LIBER quem prae manibus habes, benevole lector, offert sese tibi ut comitem benignum ducemque expertum in tua agri biblici laboriosa sed necessaria exploratione, ut pretiosos thesauros in eo absconditos tibi ostendat, illisque copiose haustis spiritualiter diteris.

Sed ne ab eo postules id quod non intendit dare, a limine te monitum volumus de eius fine qui in ipsa inscriptione satis indicatur. Sunt « Praelectiones exegeticae », ideoque praecipue et fere unice textus sacri expositionem continentes: quaestiones vero isagogicae supponuntur notae ex schola « Introductionis biblicae », quae ubi studia theologica recte ordinata sunt, scholam « Exegeseos » praecedere debet; quapropter quaestiones illae summatim dumtaxat attinguntur. Exegesis autem Librorum non continua datur, sed, argumento et analysi eorum praemissis, seliguntur sectiones, vel pericopae breviores, quae ob aliquam rationem speciale momentum habere videntur, et eae accuratius exponuntur.

Experientia scholastica diuturna docuit nos huius methodi (— iam a Sancto Pontif. PIO X in Litteris Apostolicis « Quoniam in re biblica » [27-III-1906; cfr. Ench bibl², nn. 162-180] commendatae —) utilitatem; et speramus fore ut quod utile et iucundum fuit alumnis Pontificii Athenaei Lateranensis, qui per sex fere lustra hac ratione a nobis instituti sunt, idem afferat emolumentum dilectis iuvenibus levitis utriusque cleri, qui in Seminariis ecclesiasticis, dum curriculum theologicum peragunt, studio Sacrae Scripturae incumbunt. Illis hunc nostri laboris fructum toto corde dicamus: cupimus enim menti Ecclesiae circa formationem clericorum saepius expressae nos conformare, et ad Eius votorum expletionem pro modulo nostro conferre.

Quae vota LEO XIII in Enc « Providentissimus Deus » (18-XI-1893) sic exprimit: « Maxime optabile est et necessarium, ut divinae Scripturae usus in universam Theologiae influat disciplinam, eiusque prope sit anima » (Ench bibl², n° 114).

Methodi autem nostrae superius indicatae iustificatio habetur in iisdem Litteris Apostolicis (cfr. ibidem, n° 105): post commendationem enim disciplinae « Introductionis biblicae » (ibi, n° 104), subiungit: « Exinde in fructuosiore huius doctrinae partem, quae de interpretatione est, perstudiose incumbet praeceptoris opera; unde sit auditoribus, quo dein modo divini verbi divitias in profectum religionis et pietatis convertant. Intelligimus equidem, enarrari in scholis Scripturas omnes, nec per amplitudinem rei, nec per tempus

licere. Verumtamen, quoniam certa opus est via interpretationis utiliter expediendae, utrumque magister prudens devitet incommodum: vel eorum qui de singulis Libris cursim delibandum praebent, vel eorum qui in certa unius parte immoderatus consistunt. Si enim in plerisque scholis adeo non poterit obtineri, ut unus aut alter Liber continuatione quadam et ubertate exponatur, at magnopere efficiendum est, ut Librorum partes ad interpretandum selectae tractationem habeant convenienter plenam: quo veluti specimine allecti discipuli et edocti, cetera ipsi perlegant, adamantque in omni vita ».

Beata Virgo Maria, Sedes Sapientiae, quae verba et acta Christi, Filii sui, in corde conservabat et conferebat (Lc 2, 19. 51), benedicat inceptis nostris, « ut sermo Dei (— quem indigne tractamus—) currat et clarificetur » (2Th 3, 1), et « verbum Christi habitet in nobis abundanter » (Col 3, 16), ut « veritatem facientes in caritate, crescamus in Illo per omnia, qui est Caput, Christus » (Eph 4, 15). AMEN.

ROMAE, in festo Purificationis B. V. Mariae, 2 Februarii 1956

P. THEOPHILUS GARGIA ab ORBISO, O.F.M. Cap.

BIBLIOGRAPHIA IN EVANGELIA

I. - TEXTUS: (editiones criticae textus graeci N. T.).

- *TISCHENDORF C., *Novum Testamentum graece*: (ed oct crit maior); Lipsiae, 1872.
- *WESTCOTT B. F. - *HORT F. J. A., *The New Testament in the original greek*²: Cambridge-London, 1892.
- *SODEN H. VON, *Griechisches Neues Testament* (Handausgabe); Tübingen, 1913.
- HETZENAUER M., Ἡ καινὴ διαθήκη ἑλληνιστί: Oeniponte, 1904.
- VOGELS J., *Novum Testamentum graece et latine*; Düsseldorf, 1922.
- MERK A. - LYONNET S., *Novum Testamentum graece et latine*; 7^a ed., Romae, 1951.
- BOVER J. M., *Novi Testamenti Biblia graeca et latina*³; Matriti, 1953.

Pro versione Vulgata:

- *WORDSWORTH-WHITE, *Novum Testamentum latine*, (editio minor); Oxonii, 1911.
- HETZENAUER M., *Biblia sacra Vulgatae editionis*³; Ratisbonae et Romae, 1922.

II. - OPERA GENERALIA:

1 - *Philologica:*

- *DALMAN G., *Die Worte Jesu*, I², Leipzig, 1930.
- ABEL F. M., *Grammaire du grec biblique*, suivie d'un choix de papyrus; Paris, 1927 (« Études bibliques »).
- SACCO J., *La 'koiné' del Nuovo Testamento e la trasmissione del sacro testo*; Roma, 1928.
- ZERWICK M., *Analysis philologica Novi Testamenti graeci*; Roma, 1953.
- *DEISSMANN A., *Licht vom Osten*⁴; Tübingen, 1923.
- ZORELL F., *Lexicon graecum Novi Testamenti*²; Parisiis, 1931.
- *KITTEL G., *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*; Stuttgart, 1933 ss.

2 - *Geographica:*

- *DALMAN G., *Orte und Wege Jesu*³, (in Beitr. zur Förd. chr. Theol., 23, 1s); Leipzig, 1924.
- LEGENDRE, *Le pays biblique*; Paris, 1928.
- ABEL F. M., *Géographie de la Palestine*², I-II voll.; Paris, 1933-1938.
- FERNÁNDEZ A., *Geografía bíblica*. (El país de Jesús); Barcelona, 1951.

3 - *Archaeologica, artistica, iudaica*:

- FERNÁNDEZ VALBUENA R., *La arqueologia greco-latina ilustrando el Evangelio*²; Toledo, 1910.
- VIGOUROUX F., *Le Nouveau Testament et les découvertes archéologiques*²; Paris, 1896.
- ROHAULT DE FLEURY, *L'Évangile: études iconographiques et archéologiques*, 2 voll.; Tours, 1874.
- HOLE W. - BOVER J. M^a, *Vida de N. S. Jesu Cristo*. (Artísticas láminas en colores, ilustrando el Evangelio); Madrid, 1916.
- JEAN CHARLES F., *Le milieu biblique avant Jésus Christ*, I-II-III voll. (Paris): I - Histoire et civilisation, pp. XXI-339 (1922): II - La littérature, pp. XXIX-617 (1923): III - Les idées religieuses et morales, pp. XXXIX-727, (1936).
- BONSIRVEN J., *Le Judaïsme palestinien au temps de Jésus Christ; sa Théologie*: I-II, Paris, 1935.
- , *Les idées juives au temps de N. S. Jésus Christ*; Paris, 1934.
- *STRACK H. - *BILLERBECK P., *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*: 4 voll., ex quibus duo priora ad Evangelia pertinent: I, Das Evangelium nach Matthäus (München 1922): II, Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes, und die Apostelgeschichte (München 1924). — Praeterea utiliter consulitur vol. IV, (München, 1928), in quo 'Elucubrationes de variis quaestionibus ad Theologiam et Archaeologiam Novi Testamenti' pertinentibus continentur.

4 - *Historica*:

- *SCHÜRER E., *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi*, voll. I-IV; ed. 3-4 (Leipzig 1901-1911).
- FELTEN JO., *Neutestamentliche Zeitgeschichte*²⁻³; Regensburg, 1925.
- HOLZMEISTER U., *Historia aetatis Novi Testamenti*²; Roma, 1928.
- LEMAIRE P. - BALDI D., (o.f.m.), *Atlante storico della Bibbia*; Torino, Marietti, 1955: i cap. XV-XX (pp. 151-254) illustrano i tempi del N. T., sotto l'aspetto storico-archeologico-geografico.

5 - *Libri de vita Jesu*:

- VEUILLOT L., *La vie de N. S. Jésus Christ*; Paris, 1864.
- SICKENBERGER J., *Leben Jesu nach den vier Evangelien*; Münster in W., 1933.
- O'BRIEN ISIDOR, O.F.M., *The Life of Christ*; New York, 1937.
- *EDERSHEIM A., *The Life and Times of Jesus the Messiah*¹², 2 voll.; London, 1907.
- PRAT F., *Jésus Christ: sa vie, sa doctrine, son oeuvre*⁷, 2 voll.; Paris, 1938.
- KARL ADAM, *Jesus Christus*⁴; Augsburg, 1938.
- WILLAM FR. M., *Das Leben Jesu im Lande und Volke Israel*⁷; Freiburg in Br., 1940.

- RICCIOTTI JO., *Vita di Gesù Cristo*²; Milano, 1941.
 MILLÁS Y VALLICROSA J. M., *Jesucristo según los Evangelios*; Barcelona, 1948.
 FERNÁNDEZ TRUYOLS A., *Vida de N. S. Jesucristo*², Madrid, 1954.
 FELDER H. (o.f.m. cap.), *Jesus von Nazareth*³; Paderborn, 1949.

6 - *Doctrina Christi* (Theologia Evangeliorum):

- GRANDMAISON L., *Jésus Christ: sa personne, son message, ses preuves*⁸, 2 voll. (pp. 412 et 694); Paris, 1929.
 LEBRETON J., *La vie et l'enseignement de Jésus Christ, N. Seigneur*, 2 voll. (pp. 429 et 525); Paris, 1931.
 BONSIIVEN J., *Les enseignements de Jésus Christ*; Paris, 1946.
 LEPIN M., *Le Christ Jésus: son existence historique et sa divinité*; Paris, 1929.
 LEMONNYER A., *Theologie du Nouveau Testament*; Paris, 1928.
 *ZAHN TH., *Grundriss der ntl. Theologie*, (pp. 132); Leipzig, 1928.
 MEINERTZ M., *Theologie des Neuen Testaments*, 2 voll., (in « Bonner-Bibel »); Bonn, 1950.
 BONSIIVEN J., *Théologie du Nouveau Testament*; Paris, 1951.

7 - *Introductoria*:

- CORNELY R., *Historica et critica Introductio in Utriusque Testamenti libros sacros: III, Introductio specialis in singulos Novi Testamenti libros sacros*²; Parisiis, 1897, (reimpressa 1925). (Cursus Script. S.).
 CORNELY R. - MERK A., *Introductionis... Compendium*, 9^a ed.; Parisiis, 1927.
 RUFFINI E., *Introductio in S. Scripturam: Pars II, Introd. in N. T.; Liber I, In Evangelia, Actus Ap., et scripta Johannis*; Romae, 1925.
 SCHAEFFER A. - MEINERTZ M., *Einleitung in das Neue Testament*³; Paderborn, 1933.
 *JÜLICHER A. - FASCHER E., *Einleitung in das N. T.*⁷; Tübingen, 1931.
 *KIRSOPP AND LAKE S., *An Introduction to the New Testament*; New York-London, 1937.
 MORANT P. (o.f.m. cap.), *Introductio specialis in libros N. T.*²; Roma, 1950; (pp. xv-400).
 PRADO J. - DORADO G., *Praelectiones biblicae. - Novum Testamentum: I, Evangelia*⁷; Taurini-Romae, 1947.
 HOEPFEL H. - GUT B., *Introductio specialis in N. T.*, ed. 5^a a METZINGER A.; Romae, 1949.
 *KNOPF R. - *LIETZMANN H. - *WEINEL H., *Einführung in das N. T.*⁵; Berlin, 1949.
 WIKENHAUSER A., *Einleitung in das N. T.*: pp. xvi-420; Herder, Freiburg Br., 1953.
 LEVESQUE E., *Nos quatre Évangiles: leur composition, et leur position respective*⁴; Paris, 1923.

8 - Exegetica:

I - SS. Patres Evangeliorum commentatores:

- 1) *Patres graeci*: A) Alexandrini: a) ORIGENES († 254); *Commentarii in Matthaeum, et Homiliae 39 in Lucam* (MG 13, 829-1901); *Commentarii in Johannem* (MG 14, 21-830). - b) S. CYRILLUS ALEX. († 444), *Commentarius in Johannem, Libri 12* (MG 73. 74, cc. 9-756): *Explanatio in Lucae Evangelium: et in Matthaeum fragmenta* (MG 72, 365-950). B) Antiocheni: a) S. JOHANNES CHRYSOSTOMUS († 407), *Homiliae 90 in Matthaeum* (MG 57.58, cc. 13-794); *Homiliae 88 in Johannem* (MG 59, 23-482). — *Opus imperfectum in Matthaeum*, inter opera Chrysostomi olim recensitum (MG 56, 611-946). - b) THEOPHYLACTUS (ca 1078): *Enarratio in quatuor Evangelia* (MG 123-124, usque ad c. 318). - c) EUTHYMIUS Zigabenus (ca 1118): *Commentarii in quatuor Evangelia* (MG 129).
- 2) Syri: S. EPHRAEM († 373); *Evangelii concordantis expositio*: (versio AUCHER, Venetiis, 1876).
- 3) Latini: a) S. HILARIUS Pictav. († 366); *Commentarii in Matthaeum* (PL 9, 917-1078). - b) S. AMBROSIUS († 397); *Expositionis Evangelii secundum Lucam, libri decem* (ML 15, 1607-1944). - c) S. HIERONYMUS († 420); *Commentarius in Matthaeum*, (ML 26, 15-228). - d) S. AUGUSTINUS († 430); *Quaestionum Evangeliorum Matthaei et Lucae libri duo* (ML 35, 1321 ss.). - *De consensu Evangelistarum, libri quatuor* (ML 34, 1041-1230: cfr. edit. WEIRICH F. in CSEL, XLIII, 1904). - *Tractatus CXXIV in Evangelium Johannis* (ML 35, 1379-1976). - *De sermone Domini in monte* (ML 34, 1229 ss.). - e) S. GREGORIUS Pp. I, Magnus († 604); *Homiliae quadraginta in Evangelia* (ML 76, 1075-1312). - f) S. BEDA Ven. († 735); *In Marci Evangelium expositio* (ML 92, 131-302); *In Lucae Evangelium expositio* (ML 92, 301-634).

II - Scholastici:

- a) S. ALBERTUS M., *Commentaria in Evangelia*: (Opera omnia, t. IX-XI): Lugduni, 1561.
- b) S. THOMAS AQ., *Catena aurea in quatuor Evangelia*: editio 8^a Taurinensis (Marietti), 1925. - *Commentarii in Evv. Matth. et Ioh.*: editio IV Taurin. 1925.
- c) S. BONAVENTURA, *Commentaria in Evangelium S. Lucae*: Op. omnia, vol. VII: Quaracchi, 1895; pp. 3-604. - *Comm. in Joh.; Collationes in Ioh.* (ibid. 1893, vol. VI pp. 239-634).

III - Ex saeculo aureo (1560-1660):

- a) CORN. JANSENIUS GANDAV., *Commentaria in concordiam evangelicam*: Lovanii, 1549; Lugduni, 1577.

- b) MALDONADO J., *Commentaria in quatuor Evangelistas*: Mussiponti, 1596; Lugduni, 1615; Moguntiae, 1874.
- c) TOLEDO FR. (Cardinalis): *In sacrum Johannis Evangelium Commentarii*; Roma, 1588. - *Interpretatio Lucae 1-12*; Roma, 1600.
- d) SALMERON ALF., *Commentaria in evangelicam historiam*; Matrili, 1597 et 1602.
- e) CORN. A LAPIDE, *Commentaria in quatuor Evangelistas*: Romae, 1669: (in editione Neapolitana 1857, tom. 8°).

IV - Recentiores, (saec. XIX-XX):

PATRIZI FR. XAV., *De Evangelii libri tres*: Friburgi Br. 1853.

N. B. - Alios ad singula Evangelia notabimus.

V - Opera collecta: vel in totam S. Scripturam, vel in Novum Test, tum catholica, tum extranea:

- 1) *Cursus Scripturae sacrae*: in eo scripsit comm. in singula 4 Evv. KNABENBAUER J.
- 2) *Études bibliques*: singula 4 Evv. exponit LAGRANGE M. J.
- 3) *Die hlg Schrift des N. Test.* (Bonner-Bibel): Evangelia synoptica exponit DAUSCH P.; Evangelium IV, TILLMANN FR.
- 4) *Regensburger Bibel*, Neues Testament: Evv. exponuntur a SCHMID J., et WIKENHAUSER A.
- 5) HERDER'S BIBEL KOMMENTAR: *Die hlg Schrift für das Leben erklärt* (Freiburger-Bibel), LAUCK W., Freiburg Br., 1935 ss.
- 6) *Echter Bibel: Die hlg Schrift in deutscher Uebersetzung*; (Würzburg, 1947 ss.).
- 7) *La sainte Bible* (PIROT L. - CLAMER A.): Evv. explicant BUZY D., PIROT L., MARCHAL L., BRAUN F. M. (Paris 1935 ss.).
- 8) *Verbum salutis: Commentaire du N. T.* (Paris 1924 ss.). Evv. explicant DURAND A., HUBY J., VALENSIN A.
- 9) *'Bible de Jérusalem'*, La sainte Bible traduite en français sous la direction de l'École biblique de Jérusalem, (Paris, 1948 ss.); Evv. explicant BENOIT P., HUBY J., OSTY E., BOISMARD M. E.
- 10) *'International critical Commentary'* on the holy Scriptures of the Old and New Testament, (Edinburgh, 1895 ss.): Evv. explicant PLUMMER A., GOULD E. P., BERNARD J. H.
- 11) *'Kommentar zum N. T.'*, cura ZAHN TH.; Leipzig-Erlangen, 1903 ss.
- 12) *'Theologischer Handkommentar zum N. T.'*, cura ALTHAUS P. et SCHMIDT H. W.; Leipzig, 1931 ss.
- 13) *'Die Schriften des N. T. neu übersetzt und für die Gegenwart erklärt'*; Göttingen 1917, ed. 3^a, curante BAUMGARTEN O., BOUSSET W., GUNKEL H., &c.

Studia varia circa N. T. inveniuntur in 'Collectionibus' periodice editis, v. gr.

- 1) *Biblische Studien* (BSt), a BARDENHEWER O., GOETSBERGER J., SICKENBERGER J. edita: Freiburg in Br. 1896 ss.
- 2) *Neutestamentliche Abhandlungen* (NtlAbh), a MEINERTZ M. edita: Münster in W., 1908 ss.
- 3) *UNTERSUCHUNGEN* zum N. T., Leipzig 1912 ss.
- 4) **Biblische Zeit- und Streitfragen* a BÖHMER J. et aliis edita: Breslau, 1905 ss.

VI - *Comm. in singula Evangelia:*

1° - In MATTHAEUM:

- a) VAN STEENKISTE J. A., *In Evangelium S. Matthaei*, voll. I-IV: Brugis, 1876: 4^a editio, 1903. - b) ROSE V. (O. Pr.), *Évangile selon saint Mathieu*, Paris, 1904. - c) *ZAHN TH., *Das Ev. des Matthäus ausgelegt*⁴, Leipzig et Erlangen, 1922. - d) LAGRANGE M. J., *Évangile selon Saint Matthieu*³, Paris, 1927. - e) KNABENBAUER J., *Comm. in Evangelium secundum Matthaeum*: editio 3^a curante MERK A.; Paris, 1922; voll. 2 (in CSrS). - f) DURAND A., *Évangile selon St. Mathieu*²³, Paris, 1938 (in Vb sal.). - g) BUZY D., *Évangile selon s. Mathieu*², Paris, 1946 (in 'La S. Bible' de PIROT L. - CLAMER A., IX). - h) BOVER J. M., *El Evangelio de S. Mateo* (pp. xvi-584), Barcelona, 1946. - i) SCHMID J., *Das Ev. nach Matthäus übersetzt und erklärt* (pp. 277); Regensburg, 1948: (in 'Regensburger Bibel' I). - j) STAAB K., *Das Evangelium nach Matthäus* (pp. 164); Würzburg, 1951: (in 'Echter Bibel' I). - k) *PLUMMER A., *A critical and exegetical Commentary on the Gospel of St. Mathew*: London, 1909; (in 'Int crit Comm').

2° - In MARCUM:

- a) KNABENBAUER J., *Comm. in Ev. secundum Marcum*², Paris, 1907. - b) LAGRANGE M. J., *Évangile selon S. Marc*⁴, Paris, 1929. - c) HUBY J., *Évangile selon S. Marc*²⁰, Paris, 1929, (Vb sal., II). - d) PIROT L., *Évangile selon S. Marc*², Paris, 1946 (La s. Bible, PIROT-CLAMER, IX). - e) SCHMID J., *Das Evangelium nach Markus*², Regensburg, 1950: pp. 249: 3^a ed. 1954; pp. 319: (Reg Bibel N. T., II). - f) *LOHMEYER E. - *SASS G., *Das Ev nach Markus übersetzt und erklärt*¹¹, Gött. 1951: (in Krit. exeg. Komm. zum N. T., 1-2). - g) *TAYLOR V., *The Gospel according to S. Marc*; (pp. xx-696): London, 1952. - h) ZERWICK M., *Untersuchungen zum Markusstil*; Roma, 1937.

3° - In LUCAM:

- a) KNABENBAUER J., *Evangelium sec. Lucam*: 2^a editio, reimpressa 1926: Paris, (in CScript Sacrae). - b) *PLUMMER A., *A crit. and Exeg. Commen-*

tary on the Gospel of S. Luke: 5^a editio 1922: reimpressa 1942, Edinb. (ICC). - c) LAGRANGE M. J., *Évangile selon S. Luc*³: Paris, 1927. - d) MARCHAL L., *Évangile selon S. Luc*, 2^a editio, Paris, 1946: ('La S. Bible', PIROT-CLAMER, X). - e) SCHMID J., *Das Evangelium nach Lukas*², Regensb. 1951; pp. 296, (in 'RegensbBibel N. T.', III). - f) VALENSIN A. - HUBY J., *Évangile selon S. Luc*; editio 41^a, Paris, 1952: (Vb sal., 8). - g) BARTELT W., *Das Ev. des hlg Lukas*; Fr. in Br.; 1937, (Herder's BK. XII).

4° - In tria Euv. Synoptica:

a) DAUSCH P., *Die drei älteren Evangelien übers. und erkl.*: vierte neubearbeitete Aufl.-Bonn. 1932; pp. xv-588, (in 'Bonner-Bibel', I). - b) CAMERLYNCK A. - COPPIETERS H., *Evangeliorum sec Mt, Mc, et Lc Synopsis*: Brugis, 1908. - c) LAGRANGE M. J. - LAVERGNE C., *Synopsis evangelica* (graece), Barcinone 1927. - d) PRADO J., *Synopsis evangelica ad usum scholarum*, Matriti, 1943. - e) VANNUTELLI P., *Synoptica*: Roma, 1936-1940. - f) DA FONSECA A. G., *Quaestio Synoptica*; Roma, 1952. - g) LEAL J., *Sinópsis de los cuatro Evangelios*: nueva versión del original griego, en columnas paralelas, con notas críticas. - Madrid, 1954 (B.A.C.)

5° - In Ev. JOHANNIS:

a) BELSER J. Ev., *Das Ev. des hlg Johannes*, Freiburg in Br. 1905. - b) MURILLO L., *San Juan*: Barcelona, 1908. - c) *WETSCOTT B. F., *The Gospel according to St John*; London 1908. - d) *WEISS B., *Das Johannes-evangelium als einheitliches Werk, geschichtlich erklärt*; Berlin 1912. - e) KNABENBAUER J., *Evangelium sec. Joannem*², Paris 1906: reimpr. 1925, (in CScriptSacrae). - f) *ZAHN TH., *Das Evangelium des Johannes ausgelegt*, 6^a editio, Leipzig 1921. - g) LAGRANGE M. J., *Évangile selon S. Jean*³; Paris, 1927, (in 'Études bibl.'). - h) DURAND A., *Évangile selon S. Jean*, 11^a editio, Paris 1927, (in 'Vb sal.' IV). - i) TILLMANN F., *Das Johannes-evangelium*⁴, Bonn 1931, (in 'Bonner-Bibel'). - j) LAUCK W., *Das Evangelium (und die Briefe) des hlg Johannes*, Freib in Br. 1941: pp. xx-567: (in 'Kerder's BibKomm', 13). - k) BRAUN F. M., *Évangile selon S. Jean*, 2^a editio, Paris 1946, (in 'La S. Bible' PIROT-CLAMER, X). - l) *BULTMANN R., *Das Evangelium des Johannes*, Gött. 1941. - m) *BERNARD J. H., *A crit. and exeg. Comm. on the Gospel accord. to St John*, voll. 2; Edinb. 1948, (in 'ICC'). - n) WIKENHAUSER A., *Das Ev. nach Johannes*, pp. 296: Regensburg, 1949; (in 'RegensbBibel N. T.' IV). - o) BEECKMAN P., *L'Évangile selon S. Jean, d'après les meilleurs auteurs catholiques*: Bruges, 1951; pp. xxiv-444.

VII. - De Evangeliiis apochryphis:

a) *TISCHENDORF C., *Evangelia apochrypha*; Leipzig, 1853. - b) *RESCH A., *Ausserkanonische Paralleltexte zu den Evangelien*: in 'Texte und Unter-

suchungen', 10, 1-4; Leipzig, 1893-96. - c) *PREUSCHEN E., *Antilegomena: die Reste der ausserkanonischen Evangelien*², Giessen 1905. - d) BARDENHEWER O., *Geschichte der altkirch. Litteratur*², t. I-II; Freiburg in Br. 1913 s. - e) SZEKELY ST., *Bibliotheca apochrypha*, Freiburg in Br., 1913. - f) *HENNECKE E., *Nil Apochryphen*², Tübingen, 1924, (pp. 1-110). - g) *JAMES M. RH., *The Apochryphal New Testament: apochryphal Gospels...*; Oxford, 1924. - h) AMANN E., *Apochryphes du N. Test.*; in 'Dict. de la Bible', Suppl. I, cc. 460-533: Paris, 1928. - i) IDEM, *Le Protévangile de Jacques, et ses rémaniements latins*, (in Collectionne 'Les apochryphes du N. T.'), Paris, 1910. - j) VAGANAY L., *L'Évangile de Pierre*, (in 'Études bibliques'), Paris 1930.

N. B. a) Alia opera et studia suis locis, data occasione, indicabuntur.

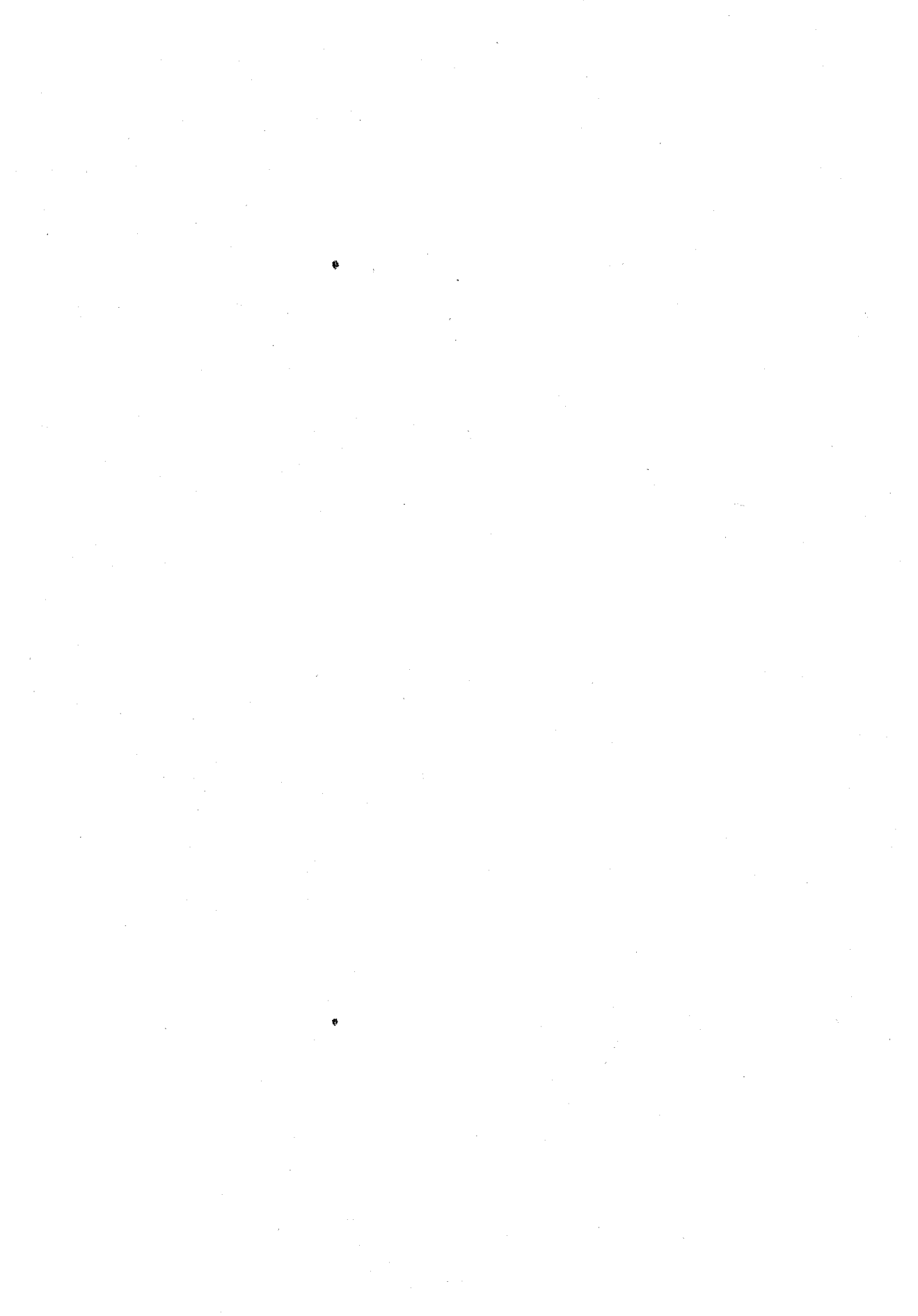
b) Auctores non catholicos stellula (*) de more distinximus.

c) *Siglis*, nisi sint valde nota, parce usi sumus; sed inscriptiones periodicorum, Collectionum, &, vel integras damus, vel saltem ea elementa quae ad eas facile capiendas inserviunt, lectori offerimus.

PARS I

INTRODUCTORIA

QUAESTIONES PRAELIMINARES

I^a - PALAESTINA CIRCA TEMPUS CHRISTI ¹

Nemo non videt quantum iuvet faciliori et pleniori intelligentiae Evangelii, historiam nosse illius populi, cui Christus tantum honorem conferre dignatus est, ut in ipso nasceretur, degeret, praedicaret et moreretur; si ideas et sensa illorum ad quos Christus loquebatur bene noverimus, sermones Eius clariores fient: adiuncta historica personarum, locorum, temporis, aliaque id genus, narrationibus evangelicis vitam communicant, ita ut qui tali subsidio munitus Evangelium legit, ipsum Christum videre et audire, et cum Ipso conversari sibi videatur. Ideo, ante ipsam Evangelii explicationem nonnulla praemittere de statu et condicione Palaestinae circa tempus Christi utile ducimus.

Agemus, I^o) de statu *politico* Palaestinae; 2°) de ejus condicione *sociali*; 3°) de ejusdem statu *religioso*. Tandem, 4°) brevem Terrae sanctae descriptionem dabimus.

1° STATUS POLITICUS. Cum Christus natus est, sceptrum regni non amplius erat in manu Iudaeorum, sed ad externos transierat; ad Romanos nempe, qui per servum suum Herodem, Idumaeum, titulo regis donatum, Palaestinam gubernabant ². Ut origo dominationis romanae in Palaestinam, et initium regiminis Idumaeorum melius intelligatur, historia paulo altius petenda est.

¹ *Bibliographia*. Pro hac quaestione conferantur: a) FELTEN J., *Neutestamentliche Zeitgeschichte*, 2^a et 3^a ed., Ratisbonae 1925; duo vol. (Adest versio italica I editionis a BONGIOANNI adornata: «Storia dei tempi del Nuovo Testamento»; Taurini, 1913: L.E.I.); b) *SCHUERER, E.; *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter J. Christi*, 4^a ed.: Leipzig 1906-09; c) *EDERSHEIM A.: *The Life and times of Jesus the Messiah*, 12^a ed.; (duo vol.) London, 1907; d) LAGRANGE M. J.; *Le judaïsme avant Jésus Christ*; Paris, 1931; e) RICCIOTTI G.: *Storia d'Israele*, duo vol., Torino, 1932-34: (Volumen alterum agit de re nostra a pag. 331 ad finem); f) WILLAM F. M.: *Das Leben Jesu im Lande und Volke Israel*, ed. 4^a, (Herder, Freiburg i. Br., 1934); g) J. BONSRIVEN, *Le judaïsme palestinien au temps de Jésus Christ*, 2 voll., Paris 1935.

² Confer Mtth. 2, 1 ubi Iesus dicitur natus «in diebus Herodis regis», cum Lc. 2, 1 ubi narratur nativitas Christi in Bethlehem occasione *census ab Augusto Imperatore indicti*.

A) *Dynastia Asmonaeorum* (ab anno 141 ad 37 a. Chr.). Ita appellatur illa series principum qui ab Asmonaeo (Ἀσμωνάιος), proavo Mattathiae, originem ducunt. (cfr. *Fl. Joseph*; « Ant. » XII. 6, 1; XIV. 16, 4; etc.). — Ab aliis, *Machabaei*,³ nomine biblico vocantur.

Mattathias, sacerdos de Modin, aegerrime ferens destructionem religionis et patriae, quae a regibus Syriae, ethnicos mores in Palaestinam inferre conantibus, peragebatur, parvam manum collegit eorum qui avitae religioni fideles permanere volebant, et omnes pariter decreverunt mandatis iniquis toto nisu contraire. Post obitum Mattathiae (a 166 ante Chr.), filius ejus *Judas* princeps belli fuit, et multis gloriose gestis, cecidit tandem in bello (a. 161 a. Chr.), ejus loco succedens frater illius *Jonathas*, qui summus sacerdos et Judaeae procurator ab Alexandro Bala constitutus, dolo captus est et occisus a Tryphone (a. 143 ante Chr.). Sequitur frater eorum *Simon*, qui, fortis et prudens, primus inter Asmonaeos titulum et jura regis a Demetrio II, anno 141 a. Chr., accepit, et a populo judaico dignitatem quoque summi sacerdotis, hereditario jure ad posteros suos transmittendam. Simone anno 135 ante Chr. dolose interfecto, ducatum populi, summumque sacerdotium assumpsit filius ejus *Joannes Hircanus I* (135-105), cujus brevi commemoratione clauditur liber I Machabaeorum: expugnavit Idumaeos, eosque Judaeis adnexuit, imposita circumcissione. Fuerunt ei duo filii, *Aristobulus I* et *Alexander Jannaeus*, quorum prior breviter regnavit, alter vero 27 annis; moriens anno 76 regnum reliquit uxori suae *Alexandrae*, quae per 9 annos illud administravit: nam duo filii ejus, *Jo. Hircanus II* et *Aristobulus item II*, de throno inter se contendebant. Hircanus, vivente adhuc matre Alexandra, summo sacerdotio auctus erat; at post mortem matris bellum civile inter duos fratres exarsit, in quo Aristobulus victor exstitit: attamen Hircanus, ex consilio *Antipatris* nobilis Idumaei, auxilium petiit ab Areta Nabataeorum principe, qui Aristobulum devicit, et obsedit Jerusalem.

B) *Romani rebus Palaestinensibus se immiscent*. In hac duorum fratrum contentione ingrediuntur Romani in Palaestinam: anno 65 venit Scaurus, dux Pompei, qui partes Aristobuli adjuvit; post duos annos

³ Sacra Scriptura quidem hoc cognomen uni Judae, tertio Mattathiae filio, apponit (cfr. 1 Mach. 2, 66; 5, 24. 34; 8, 20; 2 Mach. 5, 27; et passim); postea tamen usu extendebatur etiam ad ejus fratres et ad integram seriem principum illius familiae, imo et ad universam illam generationem fidelium Iudaeorum, qui pro patriis legibus et populi libertate Seleucidis persecutoribus, maxime Antiocho IV Epiphani, strenue restiterunt.

(a. 63) venit ipse Pompeius, ab utroque fratre et ab aliis quoque Iudaeis expetitus, ut finem liti imponeret: volebat Pompeius pacifice rem componere; at Aristobuli modo agendi irritatus, dum Hircanum, titulo ethnarchae, non regis concesso, in summo pontificatu restituit, Aristobulum ejusque filium *Antigonum* Romam secum detulit, tanquam bellicum trophaeum.

C) *Asmonaei ab Idumaeis supplantantur.* Hircanus, debilis prorsus et indolens, totum se Idumaeo Antipatri commiserat, cujus unica cura erat Romanis placere, sperans accipere ab eis aliquando regnum Iudaeae, quod pro se suisque filiis ambiebat: sed dum haec moliebatur, a quodam pincerna Hircani veneno potus, interiit. At jam filium suum *Herodem* (ex Kypro Nabathea habitum) praefectum Galilaeae, annuente J. Caesare, constituerat, eundemque tetrarchae dignitate ab Antonio auctum viderat. Post mortem patris venit *Herodes* Romam anno 40 ante Chr., ibique nominatus est *rex Palaestinae* a triumviris Antonio et Octaviano, qui simul cum Lepido Imperium gubernabant. Sed adhuc superstes erat *Antigonus*, filius Aristobuli, qui patrum suorum thronum recuperare conabatur, et multas cum Herode per triennium habuit pugnas, initio quidem haud felici successu, deinde vero a Parthis adiutus, expugnavit Jerusalem, et Herodem in fugam coniecit; ad ultimum vero Herodes, Romanis adiuvantibus, superavit Antigonum, qui ad Antonium Antiochiam delatus, capite truncatus est.—Hoc modo finem habuit dynastia Asmonaeorum anno 37 ante Christum.

D) *Herodes*, qui cognominatus est *Magnus*, his notis distinguitur. a) De amicitia Romanorum semper sollicitus, sed de fidelitate amicis olim habitis servanda nihil curans, ad illum sese vertebat, cui pro tempore secunda fortuna erat: a Pompeio nempe transivit ad J. Caesarem, ab hoc deflexit ad Crassum, a Crasso ad Antonium, quem tandem in adversa fortuna derelinquens, ad partes transiit Octaviani Augusti. Ita fit ut Herodes *servus* potius dicendus sit Romanorum, quam verus rex Iudaeorum. — b) *Decem uxores simul* habuit, quas in aestu libidinis apprehensas ad breve tempus adamavit: suspicax ac zelotypus qui erat, quamlibet etiam calumniosam adversus eas insinuationem, a sorore sua Salome et a matre factam, admittebat, et amore in odium converso, hanc repudiabat, illam interficiebat. Praecipuae uxores fuerunt *Mariam me Asmonaea*, quam occidit; *Dori Nabathaea*, quam bis accepit et toties a se dimisit; *Malthake Samaritana*, ex qua filios Archelaum et H. Antipam habuit, et *Cleopatra Hierosolymitana*, quae peperit ei Philippum. — c) *crudelitate insinns*: vere

vir sanguinum, plurimos occidit vel joci causa, sive etiam ob simplicem suspicionem; 45 ex praecipuis fautoribus Antigoni, simul cum pluribus aliis ad Synedrium pertinentibus e medio sustulit: morti quoque tradidit uxorem suam Mariamme et hujus matrem Alexandram, duos filios Alexandrum et Aristobulum ex Mariamme habitos, item filium Antipatrem ex Dori genitum; insuper Hircanum II, summum Sacerdotem, octogenarium, et multos alios; nam ubique aemulos metuens, et conjuratores suspicatus, semper anxius erat, et ira facillime excandescbat: talis apparet quoque Herodes ex Evangelio Matthaei (2, 1-23). — d) *Activitas aedilicia Herodis* ingens fuit: ut Augusto Imperatori, qui hoc genere operum valde delectabatur, morem gereret, flocci faciens saepissime opiniones et sensa religiosa Iudaeorum. In Jerusalem magnum amphitheatrum ludis faciendis, et theatrum spectaculis dramaticis habendis construxit, aquilis superpositis ornavit, magnam excitans indignationem Iudaeorum. — Samariam ampliavit et munitionibus cinxit, vocavitque eam *Sebasten* in honorem Imperatoris; idem fecit cum Turre Stratonis, quam appellavit *Caesaream*; aedificavit in ea templum in honorem Augusti et Romae. — Opus vero ejus praecipuum fuit amplificatio et ornatus Templi hierosolymitani, in quo $9\frac{1}{2}$ annorum tempus insumpsit; Dedicationem ejus magna solemnitate celebravit, offerens ipse 300 boves pro sacrificio. At gaudium Iudaeorum in tristitiam et indignationem versum est, cum paulo post ingentem aquilam auream super portam Templi principalem collocavit. — In adjacentibus Templi semper fiebant labores (cfr. Jo. 2,20), et nonnisi anno 64 post Chr. opus perfectum fuit, cum iam iam erat funditus evertendum.

E) *Herodis mors et testamentum*. Corrosus a vermibus, mortuus est septuagenarius circa Pascha anni 750 U. C. in Jericho, in cuius hippodromo includi fecerat omnes nobiles Iudaeos, qui statim ac ille moreretur, a sagittariis telis configi debebant, ut luctus populi in sua morte non deesset. Eo autem mortuo, soror ejus Salome liberos abire permisit. — Testamentum suum saepe mutavit Herodes; et post ejus mortem vim habuit nullam, donec ab Augusto ratihabitu est: heredem principalem constituit *Archelaum*, assignata ei Iudaea, Samaria et Idumaea; *Herodi Antipae* dedit Galilaeam et Peraeam, *Philippo* demum obtigit Gaulanitis, Trachonitis, Batanaea et Panias.

F) *Archelaus*: titulo ethnarchae insignitus, patris crudelitatem imitatus est; quapropter invisus Iudaeis et Samaritanis, quorum tria millia necaverat, accusatus est ab eis apud Imperatorem, qui eum Romam

vocavit ut se iustificaret; quod cum facere non posset, sententia publicationis bonorum et exsilii mulctatus, Viennam in Gallia relegatus est. In sua ethnarchia per decem dumtaxat annos fuit, videlicet, ab anno 4° ante Chr. ad 6 post Chr. — In Evangelio semel commemoratur (Matth. 2, 22).

G) *Iudaea sub Procuratoribus Romanis.* Post Archelai depositionem, eius ethnarchia in Provinciam romanam redacta est, et Provinciae Syriae annexa, a proprio tamen Procuratore (ἐπίτροπος) gubernata; quod regimen ab anno 6 post Chr. usque ad 41 duravit. — E tota serie Procuratorum huius periodi illos solum nominamus qui cum factis biblicis relationem habent.

1) *Coponius* (ab anno 6 ad 9 p. Chr.) Procuratoris munere fungebatur, cum illa seditio, duce Juda Galilaeo, facta est, propter census populi a praeside Syriae, Publio Sulpicio Quirinio, ex mandato Augusti peractum, de qua sermo est Act. 5, 37.

2) *Pontius Pilatus*, qui ab anno 26 ad 36 p. Chr. provinciam administravit, saepe in Evangeliiis recurrit. Ex eius aliorumque magistratum tempore declaratur initium praedicationis Joannis Baptistae (Lc. 3, 1 sq.). Jam ab initio exosus factus est Judaeis propter suam arrogantiam et contemptum populi eiusque religionis: eius crudelitas inter alia patet ex Lc. 13, 1, cum multos Galilaeorum, dum sacrificia in Templo offerebant, necare iussit. Tetrarcha H. Antipa non coutebatur; ad eum tamen misit Jesum, potius ut semetipsum a molesta causa liberaret, quam ut Tetrarchae exhiberet obsequium, quod tamen satis fuit ut animum adversum invicem deponerent (Lc. 23, 7-12). Eius debilitas animi in tota historia Passionis Christi ostenditur; gratiam Caesaris amittere timens, petitioni tumultuantis turbae acquiescit, et Jesum supplicio Crucis damnat, licet Eum, pluries examinatum, invenerit innocentem. Tandem, a Samaritanis, quos crudelissime tracterat, accusatus apud Vitellium, Syriae praesidem, Romam missus est, ut sese defenderet coram Imperatore Tiberio; quo interea vita functo, successor eius Caligula Pilati depositionem decrevit. De vita posteriori Pilati et de eius morte nihil certi dici potest, cum fontes inter se non conveniant (Cfr. EUSEBIUS, H. E. 2, 7; *TISCHELDORF « *Evang. apochrypha* » 1876, p. 449, ss.; *SCHÜRER; « *Gesch. des Jüd. Volkes* » I, p. 492 sq.).

H) *Herodes Antipas.* Filius Herodis Magni, et frater germanus Archelai, Galilaeam et Peraeam ut tetrarcha gubernavit, ab anno 4 ante Chr. ad 39 vel 40 post Chr. Ob suam libidinem, (repudiata enim pro-

pria uxore, filia Aretae regis Arabum, duxerat Herodiadem, uxorem Philippi⁴ fratris sui adhuc superstitis), saepe a Joanne Baptista reprehensus, misit eum in carcerem, et precibus Salome filiae Herodiadis licet invitus concedens, decollavit (cfr. Lc. 3, 19 sq.; Mc. 6, 17-29; Mtth. 14, 3-12). Hunc Herodem Jesus appellavit *vulpem* (Lc. 13, 32). Post plures annos, adveniente in Palaestinam Herode Agrippa I, qui ab Imperatore Caligula tetrarchiam Philippi⁵ et Lysaniae cum titulo regis acceperat, Antipas, incitatus ab Herodiade, eundem pro se titulum regium ab Imperatore efflagitavit; sed rebellionis et conspirationis accusatus ab Agrippa, cum se apud Caligulam purgare nequiret, tetrarchia privatus est, et in exsilium Lugdunum missus: tetrarchia eius Agrippae data est.

I) *Herodes Agrippa I, rex Palaestinae*. (41-44 post Chr.) — Agrippa erat nepos Herodis Magni, et filius Aristobuli, fraterque germanus Herodiadis. Occiso Caligula anno 41 p. Chr., Claudius Imperator non solum confirmavit Agrippam in tetrarchiis Philippi, Lysaniae et Antipae, sed insuper adiecit Iudaeam et Samariam, ita ut esset, sicut avus suus Herodes Magnus, rex totius Palaestinae. De Agrippa I sermo est in libro Actuum; ipse persecutus est Apostolos: Jacobum maiorem, fratrem Joannis occidit gladio, anno 42 p. Chr.; Petrum in vincula coniecit, qui tamen mirabiliter e manibus ejus ereptus est (Act. 12, 1-19). Mors eius item in Actibus Ap. narratur c. 12, 19-23: a Deo percussus, dum Caesareae honores divinos a populo adulatorie oblatos superbus captaret, consumptus a vermibus, exspiravit anno 44 p. Chr.

K) *Palaestina declaratur Provincia Romana* et a Procuratoribus gubernatur (a. 44 ad 66).

Mortuo Agrippa I, ejus filius Agrippa II, qui Romae degebat, et nimis juvenis erat, regnum patris non accepit, sed Palaestina a Romanis per Procuratores quorum primus fuit *C u s p i u s F a d u s* (44-46), administrabatur. — Ex Procuratoribus hujus secundae periodi commemorantur in libro Actuum *Antonius Felix*, et *Porcius Festus*.

1) *Felix* (Antonius) ab anno 52 ad 60. Paulus Apostolus anno 58 comprehensus Hierosolymis a tribuno Claudio Lysia, defertur Cae-

⁴ Philippus iste videtur esse diversus a Philippo, tetrarcha Ituraeae...; duos quippe hujus nominis filios habuit Herodes Magnus, sed a diversa uxore: Philippum tetrarcham a Cleopatra Hierosolymitana, Philippum vero Herodiadis conjugem a Mariamme pontificis Simonis filia.

⁵ Anno 34 defuncti.

saream ad procuratorem Felicem, qui licet post discussionem causae victi innocentiam agnoverit, eum tamen biennio captivum retinuit, « sperans quod pecunia ei daretur a Paulo » pro sua liberatione (Act. 23, 23-24, 27). Revocatus a Nerone, ejus loco missus est

2) *Festus* (Porcius): Judaeae provinciam duobus annis (60-62) gubernavit. Paucis diebus post eius adventum causam Pauli expediendam suscepit, et convocatis ad Caesaream accusatoribus Pauli, sedit pro tribunali; at cum Paulus perspiceret Praesidem, etiam de sua innocentia post auditam defensionem persuasum, ob respectum tamen Judaeorum sententiam absolutoriam procrastinare, *appellavit Caesarem*; quapropter post breve tempus misit eum Romam, sub custodia Centurionis Julii. (Act. 25, 1-12; 27, 1 ss).

L) *Herodes Agrippa II, rex*. Filius Agrippae I, nominatus est a Claudio, anno 48 vel 49, rex Chalcidis, prope Libanum; simulque jus accepit supremam vigilantiam in Templo exercendi, et summum sacerdotem nominandi. Anno 53 Chalcidi renuntians, accepit tetrarchias quae fuerant Philippi et Lysaniae, et tandem sub Nerone, a. 54 vel 55, nonnullas urbes in Galilaea et Peraea. De hoc Agrippa sermo est in Act. Apostolorum (c. 25, 13-26, 32): dum Paulus in custodia Caesarensi detineretur, venit Agrippa cum sorore sua Berenice, et in solemni consessu audiens defensionem Pauli, eius innocentiam agnovit, et dixit ad Festum: « Dimitti poterat homo hic, si non appellasset Caesarem » (Act. 26, 32). — In bello Judaico stetit ex parte Romanorum, qui, grati animi ergo, post excidium Jerusalem anno 70, confirmarunt ei dignitatem regiam. Annus mortis ejus nequit definiri; videtur ponendus inter 86 et 94 post Christum.

2° CONDICIO SOCIALIS PALAESTINAE. Judaei, quamvis, independentia amissa, exterorum dominio subiacerent, propriis tamen legibus in vita quotidiana gubernari permittebantur; imo, quod attinet ad has leges (ut plurimum indolis religiosae, sed integram pene vitam moderantes), ipsi per proprios legitimos Superiores (sacerdotes, iudices etc.) sibi providebant.

A) *Synedrium*. Hierosolymis erat suprema auctoritas, Synedrium scilicet, vel « *magnum consilium* » ex 71 membris compositum, cui iure proprio praeerat Summus sacerdos. Poterat omnes omnium Judaeorum ubicumque degentium ⁶ causas iudicare, poenas imponere usque

⁶ Jo. 1, 19-28; Act. 9, 1 sq.; 22, 4 sq.; 26, 12.

ad flagellationem, imo et sententiam mortis dicere, quam tamen exsequi non poterat absque confirmatione Praesidis romani. Constatat e triplici classe membrorum; Pontificum, Seniorum et Scribarum ⁷.

a) Pontifices, h. e. ille qui actu summi sacerdotii munus exercebat, et illi qui antea illam supremam dignitatem habuerant; nam licet summus Pontificatus ex divina ordinatione vitalicius et hereditarius esse deberet, tempore Seleucidarum venale quid factus est usque ad Simonem Machabaeum; et iterum a diebus Herodis Magni usque ad destructionem Jerusalem anno 70 nominatio et depositio summi sacerdotis a regis vel Procuratoris arbitrio pendebat. Nominem «Pontifices», seu «Principes Sacerdotum», qui primam Synedrii classem efformabant, videntur quoque venisse nobiliores e coetu sacerdotali, fortasse capita illorum vigintiquatuor ordinum, in quos sacerdotes omnes divisi erant ⁸.

b) *Seniores*, sive e coetu sacerdotali sive e laicali assumpti, ita vocabantur, potiusquam ratione aetatis, quia auctoritate, nobilitate, divitiis pollebant. In Synedrio munus *assessorum* videntur habuisse; plerique eorum erant Sadducaei.

c) *Scribae* erant qui ex officio Legem docebant et exponebant, dubia circa eandem solvebant etc; multi erant ex Pharisaeis.

B) *Tribunalia minora*. In maioribus civitatibus aderat consilium 23 membrorum, quod etiam sententiam capitis ferre poterat, sub dependentia, ut videtur, Synedrii Hierosolymitani, ad quod semper recursus patebat. — In singulis pagis aderat consilium 7 membrorum ad lites minoris momenti componendas. Dubium est an tribunal 3 membrorum exstiterit, unius iudicis et duorum assessorum. Ex *Mishna* (tract. Sanhedr. I, 6) videtur illud extitisse tempore posteriori: adfuisse quoque tempore Christi probabile putat FELTEN ex Mtth. 5, 25; Lc. 18, 2-6 ⁹.

C) *Sectae Judaearum*. Societas Judaica erat divisa in plures sectas, seu verius factiones; erant Pharisei, Sadducaei, Essenii et Herodiani.

a) *Pharisei* (vi nominis, «separati») erant Legis Mosaicae, prout a Scribis explicabatur, scrupulosi observatores, cui insuper addebant innumeras et minutissimas traditiones a maioribus acceptas:

⁷ Cfr. Mt. 16, 21; Mc. 8, 31; Lc. 9, 22, ubi hi tres ordines Synedrium componentes, nominantur a Jesu suam Passionem praedicente.

⁸ Cfr. FELTEN, *op. cit.* (ediz. ital.) II, pp. 19-21.

⁹ *Ibid.*, p. 13 sq.

has plus aequo aestimabant, adeo ut saepe relinquerent quae graviora erant legis, ut traditiones mere humanas servarent (Mtth. 15, 1-10; 23, 23). Ob hanc multitudinem observantiarum, quae onus legis grave et importabile faciebant, secta Pharisaeorum non erat adeo numerosa, (tempore Herodis erant solummodo 6000 Pharisaei [cfr. J. Flav. *Ant.* 17, 2, 4]), attamen apud populum multum valebant, et fama sanctitatis gaudebant. — Eorum vero sanctitas erat mere externa, de emundatione quidem vasorum, manuum, corporis valde solliciti, sed a cordis puritate prorsus alieni; litterae legis tenaciter adhaerentes, de spiritu eiusdem parum curabant; humanis laudibus inhiantes, omnia faciebant ut viderentur ab hominibus. Erga populum amore et compassione moveri videbantur, sed de facto eum ut « *turbam maledictam* » (Jo. 7, 49) aspernabantur, et ab eo, tamquam ab immundo, quippe qui universas eorum praescriptiones non observaret, se segregabant ne contaminarentur; eum tantum adibant avaritia moti, ut scilicet facultates populi simplicis, praesertim muliercularum, surriperent praetextu pietatis; Scribis enim, qui et ipsi Pharisaei erant, Christus improperat; Vae illis, quia « devorant domos viduarum, simulantes longam orationem » (Lc. 20, 47). « Intus pleni estis *rapina* et immunditia » (Mtth. 23, 25). Et Evangelista Lucas vocat eos *avaros* « Audiebant... Pharisaei, qui erant *avari* » (Lc. 16, 14). — Quoad politicam, Pharisaei semper erant contrarii alienis dominatoribus; eos tolerabant tanquam Dei punitionem, qua populum suum ad adventum Messiae, quem cito exspectabant, purificare volebat¹⁰.

b) *Sadducaei* — Forsitan a *Sadoc*, summo sacerdote tempore Davidis et Salomonis, in cuius familia dignitas pontificalis usque ad Simonem Machabaeum (141-135) conservata est, originem ducunt; nam ad hanc sectam pertinebant sacerdotes et Levitae, saltem nobiliores et ditiores; tempore Novi Testamenti omnes fere Pontifices fuerunt Sadducaei (cfr. Act. 5, 17): non multos haec secta numerabat asseclas. Ipsi, contra Pharisaeos, admittebant solam legem scriptam, absque traditionibus maiorum et explicationibus Scribarum. Erant *materialistae*, quatenus existentiam angelorum et quorumlibet spirituum, resurrectionem corporum, animaeque humanae immortalitatem negabant. (Mtth. 22, 23; Act. 23, 8). Insuper, juxta FLAVIUM JOS., erant *deistae*, nullum Dei interventum in hominum actiones neque Providentiam admittentes, sed fatum. (« *Bell. Jud.* » 2, 8,

¹⁰ Cfr. *LOUIS FINKELSTEIN, *The Pharisees. The Sociological Background of their Faith*, 2 vol. Philadelphia 1938.

14; « *Ant.* » 13, 5, 9; 18, 1, 3). In praxi tamen, durante munere, Pharisaeorum doctrinam sequebantur, quia secus eos populus derelinquebat¹¹. In politica, Sadducei favebant extraneae dominationi ob proprium commodum; nam cum nominatio et depositio summi sacerdotis penes regis vel Procuratoris arbitrium esset, oportebat illis acceptos esse, ne talem dignitatem amitterent. Quamvis Sadducaei et Pharisaei in tantis discreparent, amico tamen foedere uniti sunt ad perdendum Christum (Mtth. 16, 1-12; 21, 15; Lc. 20, 19). Dum Pharisaei adhuc post deletam Jerusalem pergunt exsistere ut magistri populi (*rabbini*), Sadducaei, destructo Templo, disparent omnino, et ne vestigium quidem eorum est invenire.

c) *Essenii*. Erant viri in communitate viventes, paenitentiae, orationi, et labori dediti. Orti videntur tempore Machabaeorum; et fuisse non Iudaeos palaestinos, sed hellenistas, quod eruitur ex mixtione elementorum iudaicorum et paganorum in eorum asceti: nam ex una parte, sabbatum et puritatem externam strictissime observabant, Moysen summe venerabantur; ex alia tamen matrimonium despiciebant, imo aliqui ex eis ut malum habebant, parcissime vivebant, ab unctionibus tanquam a re inutili abstinerebant, sacrificia in Templo non offerebant, licet dona ad illud aliquando mitterent; sed quod maxime mirum est, singularem solis venerationem habebant¹², animarum praesistentiam admittebant, corporum resurrectionem negabant. Cum esset secta exigua et plerumque solitaria, parvum vel nullum influxum in vitam populi, et multo minus in monachismum christianum, exercuit. — De ipsis nulla in Evangeliiis mentio recurrit. (Cfr. FELTEN op. cit. II, p. 138-155).

d) *Herodiani*. Erat factio pure politica illorum, paucorum utique numero, qui restaurationem regni Herodis Magni desiderabant; nempe, ut familia Herodis super totam Palaestinam imperaret: hoc desiderium ad breve tempus cum H. Agrippa I impletum est. Huic factioni nobiles praesertim adhaerebant illi, qui Herodiadum familiae propriam exaltationem et fortunam debebant; nec improbabile est Sadducaeos huic sectae adscriptos fuisse: ideo fortasse Pharisaeis et

¹¹ Cfr. eandem praxim et doctrinae dissonantiam inter Magos, sacerdotes Persianos, tempore saltem posteriori. Idem accidebat inter sacerdotes graecos et romanos (Cfr. G. MESSINA; *I Magi a Betlemme*, pag. 16 sq., Roma, 1933).

¹² Cfr. tamen interpretationem benignam textus Iosephi Fl. (*De bello iudaico*, II, 8, 5) a LAGRANGE datam; Iosephus loquitur metaphoricè; Sol est Deus ipse, radii Solis sunt oculi vel intuitus Dei. (Op. laud.; pp. 313-321).

Herodianis apud Mtth. 22, 16-22, et Mc. 12, 13-17, Dominum tentantibus, substituit Lucas 20, 19-26 Principes sacerdotum et Scribas, h. e. Sadducaeos et Pharisaeos. Facile intelligitur eos libenter adhaesisse Pharisaeis, ut caperent Jesum in sermone, et ut eum perderent (Mc. 3, 6), quaerentes avertere populum ab Eo, nam timebant ne eum facere vellent *regem*.

Nota - Ex his factionibus funestissima omnium populo sub aspectu religioso fuit *Pharisaica*, quia in doctrina Legis summa auctoritate pollebat, et suo formulismo sinceram pietatem et veram religionem pessumdabat. Pharisei «clavem scientiae» se habere gloriabantur, sed caeci erant, et neque ipsi intrabant in regnum a Christo praedicatum, nec alios volentes intrare sinebant; ideo Jesus, dum alias sectas rarissime alloquitur, contra Phariseos implacabilis est, eosque exactorandi nullam praetermittit occasionem.

E) *Publicani* (τελώναι). Populus iudaicus gravabatur tributis et vectigalibus, quae fiebant graviora ex avaritia exactorum. Aliqui divites pretio conducebant vectigalia unius provinciae vel urbis, et ministerium ea colligendi portitoribus vel exactoribus committebant; tum conducentes illi, tum exactores vocantur in Evangelio *publicani*. Erant exosi populo, cum ob eorum avaritiam, fraudes et coactiones, tum ob ipsum ministerium alienis dominatoribus praestitum; populus computabat eos inter peccatores, et cum meretricibus et paganis eos conferebat: Christus ex sententia populi loquens, dicebat: «...Sit tibi sicut ethnicus et publicanus» (Mtth. 18, 17): «*Publicani et meretrices* praecedent vos in regnum Dei» (Mtth. 21, 31). Quod publicani non semper parcerent fraudibus in damnum populi, potest conici ex verbis Zachaei: «Si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum» (Lc. 19, 8), et ex responsione Jo. Baptistae ad publicanos: «Nihil amplius, quam quod constitutum est vobis faciatis» (i. e. *exigatis* = gr. *πράσσετε*) Lc. 3, 13. — Ex hac mala fama publicanorum, populus simplex scandalizabatur quod Jesus quasi familiariter cum ipsis ageret; nam et inter Apostolos unum vocavit publicanum, Matthaeum, apud quem convivio excipi non est dedignatus, sicut nec postea in domo Zachaei, qui erat *ἀρχιτελώνης* = (Vlgt.) «princeps publicanorum».

Conclusio. Ex his quae de sectis, et de earum ad populum habitudine diximus, necnon de publicanis, apparet condicionem populi iudaici tempore Christi esse vere miserandam, quae Cordi Jesu, bo-

nitare et amore pleno, magnam ingerere debebat compassionem; et hanc pandit Evangelista Matthaeus, cum dicit quod Jesus « videns... turbas, misertus est eis; quia erant vexati, et iacentes sicut oves non habentes pastorem » (Mtth. 9, 36). — Physice et moraliter oppressi per tributa, per fraudes, et praesertim onerati importabili iugo traditionum humanarum, et prohibiti ab ingressu in regnum caelorum, et a Jesu sequela per proprios magistros et duces religiosos indignos.

3° CONDICIO RELIGIOSA. Ideae praecipuae totam Iudaeorum religiosam vitam moderantes, fuerunt semper: A) idea monotheistica, B) spes messianica.

A) Unus est verus Deus, Jahweh, cui servire oportet eius legem implendo, maxime ea quae ad sacrificia, ad festorum celebrationem, et ad legalem puritatem pertinent. — At precedente tempore, litteram potius quam spiritum Legis attendentes, cultus Dei evasit mere externus, ac proinde Deo non gratus. « Non est mihi voluntas in vobis... » (Mal. 1, 10). « Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me »... (Mtth. 15, 8; cfr. Is. 29, 13). Hoc maxime obtinuerat tempore Christi, cum Lex ipsa innumeris atque ridiculis praescriptionibus aucta fuerat a Scribis, qui earum obligationem adeo graviter urgebant, ut populi mens tota ad illas applicata, fere necessario in oblivionem daret spiritum Legis, dilectionem videlicet Dei et proximi, quae ut spiritus totam Legem pervadit et informat, in qua universa Lex et Prophetae consistunt (Mtth. 22, 40).

B) Spes messianica circa tempus Christi viva valde inter Iudaeos erat; nam, ex expositione S. Scripturae quae fiebat in Synagogis, totus populus sciebat Messiam esse proximum; vaticinia quae tempus adventus eius respiciebant, erant iam impleta. Hinc explicatur quod ab hominibus bonae voluntatis, qui rectam de Messia habebant ideam, cito sit agnitus ut talis; ita a Zacharia et Elisabeth, a pastoribus, a Simeone et Anna, a primis Apostolis, qui statim ac Jesum viderunt, secuti sunt Eum. Samaritana mulier testatur quoque connationales suos Messiam iamiam venturum exspectare (Jo. 4, 25): quod etiam populus in genere his ideis et exspectatione teneretur, et quod ipsum Synedrium Hierosolymitanum in eodem sensu abundaret, patet ex opinione quam de Joanne Baptista concepit (Lc. 3, 15), et ex legatione officiali ad eundem Praecursorem missa (Jo. 1, 19-28). — Sed, eheu! etiam imago Messiae deturpata fuerat vitio illi populo quasi connaturali, proclivitatem dico eius ad materialia et visibilia; ideo

Messiam exspectabant, sed ut regem gloriosum et potentem, qui eos e iugo servitutis liberaret et temporalem splendorem domus David repristinaret. Hinc factum est, ut populus qua talis et maxime ejus duces religiosi, scandalizati de Jesu humilitate, eum ut Messiam non agnoverint sed repudiaverint.

Pietas Judaeorum A) privata et B) publica. —

A) Pietas privata multis modis ostendebatur:

a) quilibet Israelita masculus recitabat bis in die, sive stans, sive genuflexus aut prostratus in terra, orationem *Schema'*, sic dictam a primo ejus verbo, *schema'* = audi: constabat e triplici Veteris Testamenti pericopa: e Deut. 6, 4-9; 11, 13-21; Num. 15, 37-41. His textibus biblicis admiscebantur aliae preces seu benedictiones, tum ante tum post *Schema'*, et ita formula precandi pulchra et devota efformabatur, quam proculdubio Jesus saepissime recitaverit¹³.

b) Alia orandi formula erat *Semoneh-'esreh* h. e. «Octodecim» (videlicet, *berakot* seu benedictiones): eam debebant recitare omnes Judaei, sive viri, sive feminae, et pueri atque servi, ter in die, mane, meridie et vespere. Circa annum 90 post Christum inserta est a Rabban Gamaliele II alia benedictio contra Nazaraeos (h. e. Christianos) — Benedictiones ita erant dispositae, ut priores exprimerent Dei laudes, mediae petitionem necessariorum, ultimae gratiarum actionem¹⁴.

c) Judaei orationes praescriptas recitantes sumebant *Tephilin*, np. duas capsulas, in quibus vittae membranaceae cum sententiis aliquibus Torah (Ex. 13, 1-10; 11-16; Deut. 6, 4-9; 11, 13-21) includebantur, quaeque fasciis ligabantur, alia ad frontem, alia ad brachium sinistrum. In Evangeliiis semel commemorantur *Tephilin*¹⁵, quae graeco nomine appellantur *phylacteria* (Mtth. 23, 5) a φυλάσσω (= custodio, tutum servo), quia Legis custodiendae obligationem in memoriam revocabant, vel quia amuletorum instar, seriori saltem tempore, portabantur, attributa eis virtute avertendi mala et fugandi daemonia. Pharisei vittas illas membranaceas, et fascias capsularum, nec

¹³ Cfr. L. G. DA FONSECA, *De Sema' ejusque recitatione*, in *Verbum Domini*, 9 (1929), pp. 215-19.

¹⁴ Cfr. L. G. DA FONSECA, *De Semoneh-'Esreh, seu Octodecim (benedictionibus)*, Ibid. pp. 248-55.

¹⁵ De *Tephilin* cfr. *STRACK-BILLERBECK, *Komm. zum N. T. aus Talmud und Midrasch*, IV, 1; pp. 250-276; Exkursus 11.

non et fimbrias palliorum suorum¹⁶, longiores et latiores ferebant, ut exinde devotionis famam et populi aestimationem caperent. Usus phylacteriorum non videtur fuisse universalis; nam multi erant qui illos textus Ex. et Deut., in quibus talis usus fundabatur, non ad litteram, sed metaphoricè, et quidem recte, sumebant: sed et ipsi qui litteraliter eos intelligebant, solo orationis tempore phylacteria sibi circumligabant.

d) *Frequentia orationis*: ter in die Israelita fidelis ad orationem se colligebat; hora *tertia* (9 antemeridiana) sive hora sacrificii matutini; hora *sexta* (12 meridiei), et hora *nona* (3 pomeridiana), cum sacrificium vespertinum in Templo offerebatur: orabant facie ad Templum conversa, manibus elevatis et palmis expansis (cfr. 2 Mach. 3, 20; 15, 21; Dan. 6, 10-13). — Apostoli orantes in Cenaculo, *hora tertia* acceperunt Spiritum Sanctum (Act. 2, 15); Petrus *hora sexta* orans in Joppe habuit visionem lintei omnibus animalibus, mundis et immundis, repleti, qua Deus illi significabat omnes indiscriminatim, Judaeos et Gentiles pari iure in Ecclesiam esse admittendos (Act. 10, 9 ss); Petrus et Joannes ascendebant in Templum *ad horam orationis nonam*, cum claudum ex utero matris suae ad portam speciosam, invocato Jesu nomine, ambulare fecerunt. (Act. 3, 1 ss.).

Orabant etiam *ante et post prandium*. Gratiarum actio post prandium in Deut. 8, 10 verbis praescribitur. « Cum comederis et satiatu fueris, benedic Domino Deo tuo pro terra optima quam dedit tibi » (cfr. Eccli. 32, 17): usus orandi ante prandium apparet jam in Vet. Testamento (1 Sam. 9, 13), et apud Judaeos saec. II post Chr., testante *Mishna* (tr. Berakôt 3, 3-4), communis erat. Christum hunc usum constanter tenuisse apparet ex duplici panum multiplicatione (Mtth. 14, 19; 15, 36 et locis parall.), et cena Paschali (Mtth. 26, 26-30; et loc. par.).

e) *Jejunia* erant tum privata, quae ex devotione quilibet sibi imponebat, ut Judith et Esther (Judt. 8, 6; Est. 4, 3. 16); tum publica et ex obligatione servanda, sive a lege essent praescripta, ut pro die magno Expiationis (Lev. 16, 29); sive a legitima auctoritate indicerentur (Jer. 36, 9; Esd. 8, 21; 2 Par. 20, 3). Pharisei bis in hebdomada, feria secunda et quinta, jejunare solebant, nimium rigorem affectantes (cfr. Mtth. 6, 16; Lc. 18, 12). Sabbatis et diebus festis jejunare non licebat (Judt. 8, 6).

¹⁶ Etiam Jesus *fimbriam* (= κράσπεδον) pallii de more portabat, quam haemorrhōisa mulier tangens curata est (Mtth. 9, 20 s.; parall.; item cfr. Mc. 6, 56).

f) *Vota* crebro a Iudaeis fiebant; et erant *realia*, prout aliqua res vel animal Deo vovebatur; vel *personalia*, si ipsamet persona Deo dedicabatur, quod fieri poterat vel perpetuo vel ad tempus. Abusus votorum realium in Evangelio apparet, cum Christus increpat Pharisaeos, eo quod praetextu quorumdam votorum a traditione vitiose invectorum, praeteribant Dei mandatum de parentibus honorandis. Sufficiebat ut quis diceret « *Corban* » super bona sua, quibus poterat parentibus subvenire, ut censeretur liber ab hac obligatione: « Bona mea sunt *corban* » i. e. *donum* Deo consecratum, ex quibus nefas est vel minimam partem aliis, quantumvis indigentibus, dare. (Mc. 7, 10-13; Mtth. 15, 4-6) ¹⁷.

Inter vota *personalia* praecipuum locum tenet *naziraeatus*, qui has secum obligationes ferebat: *aa*) caesariem non tondere per totum tempus voti (saltem per dies 30); *bb*) abstinere a vino et alio quovis potu inebrianti; *cc*) a contactu cadaverum sollicite se servare, et funeribus non interesse; *dd*) demum, in naziraeatu non perpetuo, transacto tempore voti, sacrificia in Lege pro tali casu praescripta offerre (Num. 6, 1-21). — Praxis naziraeatus tempore Novi Testamenti in honore habebatur: α) S. Jo. Baptista, ex multorum sententia in Lc. 1, 15 fundata, tali voto jam ex utero matris Deo fuit consecratus; β) Paulus votum simile naziraeatui fecisse videtur Corinthi, ad finem secundi itineris apostolici, cum, antequam solveret a Cenchris, Palaestinam reversurus, « totondit se, habebat enim votum » (Act. 18, 18); γ) Iterum, regressus Paulus a tertia expeditione apostolica, invenit 4 Iudaeos pauperes qui voto naziraeatus se obstrinxerant, et voti tempus absolverant; quorum quasi patrinus constitutus, eos in Templum comitatus est, solvens ipse expensas necessarias ad sacrificia; illa occasione Paulus captivus factus est (Act. 21, 23-30).

g) *Circumcisio* marium, *oblatio* primogenitorum, *purificatio* puerperarum, aliaeque praescriptiones quae in Lege fiebant, maxime circa primitias Sacerdotibus, et decimas Levitis pendendas, circa tributum sacrum pro expensis Templi quotannis solvendum, et alia bene multa, religiose observabantur tempore Christi.

B) *Pietas* vel *religio publica* in Templo et Synagoga exercebatur; et maxime ostendebatur per oblationem sacrificiorum, celebrationem festorum, et sacras de Lege et Prophetis instructiones.

¹⁷ Etiam Act. 23, 12-14 refertur votum stolidum et impium a persecutoribus Pauli factum:... « Plus quam quadraginta viri... devoverunt se dicentes; neque manducatuos neque bibituos, donec occiderent Paulum ».

Sacrificia offerebantur a Sacerdotibus singulis diebus, hebdomadis, mensibus, pluries praeterea diversis festis per annum. Quotidie mactabantur pro *sacrificio iugi* agni duo, unus mane, alter vespere; singulis sabbatis, sacrificio iugi addebatur sacrificium diei septimae proprium; prima die cujusque mensis offerebatur sacrificium novilunii (neomeniae), quod in neomeniis septimi mensis (Tisri) solemnus erat.

Festa annua, in quibus specialia offerebantur sacrificia, erant iam a tempore Moysis, Pascha, Pentecostes, festum Tabernaculorum seu Scenopegiae, et dies magnae Expiationis; accesserunt decursu temporis alia, ut festum Purim (seu sortium, quod etiam dies Mardochoai vocabatur); et festum Dedicationis Templi seu Encaeniorum.

a) *Festum Paschatis*, omnium solemnissimum, celebrabatur per septem vel octo dies¹⁸ a 14 mensis Nisan (qui erat anni sacri mensis primus, alteri nostri Martii, et priori Aprilis medietati respondens) ad 21 diem eiusdem mensis; dies prima et septima (15 et 21 Nisan) sacratiores erant et quiete sanctificandae.

b) *Festum Pentecostes*, in Veteri Testamento «*solemnitas hebdomadarum*», et «*dies primitivorum*» appellatum (Ex. 34, 22; Num. 28, 26; cfr. 2 Mach. 12, 31 sq), post septem hebdomadas plenas, a die 16 Nisan computandas, recurrebat (Lev. 23, 15); et uno die quiete sacra sanctificando absolvebatur.

c) *Festum Tabernaculorum* celebrabatur per octo dies; a 15 mensis Tisri (Sept. Octobr.) ad 22; primus et octavus dies requie sabbatica honorandi erant; et toto festo durante Iudaei habitabant in umbraculis ex ramis arborum factis: erat festum omnium laetissimum, et quoad numerum victimarum in Templo per totam octavam offerendarum praeclarissimum (Num. 29, 12-38). In Evangelio semel nominatur, Jo. 7, 2.¹⁹

d) *Festum magnae Expiationis* (Kippurim) celebrabatur die 10 mensis Tisri cum ieiunio et requie sacra: hac die solummodo licebat Summo Sacerdoti in Sancta Sanctorum ingredi cum sanguine victimarum pro peccato oblatarum, cum quo velum et propitiatorium aspergebat (cfr. Lev. 16).

e) *Festum Purim* celebrabatur die 14 et 15 mensis Adar qui erat ultimus anni (Februario - Martio nostro respondens); labente tempore

¹⁸ Prout dies 14, cujus vespere cena Agni paschalis fiebat, computatur, vel non.

¹⁹ *KRAUS H. J., *Gottesdienst in Israel. Studien zur Geschichte des Laubhüttenfestes*: pp. 132; München 1954.

festum evasit fere profanum. Nonnulli (v. g. HETZENAUER) probabile putant festum anonymum Jo. 5, 1, esse *Purim* ²⁰.

f) *Festum Dedicacionis* seu *Encaeniorum* (Jo. 10, 22), originis recentis est; a Juda Machabaeo institutum in memoriam Templi post Seleucidarum profanationes denuo sanctificati, per octo dies celebrabatur, cujus primus erat 25 mensis *Casleu* (Dec. Januarii): 2 Mach. 10,1-8.

Sacerdotes in Templo inservientes in 24 classes jam a Davide divisi fuerant (1 Par. 24, 3 ss.), quae divisio etiam post reditum e captivitate Babylonica in secundo Templo servata est, et tempore Christi perdurabat (Lc. 1, 5); singulae classes singulis hebdomadis die Sabbati in servitio Templi permutabantur, et eodem die panes propositionis vel faciei renovabantur.

Templum Hierosolymitanum. Tota Templi fabrica Occidentem versus respiciebat, et aditus in Sanctuarium ex Oriente patebat. Constabat aede sacra proprie dicta et atriis, cum multis aedificiis eis adnexis; totum simul vocatur *tò ierón*, dum Sanctuarium ipsum audit *ó naós* ²¹. Atria pro diversa eorum altitudine tria erant: atrium *Gentilium*, atrium *mulierum* et atrium *Israelitarum*.

a) *Atrium Gentilium* erat magna platea 500 cubitorum, marmore versicolori strata, sub dio, sicut cetera atria, posita: ut nomen ejus indicat, poterant illuc intrare Gentiles et Judaei non mundi. Ex omni parte circumdatum erat porticibus tectis; quae ex lateribus Orientali, Septent. et Occid. erant, duplici ordine columnarum ornabantur; quae autem ex latere meridionali erat, triplici columnarum serie constabat, et *porticus regia* vocabatur; illa vero quae in parte orientali erat, *porticus Salomonis* dicebatur (cfr. Io. 10, 23: Act. 3, 11; 5, 12). Super has porticus erant cubicula variis usibus destinata, in quorum uno schola fuerit, ubi Jesus duodennis inter Doctores inventus est. (Lc. 2, 46) — In hoc atrio mercatores erant, quos Jesus bis ejecit. (Jo. 2, 13-22; Mt. 21, 12 s.; parall).

b) *Atrium mulierum* — Ex primo atrio in hoc ascendebatur per 14 gradus. 'Mulierum' vocabatur, non quia viri excludebantur ab eo, sed quia mulieribus ultra progredi non licebat; Ipsae in podiis elevatis erant. Etiam hoc atrium habebat porticus cum cubiculis superpositis;

²⁰ HETZENAUER M. *De annis magisterii publici Jesu Christi*, Romae, 1921, p. 92 sq.

²¹ Cfr. P. JOÜON, *Les mots employés pour designer « le Temple »*, Rech Sc Relig., 25 (1935), pp. 329-43.

inter columnas erant tredecim *gazophylacia*, quae habebant formam tubae, et ideo *šofarôt* = *tubae* appellabantur (Mc. 12, 41-44; Joh. 8, 12-20).

c) *Atrium Israelitarum*. Ad eum ascendebatur ex atrio mulierum per 15 gradus, et in duas partes dividebatur, quarum prior *atrium virorum*, altera vero *atrium Sacerdotum* erat. Atrium virorum (135 cubit. latum et 11 longum) reservabatur Levitis cantoribus et musicis, necnon paucis Israelitis viris communitatem repraesentantibus. Atrium vero Sacerdotum (176 cubita longum et 135 latum) totam aedem sacram circumdabat; in eo erant altare holocaustorum, labrum aeneum et cetera quae ad sacrificia requirebantur ²².

d) *Aedes sacra*: ex atrio sacerdotum duodecim gradus in *vestibulum Sanctuarii* ducebant, et inde per portam biforem pretiosissimam aditus in aedem sacram (e i s t ò n n a ó n) patebat. Prior ejus pars (20 cub. lata, 40 longa, 60 alta) *Sanctum* dicebatur, et erant in eo mensa panum propositionis, candelabrum aureum et altare incensi. In Sanctum ingrediebantur dumtaxat sacerdotes hebdomadarii qui Sabbato panes veteres amoventes, novos ponebant; singulis autem diebus lucernas concinnabant, et incensum super prunas in altari aureo adolebant. Hoc ultimum munus censebatur prae ceteris honorificum; et ideo saltem tempore Novi Testamenti sorte designabatur sacerdos hoc officio perfuncturus (Lc. 1, 9).

Sanctissimum (20 cub. longum et latum, 60 altum, saltem exterius) a Sancto separabatur pariete interiecto, et velo quodam pretiosissimo, ex traditione Judaeorum, duplici; quod in morte Christi « scissum est a summo usque deorsum » (Mtth. 27, 51). Sanctissimum obscurum erat, et in Templo Herodis omnino vacuum. In illud nemini, praeterquam Summo Sacerdoti semel in anno, die nempe magnae Expiationis, ingredi licebat.

Synagogae ²³ — Earum prima origo non est omnino certa; judaei plures institutionem Synagogarum Moysi tribuunt; probabilius tamen videtur ipsas tempore exsilio babilonici, deficiente Templo, vel

²² V. gr. 24 annuli in pariete defixi, ad quos alligabantur animalia mactanda; 8 mensae marmoreae ad carnes victimarum deponendas et lavandas, 8 parvae columnae uncis ferreis munitae ad suspendenda animalia pro eorum excoriatione, etc.

²³ *Synagoga* est vox graeca quae significat *congregationem* (rerum vel hominum) in eodem loco; vel etiam *locum* ubi congregatio habetur. - Utroque sensu adhibetur in vers. LXX: cfr. v. gr. Gen. 1, 9 (bis), *de congregatione aquarum*, et *de loco* quo congregantur, seu mari.

paulo postea, exortas esse. In illis populus congregabatur statutis diebus et horis ad orationem et ad instructionem religiosam accipiendam.

Forma Synagogarum ex ruinis hodieum conservatis potest definiri: erat np. aula quadrangularis, uno vel pluribus ambulacris, per columnas efformatis, constans; in cujus medio suggestus cum legili erat, unde concionator verba faciebat ad populum: in loco maxime honorato erat scrinium seu arca (*thébah*) sacra volumina linteo velo oblecta, continens. Synagogae prae Templo Hierosolymitano nostris Ecclesiis similiores erant.

Personae ad Synagogae servitium deputatae, erant: a) *archisynagogus*, vel praeses synagogae (Mc. 5, 35 ss. Lc. 8, 49; 13, 14; Act. 18,8.17), cuius erat ordinem rerum agendarum determinare, lectorem vel concionatorem designare etc. b) *minister* (*hyperetes*), qui librum ex arca reverenter sumens, lectori porrigebat, et post lectionem iterum reponerat; alia quoque munia minoris momenti obibat. c) *delegatus Synagogae* ille erat qui nomine communitatis preces liturgicas recitabat. d) *quaestuantis*, qui elemosynas colligebant ad subveniendos pauperes communitatis: e) *lector* vel *interpres* (*darshan*), qui locum ex hebraico codice perlectum in aramaicum vel graecum convertebat, interpretabatur, audientibus accommodabat ²⁴.

Ordo in functionibus servatus, hic erat: a) recitabatur *Sema'*; b) *fiebat oratio* alternatim a delegato et ab adstantibus, qui invocationibus, benedictionibus, aliisque formulis precandi, respondebant acclamantes: « Benedictus Jahweh... », vel « Amen » etc.... Oratio, quae saltem tempore Mishnae nunquam omittebatur, erat *Semonéh-'esréh* (cfr. supra). c) Sequebatur *lectio Sacrae Scripturae* primum ex Thorah ²⁵, deinde ex Prophetis, cum interpretationibus modo supradicto factis a lectore.

d) Concio habebatur per aliquem idoneum ab archisynagogo designatum; quilibet poterat, venia rogata et obtenta, verba ad congregatam multitudinem facere. Hac facultate libere loquendi usi sunt saepe Christus et Apostoli. e) Tandem impertiebatur assistentibus benedictio ritualis (Num. 6, 24-26), et quidem a sacerdote, si aderat; secus a quolibet alio e dignioribus.

²⁴ Commemorandi sunt quoque *decem otiosi*, vel *liberi* (*batlanin*), qui stipendio accepto, Synagogae functionibus adstant, etiam diebus ferialibus. (Cfr. *VITRINGA, *De decem viris otiosis, ad sacra necessaria veteris synagogae curanda deputatis*; Franequæ, 1687).

²⁵ Cfr. Act. 13, 15.

Synagogarum mentio in Novo Testamento. Ex ejus indicationibus, quae aliunde profanorum illius temporis historicorum testimonio confirmantur, apparet Synagogas et in Diaspora et in Palaestina fuisse frequentissimas; nulla erat urbs vel pagus alicujus momenti, ubi una vel plures Synagogae non essent. — Evangelia loquuntur in genere de 'synagogis Galilaeae' (Lc. 4, 44; Mc. 1, 39); et in specie de synagoga Nazareth et Capharnaum. Narratio Lc. 4, 16-30 de praedicatione Jesu in synagoga Nazarethana, pretiosum est documentum ad determinandum modum quo sacrae functiones in Synagogis peragebantur. Haec descriptio, cum illis quae ex aliis fontibus coaevis nota sunt, apprime concordat. — In Synagoga Capharnaum, a Centurione aedificata (Lc. 7, 5), habuit Jesus sermonem eucharisticum (Jo. 6, 59). — De Synagoga vel synagogis²⁶ Hellenistarum in Jerusalem sermo est in Act. 6, 9: idem liber Actuum saepe loquitur de synagogis Diasporae. Ubi-que fere Paulus, gentium Apostolus, in suis peregrinationibus consistebat, erat Synagoga, in qua primum Judaeis verba faciebat. Ita Salaminis in Cypro, ubi non de una sed de pluribus synagogis sermo est (Act. 13, 5); Antiochia Pisidiae, Iconio, Philippis, Thessalonica, Beroea, Athenis, Corintho, Epheso etc.

Notae: 1^a - *Poena excommunicationis* apud Judaeos erat exclusio a Synagoga, interdictio a sacris quae in ipsa et in Templo fiebant, et, si plena erat (*herem*), ab omni cum Israelitis commercio: habebatur etiam expulsio temporalis ab uno ad tres menses. Unam vel alteram excommunicationem decreverunt Judaei contra eos qui confiterentur Jesum esse Messiam (Jo. 9, 22; 12, 42); eandem quoque praenuntiat Christus ab Apostolis subeundam ex parte Judaeorum. (Jo. 16, 2).

2^a - Synagogae alio nomine vocabantur *proseuchae* (προσευχαί) = oratoria, ex fine partiali cui destinabantur; etiam occurrit nomen σαββάτειον quia conventus habebantur praecipue Sabbatis (Act. 15, 21; Lc. 4, 31), mane et vespere; etiam aliis diebus per hebdomadam, praesertim feria secunda et quinta, functiones in Synagoga fiebant,

²⁶ Non liquet utrum in hoc loco Aetuum una tantum asseratur synagoga pro omnibus Hellenistis, undecumque Jerusalem advenirent, an tot synagogae stantur, quot regiones nominantur. Hoc putat KORTLEITNER, *Archaeologia bibl.* p. 137: JACQUIER, *Les Acts des Apotres*, in h. l. videt saltem tres synagogas. Quidquid sit de hoc loco, certe erant Hierosolymis plures synagogae, non solum eae ad usum indigenarum, sed aliae quoque ubi conveniebant Hellenistae: at notitia Rabbinorum, quae tradit in Urbe sancta fuisse 480 synagogas, legendis amandanda est. (Cfr. *SCHÜRER op. cit., II, p. 354).

at forsitan diebus ferialibus assistentia erat libera, dum Sabbatis erat obligatoria.

Haec nomina synagogarum apud Philon. et Jos. Flav. occurrunt. (cfr. tamen Act. 16, 13-16).

II° - *Brevis descriptio Terrae Sanctae*

Subjungimus brevem Palaestinae descriptionem, notantes praesertim ea quae ad Novi Testamenti illustrationem faciunt²⁷.

a) *Limites* - Palaestina his terminis continetur: ad Septentrionem sunt montes meridionales Syriae, Libanus, Antilibanus et Hermon; ad Orientem desertum Syro-arabicum, usque ad flumen Arnon in medio littore orientali Maris Mortui; ad meridiem Arabia petraea; ab ora inferiori maris mortui limes, quasi arcum circuli describens, vergit ad SO usque ad vicinia Cadesbarne, unde iterum ascendens ad N.O. per Uadi el-Ariš (Torrens Aegypti) pervenit ad Mare Mediterraneum: tandem limes Occidentalis est ipsum mare Magnum a Uadi-el-Ariš usque ad Nahr-el-Qasimiye infra Libanum²⁸.

b) *Extensio superficialis* - Palaestina, computata etiam Transjordanica, parva est; habet plus minusve 28.000 Km²²⁹; longitudo ejus in parte occidentali est 260 vel 280 Km., in parte vero Orientali 200 Km.; latitudo varia est in utraque parte Jordanis, cum hac tamen differentia; in terra cisjordanica latitudo crescit semper a Sept. ad Meridiem; in transjordanica latitudo coangustatur in eadem directione.

c) *Configuratio* - Est in genere montibus abundans, qui non magnam altitudinem pertingunt. In cisjordanica, juga montium, quae totam a N. ad S. percurrunt, solum interrumpuntur per planitiem Esdrelon. Ubi montes Galilaeae in hanc vallem desinunt est *mons Thabor*, 615 mt. supra aequor Mediter., ubi juxta antiquissimam traditio-

²⁷ Cfr. P. ABEL, O. P.; *Géographie de la Palestine*; I - *Géographie physique et historique*, Paris, 1933. II - *Géographie politique. Les Villes*, Paris, 1938. — A. FERNÁNDEZ, S. J., *Problemas de topografía palestinese*, Barcelona, 1936. — D. BALDI, O. F. M., *Piccola Guida di Terra Santa*, 2^a ed., Gerusalemme 1937. — MGR. LEGENDRE, *Le Pays biblique*, Paris, 1928.

²⁸ Nahr - el - Qasimiye est quidem limes geographicus vel naturalis Palaestinae; limes vero politicus quem de facto habuit, erat inferius, in *Rās - en - Naqūra*; regionem superiorem semper incoluerunt Tyrii seu Phoenicii.

²⁹ Paulo minus quam Belgium, quod habet 29.000 Km².

nem Jesus coram electis Apostolis se transfiguravit. (Mth. 17, 1 ss.). — In uno ex montibus Galilaeae qui paulatim descendunt versus Jordanem, prope ejus ingressum in lacum Genesareth, habuit Jesus orationem montanam, quae ab octo beatitudinibus incipit, unde etiam mons ille, qui communiter ab auctoribus identificatur cum hodierno *Qarn-Hattin* (cornua Hattin), vocatur « *mons beatitudinum* »³⁰.

— Catena montium, quae post planitiem Esdreton iterum incipit, et per Samariam, Judaeam et Idumaeam transit, multos a se emittit transversales montes, hinc versus Jordanem et Mare mortuum, illinc versus planities Saron et Sephela³¹: hi montes descendentes multas sed parvas efformant valles, per quas flumina decurrunt.

d) *Jordanis* - Palaestina in duas partes inaequales dividitur per fluvium sacrum Jordanem, qui fontes suos tres habet ad radices Hermon, prope Baniyas = (Caesaraea Philippi) et Lais-Dan; paulo infra ejus ortum efformat parvum lacum pyriformem, *El-Hule*, vel *Merom* (Jos. 11, 5-7); inde vero egrediens, post cursum 16 Kmt. efformat lacum Genesareth vel Tiberiadis, qui etiam vocatur mare Galilaeae; pertransiens deinde vallem profundam quae appellatur *El-Ghor* (tractu 105 Kmt. linea recta, 300 vero Kmt. propter innumeras ejus sinuositates), se exonerat in mare Mortuum (= Bar-Luth), quod etiam vocatur lacus Asphaltites. Cursus Jordanis valde praeceps est, nam a sua origine usque ad Mare Mortuum plus quam nongenta metra (914 mt.) deprimitur; siquidem Nahr-el-Hasbani, unus e fontibus Jordanis, est 520 mtr. supra Mare Medit., dum Mare Mortuum est 394 mtr. infra aequor Mediterranei. — Praecipua affluentia Jordanis e parte occidentali sunt, *Nahr Galûd* e planitie Esdreton, et *Uadi el-Kelt* e planitie Jerichuntina; e parte orientali, *Jarmuk* influit in Jordanem paulo infra lacum Tiberiadis, et *Jaboc* (Nahr-ez-Zerkà) qui saepe nominatur in Vet. Test. (Gen. 32, 22; etc.): inde transivit Jacob Patriarcha, redux e Mesopotamia.

Jordanis in Vet. Test. jam celeberrimus, novam ex baptismo Christi in ejus aquis nactus est celebritatem. Praecursor baptismum paenitentiae ad ejus ripam conferebat, tum in Bethania trans Jordanem e regione Jericho, tum in Aenon juxta Salim (Jo. 1, 28; 3, 23), ad meridiem Beisan.

³⁰ Alii ponunt *montem Beatitudinum* ad oram N. O. lacus Genesareth, prope hodiernum pagum *Tabgha*.

³¹ Hoc nomen occurrit Zach 7, 7 הַשְּׂפֵלָה simul cum *Negeb* הַנֶּגֶב: Jos 10, 40; 11, 2: etc.

e) *Divisio Palaestinae* - Cisjordanica politice divisa erat in 4 provincias; *Galilaea* in parte superiori, infra eam erat *Samaria*, et inferius *Judaea*, et tandem in extrema parte australi erat *Idumaea*³². — Transjordanica plures quoque provincias habebat, quarum tamen praecipuae pro Evangeliiis sunt *Gaulanitis* et *Peraea*.

Celebriores urbes (vel pagi) in Novo Testamento commemoratae, hae sunt juxta distributionem Provinciarum superius indicatam:

A - In Galilaea

a) *Nazareth*, civitas adeo obscura ut ejus nomen nunquam in Vetere Testamento occurrat³³, adeo despecta ut vix posset ab ea *aliquid boni* sperari (Jo. 1, 46), sed clarissima facta est ex commoratione Sanctae Familiae et Christi praedicatione, cui incolae incredulos se praebuerunt; Nazareth, inquam, sita est in extremo tractu montium Galilaeae, ubi hi in planitiem Esdrelon desinunt, media fere via inter Carmelum et lacum Genesareth. (cfr. Mtth. 2, 23; 4, 13; Mc. 1, 9; Lc. 1, 26; 2, 4. 39. 51; 4, 16; etc.).

b) *Cana Galilaeae*, ubi Jesus aquam in vinum convertit (Jo. 2, 1-11), et filium reguli in Capharnaum aegrotantem absens, solo voluntatis actu, sanavit (Jo. 4, 46-54); videtur identificanda cum hodierno *Kefr-Kenna* ad NE. Nazareth, a qua 6 Km. distat.

c) *Naim*, ad cujus portas Jesus filium viduae a mortuis resuscitavit (Lc. 7, 11-17), est in planitie Esdrelon, in descensu aquilonari parvi Hermonis, 7 Km. occidentem et meridiem versus a monte Thabor.

d) *Capharnaum* respondere videtur ruinis *Tell-Hum* in littore occidentali lacus Genesareth versus septentrionem, np. 5 Km. infra ostium Jordanis. — In Veteri Testamento non occurrit ejus mentio, sed eam Jesus quasi suam residentiam elegit, et centrum suarum peregrinationum (Mtth. 4, 13-16; 9, 1); plura miracula fecit Jesus ibi; multos sermones in ea habuit (Jo. 6, 59); hinc tantus honor ei confe-

³² *Idumaea* recentior non est confundenda cum antiquo regno Edom ad meridiem Palaestinae, sed est pars meridionalis Judaeae, quam Edomitae post captivitatem Babylonicam Judaeorum occupaverant. Devicti a Juda Mach., a Jo. Hircano compulsi sunt accipere circumcisionem, et se populo judaico aggregare: (JOSEPH. FLAV.; *Antiquitates...*, XIII, 9, 1).

³³ *Nazareth* non nominatur umquam in Talmud et Midrasch; tantum in Elegia quadam ca a. 800 p. Chr. dicitur fuisse unam e civitatibus sacerdotalibus, in quibus illae 24 classes sacerdotum habitabant. (Cfr. *STRACK-BILLERBECK, I, p. 92).

rebatur, ut 'usque ad caelos exaltata' dici posset; sed quia omnibus his beneficiis ingrata fuit, 'usque ad infernum demersa est' (Mth. 11, 23). — Per Capharnaum transibat via mercatoria a Damasco in Aegyptum; et alia via a Damasco ad Mare, np. in Tyrum et Ptolemaidam etc....; unde Capharnaum erat emporium commercii, et locus vectigalium solvendorum; ibi sedebat Matthaeus ad telonium, cum a Christo ad sui sequelam vocatus est. — Petrus domum habebat in Capharnaum, et in eam solebat Christus divertere; in ea socrum Simonis febricitantem sanavit; Petrus autem et Andreas, sicut et Philippus, non erant Capharnaitae, sed e *Bethsaida*. (Jo. 1, 44).

e) *Bethsaida*: ex locis evangelicis ubi commemoratur, apparet fuisse sitam ad lacum Genesareth, et prope ipsam fuisse locum solitariarium, quo Jesus cum discipulis interdum secedebat (Lc. 9, 10). — Quaestio est, utrum unica, an duo fuerint hujus nominis urbes. — De Bethsaida ad planitiem *El-Batihah*, in ripa orientali-septentrionali lacus Genesareth, nullum est dubium; ea est quam tetrarcha Philippus amplificavit, et *Juliadem* appellavit in honorem filiae imperatoris Augusti; haec proinde ad Gaulanitidem potius pertinebat. Ibi probabiliter ponenda est sanatio caeci a Marco 8, 22-26 narrata.

Sed alia quoque Bethsaida ad occidentem lacus, in planitie Genesareth, videtur admittenda, quae in Jo. 12, 21 vocatur *Bethsaida Galilaeae*, quae erat patria Philippi, Andreae et Petri (Jo. 1, 44). Narratio primae multiplicationis panum, praesertim prout habetur in Marco 6, 30-53³⁴, huic sententiae favere videtur; nam, si miraculum panum locum habuit, ut communis fert opinio, ad orientem lacus (Jo. 6, 1 ss.), vv. 45-53 sat clare edicunt Bethsaidam fuisse ad occidentem ejusdem.

Anathema Christi in Bethsaidam prolatum, videtur spectare Beths. occidentalem, quia simul cum Corozaim et Capharnaum, ad occidentem certo sitis, nominatur (Mth. 11, 21-24; Lc. 10, 13-15)³⁵.

³⁴ Aliis textus Mc. 6, 45 non implicat existentiam Beths. occidentalis: ita v. gr. LAGRANGE mandatum Christi apostolis datum, «...ut praecederent eum *trans fretum, ad Bethsaidam*», sic vertit: «...de l'autre côté, *en face de Bethsaïde*». Hic locus occidentalis lacus, qui erat *contra Bethsaidam*, signatur ab eodem Marco v. 53 ut «terra Genesareth»: (Cfr. *Ev s St Marc*, in h. 1, et *St Jean*, 6 17). — Item HUBY unicum Bethsaidam, orientalem, admittit, et vertit Mc. 6, 45 sic: «...*en passant près de Bethsaïde*»: locutio *trans fretum* indicaret terminum itineris; «Bethsaida» esset locus intermedius per quem transibant. (*Ev s St Mc*, in h. 1, in 'Verb. sal'2).

³⁵ Cfr. VAN KASTEREN, in *Revue bibl.*, 3 (1894), pp. 65-70. — Distinguit duas Beths. Bethsaidas, et bene exponit rationes in favorem hujus sententiae. — Item F. PRAT, S. J., *Jésus Christ*,³ p. 387 Paris, 1933.

f) *Tiberias*; erat ad oram occidentalem lacus, seu maris ab ea nomen habentis, «mare Tiberiadis» (Jo. 6, 1, 23; 21, 1); fundata est anno 26 ab Herode Antipa, qui in honorem Tiberii nomen ei Imperatoris indidit, suamque residentiam tetrarchialem constituit, unde reputabatur caput Galilaeae. Hodie vocatur *Tabariyeh*.

Nota - Galilaea Gentium - «g^elil-haggioim» = (circulus gentium): ita vocabatur illa pars Galilaeae mari Tiberiadis adjacens, et Syriae atque Phoeniciae contermina, quam multi gentiles incolebant; ob commercium cum eis et vicinitatem regionibus paganis, incolae illius regionis multo majori ignorantia Legis laborabant, et densioribus tenebris caligabant: ideo lux magna, — Messias videlicet, qui illuminare gentes venturus erat, — eis modo speciali promittitur exortura (Is. 8, 23; 9, 1; [Vgl. 9, 1-2])³⁶. Inter «*terram Zabulon*» (Galilaea inferior), et «*terram Nephthali*» (Galilaea superior) transibat magna via mercatoria AEgyptum Damasco conjungens, quae appellabatur «*via maris*»: ex AEgypto nempe per Negeb, Sephela et Saron ascendebat usque Dor, unde ad orientem deflectebat per planitiem Esdrelon, quam a Mageddo usque Beisan totam percurrerebat; hinc iterum ad Septentrionem ibat per ripam occidentalem Jordanis et lacus Genesareth, inter quem et lacum El-Hule trajiciebat Jordanem, et Damascum petebat, atque ulterius in regiones Euphrateenses ducebat. — Medio aevo «*Via maris*» dicebatur via brevior, quae Damascum cum Akka (S. Giov. d'Acree) et Ptolemaide conjungebat, eodem loco ac via antiqua Jordanem trajiciens.

B - In Samaria

a) *Sebastiye*, super ruinas antiquae urbis Samariae aedificata, dono data est Herodi Magno ab Augusto, in cujus honorem ipse Herodes eam amplificatam et munitam nominavit *Sebastem* (h. e. Augustam).

b) *Sichem, hodierna Balatha*, (prope *Nabulus* = Flavia Neapolis, Patria S. Justini Martyris), sita erat inter duos montes Garizim et Hebal, in Veteri Testamento celeberrimos (Jos. 8; 24); mons ad meridiem erat *Garizim*, super quem Samaritani, saec. IV ante Christum, Templum aedificaverant, quod ab Antiocho IV Epiphane pollutum

³⁶ Cfr. Mt. 4, 12-16: Evangelista videt hanc prophetiam Isaiae impletam in praedicatione Jesu in Capharnaum et viciniis eius.

est (2 Mach. 6, 2), et a Jo. Hircano destructum fuit. *Garizim* et ejus templum signantur Jo. 4, 20 sq. in verbis mulieris Samaritanae: « patres nostri *in monte hoc* adoraverunt ».

c) *Sichar*, vicus est prope *Sichem*, orientem versus; hodie vocatur *Askar*, a qua uno fere Kmt. distans est *puteus Jacob* et praedium cum sepulchro Joseph. Ibi convertit Jesus mulierem Samaritanam et incolas *Sichar*. (Jo. 4, 5-42).

d) *Caesarea Palaestinae* (antiquitus = *Turris Stratonis*) ad mare sita erat. Herodes m. eam ab Augusto acceptam exornavit, et *Caesaream* vocavit; erat sedes Procuratoris romani (Act. 9, 30; 21, 8-16; 25, 13).

C - In Judaea

a) *Jerusalem*, quae etiam « civitas sancta » (Neh. 11, 1)³⁷, « civitas magni Regis » (Mt. 5, 35)³⁸ vocabatur, erat caput Judaeae, et centrum religiosum totius Palaestinae. A mari Mediterraneo 52 Kmt., a Jordane vero 30 Kmt. distat: super aequor Mediterranei fere 800 mt. alta est. Commemoratur 83ies in Novo Testamento. (A Romanis a tempore Hadriani appellabatur *AElia Capitolina*; ab Arabibus vocatur *El-qûds* [« la santa »]). — *Jerusalem* erat aedificata super colles, qui vicissim montibus altioribus circumdabantur (Ps. 86, 1; 124, 2). — Ipsa civitas in duas partes, orientalem et occidentalem, per interjacentem vallem *Tyropoeion* dividebatur. — *Pars orientalis* tres colles habebat, qui a meridie ad Septentrionem altiores fiebant; inferior, cui nomen *Ophel*, videtur identificandus cum acropoli *Jebusaeorum* a Davide expugnata, quae *arx Sion* et *civitas David* appellata est, quia in ea elegit sibi rex habitationem, illucque Arcam Dei solemniter transtulit; medius est *Moria*, celeberrimus ex quo Salomon ibi Templum aedificavit; hodie est amplissima platea *Haram-es-Sceriff* cum duobus sanctuariis mohammedanis *Omar* et *el-Aksa*: superior tandem dicitur *Bethzetha*, in quo cavae regiae, et necropolis sic dicta « sepulchra regum », atque, prope ecclesiam S. Annae, *piscina probatica* erant (Jo. 5, 1 ss.).

Pars occidentalis altior est, et duas partes, meridionalem et septentrionalem, habet: prima a christianis vocatur « *sancta Sion* », mutuato, ut videtur, nomine a colle orientali, quia sicut iste habuit sanctuarium vetus *Judaeorum*, ita collis occidentalis habet SS. *Cenaculum*, primum

³⁷ Cfr. 2 Mac. 3, 1.

³⁸ e Ps. Psalmo 47(48), 3.

novae Legis sanctuarium, unde Apostoli Spiritu Sancto pleni egressi sunt ad Evangelium praedicandum (cfr. Is. 2, 3); pars vero septentrionalis dicitur *Gareb*, (cfr. Jer. 31, 39) et in ea est *Calvarium* et *S. Sepulchrum* Christi.

Jerusalem cingitur undique vallibus imis, praeterquam e regione septentrionali, ex qua colles urbis ascendunt usque ad montem *Scopum* (= speculator, custos): vallis quae ad Orientem est, vocatur, ex torrente qui illam percurrit, *vallis Cedron*, cujus extrema pars borealis est *vallis Josaphat* seu *Judicii Dei*, quae vero ad Occidentem est, dicitur *vallis Ennon* seu *Gehenna* (abominabilis ob cultum Moloch), quae ad meridiem urbis, jungitur cum valle Cedron, et simul decurrunt, novo nomine *uadi-en-Nar*³⁹, usque Mare Mortuum. — Montes qui Urbem circumdant, sunt, praeter *Scopum* supra nominatum, *mons Olivarum*⁴⁰ (818 mt. altus), qui a Jerusalem ex Oriente nonnisi per vallem Cedron separatur; cum eo jungitur in meridie mons minor qui dicitur *mons Scandali*, forsitan quia ibi, ut traditio quaedam vult, aedificavit Salomon fana diis falsis uxorum et concubinarum suarum (3 Re. 11). In declivio occidentali montis Olivarum et Scandali est civitas *Silwan* vel *Siloe*. — Ad S. O. Jerusalem est *mons mali consilii*, sic dictus, quia ibi putatur fuisse villa Caiphae, in qua dedit Judaeis consilium, de quo Jo. 11, 49 ss.; 18, 14.

Aliae Urbes Judaeae: 1°) *Ad Orientem Jerusalem* erant: Bethphage, Bethania, Jericho.

b) *Bethphage*, vicus in declivio orientali montis Oliveti, inter Jerusalem et Bethaniam (Mt. 21, 1; Lc. 19, 29).

c) *Bethania*, 15 stadiis ab urbe distans (Jo. 11, 18), vocatur etiam « castellum (seu vicus) Mariae et Marthae », sororum Lazari, quo Jesus libenter divertebat. Hodie *el-Azariye*, in via a Jerusalem ad Jericho.

d) *Jericho* « civitas palmarum » (Deut. 34, 3), in campo seu planitie valde fertili, prope exitum Jordanis in Mare Mortuum, sita est. Via a Jerusalem in Jericho, (6 horis inter se distant), solitaria est et insidiis apta; descensus rapidus et continuus; bene igitur noverat hoc Lucas (10, 30: « Homo quidam *descendebat* ab Jerusalem in Jericho, et *incidit in latrones* »). In Jericho sanavit Christus duos caecos, et in domo Zachaei hospitio se recepit. Hodie vocatur *el-Riha*.

³⁹ Et in ultima sua parte, *Uadi el-Kelt*, in planitie Jericho.

⁴⁰ Zach. 14, 4: *הַר־הַיַּלְדִּים* = *mons Olivarum*, cuius positio accurata describitur sic: « qui est contra Jerusalem, ad Orientem ».

2°) *Ad Meridiem Jerusalem erant*: Bethlehem, Hebron, Jota.

e) *Bethlehem*, 8 Kmt. infra Jerusalem. Ipsum nomen, quod « domus panis » interpretatur, indicat terrae fertilitatem: civitas David regis, unde etiam Joseph Sponsus Mariae erat oriundus, nativitate Christi illustrissima facta est.

f) *Hebron*, quae juxta distributionem regionum Palaestinae a Romanis inductam, potius pertinebat ad Idumaeam, distat a Jerusalem 30/32 Kmtr: celebris in historia Patriarcharum, quorum sepulchra ibi sunt; in ea regnavit David per septem priores annos: erat civitas sacerdotalis et urbs refugii (Jos. 20, 5; 21, 11).

g) *Jota* (hodie *Jutta*) est urbs montanae regionis Judae, 10 Kmtr. ad meridiem Hebron: (Jos. 15, 55). Nonnulli, ut RELANDUS, putant eam commemorari Lc. 1, 39.

3°) *ad Occidentem Jerusalem erant*; 'Ain-Karim, Emmaus, Antipatris, Arimathaea, Lydda, Joppe.

h) 'Ain-Karim (Jos. 15, 59 juxta LXX) 6 Kmt. ad occid. Jerusalem, putatur a multis (v. gr. GUERIN, LAGRANGE, alii) esse locum quo Maria ad invisendam Elisabeth venit (Lc. 1, 39).

i) *Emmaus* (Lc. 24, 13). Tres erant hujus nominis loci: 1) *Emmaus-Colonieh* (32 stadia = fere 6 Kmt., a Jerusalem); 2) *Emmaus-Qubeibe* (60 stadia = 11 Kmt. a Jerus); 3) *Amwas-Nicopolis* (160 stadia = 29 Kmt. a Jerus).

Lectio communior et critice probabilior apud Lc. 24, 13 est ἑξήκοντα (= 60); aliqui tamen codd. (ut Sin, θ, alii) legunt ἑκατὸν ἑξήκοντα (= 160) σταδίου: proinde quaestio adest acriter disceptata inter auctores, quorum multi, sequentes EUSEBIUM, et S. HIERONYMUM, stant pro *A. Nicopoli*; alii vero, praesertim moderni, tenent Emmaum Lucae esse *Qubeibe*. (Cfr. A. VACCARI, « L'Emmaus di S. Luca. Punti sugli i », in *Antoniano* 25 (1950), 493-500. — Dicit lectionem ἑξήκοντα (60 [stadia]) esse critice certam; ergo Emmaus Lucae 24, 13 est *E. Qubeibe*). — Cfr. tamen A. ARCE, o.f.m. in *Estud. bibl.* 13 (1954) 53-90, « *Emaús y algunos textos desconocidos* » ubi probabiliorē dicit sententiam *Amwas-Nicopolis*.

j) *Antipatris*, in via a Jerusalem ad Caesaream, in planitie Saron, in limite fere Judaeae et Samariae. Inde transivit Paulus, cum sub custodia militari duceretur captivus a Jerusalem Caesaream (Act. 23, 31 ss.). Erat urbs aedificata ab Herode Magno in memoriam patris sui Antipatris.

k) *Arimathaea*, probabiliter hodiernum *Rentis*, erat paulo infra Antipatridem; inde erat Joseph, synedrista et nobilis decurio (Mth. 27, 57; parall.). Probabiliter est idem ac *Ramatha*, patria Samuelis (cfr. A. FERNÁNDEZ, *Biblica* 12 [1931], 119-23).

l) *Lydda* (Diospolis), hodierna *Ludd*, in Sephela superiori, non longe a Joppe. (Act. 9, 32 ss.).

m) *Joppe* - (Yafa), urbs antiquissima ad mare Medit. sita: saepe in Vet. Testamento commemoratur in libris Regum, Jonae, Machab.; in Novo Testamento (Act. 9, 36-43; 10, 5. 8. 23. 32; 11, 5-13).

4°) *ad Septentrionem Jerusalem* erant: Rama, Ephrem.

n) *Rama* - 8 Kmt. a Jerusalem versus Septentrionem (Mth. 2, 18). Hodie dicitur *El-Ram*.

o) *Ephrem*, quo Jesus post resurrectionem Lazari paulo ante passionem se recepit, ut vitaret insidias Judaeorum (Jo. 11, 54). Videatur identificanda cum hodierno *El-Taiyibe*, in cacumine montis ad N.E. Bethel, ubi antiquarum tribuum Benjamin et Ephraim terminus erat (cfr. 2 Sam 13, 23; 2 Par. 13, 19).

D - In Peraea

Hoc nomine non biblico, sed ex Jos. FLAVIO desumpto, designabatur regio ad Orientem Jordanis sita, inter flumen Arnon ad Meridiem, et Uadi *Jabis* ad Septentrionem. Haec provincia, quae simul cum Galilaea tetrarchiam Herodis Antipae formabat, saepe a Jesu visitata est (cfr. Jo. 10, 40): fortasse plura quae Lucas narrat in itinere Jesu versus Jerusalem (Lc. 9, 51-19, 28), in hac provincia evenerunt (cfr. Commentarios).

Urbes praecipuae Peraeae erant: Bethania, Livias, Callirhoe, Gaddara, Machaerus;

p) *Bethania*, ubi Joannes baptizabat, erat trans Jordanem contra Jericho (Jo. 1, 28; 10, 40): fortasse est identificanda cum *Tell-Medes* ad ripam dextram Uadi *Nimrim*, fere 3 Kmt. ad Orientem Jordanis.

q) *Livias*, vel *Julias*, paulo supra ostium Jordanis, aedificata est in loco antiquae *Betharam* (Num. 32, 36) ab H. Antipa, qui nomen ei indidit in honorem imperatricis, uxoris Augusti.

r) *Callirhoe* ad littus orientale Maris Mortui, erat celebris ob fontem aquarum thermalium ubi Herodes M., gravi foedoque morbo laborans, levamen suis doloribus frustra quaesivit: (cfr. Jos. FL., « Antiq. » 17, 6, 5 sq.; « Bell. Jud » I, 33, 5 sq.).

s) *Machaerus*⁴¹ paulo infra Callirhoe, erat forte praesidium, ab Alexandro Jannaeco expugnatum, et ab Herode M. munitum, ut regnum suum ab incursionibus arabum tueretur. — Ibi Her. Antipas fecit convivium optimatibus in die suo natalitio, et Joannem Bapt., qui ibi in carcere asservabatur, unde et legationem ad Christum miserat (Mtth. 11, 2 ss.), decollavit.

t) *Gadara* - hodie *es-Salt*, in parte centrali Peraeae, non confundenda cum *Gadara*, (= Muckes), prope Jarmuk, nam haec pertinebat ad Decapolim. *Gadaram* appellat JOS. FLAVIUS metropolim Peraeae: (at non est omnino certum de quam *Gadara* loquatur).

Nota de Decapoli - Occurrit ejus mentio in Evangeliiis (Mtth. 4, 25; Mc. 5, 20; 7, 31). Decapolis erat confoederatio urbium hellenisticarum (initio decem, [unde nomen Decapolis], postea plurium, 13 vel 14, licet nomen Decapolis semper manserit immutatum), a Pompeio M. anno 64 ante Chr. creata. Omnes, praeter Beisan, erant in regione transjordanica; praecipuae erant, Damascus, Hippos, Pella, Gadara, Gerasa, Philadelphia et Beisan seu Scythopolis. Singulae habebant majus minusve territorium alias urbes et vicos complectens: v. gr. in territorio Beisan erat Salem et *AEnon* (Joh. 3, 23), in *Hippos* erat *Gergesa* vel *Gerasa* ad littus orientale lacus Tiberiadis, ubi Jesus possessum a legione daemonum liberavit, et grex porcorum in mare praecipitatus est (Mc. 5, 1-20 parall.); juxta nonnullos etiam *Dalmutha* (Mc. 8, 10), et *Magedan* (Mt. 15, 39) in territorio Hippos erant; alii tamen hos locos quaerunt in littore austro-occident. maris Galilaeae.

In Damasco cujus territorium, *Damascenes* dictum, multum protendebatur versus Occidentem, magna colonia Judaeorum erat (10-18,000).

Pella prope limitem septentrionalem Peraeae, inter Uadi Jabis et Jarmouk; illuc confugerunt christiani ante excidium Jerusalem a. 70 (Mtth. 24, 16). Cfr. EUSEB. HE, III, 5, 3 (PG 20, 221).

Gerasa, ubi ruinae insignes sunt temporis graeco-romani, sita est prope desertum Syriacum: nota est alio quoque nomine, *Antiochia ad Chrysorrhoom*.

Philadelphia (nomen ei inditum a Ptolomaeo II *Philadelpho*) respondet, quoad situm, antiquae Rabbat-Ammon, quae erat caput

⁴¹ Machaerus habebatur tanquam urbs munitissima Judaeae post Hierusalem. «Machaerus secunda quondam arx Judaeae ab Hierosolymis» — (PLINIUS, Hist. nat., V. 16, 72).

regni Ammonitarum. — Illa signabat limitem austro-orientalem Decapoleos. Hodie vocatur *Amman*.

Decapolis ad computationem temporis utebatur *aera Pompejana*, quae ab anno 64-63 ante Chr., quo Decapoleos confoederatio creata fuerat, incipit.

III°. - *Compendium isagogicum in evangelia*

Loco *Introductionis* libet afferre nonnullos e celebrioribus textibus antiquitatis christianae, necnon documenta recentiora magisterii ecclesiastici, quae Evangelia, eorumque compositionis adiuncta respiciunt.

1. - NOMEN. *Evangelium* etymologice significat « bonum seu laetum nuntium » (εὐαγγέλιος); usu tamen venit ea appellatione designare metonymice illos libros in quibus ille bonus nuntius a Christo allatus continetur. S. JUSTINUS M. († 165) loquitur de « Commentariis Apostolorum, (τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀποστ. = memorabilia Apostolorum), quae dicuntur *Evangelia* »⁴².

2. - NUMERUS. Vita Christi proponitur quadruplici forma in Evangelio, quod ideo ab IRENAEO⁴³ dicitur *tetramorphon*: quaternarius numerus Evangeliorum illustre testimonium habet apud eundem IRENAEUM († 202): « Neque plura numero quam haec sunt, neque pauciora capit esse Evangelia »: et affert congruentias in favorem huius numeri: Ecclesia per quattuor mundi plagas disseminata, quattuor columnis firmari debet, quae sunt quattuor Evangelia. Item, Cherubim gloriam Dei manifestantes (Ez I, 1 ss.) habebant quattuor facies; ita quoque Evangelium Christi quattuor formis nobis traditum est (ibid.).

3. - AUCTORES. Sunt illi qui in inscriptione cuiusque Evangelii designantur. Ab antiquissimo iam tempore, saltem a medio saec. II, inveniuntur quattuor Evangelia, distincta suis titulis, proprium singulorum auctorem significantibus: *κατὰ Ματθαίον, κατὰ Μάρκον, κατὰ Λούκαν, κατὰ Ἰωάννην*. — Duo ex illis (Mt. et Jo.) sunt Apostoli, alii duo (Mc. et Lc.) sunt discipuli seu viri apostolici. — Audi TERTULLIANUM: « Nobis fidem ex Apostolis Joannes et Matthaeus insinuant; ex apostolicis Lucas et Marcus instaurant »⁴⁴.

⁴² Dial 100, 4; 103, 8; Apol I, 66, 3; (PG 6, 429, 717).

⁴³ Adv haer 3, 11, 8: (PG. 7, 885).

⁴⁴ Adv Marc 4, 2; PL 2, 363.

4. - ORDO. Quandiu Evangelia separatim vulgabantur, varius ordo apparet in testimoniis illa citantibus; at cum in uno volumine simul collecta apparent, ordinem definitum servant, iuxta tempus quo composita esse credebantur. Jam *Canon Muratorianus*, (circa a 150), qui mutilus est, ponit Evangelium secundum Lucam *tertio loco*, Evangelium vero secundum Joannem *quarto loco*. Probabiliter duo priora ponebat ordine qui dehinc constans semper apparet. — ORIGENES (circa 254 †), ad traditionem provocans, loquitur de quattuor Evangeliiis; quae sola in universa Dei Ecclesia... citra controversiam admittuntur: *primum* quidem scriptum esse Evangelium *secundum Matthaeum...*; *alterum* vero *secundum Marcum...*, et *tertium secundum Lucam...*, *postremum* vero *secundum Joannem* »⁴⁵. Et in Hom. 7 in Josue, I, (ubi ORIGENES integrum librorum sacrorum canonem tradit), de Evangeliiis dicit: « Sacerdotali tuba *primus* in Evangelio suo *Matthaeus* increpuit; *Marcus* quoque, *Lucas* et *Joannes* suis singulis tubis sacerdotalibus cecinerunt »⁴⁶. Nec praetereundum in hac re celebre testimonium IRENAEI, quattuor Evangelia eodem ordine citantis: « *Matthaeus* in hebraeis, ipsorum lingua, scripturam edidit Evangelii, cum Petrus et Paulus Romae evangelizarent et fundarent ecclesiam: post horum vero excessum, *Marcus...*, quae a Petro annuntiata erant, per scripta nobis tradidit: *Lucas* autem, sectator Pauli, quod ab illo praedicabatur Evangelium in libro condidit: postea et *Joannes*, discipulus Domini, qui et supra pectus Eius recumbebat, et ipse edidit Evangelium, Ephesi Asiae commorans »⁴⁷.

5. - TEMPUS COMPOSITIONIS. Retento hoc ordine traditionali Evangeliorum, potest indicari saltem approximative, tempus compositionis singulorum.

Primum Evangelium videtur editum a Matthaео in Palaestina (Jerusalem?) circa a 50/52: haec sententia media est inter eam quae ex testimonio EUSEBII⁴⁸ deducit Matthaеum scripsisse circa a 43/44, « cum in eo erat ut ad alias gentes proficisceretur », et eam quae ex testimonio IRENAEI (Adv. haer. 3, 1, 1) mox commemorato, concludit compositionem primi Evangelii post annum 60/61 (cum Paulus Apostolus primo Romam veniens, simul cum Petro in Urbe fuit) amandam esse. At verba IRENAEI, « incertae et controversae interpreta-

⁴⁵ Comm in Mt., tom I: apud Euseb. H. E, 6, 25, 4-6: PG 20, 585.

⁴⁶ PG 12, 857.

⁴⁷ Adv haer 3, 1, 1; PG 7, 845.

⁴⁸ Hist Eccl., 3, 24, 6; PG 20, 265.

tionis »⁴⁹, possent sic explicari: « Matthaëus Evangelium scripsit eo tempore, quo Petrus, a Paulo postea adiutus, ecclesiam romanam condidit, id est, post a. 42 »⁵⁰.

Marcus autem Evangelium scripsisse videtur inter annos 55/60, et quidem Romae iuxta Petri predicationem.

Lucae vero Evangelium recte ponitur compositum circa a. 60/61; nam prius est libro Actuum (cfr. Act. 1, 1): hic autem absolvitur biennio captivitatis romanae Pauli, id est, anno 62-63: ex alia parte, iuxta traditionem Lucas est posterior Marco, qui inter a. 55/60 scripsit. Tertium igitur Evangelium a. 60/61 lumen vidit. — Quodsi hoc respondet veritati, locus etiam scriptionis esset determinatus, nempe *Roma*, ubi tunc Lucas comes Pauli captivi degebat (cfr. Col. 4, 14).

Novissimus omnium scripsit *Joannes*; et quidem ultimis annis saeculi I: videtur enim quartum Evangelium, iuxta testes antiquissimos, ut IRENAEUM⁵¹, scriptum fuisse post Apocalypsim: iamvero haec lucem vidit versus finem regni Domitiani († 18-9-96): ergo Evangelium annis 96/98 compositum dici potest, et quidem Ephesi Asiae, iuxta notum eiusdem Irenaei testimonium superius citatum.

6. - LINGUA. Bene et concise rem declarat S. AUGUSTINUS: « Horum quattuor (Evangelistarum) solus *Matthaëus hebraeo* scripsisse perhibetur eloquio, *ceteri graeco* »⁵². — De lingua originali hebraica I Evangelii testimonia explicata habent PAPIAS Episc. Hierap. (circa a. 110), IRENAEUS (loc. cit.), ORIGENES, EUSEBIUS CAES, HIERONYMUS, &: dum autem de hebraica lingua loquuntur, intendunt dicere aramaicam, quae tunc vulgaris in populo erat.

Porro, huius Evangelii aramaici translatio graeca valde mature facta est, forsitan vivente et probante eodem Matthaëo. Huic versioni fides habenda est, cum semper in traditione citetur ut authenticum Evangelium Matthaëi.

7. - INDOLES. Quamvis quattuor Evangelia habeant pro scopo communi vitam Christi narrare, singula tamen servant suam indolem peculiarem, quae oritur a) ex selectione materiae, b) ex speciali scopo intento, c) ex diversis lectoribus quibus primo destinantur. Hinc fit ut cum magna similitudine non parva coniungatur diversitas, quae

⁴⁹ Pontif. Comm. de re bibl., Ench. bibl², n. 390.

⁵⁰ Cfr. MORANT P., *Introd spec in ll N. T.*: Roma 1940, p. 14.

⁵¹ Adv haer 5, 30, 3: PG 7, 1207.

⁵² De cons Evv 1, 2: 11, 66; PL 34, 1044. 1139.

magis oculos percellit in tribus prioribus Evangeliiis, quae vocantur *Synoptica*: et problema quod ex eorum comparatione exsurgit, nomen obtinuit *quaestio synoptica*. Ad eam solvendam plura excogitata sunt systemata, quorum probabilius videtur *systema mixtum*, illud videlicet quod catechesim oralem, pro auditorum diversitate diversam, cum mutua dependentia coniungit, simulque diversos fontes vel documenta ab ipsis adhibita supponit⁵³.

Evangelium quartum, a Joanne Apostolo ad finem saec. I conscriptum, speciale omnino tenet locum, nam praeter historiam Passionis (Jo. 18 s.), in qua tamen plura habet a Synopticis praetermissa, solum habet cum eis communem narrationem duorum miraculorum, primam nempe multiplicationem panum et deambulationem Jesu super aquas (Jo. 6, 1-21). Haec differentia petenda est ex fine S. Joannis in conscribendo Evangelio: voluit namque ostendere messianitatem et divinitatem Jesu (Jo. 20, 31), et quidem non per prophetias in Eo adimpletas, sicut fecerat Matthaeus, sed ex proprio Jesu testimonio in sermonibus et operibus Eius contento. — Etiam finis secundarius Joannis, nempe Synopticorum narrationem complere, et fideles contra serpentes haereses praemunire, hanc differentiam quarti Evangelii relate ad Synoptica explicat. — Hoc discrimen Synopticos inter et Joannem quoad indolem narrationis adeo est manifestum, ut veteres scriptores ecclesiasticos non fugerit: CLEMENS ALEX. illud exprimebat nota illa antithesi: tria priora Evangelia sunt *σωματικά*, quartum vero *πνευματικόν*. Sic enim scribit in *Hypotyp.*: « At Joannes, omnium postremus, cum vidisset in aliorum Evangeliiis ea, quae *ad corpus* pertinent, tradita esse; ipse, divino Spiritu afflatus, *spirituale* Evangelium, familiarium suorum rogatu, conscripsit »⁵⁴. — Haec vero differentia, utut vera sit, non est cum criticis acatholicis eòusque exaggeranda, ut antinomia insolubilis statuatur. Tres priores evangelistae, dum maxime ea sequuntur quae Christi humanitatem respiciunt, plurima hic illic spargunt quae Eius divinitatem invicte demonstrant: Joannes vicissim, licet de divinitate Christi demonstranda sollicitum se ostendat, illum ut verum hominem continuo exhibet. Itaque, sicut Christus Synopticorum est verus *Homo-Deus*, ita Christus quarti Evangelii est verus *Deus-Homo*.

8. - DE SYMBOLIS EVANGELISTARUM. Commune est inter rei biblicae scriptores, iam a tempore Patrum, visionem Ezechielis (1, 5 ss),

⁵³ Cfr. A. G. DA FONSECA, *Quaestio Synoptica*³, Roma 1952.

⁵⁴ Apud Euseb., H. E. 6, 14, 5-7; PG 20, 552.

et Apoc (4, 6 ss) de quattuor animalibus portantibus thronum Dei et decantantibus Eius gloriam, applicare quattuor Evangelistas; unanimitas vero desideratur cum agitur de applicatione symboli singulis eorum. Explicatio SS. AMBROSII⁵⁵, HIERONYMI⁵⁶, GREGORII M⁵⁷, quae, attendens ad initium singulorum Evangeliorum, ponit Matthaeum repraesentatum per hominem, Marcum per leonem, Lucam per bovem, Joannem per aquilam, communis evasit. - IRENAEUS tamen, qui primus visionem quattuor animalium quattuor evangelistis applicavit, leonem dat Joanni, aquilam Marco⁵⁸. AUGUSTINUS duorum priorum evangelistarum symbola mutat, videns in homine Marcum, in leone Matthaeum, dicens rationem symbolismi non ex solo initio, sed ex integro Evangelio desumendam esse: iamvero Matthaeus, qui Christum ut filium David, e Tribu Juda ortum, exhibet, apte comparatur leoni, nam Christus vocatur «leo de tribu Juda» (Apoc 5, 5; cfr. Gen. 49, 8-12): Marcus autem, de Christo simpliciter cum hominibus conversante agens, apte per hominem praefiguratur⁵⁹.

9. - DE FINE ET DESTINATARIIS EVANGELIORUM. 1°) *S. Matthaeus* scripsit pro Judaeis, sive conversis, ut eos in fide confirmaret, sive ceteris, ut eis viam ad fidem in Christum, dissipatis praeiudiciis, complanaret. - *Finis* eius est *dogmatico-apologeticus*; vult enim demonstrare, allatis vaticiniis, Jesum a Nazareth esse verum Messiam in V. T. promissum, regnumque ab Eo praedicatum et fundatum esse spirituale, universale, visibile et hierarchicum: et necessarium esse ad salutem ingredi in illud, baptismo suscepto. Hoc regnum, eiusque Regem Jesum judaei reicerunt: sed eorum incredulitas et duritia ipsis imputanda est, non defectui argumentorum. Christus plus semel praedixit eorum reiectionem, et gentium ad regnum vocationem⁶⁰.

2°) *S. Marcus*, Romae scribens secundum Petri praedicationem, Evangelium suum destinavit fidelibus romanis ex gentilitate conversis, ut eis ostenderet Jesum esse Filium Dei (1, 1): ad hoc multa narrat Christi miracula, exhibens praesertim Eius omnimodam potestatem in daemones, quos e corporibus uno verbo eiciebat⁶¹.

⁵⁵ Expos. in Lc.: PL 15, 1532.

⁵⁶ Comm. in Mt.: PL 26, 19.

⁵⁷ In Ez. L 1, hom 4, I: PL 76, 815.

⁵⁸ Adv haer III, II,: PG 7, 887.

⁵⁹ De cons Evv 1, 6: PL 34, 1046; In Jo. tract 36: PL 35, 1666.

⁶⁰ Mt. 8, 11 s; 21, 43; &.

⁶¹ Mc. 1, 23-28; 3, 11, 22-30; 5, 1-20; 9, 13-26; &.

3°) S. Lucas, sectator Pauli, fidelibus ecclesiarum ab Apostolo fundatarum, praesertim gentilibus, at non exclusis iudeis, Evangelium suum, optimo Theophilo personaliter dedicatum, destinat. - Scopus eius est proponere Jesum ut unicum Salvatorem omnium, proclamare universalitatem salutis per Christum: (doctrina quidem communis ceteris hagiographis, sed speciali modo paulina; cfr. Rom. 1, 16). - Hunc scopum obtinere nititur Lucas narratione historica accurate praeparata et ordinate digesta (I, 1-4) factorum et dictorum Christi. Multa habet propria, a Matthaeo et Marco non commemorata, praesertim in ministerio Jesu in itinere versus Jerusalem (Lc. 9, 51-19, 28). Effert continuo misericordiam Dei et Christi erga peccatores, recte a poeta appellatus: « scriba mansuetudinis Christi »⁶².

4°) Joannes denique, ad finem saec I Ephesi scribens, Evangelium suum destinat ecclesiis Asiae, in fide iam adultis, cum fine dogmatico firmandi fidem earum in messianitatem et divinam filiationem Jesu: Ipse est dispensator gratiae et fons veritatis (1, 14. 16-18): ideo necessaria est fides in Eum ad habendam vitam supernaturalem gratiae et vitam aeternam gloriae (3, 14-18; 17, 3; 20, 31). - Methodus in quarto Evangelio adhibita ad hunc finem dogmaticum obtinendum, superius (sub num. 6), cum de diversa Evangeliorum indole sermo erat, indicata est. - Praeterea, ut plures antiqui, IRENAEUS maxime⁶³ et HIBRONYMUS⁶⁴, testantur, voluit Joannes Evangelio suo fideles praemunire contra quosdam errores vel haereses (Baptistarum, Nicolaitarum, Ebionitarum, Cerinthi), tunc iam grassantes vel pullulare incipientes. Hic finis apologeticus quarti Evangelii confirmatur ex examine eius interno, et ex Ep. I Jo. quae est praevia Evangelii praesentatio. - Insuper habuit Joannes finem historicum, volens complere narrationem Synopticorum, et praecavere ne quaedam ab ipsis compendiose narrata, erronee a lectoribus intelligerentur.

10. - DE INTEGRITATE EVANGELIORUM. Duo ordines pericoparum evangelicarum addubitantur a criticis: aliae quidem iure, aliae vero iniuria. Inter has ultimas recenseri possunt: a) promissio Primatus in Mt. 16, 17-19; b) mandatum praedicandi et baptizandi, et forma baptismi in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, in Mt. 28, 19 s; c) conceptio supernaturalis Christi in Lc. 1, 34 s; d) verba consecrationis calicis in Lc. 22, 19^b. 20: e) aqua piscinae Probaticae per angelum

⁶² A. DANTE, *De Monarchia*, 1, 16.

⁶³ *Adv haer* 3, 11, 1: PG 7, 880.

⁶⁴ *De vir ill* 9: PL 23, 654.

mota, in Jo. 5, 3b. 4: f) ultimum caput quarti Evangelii, praesertim propter collationem Primatus Petro a Christo redivivo factam, in Jo. 21, 15-17: g) adde historiam Infantiae Christi in Mt. 1-2; et Lc. 1-2. At, omnes isti loci, (si excipias illum sub litt. e), quem etiam nonnulli catholici ut critice dubium habent), ut certe genuini habendi sunt, quippe qui omnium codd et versionum suffragio, necnon testimonio veterum scriptorum, ut genuini commendantur. Soli critici heterodoxi, praeiudiciis dogmaticis et historicis ducti, horum textuum authenticam impugnant. - De textu sub litt d) iuvat notare eum diversimode quidem legi in codd., id tamen explicari ex confusione duorum calicum, (cenae legalis et eucharistici), quos unus Lucas distinguit. Differentia lectionum non est ratio sufficiens negandi genuinitatem, si alia explicatio in promptu est.

Sunt tamen aliae pericopae evangelicae, quarum authenticitas in dubium iure vocari potest, sive ob insufficientiam traditionis textualis, sive ob rationes internas argumenti, lexici, nexus defectuosi. Sunt illi tres loci, quos Patres Tridentini prae oculis habebant cum in Decreto 'de canonicis Scripturis' (sess IV: 8 Apr. 1546), addiderunt illud comma, « *cum omnibus suis partibus* », prout in Ecclesia catholica legi consueverunt, et in Veteri Vulgata latina editione habentur »;⁶⁵ nimirum, Mc. 16, 9-20; Lc. 22, 43 s; Jo 8, 1-11. Hae tres pericopae declarantur canonicae et inspiratae: at in Decreto non tangitur quaestio de earum authenticitate litteraria, an videlicet sint illorum auctorum, in quorum evangelii leguntur. - En pauca de singulis.

A) *Clausula Evangelii Marci* (Mc. 16, 9-20). Duodecim ultimi versus secundi Evangelii leguntur in plerisque codd et verss; TATIANUS atque IRENAEUS, et probabiliter JUSTINUS, hanc secundi Evangelii clausulam cognoverunt: quapropter a multis retinetur ut genuina. - Sed quia deest in codd B S aliisque non paucis, et HIERONYMUS atque EUSEBIUS dicunt eam non legi in plerisque codd sui temporis: cum praeterea rationes internae minus faveant eius origini Marcianae, multi critici, etiam catholici, negant vel addubitant clausulae authenticitatem. Ita LAGRANGE, VOGELS, DOM CHAPMAN, &, qui dicunt hanc clausulam appositam fuisse ab aliquo scriptore posteriori, utique inspirato: vel si ab ipso Marco composita fuit, est posterior, et non pertinet ad primam Evangelii redactionem. - Res manet dubia. Decretum Comm. bibl., quin quaestionem definiat, favet authenticitati: dicit enim argumenta eam negantia rem non evincere (Ench Bibl² n° 396).

⁶⁵ Cfr. Conc. Trid., Soc. Goerr., t V, 41, 52; Ench Bibl², n° 60 (alias, 45).

B) *Christus ab Angelo in Gethsemani confortatus, sanguinem sudat* (Lc. 22, 43 s). De hac pericopa hoc videtur dicendum: Etsi verum est versus istos in multis codd non haberi, v gr in A B, (in B tamen relinquitur illo loco spatium vacuum clausulae capiendae aptum), et plures Patres eos non citare, nihilominus pro genuinis habendi sunt: etenim, a) testes qui eos habent, multo plures sunt, nec minoris auctoritatis, v gr. cod S, vers Vg; b) omissio eorum in aliis testibus explicari potest ex adiunctis illius temporis ad quod pertinent isti codd: erat nempe tempus pugnae acerrimae contra Arianismum; et ne Ariani istis versibus ad haeresim suam abuterentur, sicut, teste S. EPIPHANIO⁶⁶, faciebant, omittebantur in textu, et in expositione silentio premebantur. Hoc confirmatur ex eo quod testes qui eis carent, sunt in genere originis aegyptiacae, ubi nempe acerrima fuit controversia ariana; c) testes ante initam controversiam arianam, vel post eam sedatam continent versus istos: imo, inter scriptores coevos haeresis arianae nemo hos versus positive reicit aut impugnat, sed eos simpliciter non adhibet; d) facilius explicatur eorum omissio in parte testium, si sunt originales, quam eorum additio posterior in plerisque testibus, si originales non sunt.

Jure igitur Pont Comm de re biblica edixit, rationes solidas non haberi, quibus ostendi possit hos versus ad genuinum Lucae Evangelium non pertinere (Ench bibl², 397).

C) *Pericopa de Muliere Adultera* (Jo. 8, 1-11). - Canonicitas huius pericopae indubia est, ex laudato Decreto Conc Trid de canonicis Scripturis (Ench bibl², 60). Eius vero genuinitas a criticis acatholicis communiter negatur, a nonnullis catholicis addubitur (KNABENBAUER, BELSER, LAGRANGE, TILLMANN, &c). - Reapse, argumenta quae genuinitati favent, et ea quae ipsi adversantur, aequalia fere sunt, adeo ut animus haereat anceps, et iudicium certum vix dari possit. - Deest quidem in antiquioribus codd gr, B A S &, et in pluribus min, necnon in praecipuis codd veteris Latinae, et in verss syriacis; item Patres latini antiquiores (TERTULLIANUS, CYPRIANUS, HILARIUS) videntur eam ignorasse, sicut et Patres graeci, qui quartum Evangelium commentariis instruxerunt (ORIGENES, THEODORUS MOPS., CHRYSOSTOMUS, CYRILLUS ALEX.), hanc pericopam exponere omittunt. Neque rationes internae (lingua, stilus, locutiones, quae potius sunt Synopticis propria), authenticitati joanneae favere videntur.

⁶⁶ *Ancor.* 31, 4 s (PG 43, 73); *Haer* 69, 19; (PG 42, 232).

At, ex alia parte, in favorem eius citari possunt plures codd unciales, praesertim D (cod Bezae, saec 6), et multi minusc, necnon verss Vg, boh, syrpal, &: item videtur pericopa iam saec II nota fuisse Papias et Pastori Hermae; eam expresse citat S. PACIANUS, Ep. Barcinonensis († 394), S. AMBROSIUS, et HIERONYMUS, qui dicit in multis gr et lat codd eam inveniri⁶⁷, et S. AUGUSTINUS, qui et eam exponit in serie Evangelii Joannis⁶⁸, et praebet explicationem probabilem omissionis eius in multis codd, ne videlicet peccatum adulterii facilius excusari videretur⁶⁹. Notatu dignum est, quod in quibusdam codd, ut L Δ relinquatur spatium vacuum inter Jo 7, 52 et 8, 12: quod indicat pericopam fuisse ipsis notam, sed dubiam; in aliis testibus ponitur pericopa alio loco, sive in fine Evangelii Joannis, (post c 21, 24), sive post Lc. 21, 38. - At praefendus est locus traditionalis (Jo 8, 1-11), quia Jo 8, 15 videtur alludere ad factum adulterae.

Potest supponi cum nonnullis auctoribus pericopam nostram scriptam fuisse in folio separato, sive a Joanne ipso, sive ab aliquo eius discipulo, eamque post vulgatum Evangelium fuisse ei apto loco insertam⁷⁰. Commissio biblica in Decreto Evangelium Joannis respiciente⁷¹, quaestionem hanc tangere noluit: unde videtur libertatem opinandi in casu tacite concessisse.

11. - DECRETA PONTIF COMM DE RE BIBLICA CIRCA EVANGELIA. Omnes fere quaestiones isagogicae in Evangelia, quas modo delibavimus, considerantur in quattuor Decretis quae Pontificia Commissio de re biblica hucusque edidit circa Evangelia, quaeque in commodum lectorum hic apponere placet.

Primum tempore (29 Maii 1907) respicit quartum Evangelium, cuius auctor et historica veritas tribus responsionibus statuitur (Ench bibl², nn. 187-89). - *Alterum* (19 Junii 1911) agit de Evangelio Matthaei, complectens septem responsionibus ea quae de auctore, de tempore compositionis, et de historica veritate eius tenenda sunt. (E. B²., nn. 388-394). - *Tertium* (26 Junii 1912) pro obiecto habet alia duo Synoptica Evangelia Marci et Lucae, et eadem puncta ac de Evangelio Matthaei, novem responsionibus tractat. (E. B²., nn. 395-403). - *Quar-*

⁶⁷ *Adv Pelag*, 2, 17: PL 23, 553.

⁶⁸ *Tract*, 33, 4-8: PL 35, 1648-51.

⁶⁹ *De coniug adult*, 2, 6, 5; 2, 7, 6: PL 40, 474. — *Contra Faust* 22, 25: PL 42, 417.

⁷⁰ Cfr. HÖPFL-GUT, *Introd spec in N. T.* 5^a ed. METZINGER, p. 227-29.

⁷¹ Ench bibl² nn. 187-189.

tum tandem Decretum, eodem die 26 Junii 1912 datum, duobus responsis agit de quaestione synoptica, seu de relationibus inter tria priora Evangelia. (E. B², nn. 404-405).

I. — DE QUARTO EVANGELIO.

Dubium I. - Utrum ex constanti, universali ac sollemni Ecclesiae traditione, iam a saeculo 2° decurrente, prout maxime eruitur: *a)* ex SS. Patrum, scriptorum ecclesiasticorum, immo etiam haeticorum, testimoniis et allusionibus, quae, cum ab Apostolorum discipulis vel primis successoribus, derivasse oportuerit, necessario nexu cum ipsa libri origine cohaerent; *b)* ex recepto semper et ubique nomine auctoris quarti Evangelii in canone et catalogis Sacrorum Librorum; *c)* ex eorumdem Librorum vetustissimis manuscriptis codicibus et in varia idiomatica versionibus; *d)* ex publico usu liturgico inde ab Ecclesiae primordiis toto orbe obtinente; praescindendo ab argumento theologico, tam solido argumento historico demonstratur Ioannem Apostolum et non alium quarti Evangelii auctorem esse agnoscendum, ut rationes a criticis in oppositum adductae hanc traditionem nullatenus infirmant? - *Resp.* Affirmative.

Dub. 2. - Utrum etiam rationes internae, quae eruuntur ex textu quarti Evangelii seiunctim considerato, ex scribentis testimonio et Evangelii ipsius cum prima epistola Ioannis Apostoli manifesta cognatione, censendae sint confirmare traditionem quae eidem Apostolo quartum Evangelium indubitanter attribuit? - Et utrum difficultates quae ex collatione ipsius Evangelii cum aliis tribus desumuntur, habita prae oculis diversitate temporis, scopi et auditorum, pro quibus vel contra quos auctor scripsit, solvi rationabiliter possint, prout SS. Patres et exegetae catholici passim praestiterunt? - *Resp.* Affirmative ad utramque partem.

Dub. 3. - Utrum, non obstante praxi, quae a primis temporibus in universa Ecclesia constantissime viguit, arguendi ex quarto Evangelio tamquam ex documento proprie historico, considerata nihilominus indole peculiari eiusdem Evangelii et intentione auctoris manifesta illustrandi et vindicandi Christi divinitatem ex ipsis factis et sermonibus Domini, dici possit facta narrata in quarto Evangelio esse totaliter vel ex parte conficta ad hoc ut sint allegoriae vel symbola doctrinalia, sermones vero Domini non proprie et vere esse ipsius Domini sermones, sed compositiones theologicas scriptoris, licet in ore Domini positas? - *Resp.* Negative.

II - DE PRIMO EVANGELIO (19 Iunii 1911)

Dubium 1. - Utrum, attento universali et a primis saeculis constanti Ecclesiae consensu, quem luculenter ostendunt diserta Patrum testimonia, codicum Evangeliorum inscriptiones, Sacrorum Librorum versiones vel antiquissimae et catalogi a SS. Patribus, ab ecclesiasticis scriptoribus, a Summis Pontificibus et Conciliis traditi, ac tandem usus liturgicus Ecclesiae orientalis et occidentalis, affirmari certo possit et debeat Matthaeum, Christi Apostolum, revera Evangelii sub eius nomine vulgati esse auctorem? — *Resp.* Affirmative.

Dub. 2. - Utrum traditionis suffragio satis fulciri censenda sit sententia, quae tenet Matthaeum et ceteros Evangelistas in scribendo praecessisse, et primum Evangelium patrio sermone a iudaeis palaestinsibus tunc usitato, quibus opus illud erat directum, conscripsisse? — *Resp.* - Affirmative ad utramque partem.

Dub. 3. - Utrum redactio huius originalis textus differri possit ultra tempus eversionis Ierusalem, ita ut vaticinia, quae de eadem eversione ibi leguntur, scripta fuerint post eventum: aut, quod allegari solet Irenaei testimonium⁷², incertae et controversae interpretationis, tanti ponderis sit existimandum, ut cogat reicere eorum sententiam, qui congruentius traditioni censent eandem redactionem etiam ante Pauli in Urbem adventum fuisse confectam? — *Resp.* - Negative ad utramque partem.

Dub. 4. - Utrum sustineri vel probabiliter possit illa modernorum quorundam opinio, iuxta quam Matthaeus non proprie et stricte Evangelium composuisset, quale nobis est traditum, sed tantummodo collectionem aliquam dictorum seu sermonum Christi, quibus tamquam fontibus usus esset alius auctor anonymus, quem Evangelii ipsius redactorem faciunt? — *Resp.* - Negative.

Dub. 5. - Utrum ex eo quod Patres et ecclesiastici scriptores omnes, immo Ecclesia ipsa iam a suis incunabulis, unice usi sunt, tamquam canonico, graeco textu Evangelii sub Matthaei nomine cogniti, ne iis quidem exceptis, qui Matthaeum Apostolum patrio scripsisse sermone expresse tradiderunt, certo probari possit ipsum Evangelium graecum identicum esse quoad substantiam cum Evangelio illo, patrio sermone ab eodem Apostolo exarato? — *Resp.* - Affirmative.

⁷² S. IREN., Adv. haer. 3, 1, 2: (PG 7, 844 s.).

Dub. 6. - Utrum ex eo, quod auctor primi Evangelii scopum prosequitur praecipue dogmaticum et apologeticum, demonstrandi nempe iudaeis Iesum esse Messiam a prophetis praenuntiatum et a Davidica stirpe progenitum, et quod insuper in disponendis factis et dictis quae enarrat et refert, non semper ordinem chronologicum tenet, deduci inde liceat ea non esse ut vera recipienda: aut etiam affirmari possit narrationes gestorum et sermonum Christi, quae in ipso Evangelio leguntur, alterationem quamdam et adaptationem sub influxu prophetiarum Veteris Testamenti et adultioris Ecclesiae status subiisse, ac proinde historicae veritati haud esse conformes? — *Resp.* - Negative ad utramque partem.

Dub. 7. - Utrum speciatim solido fundamento destitutae censi iure debeant opiniones eorum, qui in dubium revocant authenticitatem historicam duorum priorum capitum, in quibus genealogia et infantia Christi narrantur, sicut et quarumdam in re dogmatica magni momenti sententiarum, uti sunt illae quae respiciunt primatum Petri (Mt. 16, 17-19), formam baptizandi cum universali missione praedicandi Apostolis traditam (Mt. 28, 19 s.), professionem fidei Apostolorum in divinitatem Christi (Mt. 14, 33), et alia huiusmodi, quae apud Matthaeum peculiari modo enuntiata occurrunt? — *Resp.* - Affirmative.

III - DE EVANGELIIS MARCI ET LUCAE (26 Iunii 1912)

Dubium 1. - Utrum luculentum traditionis suffragium, inde ab Ecclesiae primordiis mire consentiens ac multiplici argumento firmatum, nimirum disertis SS. Patrum et scriptorum ecclesiasticorum testimoniis, citationibus et allusionibus in eorundem scriptis occurrentibus, veterum haereticorum usu, versionibus Librorum Novi Testamenti, codicibus manuscriptis antiquissimis et pene universis, atque etiam internis rationibus ex ipso Sacrorum Librorum textu desumptis, certo affirmare cogat Marcum, Petri discipulum et interpretem, Lucam vero medicum, Pauli adiutorem et comitem, revera Evangeliorum, quae ipsis respective attribuuntur, esse auctores? — *Resp.* - Affirmative.

Dub. 2. - Utrum rationes, quibus nonnulli critici demonstrare nituntur postremos duodecim versus Evangelii Marci (Mc. 16, 9-20) non esse ab ipso Marco conscriptos, sed ab aliena manu appositos, tales sint, quae ius tribuant affirmandi eos non esse ut inspiratos et ca-

nonicos recipiendos; vel saltem demonstrent versuum eorundem Marcum non esse auctorem? — *Resp.* - Negative ad utramque partem.

Dub. 3. - Utrum pariter dubitare liceat de inspiratione et canonicitate narrationum Lucae de infantia Christi (Lc. cc. 1-2), aut de apparitione Angeli Iesum confortantis et de sudore sanguineo (Lc. 22, 43 s.); vel solidis saltem rationibus ostendi possit, — quod placuit antiquis haereticis et quibusdam etiam recentioribus criticis arridet —, easdem narrationes ad genuinum Lucae Evangelium non pertinere? — *Resp.* - Negative ad utramque partem.

Dub. 4. - Utrum rarissima illa et prorsus singularia documenta, in quibus canticum 'Magnificat' non Beatae Virgini Mariae, sed Elisabeth tribuitur, ullo modo praevalere possint ac debeant contra testimonium concors omnium fere codicum tum graeci textus originalis, tum versionum, necnon contra interpretationem quam plane exigunt non minus contextus, quam ipsius Virginis animus et constans Ecclesiae traditio? — *Resp.* - Negative.

Dub. 5. - Utrum, quoad ordinem chronologicum Evangeliorum, ab ea sententia recedere fas sit, quae antiquissimo aequae ac constanti traditionis testimonio roborata, post Matthaeum, qui omnium primus Evangelium suum patrio sermone conscripsit, Marcum ordine secundum, et Lucam tertium scripsisse testatur; aut huic sententiae adversari vicissim censenda sit eorum opinio quae asserit Evangelium secundum et tertium ante graecam primi Evangelii versionem esse compositum? — *Resp.* - Negative ad utramque partem.

Dub. 6. - Utrum tempus compositionis Evangeliorum Marci et Lucae usque ad urbem Ierusalem eversam differre liceat; vel, eo quod apud Lucam prophetia Domini circa huius urbis eversionem magis determinata videatur, ipsius saltem Evangelium obsidione iam inchoata fuisse conscriptum, sustineri possit? — *Resp.* - Negative ad utramque partem.

Dub. 7. - Utrum affirmari debeat Evangelium Lucae praecessisse librum *Actuum Apostolorum*; et cum hic liber, eodem Luca auctore (Act. I, 1 s.), ad finem captivitatis romanae Apostoli fuerit absolutus (Act. 28, 30 s.), eiusdem Evangelium non post hoc tempus fuisse compositum? — *Resp.* - Affirmative.

Dub. 8. - Utrum, prae oculis habitis tum traditionis testimoniis, tum argumentis internis, quoad fontes, quibus uterque Evangelista in conscribendo Evangelio usus est, in dubium vocari prudenter queat

sententia, quae tenet Marcum iuxta praedicationem Petri, Lucam autem iuxta praedicationem Pauli scripsisse, simulque asserit iisdem Evangelistis praesto fuisse alios quoque fontes fide dignos, sive orales sive etiam iam scriptis consignatos? — *Resp.* - Negative.

Dub. 9. - Utrum dicta et gesta, quae a Marco iuxta Petri praedicationem accurate et quasi graphice enarrantur, et a Luca, *assecuto omnia a principio diligenter* per testes plane fide dignos, quippe *qui ab initio ipsi viderunt et ministri fuerunt sermonis* (Lc. 1, 2 s.) sincerissime exponuntur, plenam sibi eam fidem historicam iure vindicent, quam eisdem semper praestitit Ecclesia; an e contrario eadem facta et gesta censenda sint historica veritate, saltem ex parte, destituta, sive quod scriptores non fuerint testes oculares, sive quod apud utrumque Evangelistam defectus ordinis ac discrepantia in successione factorum haud raro deprehendantur, sive quod, cum tardius venerint et scripserint, necessario conceptiones menti Christi et Apostolorum extraneas, aut facta plus minusve iam imaginatione populi inquinata referre debuerint, sive demum quod dogmaticis ideis praeconceptis quisque pro suo scopo, indulserint? — *Resp.* - Affirmative ad primam partem, negative ad alteram.

IV - DE QUAESTIONE SYNOPTICA

(26 Iunii 1912: Ench. Bibl., nn. 404. 405)

Dubium 1: - Utrum, servatis quae iuxta praecedenter statuta omnino servanda sunt, praesertim de authenticitate et integritate trium Evangeliorum Matthaei, Marci et Lucae, de identitate substantiali Evangelii graeci Matthaei cum eius originali primitivo, necnon de ordine temporum quo eadem scripta fuerunt, ad explicandum eorum ad invicem similitudines aut dissimilitudines, inter tot varias oppositasque auctorum sententias, liceat exegetis libere disputare, et ad hypotheses traditionis sive scriptae sive oralis vel etiam dependentiae unius a praecedenti vel a praecedentibus appellare? — *Resp.* - Affirmative.

Dub. 2. - Utrum ea quae superius statuta sunt, ii servare censi debeant, qui, nullo fulti traditionis testimonio nec historico argumento, facile amplectuntur hypothesesim vulgo *duorum fontium* nuncupatam, quae compositionem Evangelii graeci Matthaei et Evangelii Lucae ex eorum potissimum dependentia ab Evangelio Marci et a collectione sic dicta 'sermonum Domini' contendit explicare, ac proinde eam libere propugnare valeant? — *Resp.* - Negative ad utramque partem.

Nota. — Praeter haec Decreta quae quaestiones 'introductorias' in Evangelia respiciunt, Commissio Pontif. de re biblica aliud edidit (I Iulii 1933) indolis 'exegeticae'; de sensu nempe cuiusdam textus evangelici apud Matthaeum et Lucam (Cfr. Ench. bibl.2, n° 514).

Ad Dubium: - Utrum asserere liceat verba Iesu Christi quae leguntur apud S. Matthaeum 16, 26: « *Quid prodest homini, si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiat? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* »: et pariter ea quae habentur apud S. Lucam 9, 25: « *Quid enim proficit homo si lucretur universum mundum, se autem ipsum perdat et detrimentum sui faciat?* », sensu litterali non respicere aeternam salutem animae, sed solam vitam temporalem hominis, non obstantibus ipsorum verborum tenore eorumque contextu, necnon unanimi interpretatione catholica? — *Resp.* - Negative.

N. B. - Circa haec DECRETA Pontificiae Commissionis de re biblica, quae Evangelia respiciunt, cfr. L. PIROT, 'Évangiles et Commission biblique', in Dict. de la Bible Suppl., II, 1218-97.

PARS II
EXEGETICA

EXPLICATIO EXEGETICA NOVI TESTAMENTI

Libri Novi Testamenti, ad syntheticam rationem redacti, possunt definiri: « Libri qui vitam Christi realis (Evangelia), et mystici (Actus Apostolorum et Apocalypsis) narrant, atque doctrinam ab Ecclesiae membris credendam et exsequendam (Epistolae Pauli quatuordecim et Epp. Catholicae septem) tradunt ».

Unde totum Novum Testamentum in quinque partes distingui potest:

- I. - QUATUOR EVANGELIA, quae vitam Christi, divini Ecclesiae Fundatoris, narrant.
- II. - ACTUS APOSTOLORUM, qui de Ecclesiae inter judaeos et ethnicos propagatione aevo apostolico agunt.
- III. - APOCALYPSIS, quae sortem Ecclesiae in hoc mundo militantis, et in caelo glorificandae describit.
- IV. - EPISTOLAE PAULINAE, } in quibus dogmaticae veritates ab
Ecclesiae membris credendae, et
practicae exhortationes ab eisdem
sequendae traduntur.
- V. - EPISTOLAE CATHOLICAE

De singulis istis partibus est nunc ex ordine dicendum: et primum quidem de Evangeliiis.

PARS I
DE EVANGELIIS

Vita Christi, ex quadriformi evangelica narratione adornata, comode dividitur, claritatis gratia, in OCTO SECTIONES, vdl.:

1 - *Historia Infantiae*, quasi praeparatio *remota* ad ministerium publicum. Habetur solum Mt. 1-2, et Lc. 1-2.

2 - *Praedicatio Praecursoris*, quasi praeparatio *proxima* ad ministerium publicum Christi; narratur a quatuor Evangelistis (Mt. 3, 1-12; Mc. 1, 2-8; Lc. 3, 1-20; Jo. 1, 6-8. 15. 19-37).

3 - *A baptismo Christi usque ad primum Pascha*: Pauca a Synopticis, vdl. baptismus et tentationes (Mt. 3, 13-4, 11; Mc. 1, 9-12; Lc. 3, 21-4, 13); plura a Joanne traduntur (Jo. 1, 37-2, 12).

4 - *A primo Paschate ad secundum*: a) praecedit ministerium in *Judaea* per majorem anni partem, de quo Synoptici nihil, Joannes plura habet (Jo. 2, 13-4, 4), et in *Samaria*, in itinere versus Galilaeam (Jo. 4, 5-43); b) sequitur quatuor ultimis mensibus hujus anni praedicatio in Galilaea, de qua Joannes pauca (Jo. 4, 43-54); plura Synoptici (Mt. 4, 12-11, 30; Mc. 1, 14-2, 22; Lc. 4, 14-5, 39) habent.

5 - *Ab altero Paschate ad tertium*, nempe, a narratione de discipulis confricantibus spicas usque ad primam multiplicationem panum (Mt. 12, 1-14, 12; Mc. 2, 23-6, 34; Lc. 6, 1-9, 10; Jo. 5, 1-47).

6 - *A Paschate tertio ad Dominicam Palmarum*. (Mt. 14, 15-20, 34; Mc. 6, 34-10, 52; Lc. 9, 11-19, 27; Jo. 6, 1-12, 11).

7 - *A Dominica Palmarum ad Dominicam Resurrectionis*: (Mt. 21, 1-27, 66; Mc. 11, 1-15, 47; Lc. 19, 29-23, 56; Jo. 12, 12-19, 42).

8 - *A Resurrectione Domini ad Ejus Ascensionem* in caelum post quadraginta dies: (Mt. 28, 1-20; Mc. 16, 1-20; Lc. 24, 1-53; Jo. 20, 1-21, 25).

PRAEVIA AD HISTORIAM INFANTIAE D.N. JESU CHRISTI

I - PROLOGUS *evangelii Joannis de VERBO Dei* (Jo. 1, 1-18)

En ideae quae in hac pericopa continentur: 1) VERBUM in Deo ab aeterno existens (1, 1.2); 2) VERBUM, Creator ordinis tum naturalis tum supernaturalis (1, 3-5); 3) Comparatio Ejus cum Joanne Praecursore (1, 6-9); 4) VERBUM in mundo ante Incarnationem, lux omnes homines, maxime vero Judaeos, illuminans, sed ab eis non recepta (1, 9-11); 5) Dignitas eorum qui Eum receperunt (1, 12, 13); 6) Ipsum Incarnationis Mysterium justis verbis enuntiatur (1, 14): 7) VERBUM incarnatum, 'plenum gratiae et veritatis', per Joannem Praecursorem hominibus annuntiatur (1, 15); 8) VERBUM incarnatum, Jesus Christus, novae oeconomiae Fundator, attulit nobis perfectam Dei revelationem (1, 16-18) ¹.

v. 1: « *In principio erat VERBUM* ». Observa Novum Testamentum eodem modo quo Vetus incipere, et Joannem consulto hunc modum tenuisse, ut statim ab initio assereret VERBI *praeexistentiam*; nam si « *in principio* » h. e. in illo primo momento temporis, quo Deus creavit caelum et terram (universitatem rerum), VERBUM jam existebat, praecedit omnes creaturas: at non asseritur VERBO simplex praecedentia temporis respectu creaturarum, sed vera *aeternitas*; nam tempus imperfectum « *erat* » durationem dicit, cujus neque principium neque finis determinatur. « Ducit nos verbum « *erat* » usque ad aeternitatem » (MALDONATUS, in h. l.).

¹ Pro tota pericopa Ioh. 1, 1-18 cfr. 1) A. MÉDEBIELLE, *Prologus Evangelii S. Joannis*; VDni 2 (1922), 3-9; 38-42; 137-44. — 2) M. LAGRANGE, *Vers le LOGOS de S. Jean*; RB 1923, pp. 161-184; 321-71. — E. TOBAC, *La notion du Christ-LOGOS dans la littérature joannique*, RHE 1929, pp. 213-38. — 4) J. M. VOSTÉ, *De prologo Joanneo et LOGO*, Ang 2 (1925) pp. 14-81; — Idem, *Studia Joannea*² (Roma 1930) pp. 30-100. — 5) U. HOLZMEISTER, *Prologi Iohannaei idea principalis et divisio*, VDni 13 (1931) 65-70. — 6) CH. MASSON, *Le prologue du quatrième Évangile*: RevThPh 117 (1940), 297-311. — 7) M. E. BOISMARD, *Le prologue de S. Jean* (Paris 1953), pp. 185. — 8) J. LEAL, *La unidad del Prólogo de S. Juan* (1, 1-18), según TOLEDO y MALDONADO: Arch. Teol. Gran., 4 (1941), pp. 65-118.

VERBUM = gr. *Logos*: designat secundam Personam SS. Trinitatis: et quidem aptissime ab Evangelista selecta est vox ad proponendum humanae imbecillitati modum ineffabilem quo Filius a Patre procedit, scl. per generationem intellectualem. — Doctrinam de *Logos* non fuisse mutuata ex operibus Philonis Alexandrini, vel ex philosophia platonica, probatur ex essentialibus differentiis inter *Logos* Joannis et Philonis: ille est realitas concreta, persona individua, Filius Dei incarnatus; hic vero saepe repraesentatur ut aliquid abstractum, vel certe impersonale, medius quidem inter creaturas et Deum, sed omnino Deo inferior et divinitate carens. — Quod nomen ipsum «LOGOS» desumpserit e Philone, nihil profecto detraheret auctoritati Evangelistae; tamen ad hoc admittendum nullo modo cogimur: cur enim emendicasset Joannes a philosopho alexandrino, quod e scientia Veteris Testamenti jam ipsi innotuerat? — Saepe enim in Veteri Testamento sermo est de Deo per *Verbum* suum res creante (Ps. 32, 6), vel homines gubernante (Sap. 18, 15), et de divina Sapientia personificata (Prov. 8; Eccli. 24): hoc proculdubio noverat Joannes, et huic scientiae et intelligentiae Veteris Testamenti accessit nova revelatio.

«ET VERBUM erat apud Deum»: post assertam VERBI aeternitatem, dicit de Ejus vita in Deo: observa usum verbi stativi, vel quietis «erat», cum praepositione indicante motum vel directionem: graece enim habetur «*pros ton theon*» versus ² *Deum*: (cfr. idem infra 1, 18): erat proinde in Deo, sed tamquam aliquis ab Eo distinctus: his verbis signat peculiariter *distinctionem* divinarum Personarum, sicut verbis sequentibus declarat *consubstantialitatem* VERBI cum PATRE, dicens: «*et Deus erat VERBUM*; ubi VERBUM est subjectum, et *Deus* est praedicatum, uti apparet ex articulo «*ὁ Λόγος*»³. Unitas essentiae cum distinctione Personarum in divinis ab aeterno existens, non poterat brevius et clarius atque nervosius affirmari.

v. 2: «*Hoc* (scl. VERBUM) *erat in principio apud Deum*»; est repetitio summaria versus primi, et quaedam pausa, quae transitum ad sequentia praeparat: nam de illa sublimitate vitae intimae VERBI in Deo, descendit ad operationes VERBI ad extra, np. ad creationem.

² Tamen εἶναι vel μένειν πρὸς τινὰ adhibetur eodem sensu ac παρὰ τινὶ = apud aliquem. — Cfr. 1 Cor. 16, 7; Gal. 1, 18; 4, 20; 2 Thes 2, 5: (Cfr. M. ZERWICK, in VDni 23 (1943), 91.

³ Ratio ob quam primo ponit praedicatum, et in fine subiectum, est ἀναφορὰ, ut resumat nempe ultimam vocem praecedentis sententiae: quae figura grata est hebraeis; cfr. v gr. Gen. 1, 1 sq. (Ita MALDONATUS, in h. l.).

v. 3: « *Omnia per Ipsum facta sunt, et sine Ipso factum est nihil...* ». Eleganter utitur *parallelismo antithetico* ad adstruendam fundamentalem veritatem de creatione omnium omnino rerum in quolibet ordine per VERBUM facta. Causalitatem autem VERBI in creatione intellige tum quasi instrumentalem, tum maxime efficientem: utrumque enim sensum habet praepositio « *dià* » cum genitivo⁴, et verum est VERBUM his duobus modis creationi cooperatum esse. Quasi-instrumentaliter, quia medium fuit inter Patrem et creaturas, sicut instrumentum est inter artificem et opus: et hoc propter Ejus exemplaritatem; VERBUM, utpote ab intellectu Patris procedens, omnes in se continet formas rerum creandarum, quas Pater cum dilectione contemplans, reali existentia donat. Maxime vero intellige de causalitate efficiente; nam solet Joannes Filio tribuere eandem activitatem externam ac Patri (cfr. Jo. 5, 17: « Pater meus usque modo operatur, et Ego operor »; 5, 19: « Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem; quaecumque enim ille fecerit, haec et Filius similiter facit »). Idem obtinet in loco nostro, eo vel magis quod in Verbo considerat potius ejus naturam divinam, quam Ejus ad Patrem relationem; et cum actionum *ad extra*, cujusmodi est creatio, omnes tres divinae Personae eodem modo sint causae directae et efficientes, ideo haec causalitas efficiens adscribitur Verbo in hoc loco⁵.

v. 4: « *In ipso vita erat* ». — An his verbis incipiat nova sententia, vel jam inceperit postremis verbis versus praecedentis, rationibus criticis vix potest definiri, cum pro utraque distributione verborum magni ponderis auctoritates militent: antiquiores codices (A.C.D.), veteres versiones (latina, syriaca, sahidica), nonnulli Patres, (TERTULLIANUS, IRENAEUS, AMBROSIUS, ATHANASIUS, &c) punctum ponunt post « *nihil* », incipientes novam sententiam: « Quod factum est, in Ipso vita erat »...; vel, ut CLEMENS ALEX. et ORIGENES, atque deinde Ariani dividebant, « Quod factum est in Ipso, vita erat... », ac si Evangelista voluisset Verbi exemplaritatem speciali modo efferre, et dicere: omnia antequam crearentur, existebant jam in Verbo, ad cujus imaginem omnia deinde creata sunt. — Alia punctuatio retinetur a plerisque Patribus graecis, et a S. HIERONYMO⁶: « sine Ipso factum est nihil, quod factum

⁴ Sensus instrumenti est communis; pro sensu causae efficientis cfr. v. gr. Heb. 2, 10; Gal. 4, 7; 1, 1; etc.

⁵ Confirmatur ex collatione cum Jo. 1, 10 qui vicissim ob similitudinem cum Rom. 1, 18-23 videtur intelligendus de causalitate efficiente.

⁶ Textus HIERONYMI vide in VDni 33 (1955) 86-94; J. MEHLMANN, O. S. B. -Historiam quaestionis vide ibi, pp. 193-208 tractatam a I. DE LA POTTERIE, S. J.

est. In Ipso vita erat... » De codicibus alexandrinis hanc divisionem habentibus, et de multis viris sapientibus, qui eam illo tempore sequebantur, testatur S. AMBROSIUS, quamvis ipse alio modo cogitaret; etiam hodie haec divisio communiter inter exegetas praevalet, quia contextui melius quadrat, et successionem idearum magis claram atque concinnam praebet⁷. In Verbo erat *vita*: haec vox apud Joannem refertur fere semper ad vitam supernaturalem⁸; et in hoc loco ad ipsam principaliter refertur, quin tamen vita naturalis excludatur, saltem vita rationalis; nam statim quasi explicans de qua vita loquatur, subjungit: « *et vita erat lux hominum* »; vita quae erat in Verbo, fit concrete in hominibus lux, illuminatio, eis communicando lumen rationis et lumen fidei, veritates naturales et Revelationem supernaturalem.

v. 5: « *Et lux in tenebris lucet* »: lux veritatis a Verbo promanans, inter homines erroris tenebris obnubilatos splendet, radios suos emittit, ante Incarnationem, tum per lumen rationis hominibus datum, tum per philosophos inter gentiles, et per Prophetas inter Judaeos, sed

« *et tenebrae eam non comprehenderunt* »: tenebrae appellantur per metaphoram homines vitiis dediti (cfr. Eph. 5, 8); hi lumen rationis in se suffocarunt, veritatem Dei in injustitia captivam detinuerunt (Rom. 1, 18). — Verbum graecum « *κατέλαβεν* » potest indicare vel ignorantiam, errorem inculpabilem, uti ex verbo in Vulgata adhibito videretur, (non comprehenderunt); vel ignorantiam voluntariam et malitiosam (non apprehenderunt, rejecerunt). Hoc alterum melius, propter v. 10. 11 (non cognovit = non receperunt)⁹.

COMPARATIO VERBI CUM JOANNE PRAECURSORE (vv. 6-9)

v. 6: « *Fuit homo missus a Deo* »... = exstitit homo a Deo missus: Praecursor introducit tamquam propheta; homo qui a Deo mittitur, ut ejus nomine hominibus loquatur. — *Joannes*, ipso nomine suo « *misericordiam Dei* » hominibus annuntiabat.

⁷ Vulgata Clementina quaestionem dirimere noluit, nam punctum omisit sive post « nihil », sive post « factum est », virgulis solis distinguens diversas sententias.

⁸ Cfr. J. B. FREY, *Le concept de vie dans l'Évangile de St. Jean*, Biblica, 1 (1920), pp. 37-58; 211-239.

⁹ Aliqui paulo aliter hoc comma intelligunt, iuxta aliam significationem verbi graeci « *katalambano* », (cfr. ZORELL, *Lex gr. N. T.*, s. v., 1) c): sic: « *et tenebrae Lucem supprimere, superare, suffocare non valuerunt* ».

v. 7: «*Hic venit in testimonium...*» Missio Praecursoris erat viam Christo praeparare, reddens testimonium de Eo, indicans hominibus lucem quae eis erat exorta, ut cum appareret, i. e. (in publicum proderet), eam reciperent, credendo in Messiam.

v. 8: «*Non erat ille lux...*» Insistit Evangelista in munere Praecursoris bene definiendo, quia erant forsitan quidam plus aequo Joannem aestimantes, et illum cum Christo confundentes (Lc. 3, 15; Jo. 1, 19-28). — Joannes erat quidem «*lucerna*», eaque «*ardens et lucens*» (Jo. 5, 35), sed non erat «*τὸ φῶς = ipsa Lux*», lucem suam habebat mutuam a Verbo, de quo testimonium perhibere debebat.

v. 9: «*Erat lux vera...*» En oppositio: Joannes non erat lux; sed Verbum erat *lux vera*, quae illuminat omnem hominem, i. e. quae *apta est* illuminare omnes. «*Venientem in hunc mundum*»: iuxta Vulgatam haec verba referuntur ad «*hominem*»: a multis tamen accipiuntur tamquam determinativum «*lucis verae*»; (gr. «*τὸ φῶς*» est neutrius generis, quapropter «*ἐρχόμενον*» est nominativum, non accusativum): «*erat lux vera...veniens in mundum*»: Verbum, quod tamquam Lux omnes homines illuminat, erat veniens in mundum; i. e. in eo erat ut appareret inter homines. — In confirmationem hujus explicationis, cfr. verba Jesu: «*Ego, lux, in mundum veni*» (Jo. 12, 46); et alia: «*Lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras...*» (Jo. 3, 19). — *Erat veniens*, nam promiserat se venturum, et quasi impatiens exspectabat tempus veniendi: sed jam

v. 10: «*In mundo erat*»: quomodo in mundo esset Verbum ante Incarnationem, verbis sequentibus explicat: «*et mundus per Ipsum factus est*», vel, «*nam mundus per Ipsum factus est*»; i. e. omnia opera sua de Eo loquebantur, et a magnitudine et specie creaturae poterat Creator ejus videri et agnosci (cfr. Sap. 13, 5). — Cum tamen tot argumentis Dei praesentia in mundo esset manifesta, «*mundus eum non cognovit*», homines mundani (perversi) Eum non agnoverunt, sed ut Paulus dicit: «*commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et servierunt creaturae potius quam Creatori*» (Rom. 1, 25).

Nota diversum usum vocis «*mundus*» in hoc versu: primo et altero loco habet significationem *cosmologicam*, tertio vero *anthropologicam*, et quidem restrictam ad homines perversos: hoc sensu frequens recurrit vox «*mundus*» in quarto Evangelio, praesertim in sermone Dominico post cenam (cc. 13-17)¹⁰.

¹⁰ Iuxta hanc satis communem explicationem de Verbo (*asarko*) in mundo ante Incarnationem, est alia a pluribus hodiernis admissa, quae dicit per totum Prologum,

v. 11: « *In propria venit* ». — Hic versus cum praecedenti parallelus est; ideo « in propria » significat « in mundum », qui utpote ab Ipso creatus, sua possessio erat; verba tamen ab Evangelista selecta indicant ipsum velle signare speciali modo populum Israel, quem Verbum ut populum sibi peculiarem ab antiquo elegit (cfr. Eccli. 24, 9-12)¹¹: sed « *sui Eum non receperunt* », intellige *litotem*; non solum Eum non receperunt, sed Eum rejecerunt « et contumeliis affectum occiderunt » (Mt. 21, 33-46). — Haec generalis affirmatio, quae admirationem et dolorem Evangelistae ob hominum ingratitude pan-dit, intelligenda est de majori parte hominum vel Judaeorum, non de omnibus; nam statim subjungit beatam sortem illorum, utique paucorum, qui Verbum receperunt.

Dignitas eorum qui in Verbum crediderunt. v. 12 sq. — « *Quotquot autem receperunt Eum* »; nota imprimis universalitatem salutis a Verbo allatae: *quotquot*, omnes, quicumque sint, sive ex Judaeis, sive ex gentibus: observa deinde quomodo recipiatur Verbum, per fidem scl. in Eum, « *his qui credunt in nomine Ejus* », h. e. in Eum (cfr. Jo. 3, 18): « *dedit eis potestatem filios Dei fieri* », contulit eis liberam facultatem transeundi, si velint ulteriori gratiae consentire, in condicionem filiorum Dei. Fides est igitur primus gressus in via salutis, « principium et radix justificationis » (Conc. Trid.)¹²; ipsa autem filiatio divina habetur per gratiam sanctificantem, qua effimur divinae consortes naturae, et familiae Dei adscribimur tamquam filii adoptivi: illa tandem gratia sanctificans in Nova oeconomia infunditur per baptismum, qui vocatur lavacrum regenerationis, in quo filii irae recipiunt filiationem divinam. — Haec autem divina

vel saltem a v 4 sermonem fieri de Verbo (*ensarko*) iam Incarnato, uti patet ex mentione Praecursoris: hoc consonare dicitur stilo « cyclico et ondulatorio » IV Evangelii. — At reponimus: Cur v 10 ratio praesentiae Verbi in mundo ponitur huius creatio per Ipsum?: v 10 respondens v 3, qui munus Verbi in creatione declarat, supponere sinit omnia intermedia agere de Verbo in mundo per creationem, id est de Verbo nondum Incarnato. Mentio Praecursoris vv 6-8 non statim probat agi iam de Verbo Incarnato, sed ea advocatur ab idea « Lucis » (Verbi), quia etiam Ioannes erat « lucerna... lucens » (Ioh. 5, 35). — Itaque non est cur communis explicatio, in qua progressus idearum lucidius apparet, relinquatur. — A v 11, « *in propria venit...* » potest utique de Verbo iam Incarnato cogitari.

¹¹ Cfr. Ioh. 19, 27 ubi *εἰς τὰ ἴδια* (Vgt. « in sua ») significant « domus Iohannis », in quam discipulus recepit Mariam sibi a Jesu commendatam.

¹² Sess VI, De iustificatione, cap. 8: (Ench. Symb, n° 801): « Per fidem ideo iustificari dicimur, quia 'fides est humanae salutis initium', fundamentum et radix omnis iustificationis... ».

filiatio a nullo humano principio, sed a solo Deo produci potest, sicut dicit statim v. sq.

v. 13: «*qui non ex sanguinibus*» (plurale est hebraismus); indicat materiam ex qua homo generatur; et ea excluditur: «*neque ex voluntate carnis*»; excluditur ab hac generatione concupiscentia, nam hanc 'voluntas carnis' signat: fortasse ponitur («*thelema*» =) voluntas, potiusquam («*epithumia*» =) concupiscentia, ob attractionem membri sequentis, «*neque ex voluntate viri*», scilicet ex desiderio naturali et rationali in homine gignendi liberos: omnia haec principia materialia et humana nihil conferunt ad divinam filiationem, quoniam filii Dei sunt illi qui «*ex Deo nati sunt*», modo omnino spirituali generati per communicationem gratiae, quae juxta doctrinam Joannis, est semen divinum filios Dei generans (I Jo. 3, 9)¹³.

MYSTERIUM INCARNATIONIS. v. 14 — «*Et VERBUM CARO factum est*». Nexus hujus versus cum praecedentibus est intimus, adeo ut conjunctio «*et*» qua incipit, verti possit: «*nam*», «*siquidem*»¹⁴, quasi explicans causam et originem illius filiationis divinae hominibus communicatae, et reddens rationem ipsius mysterii Incarnationis: ex quo Verbum caro factum est, homines sunt Ejus fratres, ac proinde filii Dei; Filius Dei factus est homo ut homines faceret filios Dei.

VERBUM... *caro*: Quam distant inter se hi duo termini! Evangelista illos conjunxit consulto ut majorem admirationem excitaret. — *Caro* exprimit more hebraico hominem, partem pro toto; et quidem, partem humillimam hominis pro toto homine, ut ita graphice describatur hinc quidem exinanitio Verbi, illinc vero invicte asseratur veritas naturae humanae assumptae.

«*et habitavit in nobis*, i. e. posuit vel fixit inter nos *tabernaculum suum*: quo dum innuitur Verbum assumpsisse naturam humanam modo

¹³ Praeter lectionem *egenmethesan* (= nati sunt), est alia in antiquis codd., et a TERTULLIANO, JUSTINO, IRENAEO, HYPPOLITO testata, scilicet «*egenmethe*» (= natus est). Juxta hanc lectionem ageretur in v. 13 non de spirituali generatione filiorum Dei, sed de supranaturali et virginali conceptione Christi; nexus cum v. 14 esset bonus, melior tamen habetur cum alia lectione in plurali, quam aliae bonae rationes retinere suadent, et de facto ab omnibus fere interpretibus retinetur. (Cfr. LAGRANGE, *L'Évangile selon St. Jean*; 3^a ed., 1927, p. 16-19). — De varia codd lectione in hoc v. 13 cfr. a) F. M. BRAUN, O. P., *Qui ex Deo natus est*. (Ioh. 1, 13), in 'Aux sources de la Tradition chrétienne' (Mélanges *M. GOGUEL, 1950, pp. 11-31). — b) M. E. BOISMARD, OP., RB, 57 (1950) 388-408: et in *Le Prologue de S. Jean*, p. 57. — c) G. CASTELLINI, VDni 32 (1954) 155-57.

¹⁴ Cfr. 1 Macch. 3, 51; 1 Jo. 1, 1; 3, 4, 5; *et= nam*.

stabili, significatur quoque Ipsum non in patria, sed quasi in alienis peregrinari; solent enim qui extra patriam peregrinantur, non in domibus fixis, sed in mobilibus *tentoriis* habitare.

Communis sententia Patrum et expositorum videt hic allusionem ad Tabernaculum Foederis, in quo Deus in medio populi sui habitabat, praesentiam suam manifestando per nubem illam, quae Tabernaculum cooperiebat, et « *Shekinah* » (inhabitatio) vocabatur. — Sicut filiis Israel concedebatur gloriam Dei in illa nube contemplari, sic nos

« *vidimus gloriam Ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre* »; contemplati sumus radios e sua divinitate emanantes, in suis miraculis, sermonibus, & gloriam talem, qualis Unigenito Filio Dei competit et decet:

— illud « quasi » (ὡς) non est particula *comparativa*, sed *declarativa*, ut saepe. — Appellans Verbum « Unigenitum a Patre » vel Patris, cum antea (v. 13) de aliis Dei filiis locutus fuerit, satis indicat agi de filiatione naturali, dum alii sunt filii adoptivi. — Forsitan, haec dicens, recordatur Joannes Transfigurationis Domini, cui spectator adfuit simul cum fratre suo Jacobo et Petro; sed vult illo verbo « vidimus » comprehendere omnes testes praeordinatos a Deo, qui cum Christo manducaverunt et biberunt, i. e. familiariter conversati sunt (Act. 10, 41), scl. Apostolos.

— « *plenum gratiae et veritatis* »: Christus habebat in se *plenitudinem gratiae*, cumulum scl. donorum spiritualium, quorum nos participes summa liberalitate facit; et *plenitudinem veritatis* nobis revelandae, nam est Doctor et Magister, in hoc natus ut testimonium perhiberet veritati (Jo. 18, 37), et eam summa auctoritate omnes doceret: 'plenum veritatis' erat quoque Verbum Incarnatum, quia in se omnes prophetias et figuras Veteris Testamenti implevit et ad perfectionem adduxit.

TESTIMONIUM PRAECURSORIS. — v. 15: « Joannes testimonium perhibet de Eo, et clamat, dicens:... » Praeter proprium suiipsius et aliorum Apostolorum testimonium, invocat Evangelista testimonium illius cujus officium et missio erat testimonium perhibere de lumine, np. Joannis Baptistae, *qui clamat*, = voce elata profert suum testimonium: « Hic erat quem dixi: Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat ». Summa testimonii Baptistae, quae hic ponitur, est argumentum humilitatis Praecursoris, qui semper Messiae se postposuit, volens ut omnes Eum, non se, sequerentur. — Christus veniens ad baptismum, indicatur a Joanne his verbis: « hic erat quem dixi »; igitur de Eo saepe locutus fuerat turbis, antequam

ad baptismum veniret: «qui post me venturus est...» scl. ad ministerium praedicationis, ad munus sibi commissum exsequendum, «ante me factus est»; intellige non de tempore (nam Christus post Joannem et conceptus et natus est), sed de dignitate; et nota elegantem antithesim: «qui mihi a tergo erat, me, quasi celerius currendo, antevertit, et post se reliquit»: et statim subjungit rationem hujus superioritatis et excellentiae, «quia prior me erat»; antequam ego existerem, ipse jam *erat*. (Verbum aeternitatis est; cfr. superius dicta ad v. 1). — Nonnulli hunc versum expungunt tamquam glossam, quia videtur contextum abrumpere. — At immerito, cum illum habeant omnes codices, nec omnino desideretur nexus, sicut supra indicavi; vult enim Evangelista, multiplicatis testibus, majorem vim dare suae demonstrationi.

v. 16: Christus fons bonorum omnium. — Verbum incarnatum dixerat Evangelista plenum gratiae et veritatis; nunc dicit redundantiam hujus plenitudinis in nos, in omnes: «et gratiam pro gratia» h. e. superabundantiam gratiarum; vel seriem gratiarum continuam quae de plenis thesauris Verbi una post aliam promanant; primam gratiam sequitur altera eaque major, et secundam tertia, et ita porro, nova et pretiosiore gratia in praecedentis locum sine intermissione succedente, quasi ad remunerandam (= *anti*) animae fidelitatem. (Cfr. BOVER «*χάρις ἀντὶ χάριτος*», Joh. 1, 16; in *Biblica* 6 [1925], pp. 454-60)¹⁵.

v. 17: Nova Oeconomia est Vetere praestantior: quantum gratia praestat Legi, tantum Christi donum superat Legem.

«Quia Lex per Moysem data est, gratia et veritas per J. Christum facta est». Nexus cum praecedenti versiculo hic est: accepimus a Christo tantam gratiarum copiam, quia Christus est auctor gratiae, et fundator novae oeconomiae. Lex gratiam non conferebat, Christus eam copiose impertitur, quia Ipse *fecit eam*, auctor ejus est; Lex erat umbra futurorum bonorum, Christus umbrae substituit corpus, realitatem sive veritatem: quamvis gratia non deesset omnino in Veteri Foedere, erat minor quam quae habetur in Novo, eaque dabatur propter Christum, intuitu satisfactionis ab Eo praestandae (cfr. Heb. 9, 26-28). — Inter gratias

¹⁵ Cfr. locutionem similem Eccli 26, 19 (gr. 15) *χάρις ἐπὶ χάριτι* = gratia super gratiam: dicitur de muliere casta et fideli, quae est gratia seu donum inestimabile.

nobis a Christo collatas unam in specie nominat Evangelista; plenam quam de Deo rebusque divinis nobis attulit revelationem: ideo subdit

v. 18: «*Deum nemo vidit unquam*», sed nec videre potest, addit Paulus (1 Tim. 6, 16): ideo nemo praeter Filium ejus unigenitum, «*qui est in sinu Patris*»¹⁶, et intimum commercium cum Patre habet, et scrutatur omnia, etiam profunda Dei, poterat nos veritatem divinam edocere, explicare, dilucide explanare (ἐξηγήσατο) quis sit Deus, et qualis intima ejus vita, &c. Nam neque Moyses Deum ejusque intima penetravit, sed solus Filius.

Nota. - 1) Ex hoc loco, inquit KNABENBAUER (*Comm. in Jo.*, p. 100), videtur consequi ratio valida pro illa inter theologos communi sententia, «*animam Christi habuisse visionem essentiae divinae*», gavisam fuisse visione beatifica, fuisse simul viatorem et comprehensorem. Nam *enarratio* illa facta est a Christo-Homine, proinde proxime ex illa scientia, quae animae illius humanae, et intellectui humano erat communicata». Christus qua homo proponitur nobis testis veritatis. — Confirmatur ex his quae postea (Jo. 3, 13) dicuntur: Filium Hominis esse in caelo, h. e. Deum videre; et ipse Jesus ibi dicit de seipso: «*quod vidimus, testamur*» (Jo. 3, 11); sed testatur qua homo, ergo videt etiam qua homo.

2) In prologo et deinceps sermo est de Praecursore, quem Evangelista *Joannem* simpliciter appellat. Dum Synoptici accurate distinguunt duos Joannes per aliquam appositionem, v. gr. Baptista, filius Zebedaei, &c, et ipse auctor quarti Evangelii diligens est in clara distinctione personarum, maxime si sint homonymae, v. gr. Judas, non ille Iscariotes (14, 22); Judas Simonis Iscariotes (6, 72; 13, 26), cum agitur de Baptista, illum nominat simpliciter *Joannem*, quia alium Joannem, np. seipsum, nullibi nominat; quod merito accipitur tamquam indicium validum authenticitatis quarti Evangelii, attenda auctoris modestia, et quod insuper nullum erat periculum pro lectoribus immediatis confundendi duos Joannes; probe enim sciebant auctorem quarti Evangelii esse Joannem, filium Zebedaei.

3) Praestantia theologica hujus prologi neminem fugit; tota christologia in eo continetur: Christus verus Deus et verus Homo, per quem maxima et pretiosa dona nobis communicata sunt, scl. divina

¹⁶ *Sinus Dei*, — dicit TOLETUS — est divinitatis arcanum, in quo est Filius; unde SS. Patres bene contra Arianos hinc intulerunt Filii consubstantialitatem. (*Comm. in Ev. Io. in h. 1: Romae, 1588*).

filiatio per gratiam, et supernaturalis revelatio quam nobis attulit, vocando nos a tenebris, et transferendo in regnum lucis. — Si ultra prologum, etiam reliqua capitis primi consideramus, in eo omnia fere Christi nomina recurrunt, quae a Joanne alibi usurpantur: a) *Verbum*, b) lux, c) veritas, d) vita, e) *Jesus Christus*, f) Unigenitus Deus, vel Filius, g) Agnus Dei, h) Messias, i) *Filius Dei*, j) Rex Israel, k) Rabbi-magister, l) *Filius Hominis* (hoc ultimo nomine non alii Christum, sed Christus seipsum appellare solet.).

2 - PROLOGUS EVANGELII S. LUCAE (1, 1-4)

Prologus iste, ut omnes fatentur, eleganti genere dicendi praestat: sermonem graecitatis classicae (Thucydidis) imitatur; in eo sententiae non mera juxtapositione coordinantur, sed sicut in periodo classica subordinantur: habetur *protasis* (v. 1-2), et *apodosis* (v. 3-4).

Quatuor versibus constat, et totidem res in eo continentur, np. a) occasio scribendi; b) fontes adhibiti; c) modus quo illos adhibuit; d) finis vel scopus sui operis.

v. 1: «*Quoniam quidem*» = quandoquidem: hac voce significatur cum quadam emphasi ratio vel occasio scribendi; quae non alia fuit quam imitatio aliorum, qui ante se scripserant de vita Jesu. Dicit Lucas *multos* aggressos fuisse laborem scribendi vitam Christi: quinam sint illi multi, non potest definiri; utrum prae oculis habeat suos praedecessores Matthaeum et Marcum, pendet a sensu quo intelligatur sequens verbum «conati sunt» = (*ἐπεχείρησαν*): ex se nihil aliud dicit quam «aliquid aggredi», «operi manum admovere», nullo habito respectu ad prosperum vel infelicem exitum rei. Hoc sensu possent etiam Matthaeus et Marcus comprehendi. — Si vero ad usum Lucae qui solus in N. T. vocem adhibet, (Act. 9, 29; 19, 13 et cfr. 2 Macchab. 2, 29; 7, 19; 9, 2; 10, 15; etc.), et ad intelligentiam graecorum interpretum attendimus, videtur indicari illos auctores operi suscepto non fuisse pares: ac proinde inter eos non comprehenderentur Matthaeus et Marcus; quo tamen non negatur Lucam eos cognovisse, imo et partim ut fontes adhibuisse¹⁷.

¹⁷ J. SCHMID mutuam dependentiam Mt. et Lc. omnino negat: haec conclusio scientifice demonstrata est, ut ille dicit, ex argumentis internis, nam Traditio de hoc non exstat. (Cfr. *Bibl. Studien*, XXIII; 1930).

Nihilominus, inspecto contextu, verius dicimus cum plerisque auctoribus hodiernis (SIMON, HUBY, SALES, RE, aliis) Lucam non vituperare illos scriptores; nam finis eorum erat bonus (v. 1), fontes unde hauserunt, optimi (v. 2). Ut plurimum, posset in v. 3 videri aliqua implicita et maxime urbana reprehensio, cum propriam diligentissimam investigationem, pluribus congestis vocibus, commendat (KNABENBAUER). — Esset igitur explicita laus, et tacita tenuisque reprehensio; quae tamen cum de multis sermo sit, non est necesse ut de singulis intelligatur; possent et deberent Mt. et Mc. a reprehensione excludi. — Utcumque, scripta ad quae Lucas alludit non sunt Evangelia apocrypha, saltem illa quae ad nos pervenerunt, recentioris certe originis.

« *Res in nobis* » — vel inter nos — « *completæ* », sunt vita Christi, opus Redemptionis quae jam plene et perfecte impletæ erant.

v. 2: « *Sicut tradiderunt nobis...* ». In hoc versu dicit Lucas, a) fontem praecipuum ab illis scriptoribus et a se quoque adhibitum, esse *traditionem oralem*; hanc enim designat semper in Novo Test. verbum « *paradidonai* », institutionem quae fit voce viva; b) seipsum clare discernit ab illis qui cum Domino conversati sunt; illi vocantur testes oculati, qui ab initio Christum secuti, np. ex quo Ipse praedicare incepit, viderunt omnia quae Ipse gessit, et post Ejus mortem munus praedicandi verbum Dei — Evangelium — ex officio exercuerunt: his verbis designat discipulos Domini, maxime vero duodecim Apostolos.

v. 3: « *Visum est et mihi...* » Quandoquidem multi ad scribendum se accinxerunt, idipsum et ego facere decrevi¹⁸.

Vult Lucas in hoc versu lectores suos securos facere, illis fiduciam inspirare, ostendendo se esse optime praeparatum ad tale opus aggrediendum, nam licet ipse non viderit Dominum, *diligenter* (ἀκριβῶς) investigavit, *persecutus est*¹⁹ *omnia* (πάντα) quae narraturus est: eaque sumpsit ἀνωθεν h. e. a) vel a principio vitae Jesu, includendo etiam historiam Infantiae (est sententia communis); b) vel a longo jam tempore res mihi pervestiganti (LAGRANGE); qui *jamdudum* Apostolos

¹⁸ Aliqui codd. min. et versio goth. legunt: « visum est Spiritui Sancto et mihi... »: est additio manifeste desumpta ex Act. 15, 28.

¹⁹ παρακολουθέω (= iuxta, prope sequor, sector... [rem, negotium, personam]: exploro, investigo), est vox *circuli Lucae-Pauli*; nam praeter hunc locum Lc. 1, 3, solum adhuc recurrit ITim 4, 6; et 2 Tim 3, 10. — In V T cfr. 2 Mach. 9, 27, ubi hoc verbum vertitur a P. ABEL, *suivre scrupuleusement*, (cfr. 'Les livres des Macca-bées', Paris 1949, h. l.

aliosque immediatos testes secutus, perfectam notitiam omnium mihi comparavi (SIMON); c) vel perveniens usque ad ipsum fontem, *usque ad summum initium traditionis* (DÉVOLDÈRE; in « Nouvelle Revue théologique », 1929, pp. 714-19). — Haec tertia explicatio mihi magis commendatur, quia Lucas sese comparans cum illis qui antea scripserant, quique juxta traditionem ab oculatis testibus acceptam scripserant, dicit se etiam fontem illum adhibuisse, imo usque ad ipsum initium et originem traditionis pertigisse. In hoc verbo sic intellecto invenitur solidum fundamentum ad statuendum B. M. Virginem unum ex fontibus Evangelii Lucae fuisse.

Narrationem suam vult Lucas disponere (καθεξῆς) = « *ex ordine* » i. e. res singulas suis aptis locis collocare, unam post aliam narrare, ut habeatur narratio continuata vitae Christi, juxta diversas vitae et ministerii sui partes: primum historia Infantiae, deinde praeparatio ad ministerium publicum, sequitur ministerium Jesu in Galilaea, quo absoluto, Jesus arripit iter versus Jerusalem, ubi ultimo praedicat, patitur, moritur, resurgit, apparet, ascendit in caelum. Hae omnes partes, una post aliam *chronologice* sese excipiunt: hic est ordo *chronologicus sensu lato*. — Quod autem singula facta his partibus comprehensa *chronologice* sint disposita (ordo *chronologicus sensu stricto*), pauci admittunt²⁰, quia a) verbum « καθεξῆς » vi sua non indicat ordinem *chronologicum*, sed quemcumque ordinem vel seriem rerum inter se subsequentium; b) quia decursu narrationis, relinquit interdum ordinem *chronologicum* ut alium ordinem sequatur: facta plura congerit, praesertim in illa parte ubi iter Jesu in Jerusalem narrat (9, 51-19, 27), magis habita ratione similitudinis eorum, quam temporis quo evenerunt; c) quia multa ex iis quae Lucas solus habet (6 miracula, 18 parabola, &) sine temporis designatione certa, formulis omnino vagis introducuntur, v. gr. « factum est in una dierum »... — Igitur non oportet verbum καθεξῆς nimis premere, et de ordine stricte *chronologico* intelligere, sed late sumpto, sensu supra indicato.

Evangelium tam accurate concinnatum *Theophilo* destinatum, cui titulum *κράτιστε* = egregie, clarissime, (Eccellenza), dat. — *Theophilus* est persona realis et vera, secus titulus ei datus esset quid ridiculum: ceterum, inusitatum erat veteribus nomine ficto dirigere librum ad

²⁰ V. gr. *ZAHN, HETZENAUER; cfr. *De annis magisterii publici J. Christi*, p. 41-57: arguit praesertim ex usu hujus vocis apud Lucam, qui quinque eam adhibet in sensu ordinis stricte *chronologici*. — At examen locorum hoc vix dicere permittit. (Cfr. Lc. 8, 1; Act. 3, 24; 11, 4; 18, 23).

integram hominum classem, (utputa, S. FRANCISCUS SALESIIUS « *Tractatum de vera devotione* » ad Philotheam, et « *Tractatum de Amore Dei* » ad Theotimum scribens, np. ad omnes pios fideles). — Verumtamen, in persona Theophili, ex ethnicis probabiliter conversi, omnes ethnico-christianos alloqui vult; « in gratiam enim eorum, qui ex gentibus crediderant », ait ORIGENES, Lucas composuit Evangelium suum.

v. 4: « Ut cognoscas »: juxta vim verbi graeci « ἐπιγνώσῃς » = ut melius intelligas, ut recte perspicias « *veritatem* », vel potius inconcusam certitudinem « *eorum verborum* », sive rerum, « *de quibus eruditus es* », quae in orali cathechesi (κατηχήθης) didicisti, et simpliciter cognovisti, nunc inspectis et ponderatis rationibus, plena persuasione amplectaris. — Vult Lucas non modo simplicem historiam conficere, sed talem et tali modo ut ex ea probetur *soliditas* religionis christianae: ideo, tan sollerter enumerat titulos suos, quibus ostendat se esse optime praeparatum ad scribendum, ac proinde ea quae narrat plenam fidem mereri: ita fiet ut ex eorum lectione plena gignatur in legentibus certitudo: qui scopus Lucae est.

SECTIO PRIMA
HISTORIA INFANTIAE

COSPECTUS MYSTERIORUM INFANTIAE CHRISTI

- 1 - GENEALOGIA CHRISTI (Mt. 1, 1-17; Lc. 3, 23-38).
- 2 - Quae Nativitatem Xti praecedunt: {
 a) Annuntiatio Zachariae (L. 1, 5-25);
 b) Annuntiatio Mariae (Lc. 1, 26-38);
 c) Visitatio Mariae (Lc. 1, 39-56);
 d) Nativitas Baptistae (Lc. 1, 57-80);
 e) Joseph anxius edocetur de Myserio (Mt. 1, 18-25).
- 3 - Nativitas Christi, Ejusque manifestatio: {
 a) Nativitas Christi (Lc. 2, 1-14);
 b) Adoratio pastorum (Lc. 2, 15-20);
 c) Circumcisio Christi (Lc. 2, 21);
 d) Oblatio Pueri in Templo, et Purificatio Mariae (Lc. 2, 22-38);
 e) Adoratio Magorum (Mt. 2, 1-12).
- 4 - Persecutio Infantis: {
 a) Fuga in Aegyptum (Mt. 2, 13-15);
 b) Occisio Innocentium (Mt. 2, 16-18).
 c) Reditus ex Aegypto (Mt. 2, 19-22);
- 5 - Vita occulta in Nazareth: {
 a) venit in Nazareth, ibique adolescit (Lc. 2, 39 sq.; Mt. 2, 23);
 b) Duodennis in Templo (Lc. 2, 41-52).

CAPUT I

GENEALOGIA CHRISTI SEC. MT. ET LC.

(Mt. 1, 1-17; Lc. 3, 23-38)

Tum primus tum tertius evangelista majores Christi secundum carnem enumerant: Matthaeus quidem in summo initio Evangelii sui, Lucas vero ad finem cap. tertii, postquam testimonium Patris et Spiritus Sancti de divinitate Filii baptismum susipientis, allegavit.

Notae criticae de textu — De textu stemmatum Christi, haec notanda veniunt:

1) In Mt. 1, 16, juxta lectionem communem datur alia lectio varians in cod. palimps syrosinaitico, anno 1892 a Mss. AGNES SMITH LEWIS in monasterio Stae Catharinae ad montem Sinai detecto, et anno 1894 ab Univ. Cantabrig. edito; quae lectio e graeco fideliter translata, sic sonat: «Jacob autem genuit Joseph; Joseph autem, cui desponsata fuit Virgo Maria, genuit Jesum, qui dicitur Christus».

Similis quoad formam, aequalis quoad sensum, est lectio quae invenitur in vers. syrocuretoniana, et in paucis codd. graecis min., atque nonnullis codd. Vet. Lat. — Lectionem cod. syrsin. admisit *H. VON SODEN ut primigeniam in sua editione critica N. T. graeci (Goettingen, 1913).

Sunt etiam aliqui catholici²¹, qui magis adjunctorum consideratione, quam testium auctoritate permoti, hanc lectionem praeferendam esse censent, dummodo ita intelligatur ut salva maneat omnino conceptio virginalis Christi: dictio «Joseph... genuit... Jesum», aequivaleret huic alteri; «Joseph inscriptus est in publicis tabulis uti pater Jesu»: et in confirmationem adducunt Num. 1, 18 ubi verbum «ialad», in conj. *hitpa'el* vertitur a Vulgata «recensere».

At, quominus lectionem cod. syrsin. primigeniam censeamus, obstat a) testimonium concors codd. et versionum, quod tan valide clamat, ut exilis vox paucorum illorum codd. extra chorum canentium suffocetur. b) Deinde, nescio an sensus quem verbo «genuit» affingunt, sufficiens habeat fundamentum; unicum enim exemplum verbi «ialad» cum sensu «recensendi», quod adducitur ex V. T., minus aptum videtur; nam in loco allato Num. 1, 18 «recensere» non necessario significat publicos scriptos catalogos conficere, sed viros singularum tribuum «numerare et distribuere»: sed, etiamsi scriptum elenchum indicaret, esset sensus conj. «hitpa'el», non «hip'il», quam probabilissime posuit Mt., uti ex versione «genuit» = «egénnesen», et ex more constanti V. T. eruitur (cfr. v. gr. I Par. 2, 1-15; Gen. 5; 11, 10 ss.; &: «genuit = ἐγέννησεν»), et indicat semper generationem proprie dictam, sive immediatam sive mediatam, et respondet constanter conj. *hip'il* (hólîd, waiôled), nunquam conj. *hitpa'el*. — Ceterum, potest commode explicari lectio cod. syrsin., dum difficulter explicaretur lectio nostra communis, si non esset primigenia: explicatur np. per *dittographiam* nominis Joseph, quae eo facilius erat,

²¹ V. gr. HEER, SCHLOEGL, MARIÈS, etc.

quo praecesserant quadraginta nomina bis repetita, unde fiebat ut tum auris tum oculus tam assuefacti essent illi iterationi, ut obvia veniret calamo iteratio ultimi quoque nominis, vdl. *Joseph.* — Semel autem inducta hac repetitione, pronum erat verbum sequens ad nomen repetitum referre. — Eodem modo potest explicari mutatio « *egennethe* » = *natus est* » in « *egennesen* » = *genuit* », quod toties positum fuerat in omnibus superioribus membris genealogiae ²².

2) *De Jechonia* bis repetito (Mt. I, 11 s.) — Videtur in v. 11 legendum esse *Joakim*, uti ex modo loquendi IRENAEI ²³, et ex testimonio aliquorum codd. eruitur: secus non esset verum quod ipse Mt. dicit v. 17 de *quatuordecim* generationibus; in alterutra enim serie (secunda vel tertia) numerantur tantum *tredecim*, juxta textum hodiernum. — Lectio proinde primigenia haec plus minusve fuerit: « *Josias genuit Joakim et fratres ejus; Joakim autem genuit Jechoniam in transmigratione Babylonis...* »; eo vel magis quod fratres Jechoniae nullibi commemorantur, dum notissimi sunt fratres Joakim, scil. Joachaz et Sedecias, ambo, reges Juda; primus depositus a Pharaone Nechao (4 Re. 23, 30-34), alter, novissimus rex Juda, a Nabuchodonosor in Babylonem deportatus (4 Re. 25, 1-7).

3) *De nomine Cainan* apud Lc. 3, 36 quaeri solet an sit genuinum, quia in textu hebr (Gen. XI, 12 s.) et in Vulg. abest. — Quidquid sit de quaestione in V. T., in Lc. est certe genuinum, quia illud habent omnes testes critici, excepto cod. D (Bezae). — Ex alia parte genealogia Christi apud Lc. non videtur posse considerari ut mera citatio implicita V. T. ex vers. LXX, cujus veritatis vades esse non vult; sed ipse loquitur nomine proprio. — Ex quo sequitur, omnia nomina *critice certa* in genealogia ejus, ut vera accipienda esse. — Versio igitur LXX, quae in genealogia Semitarum (Gen. 11, 12 sq.) habet nomen *Cainan*, veram lectionem nobis conservavit: textus autem massoreticus, versione LXX recentior, mutilus est. — Ita plerique auctores. — P. HUMMELAUER contrarium tenet (cfr. *Comm. in Gen.*; c. 11).

COMPARATIO utriusque genealogiae difficultatem facit propter plura discrimina inter eas existientia. Alia sunt minoris momenti, alia majoris ponderis.

A - Minoris momenti sunt: a) quod diverso loco Evangelii eam ponunt; b) quod Matthaeus ordinem *descendentem* i. e. a

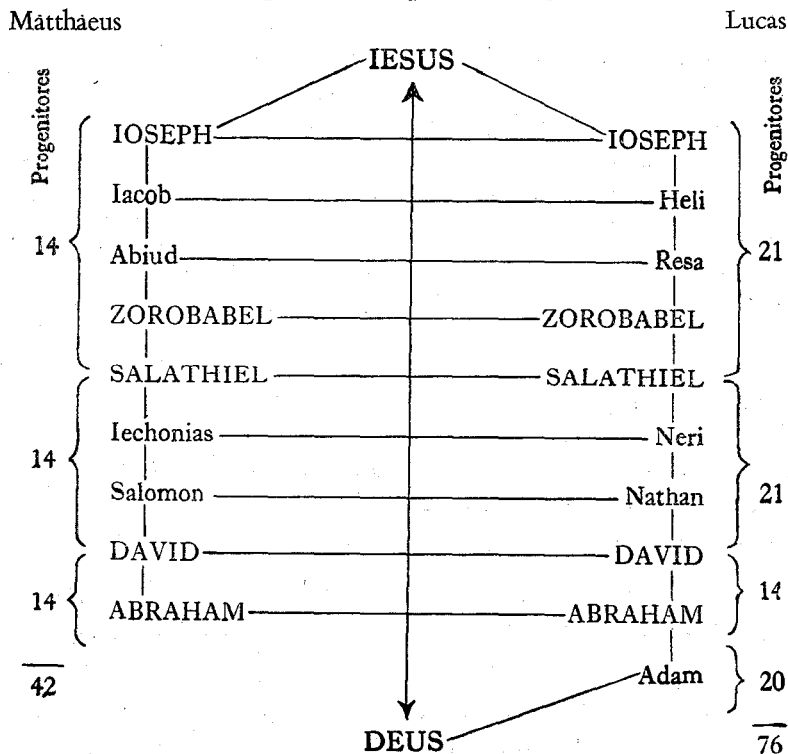
²² Cfr. L. G. DA FONSECA, in *Verbum Dni* 1 (1921), pp. 66-71.

²³ *Adv. haereses*, 1, 3, c. 21, n° 9; (M. G. 7, 954).

parentibus ad filios, Lucas autem ordinem *a s c e n d e n t e m* i. e. a filiis ad parentes tenet; c) quod Matthaeus solum usque ad Abraham; Lucas vero usque ad Adam, et Deum, pervenit.

B - Majoris ponderis sunt: a) quod Lucas *plures* quam Matthaeus progenitores ponit *pro eadem periodo*; v. gr. pro tempore Regum, inter David et Salathiel, Matthaeus quatuordecim, Lucas viginti et unum; item pro aevo postexilico, inter Salathielem et Joseph, Mt. iterum quatuordecim, Lc. viginti et unum progenitores enumerat; b) quod *nomina progenitorum differunt*; nam solum conveniunt in majoribus ab Abraham usque ad David; linea autem David producit in Mt. per Salomonem, in Lc. per Nathan usque ad Salathielem, qui tamen in Mt. dicitur filius Jechoniae, in Lc. filius Neri: Salathiel autem juxta utrumque Evangelistam genuit Zorobabem²⁴; at, en iterum a Zo-

Conspectus utriusque Genealogiae

²⁴ Cfr. autem I Par. 3, 17-19 ubi Zorobabel non Salathielis sed Phadaiae dicitur *filius*. — Phadaias est *frater* Salathielis. Iste esset pater legalis Zorobabelis. — At in LXX, iuxta lectionem critice probabiliorem, dicitur *filius* Salathielis: (Cfr. A. RAHLFS, *Septuaginta*, (Stuttgart, 1935).

robabele usque ad Joseph, virum Mariae, nomina diversa habentur; nam linea Zorobabelis ducitur a Mt. per Abiud, a Lc. per Resa; tandem Joseph in Mt. dicitur filius Jacob, in Lc. filius Heli.

A - Difficultates primae classis haud gravi negotio expediuntur; sufficit enim attendere ad diversum utriusque Evangelistae consilium, et ad eos in quorum gratiam scribebat. — Ita, quod Mt. statim ab initio genealogiam Christi contexit, eamque nonnisi usque ad Abraham perducit, explicatur ex eo quod, scribendo pro judaeochristianis, volebat *quod a primis* demonstrare Jesum esse Messiam Patriarchis et Davidi promissum, a quibus et originem ducebat. — Ordinem autem sequitur *descendentem*, quia, semel prolato in compendiosa v. 1 genealogia nomine Abraham, pronum erat ut ab eo quoque seriem progenitorum inciperet.

Lucas, aliis ductus considerationibus, alium quoque ordinem tenuit. — Volens ostendere Christum, ut verum Deum ita et verum hominem esse, maluit ejus genealogiam, qua ejus humana origo demonstrabatur, cum baptismo Ipsius conjungere, in quo testimonio Patris et Spiritus Sancti verus Dei Filius proclamabatur. Fortasse a mente Lucae non abfuit morem observare Veteris Testamenti, in quo genealogia publicorum hominum, ante quam in publicum prodeant, tradi solet: v. gr. Moysis (Ex. 6, 14-28); Davidis (I Sam. 17, 12); Judith (Jdt. 8, 1).

Ordinem *ascendentem* servat, quia commemorata prius putativa paternitate Joseph, talis ordo erat congruentior; secus, si a parentibus antiquioribus, ut Matthaeus, incepisset, debuisset in fine nomen Joseph iterare.

Genealogiam autem Christi *usque ad Adam* produxit, quia Christum omnium hominum, non Judaeorum tantum, Salvatorem demonstrare volebat. Sactor Pauli optime noverat magistri sui doctrinam de Christo, Adami antitypo (Rom. 5, 12-21), qui nobis « quod vetus ille abstulerat », copiosius erat redditurus. Ideo Adamum secundum cum primo, serie progenitorum usque ad ipsum perducta, conjunxit.

B - Difficultatum, quas *majoris ponderis* diximus, plures proponuntur solutiones. — Ea quae numerum progenitorum respicit, in Lc. majorem, minorem in Mt., explicatur fere ab omnibus hac ratione: Genealogia apud Mt. *lacunosa* est, uti certo constat pro periodo Regum, quorum tres notissimos omisit (vdl. Ochoziam, Joas et Amasiam), et probabiliter pro periodo inter Abraham et David; ex quo potest conjici, etiam in tertia periodo, in majoribus post exilium, ali-

quos fuisse omissos²⁵: apparet enim evidens evangelistae intentio includendi omnes majores *Christi*, ab Abraham usque ad Joseph, *in tres tessaradecades* (Mt. 1, 17) ex ratione, ut videtur, *mnemotechnica*. Lucas vero omnes, aut majorem saltem progenitorum partem voluit recensere: unde patet differentia numeri. — Sed quia in tertia periodo, scilicet postexilica, lacunae in Mt. non possunt directe demonstrari, quaerat forsitan quis aliam diversi numeri explicationem: huic indico sententiam MALDONATI, putantis tertiam *tessaradecadem* Mt. esse completam; differentiam autem numeri ex eo pendere, quod majores Christi, a primo Evangelista selecti, diutius vixerunt, adeo ut idem temporis spatium impleverint, quod illi multi a Lc. positi, qui brevius vixerunt. (Comment. in Mt.).

Difficultas sub littera *b*) exposita, ea scilicet quae respicit *diversitatem nominum*, plures peperit sententias, ex quibus duas praecipuas commemorare juvat.

Exclusa prius hypothesi a quibusdam excogitata, quod agatur n. p. de iisdem personis duplici nomine insignitis; (esset enim mirum, et quod tot personae binomines essent, et quod Evangelistae, quasi ex conducto, in designatione earundem personarum diversum nomen constanter adhibuerint:) — seposita quoque alia explicatione, quae putat Matthaeum lineam *dynasticam*, Lucam vero *sacerdotalem* dare; (cum tamen de nullo eorum quos Lucas commemorat, constet fuisse sacerdotem:) — ad sententias memoria dignas veniamus.

PRIMA dicit: « Uterque Evangelista tradit genealogiam Jesu *per Joseph*; differentia nominum explicatur *ex lege leviratus* ».

ALTERA putat: « Genealogia Jesu textitur *in Mt. per majores Joseph*, dum *Lucas* recenset *majores Mariae*; hinc patet nominum diversitas ».

— PRIMA harum sententiarum, a JULIO AFRICANO († ca. 240) proposita, aevo antiquo et medio²⁶ communis fuit: aevo quoque moderno, et nostris etiam diebus a plerisque rei biblicae scriptoribus retinetur. Isti, *legem leviratus* in Deut. 25, 5-10 considerantes, animadvertunt inter Hebraeos posse quemquam dici *filium duorum*;

²⁵ Non erat alienum a moribus judaeorum tales lacunosas genealogias contexere. Cfr. v. gr. Esdr. 7, 3 ubi omittuntur *sex membra*, prout apparet ex genealogia magis completa I Par. 6, 6-10 (hebr. 5, 32 ss.): nempe inter Azariam et Maraioth omittuntur Amarias, Achitob, Sadoc, Achimaas, Azarias, Jochanan. Ceterum apud judaeos valebat principium in Talmud consignatum: « filii filiorum reputantur ut filii ».

²⁶ Eam S. THOMAS sequitur: cfr. *Summa Theol.*, p. 3, q. 31, a 3, ad 2m.

unius, a quo genitus est (pater naturalis), alterius, in cuius nomen et jura succedit (*pater legalis*). Inter majores Christi hoc bis accidisse; in S. Joseph, et in Salathiele. — Patres S. Joseph (Jacob juxta Mt., Heli juxta Lc.) fuisse fratres uterinos: Heli, accepta uxore, mortuus esset sine filiis; et Jacob, legi leviratus obsecundans, sumpsit viduam fratris sui, et ex ea genuit Joseph; qui propterea erat filius naturalis Jacob, et legalis Heli. — Eodem modo, Jechonias et Neri (patres Salathielis respective apud Mt. et Lc.) fuerint fratres: Neri mortuo sine filiis, Jechonias ex vidua fratris defuncti genuit Salathiel, qui tamen juxta legem filius Neri reputatus est, atque ut talis in publicis tabulis inscriptus: in utroque casu Matthaeus naturalem, Lucas legalem patrem in stemmate Christi praetulit ²⁷.

Inter David et Salathielem nomina genealogiae differunt, quia Mt. voluit lineam ducere per unum e filiis Davidis, np. per Salomonem, dum Lc. maluit alium Davidis filium assumere, np. Nathan, fratrem germanum Salomonis (I Par. 3, 5), ut ita omnibus modis appareret Jesum esse Filium David. — Similiter, inter Zorobabel et S. Joseph nomina differunt eadem de causa; vdl. quia Mt. ducit lineam progenitorum Christi per unum e filiis Zorobabelis, np. per Abiud, Lucas autem per alium, scl. per Resa.

Igitur, Matthaeus *solos* majores *naturales*, Lucas *naturales*, et interdum (semel saltem, fortasse bis) *legales* recensuit; vel, ut pressius loquamur, Mt. dat majores Jacob, qui naturalis; Lucas majores Heli, qui legalis S. Joseph pater exstitit. (Idem dic de Jechonia et Neri). — Ergo omnes a Lc. nominati sunt majores naturales, praeter Heli, et fortasse Neri.

Nota. - Solet haec sententia alio quoque modo proponi: dicitur Matthaeum *legales*, Lucam *naturales* patres dare; quia ille pro judaeo-christianis scribens genealogiam texere putandus est, quae apud eos valorem haberet, np. *legalem*, qua efficaciter probabatur Jesum esse filium Davidis, i. e. throni ejus heredem. Lucas e converso, ethnicos alloquens, pro quibus sola successio naturalis jura conferebat, censendus est genealogiam *naturalem* secutum esse. — Ita S. AMBROSIVS, et pauci alii.

At, istis rationibus, ex destinatione Evangeliorum desumptis, non convellitur superior explicatio: nam et inter judaeos multum valebat naturalis filiatio, quae modum *ordinarium* succedendi in jura et hereditatem majorum constituerebat; et

²⁷ MALDONATUS, in casu Salathielis non admittit matrimonium leviratus, sed putat Neri esse *avum maternum* Salathielis, geniti a Jechonia ex filia Neri: igitur, in hoc loco art. « τοῦ » haberet sensum, non filii, sed *nepotis*. — MALDONATUS tamen non videtur sibi constare, cum pro primo art « του Heli » hunc sensum penitus excludit, illum dicens *subtilem et coactum* ».

apud graeco-romanos agnoscebatur quaedam paternitas legalis, ex adoptione exorta. — Etiam textus primam explicationem commendat: nam Mt. constanter adhibens verbum «ἐγέννησεν» = *genuit*, quod praeprimis significat generationem naturalem. physicam originem filiorum a parentibus, satis indicat se velle *naturales patres* recensere: quo admissio, oportebit quoque admittere, Lucam ejusdem personae genealogiam contextentem, et diversa tamen nomina dantem, considerare patres snb alio respectu, scilicet *patres legales*.

ALTERA SENTENTIA difficultatem solvit hoc modo: « Nomina sunt diversa, quia Mt. conjungit Jesum cum David, mediantibus majoribus Joseph; dum Lucas idem facit, recensitis majoribus Mariae ».

Non desunt omnino testimonia antiquitatis in favorem hujus sententiae; aliqua Patrum dicta, etsi non explicite ad genealogiam Christi referantur, supponere sinunt eos intellexisse stemma Christi apud Lc. de majoribus Mariae²⁸. — Auctorum vero recentiorum, qui hanc sententiam patrocinantur, vera nubes habetur²⁹: ut aliquos nominem, eam defendunt CORNELIUS IANSENIUS GANDAVENSIS in sua 'Concordia evv.' (s. XVI), CORN. A LAPIDE, s. XVII³⁰, A. CALMET, s. XVIII, LE CAMUS, s. XIX, P. VOGT³¹, V. HARTL³², M. HEER³³, MANGENOT³⁴, SIMON-PRADO-DORADO³⁵, E. RUFFINI³⁶, &.

Rationes pro hac sententia desumuntur ex contextu proximo per c. remotum illustrato.

²⁸ V. gr. S. JUSTIN, *Dial. cum Tryph.* 100. (M. G. 6, col. 709); item S. IRENAEUS *Adv. haeres.* 3, 22, 3 s. (M. G. 7, 958 s.).

²⁹ P. VOGT, recenset 84 auctores acatholicos, et 82 catholicos, qui hanc sententiam tuentur.

³⁰ Ex sententia C. A LAPIDE, non tantum Lucas, sed et Matthaeus daret genealogiam Christi per Mariam. Et Lucas quidem, recensendo maiores Heli, qui fuit pater Mariae: unde illud 'tou Heli' sumendum est non sensu 'filii' sed 'nepotis', et refertur ad Iesum, non ad Ioseph. Quodsi referatur ad Ioseph, habebit sensum 'generi', sic: Ioseph, qui fuit 'gener' Heli, cuius filiam Mariam duxit. — Matthaeus autem dat genealogiam Mariae per matrem eius Annam, cuius loco ponit eius fratrem Jacob, qui genuit Ioseph virum Mariae. Ioseph et Maria erant consobrini, et habebant communem avum paternum, Matthan, qui genuit Iacob et Annam; patrem scilicet Ioseph, et matrem Mariae.

³¹ *Bibl. Stud.*, XII, 7; 'Der Stammbaum Christi bei den heiligen Evangelisten Matthaeus und Lukas' (Freib i Br., 1907).

³² *Bibl. Zeitsch.*, 7 (1909) 156-173; et 290-302.

³³ *Bibl. Stud.*, XV (1910).

³⁴ *RCIfr.*, 66 (1911) 129-66.

³⁵ *Prael bibl. Comp. ed.* 5^a, p. 78 (Madrid, 1952).

³⁶ *Intr. in NT* (Roma, 1925), p. 184-92.

A) ex contextu proximo; a) Lc. 3, 23 ita potest construi: « Et ipse Iesus, cum incipiebat ministerium suum publicum, erat 30 circiter annorum, existens filius, ut putabatur, Ioseph; revera autem Heli, Mathat, & ». Eo ipso quod putativa vel aestimata paternitas praedicatur solum de Ioseph, satis indicatur reliquos, non putatos, sed veros esse patres. b) Postremum *το* « τοῦ θεοῦ » (v. 38) coniungendum est cum primo membro genealogiae, nempe cum Iesu; quia de Adam, sensu filiationis directae vel indirectae asseri non potest, (— Adam enim a Deo non per generationem sed per creationem descendit—): nunc autem Iesus est filius Dei naturalis, sicut modo Pater caelestis in baptismo Eius intonuit: ergo etiam alii « tou » filiationem naturalem, humanam quidem, valere debent. Sed Christus qua homo, sine patre erat: ergo maiores matris Eius recensentur.

B) ex contextu remoto: a) in locis qui genealogiam circumdant, totus est LUCAS in adserenda dignitate Filii Dei naturalis Iesu, simulque Eius conceptione supernaturali, qua homo, ex Virgine, absque operatione viri: Iosephum, qui ex suo vero cum Maria conjugio, vulgo putabatur pater Iesu, explicite excludit, dicens, « ut putabatur »: quomodo igitur credibile est, quod statim post illam exclusionem, genealogiam Iesu per Iosephum tradat; — Quia Iesus ex tota praecedenti historia Filius Dei naturalis est, et qua homo virginaliter conceptus et natus, Lucas genealogiam Ejus tali modo temperat, ut hinc quidem verus Dei Filius, « *Jesus... qui fuit... Dei* » ostendatur; illinc vero, ut verus filius hominis appareat, majores Matris suae recensentur. — b) Deus Abrahamo dixerat: « *In semine tuo benedicentur universae cognationes terrae* » (Gen. 22, 18); et Davidi promiserat: « *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam* » (Ps. 131, 11). Harum prophetiarum *obvia* interpretatio *naturalem* generationem postulat, licet per se sufficeret ad prophetiae veritatem generatio *legalis*: sed Lucas, scribens pro ethnicis ad religionem conversis, verisimilius generationem naturalem Christi secutus est, quippe quam unice christiani illi magni facerent, dum generatio legalis erat propria judaeorum.

Ad rationes, quibus primae sententiae patroni propriam opinionem statuere quaerunt, respondent: a) imprimis, auferendo pondus auctoritati J. AFRICANI, qui ut *privatus auctor* tractandus est³⁷;

³⁷ JULII AFRICANI, *Epistola ad Aristidem, de consensu Evangelistarum in stirpe Christi narranda*, invenitur apud EUS. CAES. *Hist. eccles.* L. I^o, c. 7, (PG 20, col. 90-100).

nam testimonium « *desposynon* » seu cognatorum Christi, quod affert, non refertur ad modum quo intelligendae erant genealogiae Christi in Evangeliiis, sed ad conservationem earumdem genealogiarum in destructione ab Herode facta; ut probaret utrumque Evangelistam potuisse vera narrare, cum non omnes genealogiae periissent, sed multae adhuc exstarent: cognati enim Salvatoris genealogias propriae familiae conservare potuerant. Allato igitur testimonio « *desposynon* » volebat AFRICANUS quaestionem praeviam de auctoritate Evangelistarum et de veritate utriusque genealogiae praecoccupare. — Quaestionem vero, quae adhuc insoluta manebat, de explicatione scl. diversitatum numeri ac nominum in progenitoribus Christi, *ex propriis* solvit, proponens explicationem de Lege leviratus: eam proponit, quia ut ille fatetur, aliam *planio*rem non invenit; sed dicit esse *novam*, nullo, superiori tempore, testimonio fultam. Ceterum, ipse AFRICANUS non videtur magnum tribuisse pondus testimonio « *desposynon* », ut colligitur ex ejus verbis ad finem litterae, post allegationem testimonii: « sive igitur res ita se habet, sive aliter », h. e. quidquid sit de valore hujus testimonii, — « *planio*rem certe interpretationem nemo facile repererit ».

— Hujus Epistolae auctoritatem omnino respuit P. VOGT, et illos « *desposynos* » seu parentes Domini, ut haereticos et falsarios habet. — Quamvis eos non adeo severe judicemus, ex dictis videtur eos parum influxisse in solutionem difficultatum ab AFRICANO propositam: est sententia ejus *privata*, quam ex Veteri Testamento, et ex usibus judaeorum deduxit; unde tantum valet, quantum valent rationes ab eo allatae; hae autem non omnes persuadent.

Praeterea, solutio AFRICANI de lege leviratus supponit, ut videtur non recte, hac lege teneri etiam *fratres uterinos*, cujusmodi erant Jacob et Heli: attamen ea Lex, utpote quae onus imponebat, strictae suberat interpretationi, h. e. ex multorum sententia, veros fratres tantummodo, *germanos* scl. *fratres* obligabat: quod e legis tenore (Deut. 25, 5-10) videtur posse concludi³⁸.

C) Ad difficultates ipsis objectas respondent: a) Sicut verbum « *genuit* » in genealogia apud Mt. aptum est ad designandam tum immediatam tum mediatam generationem, et de facto, hoc duplici sensu adhibetur (cfr. supra); sic etiam « *filius = tou* » in Lc. aequè bene potest de filiis et nepotibus sumi³⁹. Ita nil mirum, quod Jesus conjun-

³⁸ Cfr. HUMMELAUER, *Comm. in Deut.* (Parisiis, 1901, p. 417.

³⁹ Cfr. P. JOÛON, *Ben « fils de », pour « petit fils de »*; *Bibl.* 4 (1923), 317.

gatur cum Heli, cujus non filius sed nepos erat. *b)* Quod Maria non nominetur, licet majores ejus recenseantur, explicatur ex more judaeorum, non texendi alicujus genealogiam per mulieres, cui Lucas sese conformare voluit. Ideo, Jesum, omitta Matre sua, cum Heli, avo suo materno, copulavit ⁴⁰. *c)* Nomen Heli, quo Lucas iuxta hanc sententiam designaret patrem B. M. Virginis, non facit difficultatem: nam traditio de *Joachim et Anna* originem trahit a « Protoevangelio Jacobi » apocrypho, quod multa confinxit, maxime quoad nomina propria; si tamen traditio illa vera est, (a S. EPIPHANIO et J. DAMASCENO accepta et vulgata), aut dicendum Joachim et Heli idem esse nomen (vdl. Heli, forma abbreviata pro Heliakim, quod iterum idem est cum Joachim, distincto solum nomine divino componente; « El » et « Jah »): aut verius et simplicius patrem Mariae fuisse *binominem*.

CONCLUSIO. — Omnibus utrimque perpensis, haec altera sententia mihi probabilior est, quia indoli Evangelii Lucas conformior. Utraque autem explicatio apta est ad veritatem Evangelii, quod ad genealogias attinet, in tuto collocandam.

CAPUT II

EA QUAE PRAECEDUNT NATIVITATEM CHRISTI

§ 1 - ANNUNTIATIO NATIVITATIS JO. BAPTISTAE (Lc. 1, 5-25).

DIVISIO. - *a)* vv. 5-7: Introducuntur parentes Joannis Baptistae, quorum celebratur *nobilitas* (ad familiam sacerdotalem uterque pertinebat), et *pietas*; perfecti erant Legis observatores: sed prole carebant. *b)* vv. 8-10: Zacharias, sorte designatus, munus sacerdotale perquam honorificum in Templo peragit. *c)* vv. 11-17: Apparitio Angeli Gabrielis, et nuntius de nativitate Praecursoris, cujus nomen, vitae genus et officium declaratur. *d)* vv. 18-20: Incredulitas Zachariae et ejus punitio; usu loquelae privatur ad tempus. *e)* vv. 21-25: Conceptio Baptistae, et occultatio Elisabeth, matris suae.

EXPLICATIO TEXTUS. - *a)* Exstitit in diebus Herodis Magni, regis *Judaeae*: haec vox sumitur hinc sensu lato pro tota Palaestina; « sa-

⁴⁰ Recole MALDONATUM idem facientem in casu Salathielis, cujus Neri non pater legalis, sed avus maternus fuerit.

cerdos *quidam*»: ergo Zacharias non erat, ut aliqui voluerunt, summus sacerdos, sed sacerdos communis; « nomine *Zacharias* » = (Jahwéh memor fuit), « de vice Abia », haec erat *octava* inter illas viginti quatuor classes seu ordines, juxta distributionem sacerdotum a David constitutam (I Par. 24, 3-10), quae post exsilium iterum restituta, tempore Christi, teste JOS. FLAVIO (*Antiq.* 7, 14, 7), adhuc servabatur. Singulae classes singulis hebdomadis, a Sabbato in Sabbatum, in templo ministrabant. — Uxor ejus vocabatur *Elisabeth* (« Deus iuravit »), et ea quoque de stirpe sacerdotali erat, non solum levitica, nam erat « *de filiabus Aaron* »: etiam Aaron, primus sacerdos summus, uxorem habuerat, nomine Elisabeth (Ex. 6, 23). —

Pietas eorum: « erant ambo justii ante Deum », proinde *vere justii*, qui, ante Deum, qui omnia videt et in judicio suo non fallitur, justii erant: intellige autem justitiam sensu lato acceptam, i. e. praxim omnium virtutum; ita eruitur ex verbis sequentibus: « *incedentes in omnibus mandatis...* ». Aliqui distinctionem ponentes inter « *mandata et justificationes* », intelligunt prima de praeceptis moralibus, secundas vero de legibus caerimonialibus et ritualibus: tamen, in V. T. « *ἐντολή* » et « *δικαίωμα* » tan pro tota lege, quam pro singulis praeceptis, iisque sive moralibus sive caerimonialibus, absque accurata distinctione adhibentur¹: ideo, melius puto Lucam noluisse distinctionem exactam indicare, sed duo verba simul posuisse, ut *emphatice* assereret utrumque conjugem *integre* legem observasse; quod ut adhuc magis commendaret, adjunxit « *sine querela* », quin in ullo reprehensionem mererentur. — At, mercedem piis Israelitis in V. T. promissam, prolem- inquam- numerosam (Deut. 7, 12-14; Ps. 126, 3 sq., &), non susceperant: carentiae filiorum causa indicatur, tan ex parte Elisabeth (erat sterilis), quam ex parte utriusque (aetas provecta). (cfr. Gen. 18, 11).

b) Mos erat, ut munus ponendi incensum in altari thymiamatis quod erat in Sancto designaretur per sortem missam inter sacerdotes singulis hebdomadis ministrantes, quia reputabatur omnium munerum honorificentissimum. — Oblatio incensi erat primus et ultimus actus cultus, qui fiebat singulis diebus in Templo: offerebatur np. ante sacrificium matutinum, et post sacrificium vespertinum (*Huby*, « St. Luc. »). Sacerdos sorte designatus, pergebat comitatus aliis quatuor sacerdotibus, qui neces-

¹ Immo, exprimunt quodlibet mandatum Dei, etsi nulla lege scripta contentum: ita v. gr. Gen. 26, 5 ponitur utrumque verbum simul (adjectis adhuc aliis), et dicitur de Abraham fidei observatore omnium voluntatum divinarum; et tunc non erat lex scripta.

saria ad oblationem ferebant, et ingrediebatur in *Sanctum*, perveniensque ad altare aureum, extendebat super illud prunas ex altari holocaustorum desumptas, thusque super eas adolebat; facta inclinatione, et adorato Domino, recedebat: omnesque eadem pompa revertentes, populum foris orantem benedicebant. — Ex eo quod populi multitudo dicitur adfuisse (v. 10), haud temere infertur fuisse Sabbatum, aut aliquam solemnitatem.

c) *Visio Angeli*, non imaginaria, sed *realis* et *physica* fuit, uti verbum gr. «ὠφθῆναι» indicat; humana forsitan forma se praebuit conspiciendum: Zacharias, qui jam commotus erat propter ipsam actus solemnitatem, turbatus est et tremefactus ob *repentinam* Angeli apparitionem; sed Angelus pacis eum amice compellans, dicit: «Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est *deprecatio* tua...». Objectum petitionis Zachariae non fuit *filius*², sed pro populo orabat, ut Deus ejus miseretur, et quantocius mitteret Messiam Liberatorem. Optime AUGUSTINUS ad rem: «*Pro adventu Messiae* deprecabatur..., quia non est verisimile, ut cum pro peccatis populi, vel salute vel redemptione sacrificium... offerret, potuerit, publicis votis relictis, homo senex, uxorem habens anum, pro accipiendis filiis orare: praesertim quia nemo orat accipere, quod se accepturum esse desperat» (PL, 35, 1333). — «*Et uxor tua... pariet tibi filium...*». Haec verba non declarant objectum petitionis Zachariae fuisse filium; potius edicunt illam salutem publicam pro qua orabat, jam incipi a Deo operari; nam ille qui Salvatorem praecedere debebat, jam proxime nasciturus annuntiatur. — «*Et vocabis nomen ejus Joannem*». Nomen Joannis, quod sibi vult «Jahwéh propitius fuit, misertus est», vel «Dei misericordia», frequens est in V. T., sed nemini impositum fuerat a Deo³. — De nativitate pueri non modo parentes ejus, verum et multi alii occasionem magni gaudii assument. — «*Erit enim magnus coram Domino*», quia ad munus magni momenti destinatur; ideo etiam «*vinum et siceram* (potus inebriantes, sive ex uvis, sive ex quolibet alio fructu producantur) *non bibet*», quia Domini servitio perpetuo consecratus erit: sacerdotes quoque dum rebus divinis in Sanctuario attendere debebant, vinum omneque quod inebriare potest, bibere vetabantur (Lev.

² MALDONATUS, opinatur *ex contextu* objectum orationis Zachariae fuisse filium; et solvit difficultates quae in contrarium afferri solent.

³ Haec tria nomina, simul considerata, sensum adjunctis valde congruentem fundunt: np. — «Deus recordatus (Zacharias) promissionum suarum, juramento confirmatarum (Elisabeth), misertus est nostri (Joannes)», jamque Filium suum mittere parat.

10, 9). — Multi ex his verbis erui posse putant Joannem uti *nazaraeum* fuisse consecratum Domino voto perpetuo (ita S. BEDA, JANS. GANDAVENSIS, TOLETUS, BISPING, FILLION, &); alii, v. gr. SCHEGG, LAGRANGE, & votum nazaraeatus non admittunt, eo quod aliae obligationes voti (Num. 6, 1-8) non exprimuntur: fortasse, nonnisi vitae austeritas, quam Joannes exercuit, praesignificatur (Mt. 3, 4; Lc. 7, 33). — « Et SPIRITU SANCTO *replebitur adhuc ex utero matris suae* »: miro consensu, Patres omnes et plerique interpretes catholici vident his verbis expressam sanctificationem Joannis in utero matris, purgationem a labe originalis culpae: « *repleri Spiritu Sancto* » est phrasis propria N. T. et praesertim Lc. tan in Ev. quam in Act.⁴, et significat « cumulari donis Spiritus Sancti, sive charismaticis, sive gratiae interne sanctificantis animam ». Momentum, quo haec sanctificatio evenit, vult Lc. indicare v. 41, cum Maria visitans Elisabeth, eam salutat. — vv. 16 sq. declarant munus Praecursoris: multi praedicatione ejus convertentur ad Deum; quia « *in spiritu et virtute Eliae* », h. e. eodem studio legis divinae et zelo ardenti, quo Elias, praeditus erit: *virtutem*, ne intelligas de potestate patrandi miracula, qua claruit Elias; nam Joannes nullum fecit signum (Jo. 10, 41), sed « *in spiritu et virtute* » potes sumere ut *h e n d i a d y n*, = in spiritu potenti, in animo intrepido, qui coram discipulis potentibus non formidat, sed vitia, ubicumque sint, libere reprehendit; ut fecit Elias cum Achab et prophetis Baal, et Joannes cum Herode. — His dotibus clarus, « *praecedet ante illum* », i. e. ante Dominum Deum; nam constructio grammaticalis necessario exigit ut *ante illum* referatur ad *Dominum Deum* v. praeced. — Sed ex tota sequenti historia Baptistae liquido constat ipsum de facto *praecessisse* ante *Messiam*, ut pararet ei viam; ergo evidenter *Messias est Deus*. — Neque hoc est novum; nam prophetae solebant semper describere adventum regni messianici tamquam ingressum solemnem Jahwéh in medio populi sui; ideo non est necesse distinguere (LAGRANGE) inter intentionem Evangelistae, pro quo Messias certe est Deus, et verba Angeli nondum revelantis hoc Zachariae. *Ut convertat corda patrum in filios*: verba desumuntur ex Malachia (4, 6), qui addit membrum reciprocum, = « et cor filiorum ad patres eorum ». Sunt qui haec intelligunt *sensu obvio* de pace in familiis restituenda; vincula familiaria graviter excussa ob politicas religiosasque discordias quae populum dive-

⁴ LUCAS est *Evangelista Spiritus Sancti*: in suis duobus Libris (Ev et Act) ostendere vult prophetiam Joel de effusione Spiritus Domini tempore messianico, impletam esse in historia Christi et in operibus Apostolorum. (Cfr. I. SCHMID, *Das Ev nach Lukas*: Pustet, Regensburg 1940, p. 19.

xabant, iterum componentur ministerio Praecursoris (Ita MALDONAT., KNAB. LAGRANGE). Alii malunt ea sumere de Patriarchis (patres) et de praesenti generatione judaeorum (filii): isti, discordes moribus erant a Patriarchis, qui fide et morum integritate claruerunt: ministerium Joannis erit, excitare in populo illos sensus religiosos patrum suorum, scl. Patriarcharum; et ita concordiam animorum statuere: « et incredulos ad prudentiam justorum »; i. e. inoboedientibus inspirare sensa justa erga Deum, vel sensum justum seu justitiae in genere. *Parare Domino plebem perfectam.* Verbum ἐτοιμάσαι pendet a προελεύσεται, eodem modo quo ἐπιστρέψαι: ideo verte: « praecedet ante Dominum, ut convertat..., ut paret, (ut hoc praestans, conversionem np. populi ad Deum perficiens), praeparet Domino plebem perfectam, i. e. populum rite dispositum.

d) Zachariae dubitatio et punitio. — Peccatum Zachariae non stat in petitione signi; nam in V. T. alii etiam petunt, et minime increpantur: (Abraham, Gen. 15, 7 ss; Gedeon, Jud. 6, 11-24; regem Achaz Deus ipse per Isaiam ad signum petendum invitat, Is. 7, 10; Moysi sponte offert Deus plura signa, Ex 4, 1-17): sed in eo fuit, quod ipse, neglectis Angeli verbis, totum animum intendit ad difficultatem rei naturalem, quum potius attendere debuisset ad nuntii dignitatem et auctoritatem: ita eruitur ex verbis Zachariae, *ego... sum senex, et uxor mea processit in diebus suis*; opponit np. id quod obstabat impletioni naturali nuntii angelici: idemque apparet ex Angeli responsione; qui quasi proferens litteras credentiales sui Regis, cujus erat legatus, dicit: *Ego sum Gabriel*⁵, qui tibi notus esse debeo ex prophetia Danielis (Dan. 8, 16 ss; 9, 20-27); *qui asto ante Deum*, np. unus ex illis septem (Tob. 12, 15) qui proximiores Deo sumus, ad ejus servitium semper attentum; *et missus sum loqui ad te*, et quidem bona tibi nuntiare, et quae gaudium multis afferant: totidem tituli sunt, quibus merito a te fidem exigere possum; totidemque rationes, quae te ad credendum impellere debebant: insuper, *in loco sancto tibi apparui, de salute populi jam proxima tibi locutus sum, verba e sacris libris usurpans*; haec omnia dubitationem tuam culpabilem reddunt;

⁵ Nomen *Gabriel* a quibusdam explicatur « vir Dei », respondens omnino ad 'isch-Elohim = « homo Dei », quod saepissime in V. T. de prophetis, aliisque dicitur. Ita LAGRANGE. — b) alii, ut POWER, conferunt *Gabriel* cum nomine divino *El-Gibbor* = *Deus fortis*. (Is. 9, 6): alii tandem, et est sententia communis, explicant « Gabriel = *Fortitudo Dei* ». Ecclesia in sua Liturgia hanc sententiam exprimit: ita in festo S. Gabrielis, in hymno ad Vesp. canit: « Angelus fortis, Gabriel ut hostes, pellat antiquos... »; et in hymno ad Laudes; « Nobis adesto Archangele, *Robur Dei* qui denotas ».

quapropter *ecce eris tacens, et non poteris loqui...*: taciturnitas erit obligata, np. quia facultate loquendi privatur; mutus efficitur. — Visione Angeli, Zacharias diutius solito, in Sancto moratus est, et de ejus mora populus, qui in atriis Templi orabat, incipiebat cavillare. Egressus tandem, et ab eis interrogatus de causa morae, non poterat eis respondere verbis articulatis, sed gestu ac nutibus eos edocuit in Sancto se visionem caelestem habuisse, « *et permansit* (vel juxta gr. melius « permansit ») mutus »; mutismo conjuncta erat quoque *surditas*, uti ex v. 62 colligitur.

e) *Elisabeth concipit et occultatur.* — Exacta hebdomada sua in Templo, Zacharias reversus est in domum suam, et re cum Elisabeth communicata (cfr. v. 60: nomen puero imponendum cognoscebat, neque opus est admittere specialem ipsi factam revelationem), « quae vocabatur sterilis », foecunda facta est. « Et occultabat se (gr. *sollicite* se occultabat « *περιέκρυβεν* ») mensibus quinque », quia in mense sexto Maria ad eam venit, et vitam occultam aliquantum relinquere debuit, cognoscens quod Deus ipse foecunditatem suam aliis notam fecerat. — Ex verbis Elisabeth *Sic fecit mihi Dominus in diebus...* concluditur motivum occultationis fuisse *devotionem*, desiderium scl. confitendi Domino, gratiasque persolvendi ob insigne beneficium maternitatis miraculose receptae: specialem Dei benevolentiam et favorem sibi concessum agnoscit, cum dicit Deum *respexisse* benigne eam liberando ab hoc quod *inter homines* opprobrium reputatur, licet apud Deum tale non sit, np. a sterilitate. Sterilitas ut res opprobriosa habebatur, eo quod in V. T. benedictio filiorum promittebatur fidelibus observatoribus legis; ex quo inferebatur, carentiam filiorum esse poenam peccatorum: quod si ordinario, non tamen semper ita erat. — Elisabeth igitur non se occultavit, eo quod puderet eam jam anum concepisse, ne ab hominibus derideretur, cum potius esset gratulanda ob laetum eventum, ut reapse videmus factum a vicinis et cognatis (Lc. 1, 58); sed quia solitudinem aptiorem meditationi et gratiarum actioni iudicavit.

§ 2. — ANNUNTIATIO ARCHANGELI GABRIELIS B. M. VIRGINI (Lc. 1, 26-38).

Haec narratio simplicitate et candore seipsam ut vere historicam commendat: « nunquam — dicit P. HUBY (*St. Luc.*, p. 12) — res tan sublimis modo adeo simplici et plano narrata est ».

A) *Bibliographia*. 1) Pro tota pericopa: a) BARDENHEWER, *Mariae Verkuendigung*; in *Bibl. Stud.*, 10 (1905): b) POWER, *In festo Annuntiationis*; in *Vb. Dni*, 5 (1925), pp. 65-74: c) MÉDEBIELLE, in *Dict. de la Bible* (Supplément, fasc. I. 2; 1926; s. v. *Annuntiation* col. 262-97): d) FILLION, *Évang. selon St. Lc.* (in «*La sainte Bible commentée*»), pp. 40-46: e) LAGRANGE, *Saint Luc* (3^a ed., 1927).

2) *Quaestiones particulares*: A) *Textus*; a) De vv. 34. 35 disputat RUFFINI, *Introd. in N. T.*; L. 1, pp. 119-124; B) *De nomine Mariae*; a) BARDENHEWER, *Der Name Maria*; in *Bibl. Stud.*, I (1895): b) C. BECKERMANN, O.S.A., *Et nomen Virginis Maria*, in *Vb. Dni*, I (1921), pp. 130-36; C) *De versu 35°*: a) BOVER, S. J. *Quod nascetur (ex te) sanctum, vocabitur Filius Dei*, in *Biblica*, I (1920) pag. 92-94): b) ROVIRA, *Sp. Sanctus in Incarnatione Domini*, in *Vb. Dni*, 5 (1925); pp. 361-66.

Cfr. quoque A. VITTI, *De B. V. Annuntiatione juxta evangelia apocrypha*, in *Vb. Dni*, 3 (1923), pp. 67-74.

B) *De Textu*. — Tria tantummodo notamus: a) v. 28; verba ultima «*benedicta tu in mulieribus*» (εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν) habentur a multis ut harmonizatio quaedam cum v. 42, ubi certe authentica sunt; quia desunt in codd. Sinait., B. et L. (= parisiensis, s. 8) et in vers. syro-heracl. Tamen, cum in contextu optime quadrent, et in multis mss. antiquis et plerisque versionibus, necnon in TATIANI *Diatessaron* legantur, merito, etiam in hoc v. 28, ut authentica haberi possunt. (Ita SIMON-PRADO, POWER, SALES, alii).

b) v. 29: Verbis Vulgatae «*cum audisset*», nihil in textu graeco respondet; nonnulli codd. graeci habent ἰδοῦσα = *cum vidisset*»: sed pro interpolatis habenda sunt (cfr. POWER, l. c., p. 70).

c) vv. 34. 35: Vehementer impugnantur a Rationalistis, praesertim ab *HARNACK et *LOISY. — Absque ullo tamen argumento critico, sed e rationibus tantum internis, e praeiudiciis contra supernaturalem conceptionem Christi, ductis. Dicunt: aa) in his versibus sunt particulae «*ἐπεὶ*» et «*διὸ*» Lucae omnino incognitae; bb) his versibus interjectis, abrumpitur contextus.

Resp. ad aa) part. «*διὸ*» occurrit iterum cap. 7, 7; et «*ἐπεὶ*» «*decies*» legitur in Act. Ap., atque ipsum Lc. Evangelium particula «*ἐπεὶ*» composita (ἐπειδήπερ) incipit. — ad bb) tantum abest ut hi versus contextum abrumpant, ut ab eo potius expostulentur; adeo ut conceptio virginalis «*potius poni deberet in textu, si non esset, quam possit auferri cum sit*» (RUFFINI, l. c.). c) Sed quod praecipuum est

in quaestione critica, hi versus 34. 35 habentur in omnibus testibus criticis⁶; quapropter authentici, habendi sunt⁷.

C) *Adjuncta narrationis.* — a) *Tempus.* Post sex menses a conceptione Baptistae (cfr. vv. 24. 25 coll. vv. 36. 56 sq.).

b) *Locus.* — Non est amplius Jerusalem et Templum, sicut pro Annuntiatione Baptistae, sed *Nazareth*, « flos Galilaeae »⁸, parva urbs in amoena valle sita, in montibus Galilaeae inferioris, 100 fere Kmt. a Jerusalem distans: ad Orientem urbis est unicus vallis fons, ubi, juxta graecos schismaticos scena Annuntiationis locum habuit, secundum notitiam in Protoev. Jacobi (XI, I)⁹ datam; sed multo conformior textui est sententia communis interpretum, Mariam fuisse domi in cubiculo suo orantem, nam dicitur Angelum ad eam *intrasse* (v. 28); domus Mariae erat ad meridiem urbis, ubi hodie exstat Ecclesia Annuntiationis, de qua testatur jam s. V^o ANTONINUS PLACENTINUS, et ex effossionibus, et antiquorum peregrinorum narrationibus luculenter constat¹⁰.

c) *Personae.* Sunt aa) Angelus *Gabriel*, jam notus ex praecedenti narratione; idem qui Danieli nuntiaverat tempus Messiae venturi (Dan. cc. 8. 9), convenienter mittitur ad annuntiandam ipsius Messiae Incarnationem. bb) *Maria*, Virgo, jam desponsata, sed nondum in domum sponsi deducta: nominis Mariae filialis pietas plures dedit inter-

⁶ Tantum in cod *b* (veronensi, vet. lat. saec. 4-5) v. 34 aliter sonat ac in ceteris omnibus: pro verbis Mariae, « Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco », ponit verba eiusdem Virginis v. 38^a, « Ecce ancilla Domini, contingat mihi secundum verbum tuum », quae in v. 38^a omittit. (Cfr. H. VOGELS, *Zeitschrift für neut Wissenschaft*, 43 [1950-51], 256-60). At, verba angeli v. 35 explicantis modum conceptionis, (quae etiam *b* refert), supponunt Mariam, antequam illis verbis consensus daret, interrogasse de modo rei. Ergo potest putari scriptorem cod *b* distractionem passum esse, forsitan *ob homoeoteleton*, « dixit autem Maria... » tum v. 34, tum v. 38. — Utcumque, unus codex, quantumvis antiquitate et auctoritate praeclarus, stare nequit contra omnes ceteros. (Cfr. B. BRINKMANN, *Bibl.* 34(1953), 327-32).

⁷ Cfr. refutationem *VON HARNACK ab O. BARDENHEWER factam in *Mariae Verkündigung*, p. 8-15, (*Bibl. Stud.* X, 5; Freiburg 1905).

⁸ Epist. S. Paulae et Eustoch. ad Marcellam; (M. L., 22, 491).

⁹ Cfr. *Protoevangelium Jacobi*, editum a PRIMO VANNUTELI in suo Commentario « Synoptica », an. V (1940), fasc. I, p. 80.

¹⁰ De patria B. Mariae Virginis non constat: juxta traditionem in apocryphis, in Patribus, in itinerariis peregrinorum sat constantem, fuerit orta Hierosolymis, et praecise in eo loco ubi hodie exstat Basilica Sanctae Annae ad portam *probatanicam*: quando autem et quibus de causis ab Urbe sancta domicilium transtulerit in Nazareth, ubi Annuntiatio locum habuit, ignoratur. (Cfr. A. VITTI, S. J., *Ubinam B. V. Maria nata sit*; in *Verbum Domini*, 10 (1930), pp. 257-64).

pretationes; BARDENHEWER (*Der Name Maria*) plus quinquaginta collegit; quod revera « egregium devotionis populi christiani erga B. M. Virginem monumentum constituit » (LAGRANGE). Pro lingua a qua vult derivari, diversimode potest interpretari: quia primum, nomen Mariae occurrit impositum sorori Moysis, in Aegypto natae, volunt aliqui derivare illud *ex lingua aegyptiaca*, juxta quam significaret « amata a Deo », « Dei dilecta »; ita P. ZORELL in « Zeitschr für kathol. Theol. » (30, 356), et in prima edit. « Novi Test. Lex gr. »; in altera vero edit (Paris, 1931), rem in dubio relinquit. — Alii, inter quos BARDENHEWER, derivant *ex hebraico*, et inter multas quae, pro diversa radice, possunt oriri interpretationes, seligunt *pinguis* « *saginata* », quae idea cum pulchritudine ab orientalibus conjungitur; ideoque Maria idem esset ac « pulchra » « gratiosa »: — Alii tandem *originem aramaicam* nominis praefert, uti P. LAGRANGE; = *domina, regina*: et hic sensus ultimis ante Christum temporibus usu invaluerat; et plures inveniuntur illustres feminae, reginae etiam tempore Hasmonaeorum, quae nomen Maria vel Mariamme habebant.

D) *Divisio hujus pericopae*. — Post praesentationem scenae (vv. 26-27), sequitur primum alloquium Angeli, cui Maria nihil respondet, secum meditabunda cogitans de sensu verborum auditorum (vv. 28-29). Inde veniunt *duo colloquia* Angeli et Mariae. *In primo* (vv. 30-34), Angelo Mariam confortanti, et mysterium Incarnationis in ea implendum nuntianti, Virgo respondet quaerens *de modo*, quo haec fiant. — *In altero* (vv. 35-38), Angelus modum mysterii explicat, et signum dat; Maria autem Dei voluntati humiliter se subjiciens, Mater Verbi efficitur.

E) *Interpretatio textus*.

a) *Scenae praesentatio*. — Tempus, locus et personae indicantur.

— v. 26. « In mense autem sexto », modo supra explicato, *missus est Angelus Gabriel a Deo...*, legatione proinde officiali: si umquam aliquis angelus descriptionem angelorum a Paulo (Heb. 1, 14) datam implevit, nunc maxime Gabriel.

— v. 27. Maria vocatur *Virgo*, sed *desponsata*: h. e. jam ante ali-quod tempus sponsalia cum Joseph celebraverat, sed nuptiarum solemnia et adductio in domum sponsi, quae solum post annum a celebratione sponsalium fieri solebant, nondum locum habuerant¹¹.

¹¹ Sponsalia inter hebraeos non erant simplex promissio matrimonii, sed talis promissio quae jura matrimonii secum ferebat, ita ut infidelitas inter sponsos repu-

Incisum « de domo David », juxta alios refertur ad Joseph, ut appositio indicans ejus stirpem davidicam (LAGRANGE), juxta alios ad Mariam, quia Evangelista vult Mariam imprimis describere, et solum per transennam Josephum nominat, de ejus origine postea (c. 2, 4) acturus. Quodsi statim subdit; *et nomen Virginis Maria*, non necessario innuit mutationem subjecti, sed potius intentionem emphatica repetitione praedicandi altius virginitatem Mariae (Ita POWER, l c.; *PLUMMER, SCHANZ, alii.) — Grammaticae, prima sententia probabilior videtur; rationes tamen secundae sententiae suum habent pondus.

b) *Primum Angeli alloquium* (vv. 28. 29). Angelus Mariam salutatur, eam praedicans gratia plenam, speciali modo cum Deo unitam, atque omnium mulierum beatissimam.

— v. 28. « Ave=χαῖρε » respondet hebr. *shalôm*, quo hebraei se mutuo salutabant, pacem omniaque bona sibi adprecantes¹². « χαριτωμένη=gratia plena »; loco nominis proprii adhibet Angelus hanc vocem, quam, « omnes veteres auctores, quasi conspiratione, aut ut dicam melius, inspiratione quadam divina *gratia plena* reddiderunt » (MALDON.). χαριτώω, sicut pleraque verba in oo desinentia, indicant abundantiam vel plenitudinem illius rei per radicem verbi significatae: igitur in casu nostro, praedicatur de Maria abundantia vel plenitudo gratiae; quae gratia non sensu *aesthetico* (gratiosa, pulchra), sed *religioso* intelligenda est, ut patet ex v. 30 « invenisti gratiam apud Deum ». Forma participii perf. pass. valet hoc: « illa quae abundantiam gratiae modo stabili recepit ». *Dominus tecum*: haec salutatio ab homine prolata, sensum *optativum* habet; ita Booz messoribus dicit: « Dominus vobiscum »; cui messorum vicissim respondent: « Benedicat tibi Dominus » (Ruth. 2, 4). Sed dicta a legato divino¹³, sensum *assertivum* habet = Dominus tecum (*est*), quia sunt verba explicativa praecedentis laudis « gratia plena ». Si tan omnimodo favore jam gaudet apud Deum, nunc *optare* ei talem favorem, esset fere insulsum. *Benedicta tu*

taretur adulterium, sicut infidelitas conjugum (cfr. Deut. 22, 23 ss.): filii, si qui nati essent durantibus sponsalibus, legitimi erant.

¹² Vide aliam explicationem salutationis angelicae paulo diversam, et bene fundatam a S. LYONNET, S. J. in *Biblica*, 20 (1939), pp. 131-41 propositam. — Potius quam salutatio, (AVE), esset invitatio ad gaudium (GAUDE, JUBILA). *Chaire* Lucanum non verteret hebr. *shalom*, (quae potius vertendum esset *eirene*, sicut alias fit), sed *roni*= exsulta, vel *ghili*= jubila. — Hoc confirmatur a PP. Graecis, qui exponentes Annuntiationem, semper loquuntur de *gaudio*.

¹³ Cfr. Jud. 6, 12. 13: Gedeon ab Angelo salutatus, « Dominus tecum... », intelligit verba sensu affirmativo, ut ex ejus responsione patet: « Si Dominus nobiscum *est* ».

in mulieribus: etiam haec verba sunt *assertive* intelligenda, et quidem sensu superlativo: = « tu es magis benedicta quam omnes mulieres », quia majorem omnibus dignitatem adeptam es ¹⁴.

— *v. 29*: Turbatio Mariae non fuit de apparitione Angeli, in forma viri vel adolescentis, neque multo minus quod timeret fraudem diabolicam ibi latere. Hae rationes videntur Virgini injuriosae; et aliunde clare dicitur in textu qualis fuerit causa suae turbationis; vdl. *in sermone ejus*; de salutatione tan honorifica turbata est: nam, ut bene ANGELICUS animadvertit, « animo humili nihil est mirabilius, quam auditus propriae excellentiae ¹⁵. — Turbatio Virginis ex humilitate orta, magna fuit (« διαταράχθη »); non vero talis, quae liberum spiritualium facultatum exercitium impediret; nam statim additur: *et cogitabat, qualis esset ista salutatio*; i. e. secum perpendebat salutationis tan honorificae naturam et scopum, quid in seipsa significaret, et quodnam opus maximi momenti portenderet pro ea: si Deus illam exornavit donis adeo eximiis, sicut angelus dicit, ipsa secum cogitat, velitne Deus aliquod opus misteriosum sibi committere exsequendum.

c) *Primum Angeli colloquium cum Maria*. (vv. 30-34). — Angelus respondet ad verba interna, h. e. ad cogitationem vel meditationem Mariae, dicens illi: *Ne timeas, Maria*; quibus verbis, potius quam pelere timorem, de quo nihil in praecedentibus, vult angelus animum addere Mariae ad opus magnum, quod Deus decrevit illi committere: « Bono animo esto, Maria »; et, quo majorem inspiret fiduciam, eam nomine suo amice et familiariter interpellat. — *Invenisti enim gratiam apud Deum*, grata, accepta es in oculis Dei; ideo potes ab Eo sperare quodcumque beneficium, honorem vel dignitatem etiam maximam.

v. 31 - Mariae nuntiatur dignitas Matris Dei. — Angelus, verba desumens ex celeberrimo Isaiae vaticinio (Is. 7, 14), signat Mariam tamquam illam virginem de qua propheta loquebatur: « *ecce concipies in utero* (pleonasmus hebr.) *et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum* ». Pro « Emmanuel » Isaiae, ponit Angelus nomen ipsum Infantis; JESUM. — Nomen a Propheta adhibitum « N o b i s c u m D e u s », signat potius naturam assumptam, qua similis nobis factus est; illud ab Evangelista positum, declarat scopum assumptionis humanae naturae; scl. « ut salvum faceret populum suum a peccatis eorum » (Mt. 1, 21): 'Emmanuel' est nomen Incarnationis, 'Jesus' est nomen Redemptionis.

¹⁴ Idem dicitur de Jahel (Jud. 5, 24), et de Judith (Idt. 13, 23).

¹⁵ Summa Th. p. 3, q. 40, a. 4, ad I.

v. 32 - *Describitur Filius Virginis*, tamquam verus Filius Dei, et Rex aeternus. — « *Hic erit magnus* », non solum ob sublime extrinsecus ministerium ab eo exercendum (hoc praecipue sensu dicebantur haec eadem verba de Joanne, v. 15), sed ob intimam suam naturam; nam « *et Filius Altissimi* vocabitur », quia talis de facto erit; et simul filius hominis, « *filius David* », cujus thronum dabit illi Dominus, ut sedeat super illum in aeternum: implicite dicitur quoque Mariam fuisse ex stirpe David, nam Jesus est filius David « *secundum carnem* » (Rom. 1, 3). — Sicut David, etiam Messias filius ejus, regnabit super « *domum Jacob* », i. e. super populum indivisum, et non tantummodo super Judam vel super Israel.

v. 33 - *Aeternitas regni et regis* emphatice asseritur per antithesim; primo positive « *et regnabit... in aeternum* »; deinde negative, « *et regni ejus non erit finis* ». Verba Angeli plena sunt allusionibus ad vaticinia V. T. — Daniel in visione cap. 7 Deum constanter appellat *Altissimum*; *Filius Hominis* accipit ab Eo potestatem aeternam, et regnum nunquam finem habiturum: — David promissionem regni aeterni accipit; Filius ejus (Messias) sedebit in throno, qui tandiu durabit, quandiu Sol et Luna in caelo (Ps. 88, 36-38).

v. 34 - *Mariae responsio prudentissima*. « *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco* »:¹⁶ — Maria quaerit *de modo* quo haec ab Angelo nuntiata, de quibus minime dubitat, sint implenda; cum ipsa virgo sit, et talis manere sibi firmiter proposuerit, rogat ab angelo quid ipsa praestare debeat ad illud opus. Ut dicit S. AMBROSIUS: « Non de effectu dubitavit, sed qualitatem ipsius quaesivit effectus ». — Quaestio Mariae et quaestio Zachariae (v. 18) similes primo aspectu videntur; at, praeterquam quod, ut notat S. AUGUSTINUS, intentio loquentis potest eorundem verborum sensum mutare, ita ut ab uno prolata digna sint poena, ab alio vero dicta, laude mereantur: si verba responsi examinantur attente, patet discrimen adesse; nam Zacharias dicit: *κατὰ τὴν γνώσομαι τοῦτο*; = *in quo* hoc cognoscam? »; petit signum, quasi verba angeli ei non sufficerent: Maria dicit: *πῶς ἔσται τοῦτο*; = « *quomodo eveniet id quod dixisti?* »; qui quaerit de modo rem ipsam minime in dubium vocat. Bene notat S. AMBROSIUS discrimen utriusque quaesiti: « Haec (Maria) jam de negotio tractat, ille

¹⁶ De historia interpretationis huius v. 34, et de hodierno statu quaestionis, cfr. recens studium P. BERTRAM BRODMANN, O. F. Min.: *Mariens Jungfräulichkeit nach Lc. 1, 34 in der Auseinandersetzung von heute*: in *Antonianum* 30 (1955), 27-44.

(Zacharias) adhuc de nuntio dubitat». — Idem potest concludi ex effectu diverso in utroque casu; Zacharias reprehenditur ab angelo de incredulitate, et propterea mulctatur poena mutismi; Mariae vero nulla fit ab angelo reprehensio, quinimmo interrogationi ejus, uti justissimae, satisfacit Gabriel: et deinde ab Elisabeth diserte laudatur ob fidem nuntio divino praestitam (v. 45): « Beata quae credidisti... ».

Rationem quam affert Maria ad quaerendum de modo quo haec fient, verba sequentia continent: « ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; = siquidem ego virum non cognosco? »; est locutio euphemistica, in V. T. communissima, ad indicandum usum matrimonii.

Quem sensum habent haec verba in ore Mariae? — A limine excludenda sunt: a) *puerilitas* *(HARNACK); b) *dubium* (item *HARNACK); c) *incomprehensio* (LANDERSDORFER, CAJETANUS). — *HARNACK dicit motivum allatum a Maria esse puerile, et verba ejus sensu carere; nam, quī posset puella jam desponsata, cui nuntiatur filius, objicere suam virginitatem?; haec maternitati non opponitur, sed praecedit. — *Resp.*; maternitas et virginitas non opponuntur, si sumuntur *sensu diviso*, h. e. una post aliam, *conc.*; si sensu composito, i. e. ambo simul in eadem persona, *nego*. Et ita constat esse accipiendum vaticinium Is. 7, 14, de quo Maria cogitat: bene P. LAGRANGE respondet *HARNACK puerilitatem objicienti; « praecise quia verba Mariae sic intellecta essent absurda, non possunt tribui Lucae, bono scriptori (pag. 32) ». — Neque *dubium* exprimunt (cfr. quae paulo superius diximus). — P. LANDERSDORFER, O.S.B. (in *Biblische Zeitschrift*, a. 1909, p. 30 sq.) explicat verba Mariae ex quadam *incomprehensione* verborum angeli. — Colloquium angeli cum Maria, dicit ille, aramaica lingua absque dubio habitum est; et, ubi verba V. T. allegavit, hebraica: ex vaticinio Isaiae 7, 14 Angelus Mariae loquens, conceptionem expressit verbo *harah*; h. e. per participium praesens, quod potest dicere vel rem jam esse completam, vel in futuro esse complendam; (h. e., vel concepisti, vel concipies)¹⁷: Maria primo sensu intellexit; et verba ejus sunt admirantis: « Quid dicis, Angele Dei?; quomodo potui concipere, cum virum non cognoverim? ». — At, quo jure asseritur Mariam ex duabus possibilibus interpretationibus illam selegisse, quae de facto falsa erat, et quae supponeret Angelum errorem fuisse passum circa statum ejus; cum alia interpretatio de futuro omnino naturalis et obvia esset? Mariam non intellexisse tali modo verba nun-

¹⁷ Pro participio cum sensu praeteriti cfr. v. gr. Gen. 16, 11; 41, 17-24; cum sensu futuri, Gen. 41, 25 ss.; Jud. 13, 3, 5; etc.

tii caelestis, sed de conceptione futura, apparet ex v. 38, quo ipsa consentit ut fiat in ea sicut Angelus locutus est: ergo non putabat se jam concepisse.

Juxta CAJETANUM, verba Mariae «virum non cognosco», edicunt quod tempore praeterito et praesenti non est factum; nihil vero dicunt pro futuro. Maria ex verbis Angeli deduxit, non quidem se concepisse, sed statim concepturam esse: ac proinde admirans dicit: «virgo sum, hucusque virum non cognosco; quomodo possem statim concipere?». — At, tunc potius quam οὐ γινώσκω debuisset dicere οὐκ ἔγνων = non cognovi». Et insuper haec sententia facit principale id quod est secundarium: *res ipsa*, maternitas vdl. virginalis, confunditur *cum tempore*, quo virgo fiet mater. Verba angeli non tan tempus definire, quam rem ipsam nuntiare intendunt; et Maria interrogatione sua, *de modo rei*, h. e. de conciliatione virginitatis suae cum maternitate, potius quam de tempore ejus sollicita est.

Ex Mariae responsione, Patres et interpretes fere omnes deducunt eam habuisse *propositum* manendi virginem: (S. AMBROSIUS et GREG. NAZIANZENUS, aliique, inter quos S. THOMAS¹⁸, etiam *votum* ponunt); nam tempus praesens «ginosko» aequè bene potest et praeteritum et futurum significare. Cum autem de solo praeterito et praesenti intelligi nequeat in hoc loco ex supradictis, debet etiam tempus futurum includere. Re quidem vera; Maria aramaice sententiam suam proferens, participio *qal*, vel ut alii putant, perfecto ejusdem conjugationis usa est; = *iada'at*, vel «*iada'ti*»: quas formas LXX fere constanter per tempus praeteritum reddunt: Lucas igitur, qui usum LXX bene noverat, nolens in hoc casu usum illum retinere, sed reddens per tempus praesens = «οὐ γινώσκω», intendebat exprimere et quod usque in praesens fuerat, et quod in posterum futurum erat. — Usus praesentis cum significatione futuri frequens est in N. T. (cfr. Lc. 24, 49; Jo. 7, 8; &c)¹⁹: et ratio erat cur potius praesenti quam futuro uteretur Maria; humilis np. subjectio divinae voluntati, cui post verba angeli videretur obsistere, si nimis fortiter insisteret in affirmatione propositi sui servandi virginitatem. Responsum ita temperavit Maria ut, verbo

¹⁸ Summa theol.; p. 3, q. 28, a. 4; «Utrum Mater Dei voverit virginitatem?» — Putat Angelicus, Mariam ante desponsationem *conditionate*, post desponsationem vero *absolute* simul cum Joseph votum virginitatis emisisse.

¹⁹ Cfr. *BLASS, *Grammatik des neut. Griechisch*, 193. — ABEL, *Grammaire du grec biblique*, Paris, 1927; p. 250-52. — Etiam in LXX inveniuntur exempla temporis praesentis cum sensu futuri: v. gr. Ex. 9, 18: «egò uoo... aurion», = ego pluo cras; (= pluam, vel pluere faciam); Gen. 6, 17; et in NT cfr. 1 Cor. 15, 33. 35; 16, 5.

in praesenti adhibito, sufficienter exprimeret voluntatem virginitatis servandae, et simul sese paratam ostenderet, quod attinebat futurum, divinae voluntati sese committere.

Igitur, omnino admitti debet, Mariae verba continere *saltem propositum* servandi virginitatem; plures Patres et interpretes ²⁰ ultra procedunt, et etiam *votum* ibi contineri dicunt, quia secus verba Mariae nimium proprii propositi amorem contra Dei voluntatem per angelum manifestatam significarent: e contra, si *votum* emiserat, ratio erat, ut quaereret quomodo illa obligatio coram Deo contracta, posset in posterum adimpleri, cum deberet fieri mater: nam *votum* est promissio quae fit Deo et ab ipso acceptatur, quaeque proinde inducit obligationem ex religione, a qua vovens non potest recedere, nisi constet Deum remittere, vel aliud velle: dum *propositum* est mera voluntas aliquid faciendi vel omittendi, quae non inducit proprie dictam obligationem, nisi erga semetipsum; a qua ex rationabili causa potest quisque recedere.

P. LAGRANGE et BARDENHEWER putant ex solis verbis textus non posse deduci nisi firmum propositum virginitatis: ad votum insuper statuendum, requiri alias considerationes theologicas. — Mariam habuisse revera tale votum nullus negat catholicorum, et proinde juste celebratur ab Ecclesia ut « Regina virginum », et a Patribus salutatur « vexillifera virginitatis », « antesignana exercitus virginum ».

Neque illud, sive votum sive propositum, a Maria factum, aliquam involvit inverosimilitudinem historicam, uti effutiunt Protestantes, quasi traditionibus biblicis et judaicis repugnaret: ascesis enim judaica relate ad continentiam ultimis temporibus multos progressus fecerat; sufficit commemorare sectam Esseniorum, apud quam coelibatus in honore erat, imo in exaggerationem aliqui eorum incidebant, matrimonium ut aliquid malum damnantes, vel saltem ut institutum inferioris ordinis contemnentes.

Sed contra tale votum posset quis objicere: « Si Maria votum virginitatis emiserat; quomodo statum matrimonii elegit? » — Hanc difficultatem etiam moralistae solvunt, monentes ad essentiam matrimonii solum pertinere jus in corpus mutuo sponsorum consensu traditum, minime vero usum hujus iuris. — Maria agnovit in Joseph similem animi dispositionem et castitatis amorem, ac proinde libenter consensit conjugio cum eo, etiam ut aliorum importunas petitiones fugeret. (Cfr. LAGRANGE, MÉDEBIÉLLE, *l. c.*).

²⁰ V. gr. MALDONATUS, in h. l.

Maria recte intellexerat vaticinium Isaiae, quod mater Messiae, virgo existens virgoque permanens, illum conceptura et paritura erat; et simul ex verbis angeli clare intellexit seipsam esse illam virginem, quae mater Messiae effici debebat. Hanc rectam et claram intellectionem postulat Mariae dignitas; vocata est « gratia plena », intime Deo unita, et ab Ipso illustrata: ejus ergo quaestio potest solum referri *ad modum* quo haec fient; modus enim ab Isaia non explicatur, nam neque tanto Vati revelatus fuerat.

d) *Alterum Angeli colloquium cum Maria* (vv. 35-38). — Gabriel explicat modum mysterii, (v. 35); signum dat, (v. 36 sq.); Maria consensum praebet (v. 38).

v. 35 - Mariae virginitas non patietur detrimentum, quia nullus vir quidquam praestabit ad hanc ineffabilem conceptionem; sed Spiritus Sanctus superveniet in eam, ejusque virtute eam foecundabit, modo omnino sancto et puro, absque ullo libidinis aestu. — « Spiritus Sanctus » est parallelus cum « Virtus Altissimi »; et « superveniet » cum « obumbrabit ». — Sermo est de tertia Persona SS. Trinitatis, nam expressio omnino similis habetur in Act. 1, 8 coll. Lc. 24, 49, ubi Apostoli dicuntur « virtute ex alto (= virtus Altissimi) induendi », et haec virtus declaratur esse: « Spiritum Sanctum supervenientem in eos ». — Conceptio Christi et Incarnatio Verbi, uti opus ad extra, communes sunt trium divinarum Personarum; appropriatur tamen Spiritui Sancto, quia Incarnatio est maximum opus amoris et bonitatis Dei erga homines: Spiritus Sanctus autem est amor substantialis Patris et Filii. — « *Obumbrabit tibi* »: allusionem includit ad nubem, quae cooperiebat Arcam et propitiatorium, ubi habitabat praesentia Dei in medio populi sui (Ex. 40, 32-36), eam subtrahens conspectibus profanis. Ita Spiritus Sanctus, operatione sua, velut umbra quadam, teget Arcam N. T., Mariam, efformans in Ea Christum, et mysterium diabolo celans. — Humana lingua non poterat usurpare clariora et castiora verba ad mysterium adeo ineffabile proponendum.

Tertium membrum hujus versiculi cum praecedentibus conjungitur per particulam « *διὸ* », tamquam effectus cum causa, vel consequentiae cum antecedenti: quia Christi conceptio est opus Spiritus Sancti, *ideo* virginis proles erit etiam *sancta*, imo, erit ipse *Filius Dei*²¹.

Sunt tres modi praecipui coordinandi verba hujus sententioelae; 1) « Quod nascetur (ex te) Sanctum, vocabitur Filius Dei ». Ita S.

²¹ Verba Vulgatae *ex te* vix sunt genuina, in plerisque et melioribus codd. graecis desunt, et in editionib. criticis omittuntur.

CYRILLUS ALEX., ERASMUS, ESTIUS, MALDONATUS, C. A LAPIDE, KNABENB., FILLION, DURAND, BARDENHEWER; et est punctuatio Vulgatae ²². 2) « Quod nascetur, (ex te), sanctum vocabitur, Filius Dei » (POWER, MÉDEBIÉLLE, alii). 3) « Quod nascetur (ex te), sanctum (erit), vocabitur Filius Dei ». (LAGRANGE). — *Primus modus* videtur tribuere nomen « Filii Dei » conceptioni de Spiritu Sancto; ac si diceret: « Quia S. Sanctus superveniet in te..., *ideo* quod nascetur, vocabitur (erit) Filius Dei ». — CELLINI ²³ hanc lectionem admittit, sed sensu mitigato: « Vocabitur Filius Dei, *etiam* ex hac ratione, np. quia de S. Sancto conceptus: quae quidem ratio est vera, licet *secundaria*; (primaria est unio hypostatica): ita concludit ex διὸ καὶ « *ideo et* » ²⁴.

Tertius modus addit in textu « erit », et verbum « vocabitur » intelligit: = « titulo officiali appellabitur », vel « inter omnes illo nomine cognoscetur », quod valet utique de titulo « Filius Dei », non vero de « Sanctum »: post « Sanctum » ergo subintelligendum est « erit », et « vocabitur » conjungendum est cum « Filius Dei ». — Sed; in hac tertia sententia inducitur in textum aliquod verbum sine necessitate; ideo *secundus modus* mihi magis probatur. « Τὸ γεννώμενον » est subjectum, et « ἅγιον » est praedicatum verbi « vocabitur; « Filius Dei » autem est appositio epexegetica. — En rationes quae hanc sententiam commendant: - a) « τὸ γεννώμενον » absolute stat, ut subjectum; sicut « τὸ... γεννηθὲν » in Mt. 1, 20. - b) locutio « sanctus vel sanctum vocabitur » est expressio biblica quasi consecrata (cfr. Lc. 2, 23; Is. 4, 3); ideo voluit Evangelista illam immutatam conservare, quamvis sequatur aliud praedicatum, praeter « sanctum ». - c) « sanctus » vel « *sanctus Dei* » est appellatio quae datur Christo, tamquam titulus messianicus (Lc. 4, 34; Mc. 1, 24; Jo. 6, 69; &). — Objectio quae fit ex additione « Filius Dei » sine ulla conjunctione, potius favet quam obstat huic explicationi. Filius enim Mariae est Filius Dei, non quia operatione S. Sancti in ea conceptus est, sed quia a Patre ab aeterno in similitudinem speciei generatus est. Cum igitur *sanctitas directe*, filiatio autem divina nonnisi indirecte e praemissis concludenda sit, deductio immediata et stricte logica primum exprimitur, deinde tamquam *epexegetis*, deductio minus stricta et magis honorifica. — Sensus igitur est: « Quia Spiritus Sanctus superveniet in te..., *ideo* quod nascetur ex te, *sanctum* erit, imo ipsa sanctitas, Filius Dei ». (POWER, l. c.).

²² Cfr. HETZENAUER, *Biblia sacra Vulg. edit.*

²³ *Il valore del titolo « Figlio di Dio ».*

²⁴ Cfr. ROVIRA, in Vb. Dni, 5 (1925), pp. 361-66.

vv. 36-37: Maria signum non petatum accipit, tamquam pignus veritatis et adimpletionis illarum rerum quae ei fuerant nuntiatae. — Sicut *sterilis* et aetate provecta, virtute divina conceperat, ita etiam *virgo*, eadem virtute divina cooperante, concipere poterit; nihil enim est impossibile apud Deum. — « omne verbum » = πᾶν ῥῆμα, sicut hebr. « kol-*d^ebar* », idem est ac « nulla res » « nihil »²⁵. — Elisabeth dicitur « cognata Mariae »; non constat vero quo gradu propinquitatis copularentur. Duplici modo esse potuit: aut quod aliquis e tribu Juda et familia David nupserit cuidam uxori e familia Aaron seu tribu Levi, ex quo conjugio nata fuerit Elisabeth, aut e converso. S. AUGUSTINUS putat Mariam tum ex stirpe davidica (per patrem), tum ex stirpe levitica (per matrem) provenire; ideoque Christum habere in se et regalem et sacerdotalem sanguinem²⁶. Cognatio Mariae et Elisabeth inde proveniret, quod pater Elisabeth erat ex tribu Levi (cfr. Lc. 1, 5), sicut alteruter parentum Mariae (puta ejus mater). — Alii putant hanc cognationem inde solum derivari, quod mater Elisabeth erat oriunda e tribu Juda (MALDONAT., HETZENAUER, POWER, &), ideoque nihil posse concludi pro origine Christi e stirpe sacerdotali. Haec sententia melius explicat modum loquendi N. T. de Christo: nulla in eo invenitur allusio ad originem leviticam Jesu, quinimmo ejus origo davidica seu judaica (e tribu Juda) videtur opponi a Paulo in Epist. ad Hebr. 7, 13 ss. continuationi sacerdotii levitici²⁷.

v. 38 - Maria consensum praebet. — Cum vidit Maria voluntatem Dei esse ut Mater Verbi efficeretur, et quidem voluntatem Dei adeo esse firmam, ut non detrectaret suam extraordinariam operationem, ita ut virginitati eius corona maternitatis adderetur; ipsa consensum praebuit, verbis, quae ostendunt; a) suam profundissimam *humilitatem*, cum se *ancillam Dei* vocet, nec summae dignitatis sibi collatae mentionem faciat; b) suam promptissimam *oboedientiam*

²⁵ Lc. 1, 27: οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τοῦ Θεοῦ πᾶν ῥῆμα, cfr. Gen. 18, 14 idem *axioma*, in eodem negotio conceptus sterilis et senis Sarae: Μὴ ἀδυνατεῖ παρὰ τῷ Θεῷ ῥῆμα; quod Vulgata reddit: « Numquid Deo quidquam est *difficile*? »: ubi iuvat adnotare, a) in Gen. παρὰ τῷ Θεῷ, in Lc. παρὰ τοῦ Θεοῦ; b) in Gen. respicitur solum casus Sarae ῥῆμα: dum in Lc. *axioma* est generale, πᾶν ῥῆμα = *nihil est Deo impossibile*; ergo neque hoc particulare de quo agitur; c) in Gen. interpres latinus reddidit gr. ἀδυνατεῖν, uti interdum facit, per « difficile esse », in Lc. servat nativam verbi significationem, « impossibile esse ».

²⁶ Cfr. *De consensu Evangelist.* II, 2, 4; (M. L., 34; 1072).

²⁷ Idem putat LAGRANGE, *Évangile selon St. Luc.*; p. 37 sq.

et subjectionem Dei voluntati; quam Mariae oboedientiam opponunt Patres inoboedientiae Evae, et dicunt fuisse pro nobis fontem omnium bonorum, sicut Evae inoboedientia fuit origo omnium malorum: c) suam ardentissimam *caritatem*, tum erga Deum, cui maxima gloria oritura erat ex opere Incarnationis, tum erga homines, quorum salus aeterna ex eodem opere pendebat. — Statim ac Maria verba consensus pronuntiavit, impletum est illud Jo. 1, 14 « et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis »; et, ut Ecclesia canit: (Hymnus ad Laudes, in festo Nat. Domini)

« Domus pudici pectoris
Templum repente fit Dei,
Intacta nesciens virum
Concepit alvo Filium ».

« Et discessit ab ea Angelus ». — Postquam Verbum in sinu Virginis incarnatum reverenter adoravit, implens id quod Paulus dicit (Hebr. 1, 6) ²⁸, Angelus reversus est ad regem suum, legatione feliciter completa.

§ 3 - VISITATIO BEATAE MARIAE VIRGINIS (Lc. 1, 39-56)

A) *Textus*. - a) in v. 42 aliqui codd. loco φωνῆ = voce; legunt κραυγῆ = clamore: ita *NESTLE, MERK, LAGRANGE, qui dicit lectionem κραυγῆ esse antiquiorem, tametsi minori numero codicum comprobetur. - b) in v. 46 quaestio est, utrum nomen « Maria » sit genuinum. — Brevem historiam quaestionis vide apud LAGR., (l. cit.). — Ad criticam textualem quod attinet, res est plene definita ²⁹: nam nonnisi tres codd. Vet. lat., minusculi; scl. *Vercellensis* (a), saec. IV/V; *Veronensis* (b), saec. V; *Rhedigerianus* (l) saec. VII/VIII: et inter Patres, S. CYRILLUS HIROS. (dubie), et S. NICETAS, (Episcopus Remesianae in Dacia, sub finem saec. IV), tribuunt « Magnificat », non B. M. Virgini, sed Stae. Elisabeth. At, contra stant omnes codd. textus graeci, et omnes versiones; atque Patres cum graeci tum latini, « Magnificat » in ore Mariae ponunt. — His rationibus externis pondus ad-

²⁸ Juxta eos saltem, qui metathesim verborum « Et iterum, cum introducit... », admittentes, intelligitur de primo Christi ingressu in mundum per Incarnationem. — Alii tamen, ordinem verborum « Et cum iterum introducit... », immutatum retinentes, de secundo Christi adventu ad iudicium illa verba intelligere malunt.

²⁹ « Au point de vue de la critique textuelle, la question est tranchée ». LAGRANGE in h. l.

dunt internae: a) ideae Cantici omnino congruunt Mariae; b) v. 48 respondet v. 38; ergo ejusdem personae est; c) modus quo Lucas alias narrationes Infantiae disponit, ita ut Maria primas partes habeat, hîc non servaretur, si Canticum non ipsa pronuntiavit; d) Omnia ista momenta perpendens Pont. Comm. de re biblica, speciale responsum dedit sub die 26 Junii 1912 de attributione «Magnificat» B. M. Virgini. Documenta, in quibus «Magnificat», non B. M. Virgini, sed Elisabeth tribuitur, dicit esse rarissima et prorsus singularia, quae nullo modo praevalere possunt contra testimonium concors omnium fere codd., tum graeci textus originalis, tum versionum, et contra interpretationem quam plane exigunt non minus contextus, quam ipsius Virginis animus, et constans Ecclesiae traditio. — Nomen igitur Mariae in Lc. 1, 46 delere non licet, cum critice certissimum sit³⁰.

B) *Adjuncta narrationis.* - a) *Tempus*: indicat illud S. Lucas verbis, «in diebus illis» (v. 39); quod debet absque dubio intelligi «paucis diebus post ea quae supra narrata sunt», paulo post Annuntiationem; ut colligitur ex v. 26. 36 coll. cum vv. 56. 57: nam si Elisabeth, tempore Annuntiationis Mariae, erat *in mense sexto* praegnationis, et Maria mansit cum ea *per tres menses* ante nativitatem Baptistae, iter Mariae ad suam cognatam invisendam, non potuit multum retardari post Annuntiationem. Hoc postulat etiam fervor caritatis Mariae, et festinatio cum qua dicitur iter peregrisse.

b) *Locus*: e Nazareth Galilaeae perrexit Maria *in montana Judaeae, in civitatem Juda*, quae non nominatur³¹. Haec urbs ab aliis ponitur *Hebron*, 36 Kmt. a Jerusalem distans (ita v. gr. FILLION): ab aliis *Juta* vel *Jota* (Jos. 15, 55; 21, 15), 10 Kmt. ad meridiem Hebron (ita HETZENAUER, *Religio revelata N. T.*, et PATRIZI, *De Evangeliiis*, l. 3. d. 10, c. 1): alii demum putant domum Zachariae fuisse in *'Ain Karem* (Jos. 15, 59; juxta LXX), 6 Kmt. a Jerusalem, Occidentem versus. — Haec postrema sententia nititur traditione locali, Cruciatorum expeditionibus antiquiore, et nomen illius loci Christianis usitatum, est «S. Joannes in montanis». Jam saec. VI indicatur *'Ain-Karem* a THEODOSIO («*De terra sancta*», XXIV). — Hanc sententiam tenent V. GUÉRIN, LAGRANGE, RE, HUBY-VALENSIN, & c) *Personae*. Maria et Elisabeth, jam matres mirabiliter effectae. —

³⁰ Cfr. RUFFINI, *Introd. in N. T.*; l. 1, pp. 128-137.

³¹ S. AMBROSIIUS, BEDA, etc; «civitatem Juda» intelligunt *Jerusalem*: at mirum esset Lucam modo adeo *Jerusalem* designasse.

Jesus et Joannes, qui, licet materno utero adhuc conclusi, mirabilia tamen operantur; Jesus mediante Mariae voce, qua, tamquam vehiculo, ad gratiae communicationem usus est, Baptistam sanctificat, et matrem ejus Elisabeth gaudio spiritali et superno lumine circumfundit. — Joannes, repletus Spiritu Sancto, exsultat in utero.

Utrum Joseph comitatus sit Mariam, an ea sola iter fecerit, pendet ab alia quaestione; np. utrum Maria fuerit tunc desponsata tantum, an etiam nupta: qui hoc aliud tenent, etiam putant Josephum cum Maria venisse. Cum tamen Josephi per totam narrationem nulla fiat commemoratio, et melius explicetur ejus ignorantia de mysterio Incarnationis in Maria completo, si aberat a scena Visitationis; ideo communiter retinetur, ipsum non ivisse cum Maria. Ita *Fillion, Sales* ³², etc.

C) *Divisio*: in duas partes; a) mutua salutatio (vv. 39-45); b) Canticum « Magnificat » (vv. 46-56).

D) *Explicatio textus*. — Haec narratio merito dicitur *synthesis* duarum praecedentium; dum personae et facta singularum conjunctim hîc considerantur.

v. 39 - « *Exsurgens... abiit* »; imitatur locutionem hebraicam « *wataqom watelek* », ad aliquam narrationem inducendam: « *cum festinatione* », non quasi dubitaret de nuntio, sed laeta, ut cognatae suae congauderet, illamque senem et debilem adjuvaret in illa necessitate. A caritate ducebatur Maria, ex Spiritus Sancti motione; ideo festina ibat, « nescit enim tarda molimina Sancti Spiritus gratia ». (S. AMBROSIIUS).

v. 40 - Maria ingreditur domum Zachariae, (utique *domum* sensu proprio, non *pagum* qui Beth-Zacharia nominatur, prope Bethsuram, inter Bethlehem et Hebron), et salutatur Elisabeth, ei adprecans pacem, formula consueta « *shalòm lak* » = « pax tibi ». Hanc Mariae salutationem ideo evangelista commemorat, quia fuit instrumentum salutarium effectuum: nam

v. 41 - ipso momento quo Mariae salutatio ad aures Elisabeth pervenit, sicut etiam ipsa postea confitetur, exsultavit infans in utero; et ipsa repleta est Spiritu Sancto. — Haec exsultatio non est habenda mere naturalis, neque confundenda cum illis saltibus vel motibus, quos aliquando foetus, etiam in animalibus, facere solent: sed ex longe com-

³² P. SALES putat S. Joseph cum Maria non ivisse, quamvis teneat Mariam fuisse jam nuptam.

muniore sententia Patrum et theologorum, fuit exsultatio *ex cognitione praesentiae* Domini Jesu in utero Mariae; quae sententia est textui omnino conformis: nam Elisabeth dicit infantem exsultasse in *gaudio* = ἐν ἀγαλλιάσει: gaudium autem supponit cognitionem objecti. Exsultatio corpusculi fuit ex redundantia gaudii in mente concepti ex cognitione Jesu praesentis: neque necesse est ponere cognitionem istam et gaudium inde emanans, ex tunc in Joanne habitualiter permansisse, sed potuit ei transeunter tantum concedi, sicut v. gr. spiritus prophetae concedebatur prophetis. — Neque immerito asseres, communem Patrum sententiam sequens, illo momento adimpletam esse promissionem Archangeli Gabrielis (1, 15), et filium, sicut expresse dicitur de matre, repletum fuisse Spiritu Sancto, et gratia sanctificante, peccatum originale auferente, ornatum fuisse: imo, ut dicit S. AMBROSIVS, repletio matris contigit ex repletionem filii, eamque secuta est: « non prius mater repleta quam filius; sed cum filius esset repletus, replevit et matrem » (In Lucam) ³³.

v. 42-45. - Elisabeth salutationi Mariae respondet, et eam magnis laudibus celebrat. — De mysterio Incarnationis a Spiritu Sancto edocta, praedicat Mariam omnium mulierum beatissimam, et Matrem Domini sui, quem ut fructum benedictum, in suo utero portat. — Elisabeth, vocans filium Mariae « Κύριος = Dominum », argumentum nobis suppeditat de Ejus divinitate: nam hoc nomine et Jahwéh et ejus filius (Messias) designabatur (cfr. Ps. 109, 1 ss. coll. Ps. 2, 7). — Certe, quod infans nondum natus vocetur « Kyrios = Dominus », est omnino inexplicabile, si Elisabeth non vult dicere infantem illum esse Deum.

v. 43 - Hanc Mariae dignitatem agnoscens Elisabeth, admiratur quod ad ipsam dignata sit venire « Mater Domini sui »: sicut postea, Joannes se humilians coram Jesu, dicebat: « Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me: » (Mt. 3, 14); sic mater ejus coram matre Jesu se humiliat, dicens: « Unde hoc mihi... »; quibus operibus potui tantum honorem mereri, ut mater Domini mei veniat ad me:

v. 44 - Ex effectu ostendit Elisabeth Mariae non sine causa eam appellasse Matrem Domini: vox enim ejus satis fuit ad illam mirabilem filii exsultationem efficiendam.

³³ De sententia S. AUGUSTINI circa hanc Joannis exsultationem cognitione carentem, cfr. KNAB. *Comm. in Lc.* p. 81.

v. 45 - Eam proinde beatam appellat, quia fidem plenam verbis angeli adhibuit. — Hic versus in textu graeco ponitur in tertia persona = (« Beata quae credidit... perficientur... quae dicta sunt ei a Domino »), ac si illa verba pronuntiasset Elisabeth in exstasim rapta, quin adverteret Mariam esse praesentem: Vulgata latina secundam personam adhibet, bene applicans illa verba specietenus generalia, Mariae, ad quam, licet in tertia persona loquens, sese refert Elisabeth. — Illud « ὅτι » = *quoniam*, potest duobus modis intelligi: vel de *praemio* Mariae ob ejus fidem, (Beata quae credidisti; nam profecto perficientur...); vel de *objecto* fidei Mariae (« credidisti quod perficerentur... »). Hoc alterum multo est probabilius, nam pars praecipua illius praemii np. Incarnatio Verbi, non erat perficienda, sed jam perfecta erat. Intentio Elisabeth indubia est laudare, extollere fidem Mariae; haec vero fides in eo maxime enituit, quod omnia quae ei a Deo per angelum dicta sunt, vera esse credidit; et quamvis adeo magna et vires naturales atque humanum captum excedentia essent, nihil haesitavit, sed firmissime credidit omnia suo tempore impletum iri.

Nota. - Ex vv. 41-43 jure deducunt theologi Christum dare gratiam hominibus *per Mariam*: unde eam vocare licet *gratiae Mediatrix*.

b) *Canticum* « MAGNIFICAT »: vv. 46-55 — Maria tam magnifico praeconio laudata, in Deum laudes refundit, cui soli omnis gloria, laus et honor debetur. — « Magnificat » est canticum laudis et gratiarum actionis propter opus Incarnationis³⁴. — Auctores, cum de divisione Cantici agitur, in diversas abeunt sententias; est quaestio certe secundaria, in cujus definitionem non parum influit iudicium subiectivum uniuscujusque, cum leges poeseos hebraicae, quod ad metricam attinet, minime cum certitudine cognoscantur. — Hac igitur quaestione seposita, apta videtur *divisio* cantici *in tres partes*, pro triplici coetu personarum quae in eo considerantur: vdl. Maria Deum laudat de opere Incarnationis, quod considerat: a) relate ad seipsam (vv. 46-49); b) relate ad omnes homines in genere (vv. 50-53); c) relate ad Israel in specie (vv. 54. 55).

Prima pars (vv. 46-49): Opus Incarnationis praebet Mariae materiam laudis divinae, et motivum superabundantis gaudii, eo quod

³⁴ Pulchre a P. ZORELL Canticum Mariae dicitur « hymnorum Veteris Testamenti felix clausula, carminum Novi Testamenti beatum initium ». (Vb. D.ni, 2 (1922); pp. 194-98).

Dominus ipsam, humilem ac vilem ejus ancillam, tanto honore dignatus est, ut opus vere magnum, in quo Ejus potentia et sanctitas (et misericordia) mirabiliter splendent, in ipsa complere voluerit: ex quo fiet ut omnes generationes beatam eam sint praedicaturae.

Altera pars (vv. 50-53) exaltat Dei misericordiam Ejusque omnimodam independentiam in opere Incarnationis: in eo perficiendo, non modo nihil petit Deus a sapientia, potentia, divitiis hominum, sed insuper haec omnia condemnat, quia opposita Ipsi, cui soli debentur, quique potentiam suam manifestare vult, misericordiam exhibendo erga simplices, humiles et pauperes.

Tertia pars (vv. 54-55) Dei *fidelitatem* omnino commendat; ex ea enim fluit misericordia Ejus erga populum suum dilectum, cui saepe per Patriarchas et prophetas promiserat Salvatorem, qui eum eriperet a malis spiritualibus, a captivitate peccati. — Ecce nunc, Dominus, memor illarum promissionum, mittit Filium suum, (quem appellari vult *Jesum* seu Salvatorem), ut populum suum in extrema miseria jacentem manu apprehendat et erigat.

Post hanc idearum successionem exhibitam, pauca animadvertere sufficiat ad plenioram Cantici intelligentiam.

vv. 46-47 - Habetur parallelismus synonymus. « *Anima et spiritus* » non servant in hoc loco technicam illam distinctionem, quam penes S. Paulum habere solent; (h. e. ψυχή = « anima » = sedes affectuum et motuum sensibilium, vel etiam animus hominis viribus solum naturalibus relictus; et πνεῦμα « spiritus » = pars animae superior, sedes intelligentiae et amoris, vel anima Spiritus Sancti gratia ornata): sed sunt locutiones fere synonymae, ad indicandam animam per oppositionem ad corpus, vel quod omnia quae sunt in Maria glorificant Dominum, in Dei laudem impenduntur: eodem sensu ac in Ps. 102, 1 dicitur: « *Benedic anima mea Domino, et omnia quae intra me sunt, nomini sancto Ejus* ».

« *In Deo, salutari meo* » idem est ac « *in Deo, Salvatore meo* », ut clare ex graeco apparet; in Deo, auctore salutis meae.

v. 48 - « *respexit* ». Dicitur Deum *respicere*, vel ex alto se inclinare versus illum in quo sibi complacet, et cui beneficia praestat. Ipse, excelsus qui est, *humilia* (i. e. humiles) *respicit* (Ps. 137, 6): ideo « *respexit humilitatem, vilitatem ancillae suae* ». — Nunc Maria edit prophetiam, quam inducit solemniter per « *idou = ecce* »: « *ex hoc* »

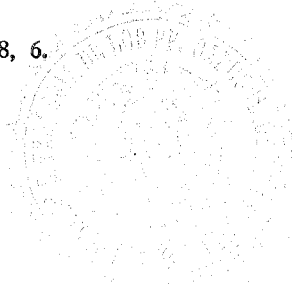
gr. ἀπὸ τοῦ νῦν = *ex hoc nunc*, ex hoc momento³⁵; terminus a quo, est salutatio Elisabeth, quam toties quotidie repetit Ecclesia, et usque in finem saeculorum usurpabit: «Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui».

vv. 49-50 - «Magna» quae Omnipotens (ὁ δὺνατος) fecit in Maria, sunt ipsum opus Incarnationis in ea peractum, dignitas maternitatis divinae cum honore virginitatis, in quo «nec primam similem visa est, nec habere sequentem» (Offic. Nativ. Dni; 2^a ant. ad Laud.). — Notatu dignum est *anacoluthon* quod sequitur; «et sanctum nomen ejus, et misericordia ejus...»; sensus verborum hic est: «fecit mihi magna qui potens est, et cuius nomen est sanctum, cuiusque misericordia a progenie in progenies super timentes eum». In hebr., ut MALDONATUS in hunc locum notat, unum relativum pro altero poni solet, i. e. pronomen personale, quod ad subjectum refertur, pro vero relativo pronomine poni solet.

v. 51 - «Fecit potentiam in brachio suo»; est anthropomorphismus usitatus cum sermo est de Deo se accingente ad hostes suos debellandos. — «*Dispersit*» (gr. διεσκόρπισεν), tamquam pulverem a vento raptum ad nihilum reduxit. — «*Superbos mente cordis sui*» Haec sententia in textu latino aequivoca, ex graeco definitur: non est accipiendum ita: «Deus, mente cordis sui, = sola cogitatione, disperdit superbos»; vel «Deus eiecit superbos a mente et corde suo», quasi de ipsis non cogitans, illosque odio habens: sed illud «cordis sui» refertur simul cum «mente» ad «superbos», qui np. tales sunt in cogitationibus et desideriis suis. — Ad cuius intelligentiam sufficit meminisse in Psychologia hebraeorum *cor* esse non tantummodo sedem affectuum, sed etiam cogitationum; cor habetur tamquam sedes et centrum vitae intellectualis; et quidquid alias memoriae, menti, intellectui adscribi solet, dicitur saepe de corde: ita, cor cogitat, est sapiens, prudens, recordatur, meditatur, etc. etc.; ideo saepe pro mente vel intellectu ponitur, vel simul cum ipsis, ut in praesenti loco (Lc. I, 51): quasi synonyma sunt, et locutionem compositam efficiunt, ad emphatice enuntiandam *ruinam superborum, simul cum superbis eorum cogitationibus*.

v. 52 - «*Deposuit potentes de sede*». Potentes seu dynastas, in potentia sua gloriantes, eaque ad injustitiam abutentes, e throno deturbavit; dum humiles in Deo confidentes, sublimavit.

³⁵ Cfr. 2 Cor. 5, 16, ubi ἀπὸ τοῦ νῦν vertitur ut hic: *ex hoc*. Item Act. 18, 6.

v. 53 - « Esurientes implevit bonis... » — Avide inhiantes saluti messianicae, desiderium suum impletum vident; dum divites bonis materialibus, in iisque beatitudinem suam collocantes, nec suspirantes ad bona messianica, non quidem bonis propriis expoliantur, bonis autem spiritualibus a Messia allatis vacui dimittuntur.

v. 54 - ἀντελάβετο = « suscepit (= manu apprehendit) Israel, puerum (seu servum) suum ». — Mysterium Incarnationis consideratur a B. M. Virgine tamquam Dei miserentis inclinatio versus populum suum, qui misere prostratus jacebat, ad quem porrigit manum et attollit.

v. 55 — Hic versus in latina versione ambiguus, in textu graeco clarus est et certus. Prima ejus pars « Sicut locutus est ad patres nostros », ut quaedam parenthesis considerari potest; altera, « Abraham et semini ejus in saecula », jungenda est cum ultimis verbis versus praecedentis; « misericordiae suae erga Abraham et semen ejus... ».

v. 56 - Concluditur narratio Visitationis, indicando modo *approximativo*, uti solet Lucas ³⁶, quandiu Maria apud Elisabeth commorata fuerit. « Quasi mensibus tribus », i. e. per tres, plus minus, menses.

Hic quaestio fieri solet, utrum Maria in domo Zachariae usque post natiuitatem Baptistae manserit, an antea recesserit? Pro utraque sententia stant auctoritates aequalis fere ponderis. Patres *latini* primam sententiam tenent, urgentes praesertim rationem quae Mariam moverat ad cognatam invisendam, n.p. eam adjuvare eique gratulari. Improbabile proinde habent, Mariam cognatae valedixisse, eo praecise tempore quo magis ejus adjutorio indigebat, et quo opportuniores erant gratulationes; n.p. tempore partus et circumcisionis infantis. (Ita etiam MALDONATUS, CALMET, BUZY, HETZENAUER, alii). — Patres vero *graeci* contrariam sententiam tuentur, provocantes maxime ad mores Orientalium, quos ipsi bene noverant; virgines recedere solere, cum praegnantem pariunt: ad naturalem quoque indecentiam, quam in hoc quilibet videt. — Aliunde, adjutorium Mariae non erat amplius necessarium, cum aliae personae in talibus adjunctis accedere soleant.

Revera, cum in sequentibus nulla fiat mentio Mariae, et ordo narrationis suggerat Mariae discessum evenisse ante ea quae sequuntur, melior videtur sententia PP. Graecorum. (Ita LAGRANGE, KNAB., FILLION, SALES, VALENSIN-HUBY).

³⁶ Cff. Lc. 3, 23; 9, 14, 28; 22, 29; Act. I, 15; 19, 34; 25, 6.

Bibliographia. a) Pro his omnibus quae Jo. Baptistam respiciunt, cfr. 1°) INNITZER, *Joannes der Täufer, nach der hl. Schrift und Tradition dargestellt*; Wien, 1908. — 2°) POTTGIESER, *Joannes der Täufer und J. Christ*; Köln, 1911. — 3°) BUZY, *S. Jean Baptiste*; Paris, 1922. b) Quaestiones particulares: pro attributione «Magnificat» B. M. Virgini: 1°) RUFFINI op. laud. 2°) LADEUZE, *De l'origine du «Magnificat»*, in *Rev. d'hist. écclés.* 1903 pp. 623-44. — 3°) CELLINI, *Il Magnificat*; in *Scuola catt.*, 1916, pp. 325-41; 413-25, 527-38.

Pro hujus Cantici interpretatione cfr. duos ultimos supralaudatos auctores, et insuper ZORELL, *Magnificat* in *Vb Dni*, 2 (1922), pp. 194-98.

§ 4 - NATIVITAS ET CIRCUMCISIO JOANNIS BAPTISTAE (Lc. I, 57-80).

Haec pericopa in duas partes dividitur: 1) facti descriptio (vv. 57-66): 2) Canticum «Benedictus» (67-79).

Adjungitur (v. 80) compendiosa notitia vitae Baptistae, usque ad tempus quo, in publicum prodiens, praedicare et baptizare incoepit.

Prima pars (vv. 57-66) — Modo omnino simplici et jucundo narratur laetitia quae domum Zachariae pervasit in nativitate filii, et festum in ejusdem circumcissione celebratum. Illud gaudium, juxta verba angeli nuntiantis pueri nativitatem (Lc. I, 14), multis commune fuit; inter hos speciatim commemorantur *vicini et cognati*, qui veniebant ut congauderent Elisabeth ob magnam misericordiam, qua Deus erga ipsam usus fuerat (vv. 57 s.). — Die octavo a nativitate, quo juxta praeceptum Domini (Gen. 17, 12; Lev. 12, 3) circumcidendus erat infantulus, convenerunt omnes in domum Zachariae, ut caerimoniae interessent, et festum laetantes celebrarent.

Quamvis circumcisio posset a quolibet, etiam muliere, (Ex. 4, 25) exsequi, tamen quia operatio illa chirurgica peritiam et dexteritatem exigebat; mos invaluerat ut in unoquoque loco esset peritus, probabiliter sacerdos vel levita, qui *mohel* (=circumcisor) appellabatur, ad illam operationem peragendam, quo minus molesta et dolorosa evaderet infantibus.

Judaei posteriori tempore, et hodie, circumcisionis caerimoniam in Synagoga complent; attamen tempore Christi nulla lex hoc praescribat, et saepe fiebat *domi*, sicut in praesenti casu Baptistae. — Mos quoque erat illa occasione imponendi nomen puero, quia Deus, dans *Abram* praeceptum circumcisionis, mutaverat nomen ejus in *Abraham* (Gen. 17, 5).

Mohel et alii volebant imponere puero nomen patris sui, *Zacharias*; jamque nomen pronuntiabant (*ἐκάλουν* = imperf. inchoat. vel conatus). At *Elisabeth*, de mandato angeli per virum suum aut alio modo edocta, vehementer eis restitit, dicens: « N e q u a q u a m , s e d v o c a b i t u r J o a n n e s ».

Nolentes autem acquiescere, eo quod illud nomen esset inusitatum in tota cognatione, per nutus exquisierunt sententiam patris; qui postulans *pugillarem* (h. e. tabellam ligneam cera superinductam, in qua stylo ferreo acuto incidebatur scriptura), scripsit haec verba: « J o a n n e s e s t n o m e n e j u s ». — Et omnes magna admiratione repleti propter hanc utriusque parentis concordem sententiam, timore etiam sacro correpti sunt, cum audierunt *Zachariam*, a novem mensibus mutum, aperto ore et soluto vinculo linguae ejus Deum laudare. — Fama horum divulgata est per universam regionem montanam Judaeae, et omnes haec audientes *posuerunt in corde suo*, i. e. cogitabant intra se, et mutuo colloquebantur: « Qualis erit puer iste, cujus tam mira primordia conspiciamus? ». Et evangelista subdit admirationis illius et spei, qua magna pro futuro de puero illo sibi pollicebantur, fundamentum: *siquidem manus Domini erat cum illo*; favor divinus miro modo circa illum se ostendebat. (vv. 59-66).

Pars Altera. — Canticum « B E N E D I C T U S » (vv. 67-79). — *Zacharias*, repletus Spiritu Sancto, *prophetavit*, h. e. carmen hoc sacrum magno spiritus fervore ebullivit.

Obvia est Cantici in duas partes divisio: prima (vv. 68-75), in qua *Zacharias* loquitur de Christo; et altera (vv. 76-79), in qua ad filium suum conversus munus Praecursoris describit.

v. 68 - *Zacharias* benedicit Deum, quia *visitavit* in bonum (h. e. misericordia ductus) populum suum, *et redemit*, liberavit eum a captivitate (peccati, daemonis). — Acclamatio « Benedictus Dominus Deus Israel », frequens in Psalmis recurrit³⁷.

v. 69 - Dicitur quomodo Deus peregerit illam redemptionem vel liberationem populi sui; per missionem np. Salvatoris potentissimi, filii David: hoc namque sibi vult *cornu salutis*, metaphora ducta ab animalibus cornutis³⁸, quae totum fere robur in cornibus habent. Abstractum « salus » ponitur pro concreto « Salvator »: suscitatur proinde

³⁷ Cfr. Ps. 40, 14; 71, 18; 88, 53; 105, 48.

³⁸ Cornu, symbolum fortitudinis Dei Salvatoris; cfr. Habacuc 3, 4. 13.

Deus Salvatorem fortissimum, cujus opus saliferum nihil poterit impedire: huncque suscitatur in domo David, quae in magnam abjectionem devenerat (Ps. 88, 39-52), sed quae nunc jam gloriose instauratur, « cornu, frontem erigit ».

v. 70 - Ita implebat Deus, quae per prophetas suos sanctos ab antiquo promiserat: « sanctorum... a saeculo... prophetarum », np. prophetae antiquissimi³⁹: cum commemoret domum David, alludit imprimis ad vaticinium Nathan (2 Sam. 7, 11 ss.).

v. 71 - Post quasi-parenthesim v. 70, pergit in descriptione salutis, vel operis Salvatoris illius fortissimi: salvat nos ab inimicis, et a potestate omnium nos odientium eripit. Cum salus in toto Cantico intelligatur *spiritualis*, etiam inimici et osores sumendi sunt eodem sensu; sunt igitur diabolus et peccatum, mundus hujusque sectatores.

v. 72 - Declarat *motivum*, cur Deus miserit Salvatorem; np. ut misericordiam ostenderet erga patres nostros, adimplendo id quod eis promiserat. Misericordia enim Dei erga illos fuit, ut dicit EUTHYMIUS, non solum quod ipsis, dum viverent, Christus promissus fuerit, sed quod post eorum mortem Christus fuerit revera missus suo tempore, ut data ipsis servaretur fides. Hunc esse sensum, verba sequentia probant; « et memorari (= ut recordaretur) testamenti sui sancti », foederis, quod cum patribus inierat.

v. 73 - Hoc foedus, ut firmiter esset, np. ut homini majorem adimplentionis fiduciam ingereret, *solemni juramento* confirmatum erat; unde Deus ex ipsa misericordia, qua motus fuerat ad faciendas olim illas promissiones Abraham aliisque Patriarchis, nunc permovetur ad illas *fideliter* implendas⁴⁰.

v. 74-75 - Finis Dei in hac salute (vel Salvatore) mittenda, is fuit: ut, pace et liberatione ab inimicis nostris concessa, daretur nobis, sine ullo timore, servire illi soli, exhibendo ei omnibus diebus nostris, i. e. continuo, cultum vera sanctitate et justitia gratum. — Verba « *daturum se nobis* », non sunt accipienda ac si objectum illius doni esset

³⁹ Cfr. Act. 3, 21 ss. ubi eadem omnino phrasis recurrit: isti antiqui prophetae dicuntur a) Moyses, b) a Samuel et deinceps; c) Abraham.

⁴⁰ Animadvertite in hoc v. 73, et praedicatum *internum* (ἔρπον... ὠμοσεν), et casum accusat (ἔρπον) pro genit (ἔρπου), ob attractionem relativi (ὅν): pendet a μνησθήναι; ideo, deberet sicut διαθήκης poni in genit. = ἔρπου; recordari testamenti... et iurisiurandi... &c.

Deus; = juravit quod daret *se* nobis; sed exprimunt potius materiam sive obiectum iuramenti divini; pendet directe, grammaticaliter ab ὡμοσεν; sed quoad sensum conjungitur cum omnibus versibus praecedentibus, et indicat finem quem Deus intendit in missione Salvatoris, np. dare nobis facultatem serviendi ei, eum colendi modo digno...

Pars altera. (vv. 76-79) — Zacharias, quasi respondens admirationi et verbis illorum qui dicebant: « Quis putas, puer iste erit? » (v. 66), ad filiolum suum convertitur, et dicit eum vocatum iri *Prophetam Altissimi*; quod et Christus comprobavit, vocans Joannem « prophetam et plusquam prophetam » (Mt. 11, 9), i. e. superiorem aliis prophetis, eo quod Messiam non a longe, sicut illi, salutavit et praemonstravit, sed digito suo praesentem turbis indicavit (Jo. I, 29. 36). — Munus Joannis erit viam Domino praeparare (v. 76); hoc vero praestabit, instruens populum scientia verae salutis, quae incipit per remissionem peccatorum. Rem demonstravit eventus; nam Joannes populum praeparavit, exhortans illum ad paenitentiam, quae est prima condicio remissionis peccatorum, ad quam excitandam baptismo paenitentiae omnes intingebat. — Liberatio igitur quam Joannes praedicabit, et salus quam populis nuntiare debet, non est ordinis politici, sed omnino spiritualis et religiosi (v. 77). — Haec salus quae nobis offertur, provenit ex *visceribus*⁴¹ *misericae Dei*, seu quod idem est, ex tenerrima Dei compassione erga nos, qua permotus, visitabit nos⁴² in densissimis ignorantiae et peccati tenebris iacentes, et tamquam *Sol Oriens*, ab alto caelo descendens, discissis tenebris, luce perfundet viam nostram, per quam gressus nostros diriget ad pacem et salutem messianicam; quae, ut supra dixit (v. 75), in veri Dei cognitione et cultu, vitaeque sanctitate consistit (vv. 78, 79). — Ἀνατολή = plaga orientalis; dicitur metonymice de sidere, vel *de Sole* qui ex

⁴¹ *Viscera*, σπλάγχνα, sunt viscera nobilia, np. cor, pulmones, hepar, iecur, etc.: dum pro *intestinis* est verbum τὰ ἔντερα.

⁴² Vulgata legit *visitavit*, et similiter Vet. lat.; inter PP. IRENAEUS et pauci alii; itemque graeci codd. A C D habent aoristum ἐπισκέψατο. Alii tamen codd. graeci, B. Sinait., syrosin., versiones quoque peschitta, copt., armen., etc., habent futurum ἐπισκέψεται = *visitabit*: quae lectio in edit. critic. *WESCOTT-*HORT, *NESTLE, MERK, et in nova versione Psalterii cum canticis Breviarii retinetur, et a non paucis interpretibus, ut LAGRANGE, HUBY-VALENSIN, etc. praefertur: a) quia est lectio difficilior (aoristus posset explicari per harmonizationem cum v. 68); b) quia est contextui conformior; redemptio enim, quae in priori parte (vv. 68-75) considerabatur ut praeterita, quia jam incepta; in altera (vv. 67-79), cum describatur munus Praecursoris, necessario consideratur *ut futura*.

Oriente surgit: Messias igitur appellatur a Zacharia sidus vel Sol, sicut in vaticiniis per stellam (Num. 24, 17), vel lucem magnam (Is. 9, 2; 60, 3; etc. etc.) designatus fuerat. Ad originem Messiae caelestem pertinet id quod additur, *ex alto* i. e. e caelo.

v. 80 - S. Lucas, non acturus amplius de Joanne, usquedum illum ad vitam suam publicam egressum demonstrat, duobus tractibus delineat totum tempus intermedium, dicens: « *Puer autem crescebat* (corpore et aetate), *et confortabatur spiritu* » (robustus spiritu efficiebatur); et ubi primum per aetatem licuit (« teneris sub annis », ut canit Ecclesia in hymno Matut., in festo Nativ. S. J. Bapt.), secessit in desertum, probabilius in desertum Judae, quin tamen sedem fixam ullibi haberet: hoc fortasse vult Lucas indicare, adhibens plurale, = in *desertis* (cfr. Lc. 5, 16; 8, 29). — Ibi, oratione et paenitentia sese praeparabat ad munus suum praedicandi paenitentiam; vita austerissima quam postea, teste Mc. 1, 6 gerebat, non erat nisi continuatio modi vivendi quem in desertis habuerat: « Erat vestitus pilis cameli, et zona pellicea circa lumbos ejus, et locustas et mel sylvestre edebat ». — Idem Mt. 3, 4. — In deserto et solitudine mansit, usquedum Deus eum vocavit ad praedicandam paenitentiam et administrandum baptismum, anno circiter trigesimo vitae suae (Lc. 3, 1 s.).

§ 5 — PERTURBATIO S. JOSEPH, ET MYSTERII REVELATIO (Mt. I, 18-25).

A) *Textus*. - v. 18: a) Codd. latini fere omnes, et versio syrcur habent solum « *Christi autem...* »: sed omnes testes graeci habent utrumque nomen, « *Jesu Christi* », vel, ut B (Vat.), « *Christi Jesu* »: ideo editiones criticae *WESC-*HORT, *NESTL, VOGELS, MERK, etc, duplex nomen servant. b) Verbo lat. Vulg. *generatio*, duplex in codd. graecis respondet lectio: vdl. *γέννησις* = generatio, et *γένεσις* = origo, procedentia: plerique codd. secundam formam habent, ideo in edit. criticis supralaudatis praefertur. Contextui quidem melius quadrat lectio *γέννησις* = generatio; non enim jam agitur de remota Christi procedentia (= *γένεσις*) sicut in versu primo, interpositis multis ejus progenitoribus, sed de ejus immediata generatione (= *γέννησις*): ideo posset lectio *γένεσις* orta esse ex influxu v. I. — SCHANZ dicit lectionem *γέννησις* exigi a contextu. c) v. 25 - « *Filium suum primogenitum* »: codd. graeci melioris notae, inter quos B et S, item versiones syrsin et syrcur. copt. arm., atque etiam editiones criticae, hoc verbum τὸν πρωτότοκον omittunt; quia putant esse additum ex Luca 2, 7 ubi certe

authenticum est. Alii eum habent etiam in hoc loco Mt. ut genuinum (HETZENAUER), quia pro se bonas habet auctoritates, praesertim Vulgat. et Peschit. — Fatendum est contextum non exigere in Mt., ut notetur illa qualitas *primogeniti*, sicut in Lc. qui narraturus erat ejus oblationem in templo, quae solum pro primogenitis erat praescripta.

B) *Adjuncta narrationis.* — a) *Personae:* aa) *Joseph*, qui vocatur «*justus*» (v. 19), h. e. legem integre observans, et «*vir Mariae*», sive adhuc sponsus ejus, sive jam maritus; et «*filius David*», (v. 20), h. e. a David originem trahens, sicut ex praecedenti stemmate constat (Mt. I, 1-17), eamque, ut verus Mariae conjux, Christo *publice* communicans. — bb) *Maria*, quae vocatur et desponsata (v. 18), et conjux (v. 20), et in omni casu, *virgo*, in allegatione Is. 7, 14 (Mt. I, 23). — cc) *Angelus* qui mysterium revelat, et qui inducitur nomine «*angelus Domini*», locutione desumpta ex V. T. = *mal'ak-Jahwéh.* — Probabiliter intelligendus erit idem *Gabriel*, qui Mariae nuntiaverat, et qui merito vocatur «*Angelus Incarnationis*».

b) *Tempus:* aliquot menses post conceptionem Christi in sinu Mariae, cum in ea signa graviditatis indubia jam conspiciebantur; paulo post reditum Mariae e domo Elisabeth (quarto mense praegnatio- nis): et tempore nocturno.

c) *Locus:* in domo Joseph, sive ante, sive post celebrationem nuptiarum.

C) *Divisio* in tres partes; a) *Anxietas* S. Joseph (vv. 18, 19); b) *revelatio* mysterii (vv. 20, 21); c) *evangelista* testatur connexionem hujus facti cum prophetiis, et Josephi oboedientiam, atque ejus cum Maria castissimam vitam (vv. 22-25).

D) *Explicatio textus.* - v. 18 — «*Christi autem generatio sic erat*», — *Evangelista* vult explicare modum suum loquendi de Christo in genealogia superius posita (v. 16). Cum Joseph ultimo loco posuerit, illum quidem ligans cum Maria tamquam sponsum, non vero cum Jesu tamquam patrem, explicanda manebat pars Joseph in opere Incarnationis, et vera Jesu generatio. — Incipit igitur sic: — «*Quod attinet generationem Christi, in hunc modum se habuit*». «*Cum esset desponsata... Maria Joseph*». — Quomodo intelligenda est vox *desponsata*? — Numquam fuit interpretum consensus in hac quaestione. Patres diversimode eam solvunt: *HIERONYMUS*, *CHRYSOSTOMUS*, alii, de *nupta*; *HILARIUS*, et alii *de sponsa promissa* intelligunt: *Scholastici* et

recentiores potius in priorem sententiam inclinant; dum moderni, et nostris diebus major pars interpretum alteram sententiam praeferunt. Ducuntur autem istis rationibus: a) sensus hujus pericopae est, quod illi qui hactenus sponsi tantum erant, nuptias nunc celebrant; b) mores judaeorum quoad sponsalia et matrimonia; c) philologia: nam sensus proprius et primarius verbi $\mu\upsilon\eta\sigma\tau\epsilon\upsilon\acute{\omega}$ est « sponsalia facere »; sicut latinum « despondere ».

— « *antequam convenirent* »; eadem sententiarum diversitas: potest enim per se intelligi et de congressu maritali illorum qui jam conjuges sunt, et de cohabitatione eorum qui solis sponsalibus initis, separatim adhuc habitabant. Hoc ultimum in nostro casu est probabilius, quia a) verbum « convenire » explicatur v. 20 per *accipere*, quod vix dubium est significare « in domum deducere », « cohabitationem incipere »: — b) ad indicandum usum matrimonii adhibet notum euphemismum « *cognoscere* » (v. 25). — *inventa est*: non exprimitur a quo inventa sit; potius sumendum est « $\epsilon\upsilon\pi\acute{\epsilon}\theta\eta$ » sensu impersonali = « *inventum est* », i. e. quilibet poterat videre, ipsam « in utero habere », h. e. concepisse, gravidam esse; *de Spiritu Sancto*: haec per anticipationem ponuntur ab evangelista; nam revelatio facta est ab angelo, et antea neque Joseph, neque multo minus alii cognoverunt ipsam concepisse divina virtute; sed in gratiam legentium, ne quis vel ad momentum suspicionem admittat Mariae injuriosam, notam illam anticipat=« *de Spiritu Sancto* ». — Ex Luca I, 35 jam scimus his verbis non indicari solummodo virtutem vel influxum divinum in opere conceptionis Christi (uti LAGRANGE in *L'Évangile de St. Mathieu*, in hunc loc. dicit), sed tertiam Personam SS. Trinitatis, cui hoc opus amoris, bonitatis et sanctitatis appropriatur.

v. 19 - « Joseph autem *vir ejus*: ex hoc titulo minime intuleris solemnia nuptiarum fuisse jam celebrata; nam et simplex sponsus etiam vocabatur et erat *vir*, juxta mores Judaeorum circa sponsalia » (Cfr. supra).

« *Cum esset justus* »: haec verba, (quae debent sensu amplissimo sumi, de omnis generis virtutibus, de custodia legis fidelissima) rationem reddunt et magnae anxietatis Joseph, et solutionis prudentiae caritatisque plenae quam excogitavit. Videns Mariam gravidam, ignoransque quid accidisset et quid ipse facere deberet, magna tenebatur anxietate: tria in promptu erant: a) vel rigorem legis observare, et Mariam ad tribunal vocare; b) vel, quidquid accidisset oblivioni mandando, eam in coniugem accipere; c) vel tandem ipsam dimittere, dato ei libello repudii.

Primam solutionem nullo modo admittere volebat, quia amor quo Mariam prosequeretur, et magna de ejusdem pudore et castitate existimatio vetabat eum culpam aliquam in ea suspicari; unde firmiter proposuit (μὴ θέλω) eam *non traducere* ⁴³ h. e. infamiae non exponere, vel rem notam facere.

Sed neque alteram solutionem poterat amplecti; quia lex prohibebat sumere mulierem ex alio vel aliunde gravidam ⁴⁴. Ideo tertiam elegit; cogitavit n.p. Mariam *dimittere*, sed *occulte*; hoc secretum non poterat esse absolutum, quia ad libellum repudii scribendum duo saltem testes adhibendi erant; sed in libello poterant taceri causae dimissionis et temporis indicatio. Ita Joseph, meliori quo poterat modo, et propriae conscientiae et Mariae famae consulere ⁴⁵.

vv. 20-21 - *Mysterii revelatio*. — Dum haec Joseph animoolvebat, et quasi praeoccupatione tenebatur, ecce angelus Domini (Gabriel) locutus est ei inter somnium = κατ' ὄναρ. — Sicut ejus homonymus Joseph Patriarcha, Joseph noster celebris est propter somnia: quatuor somniis et totidem actibus oboedientiae concluditur quidquid S. Matthaeus de S. Joseph refert ⁴⁶.

«Joseph, *fili David*»: hoc nomine interpellatur, ut vel ex eo intelligat per ipsum cooptandum esse Messiam in familia davidica, per legalem suam paternitatem quae nunc ipsi offertur, acceptando Mariam in conjugem suam. — «Ne timeas accipere Mariam in conjugem tuam»: παραλαβεῖν = *accipere*, idem est ac «in domum tuam deducere», solemniter nuptiarum cum ea celebrare, «et simul cum ea cohabitare». Ex hoc verbo concludi potest Mariam et Joseph illa tempestate non conjuges sed sponso esse; nemo enim, ut dicit FILLION, dicitur recipere id quod jam habet secum.

⁴³ παραδειγματίζειν = *traducere*: Col. 2, 15 Vgta vertit hoc verbum eodem modo, «traduxit», hoc est, «exposuit illas potestates publico dedecori, dum manifestum de illis tulit triumphum» (Cfr. I. HUBY, *Les Épîtres de la captivité*, [Verb salutis, VII, Paris 1935, ed 4] in h loc.). — Hebr 6, 6 verbum παραδειγματίζειν vertitur melius, per «ostentui habere», «confusioni exponere». (Cfr. Num. 25, 4).

⁴⁴ Cfr. Prov. 18, 22: «qui... tenet adulteram, stultus est et impius»: (hoc non habetur in t hebr, sed tantum in LXX et Vgta).

⁴⁵ MALDONATUS, cum aliis quos non nominat, probabiliter arbitratur Josephum cogitasse voluntarium in alias regiones secessum, ut per speciem peregrinationis ita dimitteret, ut non vitio aliquo repudiasset, sed necessitate desertuisse videretur. Ita quoque bene omnia componuntur. Vide apud ipsum MALDONATUM, (in Mt. 19, 8), et *causas* ob quas dare licebat libellum repudii, et *formalitates* quibus libellum confici debebat. — Ibi dat etiam formulam libelli repudii.

⁴⁶ Cfr. Mt. I, 20; 2, 13; 2, 19, 22; (cfr. 2, 12; 27, 19).

« Quod... in ea natum est (το ... γεννηθὲν) = quod in ea generatum est, « de Spiritu Sancto est », hujus divini Spiritus operatione generatum est. — Ita Joseph in innocentia Mariae; de qua ipse nullus dubitaverat, confirmatus, laetus audit nuntium natiuitatis filii Mariae, quem ipse, jura patris exercens, vocabit *Jesum*, i. e. Salvatorem; qui populum suum a peccatis liberabit.

Nota *enallagen* numeri tam in gr. quam in lat. = « populum... a peccatis eorum »; quia « populus » est nomen collectivum: observa quoque indolem *spiritualem* salutis messianicae; et simul colorem hebraicum, *localem*, quo exprimitur opus Messiae, cum tantum faciat mentionem populi Israel, quin tamen alios populos excludat. Matthaeus hebraeis ipsorum lingua scribens, privilegia judaeorum sancte servare debebat; Messias pro ipsis primum veniebat, (« Judaeo primum et graeco »; Rom. I, 16), et ex illis salus messianica in universum mundum propaganda erat: (« Salus ex judaeis est »; Jo. 4, 22). Animadvertite denique implicitam affirmationem divinitatis filii Mariae; nam ipse dicitur operaturus salutem illam, quae Deo Jahwéh ut propria in V. Testamento attribuitur: cfr. v. gr. Ps. 129, 8: « Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus ejus », in quo parallelismus verbalis et realis cum Mt. I, 21 invenire est.

vv. 22-25 - Evangelista, more suo, et pro scopo suo apologetico — dogmatico ostendendi Jesum esse Messiam in quo V. Testamenti vaticinia impleta sunt; subjungit, totum hoc factum fuisse, ut adimpleretur quod dictum fuerat a Domino per prophetam (Isaiam), quem ut omnibus notissimum, nominare necesse non habuit. — Hac et similibus formulis, quas crebro adhibet Matthaeus, indicatur nexus inter Vetus et Novum Testamentum, inter prophetias earumque adimplerionem. A Domino, ὑπὸ κυρίου: vaticinium a Deo, tamquam a causa principali procedit: per prophetam, διὰ indicat causam instrumentalem. — Hic textus jure adducitur ad factum inspirationis S. Scripturae ejusque naturam declarandam.

v. 23 - Citat celebratissimum Isaiæ 7, 14 vaticinium⁴⁷, et authenticam ejus interpretationem proponit, dicens: virginem a propheta praedictam, esse Mariam, et Emmanuelem esse filium ejus, Jesum.

⁴⁷ Matthaeus libenter solet Isaiam citare, et frequentius omnibus aliis Novi Testamenti scriptoribus, maximi Vatis prophetias in Christo impletas ostendit. — Hinc forsitan explicatur quod Magistri S. Scripturae aevo Scholasticorum, in Universitate Parisiensi, Bononiensi et aliis, librum Isaiæ et Matthaei Evangelium simul exponendum susceperint. — Cfr. A. KLEINHANS, *Der Studiengang der Professoren der Hl. Schrift im 13. und 14. Jahrhundert*: in *Biblica*, 14 (1933); pp. 381-99): praesertim p. 390.

« *Emmanuel*, quod est interpretatum: Nobiscum Deus »: haec ultima verba ad explicandam significationem nominis « *Emmanuel* », possunt esse translatoris graeci, aut ipsius Matthaei aramaici, nam etiam pro utentibus lingua aramaica nomen « *Emmanuel* » explicatione indigebat, sicut etiam versio syriaca illud explicat (cfr. LAGRANGE, op. laud., p. 17).

v. 24 - Prompta oboedientia Joseph. — Tempore opportuno Joseph fecit sicut praeceperat ei angelus Domini, et accepit in domum suam Mariam, ut conjugem. — Haec profecto, si sensu obvio intelligantur, eam animo ingerunt persuasionem, matrimonium Josephi cum Maria, non antea, sed nunc fuisse celebratum.

v. 25 - Joseph cum Maria intacta castissime vivit, et filio in lucem edito nomen Jesu imponit. — « Et non cognoscebat eam » (imperfect. durationis et consuetudinis), = nullum cum ea habuit carnale commercium; « donec peperit filium suum »: his verbis vult evangelista iterum proclamare conceptionem Christi supernaturalem et Mariae virginitatem in conceptione et partu Christi: ad hoc sufficebat dicere Mariam usque ad illud tempus non fuisse a Josepho cognitam; minime tamen sequitur postea Joseph eam cognovisse. Optime ad rem S. HIERONYMUS in causa Helvidii et Joviniani: *donec* (gr. ξως, hebr. 'ad-ki) ita negat (in hoc loco) praeteritum, ut non asserat futurum: et affert quamplurima exempla biblica quae rem clare evincunt: « Sede a dextris meis, donec ponam... » (Ps. 109, 1); nunquid postquam inimicos subjecerit, regnare desistet? « Si dimittetur iniquitas haec vobis, donec moriamini » (Is. 22, 14); an post mortem dimittetur? etc. Cfr. 2 Sam. 6, 23⁴⁸.

⁴⁸ P. THIBAUT, S. J. proponit novam solutionem celebris difficultatis: dicit verba « et non cognoscebat eam » esse quamdam parenthesis, positam ad praecavendam malam intelligentiam verbi « *parélaben* = accepit »: proinde particula « donec » non afficit verbum « cognoscebat », sed « accepit ». — « Accepit conjugem suam (quam non cognovit), donec peperit... » — Hoc probare contendit *ex contextu*; vult enim evangelista notare perfectam respondentiam mandati angelici cum oboedientia Josephi: jam, angelus duo jusserat; a) accipere Mariam, et b) vocare filium ejus Jesum; haec duo Josephus implevit: « et accepit conjugem... donec peperit, et vocavit nomen ejus *Jesum* ». — Idem probat *ex modo loquendi* Matthaei, qui ante « donec » ξως solet ponere aoristum, non imperfectum (cfr. 13, 33; 14, 22; 18, 30. 34; 24, 39): ergo melius afficit aor. παρέλαβεν quam imperf. ἐγίνωσκεν (cfr. in « Nouvelle revue théologique », 59 (1932), p. 255 ss.). — M. PEINADOR proponit solutionem qua radicitus tolleretur celebris difficultas ex hoc loco fieri solita contra perpetuam B. Mariae virginitatem. — Verba « non cognoscebat eam » non exprimunt notum euphemismum matrimonialem; sed verbum ἐγίνωσκεν sumendum est *de cognitione intellectuali*; dum ἀπτήν = eam, responderet hebr. zoth, cum sensu neutri « hoc ». — Igitur versio vera esset: « et non cognoscebat sive intelligebat hoc » (nempe mysterium ei ab Angelo re-

Nota. - In definitione condicionis Mariae et Josephi, tempore revelationis mysterii, sicut Mt. I, 18-25 narratur, manet aliquid insolutum: certum quidem est sponsalia inter hebraeos contulisse plena jura matrimonialia, et filium eo tempore forte conceptum habitum fuisse ut legitimum: attamen cum esset communis usus ut continentia toto sponsalium tempore servaretur, et sponsa traderetur inviolata sponso, cum nuptiae celebrabantur; nonne aliquid dedecoris erat, quod Maria gravida esset ante nuptias initas? — Joseph, eam accipiendo in conjugem, opinionem vulgarem confirmabat, filium in ea natum ut suum agnoscebat, et ita fama matris et nomen filii in tuto ponebatur. At si usus generalis erat contrarius, conceptus filius tempore sponsalium non poterat non movere admirationem, et parentes alicujus saltem intemperantiae notari. — Hanc difficultatem rite perspexit inter Patres S. J. CHRYSOSTOMUS, inter Ecclesiae Doctores S. THOMAS: ambo, ad minuendam saltem, si non ad tollendam penitus difficultatem, ponunt Mariam, licet solum desponsatam, in domo Joseph jam habitasse. « Non esset sufficienter provisum famae B. Virginis per hoc quod fuit desponsata, nisi etiam fuisset domi habitata »⁴⁹. « Nam sicut in ea quae in domo viri concipit, intelligitur conceptio maritalis; sic in ea quae extra domum concipit, est suspecta conceptio »⁵⁰. — Hanc difficultatem tangit quoque CAJ. PERRELLA, C. M.⁵¹ ad finem suae dissertationis, sed, meo iudicio, eam non solvit.

Conclusio. — Si quaestio consideratur sub aspectu famae et convenientiae, hae tutius servantur per matrimonium praecedens Incarnationem; si sub aspectu philologico, probabilior videtur altera sententia. Adhuc igitur sub iudice lis est.

velatum), donec Maria peperit filium. Tunc tandem mysterium illud plene cognovit». (Cfr. Est bibl. 8 (1949) pp. 355-63).

⁴⁹ Summa theolog.; p. 3, q. 29, a. 2, ad 3.

⁵⁰ CHRYSOST., vel Auctor Oper. imperf. in Matthaeum; Homilia. I; (PG 56,631).

⁵¹ « B. M. Virgo, cum caelestem excepit nuntium, S. Joseph sponsalibus solis, non vero nuptiis iuncta erat »: in *Divus Thomas*, Plac, 35 (1932); pp. 378-98; 519-31. Sed cfr. in eadem *Ephem* 51 (1948) p. 46-58 CL. M. HENZE thesim omnino oppositam: « Beatissima Virgo, cum caelestem excepit nuntium, Sancto Ioseph non solis sponsalibus, sed et nuptiis iuncta erat, et cum eo cohabitabat ». — Item eadem quaestio diversam accipit solutionem a duobus auctoribus tractata in *VDni*: a) U. HOLZMEISTER 24 (1944) pp. 202-213: putat Mt. 1, 18 ss. narrari celebrationem nuptiarum Ioseph et Mariae; b) D. FRANGIPANE, 25 (1947) pp. 99-111 contrarium probare conatur: nuptias praecessisse non tantum dubium S. Ioseph, sed et ipsam Annuntiationem. — Ei respondet HOLZMEISTER ibi, pp. 145-49. — Huius auctoris cfr. opusculum « De Sancto Ioseph quaestiones biblicae » (Romae 1945).

CAPUT 3um

NATIVITAS CHRISTI EJUSQUE MANIFESTATIO ¹

(Lc. 2, 1-38; Mt. 2, 1-12)

§ 1 — CHRISTUS IN BETHLEHEM NASCITUR (Lc. 2, 1-14).

A) *Textus* est critice certus: noto tantum var. lect. in v. 14. — Ultimum verbum εἰδοκίας, in pluribus codd. minusc., in vers. bohair., arm., syr., ponitur in nominativo = εἰδοκία. — At retinenda est, ut critice certa, prior lectio in genitivo, quam testantur codd. S B D A W, verss sahid., vet lat., vulg., Patres latini, etc.

B) *Adjuncta narrationis*: a) *Locus*; est Bethlehem in Judaea, ad meridiem Jerusalem, 8 Kmt. ab ea distans. — Bethlehem idem est ac *domus panis*: alio nomine vocabatur *B. Ephrata* (=incrementum vel abundantia), probabiliter ab Ephrata, uxore Caleb (I Par. 2, 19. 24. 50; 4, 4), cujus filius Hur aedificavit Bethlehem (I Par. 4, 4). Vocatur etiam *civitas David*, ob gloriosi illius nominis regis originem.

Pauperes qui erant, Joseph et Maria ad κατάλυμα = diversorium, ut ibi pernoctarent, venerunt; erat autem *katalyma*² (quod Arabes *khan* appellant), hospitium publicum, hominibus et bestiis commune; spatium sub dio muris parum altis circumdatum; in quo tamen locum, (vel nullum, vel saltem convenientem), invenire non potuerunt: quapropter in quamdam speluncam extra civitatem, in declivio montis versus Orientem sese recipere debuerunt. — De spelunca loquitur jam S. JUSTINUS Martyr, et res est ex se omnino verisimilis, atque cum evangelica narratione consona; siquidem praeseptum, in quo Maria reclinavit neonatum, suggerit stabulum, et hoc, praeter *khan*, solum in speluncis esse solebat: in eis stabula pro bestiis erant, sicut etiam hodie mos est. — Basilica Nativitatis in crypta, sub altari, signat locum speluncae et praesepti, ubi Jesus natus et reclinatus est, his verbis: « *Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est* ».

¹ FRANZ X. STEINMETZER, *Die Geschichte der Geburt und Kindheit Christi, und ihr Verhältnis zur babylonischen Mythe*: Eine religionsgeschichtliche Untersuchung. Ntl. Abh. II, 1-2 (Münster i W., 1910).

² A *katalyo*, quo verbo solent LXX reddere hebr. *lîn* vel *lin* = pernoctare; cfr. v. gr. Gen. 19, 2; 24, 23. 25: — in Lc. 9, 12; 19, 7 hoc verbum *katalyo* dicit: « *divertere* », « *se recipere* » in domum alicujus, dum iter fit, permanendi vel pernoctandi causa.

b) *Tempus*: ex narratione Lucae certum est Christum natum esse in Bethlehem occasione descriptionis universalis ab Augusto Imperatore indictae. Haec descriptio, quae ab evangelista vocatur *prima*, et dicitur facta cum Quirinius esset praeses (vel legatus vel dux exercitus) Syriae, potest valde probabiliter identificari cum ea quae, ex monumentis et testimoniis antiquissimis rite perpensis concluditur facta anno 8 vel 9 ante aeram vulgarem, qui respondet anno 746-745 ab U. C. — Igitur Christus hoc tempore natus est; 7 vel 8 annis ante aeram vulgarem vel Dionysianam. — Annum antiquiorem 746° vel 747° ponere prohibemur ab indicatione Lc. 3, 1 de initio praedicationis Baptistae anno 15° imperii Tiberii Caesaris, collata cum alia ejusdem evangelistae (3, 23), de aetate Christi venientis ad baptismum, cum esset triginta circiter annorum. Annus quippe decimus quintus Tiberii respondet 781 vel 783 U. C. (27 vel 29 post Chr.), prout anni Tiberii supputantur ab ejus consociatione cum Augusto, vel ab hujus morte (19 Augusti 768 U. C. [14° post Chr.]). — Si inter hos duos terminos (censum Quirinii et annum 15° Tiberii) vel minimum intervallum (747-781 U. C.) sumimus, Christus ad baptismum veniens habebat 34 vel 35 annos; (nam non statim ac Joannes incepit praedicare, venit Christus ad baptismum, sed post aliquot menses vel post integrum annum). Veritas verborum Lucae adhuc manet, quia illud *quasi* annorum *triginta* latitudinem patitur inter 25 et 35³.

Ex alia parte nativitas Christi poni non potest infra a. 750 vel 749; quia juxta Mt. 2, 1 Jesus natus est in diebus Herodis regis; jam ex Fl. Josepho certo constat Herodem circa tempus paschale anni 750 U. C. (4 ante Chr.) obiisse. — Si haec omnia perpendimus, nativitas Christi concludi debet intra annum 746, ut maturius, et annum 750, ut serius. — Pressius rem definire non valemus.

Mensis anni quo Christus natus est, in textu directe non indicatur: ex indole autem *a c c o m m o d a t i t i a* dominationis romanae usibus et circumstantiis diversarum provinciarum, P. FONCK probabile existimat censum in Palaestina actum fuisse mensibus *Octobri et Novembri*; quia hinc quidem incolae post finitam vindemiam liberi ab urgentioribus laboribus agricolis manebant, illinc vero nondum inceperant pluviae hiemales, quae versus finem Novembris initium habent, et satis difficile et incommodum reddidissent iter incolarum ad domicilia paterna.

³ Cfr. KEPLER, *De anno natali Christi*, XII, 140 s.; Item LADEUZE, in *R. d'hist. eccl.* (1904), p. 903.

Nec huic conclusioni opponi potest mos celebrandi festum Nativitatis Domini die 25 Decembris, qui non ascendit ultra saec. III exiens vel initium saec. IV in Occidente, et serius adhuc in Oriente, circa finem saec. IV. — Hic autem dies non ideo videtur designatus, quod firma sententia teneretur illo die contigisse Domini Nativitatem, sed fortasse quod hoc eodem die cultores Mithrae magna solemnitate celebrare solerent natalem hujus numinis, Solis invicti: Ecclesia vero hinc sumens occasionem, elegit hunc diem ad celebrandum Christi, Solis justitiae, natalem, ut christianis tolleretur occasio festa illa profana adeundi ⁴.

C) *Divisio narrationis in quatuor partes*: 1) edictum Augusti (2, 1-3); — 2) iter Joseph et Mariae in Bethlehem (2, 4. 5); — 3) Christus nascitur ex Maria Virgine (2, 6. 7); — 4) ejus nativitas pastoribus per angelum annuntiatur (2, 8-14).

1° — *Edictum Augusti* (2, 1-3). — Est locus *classicus* propter objectiones quibus ansam praebuit contra veritatem historicam tertii Evangelii ⁵. Edictum Augusti praecipiebat censum *universi orbis*, = i. e. imperii romani; quod, quia majorem et potiorum orbis cogniti partem comprehendebat, ideo ἡ οἰκουμένη, non sine quadam exaggeratione appellabatur. — AUGUSTUS censum indicens, volebat scire, ut SÜETONIUS et TACITUS dicunt, (loquentes de «*Rationario vel Breviario totius imperii*» propria Imperatoris manu exarato), «*quantum civium sociorumque in armis, quot classes, regna, provinciae, tributa aut vectigalia*»... essent ⁶. — Unusquisque enim in libris descriptionis notare debebat nomen, locum commorationis, officia, bona, redditus, statum familiae, etc.

⁴ Cfr. DUCHESNE, *Les origines du culte chrétien*; pp. 261 ss., KELLNER, *Heortologie*, p. 102; (Freiburg i Br., 1901): CUMONT, *Les mystères de Mithra*, (1902): G. BONACCORSI, *Il Natale*; appunti d'esegesi e di storia, pp. 39-58 (Roma, 1903). BOTTE B., *Les origines de la Noël et de l'Épiphanie*; Louvain, 1932. PRÜMM K., *Zur Entstehung der Geburtsfeier des Herrn in Ost und West*; cfr. *Stimmen der Zeit*, 1939; p. 1 ss.

⁵ Eas praecipue movit Rationalista *EMIL SCHÜRER, in *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter J. Christi*. Alii post eum easdem recoquere solent. — Videas earum expositionem et solutionem in *Manualibus Introductionis biblicae*, ad quam disciplinam hujus quaestionis tractatio pertinet. — Utiliter consules RUFFINI, *Introductio biblica in S. Scripturam*; pars 2, L. I; pp. 206-22. (Romae, 1925). — Item E. FOSCHIANI, *Exiit edictum a Caesare Augusto*, Padova, 1923: (monographia sat completa). Pro tota pericopa Lc. 2, 1-20 cfr. G. BONACCORSI, *Primi saggi di filologia neotestamentaria*, 1, pp. 167-91, (Torino, 1933).

⁶ TACITUS, *Annales*, l. I, n° 11; SÜETONIUS, *Augustus*, cc. 28. 101

v. 2 - Haec descriptio vocatur « prima », relate ad aliam, quae a. 5° vel 6° post Christum facta est, in qua habita est seditio Judae Galilaei (Act. 5, 36 sq.): *prima* quoque in illa serie censuum singulis 14 annis, de quibus testantur papyri aegyptiacae⁷. — Aliqui, inter quos P. LAGRANGE, interpretantur πρώτη sensu comparativi πρώτερα; et hunc sensum textui affingunt: « Haec descriptio facta est *antequam* Quirinius esset praeses Syriae »⁸. Ita facili negotio expediretur praecipua difficultas contra valorem historicum hujus narrationis Lucanae, quae, uti notum est, in eo consistit, quod Quirinius non fuit praeses Syriae nisi post mortem Herodis. At non semper solutio facilis, est solutio vera. Sunt alii modi respondendi huic difficultati. — Quod attinet ad interpretationem « prote » = *protera*, dico quod si grammatica solum inspiciatur, possibilis est; contextu autem inspecto, probabilitate destituitur: nam esset modus parum aptus, ne dicam omnino ineptus, ad designandum tempus nativitatis Christi.

« Descriptio... *facia est a praeside Syriae, Cyrino* »: ita Vulgata parum accurate. Textus graecus melius verteretur: « Descriptio facta est, dum Quirinius in Syria potestatem vel ducatum exercebat ». Igitur, nec vocatur praeses, nec dicitur census *ab ipso* esse factum: verbum graecum ἡγεμονεύειν indicat gubernare in genere, et dicitur maxime de duce exercitus: eodem verbo notatur *imperium* Tiberii (Lc. 3, 1), et praesidentia Pilati (ibidem, et in historia Passionis). — Probabiliter census factus est sub praeside Sentio Saturnino, uti dicit TERTULLIANUS ad romana archivaria provocans, sed sub tutela et custodia Publii Sulpicii Quirinii, praefecti militum, qui auctoritate militari suprema potiebatur in Syria illo circiter tempore, prout ex inscriptione ad Antiochiam Pisidiae (1912), et ex alia, paulo post, prope eandem urbem inventa, constat. Occasione census, facili modo tumultus in Provinciis, Romae jugum aegre ferentibus, oriebantur (cfr. Act. 5, 36 sq.). — Ideo Imperator, ad tumultus forte oboriturus compescendos, praefecit Syriae, ut praesidem in negotio census adjuvaret, P. S. Quirinium, qui ob res gestas militares clarus evaserat, praesertim in Homonadensium rebellione sedanda⁹. — Palaestina, ut notum est, partem provinciae imperatoriae Syriae efformabat.

⁷ Cfr. J. O'ROURKE, S. J., *Census Quirinii*, in Vb. Dni. 1 (1921); pp. 206-11.

⁸ *Ou en est la question du recensement de Quirinius?*, Rev. bibl. (nouv. sér.) 8, (1911), pp. 60-84.

⁹ Cfr. inscriptionem Tiburtinam, a. 1764 detectam, et in Musaeo Lateranensi asservatam; item TACITUM, *Annales*, 3, 48; et STRABONEM, *Geographia*, XII, 6, 3.

v. 3 - « Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem ». — Census factus est in ditone Quirinii, de qua sola hic agit evangelista, more, non romano, sed *hebraico*, juxta quem unusquisque inscribi debebat in illa civitate, in qua patriam vel potius avitam seu originariam domum haberet; in illa civitate, ex qua tribus et cognatio sua exierat. — Populus enim electus in tribus divisus erat, tribus in cognationes, cognationes in domos, domus autem in familias; et in Vet. Test. hac eadem ratione census fieri solitos videmus¹⁰.

2° - *Iter Joseph et Mariae in Bethlehem* (2, 4. 5).

v. 4 - Joseph igitur, utpote e domo et familia David, in Bethlehem, Davidis civitatem, sese conferre debuit: indicatur terminus *a quo* itineris per nomen provinciae (Galilaea) et urbis (Nazareth), a qua Joseph et Maria egressi sunt; et terminus *ad quem* eodem modo: provincia (in Judaeam), civitas (Bethlehem)..

v. 5 - Josephum comitata est Maria: non constat cum quo verbo connectendum sit determinativum « cum Maria »: alii conjungentes cum « ἀνέβη » dicunt Josephum, quamvis ipse solus professioni teneretur, *ascendisse cum Maria*: alii melius conjungunt cum ἀπογράφασθαι; « *tu profiteretur cum Maria* » quia ipsa grammaticali constructione commendatur: sequitur enim σὺν Μαρίας immediate post ἀπογράφασθαι, dum nimium distat ab « ἀνέβη ». Ceterum, videtur sat probabile Mariam quoque debuisse describi; a) quia ex sententia communi erat *filia heres* (neque fratres neque forsitan alias sorores habens), ex stirpe davidica oriunda; b) quia tributum capitis etiam mulieres, a 12 ad 60 (64) annum, afficiebat, saltem in AEGypto, cui Palaestina quoad censum aequiparata fuisse videtur (LAGRANGE).

« Desponsata sibi *uxore* »; praecipui codd. graeci (S B C D etc.) omittunt verbum « γυναίκα » = « uxore »: sed licet omittatur, Maria erat jam certe *uxor* Josephi, ut patet ex Mt. 1, 24. — Lucas tamen utitur voce « ἐμνηστευμένη » = « desponsata », ad insistendum magis ac magis in virginitate Mariae. « οὔση ἐγκύω » = « quae erat praegnans », et partui proxima: haec est quoque una ex rationibus, quare Maria sponsum secuta est, et quare Joseph Mariam deserere noluit. — Haec circumstantia notatur ad praeparanda ea quae sequuntur.

¹⁰ Cfr. Num. 1, 1-46; 26, 1-65; Jos. 7, 16-18; etc.

3° - *Christus nascitur e Maria Virgine* (2, 6. 7). — Summum factum historiae tali simplicitate narratur, ut vel ipsa narratio sit pro nobis lectio humilitatis¹¹.

v. 6 - « Factum est autem », non casu, sed divina Providentia ita disponente, « dum essent ibi »; igitur non est necesse ponere partum Mariae, statim ac pervenerunt, prima nocte qua fuerunt in Bethlehem, contigisse; sed potuit id esse post aliquos dies, forsitan postquam negotium census jam absolverant: « impleti sunt dies ut pareret »; dies illi designant imprimis tempus e physiologica lege necessarium; sed etiam tempus illud, quod sensu profundo dicitur a Paulo « plenitudo temporis, τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου » (Gal. 4, 4). Ex collatione utriusque hujus loci, et Apostoli et Evangelistae, clarissime apparet eundem Christum esse et *Filium Dei*, et *filium Virginis*: « Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere ».

« Et peperit filium suum primogenitum »: peperit sine dolore, quia dolores partus sunt Evae impositi in poenam peccati, a quo Maria alienissima erat. Partus fuit, sicut conceptus, *virginis*: hoc est de fide, in traditione Patrum constanter assertum¹²; ipsis familiaris est comparatio inter Christi nativitatem et resurrectionem: sicut Christus redivivus, non amoto lapide et intactis sigillis quae eum obsignabant, exivit de monumento, ita sigillo virginitatis illaeso, exivit ex utero matris. — Lucas indicat qualitatem filii *primogeniti*, quia narraturus est ejus oblationem in templo, quae solum pro primogenitis erat praescripta.

Ex hoc verbo petitur difficultas a Rationalistis contra virginitatem Mariae post partum: at immerito; siquidem primogenitus ille est, *ante quem nullus*, non tantum ille post quem alii. — Neque alienum est ab usu biblico hic modus loquendi; v. gr. in I Par. 23, 17 filius qui certe est *unicus*, vocatur *primus*; quamvis statim subjungat, « et non erant Eliezer filii alii »¹³.

¹¹ AUGUSTINUS, Sermo XVIII.

¹² Cfr. HURTER, *Theologiae dogm. compendium*, 2, thesis CLXV, pp. 515-25.

¹³ Ita saltem bene ad sensum latinus interpres; quamvis in hebr. habetur *harrosch*, et in gr. ἄρχων = caput vel *princeps*: in casu tamen, cum agatur de filio unico, idem erat primus qui princeps. Et in aliis vv. ejusdem cap., cum plures sunt filii, numeros ordinales (primus, secundus, tertius, etc.) ex serie ponit; unde patet voci *harrosch*, suffici non solum sensum « principis », sed et « primi ». Ceterum, de jure ordinario, principatus competebar primogenito, nisi ob aliquam culpam eo privari mereretur.

Hic usus vocis « primogenitus » pro « unigenitus » confirmatur etiam ex antiquis documentis: detecta est a. 1922 ad Tell-el-Jehoudieh in Aegypto inscriptio quaedam, in qua mulier, nomine Arsinoes, in partu primi filii mortua, vocat eum in epitaphio filium *primogenitum* = πρωτότοκου με τέκνου ...¹⁴. — Ergo appellatio « primogeniti » nullo modo officit perpetuae virginitati Mariae. — « Et pannis eum involvit, et reclinavit eum in praesepio »: potest hoc sumi tamquam indicium partus sine dolore, quia ipsa mater omnia peragit erga infantulum suum; sed evangelista voluit directe arcere ab ortu Jesu omnem indiscretam curiositatem, et quamlibet, etiam naturalem, indecentiam; Maria sola sufficit ad omnia: « nulla ibi obstetrix, nulla muliercularum sedulitas intercessit; ipsa pannis involvit infantem; ipsa et mater et obstetrix fuit »¹⁵. His vehementer dictis, videtur HIERONYMUS respicere *Protoev. Jacobi* (aliaque apocrypha evangelia Infantiae), quod asserit obstetricem interfuisse Christi nativitati, et Mariae virginitatem sacrilega curiositate comprobata, testatam fuisse. — « ἐν φάτνῃ » est praeseptium, ubi animalia cibum capiunt. Ibi reclinatus est Jesus super paleas, vel foenum ab animalibus relictum.

Quamvis Lucas, adeo parcus in adjunctis haud necessariis describendis, nihil dicat de animalibus ad speluncam pernoctantibus, pietas christiana ab antiquissimis temporibus ea ibi adfuisse putavit: res profecto omnino naturalis et credibilis. — *Determinatio* illorum animalium facta est ex Is. I, 3: « Cognovit *bos* possessorem suum, et *asinus* praesepe domini sui »; itemque ex Hab. 3, 2 (juxta LXX et Vet. Lat.): « In medio duorum animalium innotesceris ». — Non tantum apocrypha evangelia (v. gr. Pseudo-Matthaeus), sed et Patres nonnulli (ORIGENES, HIERONYMUS, PETRUS CHRYSOLOGUS, &c.), necnon veterum coemeteriorum christianorum picturae¹⁶, haec verba ad Christi nativitatem, allegorice, ut patet, accommodant.

« Quia non erat eis locus in diversorio »: *eis* = αὐτοῖς, cum quadam emphasi notatur, quasi ad indicandam eorum paupertatem, quae despectum generabat. — Probabile est ipsos primum quaesivisse hospitium apud incolas bethlehemitas; sed non inveniētes, diverterunt ad *katalyma*, ubi cum ipsis locus, saltem conveniens, non esset, in speluncam quamdam Josepho notam sese receperunt.

¹⁴ Cfr. J. BAPT. FREY, *La signification du terme πρωτότοκος d'après une inscription juive*: in *Biblica*, 11 (1930), pp. 373-90.

¹⁵ Cfr. *Adv. Helvidium*, P. L., 23, 192.

¹⁶ Cfr. J. WILPERT, *Le pitture delle catacombe romane*, 1, 187.

4° - *Christi nativitas pastoribus per angelum annuntiat* (2, 8-14) — Matthaeus ostendit quomodo Messias rejectus a suis, quaesitus adoratusque fuerit ab exteris: cui non contradicit Lucas, cum narrat inter judaeos exstitisse nonnullos qui Jesum receperunt et adoraverunt. Quamvis populus communiter, et maxime ejus duces, de Jesu non curaverint; pastores tamen simplices, dum officio suo adimplendo, etiam cum incommodo, attendunt, laetissimum accipiunt nuntium de nato Salvatore. — Unus tantum angelus claritate divina circumfusus, qua pastores magno timore corripiuntur, nuntium communicat et signum dat: deinde huic angelo quasi praecentori adjunguntur alii multi, qui duplicem finem et effectum Incarnationis, gloriam np. Dei et pacem hominum, justo Cantico declarant.

v. 8 - «*Et pastores erant in regione eadem*», i. e. juxta traditionem, in agris ad Orientem Bethlehem parum ab urbe remotis; ibi est regio pascuis uberrima. S. HIERONYMUS dicit rem accidisse in *Migdal-Eder*, seu Turre gregis, duobus Kmt. ad Orientem Bethlehem, ubi olim Jacob greges, e Mesopotamia redux, paverat (Gen. 35, 21 sq.)... «*Vigilantes*»; verbum gr. ἀγρυλλοῦντες indicat potius «in agro sub dio degentes»: «*et custodientes vigilias noctis*»; notum est noctem in quatuor vigilias, trium horarum singulas, fuisse divisam: pastores illi excubias agebant, mutuo sibi per singulas vigilias succedentes, propter bestias aut fures.

v. 9 - «*Et ecce angelus Domini stetit juxta illos*», probabiliter angelus Gabriel, qui ex inopinato venit ad illos¹⁷; «*et claritas Dei*», vel potius ex gr. «*gloria Domini*» = δόξα κυρίου, illa scl. quae in theophaniis Vet. Test. manifestabatur vel per nubem, vel per ignem, h. e. per eximium splendorem: igitur «*gloria Domini*» quae pastores circumfulsisse dicitur, idem est ac «*divinus splendor*»; atque ideo bene latinus interpres ad sensum habet «*et claritas Dei*». — Subitanea angeli apparitio simul cum illo fulgidissimo splendore magnum eis timorem incussit.

v. 10 - Angelus eos sublevat: «*Ne timeatis; quin potius gaudete vehementer; nuntium enim quod ad vos perfero, laetissimum est, et gaudii causa universo populo*».

¹⁷ Verbum ἐφίστημι Lucae characteristicum dici potest; vicies et semel recurrit in Novo Testamento, ex quibus decies et octies in Luca; scl. septies in Evangelio, et undecies in Actibus. Adhibet illud ad subitaneam praesentiam alicubi indicandam; (cfr. v. gr. Lc. 24, 4).

v. 11 - « Quia natus est *vobis* (in vestrum commodum) hodie *Salvator*, ipse *Dominus* ¹⁸, Messias toties praenuntiatus; et quidem, juxta id quod a Michaea praedictum erat, « in civitate David »; quasi innuens, quod sicut ille rex gloriosissimus, devictis cunctis per circuitum hostibus, pacem et gloriam populo Israel procuravit; sic *Salvator* iste, qui est *Dominus*, et cui proinde omnia subduntur, pacem supernam et perfectam toti populo affert.

v. 12 - « Et hoc vobis signum »... Ad permovendos illos ut quaerant et adorent natum Salvatorem, dat eis signum, quo cum possint invenire et agnoscere; quo simul firmetur in eis certitudo de illis quae angelus dixerat: videntes signum externum ipsis oblatum verum esse, crederent etiam illum infantem esse vere, sicut angelus dixerat, *Salvatorem*, *Dominum* et *Christum*: eoque laudabilior esset eorum fides, quo humiliores erant externae apparentiae; nam « invenietis infantem pannis involutum, et positum in praeseptio ». — Signum valde humile et inglorium, quia *Christus* a suis primis adoratoribus, sicut postea ab omnibus, exigit simplicem et vivam fidem. — Signum pastoribus datum, est *distinctivum* simul et *probativum*, sensu supra explicato.

v. 13 - « Et subito facta est cum angelo multitudo militiae caelestis... » — Angeli, juxta ideas hebraeorum, efformant militiam caeli empyrei, ubi Deus tamquam in proprio palatio habitat, cui angeli assistunt et serviunt, sicut ministri Regi suo. — Multitudo igitur Angelorum, simul cum illo qui hucusque locutus fuerat, Dei laudes canebat in hunc modum ¹⁹.

v. 14 - « Gloria in altissimis Deo... » — In hoc versu ¹⁴ propositionem *bimembrem* admittimus, juxta lectionem critice probabiliorem εὐδοκίας, et juxta dispositionem parallelam verborum in

¹⁸ *Xristos Kyrios* est lectio certa; (pro alia lectione *Χριστος Κυριου* *TISCHENDORF, ed 8^a crit. maior., allegat tantum cod syrpalaestinensem); prout jacet, exprimit Jesu messianitatem et divinitatem: posset tamen haberi aliquis influxus LXX, qui complexum « Meschiah-Jahwéh » vertunt aliquando non « *Xristos-Kyriou* », uti fieri deberet, sed « *Xristos-Kyrios* ». (Cfr. Lam. 4, 20). Negligunt nempe vim status constructi. In hoc loco Lament. sermo est de rege Sedecia, qui tamen a LXX dicitur « *Xristos Kyrios* ». H. VOGELS (Zeitsch. für neut Wiss. 43 [1950-51] 256-60) praefert lectionem cod. syr pal. *Χριστος Κυριου*, ex similitudine cum Lc. 2, 26.

¹⁹ Animadvertite numeri mutationem tam in gr. quam in latino servatam; ob indolem collectivam vocis « exercitus »: « multitudo militiae caelestis *exercitus laudantium* ».

utroque membro: = « In caelo gloria Deo, in terra pax hominibus *eudokiae* »²⁰. — Item propositio sumi potest sensu vel *declarativo* (est) vel *optativo* (sit); sed multo melius priori sensu accipitur in hoc loco; chorus enim angelicus Deum laudans, concinit primo angelo qui nativitatem Salvatoris nuntiaverat, et declarat effectus et fructus ejusdem nativitatis. Gloria magna est Deo ob humilitatem et oboedientiam Filii sui, gloria ex reparatione humani generis, et restitutione ordinis moralis malitia diaboli eversi; gloria ex ipso opere Incarnationis tam mirabili, in quo Dei perfectiones dilucide splendent.

« Et in terra pax hominibus »: pax messianica, ea scilicet quae omnium bonorum, spiritualium imprimis, perfectissimum cumulum includit; pax *triplex*; a) cum Deo, cujus ira non amplius imminet hominibus; b) *cum proximo*, quia omnes homines in Christo, fratre primogenito, fraterne junguntur; c) *cum seipsis*, quia Deo reconciliati, eorum conscientia a peccati morsibus liberatur. — Sed quibus hominibus nuntiatur haec pax?: per verbum appositum *εὐδοκίας* determinatur; non omnibus indiscriminatim, sed hominibus *bonae voluntatis*: quod duobus modis potest intelligi: a) vel de bona, rite disposita, voluntate humana; b) vel de bona voluntate seu beneplacito divino. — *Eudokia*, sicut verbum *eudokéo*, communiter dicitur de beneplacito divino, sed non desunt exempla in quibus adhibetur de bona voluntate hominis²¹; adeo ut ex usu biblico non possit sensus « eudokias » in nostro loco satis determinari. — Si res in se spectatur, pax messianica profecto non datur invitis, sed praesupponit desiderium, vel saltem non contrariam voluntatem hominis: ideo nuntiatur hominibus, qui Christum natum fide simplici, ut pastores, recipiunt, qui in eum credunt, et bona ab eo allata concupiscunt. — Ex parte Dei omnibus quidem offertur pax, de facto tamen illis solum datur in quibus Deus sibi complacet; complacet autem Deus sibi in illis tantum qui bonam habent voluntatem. Unde quocumque tandem modo intelligatur, sensus manet fere idem, et in utroque casu habetur restrictio ad determinatam classem hominum. Praeplacet tamen mihi

²⁰ *'ane'e-rāṣōn* (= homines bonae voluntatis, beneplaciti) vel *be'né rāṣōn* (= filii beneplaciti), vel *re'sōnō* (= beneplaciti eius [Dei]), saepe recurrunt in textibus *Qumran*, (Hymni= *Hodayot* et Manuale Discipl.). — Ex hac locutione confirmatur divisio bimembris Lc. 2, 14 cum lectione *εὐδοκίας*, et forsitan suadet interpretatio de bona voluntate *Dei*. (Cfr. E. VOGT, *Bibl.* 34 [1953], 427-29).

²¹ Cfr. v. gr. Rom. 10, 1; Philp. 1, 15; Ps. 144, 16, 19; Prov. 16, 13, 35, etc. VAN KASTEREN, in *Rev. Bibl.*, 1894 p. 58 multis rationibus probat « eudokias » in Lc. 2, 14 de bona voluntate hominis sumendam esse.

prima explicatio, illa np. quae intelligit *eudokias*, de bona voluntate hominis: a) quia usus biblicus eam permittit; b) Patres latini vix non omnes eam tenuerunt; c) magis obvia est; apponitur enim grammaticè ἀνθρώποις, ut *genitivus qualitatis*: obvie igitur indicat aliquam hominum condicionem vel dispositionem. d) Adde, quod si deberet intelligi de beneplacito Dei oporteret addere « αὐτοῦ » — « eudokias autou », = « hominibus beneplaciti Ejus ». ²²

Patres graeci tenent aliam sententiam (de beneplacito Dei), et interpretes recentiores et moderni libenter eam sequuntur.

BIBLIOGRAPHIA: 1° P. ROM. GALDOS, *Evangelica de Christi nativitate narratio*, in Vb. Dni, 8 (1928), pp. 11-16; 33-40. — 2° L. FONCK, *Quandonam Christus natus est*, in Vb. Dni, 7 (1927), pp. 63-72. — 3° Pro censu Quirinii, cfr. (praeter op. laud. RUFFINI), VIGOUROUX, *Le N. Test. et les découvertes archéologiques modernes*, edit. altera, Paris, 1896; pp. 89-130. — 4° Contra historicitatem hujus census, cfr. *EMIL SCHÜRER, *Geschichte des jüd. Volkes...* pp. 508-43. — 5° Pro ejus historicitate, cfr. *RAMSAY, *The census of Quirinus*, in « Expositor » (1897), pp. 274-86; 425-35; Ejusdem, *Was Christ born at Bethlehem?* 3^a edit., London, 1905. — Item. *Luke's narrative of the birth of Jesus*, Lc. 2, 1-3; in « Expositor » (1912), pp. 385-407; 481-502. — 6° O' ROURKE, *Census Quirinii*, in Vb. Dni I (1921), pp. 206-11. — 7° POWER, *Bos et asinus ad praesepe Domini*, in Vb. Dni, I (1921), pp. 369-73. — 8° THEOD. VARGHA, *Gloria in Altissimis Deo*, in Vb. Dni, 8 (1928), pp. 370-73.

§ 2 — ADORATIO PASTORUM (Lc. 2, 15-20).

v. 15 - Postquam Angeli discesserunt in caelum, pastores mutua adhortatione sese excitabant ad obsequendum angelicae invitationi: « Transeamus igitur (= διέλθωμεν δὴ) usque Behlehem »: haec verba indicant locum ubi erant aliquantulum ab urbe distare. — Porro, ex loco ubi, juxta traditionem, pastores audierunt nuntium angelicum usque ad Basilicam Nativitatis, tertia pars horae (20 minut.), vel dimidia hora est. — « et videamus hoc verbum quod factum est », seu quod idem est, videamus *id quod* evenit; « quod Dominus (per angelum) ostendit = revelavit nobis ».

²² Cfr. LAGRANGE, *Évang. selon S. Luc.*; HUBY-VALENSIN, *St. Luc.*; *TH. ZAHN, *Lucasev.*, *J. JEREMIAS, 'Ανθρώποι εὐδοκίας, Lc. 2, 14, in *Zeitsch für die ntl Wissenschaft*, 28 (1929), 13 ss.; U. HOLZMEISTER, *Pax hominibus bonae voluntatis*, in *VDni* 18 (1938), 353-61; J. Mª BOVER, *Pax hominib. b. vol.*, in *Est bibl.* 7 (1948), 441-49.

v. 16 - « *Et venerunt festinantes* » prae gaudio et prae desiderio videndi oculis suis tot mirabilia ipsis nuntiata; « *et invenerunt* », ἀνεῦραν (=post inquisitionem invenerunt) « *Mariam* (illam ante Joseph nominat, quia ipsam prae oculis semper habet Lucas), *et Joseph, et infantulum* (τὸ βρέφος) *positum in praesepio* ». (Hic ponitur cum art. ἐν τῇ φάτνῃ, scl. in illo praesepio, de quo angelus eis locutus fuerat.).

v. 17 - Hunc versum ex graeco verto: « *Et cum vidissent, notum fecerunt* ²³ quod dictum fuerat eis de puerulo isto ». — Cum vidissent pastores signum ab angelo datum veritati adamussim respondere, crediderunt, et absque dubio adoraverunt illum Infantem ut Salvatorem, ut Christum, et Dominum (cfr. 2, 11). — Lucas tamen, hoc omittens, quia adeo naturale est, ut ab omnibus supponi possit, dicit pastores narrasse quae sciebant de puero illo: cui narrarunt? — imprimis, his quos coram habebant, Mariae scl. et Josepho; de Maria diserte dicitur (v. 19) memoriam horum secum conservasse. — Deinde vero etiam aliis narrarunt, uti ex v. 18 colligitur. Lucas ergo, anticipando, dicit id quod fecerunt pastores, postquam reversi sunt ad suos collegas vel ad civitatem: divulgaverunt apud eos id quod ipsis dictum fuerat, et omnia quae viderant. — Pastores fuerunt primi Apostoli nati Salvatoris.

v. 18 - Omnes qui eos audierunt, admirabantur de his quae ipsi narrabant: (Vulgata dicit; « *mirati sunt: et de his...* » — Coniunctio « *et* » a textu graeco exsulans, sententiam potius impedit quam adjuvat). Sed dum alii tantummodo admirabantur super his quae dicebantur a pastoribus,

v. 19 - *Maria conservabat omnia* ²⁴. (Animadvertas velim discrimen inter aor. ἐθαύμασαν =admiratio breviter durans, et imperf. συνετήρει =permanens recordatio, jugis memoria) — Maria omnia recondebat, velut in thesauro reponebat, suo tempore cum Apostolis et aliis communicanda et in lucem proferenda: eaque non solum singillatim perpendebat, sed alia aliis conferebat; quo fiebat, ut clarius ea videret,

²³ Verbum γνωρίζω utrumque significat; et « *notum facio* », et « *cognosco* ». In hoc tamen loco videtur praeferenda prima significatio, a) quia statim subjungitur v. 18; « *Et omnes qui audierunt, scl. pastores rem divulgantes; b) quia est prior et nativa vis hujus verbi; dum significatio cognoscendi est derivata et secundaria.*

²⁴ Simile quid dicitur de Jacob somnia Joseph filii sui considerante: Gen. 37, 11; (in versione LXX).

et nova semper motiva laudandi et amandi Deum inveniret. Verba «in corde suo», referri possunt vel ad «c o n s e r v a b a t»=reponerat in corde suo, i. e. memoria retinebat; vel ad «c o n f e r e n s», =comparans res inter se, jugiter meditans de his rebus.

Hoc modo discreto indicat Lucas fontem eorum quae narrat: quae a nullo alio, vel certe a nemine melius quam a Maria cognoscere potuit.

v. 20 - Pastores, a Deo illuminati, crediderunt; et reversi sunt glorificantes Deum propter suam magnificentiam, et laudantes ejus bonitatem, quae tan dilucide apparebant in iis quae audierant, sive ab angelis, sive a Maria et Joseph, et oculis suis perspexerant, comprobantes omnia se habere, sicut dictum fuerat ad illos.

§ 3 — CIRCUMCISIO CHRISTI (Lc. 2, 21).

Lucas, «sectator Pauli»²⁵ ejusque spiritus particeps, quod magister suus *dogmatice* breviter perstrinxerat (Gal. 4, 4), ipse fusius, *historicis factis* in medium prolatis, describit; ideoque, postquam in superioribus, narrata Christi conceptione et nativitate, demonstravit Jesum factum fuisse revera *ex muliere*, nunc describens ejus Circumcisionem, oblationem in Templo, et ejus ascensum in Jerusalem cum esset annorum duodecim, probat ipsum esse quoque *factum sub lege*, quam, ipso fatente, non venit solvere, sed adimplere (Mt. 5, 17); oportebat enim illum implere omnem justitiam (Mt. 3, 15), voluntati Patris sanctissimae se perfecte conformando.

v. 21 - «*Postquam consummati sunt dies octo...*», circumcisus est: non sunt haec verba adeo premenda, ut ponatur Jesum *die nono* a nativitate circumcisum fuisse; vult enim evangelista evidenter dicere, Christum servasse legem Circumcisionis, non modo quoad substantiam, sed etiam quoad circumstantias; atque ideo tempore a lege praescripto, *np. die octavo*, circumcisum fuisse. Hic modus loquendi, re idem est cum eo quem tenet agens de circumcissione Baptistae (I, 59): «*et ...in die octavo venerunt circumcidere puerum*». Diem inceptum pro die jam completo hebraei computabant. — Lucas adhibet saepe illam formulam hoc sensu: «*cum impletum est tempus a natura vel a lege praescriptum, a d v e n i e n t e i l l o d i e...*» — Dies autem

²⁵ IRENAEUS, *Adv. haeres.*, 3, 1, 1 (M. G., 7, 845).

octavus pro circumcissione ita inviolabilis erat, ut ipsa lex Sabbati cesaret (cfr. Jo. 7, 22 sq.). — Lucas indirecte tantum commemorat circumcissionem; praecipua ejus intentio est dicere, infantem vocatum fuisse *Jesum*, sicut angelus tum Mariae (Lc. I, 31), tum Joseph (Mt. I, 21) praeceperat. Nomen non fuit a parentibus selectum, sed a Deo impositum.

Jesus, vel in spelunca ubi natus fuerat, a Joseph circumciscus est, vel probabilius in aliqua domo Bethlehem, quam facilius, multis qui census causa venerant, negotio absoluto, recedentibus, invenire potuit; caritas et pietas erga Jesum et Mariam urgebat eum, locum quaerere commodiorem.

Jesus dolorem circumcissionis plus quam alii infantes sensit, quia caro illius tenerior ex conceptu supernaturali, ex virgine sumpta, ad suscipiendas etiam minimas sensationes conformata erat; insuper cognitio perfecta quacum ritum illum sustinebat, vehementiorem faciebat dolorem. — Voluit ipse in circumcissione primitias sanguinis effundere, tamquam pignus totius sanguinis pro nobis aliquando effundendi; incipiebat n. p. oblationem quam in cruce erat consummaturus.

Nomen Jesu, (hebr. = *ieschua'*, vel *iehoschua'* = Jahwéh est salus, vel Salvator), Christo optime convenit, quia et Deus est, et ad salvandum nos venit, et revera, passione et morte sua salvos nos fecit. — Nomen Jesu est ipsi honorificentissimum, quia exprimit suam naturam divinam, et perfectam oboedientiam qua opus difficile a Deo ipsi demandatum exsecutus est, qua meruit ut nomen suum, h. e. Ipse in caelis, et in terra, et in abyssis honoraretur (Philp. 2, 9-11): nobis efficacissimum, quia quicquid petierimus in nomine Jesu, dabitur nobis (Jo. 16, 23): in seipso potentissimum, nam sola ejus invocatione tot virtutes et prodigia operabantur Apostoli, et omnes in Christum credentes (cfr. Mc. 16, 17 sq.; Lc. 10, 17; Act. 3, 6; etc. etc.). — Nomen Jesu, juxta piam S. BERNARDI sententiam, est « mel in ore, in aure melos, in corde júbilus »²⁶. (Cfr. A. DEIMEL, « In festo Circumcisionis »; in Vb. Dni, 5 (1925), pp. 5-11).

§ 4 - PURIFICATIO MARIAE ET OBLATIO PUERI JESU IN TEMPLO (Lc. 2, 22-38)

A) TEXTUS. - a) in v. 22 Vulgata habet « dies purgationis *ejus* », scl. Mariae, juxta quod in uno alterove codice graeco legitur ἁγῆς. (Hanc retinet MALDONATUS, congruentia sensus magis quam auctori-

²⁶ Sermo 15us super 'Cantica'; PL 183, 847.

tatibus criticis ductus). — Alii codd. (v. gr. D), et paucae versiones (Syrosin., Arm., Sah.) habent αὐτοῦ; quae lectio eo facilius induci potuit quo statim sequitur pronomen αὐτόν, np. puerum Jesum: est, ut videtur, posterius tentamen explicationis lectionis difficilis αὐτῶν, quae in longe majori parte codd. et versionum inveniebatur. Et, en duplex ratio (lectio difficilior, a plerisque testibus commendata), quae formam αὐτῶν praeferendam suadet, uti fit in omnibus editionibus criticis (*SODEN, *NESTLE, VOGELS, MERK).

Igitur, « purificationis eorum »: quorum? — Alii respondent; « Judaeorum », scl. purificationis quae facienda erat secundum legem judaeorum, vel purificationis in usu apud judaeos ex lege Moysis. Sententia haec est parum probabilis, quia neque in praecedentibus neque in sequentibus Judaei nominantur.

Alii intelligunt « eorum » de Maria et Jesu (ita LAGRANGE); quia etsi purificatio unam afficeret matrem, voluit evangelista uno verbo utrumque comprehendere, et matrem et filium, quia statim subjungit duas leges, quibus ipsi satisfecerunt.

Alii demum sumunt de Maria et Joseph (ita POWER, in Vb Dni., 5 [1925], pp. 33-41); nam ipsi sunt subjectum verbi sequentis « tulerunt »: uterque lege purificationis, diverso licet modo, tenebatur; Maria quatenus ipsi legi directe subjecta erat, Joseph vero, quia tamquam maritus, curare debebat, ut uxor et filius legi satisfacerent.

b) v. 38. - Vulgata legit « redemptionem Israel »: lectio tamen ex graeco certa, est « redemptionem Jerusalem » vel « in Jerusalem ». Evangelista, modum loquendi prophetis Vet. Testamenti usitatum retinens, vult totum populum per Jerusalem, ejus caput, designare. (Lectio « Israel » posset esse conformata ad imitationem v. 25.

B) *Adiuncta narrationis.* - a) Personae: aa) *Jesus*, qui « sanctus Domino » vocatur, i. e. Deo offertur et consecratur, et quidem, ut videtur, juxta legem antiquiorem; animadvertendum enim est legem respicientem primogenitos, mutationem subiisse tempore peregrinationis per desertum. — Priori tempore, primogeniti non redimebantur, sed devovebantur Dei servitio, et fiebant Ejus ministri (cfr. Ex. 13, 2 ss.; 34, 19; Num. 3, 18 sq.; 8, 16): deinde pro primogenitis substituit Deus *levitas*, qui servitio Tabernaculi mancipabantur; pater tamen debebat solvere pro filio primogenito, ut pretium redemptionis, quinque siclos post mensem a nativitate (cfr. Num. 3, 40-51; 18, 15 sq.); et hoc pretium solvere poterat cuivis sacerdoti in quovis loco, non praecise in Tabernaculo vel in Templo. — Parentes Jesu fecerunt

cum eo juxta institutum antiquius, quia hoc videbantur praecipere verba angeli nuntiantis: « Quod nascetur, *Sanctum vocabitur* » (Lc. 1, 35; coll. Ex 13, 2. 12): et Maria sic intellexisse videtur.

bb) Maria: Lex parientis haec erat; si pepererat masculum, per septem dies habebatur ut immunda; octavo die circumcidebatur infantulus; et per alios triginta tres dies debebat manere domi « in sanguine purificationis suae », vel (quia *per hypallagen* dictum est) « in purificatione sanguinis sui »: quibus transactis, ad Templum accedebat, et offerebat duo sacrificia; unum (scl. agnum) in holocaustum, et alterum (pullum columbae, aut turturem) pro peccato: quod si pauper erat, loco agni poterat substituere alium pullum columbae, seu turturem. — Si vero feminam pepererat, tempus tum immunditiae tum purgationis duplicabatur, quo elapso, eadem sacrificia offerebat; tandem sacerdos declarabat eam mundam (Lev. 12, 1-8). Maria non tenebatur hac lege, quia neque « suscepto semine » conceperat, neque in partu immunditiam ullam contraxerat. Voluit tamen eam observare, simili ducta humilitate, qua Filius suus circumcisioni non obligatus, eam subire voluit; et quidem eam observavit more pauperum, non agnum, sed duos pullos columbarum aut duos turtures offerens.

cc) Joseph, qui tamquam pater legalis Jesum Deo obtulit et consecravit.

dd) Simeon, qui non erat sacerdos (uti putavit S. CYRILLUS HIEROS. et EPIPHANIUS), et multo minus summus sacerdos (ut habetur in apocrypho Ev. Nicodemi), neque dicitur fuisse senex, quamvis textus id suggerit: sed erat homo communis, cui magnae tribuuntur laudes, praesertim ob ejus patientem Messiae expectationem, cujus adventum tan ardentibus et assiduis precibus petierat, ut a Spiritu Sancto responsum accipere meruerit, « non visurum se mortem, nisi prius vidisset Christum Domini ». Ipse, accepto puero in ulnas suas, prophetavit circa eum et circa matrem suam.

ee) Anna, cujus vita continens et pia laudatur; ipsa quoque Messiam in illo puero agnoscens, confitebatur Domino, et loquebatur de illo omnibus Israelitis.

b) Locus. — Purificatio mulierum et oblatio primogenitorum fiebat in porta Nicanoris²⁷, quae ex porticu Salomonis, in parte orien-

²⁷ Ita haec porta appellata videtur ex nomine donantis, judaei cujusdam alexandrini divitis; alii, ex Nicanore, duce Antiochi, a Juda Machabaeo devicto, cujus manus « contra Templum suspensa est » (2 Mach. 15, 33).

tali, aditum dabat in atrium mulierum. Hic Maria purificata est, hic Jesus oblatus, huc Simeon in eorum *occursum* venit: Graecos perculit speciali modo in hoc mysterio adventus Simeonis, omniaque ab ipso acta et dicta de Jesu et de ejus matre: ideo, festum Purificationis vocant « *Hypapante* » = « occursum » np. Simeonis.

c) *Tempus*: expletis diebus purgationis, quibus mulier quaelibet pariens masculum ab accessu in Templum arcebat; scilicet post quadraginta dies a Nativitate Christi: et quidem ante adventum Magorum; hunc enim postea contigisse, suo loco demonstrabitur.

C) *Divisio narrationis*. In tres partes: 1) Oblatio pueri, et matris purificatio (Lc. 2, 22-24); 2) Occursus Simeon (2, 25-35), cujus persona describitur (vv. 25. 26); factum proponitur (vv. 27. 28); verba narrantur (vv. 29-35); 3) Occursus Annae (vv. 36-38).

D) *Brevis explicatio textus*. — Jam pleraque in superioribus explicata sunt.

v. 22 - « *Ut sisterent eum Domino* »: = παραστῆσαι τῷ κυρίῳ. Hoc verbum poni solet ad exprimendum praesentationem donorum vel animalium in Templo, ut Domino in sacrificium offerrentur. (Cfr. Rom. 12, 1). Alii primogeniti post eorum consecrationem, redimebantur pretio quinque siclorum: Christus noluit redimi, sed totus et pro semper in Dei potestatem transiit, tamquam victima quae nunc offertur, suo tempore immolanda.

v. 23 - « *Adaperiens vulvam* »; est modus realisticus indicandi primogenitum: ex qua tamen locutione nihil sequitur contra Virginitatem Mariae in partu, nam Lucas his verbis non vult describere quomodo Jesus natus sit, sed est citatio immutata legis (Ex. 13, 2. 12. 15), ad inculcandum Jesum sponte voluisse se subicere legi pro filiis primogenitis latae. Deinde illa verba « *adaperiens vulvam* » in lege exprimuntur ad majorem illius determinationem: nam, cum esset onerosa, strictae suberat interpretationi: proinde illa tenebantur solum *masculi, primogeniti, vulvam adaperientes*, hoc est, primogeniti matris; ideoque non filia quamvis primogenita, non primus filius quem filia antecessisset, neque primus filius mulieris secundo nuptae, si in priori conjugio prolem habuerat.

« *Sanctum Domino vocabitur* », id est, erit sanctum sive consecratum Domino, ab usibus profanis arcebitur. (De relatione inter hunc v. et Lc. 1. 35, cfr. supra).

v. 24 - « *Et ut darent hostiam...* »: indicat alium scopum itineris Mariae et Joseph in Templum: non tantum filius erat consecrandus, sed etiam mater erat purificanda. — Lucas citat legem qua mulieres pauperes purificabantur, sed non determinat quales aves obtulerit Maria. Si aliquid in re incerta conjecturare licet, crediderim obtulisse potius pullos columbarum quam turtures, quia illi ut magis communes minori pretio emi poterant, et quia est credibile, rem fuisse magis usitam, columbas quam turtures offerre; uti forsitan ex Jo. 2. 16; Mt. 21, 12, par. conjici potest. (MALDON.).

2) *Occursus Simeon* (vv. 25-35). « *Homo justus* », id est, legis observantissimus custos: « *et timoratus* » (gr. εὐλαβής = pius et religiosus); « *expectans consolationem Israel* », hoc est, salutem messianicam, quae apud prophetas, maxime in Isaia vocatur *consolatio*, et ipse Messias a Rabbiniis « *Menahem* » vel consolator appellari consuevit²⁸. — « *Et Spiritus Sanctus erat in eo* », vel « *super eum* » (gr.). — His verbis tacite approbatur ab evangelista quidquid ponit in ore Simeonis, et simul ejus testimonio pondus additur.

v. 26 - « *Responsum acceperat a S. Sancto...* »: gr. = fuerat ei divinitus revelatum, vel divino oraculo edoctus fuerat, se non moriturum priusquam vidisset Messiam.

vv. 27-28 - Impulsus a Spiritu (Sancto), venit in Templum; et accipiens puerum e manibus Mariae in ulnas suas, benedixit Deum, effundens cor suum coram Eo in cantico laudis, in hunc modum:

vv. 29-32 - Canticum « *Nunc dimittis* ». — Spontaneitate, simplicitate et sublimitate eminent. — Dividitur in duas partes; prima (vv. 29. 30) respicit beneficium a Simeone acceptum: altera (vv. 31. 32) respicit beneficium omnibus gentibus, praesertim judaeis, collatum.

v. 29 - Simeon consolatione plenus, beatum se praedicat, et moriparatum, quia (v. 30) viso jam Messia, Salvatore, vel salute a Deo missa, *in pace* est; omnia ejus desideria sunt completa. — Attamen, (v. 31), in contemplatione beatae suae sortis minime quiescens, de salute totius mundi gaudet, et gratias agit. Hunc Salvatorem Deus misit in bonum omnium omnino hominum: Gentilibus tamen, qui densis peccati et ignorantiae tenebris obvolvebantur, Salvator venit tamquam

²⁸ Cfr. *STRACK.-*BILLERBECK, *Kommentar z. N. Testament aus Talmud u. Midrasch*, I. Ev. Matthaei, p. 66, n.

lux, radiis suis tenebras dissipans; Judaeis vero, e quorum stirpe Christus nascitur, *gloria* magna est, quae eos valde nobilitat; ipsis quoque, ut domesticis, primi et uberrimi hujus salutis fructus reservantur (cfr. Is. 60, 1-3).

v. 33 - Joseph et Maria (pater ejus et mater) admiratione tenebantur; quia in toto illo facto et in verbis Simeonis manifeste apparebat Dei interventus, et illuminatio Sp. Sancti. — «*Et benedixit illis Simeon*»; vel sensu litterali benedictionem impertiendi, (res seniori valde conveniens); vel sensu alio, «*gratulandi*», = beatos illos praedicavit, congratulatus est eis, ob talem scl. filium.

Inde, ad Mariam conversus, praedicit sortem illius pueri inter homines, quibus omnibus licet salutem afferat, multis tamen, ob malam eorum voluntatem, erit occasio ruinae. — «*Ecce constituitur hic in ruinam et in resurrectionem multorum...*». Christus erit objectum hominibus propositum, ante cujus praesentiam, et ejus causa, homines in duas acies seu castra dividuntur; multi qui videbantur stare, scandalizati de eo, respiciunt illum, *et cadent* (εις πτώσιν = in casum et ruinam); alii e contra, qui prostrati jacebant, illum fide amplectentur, *et resurgent* a propria miseria (εις ανάστασιν = in resurrectionem). «*Et in signum cui contradicetur*» = ἀντιλεγόμενον = contradictum, disputatum. — Christus igitur erit tamquam *signum vel vexillum*, quod, inter duo castra positum, ab aliis defenditur, ab aliis vero iteratis ictibus transfoditur. — Est adumbratio, vel potius prophetica descriptio sortis quam habebit missio Christi, tum ab Eo, terrenâ vitâ durante, personaliter exercita, tum quam per Ecclesiam usque in finem saeculorum exercebit.

v. 35^a - «*Et tuam ipsius animam pertransibit gladius*»: partem describit quae Mariae obtinget in his Filii contradictionibus et persecutionibus; anima ejus *dolore vehementi* (non dubio infido, ut male ORIGENES explicavit), tamquam acuto gladio transverberabitur. — Mariae *compassio* adjuncta *passioni* Filii ad nostram salutem cooperata est, et merito eam salutamus «*humani generis Corredemptricem*».

«*Ut reveleantur ex multis cordibus cogitationes*». — Id non cum sententia proxime praecedenti, quae quasi parenthetice ponitur, sed cum v. 34 nectendum est; item particula «*ut*» sensu *consecutivo* potius quam finali est accipienda; igitur, Deus destinavit Filium suum tamquam signum contradictionis; quo fiet ut palam appareat quid unusquisque de Christo sentiat, quo spiritu quisque ducatur; ut, uno verbo, mani-

festi fiant veri Christi amici et eius inimici. Indifferentes enim in causa Christi esse non possunt²⁹.

3) *Occursus Annae* (vv. 36-38). — Haec mulier accurate describitur, non tantum indicato suo nomine, sed et patris sui, = « filia Phanael », et tribu ad quam pertinebat, = « de tribu Aser », quod in Evangeliiis de nemine, praeterquam de Christo³⁰ notatur; dicitur insuper ejus aetas et condicio, dignitas et pietas; quod facit Lucas, tum ut historiae fidem conciliet, tum ut testimonium hujus mulieris de Christo majore auctoritate circumdet. Erat *prophetissa*, mulier n.p. quae intimo commercio Deo adhaerens, et speciali Sp. Sancti lumine ornata, dabat aliis monita salutis, et Dei laudes maximo fervore promebat.

v. 37 - « *Et haec, vidua usque ad annos octoginta quatuor* »: hic numerus sumendus est de aetate Annae absoluta, non de tempore in viduitate transacto: juvenis data marito, septem cum eo annis vixit, reliquos in casta viduitate. — « *Quae non discedebat de Templo* » (gr. τοῦ ἱεροῦ); in aliquo ex conclavibus super porticus atrii gentilium vel mulierum aedificatis habitabat; vel si mavis, poteris intelligere « non discedebat », tamquam dictum per hyperbolem, pro « assidue Templum frequentabat » (MALDON.). — Ibi paenitentiae, orationi atque labori « nocte ac die », hoc est *continuo* instabat.

v. 38 - Haec igitur pia mulier, eodem fere tempore ac Simeon ad portam Speciosam veniens, et videns Puerum, agnovit in eo redemptorem, et « *confitebatur Domino* », id est, Ei gratias agebat, Ejusque laudes canebat, « et loquebatur de eo », scl. de illo puero « omnibus qui exspectabant redemptionem Jerusalem » (cfr. supra)³¹.

§ 5 - ADORATIO MAGORUM (Mt. 2, 1-12)

1) *Textus*. — In v. 1 graecus habet « τῆς Ἰουδαίας » = in Bethl. *Judaeae*; quam lectionem graecam dicit HIERONYMUS esse errorem librariorum³²; legendum est, ut habetur in Vulg. « in Bethl. *Juda* »;

²⁹ Cfr. huius v 35 diversam interpretationem in *Biblica* 29 (1948) pp. 220-39, ubi T. GALLUS ostendere conatur *nexum causalem* inter utramque partem versus; et consecraria mariologica inde derivari posse putat.

³⁰ Extra Evangelia cfr. idem dictum de solo Paulo, qui se dicit *de tribu Benjamin*, Rom 11, 1; Philp. 3, 5: (de rege Saul, qui de eadem tribu erat cfr. Act. 13, 21).

³¹ Cfr. POWER, *In festo Purificationis*; in *Vb Dni*, 5 (1925): pp. 33-41.

³² Lectio (en B. *thes Ioudaias*), quam S. HIERONYMUS dicit « errorem librariorum » (Comm. in Mt., h. l.), et quae omnes pene codd graecos invasit, nata est fortasse

hac enim forma vocatur semper in Vet. Test., et etiam hîc in allegatione Mich. 5, 2 (Mt. 2, 6).

2) *Adjuncta narrationis.* — A) *Personae:* — Quinam erant Magi? — Ex toto contextu apparet Magos adoratores Christi, fuisse sapientes astronomiae vel etiam astrologiae cultores; nam ex apparitione astri inusitati, fulgentissimi, deducunt natum fuisse regem judaeorum. Non est improbable magos didicisse a judaeis qui in eorum terra erant, et Balaam praenuntiasset adventum regis Messiae metaphora *stellae* (Num. 24, 17), et tempus adventus Messiae jam appropinquare. — Popularis opinio eos dicit *reges*; hoc tamen videtur deductio vel praepropera accommodatio textus Ps. 71, 10 sq.; « Reges Tharsis... reges Arabum et Saba... » — Eadem traditio dicit fuisse *tres*, quorum nomina sunt, Melchior, Gaspar, et Balthasar; numerus ternarius est iterum deductio e numero donorum (auro, thure et myrrha); in monumentis antiquitatis christianae, modo tres, modo solum duo, nunc quatuor, nunc etiam plures (apud Syros, duodecim) numerantur.

B) *Locus:* Unde et quo venerunt? Matthaeus modo aliquantulum vago exprimit regionem unde magi venerunt: « ἀπὸ ἀνατολῶν = *ab oriente* ». Ad determinationem regionis multae sententiae excogitatae sunt; alii ponunt Persiam³³, alii Mesopotamiam, alii Babyloniam vel Chaldaeam, alii demum majori, meo iudicio, probabilitate, cogitant de *Arabia*; in cuius favorem hae militant rationes:

a) in sacris litteris per *orientem*, respectu Palaestinae et praesertim respectu Jerusalem, solet communiter designari terra transjordania et trans mare Mortuum, quae absque praecisis finibus versus orientem protenditur; dum Babylonia stat *ex aquilone* (cfr. v. gr. Jer. 1, 14); et hoc geographice multo verius est de Mesopotamia et de Persia. b) dona allata possunt etiam in confirmationem Arabiae allegari; apud omnes, ea est terra classica thuris et myrrhae, omniumque aromatum. c) Inter Patres, illi qui in hac re speciali auctoritate gaudent, quia sunt Palaestineses, et veram traditionem melius noscere poterant, scilicet, IUSTINUS³⁴, et EPIPHANIUS, (quibus adiunguntur latini

ex studio distinguendi Bethlehem in qua natus est Iesus, ab alia eiusdem nominis civitate in *Galilaea*, in Tribu Zabulon (cfr. Ios. 19, 15).

³³ Cfr. P. GIUSEPPE MESSINA, *I Magi a Bethlemme*, (Romae, 1933). Hujus opinionis est quoque MALDONATUS, in h. l.; et G. RICCIOTTI, *Vita di Cristo*², (Roma, 1940), n° 252.

³⁴ *Dial c Tryph.* 77 ss. (PG 6, 656 ss).

TERTULLIANUS³⁵ et HILARIUS), dicunt Magos venisse ex Arabia: huic opinioni, inter modernos adstipulantur UBALDI³⁶, HETZENAUER³⁷, LAGRANGE³⁸, alii. — Quod autem in antiquis picturis coemeteriorum christianorum³⁹, et in ipsa Basilica Nativitatis in Bethlehem⁴⁰, Magi adorantes Iesum exhibeantur induti more persico, non probat eos ex Persia venisse: sed pictores eis dederunt habitum illius regionis in qua Magi maxime florebant.

Quo venerunt? In Jerusalem, ubi de nato rege judaeorum quaerunt; et deinde in Bethlehem, ubi in domum intraverunt; quod potest intelligi, vel de spelunca in qua Christus natus est, quam Joseph ad habitandum accommodasset (LAGRANGE), vel melius de domo urbis proprie dicta, in quam S. Joseph Mariam et Jesum transtulit post primos dies, honestiorem et commodiorem locum pro ipsis providens.

C) *Tempus*: Ex Matthaei notitiis non potest certo definiri: attamen hoc saltem videtur constare: Magos non venisse ante praesentationem pueri et purificationem Mariae in Templo die quadragesimo post partum; a) quia incredibile est Joseph exposuisse certo periculo vitam Infantis, eum portando ad Jerusalem, ubi Herodes inhiabat ejus sanguini, et crudele decretum interfectionis ediderat. b) quia ex diligenti inquisitione circa tempus apparitionis stellae, pro comperto habuit Herodes puerum ante unum annum vel duos natum fuisse (2. 16); nam stellae apparitio probabilius in ipso ortu Christi ponenda est juxta ideam astrologicam magorum; vdl. clarorum virorum ortum apparitione unius alteriusve astri signari: et etiam ex verbis magorum (v. 2) apparet, eos habuisse stellae apparitionem tamquam signum regis jam nati; dicunt enim: « Ubi est qui natus est..., vidimus enim stellam ejus... »: et licet admittatur Herodem in decreto interfectionis tempus auxisse ad majorem exitus securitatem, tamen illa determinatio duorum annorum (a bimatu et infra), spatium temporis 40 diebus longius certe exigit. Igitur Jesus adoratus a magis erat anni unius, vel unius cum dimidio; quod fortasse confirmatur ab illis picturis coemeteriorum, in quibus scena magorum repraesentatur, et Jesus non in praeseptio,

³⁵ *Adv. Iud.* 9 (PL 2, 659): et adv. Marc., 3, 13).

³⁶ *Introd. in s. script.*, I, th XVII, p. 327 (Romae, 1886).

³⁷ *Comm. in Gen.* (Graecii et Viennae, 1910), ad Gen. 25, 6: (p. 364).

³⁸ *Év selon St Matth*, in h. l. (Paris 1927).

³⁹ Cfr. I. WILPERT, *Le pitture delle Catacombe romane*, pp. 176 ss. (Tavole 60. 116. etc).

⁴⁰ Cfr. VINCENT-ABEL, *Bethléem et la Basilique de la Nativité*: (Paris 1914).

neque fasciis involutus, sed jam grandiusculus, vel in throno sedens apparet.

At, si haec ita se habent, nonne exurgit difficultas contra adorationem in *Bethlehem*, ubi Mt. ponit eam, cum Lc. animadvertat sanctam Familiam, statim post Purificationem die quadragesimo, Nazareth in Galilaea petiisse? (Lc. 2, 39). — *Resp.*: Conciliatio Mt. et Lc. in hoc loco duobus modis fieri potest. — Ante omnia, adoratio magorum locum habuit absque dubio in *Bethlehem*, uti ex contextu narrationis Mt. evincitur. — Indicatio autem Lc. 2. 39 intelligenda est vel de profectione in Nazareth ad breve tempus, ut ibi rebus compositis, in Bethlehem se transferret sancta Familia, domicilium ibi constitutura; (forsitan enim putavit Joseph voluntatem Dei esse ut ibi sedem figeret, ubi Christus natus erat); aut de hac profectione, et simul de alia definitiva post reditum ex Aegypto, quam expresse commemorat Matthaeus (2, 23). Lucas enim nihil dicturus, ob rationes sibi bene visas, de illis quae evenerunt inter praesentationem Pueri in Templo, et Ejusdem iter post duodecim annos in Jerusalem (2, 42 ss.), omnia illa quae Matthaeus narrat omittens, quin ea neget, transfert definitive sanctam Familiam in Nazareth. — Quod Joseph in Bethlehem sese transtulerit, postquam in Nazareth modicam substantiam familiarem disposuit, valde probabile apparet ex eo quod de Aegypto redux, volebat in Bethlehem ire (Mt. 2, 22); sed timens Archelaum in *Judaea* regnantem, ex angeli monitu ivit in Galilaeam, in Nazareth. — Ita omnia bene constant.

3) *Divisio narrationis*: in tres partes apte fit; a) Iter Magorum usque ad Jerusalem, ubi de rege nato quaerentes, per competentes magistros, adductâ prophetiâ Michaeae, edocentur (2, 1-8);

b) continuatio itineris usque Bethlehem, praecunte stella (v. 9. 10);

c) Puerum adorant eique munera offerunt (vv. 11. 12).

4) *Explicatio textus*. — v. 1 - «In diebus Herodis regis»; haec circumstantia notatur speciali modo propter ea quae sequuntur de persecutione Infantis ab Herode.

v. 2 - «Ubi est... rex judaeorum?»: Haec appellatio supponit Magos audivisse a judaeis qui probabilissime in eorum regione erant, Messiam regem venturum, et tempus ipsius adventus jamjam instare. Unde ipsi, qui ex astris tempora supputabant, et ipsa astra hominum, praesertim illustrium, nativitati praesidere censebant, intulerunt ex

apparitione stellae regem judaeorum natum esse. — Dei providentis consilio factum fuerat, ut judaei per totum mundum dispersi, spem messianicam ubique ingererent; et monumentis historiae et litteraturae notum est, circa tempus Christi, omnium oculos versus Orientem (pressius versus Palaestinam), unde Salvatorem oriturum sperabant, fuisse conversos. Non est igitur mirandum, quod Magi de rege judaeorum quaerant.

« Vidimus enim *stellam ejus* in Oriente »: loquuntur juxta opinionem illam vulgarem, hominum nativitati praesidere stellas vel phaenomena astronomica, et ex illis posse fata recens nati praedici. *Stella magorum* multis modis explicata est: a) alii post KEPLER (1603) intelligunt de conjunctione Jovis et Saturni (cum Marte accidit a. 1604) in signo Piscium, quae locum habuit anno 747 U. C. = 7 annis ante aeram vulgarem;

b) alii de stella sensu stricto, hoc est, de stella fixa, quae tunc primo visa fuerit mirabili claritate;

c) alii de stella errante, sive de *comete*: (Ita jam ORIGENES; item PATRIZI, PERSERICO, LAGRANGE);

d) alii tandem de aliqua meteoro, eaque sive supernaturali, sive naturali, sed a Deo ordinata ad indicandam Christi nativitatem.

Quaecumque explicatio assumatur, debet indicationibus textus facere satis; id est, debet explicare non tantummodo commotionem vehementem magorum ex illius visione, sed etiam gestus *quasi rationales* illius astri; ejus scl. apparitionem et occultationem, ejus profecionem et stationem, positionem quoque illius in caelo non sidereo sed aëreo, et quidem tam proximam terrae ut domum indicare posset.

Prima opinio de conjunctione planetarum non congruit verbo adhibito ab evangelista: « ὁ ἀστὴρ = astra singularia, vel singulas stellas designat ⁴¹: congregatio stellarum vel constellatio exprimitur graece per τὸ ἄστρον » ⁴²; et neutrum verbum exprimit conjunctionem planetarum. — Praeterea, haec opinio, simul cum aliis duabus sub litt. b) et c) notatis, non satisfaciunt textui nisi ex parte; posset quidem explicari admiratio magorum, sed non gestus stellae (v. 9). Igitur admitenda videtur cum plerisque Patribus quarta sententia de aliqua meteoro mirabili, vel de luce portentosa, simili columnae ignis quae filios Israel per desertum tempore nocturno ducebat (Ex. 13, 21 sq.).

⁴¹ Cfr. 1 Cor. 15, 41.

⁴² Cfr. Lc. 21, 25; Act. 27, 20.

— Illud signum extraordinarium conspicientes magi, illustrante et movente intus gratia divina, cognoverunt regem judaeorum quem exspectabant fuisse jam natum, et ad Eum adorandum itineri sese commiserunt. Magos, gratia divina intus illuminante, sensum stellae percepisse dicit S. LEO M. = «...Praeter illam *stellae speciem*, quae corporeum incitavit obtutum, fulgentior veritatis radius eorum corda perdocuit »⁴³.

v. 3 - « Audiens autem *Herodes rex* »: Herodes rex, regi judaeorum opponitur; Herodes, rex judaeorum a Romanis nominatus, audiens loqui de rege judaeorum nato, « turbatur », eo quod timet regni sui amissionem: « *et omnis Hierosolyma cum illo* »; turbatur quoque vel commovetur civitas, sed ex alia ratione: spe np. liberationis a novo rege operandae; exspectabant Messiam proxime venturum; nunc audientes ipsum iam natum commoventur gaudio, et simul turbantur, quia iuxta ideas judaicas salutem a Liberatore perficiendam debebant praecedere « Dolores Messiae », hoc est, periodus tribulationum et dolorum pro populo.

v. 4 - Herodes convocat duces *religiosos* populi, « *Principes sacerdotum, et Scribas* », ut ipsi indicent ubi rex judaeorum, qui nomine biblico appellatur *Christus*, nasci debeat⁴⁴. — Non videtur Herodem convocasse integrum *Synedrium*, nam nihil dicitur de « senioribus populi », qui potius quam religiosas, judiciales et civiles causas tractabant.

v. 5 - Interrogati absque ulla titubatione respondent: « *In Bethlehemi Judae* ». (Hic iterum in graeco textu habetur « τῆς Ἰουδαίας » sicut in v. 1: cfr. ibi).

v. 6 - Suam responsionem, allegatâ *ad sensum* prophetiâ Michaeae, confirmant; si verbotenus propheta et evangelista comparantur, levis oritur difficultas; ille enim vocat Bethlehem « *parvulum* in millibus Juda », sive inter illas urbes Judae quae mille incolas habent, dum in Mt. 2, 6 Bethlehem dicitur « *nequaquam minima* in principibus Juda », hoc est, inter urbes praecipuas Judae. — Ut patet ex simplici lectione, Bethlehem consideratur in utroque loco sub diverso aspectu: quae in propheta, ratione habita incolarum, appellatur « *parvula* », in evangelio, ratione habita dignitatis quae ei accessit ex nativitate Christi (Rectoris sive Pastoris populi Israel), jure dicitur « *nequaquam minima* ».

⁴³ *Sermo IV in f. Epiph. (PL. 54, 246).*

⁴⁴ Cfr. supra in Prolegomenis, quinam veniant appellatione « *Principes sacerdotum* », et « *Scribae* ».

v. 7-8 - Herodes de loco nativitatē Jesu per scribas edoctus, iniit consilium perdendi eum: et vocans *Magos* secreto, omni diligentia exquisivit ab eis quo tempore stellam primo viderint, ut hinc scire posset quando Christus fuerit natus; deinde indicans eis Bethlehem ut locum nati regis, simulata pietate finxit se quoque velle eum adorare, postquam ipsi omnia quae circa Puerum sunt accurate investigantes, ad eum fideliter retulerint.

v. 9 - Magi, iter versus Bethlehem arripientes, viderunt eandem stellam, quam viderant in Oriente, eos antecedere viam demonstrando, donec perveniens in Bethlehem, *stetit* (constitit) *supra locum, ubi erat puer*. — Haec nequeunt dici de qualibet stella naturali, ordinarias leges sequenti; sed miraculum aliquod statuere necessarium videtur; non tamen miraculum tale quod plura alia supponat, sed quod unicum sufficiat; cujusmodi esset, quod stella illa, vel potius meteorus, *stellae speciem* (cfr. verba S. LEONIS supra citata) habens, fuerit a Deo nunc creata; sive jam existens, fuerit divinitus ordinata ad hoc ut Christum natum Magis indicaret; quae proinde omnia peragere potuit quae in textu ipsi tribuuntur; vcl. modo apparere, modo se occultare, lente ambulare spatio aliis astris insolito, domum signare, stare: haec omnia-inquam- peragere potuit, quin ulla omnium astrorum inter se arcte connexorum perturbatio oriretur.

v. 10 - Gaudio supra modum inenarrabili perfusi sunt Magi, videntes stellam: hoc multo melius explicatur, si eam ab aliquo iam tempore non amplius viderant; scl. si ex quo ipsam apparere signis specialibus circumdatam conspexerant in terra eorum, et eam diligenter observantes acceperant uti signum nati Regis, et gratiâ Dei aspirante moti fuerant ad illum quaerendum, illam stellam non viderant: non enim indigebant ejus ductu ut Hierosolymam venirent⁴⁵. Sed nunc, in praemium diligentiae et sollicitudinis quam ostenderant, necnon ad confirmationem et augmentum fidei eorum, facit Deus stellam iterum apparere, et eos ineffabili gaudio replet.

v. 11 - Locus ubi erat Puer, super quem stella consedit, nunc magis declaratur per vocem *domus*, quae sensu proprio accipienda videtur cum MALDON. et plerisque modernis; maxime si attenditur visitationem Magorum a nativitate Jesu uno saltem anno ab invicem separari. — *Domum* igitur illam intrantes, *viderunt* (Vlgt.=invenerunt) Puerum..., et «*proidentes adoraverunt*». In hac actione Magorum non

⁴⁵ Cfr. * BENGEL, *Gnomon Novi Testamenti*.

simplex obsequium Orientalibus salutantibus consuetum continetur; sed totus contextus exigit aliquid amplius: iter incommodum impigre susceptum, diligens inquisitio in Jerusalem, gaudium vehemens de stellae apparitione, dona pretiosa Puero oblata, indicant illos in Puero adeo paupere non humanum regem vidisse, sed dignitatem supra humanam in eo agnovisse: obsequium ergo eorum fuit *religiosum, ex fide procedens*, immo cum Patribus possumus illud intelligere de adoratione proprie dicta, quae soli Deo debetur.

« Et apertis *thesauris* suis », id est, *theis* suis ⁴⁶ in quibus dona reposita habebant, « *obtulerunt ei munera*; vdl. *aurum, thus, et myrrham* »: singuli singula, non omnes omnia; « credibilis enim est -ait MALDON. — diversa quam eadem omnes munera dedisse: quod id magis sit usitatum, et gratius accipientibus, honorificentius dantibus esse so-leat ». — Communi consensu adnectunt Patres his donis symbolicam significationem: ita ut aurum designet regiam dignitatem infantis, thus ejus divinitatem, myrrha vero humanitatem et condicionem ejus mortalem (Alii aliter). — *Thus* extrahitur ex arbore quadam odorifera *Bosvellia* dicta, quae praesertim in *Arabia* et *Somalia* abundat ⁴⁷. *Myrrha* in iisdem regionibus excolitur, et est aroma resinosum, e trunco arboris gummiferae (Goma) inciso fluens, quod tamen aëri expositum arefit et durescit. — Adhiberi solebat ad cadavera condienda, et etiam ad alios usus.

N. B. - Sicut appellatio « rex judaeorum » Christo infanti a Magis data, resumpta est a Pilato ex contemptu et a judaeis irridentibus in Passione Christi: ita myrrha a Magis Christo in obsequium oblata, data est quoque a militibus Christo in Cruce sitiendi (Mc. 15. 23), et fuit etiam ultimum donum amoris quod a Nicodemo accepit, qui ad sepulturam ejus donavit « mixturam myrrhae et aloes, quasi libras centum » (Jo. 19, 39).

Illam dona proculdubio solacio fuerunt S. Familiae in magna tribulatione exsiliū, quod statim subire debuerunt.

v. 12 - Magi, Herodis versutiam haud suspicantes, ad eum cuncta narraturi juxta conductum reversi fuissent, nisi divinitus admoniti inter

⁴⁶ *Thesaurus* sensu thecae seu scrinii, in quo thesauri asservantur; Prov. 8, 21; Deut 28, 12.

⁴⁷ Incensum a Magis oblatum dicitur graece *λίβανος* (ab hebr. « *laban* » = albus fuit, et « *lebona* » = thus) a colore albo dictum, quia thus album, teste PLINIO (*Hist. nat.* 12. 14), utpote purissimum, omnibus aliis speciebus incensi praeferebatur. Vox latina « *thus* » sumitur a rad. *θεύω* « sacrificare », quia omnibus sacrificiis thus erat admiscendum (Lev. 2, 1. 2. 15. 16; 6, 15; etc.).

somnium, aliam viam tenuissent. Loco eundi recta Septentrionem versus, et ingrediendi Jerusalem, perrexerunt ad Orientem, versus mare Mortuum, prope cujus superiorem partem trajecerunt Jordanem; vel ut securius adhuc insidias Herodis vitarent, ad Austrum euntes, vallem 'Araba pertransierunt, et inde patriam petierunt.

CAPUT IV

PERSECUTIO INFANTIS (Mt. 2, 13-22)

§ 1 — FUGA IN AEGYPTUM (Mt. 2, 13-15).

v. 13 - *Intimatio fugae.* « Qui (Magi) cum recessissent, ecce Angelus Domini... »; hic modus loquendi videtur indicare, intimationem Angeli haud multo post discessum magorum factam fuisse; forsitan prima nocte; nam et contextus hoc indicat, et adjunctorum consideratio id suadet; etenim Herodes, suspicax qui erat et crudelis, ex Magorum mora in timore suo confirmatus, statim in furorem agendus erat, et necem Infantis ordinaturus, sicut et fecit; ideo fuga statim intimanda et capienda. Intimatio fit Josepho, uti capiti familiae, et fit *inter somnium* (ut semper apud Mt. divinae revelationes; cfr. praeter quinque casus in historia Infantiae, etiam Mtt. 27, 19 de uxore Pilati): in ea indicatur et locus quo fugiat, et tempus quod ibi permaneat, et ratio fugiendi: locus (Aegyptus), et praesertim tempus modo sat vago indicantur, quo major appareat Josephi oboedientia. *Usque dum dicam tibi*, sine ulteriori explicatione, incertam relinquebat durationem exsilii, et Josephum divinae Providentiae se committere cogebat. Ratio fugae haec datur; quia Herodes quaesiturus est Puerum ad interimendum eum.

v. 14 - *Mandati exsecutio:* Joseph, nulla interposita mora, accipit Puerum et matrem ejus, et ipsa nocte iter arripit versus Aegyptum, insano Herodis furori Jesum subtrahens: e Bethlehem per Negeb itinere 5 vel 6 dierum, in Aegyptum pervenire potuerunt. — Locus Aegypti ubi S. Familia constitit, ignoratur: multi sunt pagi vel urbes quae de commoratione S. Familiae gloriari volunt, inter quas urbs Cairo, atque etiam Matarich prope Heliopolim plurima suffragia ferunt¹.

¹ Cfr. A. VITTI, S. J., *S. Familia in Aegypto ubinam juxta Apocrypha constiterit*, in *Vb Dni*; 9 (1929), pp. 3-13.

v. 15 - *Impletio prophetae*: « Et erat ibi usque ad obitum Herodis »: quod antea modo vago dicebatur, « usque dum dicam tibi », nunc magis determinatur, = *usque ad obitum Herodis*; haec tamen verba non plane definiunt, quousque S. Familia in Aegypto remanserit; particula enim εως = « usque ad » ita signat aliquem terminum, ut non excludat tempus posterius. — Tamen in hoc loco videtur illud excludere, ex modo loquendi vv. 19. 20; adeo ut mors Herodis sit etiam terminus exsilii: Herodes vero mortuus est paulo ante Pascha anni 750 U. C. (= 4 ante Ch.). Unde illo ipso anno, vel paulo post facta est Josepho intimatio revertendi.

Sed adhuc restat cognoscere terminum a quo exsilium incepit: si Magorum visitatio ponitur post unum annum vel unum cum dimidio a nativitate Christi (Mt. 2, 7. 16), et haec juxta probabiliorem sententiam contigit anno 746-747 U. C., pro commoratione aegyptiaca restant duo *vel tres anni* (scl. a 747-8 ad 750-1)². Alii multo brevioram eam faciunt, np. paucas hebdomadas, (LAGRANGE tenet unum mensem durasse); alii usque ad 7 vel 8 annos eam extendunt, (ita presertim apocrypha), quam sententiam 7 annorum Glossa ordinaria³ defendit; ejusque auctoritas, qua toto medio aevo gavisata est, causa fuit ut haec sententia fere communis evaderet, quamvis nullo historico argumento firmata⁴.

Evangelista notat Deum hoc disposuisse, ut adimpleretur quod in Osea 11, 1 scribitur: « Ex Aegypto vocavi filium meum ». Quae verba etsi litteraliter dicta sunt de populo Israel, quem Deus titulo filii, imo filii primogeniti honestaverat (Ex. 4, 22), et ex Aegypto per manum Moysis eduxerat; tamen, quia filius ille adoptivus typum gerebat filii veri et naturalis, np. Jesu-Christi, verba prophetae nunc plene et proprie implebantur.

² Hanc plus minus durationem aegyptiaco S. Familiae exsilio concedebant (np. tres annos cum dimidio) expositores illi Apocalypsis, qui Apoc. 12, 14 de hoc facto vitae Christi intelligebant. Mulier, mater filii masculi (Maria, Mater Jesu) fugit in desertum ob persecutionem draconis (Herodis), ibique manet « *per tempus et tempora, et dimidium temporis* » (per 3, 1/2 annos). (Cfr. ARETHAS CAESARIENSIS *Comment. in Apoc.*: apud Migne, P. G. 106, 669 sq.: Item *ROSENMÜLLER, *Scholia in Nov. test.*, ad hunc loc.).

³ Auctor « Glossae ordinariae » habetur WALAFRIDUS STRABO, saec. IX Abbas O. S. B. († 849) cfr. P. L. 113-114.

⁴ Cfr. RUFFINI, *Chronologia Vet. et Nov. Test.*....; pp. 120. 125.

§ 2 — CAEDES INFANTIUM BETHLEHEMITARUM (Mt. 2, 16-18).

v. 16 - «Tunc, Herodes, videns quoniam illusus esset a Magis, iratus est valde». *Tunc*, gr. τότε potest *per se* sumi tamquam simplex formula transitionis, sine speciali significatione temporali; in hoc tamen loco vim temporalem habere videtur, quia ipse modus narrandi quamdam fert festinationis speciem, quasi facta sine intermissione sibi succedentia proponerentur (cfr. vv. 13. 16. 19). Ideo, statim post discessum Magorum fugaeque intimationem Josepho factam, transacto uno vel altero die, quo Magos Herodes frustra expectavit, decretum interfectionis Infantium dedit. — A Deo potius quam a Magis irrisus, insano furore correptus est; — «et mittens» scl. satellites suos, «occidit» id est, fecit occidere «omnes pueros» masculos, «in Bethlehem et in omnibus finibus ejus», id est, in omnibus locis quae Bethlehem circumstabant, et ad eam pertinebant (sobborghi, case isolate fuori le mura); «a bimatu et infra, secundum tempus...». — E notitiis Magorum circa stellam potuerat Herodes inferre, Jesum quem ad necem quaerebat, ante unum annum vel paulo amplius natum esse: ideo tempus auxit ad biennium, quo certius Jesum in caede comprehenderet; ex quo certe eruitur Salvatorem esse tunc biennio minorem.

Numerus infantium interfectorum nequaquam est exaggerandus: si omnia perpenduntur adjuncta, dicendum erit, non excessisse quindecim aut viginti; nam Bethlehem erat urbs parva 1500 aut 2000 incolarum; natalitas aequae fere distribuitur inter utrumque sexum; aliqui nascuntur mortui, et proculdubio illis duobus annis nonnulli mortui erant; en rationes, quae ad parvum numerum statuendum movent⁵.

Hic numerus ex una parte posset explicare silentium Jos. Flavii de hoc facinore, nam inter multas Herodis crudelitates, quas in populum et vel in suae familiae membra exercuit, occisio 15 vel 20 pueros poterat res ordinaria, adeoque praetermittenda, videri: ex alia vero parte sufficiens est ad justificandam allegationem prophetiae de magno et inconsolabili luctu Rachelis matres bethlehemitas figurantis.

vv. 17. 18 - Prophetia Jeremiae nunc impleta dicitur: eam citat evangelista modo libero quoad verba, fideli quoad sensum. Jeremias

⁵ HOLZMEISTER ponit 80 vel amplius occisos fuisse: Verb. Dni, 15 (1935) pp. 373-79.

describit miseram populi iudaici condicionem religiosam et politicam, poenam gravissimam a Deo immissam propter violatum foedus; np. interitum regni, destructionem urbis Jerusalem, combustionem Templi, necnon abductionem populi in captivitatem: populus a Nabuzardan, principe militiae Nabuchodonosoris, in Rama, vico tribus Benjamin congregatur (Jer. 40, 1), ut inde iter exsiliū sumat in Babylo-niam. Tunc, propheta, eleganti prosopopaea inducit Rachelem, personam totius populi agentem, quae e tumulo suo egrediens sortem infaustam populi amare lamentatur. — Rachel, quae erat mater Benjamin, (cujus tribus *de facto ad regnum Juda* pertinebat), et Joseph, (qui per filios suos Ephraim et Manasse, pater *regni Israel* potest appellari), optime assumebatur ad repraesentandum integrum populum, cujus ruinam deflet. — Apte quoque repraesentare valet matres bethlehe-mitas, quia prope Bethlehem sepulta est (Gen. 35 16-20). Planctus ille in captivitate populi quondam editus, nunc in strage innocentium puerorum merito dicitur impletus, sicut causa illius infortunii, violatio np. foederis, nunc quoque in rejectione Messiae qui ad necem quaeritur, plenius adimpletur.

Quaeri potest, an indoles typica verborum Jer. 31, 15 sistat in planctu Rachelis ob ruinam populi, an etiam ad causam hujus ruinae protendatur: np. ad defectionem antiqui populi a Deo, cui praesens rejectio Messiae responderet? — Ita sane opinatur P. RUFFENACH³³ et P. KNABENBAUER. — At hoc videtur limites textus excedere; evangelista enim nullam aliam planctus Rachelis causam commemorat praeter violentam filiorum suorum ablationem: « plorat et renuit consolari, *quia non sunt* »; alia causa ulterior planctus matris vel calamitatis filiorum non exprimitur. Profecto, illa olim calamitas ob peccata populi inducta est; haec vero ob insani regis crudelitatem. (Ita etiam P. CONDAMIN, *Le livre de Jérémie*; et P. LAGRANGE, *L'Évang. de S. Mt.* in h. l.).

§ 3 — REDITUS EX AEGYPTO (Mt. 2, 19-23).

v. 19 - Sancta Familia demorata est in Aegypto juxta angeli monitum, « usque dum dicam tibi ». Et « defuncto Herode, — cum esset prope septuagenarius, — angelus denuo monet in somnis Joseph, ut revertatur in terram Israel ». Hic merito notant interpretes sobrietatem Matthaei, qui cum occasione mortis persecutoris potuisset tot crudelitates de eo narrare, ut execrabilis fieret lectoribus suis, vel saltem

⁶ Cfr. RUFFENACH, *Rachel plorans filios suos*, in Vb. Dni, 4 (1924), pp. 5-7.

horribilem ejus mortem ut poenam suorum criminum exhibere (prout facit Jos. FLAVIUS, *Antiq.* 17, 6. 5; 8. 1), ab omni epitheto abstinet, et mortem ejus voce communi = τελευτᾶν exprimit. Non parva commendatio valoris historici evangelistae, qui de factorum veritate tantum sollicitus, nullo passionis aestu abripi se sinit. — Quamvis clare omnino non constet e textu, utrum apparitio angeli secuta sit statim post mortem persecutoris, hoc tamen videtur probabilius ex contextu, ut supra ad v. 15 diximus.

v. 20 - «...Vade in terram Israel»: indicatur ei Palaestina in genere, sicut antea (v. 13) Aegyptus; deinde vv. 22 sq. nova revelatione determinatur et provincia (Galilaea), et ipsa civitas (Nazareth), quo pergere debet. «Defuncti sunt enim, qui quaerebant animam pueri»: dicitur in plurali, quamvis referatur solum ad Herodem (cfr. v. 19); est pluralis, qui dicitur, *categoriae* ⁷; ac si diceret; «nemo amplius exstat, qui puerum persequatur»: vel est imitatio locutionis Ex. 4, 19, qua iisdem verbis res similis exprimitur; ibi Pharaos, hinc Herodes; ibi Moyses, Liberator populi Israel a captivitate aegyptiaca, hinc Jesus, Salvator omnium hominum a captivitate peccati per illam figurata.

v. 21 - «Qui consurgens...» Executio adamussim mandato respondens. In hoc versic. «terra Israel», quin suam generalem significationem amittat, signat speciali modo Judaeam.

v. 22 - «Audiens autem quod Archelaus regnaret...»: cum in Judaeam pervenit, audivit Archelaum regnare ibi pro Herode. Quod nunc primo sciat Joseph Archelaum in Judaea Herodi successisse, confirmat quod antea diximus de admonitione angeli mature post mortem persecutoris facta: cognovit forsitan priorem testamenti Herodis dispositionem in favorem Antipae, ignoravit vero mutationem ultimae voluntatis in favorem Archelai, scriptam paucis antequam moreretur diebus. (Cfr. J. Fl., «*Antiq.* L. 17, c. 10). Quod dicitur «Archelaum regnare», juxta usum populi loquitur; cum patri regi successerit, cum statim post patris mortem rex a militibus sit acclamatus, rex dicebatur communiter, quamvis Augustus solum titulum *ethnarchae* ipsi concesserit. — «quod regnaret in Judaea»; quamvis *ethnar-*

⁷ Cfr. U. HOLZMEISTER, *De plurali categoriae in Novo Testamento et Patribus adhibito*; in *Biblica*, 14 (1933), pp. 68-95; praesertim p. 72

chia Archelai etiam Samariam et Idumaeam comprehenderet, Judaeam solam evangelista nominat, quia ea sola in casu praesenti ipsius interesset. — « Timuit illo ire »: ex his verbis plures jure inferunt S. Joseph cogitasse sedem figere in Judaea, probabiliter in ipsa Bethlehem, (imo ibi sedem jam fixisse, antequam exsul in Aegyptum iret, ut videtur deduci ex narratione de Magis, *in Bethlehem, in domo, post unum annum* vel amplius a nativitate Christi Ipsum adorantibus): nec enim dicit, « timuit *illac* pertransire », sed « timuit *illo* ire », vel, ut graecus habet, « timuit *illuc* divertere », ut stabili utique modo remaneret: si de solo transitu, vel de brevi dumtaxat commoratione ageretur, non adeo timendum fuisset, facile enim incognitus manere potuisset. « Et admonitus *in somnis* (— hoc jam *quarto* monet evangelista —) secessit in partes Galilaeae », ubi dominabatur tetrarcha Herodes Antipas, homo apathicus, nec adeo crudelis ut pater suus et frater: ⁸.

v. 23 - « ...habitavit *in Nazareth* »: ibi Puer Jesus debebat adolescere, et vitam occultam triginta ferme annorum agere. « Ut adimpletur quod dictum est *per prophetas*; Quoniam *Nazaraeus* vocabitur ». — In commoratione Nazarethana Jesu videt evangelista *prophetias* adimpletas, juxta quas Jesus appellandus erat *Nazaraeus*. — Cum hujusmodi prophetia in nullo loco legatur, quaerunt interpretes quomodo S. Matthaeus citare potuerit verba prophetica quae nullibi inveniuntur, et qualis sit sensus verborum ejus. — Jam S. JOANNES CHRYSOSTOMUS ad volumen vel locum voluminis deperditi alicujus prophetae confugiebat. Sed assertio non demonstratur, nec necessaria est; quia adest alia explicatio, quam ipsa verba evangelistae suggerunt. Dicit « *per prophetas* »: hac locutione generali satis indicat se nolle prophetiam aliquam determinatam allegare, sed sensum generalem et quasi compendium omnium vel nonnullorum vaticiniorum Veteris Testamenti, ex quibus indoles generalis Messiae vel aliqua Ejusdem proprietas derivabatur. — Sed qualis tandem est haec indoles seu proprietas? — Adest hinc proculdubio lusus verborum, neque inusitatus neque indignus apud auctores sacros; ad quem detegendum, opus esset cognoscere graphiam hebraicam nominis urbis Nazareth; sed cum haec nusquam in Veteri Testamento nominetur, neque in aliis scriptis hebraicis praerabbinnicis notis occurrat, nonnisi conjecturalis solutio dari potest. Sunt qui derivant nomen ab hebr. « *nazir* »

⁸ Si Joannem Baptistam decollare jussit, hoc invitus fecit, potius amore mulieris captus, quam ex propria indole haud sanguinaria. (Cfr. Mc. 6, 14-29).

= sanctus, vel consecratus Deo; alii a « nazôr » (ex rad. « zûr » = opprimere, humiliare, coarctare, conterere), unde Messias diceretur humiliatus, tribulatus, patiens; profecto figura Messiae patientis et humiliati omnibus fere prophetis familiaris est. — Alii demum nomen Nazareth trahunt a rad. « našar » = viruit, floruit; et conferunt nomen cum Is. 11, I ubi Messias appellatur « neşer », = surculus, ramus viridis (quod verbum Vulg. vertit « florem » = et *flos* de radice ejus [Jesse] ascendet); similique nomine (vdl. « şemah » = germen) appellatur a Jer. 23, 5; 33, 15; et describitur a Zacharia 3, 8; 6, 12, etc. — Haec tertia explicatio est sat communis inter scriptores de re biblica et videtur magis fundata quam aliae: a) ex loco citato, in quo Messias vocatur « neşer », dum nullibi invenimus Eum « nazir » vel « nazôr » appellatum: b) probabilius nomen urbis Nazareth cum *şade*, non cum *zain* scribebatur, sicut colligi forsitan potest ex interpretatione SS. Paulae et Eustochii a S. HIERONYMO, optimo in re magistro, instructorum: ipsae e Locis sanctis scribentes ad Marcellam, nobilem matronam romanam, eam invitant ad invisenda loca illa, et de Nazareth hoc dicunt; « Ibimus ad Nazareth, et juxta interpretationem nominis ejus, florem videbimus Galilaeae ». ⁹

Alii, ut P. LAGRANGE, rem explicant non ex similitudine verborum « Nazareth et Nazaraeus », sed dicunt fundamentum allegationis ponendum esse in ratione geographica et sociali urbis Nazareth; urbs humilis, incognita, despecta (Jo. 1, 46); hinc optime impletum est in Jesu id quod toties dixerant prophetae: Messiam humilem fore, absconditum, despectum et novissimum virorum, etc. etc.

Si prae oculis habetur, prophetam appellando Messiam « neşer », de Nazareth probabilissime non cogitasse, ideoque vitam suam Nazarethanam non posse adduci ut impletionem illius prophetae, haec opinio P. LAGRANGE suam habet probabilitatem: quamvis semper maneret, quod etsi propheta de illa relatione ad Nazareth non cogitaret, potuit tamen Spiritus Sanctus eam in mente et intentione habere; et si certo cognosceretur graphia nominis Nazareth, ille lusus verborum admittendus esset ¹⁰.

⁹ Cfr. Migne, P. L., 22, c. 491.

¹⁰ De interpretatione S. Hieronymi huius v. 23 cfr. S. LYONNET, *Quoniam Nazaraeus vocabitur*, Mt. 2, 23; Bibl. 25 (1944), 195-206.

CAPUT V

VITA OCCULTA IN NAZARETH

(Mt. 2, 23; Lc. 2, 39-52).

§ 1 — JESUS VENIT IN NAZARETH (Mt. 2, 23; Lc. 2, 39),
IBIQUE ADOLESCIT (Lc. 2, 40. 52).

N. B. - De modo conciliandi Mt. 2, 23 cum Lc. 2, 39 supra diximus. Remanet igitur explicandus (in hac paragrafo) Lc. 2, 40. 52.

v. 40 - «*Puer autem crescebat et confortabatur, plenus sapientiâ; et gratia Dei erat in illo*».

v. 52 «*Et Jesus proficiebat sapientiâ, et aetate, et gratiâ apud Deum et homines*».

Verbum «*crescebat*» respicit certo incrementum corporale, tam staturâ quam viribus crescebat. — «*Confortabatur*», ad corpus item referendum est; in dies robustior fiebat. Posset cum quibusdam suspicari, subintelligendum esse hîc, quod expresse ponitur Lc. 1, 80 loquendo de Joanne: «*confortabatur spiritu*» adeo ut sermo sit de profectu spirituali; cum autem idem evangelista verbum «*spiritu*» ibi expresserit, hîc tacuerit; cum insuper profectus spiritualis verbis sequentibus «*plenus sapientia*», et maxime v. 52 exprimatur, melius utrumque verbum «*crescebat*» et «*confortabatur*», de corporali incremento intelligitur.

«*Plenus sapientiâ*»: hoc monet evangelista, ad praeparandam sequentem narrationem, quae splendidum exemplum illius sapientiae praebet.

«*Et gratia Dei erat in illo*», vel ut graecus habet, «*erat super illum*». Gratia Dei idem est ac «*favor divinus*», qui puerum ab omni malo illaesum servabat, eumque gratiosum et amabilem omnibus reddebat.

v. 52 - Ob oculos ponitur evolutio Jesu harmonica, tum in vita ejus materiali et physica, = «*proficiebat aetate*»; tum in vita ejus intellectuali, «*proficiebat sapientia*»; tum denique in vita ejus morali, «*proficiebat gratia*»; et quidem omnia haec «*coram Deo et hominibus*»: scl. progressus ille triplex non tantum Deo, sed etiam hominibus manifestus erat.

Verbum graecum *ἡλικία* non solum aetatem, sed etiam *staturam* corporis significat¹; quae altera significatio melius in hoc loco convenit, quia evangelista vult tam corporis quam animae Jesu indicare progressum; ideo non aetatem, quae ad utrumque refertur, sed *staturam*, quae corporis progressum signat, exprimere voluit.

Profectus *in sapientia*, dum probat contra errorem Apollinaris Christum assumpsisse veram animam humanam, nequit intelligi nisi de scientia *experimental*, quam vocant: anima enim Christi vi unionis hypostaticae gavisa est ab initio visione beatifica, et perfectissima scientia infusa; Ipse tamen experiebatur vitam, dolores, gaudia, frigus, aestus, aërem, colores, sonos, mundum externum: quorum quidem omnium et naturam et proprietates perfecte noverat scientia infusa, sed ea antea non fuerat expertus. In hac ergo scientia *experimental* verus aderat et realis progressus, sicut verus et realis erat progressus *physicus* corporis sui. Alia scientia, infusa nimirum, crescere non poterat *in se*, quia perfecta erat, sed *in sua manifestatione*; quatenus in dies clariora hujus scientiae praebat argumenta in suis verbis et operibus.

Simile quid dicendum est de profectu Christi *in gratia*. Ipse sanctissimus fuit ab initio vi unionis hypostaticae; anima eius ornata erat gratia habituali et actuali, donisque Spiritus Sancti et omnibus virtutibus in summo gradu; unde, sicut dicit Angelicus (« Summa theol. » p. 3, q. 7, a. 12): « In Christo non poterat esse gratiae augmentum... nisi secundum effectus, in quantum scilicet aliquis... virtuosiora opera facit »: Ipse jugiter multiplicabat actus virtutum, et nova merita cumulabat, et hominibus hoc modo magis ac magis sanctitatem suam manifestabat. Unde fiebat, ut gratior in dies fieret Deo, et hominibus amabilior².

§ 2 — JESUS DUODENNIS SAPIENTIAM SUAM IN TEMPLO MANIFESTAT
Lc. 2, 41-51).

v. 41 - « Et ibant parentes ejus per omnes annos in Jerusalem in die solemni Paschae ». — Juxta Legem (Ex. 23, 14-17; Deut. 16, 16) solus Joseph, non Maria, tenebatur; nam Lex solos viros commemorat. « Tribus vicibus per annum apparebit *omne masculinum tuum* in conspectu Domini...; in solemnitate Azymorum..., hebdomadarum

¹ Cfr. Mt. 6, 27; Lc. 19, 3; Eccli 26, 22 (gr. 17). Cfr. VACCARI, *I libri poetici della Bibbia*, ad hunc locum.

² Pro expositione dogmatica hujus versus, cfr. Dogmaticos.

(Pentecostes), et... Tabernaculorum». — Imo, juxta interpretationem Rabbīnorum, neque ipse Joseph, in Galileā commorans, teneretur; solos enim in Judaea degentes videtur stricta obligatione fuisse obstrictos. Attamen pii Israelitae undique, e tota Palaestina, et etiam multi e Diaspora, in Jerusalem conveniebant, saltem pro festo Paschatis. Piae mulieres viros suos comitari solebant, et filios secum ducebant.

v. 42 - Jesus ascendit quoque cum parentibus suis « cum factus est annorum duodecim ». Non liquet utrum evangelista aetatem Jesu signet, quasi ad indicandum *tunc primum* ascendisse ad festum, cum incipiebat fieri « filius mandati », id est subditus legis; an solum ad notandam occasionem illam in qua accidit quod mox est narraturus. — Probabilius hoc alterum ex ipsa constructione est: non enim dicit, « cum factus esset annorum duodecim, ascendit »; sed « cum factus..., remansit », quasi volens signare non id quod ordinarium erat, nempe ascensionem in Templum, sed id quod praeter consuetudinem *hac* occasione accidit, permanentiam videlicet in Jerusalem, parentibus non praemonitis. — Non erat igitur primus ascensus Jesu in Urbem sanctam. — Ceterum, non constat quando aliquis israelita incipiebat esse « filius legis »; neque diversae scholae rabbinicae conveniebant in assignando tempore, quo pueri incipiebant teneri ad petendum Hierosolimam pro celebratione festorum³.

v. 43 - « *Consummatisque diebus* »: Solemnitas Azymorum per septem dies celebrabatur (Ex 12, 15 sq.), a die decimaquarta Nisan ad vesperam, usque ad vigesimam primam; dies decimaquinta et vigesima prima solemnes erant; die decimasexta offerebatur manipulus spicarum hordei tamquam primitiae messis, et post hunc ritum peractum, liberum cuique erat ab urbe sancta discedere, et ad propria remeare. In dubio manet, utrum verba « *consummatisque diebus* » intelligenda sint de duobus prioribus diebus obligatoriis (ita FONCK, in Vb Dni, 2 [1922], pp. 20 ss.), an de toto septenario Azymorum. Hoc mihi probabilius, quia et magis congruum pietati Sanctae Familiae, et est sensus obvius textus, et nulla ratio valida in contrarium adducitur. (Ita quoque FILLION, LAGRANGE, VALENSIN-HUBY, SIMON-PRADO, alii).

« *Cum redirent* »: peregrini turmas efformabant, quarum altera alteram sequebatur; pueri poterant cuicumque turmae se adungere: hinc

³ Cfr. Mishna, tract. Chaggiga I, 1; Sukka, II, 8; ubi habentur diversae sententiae duarum praecipuarum scholarum, rigidioris Schammai, et mitioris Hillel, circa hanc rem. (Cfr. J. BONSIRVEN, *Textes rabbiniques des deux premiers siècles chrétiens...*, (Roma, 1955, pp. 246, 277 s.).

explicatur quod Maria et Joseph non fuerint solliciti de absentia Jesu usque ad primam stationem; ipsi enim certi erant ex experientia alias habita Jesum venire in aliqua turma, et cum ipsis ad finem itineris illius diei se conjuncturum.

Sed ipse, insciis parentibus, « remansit in Jerusalem », quia haec Patris sui voluntas fuit, ut parentes suos dolore hoc afficeret. *Et non cognoverunt parentes ejus*, hoc est, non adverterunt quod ipse in Jerusalem remanebat.

v. 44 - Singuli eorum animadverterunt quidem Jesum secum non venire; nihil tamen solliciti fuerunt, quia 'existimabant illum esse *in comitatu*' (= ἐν τῇ συνοδίᾳ), inter socios itineris, in alia turma. Hac persuasione tranquilli fecerunt « iter diei ». Traditio localis ponit primam stationem peregrinorum galilaeorum a Jerusalem in Provinciam revertentium, in *El-Bireh*, quindecim Kmt. ad septemtr. Jerusalem. Cum illuc pervenerunt, ubi diversa familiae membra ad refectionem sumendam et noctem transigendam congregabantur, Jesus non venit ad eos. Tunc Eum quaerere coeperunt, primo 'inter cognatos et notos' qui in comitatu erant; deinde inter alias turmas, sed frustra.

v. 45 - Tunc dolore pleni reversi sunt in Jerusalem, et omnes peregrinos in via occurrentes, et deinde in Urbe multos interrogantes, et ubique anxie quaerentes, eum non invenerunt. Angustiam Mariae et Joseph nedum exprimere, verum et cogitare difficile est.

v. 46 - *Post triduum*, id est *die tertia* post Ejus separationem, invenerunt Eum in Templo, = ἐν τῷ ἱερῷ = in aliqua aula Templo adjacenti, ubi Rabbini disputationes de Lege habere solebant, vel discipulos atque etiam populum instruebant. — « Sedentem in medio *Doctorum* »; non agitur proinde de schola ordinaria, in qua *unus* dumtaxat magister ex loco aliquantulum edito, discipulis in pavimento stramine cooperto sedentibus, doctrinam tradebat; sed erat aliqua sessio extraordinaria, in qua plures Rabbini convenerant; hanc Jesus nactus occasionem divinam suam sapientiam manifestandi juxta decretum Patris caelestis, venit in Templum, et simul cum aliis disputationi interfuit. Ob Ejus externum habitum, et praesertim ob sapientiam et prudentiam interrogationum et responsionum suarum, omnium admirationem in se convertit, et Doctores ad Illum appropinquabant, donec paulatim in medio eorum factus est. — *Audientem et interrogantem eos*, hoc est, partem discipuli, non munus magistri gerebat: methodus enim docendi in usu apud Rabbinos, optima quidem, intimam et vivam discipulorum cum magistro communicationem permittebat.

v. 47 - Doctores illi, et omnes qui Jesum audiebant, magno stupore tenebantur (adverte vim verbi gr. ἐξίσταντο = quasi extra se prae admiratione fiebant), propter intelligentiam quam in responsis suis manifestabat, aetati suae certo superiorem. *Super prudentia et responsis ejus*; potest hoc interpretari, vel tamquam duplex objectum admirationis, vel melius ut *hendiadys*, = prudentia, sive *intelligentia* (gr. = συνέσει) *responsorum* ejus: stupebant de responsis suis sapientibus.

Argumentum disputationis non exprimitur; si tamen adjuncta temporis considerantur, — tempus Paschale, et tempus vehementis desiderii Liberatoris Israel, recenti censu Quirinii et sublevatione Judae Galilaei, quam maxime excitati (Act. 5, 37), — haud est improbable Rabbinos de Messiae adventu proximo egisse et de liberatione ab eo operanda: Jesum vero prudenter interrogationes suas et responsa ad hoc direxisse, ut indolem spiritualem illius liberationis potius considerarent, et significationem Agni paschalis genuinam eis proponeret, satis clare, prout auditores ferre poterant, indicans Messiam non aliter quam passione et morte sua Liberationem illam esse operaturum, sicut Agnus paschalis occisus, qui Messiae figuram exprimebat, sanguine suo liberavit a morte primogenitos Israelitarum in Aegypto.

v. 48 - Maria et Joseph illum *ibi, tali modo*, videntes, magna admiratione quasi exstatici remanserunt (gr. ἐξεπλάγησαν); « et dixit mater ejus ad illum »: non statim, sed *post absolutam disputationem*: hoc videtur melius congruere reverentiae qua Maria Filium suum et magistros in Israel prosequatur, et ejus humilitati atque modestiae. — « *Fili, quid fecisti nobis sic?* ». cur nos relinquere voluisti, quin quidquam moneres? Haec non sunt verba objurgantis, sed affectum maternum et intensum dolorem manifestantis, sicut ex sequentibus apparet: « *Ecce pater tuus et ego dolentes quaerebamus* (vel « quaerimus »; plures codd. habent ζητοῦμεν) *te* »; nota dignitatem S. Joseph, qui titulo patris Jesu tam ab evangelista (Lc. 2, 33. 41), quam a Maria in hoc loco honoratur: vero sensu huius paternitatis semel ab evangelista declarato, poterat Joseph hoc honorifico titulo insigniri.

v. 49 - En primum verbum Jesu in Evangeliiis conservatum: verbum plenum sapientia, quo non obscure messianitatis suae conscientiam pandit, et divinam suam filiationem asserit. Respondet ad utramque partem quaestionis in Mariae verbis contentae: ad « quaerebamus te », dicit: « *Quid est quod me quaerebatis?* »: ad « *Quid fecisti nobis sic?* »; reponit: *nesciebatis, quia in his quae Patris mei sunt, oportet me esse?*; — Prioribus verbis non reprehendit Jesus sollicitudinem et angustiam pa-

rentum in sui inquisitione, sed leniter eos invitatur ad considerandam causam sui discessus ab eis: « nesciebatis »? — vos qui me cognoscitis, cogitare debueratis me versari « in his quae sunt Patris mei ». Haec ultima verba, « ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς » possunt edicere, vel « in negotiis Patris mei », vel « in domo Patris mei ». Patres graeci communiter explicant hoc altero sensu, et similiter versiones syriacae reddunt; atque in papyris locutio « ἐν τοῖς τοῦ... » cum sensu « in domo alicujus », « penes aliquem », crebro recurrit. Ideo moderni interpretes non pauci verbum Jesu « in his quae Patris mei sunt » exponunt: « in domo Patris mei, = in Templo ». — Implicite tamen in hac etiam explicatione alius quoque sensus « in negotiis Patris mei » habetur; nam ideo « in domo Patris » oportet illum remanere, quia « negotiis ejus » debet attendere.

Alii, v. gr. PATRIZI⁴, FILLION, FONK, KNABENBAUER, etc., dicunt hac interpretatione verba Jesu *frigescere*; et afferunt alia loca, in quibus « in domo », « in Templo », non per hanc locutionem ἐν τοῖς τοῦ, sed per vocem propriam ἐν τῇ οἰκίᾳ vel ἐν τῷ ἱερῷ, ναῶν exprimitur⁵: monent insuper sensum « in negotiis Patris mei » commendari a toto posteriore Evangelio, in quo centies repetit Jesus necessitatem sibi incumbere adimplendi voluntatem Patris sui, exsequendi opus sibi a Patre commissum; cibum suum esse facere voluntatem Ejus qui misit illum; oportere illum implere omnem justitiam; et alia huiusmodi bene multa, quae sua repetitione indicant, pro Jesu « in negotiis Patris sui » versari, fuisse constantem obsessionem animi sui: ita ut primum sit videre eam expressam jam in primo suo verbo, quod duodennis locutus est.

Nihilominus, cum haec omnia commoda etiam in alia sententia (« in domo Patris mei ») saltem implicite habeantur, et auctoritas PP. Graecorum in interpretatione textus graeci magni sit ponderis, eam retineo. (Cfr. E. R. SMOTHERS, S. J., Harw Th Rev. 45 [1952] pp. 67-69).

Verba Jesu ad parentes suos sunt instructionis, consolationis, et defensionis; ac si diceret: « Recolite meam naturam meumque munus, et ne anxii sitis de me; doloris vestri, potius quam ego, vester erga me amor fuit artifex ».

⁴ PATRIZI, *De Evangeliiis*, III, diss. 28, c. 2, 16.

⁵ Cfr. Jo. 14, 2; 2. 14. 16; I Tim. 3, 15. Cfr. Gen. 24, 23 ubi hebr. « Beth-abik » redditur a LXX non « en the oikia tou patros sou », sicut infra 24. 27 sq. sed « para too patri sou », = apud, penes patrem tuum »; cfr. Io. 8, 38 coll. Io. 14, 2.

v. 50 - « *Et ipsi non intellexerunt verbum...* ». Sunt qui scrupulo quodam innecessario permoti, referunt haec verba sive ad Doctores aliosque circumstantes, qui ea non intellexerint, sive ad parentes Jesu, synecdochice tamen dicta de ambobus, quamvis de solo Joseph intelligenda. At nihil vetat ea sumere de utroque Jesu parente (ad Mariam et Joseph solos post finitam disputationem Jesum haec dixisse supra monebamus); scientia Mariae eximia profecto erat; sed sicut ejus gratia et caritas augmentum patiebantur, ita etiam ejus fides et scientia mysteriorum; ipsa cognoscebat quidem omnia quae eo tempore scire oportebat; et hoc sensu scientia ejus perfecta erat. Maria, quae jam cognoscebat naturam divinam Filii sui, bene intellexit verba Jesu agere de sua divina filiatione, et Deum dicere Patrem suum: attamen, quae nam esset relatio inter hanc filiationem et suum modum agendi, forsitan Mariam latuit ⁶.

v. 51 - « *Et descendit cum eis* »: iter in Jerusalem, undecumque assumatur, dicitur in N. T. « *ascensus* » ⁷; dum iter a Jerusalem alio, vocatur « *descensus* » ⁸. « *Et venit Nazareth* »: hunc versum subdit evangelista, ait MALDONATUS, « *ne lector existimaret emancipasse se Christum, et postea, ut negotia Patris ageret, obedientiam parentum neglexisse* ».

Et erat subditus illis: compendium eloquens diuturnae vitae occultae Jesu in Nazareth; obedientia et subjectione erga parentes Patrem suum caelestem summe honorabat. — Audi BERNARDUM: « *Et erat subditus illis: Quis?—Quibus? Deus hominibus... Subditus erat Mariae, nec tantum Mariae, sed etiam Joseph propter Mariam... Quod Deus feminae obtemperet, humilitas sine exemplo; et quod Deo femina principetur, sublimitas sine socio... Disce, homo, obedire; disce, terra, subdi; disce pulvis, obtemperare* » ⁹.

⁶ R. THIBAUT, *Le sens des paroles du Christ*, (Bruxell 1940) solvit difficultatem, accipiendo duo verba συνῆκαν et ἐλάλησεν sensu plusquamperfecti: ita ut ignorantia Mariae et Ioseph non referatur ad verba Jesu in v. 49, sed ad ea quae eis dixerit ante profectionem ex Urbe sancta: « *et ipsi non intellexerant quod locutus fuerat ad illos* ». — I. M. BOVER, *Una nueva interpretación de Lc 2, 50* (Est bibl. 10 [1951] 205-215), probabilitatem huius solutionis assertit.

⁷ Cfr. Lc. 2, 42; 18, 31; 19, 28; Jo. 2, 13; 5, 1; 7, 8, 10; Act. 15, 2; 21, 15; 25, 1, 9; Gal. 2, 1; &. &.

⁸ Cfr. Lc. 10, 30; Jo. 2, 12; Act. 15, 30; 24, 1; 25, 6; &.

⁹ Homil. 1, super « *Missus est* », nn. 7, 8 (Migne, PL, 183, col. 59 sq.).

SECTIO SECUNDA

PRÆDICATIO JOANNIS BAPTISTÆ (Mt. 3, 1-12; Mc. 1, 1-8; Lc. 3, 1-20;
Jo. 1, 19-36).

Lucas, qui solus nativitatem et circumcisionem filii Zachariae nar-
raverat, eumque in deserto commorantem reliquerat « usque ad diem
ostensionis suae ad Israel », resumens nunc Baptistae historiam, indicat
accurate tempus quo, a Domino e deserto vocatus praedicare incepit.

v. 1 - « Anno *decimoquinto* imperii Tiberii Caesaris »: Augustus
mortuus est die 19 Augusti anni 767 U. C. = anno 14 post. Chr. —
Annus igitur decimusquintus Tiberii incidit in 781 U. C. = id est
28 post Chr. — Quamvis evangelista hac indicatione temporali velit
notare initium praedicationis Praecursoris, et non praedicationis Christi;
tamen, cum Christus non multo post ad Baptismum venerit, indirecte
signatur quoque initium praedicationis Christi, quod infra (3, 23) pro-
prius facit, dicens Jesum ad baptismum venientem et publicam praed-
icationem incipientem, esse *quasi annorum triginta*. — Cum annus de-
cimusquintus Tiberii respondeat 28° (vel 27°) post Chr., seu aerae
vulgaris; hujus autem initium erronee constitutum fuerit anno quarto
post mortem Herodis¹; insuper Jesu nativitas anno 747 = 3 annis
ante obitum Herodis ponenda videatur; sequitur Jesum praedicare
incipientem, esse 34/35 annorum. Quod non opponitur locutioni in-
determinatae « quasi annorum triginta », quae patitur extensionem in-
ter 25 et 35.

Alii tamen volunt annos Tiberii computare a consociatione ejus
cum Augusto, quae duobus annis ante istius mortem locum habuit²:
haec vero ratio computandi, praeterquam quod ex dictis non est nec-
cessaria ad conciliationem Lc. 3, 1 cum Lc. 3, 23, est etiam historicis
romanis (TACITO, SUTTONIO, VELLEJO PATERCULO, &c) insueta: ipsi
solent Tiberii annos a morte Augusti recensere.

Lucas imperatorem commemorat, quia Palaestina a multo jam

¹ DIONYSIUS EXIGUUS († ca. 555) nativitatem Christi posuit die 25 Decembris
anni 753 U. C. — Ob rationes tamen practicas edixit primum annum aerae vulgaris
habendum esse annum 754 U. C.

² RUFFINI, *Chronologia Vet. et Nov. Test.*..., pp. 128-32.

tempore (a. 63 ante Chr.) sub Romanorum potestate erat; deinde subdit condicionem ipsius Palaestinae, quae post mortem Herodis Magni in plures provincias divisa erat, et inter filios ejus distributa: «*procurante Pontio Pilato Judaeam*»; Judaea quidem simul cum Samaria et Idumaea Archelao obtigerat, sed decimo anno regiminis (nempe anno 5/6 post Chr.) amotus ab Imperatore, et in Viennam Galliae relegatus fuerat: ex quo tempore usque ad annum 41 post Chr. Judaea ut pars provinciae Syriae habita est, et a Procuratoribus romanis gubernata: ab anno 26 ad 36 Judaeae Procurator fuit Pilatus: — «*Tetrarcha autem Galilaeae Herode*», scilicet *Antipa*, qui praeter Galilaeam, Peraeam quoque a patre acceperat, quas usque ad annum 39 post Chr., cum depositus a Caligula fuit, gubernavit: — «*Philippo autem fratre ejus*» (non uterino, sed ex alia uxore, nempe Cleopatra Hierosolymitana Herodi nato), «*tetrarcha Ituraeae et Trachonitidis regionis*», quae comprehendebat quoque Batanaeam, Hauranitidem, Gaulanitidem et Paniadem: — «*et Lysania Abilinae tetrarcha*», parvae scilicet regionis ad Occidentem Damasci, cujus caput erat *Abila*. Has omnes regiones earumque dominos nominat Lucas, quia in omnibus illis Jesus vel praedicavit, vel fuit.

v. 2 - «*Sub principibus sacerdotum Anna et Caipha*»: nominat quoque duces religiosos populi ut tempus ad fidem historiae melius definiat. Princeps sacerdotum tunc erat Caiphas (Joseph), qui anno 18 p. Chr. hac suprema dignitate donatus fuerat a Procuratore Valerio Grato, illamque retinuit usque ad annum 36 p. Chr., cum a Procuratore Vitellio depositus est. Tamen hoc titulo «*principis sacerdotum*» insignitur quoque Annas, socer Caiphae, quia fuerat antea (ab anno 6/7 ad 15) summus sacerdos, et quia quinque filios suos atque generum successores in illa dignitate habens, licet titulum amisisset, auctoritatem servabat; et quidem tantam, ut in Act. 4, 6 Lucas non solum nominaverit, sicut hîc, Annam ante Caipham, sed Annae solum dederit titulum summi sacerdotis.

«*Factum est verbum Domini super Joannem... in deserto*»: modus loquendi frequens in prophetis, quando a Deo vocantur et mittuntur; Joannes, qui appositione «*Zachariae filius*», determinatur, quasi ad recolendam praedictionem patris: «*Et tu puer, propheta Altissimi vocaberis: praebis ante faciem Domini, parare vias Ejus*»; nunc accipit missionem divinam, et constituitur Praecursor Messiae.

v. 3 - «*Et venit in omnem regionem circa Jordanem*», id est, in vallem Jordanis inferioris; «*praedicans baptismum paenitentiae, in*

remissionem peccatorum»; hoc est, baptismum, qui ad paenitentiam excitabat, et proinde ad remissionem peccatorum disponebat. — Baptismus, vel lotio, ut videtur per immersionem, non erat judaeis incognitus³, sed ritus et finis quo Joannes illum conferebat, erat novus; praecedebat confessio peccatorum, probabiliter publica, magis vel minus explicita pro fervore uniuscujusque (Mt. 3, 5); et dabatur illis, qui praedicatione Joannis commoti *paenitentiam* agere, id est, *vitam mutare* decernebant. «Paenitentiam agite: appropinquavit enim *regnum caelorum*» (Mt. 3, 2). Ita vocatur mutatio illa generalis in melius, quam judaei exspectabant sub rege Messia inducendam, et quae *regnum messianicum* vocabatur; regnum in hac terra fundandum, quod tamen ob originem caelestem sui Fundatoris, et felicitatem in eo futuram, appellabatur «regnum caelorum» vel «regnum Dei»; ut nomine ipso jam innueretur indoles ejus spiritualis et supraterranea. — Hoc regnum concrete est Ecclesia a Christo fundata. — Quia igitur hoc regnum jam appropinquat, et Fundator ejus proximus et in januis est, «paenitentiam agite»; mutate mentem vestram (*μετανοεῖτε*), cogitationes vestras terrenas et carnales deponite, et induimini mente nova; desinite peccare. Joannes non tantummodo his verbis paenitentiam praedicabat, sed exemplo; nam uti Mt. 3, 4; et Mc. 1, 6 notant, erat vestitus aspero cilicio, et cibo parcissimo, eoque paupere ac vili utebatur⁴.

v. 4 - Introducitur in scenam, allegatis verbis Isaiae (40, 3-5); ille enim est qui mittitur coram rege jam adventante, ut paret ei viam, non contortam neque asperam, sed rectam et planam, nulli parcendo labori qui ad hoc sit necessarius, montes humiliando et valles implendo, si ad viam planam et commodam atque rege dignam faciendam opus sit. — Haec, quae e moribus orientalibus in triumphis regum desumuntur, *sensu morali et religioso* oportet intelligi de praeparatione animorum ad suscipiendum Messiam ejusque doctrinam; omne illud tollendum, quod impedire possit *visionem* vel agnitionem *salutaris Dei*, id est, Salvatoris divini; praesertim superbia et corruptio morum, quae per montes et valles apte exprimuntur.

³ Pro omnibus quae baptismum inter judaeos respiciunt, vide J. THOMAS, *Le mouvement baptiste en Palestine et en Syrie* (150 avant J. Ch.-300 après J. Ch.): in 8 pp. XVIII, 456. — Gembloux, Duculot, 1935.

⁴ «Locustas et mel sylvestre edebat»; locustas, gr. «acridas», unam np. ex quatuor speciebus locustarum, quae a Moyse comedi permittebantur, quia mundaee (Lev. 11, 22). — Cfr. CONTANT DE LA MOLETTE, *Le Lévitique*, II, annotat. in h. loc. Levitici.

Populi frequentia. — Joannis vita, praedicatio et baptismus tantam commovit populi admirationem, ut ex tota Judaea et Jerusalem et ex tota valle Jordanis ad eum confluerent (Mt. 3, 5; Mc. 1, 5); etiam Pharisei et Sadducaei ad eum veniebant, quia timore iudicii divini, quod Joannes ut imminens nuntiabat, percussi erant, illudque vitare volebant, suscepto baptismo. Sed Joannes agnoscens malam eorum dispositionem, urentibus verbis eos stigmatizat: « Genimina viperarum... facite fructus dignos paenitentiae »⁵; id est parentum malorum malae soboles, in quibus vitium jam pro natura inolevit; quis docuit vos, vel quis vos persuasit, ita faciendo, posse iram venturam, iudicium jam imminens Dei declinare? — Ego denuntio vobis, quod nisi fructus *condignos* paenitentiae faciatis, id est, opera bona ponatis (Act. 26, 20), quae, et peccatis respondeant, et poenis quas pro ipsis meruistis, nihil vobis proderit genus abrahamiticum; Deus enim, vobis neglectis, potest sibi suscitare filios etiam de lapidibus; sed in iram ejus incidetis, et tamquam arbores infructuosae excidemini, et in ignem mittemini.

Turbae (id est, populus) melius dispositae quaerebant ab eo, quid ipsis faciendum esset ad inveniendam gratiam in illo iudicio; interrogabant et *publicani*, et vel ipsi *militēs* (ad servitium Herodis, hoc est, milites judaei, qui forsitan deputati erant ad publicanos in tributorum et vectigalium exactione adjuvandos, ideo simul publicani et milites ponuntur); et singulis, pro sua cujusque conditione vitae, apta monita dabat; omnibus autem *caritatem et justitiam* versus proximum commendabat; talem enim paenitentiam esse Deo acceptam per Isaiam (Is. 58, 3-10) Dominus declaraverat. *Turbis* dicebat: « *Qui habet duas tunicas, det non habenti...* »; id est, superflua largiantur egenis, praesertim cum agitur de iis quae ad vitam sunt maxime necessaria, ut cibus et vestitus: nam « eleemosyna a morte liberat, et ipsa est quae purgat peccata, et facit invenire misericordiam » (Tob. 12, 9). — *Publicanis* dicebat: « *Nihil amplius quam quod constitutum est vobis, faciatis* »; cum sermo sit de publicanis, quorum erat vectigalia colligere, verbum *πράσσετε* habet hic secundariam suam significationem — *exigere* — (cfr. Lc. 19, 23): consilium ergo Joannis est; « *nihil amplius exigatis, quam quod jam determinatum est* »; parcite fraudibus et violentiae, et in munere vestro exercendo justī estote. — *Militibus* vero dicebat: « *neminem concutiatis, neque calumniam faciatis* »; ne officio vestro abuta-

⁵ Haec verba non ad turbas, ut ex Luca quis posset putare, dicta sunt; sed ut explicitē notat Matthaeus, ad Phariseos et Sadducaeos, qui solo ritu externo baptismi, quin vitam mutarent, iram divinam effugere posse sperabant.

mini ad vexationes et falsas denuntiationes, praesertim si hoc fiat ad extorquendam metu pecuniam ⁶.

« *Et contenti estote stipendiis vestris* ». — Tam verbum graecum δψώνιον (= ital. = companatico), quam latinum « stipendium » indicat milites primitus nihil aliud pro servitio accepisse quam cibum; verbum tamen remansit etiam postquam mos invaluit pendendi militibus pecuniam, sicut jam tunc fiebat, teste TACITO (*Annal.* 1, 17; item 1 Mach. 3, 28; 14, 32).

Sanctitas vitae Joannis, libertas et fiducia ejus in praedicando et omnium sine discrimine peccata corripiendo, ea erat, ut a multis existimatus sit Messias: at humilis servus, ut hanc opinionem in ipso ortu suffocaret, palam rei veritatem exposuit: « quem me arbitramini esse, non sum ego » (Act. 13, 25); baptisma meum in aqua, non est nisi figura baptismatis veri, efficacioris, quod Dominus meus, «cujus non sum dignus calceamenta portare» (Mt.), vel «corrigiam calceamenti solvere» (Mc. Lc. Jo.), conferet; ipse enim «baptizabit vos in Spiritu Sancto et igni» (= qui ignis est). — Prophetæ locuti erant «de effusione Spiritus Sancti super omnem carnem» (Joel 2, 28 sq.), de ejus gratiis et donis, tamquam de *aquis copiosis* omnes maculas abstergentibus (Ezech. 36, 25-27); Christus ipse in Evangelio hac metaphora usus est (Jo. 7, 37-39). Unde «baptizabit vos in Spiritu Sancto» potest secundum illum modum loquendi exponi, de *immersione fidelium* in *Spiritum Sanctum*, cujus gratia tali modo in eis operabitur sicut ignis solet in rebus materialibus, eas intime penetrando et penitus mundando. Deinde Joannes more antiquorum prophetarum, primum Messiae adventum cum secundo conjungens, illum exhibet munus judicis exercentem, segregantem bonos a malis, triticum a palea, ut unicuique pro merito rependat, illos in horreum suum caeleste admittendo, hos igni inextinguibili comburendo.

De testimoniis Praecursoris in quarto Evangelio. (Jo. 1, 19-36) — Synoptici narraverunt potius praedicationem Baptistae *ad turbas, ante-*

⁶ Verbum graecum συκοφαντέω videtur primitus adhibitum fuisse ad significandum «delatorem ficorum», scilicet, illum qui denuntiabat fraudulentos exportatores ficorum ex territorio atheniensi, contra magistratum praescriptum. Quia forsitan inter illos delatores, plures falso denuntiabant, verbum transit ad significandos falsos seu calumniosos delatores, qui ex denuntiatione aliquod lucrum exspectant. (Hic sensus derivatus verbi «sykofanteo» vigeat jam saec. III/II ante Chr.; nam LXX adhibent illud hoc sensu «calumniandi», calumniam alicui imponendi, etc.; cfr. Gen. 43, 18; Lev. 19, 11; Ps. 72 [71], 4; 119 [118], 122): cfr. idem verbum Lc. 19, 8 in ore Zachaei publicani: «si quid aliquem ἐσυκοφάντησα = defraudavi...».

quam Jesus ad baptismum veniret; Joannes vero, qui in Prologo (1, 7) dixerat Praevisorem venisse in testimonium, « ut testimonium perhiberet de lumine », ponit hoc testimonium, et quidem triplex, atque post baptismum Jesu.

Primum testimonium. Existimatio de Baptista non solum in populo magna erat, ut Messias creditus sit, sed ipsum Synedrium hierosolymitanum, cujus erat religionem moderari, aliquam de hoc suspicionem habuerit; ideo, ut de rei veritate certiores fierent *Judaei*⁷, opportunum judicantur legationem officialem ad eum mittere: et quia de negotio religioso agebatur, seliguntur *sacerdotes et levitae* (1, 19), quorum nonnulli erant ex Pharisaeis (1, 24). — Legatis Synedrii clare respondet Joannes, se non esse Christum, sed « vocem clamantis in deserto »; id est, illum qui juxta Isaiae prophetiam *clamare* debet et *nuntiare* adventum Messiae, eique, *praeconis ac praecursoris* munere fungens, viam praeparare.

Pharisaei illi qui inter legatos erant, rudiori modo eum aggredientes, interrogant: « Quid ergo baptizas, si tu non es Christus... ». Quibus Joannes, modum agendi suum justificans, respondet: « Ego baptizo in aqua », et in hoc nihil innovo, sed morem apud nos servatum ablutionum ritualium sequor; inter vos autem jam est, *qui major me est*, cui ego vel minimum servitium praestare indignus sum; et vos eum ignoratis ». — Ita Baptista, ut verus « amicus sponsi » (Jo. 3, 29), qui non proprium sed sponsi zelat honorem, totam gloriam sibi ipsi tributam, non sibi retinet, sed in Christum convertit; propriam personam, et munus atque baptismum suum secundo loco, ut veritas rei postulabat, collocat; et personam Christi, munus et baptismum illius extollit, et in immensum praecellere dicit. — Voluit Evangelista veritatem hujus sollemnis testimonii corroborare, indicato loco ubi datum est: « Haec in *Bethania* facta sunt, trans *Jordanem*... »⁸, probe distinguenda ab alia Bethania, pago Lazari, Mariae et Marthae, quae distabat a Jerusalem « stadiis quindecim » (Jo. 11, 1. 18): indicato quoque *tempore*; fuit nempe, *pridie reditus Jesu e deserto*, absoluta Quadragesima jejunii, et superatis tentationibus, ad locum ubi Joannes baptizabat⁹.

⁷ *Judaei*: haec appellatio, frequens in quarto Evangelio, pejorativo sensu accipi solet, pro judaeis (maxime ducibus religiosi populi, Sacerdotibus, Scribis, Pharisaeis) qui semper animum infensum erga Christum ostenderunt, et Eum tandem repudiarunt.

⁸ Cfr. supra, de Geographia Palaestinae.

⁹ Putat *EDERSHEIM (*The life and times of Jesus...*) tertiam tentationem Jesu, qua ad honorem soli Deo debitum diabolo reddendum invitabatur, *eodem die* evenisse quo Baptista a legatis Synedrii pelliciebatur ut honorem Christo debitum sibi arro-

Testimonium alterum (Jo. 1, 29-34). Adveniente Jesu, videt illum Joannes, et dicit adstantibus: « *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* ». — His verbis, ut notat P. DURAND¹⁰, continetur quasi summa vel compendium omnium vaticiniorum de missione Christi redemptrice; Isaias (53, 4-7) exhibet Messiam « *Servum Jahwéh* » sub figura *agni* ad mortem ducti; quotidie bis offerebatur *agnus* in Templo pro peccatis populi; quotannis vero *Agnus paschalis* in memoriam revocabat liberationem Israelitarum a morte in Aegypto. Christus igitur est *Agnus*, id est, victima in sacrificium destinata; et est *Agnus Dei*, hoc est ad Deum pertinens, et a Deo hominibus propinatus, ut ipsi vicissim pro peccatis suis Deo offerant. — « *Qui tollit* = aufert, delet *peccatum mundi* »; illud nempe quod omnes homines maculat, peccatum *originale*, et etiam quidquid peccatum est et *mundum* gravat Deique indignationem provocat. — En Baptista uno verbo clare indicat indolem *spiritualem* (auferre *peccata*) et *universalem* (*peccata mundi*) missionis Messiae. — Deinde iterum se humilians, extollit Christum; primo ob ejus praeexistentiam (quod jam *tertio* facit = vv. 15. 27. 30); deinde ob caelestem manifestationem Spiritus Sancti, qui sub specie columbae super eum descendit et mansit, dum baptizaretur.

Difficultatem tamen facit quod bis dicit Baptista: « *et ego nesciebam eum* », (1, 31. 33), si comparatur cum suo modo agendi in baptismo Jesu, prout a Mt. describitur: « Joannes prohibebat eum dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me »: (Mt. 3, 14) — Quae verba videntur supponere Jesum et Joannem antea se mutuo cognovisse.

Diversas haec difficultas accepit solutiones: a) alii distinguunt inter scientiam *privatam* et scientiam *officiale*m Baptistae; de illa Matthaeus, de hac Joannes loqueretur; ideo inter evangelistas contradictio non est. Scientiam *privatam* habuit Baptista vel ex personali cognitione Jesu, vel ex privata revelatione, ipso momento quo Jesus ab baptismum venit, habitâ; et sufficit ad explicandam resistantiam qua renuebat baptizare Jesum: scientiam vero *officiale*m obtinuit Joannes primum in baptismo, *ex officiali* declaratione caelesti; et ideo poterat asserere, « *Ego nesciebam eum* »; quatenus Praecursor, adhuc eum ignorabam, quia nondum receperam signum de caelo quod mihi fuerat promissum, « *Super quem videris Spiritum descendentem..., ipse est...* » (Jo.

garet. — Potuit equidem ita esse, si supponatur tertiam tentationem Jesu factam fuisse ultimo die suae commorationis in deserto: legati enim Judaeorum ad Baptistam venerunt die reditum Jesu antecedente.

¹⁰ *Évangile selon St. Jean* (in « *Verbum salutis* ») p. 39.

1, 33). — Haec sententia S. JOANNIS CHRYSOSTOMI, quam sequitur FILLION, eam appellans « sententiam communem interpretum »¹¹, bene omnia explicat. Evangelistae loquuntur de diversa cognitione diverso tempore habita; privata primum, deinde publica, sollemni, officiali. b) Alii, omittentes distinctionem duplicis scientiae, explicant ignorantiam Baptistae, de voluntate Christi et Dei quod Messias baptizaretur. Cum Joannes daret baptismum suum ut ritum paenitentialem, cui adjuncta erat confessio peccatorum, et aliunde noverit Jesum (sive personaliter ex commercio antea cum eo habito, sive nunc primo per supernam illustrationem), ut virum sanctissimum, nullo peccato maculatum, contendebat avertere eum a suscipiendo baptismo, nesciens eum, hoc est, ignorans propositum ejus, et cum illud cognovit, non percipiens convenientiam illius facti cum justitia (πρέπον... πλερώσαι... δικαιοσύνην: Mt. 3, 15); imo incongruum reputans, quod sanctus baptizari vellet ritu peccatoris, et quod Dominus servo, Rex praconi se humiliaret. — Etiam haec explicatio P. DURAND¹² bona est, quia *enantiophaniam* tollit, quatenus cognitio et ignorantia Praecursoris non circa eandem, sed circa diversam rem versari dicuntur. Cognitio circa personam Jesu ejusque dignitatem, ignorantia circa voluntatem suscipiendi baptismum, reique hujus convenientiam cum sanctitate suscipientis. — Melior tamen videtur mihi prima explicatio; quia praeter cognitionem personae Jesu, ipso saltem momento baptismi acceptam, scivit Baptista Jesum ad suum baptismum esse venturum, et signo caelesti manifestatum iri; imo una ex rationibus ob quas Praecursor adjunxit baptismum praedicationi, fuit ut daret Jesu occasionem se manifestandi (cfr. Jo. 1, 30): haec omnia, quae Joannes scivit ex privata revelatione, ex narratione quarti evangelii constant: quapropter verba Baptistae, « et ego nesciebam eum », melius accipiuntur de publica et officiali revelatione, nondum accepta, quam de ignorantia voluntatis Jesu suscipiendi baptismum.

Baptista post sollemnem manifestationem de caelo in baptismo Jesu habitam, suo testimonio culmen imponit, dicens: « Et ego vidi, et testor quoniam hic est *Filius Dei* »¹³. — Titulus « Filius Dei » debet

¹¹ La sainte Bible commentée, « Évangile selon St. Matthieu », pp. 76 sq.

¹² DURAND, S. J., *Évang. selon St. Matthieu*, pp. 32-34; in collect. « Verbum salutis » I.

¹³ Praeter lectionem communem « ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ » = Filius Dei, adest alia « ὁ ἐκλεκτός τοῦ θεοῦ » = electus Dei, quae tamen insufficienti in codd. et verss. fulcitur testimonio (DURAND, *Év. selon St. Jean*, in h. l.): contextus quoque commendat lectionem « ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ »; et retinetur a *SODEN, VOGELS, MERK, *NESTLE; contra LAGRANGE, JOUON, &.

hic sensu proprio et stricto sumi, quia in verbis Baptistae adest manifesta relatio ad testimonium Patris et Spiritus Sancti Christo exhibitum, dum baptizaretur; uti narrant Synoptici.

Tertium testimonium (Jo. 1, 35 sq.). — Altera die, id est, postridie, venit iterum Jesus in eundem locum, ibique deambulabat; quem cum vidisset Joannes qui erat cum duobus discipulis, indicavit eis illum, dicens: « *Ecce Agnus Dei* »¹⁴; et statim sequuti sunt eum. Erant autem Andreas et probabiliter ipse narrator, scilicet Joannes, filius Zebedaei. Ita Baptista, servus fidelis, gloriam Domini sui quaerens, non vult retinere apud se discipulos quos ipse fecerat, sed ad Jesum dirigit ut eum sequantur. His duobus statim adjunguntur alii; scilicet Petrus, frater Andreae, et fortasse Jacobus, frater Joannis; die vero sequenti, in itinere ad Galilaeam, accedunt insuper Philippus a Bethsaida, et Nathanael a Cana (qui communiter identificatur cum Bartholomaeo)¹⁵: cum istis sex discipulis venit Jesus in Cana, ubi primo miraculo fidem eorum confirmavit.

¹⁴ De titulo « *Agnus Dei* », cfr. LE BLANC, *L'Agneau de Dieu*, (Romae 1913). — Item, E. MAY, O.F.M.Cap., *Ecce Agnus Dei: a philological and exegetical Approach to John 1, 29. 36*; Washington, 1947.

¹⁵ Cfr. tamen eruditam inquisitionem HOLZMEISTER: « Nathanael fuitne idem ac S. Bartholomaeus Apostolus »; in *Biblica*, 21 (1940), pp. 28-39.

VITA PUBLICA D. N. IESU CHRISTI

DUAE QUAESTIONES PRAEIVIAE

1. - *Duratio ministerii publici Domini Nostri Jesu Christi*

TRES dantur sententiae: *Prima*, quae dicit uno tantum anno Jesum publice docuisse; *Secunda*, quae ponit duos annos; *Tertia*, quae statuit tres annos. Haec quaestio *libera* est, cum nulla ex illis explicationibus possit dici sensu tecnico *traditionalis*: nam, neque Patres inter se de hoc consentiunt, neque umquam ipsi in hac quaestione ad traditionem apostolicam provovant: sed potius arguunt ex indiciis quae in ipsa narratione evangelica reperiuntur, et quae a diversis diversimode aestimata, uni sententiae potiusquam alii favere putantur.

I - Sententia *unius anni*, quae olim a Gnosticis, VALENTINO¹ et MARCIONE docebatur, sed etiam a CLEMENTE ALEX et ORIGENE, TERTULLIANO, JULIO AFRICANO proponebatur, sequenti tempore fere derelicta est, donec recentiori tempore plurium acatholicorum, et nonnullorum catholicorum, ut J. VAN BEBBER², BELSER³, &, iterum invenit gratiam.

Urget haec sententia argumentum e Synopticis petatum in quibus unicum Pascha explicite commemoratur, illud nempe Passionis: Joannem autem ad Synopticos trahit, ita ut quoties nomen « Pascha » in IV Evangelio extra historiam Passionis occurrit, aut pro interpolatione posteriori habeat, aut dicat semper referendum esse ad unum idemque Pascha Passionis, pro methodo Joannis scribendi *per circulos*.

Aliud argumentum desumit ex verbis Isaiiae 61, 2, « praedicare annum Domini acceptum », quibus Jesus in synagoga Nazareth suum ministerium definivit.

Resp. - Haec argumenta valde infirma sunt: nam a) omnes hodie conveniunt chronologiam vitae Christi, et in specie suae praedicationis, ex Joanne potissimum desumendam esse: Synopticos autem sub luce Joannis legendos esse; etenim post eos scribens, voluit Joannes eos com-

¹ VALENTINUS confutatur a S. IRENAEO, *Adv. haer.* 2, 22, 1 s.: PG 7, 781 s.

² *Zur Chronologie des Lebens Jesu*, Münster in W. 1898.

³ *Abriss des Lebens Jesu von der Taufe bis zum Tod*, Freiburg i. Br., 1916.

plere, et rectae eorum intellectioni lucem affundere, accuratius distinguens varias ministerii Jesu partes per diversa tempora et loca.

b) Synoptici, unum Pascha Passionis commemorantes, nolunt excludere alia: imo implicite illa affirmant in factis vel dictis, quae supponunt tempus paschale⁴.

c) Modus, quo isti critici tractant Joannem, nimis expeditivus est, et canonem elementarem sanae criticae offendit: vox « Pascha » in Jo 2, 13; 6, 4 critice certissima est, utpote quae in tota traditione textuali habetur: ergo saltem tria Paschata recenset; nec possunt haberi ut unicum Pascha, cum adiuncta temporis singulorum omnino diversa id facere prohibeant.

d) Textus Isaiæ a Christo citatus Lc. 4, 19 alludit ad annum sabbaticum vel Jubilæi, qui erat tempus remissionis debitorum et liberationis a servitute; ideo « praedicare annum Domini acceptum » idem est ac « annuntiare tempus, sine respectu ad eius durationem, quo Dominus vult, ex suo beneplacito, remissionem et liberationem spiritualem hominibus concedere ». *Annus* non semper servat suam significationem propriam, sed interdum designat tempus in genere vel momentum a Deo destinatum⁵: unde « annus Domini acceptus », idem est ac « tempus acceptabile, dies salutis », ut in eodem sensu dicit Paulus 2 Cor. 6, 2. Ergo ex his verbis Christi nulla pro duratione ministerii Eius conclusio erui potest⁶.

e) Ipsa recta ratio sententiam unius anni excludere videtur: nam ad commode disponenda tot facta Christi in Evangeliiis narrata, spatium uno anno longius certe requiritur, nisi Christum, ut lepide observat M. CANUS⁷, *cursorum* facere velimus.

II - Sententia *duorum annorum*, quae a nonnullis Patribus (SS. EPHRAEM, EPIPHANIO, APOLLINARI, CYRILLO ALEX.), proponitur, sed paucos deinde usque ad recentiora tempora habuit patronos, nunc a multis cuiusvis scholae scriptoribus retinetur, ut *ZELLINGER, *SCHMIDT, PFÄTTISCH, PRAT, LAGRANGE, etc. Dicunt Joannem tria tantum Paschata distinxisse: festum vero anonymum cap. 5, 1 esse aliquod festum post Pascha secundi anni, aut ipsum Pascha c. 6, 4 notatum, quod 6, 4 dicitur proximum, et 5, 1 iam advenisse. Putant enim isti auctores ordi-

⁴ Cfr. Lc. 6, 1-5; 9, 10-17; Mc. 6, 30-44, coll. Jo. 6, 4.

⁵ Cfr. Jer. 48, 44.

⁶ Cfr. V. HARTL, *Die Hypothese einer einjährigen Wirksamkeit Jesu, kritisch geprüft*: Neut Abhand VII, 1-3; pp. VIII-352: Münster 1917.

⁷ *De loc. theol.* II, 5, ad 5.

nem primigenium IV Evangelii fuisse casu aliquo perturbatum, et caput VI ponendum esse ante caput V: ita ordo capitum esset, IV. VI. V. VII. — Praeterea, verbis Christi ad discipulos: « Nonne vos dicitis quod adhuc quattuor menses sunt, et messis venit? » (Jo 4, 35), sensum mere proverbialem attribuunt, et nihil valere dicunt ad chronologiam vitae Christi determinandam ⁸.

Resp. - Non negamus aliquam probabilitatem inversioni cc. V et VI; attamen, observamus eam non habere ullum fundamentum in traditione textuali, cum omnes prorsus codd et verss tradant textum in ordine actuali: rationes vero internae quae adducuntur, utputa, aliquae incongruentiae quae sublatum iri dicuntur per inversionem illorum capitum, non cogunt relinquere ordinem traditionalem; possunt enim alio modo sufficienter explicari ⁹. — Cavendum est ne aestimatio subiectiva personalis interpretis substituatur ordini obiectivo posito ab Evangelista, qui putandus est esse ille qui unice in codd. servatus est ¹⁰.

Quoad verba Christi in Jo 4, 35 videntur quidem primo aspectu esse proverbium: « vos dicitis », nempe, vulgo dicitur: « post quattuor menses, venit messis ». — At, in suo contextu proximo et remoto videntur habere simul sensum temporalem. Dixerat quippe Joannes 3, 22 Jesum, post primum Pascha (Jo 2, 13,) relicta Urbe sancta, transiisse in terram (Provinciam) Judaeam, ibique *demoratum fuisse*, gr. διέτριβεν (imperf durationis, continuationis). Nunc referens illud dictum Christi ad Apostolos de quattuor mensibus ad messem (4, 35), potest putari illum velle implicite determinare sensum illius διέτριβεν, et dicere quandiu manserit Jesus in Judaea: nempe per octo fere menses, cum ad proximam messem, (quae post tempus paschale fiebat), quattuor menses deerant.

III - Sententia *trium annorum et aliquot mensium* absque ulla haesitatione proponitur saec IV a patre Historiae ecclesiasticae, EUSEBIO

⁸ Cfr. PFÄTTISCH, O. S. B., *Die Dauer der Lehrtätigkeit Jesu nach dem Ev. des hl. Joannes*, Bibl. Stud., XVI (1911), 3.

⁹ Cfr. J. M. BOVER, *¿Es admisible la inversión de los cc. 5 y 6 de S. Juan?*, Est. bibl. (1931), pp. 81-88. — Item: M. ZERWICK, *Inversio ordinis, solutio difficultatum?*: Vb. Dom. 19 (1939), 219-24.

¹⁰ Cfr. F. R. HOARE (cathol.), *The original order and Chapters of St. John's Gospel*, London 1944. — BRINCKMANN, S. J., *Zur Frage der ursprünglichen Ordnung im Johannesev.*, Greg. 20 (1939), 55-82. — URICCHIO NIC., S. J., *La teoria delle trasposizioni nel Vangelo di San Giovanni*, Bibl. 21 (1950), 129-63. (Putat scriptor auctores inversionibus in IV Ev. faventes, nimis subiective procedere).

CAESARIENSI¹¹, et HIERONYMO¹², ut ex IV Evangelio clare deducta: et ea fuit sententia fere communis usque ad recentiora tempora. Illam nos quoque iudicamus probabiliorem tum ex Ev Joannis tum ex Synopticis. Eam retinent inter alios FR. X. PATRIZI, CORNELY, KNABENBAUER, MANGENOT, LADEUZE, HOMANNER (Bibl. Stud. XIII 3, 1908), MOMMERT, MURILLO, *ZAHN, BOVER, HETZENAUER, SIMON-PRADO, LUSSEAU-COLLOMB, etc.

Joannes commemorat *tria saltem Paschata* distincta, (videlicet, I) 2, 13; II) 6, 4; III) 11, 55; 12, 1; 13, 1, etc.): *probabiliter, quattuor*; nam festum anonymum cap. V, 1 (quod in bonis codd, licet non optimis, legitur cum art. ἡ ἑορτή)¹³, videtur indicare festum Iudaeorum per excellentiam, scilicet Pascha, sicut iam S. IRENAEUS contra Valentinianos explicabat¹⁴, et multi post eum intellexerunt, (v. gr. PETAVIUS, *Rationarium temporum*).

Igitur, tempus inter quattuor Paschata comprehensum efficit tres annos, quibus si adiungantur menses illi qui inter baptismum et primum Pascha defluerunt, habebitur duratio trium annorum et aliquot mensium.

Sed, etsi non admittatur festum Jo 5, 1 esse Pascha, videtur ex narratione Synopticorum ponendum esse aliud Pascha inter duo explicite commemorata a IV Evangelio (2, 13; et 6, 4): illud nempe implicite indicatum in facto spicarum confricatarum, quas per sata euntes apostoli manducabant¹⁵. Hoc paulo post Pascha accidisse demonstratur, tum quia nefas erat segetes attingere, antequam manipulus messis hordeaceae, tamquam primitiae totius messis, in Templo offerretur altera die festi paschalis¹⁶, tum quia, teste Luca (6, 1), id accidit « in sabbato secundoprimo », quod, licet cuinam diei respondeat ignoretur, ab omnibus tamen admittitur esse unum e sabbatis inter Pascha et Pentecostem.

¹¹ Dem evang., 1. 8: PG 22, 626 s.; Hist. eccl., 1. 1, 10: PG 20, 111. —

¹² In Dan. 9, 27; PL 25, 547.

¹³ Ceterum, ratio dubitandi num hoc festum anonymum Jo. 5, 1 sit Pascha, quae petitur ex defectu art. in multis codd., non est efficax; aliquando enim ἑορτή sine art. designat certo Pascha, v. gr. in Mt. 27, 15; Mc. 15, 6; Lc. 23, 17 coll. Jo. 18, 39: ergo etiam Jo. 5, 1, etsi admittatur lectio sine art, potest εἰρημή designare Pascha.

¹⁴ Adv. haer. II, 22, 1 s.: PG 7, 784, dicit: « Et post haec iterum secunda vice ascendit in diem festum Paschae, in Hierusalem, quando paralyticum, qui iuxta natatoriam iacebat..., curavit... ». Loquitur itaque IRENAEUS de Jo. 5, 1.

¹⁵ Mt. 12, 1-8; Mc. 2, 23-28; Lc. 6, 1-5.

¹⁶ Lev. 23, 9-22.

Aliud Pascha a Synopticis suppositum habetur in prima multiplicatione panum¹⁷, quam Joannes quoque narrans, dicit evenisse cum « proximum erat Pascha... » (Jo. 6, 4). Porro, Pascha spicarum et Pascha primae multiplicationis panum, non ut unicum, sed ut duo paschata distinctis annis respondentia habenda sunt: multa enim facta quae in Synopticis utrumque illum eventum separant, videntur hoc postulare. — Jam, si ita est, habentur quattuor Paschata: primum (purificationis Templi) a solo Joanne 2, 13. 23 commemoratum; alterum (spicarum confricatarum), a Synopticis implicite indicatum; tertium (primae multiplicationis panum), a Joanne 6, 4 explicite nominatum, a Synopticis implicite suppositum¹⁸; quartum denique (Pascha Passionis), a quattuor Evangelistis explicite signatum. — Atqui, tempus inter quattuor Paschata comprehensum efficit tres annos, quibus addendi sunt menses illi a baptismo, quo Jesus ministerium suum inauguravit, usque ad primum Pascha: manet ergo Jesum publice praedicasse per tres annos et aliquot menses¹⁹.

2 - DISPOSITIO FACTORUM

in vita publica Domini, secundum ordinem temporis

A - Principia ad harmoniam evangelicam. - 1) Ut imago completa vitae Christi habeatur, consideranda sunt quattuor Evangelia simul, et narrationibus ex ipsis desumptis, vita Christi diggerenda; hinc minus commendantur illae Synopses evangelicae, quae separatim tradunt vitam Jesu e Synopticis, et deinde aliam ex quarto evangelio²⁰.

¹⁷ Mt. 14, 13-21; Mc. 6, 30-44; Lc. 9, 10-17.

¹⁸ Indicationem implicitam huius Paschatis a Jo. 6, 4 commemorati videt J. BLINZLER in Luca 13, 1-5 (de Galilaeis a Pilato trucidatis dum ipsi in Templo hostias suas [Agnum paschalem] mactabant): hoc factum arguit *Pascha*, (siquidem in illo tantum festo licebat privatis, laicis, agnum per seipsos mactare); et arguit tale Pascha, ad quod Iesus non ascendit in Jerusalem: nam, cum nuntius huius crudelitatis ad aures Iesu pervenit, Ipse versabatur in Galilaea. Et sic narratio Io. 6, 4 invenit parallelum in Lc. 13, 1-5, a quo accipit confirmationem. (Cfr. JOSEPH BLINZLER, *Eine Bemerkung zum Geschichtsrahmen des Johannesevangeliums*, Bibl. 36 [1955] 20-35).

¹⁹ Cfr. M. HETZENAUER, *De annis magisterii publici Jesu Christi*; Romae, 1921; U. HOLZMEISTER, *Chronologia vitae Christi*, caput III, pp. 111-155: cum bibliographia ibi data. Item, *M. GOGUEL, *Jésus*² (Paris 1950), *La durée du ministère de Jésus* pp. 169-183. — L. GIRARD, *Le cadre chronologique du Ministère de Jésus*, Paris 1953. (Hi duo auctores, sicut etiam I. BLINZLER, duos annos ministerio publico Christi assignant).

²⁰ Hanc methodum secutus est CAMERLYNCK, « Evv. sec. Mt. Mc. et Lc. synopsis juxta Vulgatam » (Brugis, ed. 3, 1921): et BRASSAC, *Manuel biblique*, ed. 15; Paris, 1920.

2) Omnes quatuor evangelistae, utpote historiam scribentes, chronologiam, quae una est ex notis historiae proprie dictae, *saltem in genere* servare censendi sunt, ita ut in dispositione materiae, gradatio, quae in evolutione dramatis Passionis, ex rerum natura, exspectanda est, observata conspiciatur. Ideo, ut ordo quem tenent relinquatur, aliqua ratio sufficiens afferri debet. 3) Non liquet cuinam inter Synopticos palma melioris chronologiae adscribi debeat, ut possit sumi tamquam ductor in coordinatione factorum: « Concordantia evangelica » ab AMMONIO ALEXANDRINO (circa 220-240) concinnata, *Matthaeum* ut ducem sequitur; nostris diebus P. MURILLO, S.J. (†1932) praefert quoque ordinem Matthaei, saltem a cap. 14; prima enim sectio, scilicet 13 priora capita, systematico potius ordine disponitur²¹. — Alii a *Marco*, simplicissimo et lucidissimo omnium, ordinem factorum in vita Jesu publica sumendum esse putant; haec sententia apud eos maxime invenit favorem, qui Marcum primum omnium scripsisse, et fontem ceterorum (*Ur-Markus*) fuisse autumant; plerique sunt Rationalistae: inter catholicos ordinem Marci sequitur BOVER, S.J., *Evangeliorum concordia* (Matri, 1921). — Sed longe plures existimant *Lucam* principem esse Synopticorum, quod attinet ad ordinem chronologicum narrationis; tum quia ipse opus stricte historicum in prooemio annuntiat (1, 1-4), tum quia in decursu evangelii vix quidquam deprehenditur in quo infidelis suae promissioni dici possit; et tunc res est adeo manifesta, ut nullus attente legens decipiatur. 4) Quia tamen Synoptici de ministerio Jesu in Judaea et Jerusalem vix loquuntur (quamvis et ipsi supponant pluries ibi fuisse)²², dum Joannes de hoc maxime agit, nec omnino praeterit galilaicum ministerium, omnia distribuens per certa temporum spatia, indicatis accurate festis annuis, immo quandoque facta persequens per singulos hebdomadae dies²³; ideo videtur Joannem assumi posse et debere ut ducem ad facta vitae publicae Domini *alia ex aliis* disponenda. 5) Synopticis igitur juxta Lucam prius ordinatis, eorum narrationes intra limites a Joanne indicatos concludendae sunt. Facilius est, et pro conditione hodiernae scientiae prudentius, Synopticorum pericopas in diversas sectiones coadunare, et certo spatio temporis in quarto evangelio indicati adscribere: ordo autem *singulorum* factorum in hisce sectionibus statui nequit, cum notae temporis ple-

²¹ MURILLO, *La cronologia della storia evangelica*, in « Civiltà cattolica », 1910, IV, pp. 274-96, 658-72; anno 1911, I, pp. 433-45).

²² Mt. 23, 37; Lc. 13, 34.

²³ Cfr. Jo. 1, 29. 35. 39; 2, 1. 12. 13. 23; &.

rumque deficient, et saepe etiam in incerto maneat an evangelistae in narrationibus suis idem factum an diversum respiciant.

B - Applicatio horum principiorum. - 1°) *Ab initio usque ad primum Pascha.* — Omnes quatuor evangelistae narrationem incipiunt per Baptistae praedicationem; deinde soli Synoptici narrant baptismum Jesu, ejusque jejunium et tentationes in deserto; inde magna lacuna Synopticorum, ministerium Jesu in Judaea usque ad incarcerationem Baptistae praetermittentium, quae a Joanne completur: ab eo discimus Jesum, post tentationes superatas, non statim ivisse in Galilaeam, ut ex Synopticis videri posset, sed ad Baptistam iterum rediisse; ibi primos discipulos (Andream, Joannem, Simonem Petrum, (Jacobum fratrem Joannis?), Philippum et Nathanaelem (Bartholomaeum?) sibi adsciscit, cum quibus in Cana Galilaeae convivio nuptiali assistit, et primum *signum* facit. Inde descendit Capharnaum, ubi mansit « non multis diebus », post quos ascendit in Jerusalem *ad primum Pascha.*

2°) *A primo Paschate ad secundum.* — Narrat Joannes quid fecerit Jesus Hierosolymis in die festo; purgavit Templum a profanatoribus, et multa signa fecit, quibus tamen pauci commoti sunt: inter eos fuit Nicodemus, quem Jesus de regeneratione spirituali edocuit. — Relicta urbe Jerusalem, ubi oppositio magnatorum adversus eum jam inceperat, secessit in regionem Judaeae, et eam praedicando peragravit: illicque *demorabatur* = (διέτριβεν) per octo fere menses, (cfr. Jo. 4, 35); usque dum Joannes in carcerem missus, signum fuit Jesu ut, Judaea relicta, in Galilaeam transiret: iter faciens per Samariam, ad puteum Jacob prope Sichar mulierem samaritanam convertit, et vici incolas, inter quos biduo mansit (Jo. 4, 1-42). Hucusque complet Joannes lacunam Synopticorum, qui fuse describunt praedicationem Jesu in Galilaea, de quo Joannes hoc primo anno nil aliud refert quam *secundum signum* Jesu in Cana Galilaeae, nempe, sanationem filii reguli Capharnaetae. — *Secundum Pascha* implicite indicatur a Synopticis in facto discipulorum spicas vellicantium, quod juxta multos respondet festo anonymo Jo. 5, 1. — Unde, omnia illa quae ponuntur a Synopticis inter initium ministerii galilaici et illud factum in *Sabbato secundo primo*, adscribenda sunt primo anno, facta prius concordia Synopticorum inter se. Matthaeus narrationem de spicis confriticis habet 12, 1-8; sed in praecedentibus, ob methodum suam, multa ponit quae post hoc tempus gesta sunt; ideo debent seligi ex Matthaeo pro hoc primo anno illa quae habet communia cum Mc. 1, 9-2, 23; et cum Lc. 4, 14-6, 1; sermo montanus v. gr. non primis illis mensibus ministerii galilaici, sed serius, uti eruitur ex Luca (6, 17-49), habitus est.

3°) *A secundo Paschate ad tertium.* — Hoc altero anno vitae publicae includenda sunt omnia illa, quae narrantur inter factum spicarum et primam multiplicationem panum, quae ex Joanne (6, 4) certo evenit circa tempus Paschale. De hoc anno Joannes perpauca habet, quia multa dixerant Synoptici: solum narrat Jo. (5, 1-47) curationem paralytici ad piscinam Bethzetha, et consequentem sermonem Jesu apologeticum. Hunc annum fere integrum Galilaeae evangelizationi dedicavit Jesus; ex qua Apostolos *definitive* vocavit, jugiter praedicans *regnum Dei*, cujus legem fundamentalem in sermone montano tradit; docebat eos multa *in parabolis*, quibus naturam et proprietates regni Dei pro audientium captu illustrabat: turbarum admirationem et amorem excitabat, cum ob ejus doctrinam et modum eam tradendi (« tamquam potestatem habens »), tum ob miracula omnis generis, quae in gratiam miserorum patrabat. — Sed cum admiratione populi, clare apparet oppositio pharisaeorum et scribarum atque principum populi, qui opera Jesu calumniantur, ut ab Eo simplices avertant. — Igitur, *annus secundus* decurrit a Mc. 2, 23 usque ad 6, 33; et a Lc. 6, 1 usque ad 9, 11; in Matthaeo autem, qui primam panum multiplicationem cap. 14, 3-23 narrat, quaerenda sunt illa quae cum Mc. et Lc. parallela habet.

4°) *A tertio Paschate ad Dominicam Palmarum*, ante Pascha Passionis. — Hoc tertio anno Jesus expeditiones apostolicas suscipit: a) in Phoeniciam, ubi filiam Chananaeae sanat; b) in Decapolim, ubi secundo panes multiplicat, et multa patrat miracula; c) in Paneadem; ubi ad Caesaream Philippi habetur Petri confessio et Primatus promissio, quae scena quasi *culmen Synopticorum* efformat, cui in quarto evangelio respondet ejusdem Petri confessio post sermonem promissorium Eucharistiae (Jo. 6, 68 sq.). — Item hoc anno, specialem curam adhibet Jesus in instructione Apostolorum, quibus adjungit 72 discipulos. — Hoc quoque anno tertio saepe loquitur Jesus de proxima sua Passione, ut contra scandalum Crucis Apostolos suos praemuniat. — Quartus Evangelista accurate indicat varia hujus anni festa, quibus ex multorum sententia respondent indicationes Lucae, qui ter in hoc anno exhibet Jesum versus Jerusalem euntem²⁴. Venit Jesus ad festum Tabernaculorum, seu *Scenopegiae* (Jo. 7, 2. 10), et multa docet; propter eum tum in turba tum in Synedrio dissensio fit; adulteram absolvit; caecum a nativitate sanat (cc. 8. 9). b) Ad festum Dedicacionis, seu

²⁴ Lc. 9, 51; 13, 22; 17, 11; 18, 31; 19, 11. 28.

Encaeniorum, mense Decembri, venit iterum in Jerusalem (Jo. 10, 22 ss.), et asserit suam cum Patre aequalitatem; post hoc, ad vitandam Judaeorum persecutionem, secedit in Peracem, (Jo. 10, 40), ubi multa in parabolis docet, quae a Luca praesertim commemorantur; = cena magna (Lc. 14, 15-24); de filio prodigo (Lc. 15, 11-32), de divite Epulone et de Lazaro mendico (Lc. 16, 19-31). — In Peraea accipit nuntium de Lazaro aegrotante, et mortuo, quem in Bethaniam veniens resuscitat (Jo. 11, 1-46); ex quo Judaei mortem Jesu decernunt; quapropter recedit ab Urbe in desertum prope Ephrem, et brevi celerique itinere pertransit Samariam, Galilaeam et Peracem, ipsis quasi valedicens, et monita salutis ubique in via relinquens; et sex diebus *ante Pascha* venit Bethaniam, ad portas Urbis sanctae, ubi in domo Simonis ungitur inter convivium a Maria Magdalena (Jo. 12, 1-11). — Igitur, huic anno tertio adscribenda sunt omnia illa quae Synoptici habent inter primam multiplicationem panum²⁵ et hebdomadam Passionis²⁶.

5°) *A Dominica Palmarum ad Resurrectionem Christi*. — Quia « non capit prophetam perire extra Jerusalem » (Lc. 13, 33), Jesus, adveniente tempore a Patre caelesti stabilito, Jerusalem ingreditur triumphans, *Dominica Palmarum*; et in Templum veniens tamquam in domum propriam, omnia perlustrat; redit Bethaniam, ibique pernoctat. — *Feria secunda*, mane redit in Urbem, et in via ficui maledicit, in Templo autem profanatores castigat et ejicit: (in hoc videtur Marcus accuratius secutus ordinem temporis). — *Feria tertia*: mane redeuntes in Urbem, vident Apostoli ficum pridie maledictam aruisse, ex quo Jesus occasionem sumit loquendi de potentia fidei et orationis (Mc. 11, 19-26); parabolam proponit, quae rejectionem populi judaici et vocationem gentium continent: a) de duobus filiis, alio obediente, alio inobediente; b) de perfidis vinitoribus; c) de nuptiis filii regis: — deinde urenti sermone, Scribas et Pharisaeos plane exsactoratos confundit, eorum hypocrisim coram omnibus detegens (Mt. 23, 1-39). — *Feria quarta*: Apocalypsis Synoptica, quae vocatur, seu sermo Domini eschatologicus, in quo novissima Urbis et mundi praenuntiat: et ne Judex imparatos inveniat, ad vigilantiam hortatur, propositis parabolis de decem virginibus, et de talentis (Mt. cc. 24 et 25; et paral.). — *Feria quinta*: Pascha paratur, et cenam novissimam cum Duodecim celebrat, quos, Eucharistiam instituens, sacerdotes consecrat.

²⁵ Mt. 14, 14-21; Mc. 6, 33-44; Lc. 9, 11-17.

²⁶ Mt. 21, 1-9; Mc. 11, 1-10; Lc. 19, 29-40.

(Synopt.) — Longum post cenam sermonem ad Apostolos habet (Jo. 13, 31-17, 26): orans in Gethsemani, comprehenditur, et ad Annam (Jo.), inde ad Caipham summum sacerdotem adducitur: dum Jesus a Synedrio *reus mortis* condemnatur, trinâ negatione a Petro affligitur, et per totam noctem a militibus opprobriis innumeris afficitur. —

Feria sexta: Parasceves: mane iterum congregato Concilio, sententia mortis confirmatur: et ducunt eum *ad praetorium*, ubi Pilatus interrogans, et nullam causam mortis inveniens, eum innocentem publice declarat: Pilatus mittit eum ad Herodem Antipam, qui illis diebus paschalibus Hierosolymis erat; Herodes cum universa cohorte ei illudit, et remittit ad Pilatum, qui eum cum Barabba componit, et a populo postponitur; flagellis caeditur, spinis coronatur; «*Ecce Homo*»: ad Crucis supplicium damnatur, et bajulans sibi Crucem, ascendit in Golgotha, ubi circa horam sextam Cruci affigitur, et inter duo nequam extollitur, et per tres horas pendet; donec hora nona emisit spiritum. — A Nicodemo curatur, et a Joseph, nobili Decurione, in proprio horto, sepulchro novo, conditur. — *Sabbato*: Judaei, obsignato sepulchro, ponunt milites ad ejus custodiam.

6°) *A Dominica Resurrectionis ad Ascensionem in caelum*. — Dominica, vel «*prima Sabbati*» Christus resurgit, et apparet primo Mariae Magdalenae, inde aliis mulieribus; eadem die ad vesperam apparet Petro, et seorsim duobus discipulis euntibus in Emmaus, et postea Apostolis, absente Thoma, conferens illis Spiritum Sanctum cum potestate remittendi peccata. — Post dies octo, iterum apparet Apostolis congregatis, praesente Thoma. In Galilaea autem per dies quadraginta pluries apparuit multis; ex his apparitionibus in Galilaea notantur duae, alia a Mt. 28, 16 ss., omnibus Apostolis «*in monte, ubi constituerat illis Jesus*», alia a Jo. 21, 1-14, iisdem ad mare Tiberiadis, quando Petro contulit curam totius gregis, agnorum et ovium. — Tandem, die quadragesimo a Resurrectione, veniens cum Apostolis, et discipulis, sanctis quoque mulieribus et Maria matre sua ad montem Oliveti, videntibus omnibus, ascendit in caelum, et sedet a dextris Dei²⁷.

Hinc patet narrationem quadriformem vitae Domini Nostri Jesu Christi, in OCTO SECTIONES, prout supra posuimus, apte distribui.

N. B. - Duas priores integras explicavimus; de sequentibus, cogente necessitate, unam vel alteram pericopam e singulis seligemus.

²⁷ Cfr. J. Mª BOVER, S. J.; *Evangeliorum concordia*, secundum Vulgatam latinam; Matrini, 1921. Item, PP. LAGRANGE-LAVERGNE, O, P., *Synopsis evangelica*, secundum textum graecum; Barcinone, 1926.

SECTIO III

A BAPTISMO CHRISTI AD PRIMUM PASCHA

Baptismus Jesu (Mt. 3, 13-17; et parall.) est ejus veluti publica et sollemnis unctio ad munus Messianicum; non quod tunc creatus sit Messias, ut Modernistae volunt, per conscientiam muneris tunc primo habitam, sed id quod jam ab initio erat, at occultum hominibus manebat, nunc publice declaratur et fit manifestum: Ipse est *Filius Dei naturalis*, a Patre missus ut principem hujus mundi ejiciat foras, ablata ab eo praeda, et regnum Dei cum hominibus a se redemptis instituat. — Quomodo primam pugnam egregia victoria coronatam adversus Principem hujus mundi egerit, narrant Synoptici, praesertim Matthaeus et Lucas.

§ 1 - CHRISTI JEJUNIUM ET TENTATIONES (Mt. 4, 1-11; Lc. 4, 1-13)

Statim ac Jesus baptizatus est, «*ductus est*¹ *a Spiritu* (Sancto) *in desertum*»; = in regionem inhabitatam, quae ad N.O. urbis Jericho sita est, ubi mons *Quruntul*, vel Quarantena, 500 fere mt. supra mare Mortuum elevatur; ibi traditio, antiquitate venerabilis, signat locum jejunio Christi ejusque de hoste victoriâ sanctificatum. — «*Ut tentaretur a diabolo*»: tentatio igitur Christi erat a Deo ordinata, directe volita: huic humiliationi voluit subjicere Filium suum Incarnatum, ad majorem ipsius exaltationem, et ad nostram doctrinam et solatium.

Ibi transegit 40 dies et 40 noctes (Mt.), cum bestiis (Mc.): in illo loco solitario Christus, a cujusquam hominis societate remotus, soli Deo in altissima contemplatione vacavit, naturalem corporis activitatem suspendens, ita ut famem non senserit, nisi postquam, transactis 40 diebus, ipse voluit esurire. Hoc videntur Mt. et Lc. indicare, dicentes: «*Cum jejunasset 40 diebus et 40 noctibus, postea esuriit*» (Mt.);

¹ Marcus dicit: «*Et statim Spiritus expulit eum* (Christum) *in desertum*», vel uti gr. in temp. praes. «*ekballei*», = expellit. — Haec expressio non est durior nisi apparenter, uti patet ex usu verbi «*ekballo*» apud evangelistas; v. gr. Mt. 9, 38: «*Rogate ergo Dominum messis ut mittat operarios...*»; item Jo. 10, 4 de pastore proprias oves *emittente*; et Mc. 1, 43 de leproso sanato et *dimisso* a Christo. — Unde Mc. 1, 12 nil magis dicit quam Mt. 4, 1 «*ductus est*», vel Lc. 4, 1 «*agebatur*». Cfr. P. VANNUTELLI, *Synoptica*, 3 (1938), p. XXXVII).

« Nihil manducavit in diebus illis (quadraginta); et consummatis illis, esuriit » (Lc.). — Tunc accessit diabolus ad eum tentandum.

Nota bene. — De tentationibus Christi haec habe: a) sunt *facta realia et externa*; id est, diabolicae suggestiones non solum animae Christi, sed etiam ejus sensibus, ut fortior esset tentatio, propositae sunt: diabolus externâ, humanâ probabiliter formâ, indutus, Christo stetit coram, lapides in panem convertendos monstravit, verba sonantia protulit, Jesum vere in Jerusalem et in montem transtulit, &c. 2. b) Jesus tentatur *ut homo*, et pugnat *ut homo*, et victoriam refert *ut homo*, gratiâ utique Dei adjutus. — Ita, dum nobis, hominibus, viam commonstrat et arma praebet, quibus tentationes vincamus, diaboli versutiam, qua explorare volebat utrum Deus esset, confundit. c) Tentationes Christi fuerunt mere *externae*, hoc est, per modum externae suggestionis diabolicae, quae animam ejus nullo vel minimo vulnere affecerunt; ostium pulsavit diabolus, intro penetrare non licuit. « Tentari potuit, ait S. GREGORIUS, per suggestionem; sed ejus mentem peccati delectatio non momordit...; omnis diabolica illa tentatio foris, non intus fuit » (PL, 76, 1135, Homilia 16 in Evangelia). — Neque enim alio modo poterat Christus tentari, cum in se omnia ordinatissima essent. d) Tentationes Christi sunt *indolis messianicae*: ipsis nempe, duo intendebat diabolus; 1) explorare utrum Jesus esset Messias³; et 2) si res ita erat, Eum avertere a munere suo implendo. e) Tentationes tan in 1° quam in 3° Evangelio tres numerantur; altera tamen et tertia ordine differunt: quam Matthaeus secundo loco refert, apud Lucam tertia est; et quae in Mt. tertia est, in Lc. secundo loco ponitur. — Communiter accipitur ordo Matthaei ut historicus in hac parte; dum Lucas sequitur hîc ordinem potius systematicum: credibile enim est diabolum post intimationem Jesu, « Vade, Satana » (Mt. 4, 10), non amplius illum tentare ausum fuisse, sed illum « usque ad tempus » (Lc. 4, 13) reliquisse. Igitur tentatio, quam Lc. ponit tertio loco, habita est ante illam, in qua Jesus dixit verba: « Vade Satana »; sicut habet Matthaeus.

² I. BONSIRVEN alio modo concipit rem: tentationes sunt quidem *reales*, sed non exeunt a dominio psychico, et sunt tantum *internae*. Hoc certum habet pro tertia (Mt.), et probabile pro secunda (Mt.); et forsitan idem tenendum esset de prima. (Cfr. *Les enseignements de Jésus-Christ*, (Paris, 1946), 103-9).

³ I. BONSIRVEN putat verba diaboli « Si Filius Dei es... » in prima et altera tentatione, non esse conditionem hypotheticam, sed *realem*, « quia es », vel « cum sis filius Dei, dic... »: diabolus enim sciebat Christi divinitatem (ibid.).

Prior tentatio. (Mt. 4, 3 sq.; Lc. 4, 3 sq.). — Occasionem sumens a fame, accessit tentator ad Jesum, et, ut sibi miraculoso modo provideret, incitavit, dicens: «*Si Filius Dei es*», sicut ex multis tuae vitae actionibus, maxime ex voce audita ad Jordanem, et ex Baptistae testimoniis conjicio, «*dic, ut lapides isti panes fiant*»: forsitan sumpsit in manibus unum ex eis, porrigens illi, ut unum verbum super illum pronuntians, in panem converteret; Lucas enim in singulari habet: «*dic lapidi huic, ut panis fiat*». — Diabolus suggerebat Christo satisfactionem necessitatis naturalis eo modo qui *defectum fiduciae* in Providentia Dei implicabat. — Ideo Jesus respondet, plenam suam fiduciam in Deo profitendo: «*Non in solo pane vivit homo, sed in qualibet alia re, quae procedit a Deo*», = quam Deus disposuerit. Gladius, quo Jesus adversarium suum in triplici congressu proffigat, est «*gladius spiritus, quod est verbum Dei*» (Eph. 6, 17; Heb. 4, 12). — Verba contra primam tentationem desumit Jesus ex Deut. 8, 3: ea agunt de *manna*, cibo mirabili in deserto filiis Israel per quadraginta annos dato: Moyses jam moriturus, invitans filios Israel ad considerandam bonitatem Dei erga ipsos, et ad iactandam curam eorum fiducialiter in Domino, revocat eis in memoriam curam Dei in ipsis nutriendis longo tempore peregrinationis: «*cum pane carerent, (id est, rebus quibus ordinarie homo sustentatur), Deus ipsis providit alio modo, cibum praebens tum ipsis tum patribus eorum incognitum, ut scirent quia «non in solo pane vivit homo, sed in omni, quod procedit de ore Dei...»*».

Sufficit igitur se committere Deo, «*jactare cogitatum suum in Domino, et ipse enutriet...*» (Ps. 54, 23). — Jesus proinde non acquiescit propositioni Satanae, utens potestate sua ad faciendum illud miraculum, sed Dei voluntati perfecte submissus, ejus Providentiae se committit.

Tentatio altera. (Mt. 4, 5-7; Lc. 4, 9-12). — Quia Jesus tantam fiduciam in Deo ostenderat, Satanus eum tentat de praesumptione et vana gloria. — Duxit igitur illum in Jerusalem, et posuit super pinnaculum Templi: diabolus, sive per aëra Christum asportaverit, sive ambulando illum comitatus fuerit (MALDON.), vere tamen duxit eum *in sanctam civitatem*, (= est designatio Jerusalem, propria Matthaei; item 27, 53), ita vocatam ob sanctuarium in quo Jahwéh morabatur; «*et statuit eum super pinnaculum Templi*»: *pinnaculum Templi* videtur designare summitatem praeacutam anguli orientalis-meridionalis, in quo porticus Salomonis (= orientalis) et regia (= meridionalis) confluebant, in quibus, sicut et in toto atrio Gentilium magna populi frequentia esse solebat, praesertim diebus festis; (forsitan celebrabatur

tunc festum Dedicacionis Templi, mense Decembri)⁴: optima ergo erat occasio ad inaugurandum munus messianicum modo opinioni populi accommodato. — « *Si Filius Dei es, mitte te deorsum* ». Cum in medium populi quasi volans repente descenderis, turba quasi de caelo advectum te acclamabit, et ut Messiam te sequetur; nam haec inter eos popularis opinio invaluit: « Christus cum venerit, nemo scit unde sit » (Jo. 7, 27). — Ceterum, nihil tibi timere debes, cum scriptum sit: « Angelis suis Deus mandavit de te, ut conservent te » (Lc.), et « in manibus tollent te, ne aliquid mali capias ». — Diabolus Sacram Scripturam, qua in primo congressu victus fuerat, nunc ipse sumit, in angelum lucis se transfigurans, sanctissimo instrumento perverse utens, ut Jesum decipiat; sed ad majorem ipsius confusionem: etenim Christus iterum romphaeam verbi Dei assumens, diabolicam suggestionem respuit, tamquam sacrilegum experimentum bonitatis et potentiae Dei, dicens: « Non tentabis Dominum Deum tuum » (Deut. 6, 16). — Miraculosus Dei interventus non est exspectandus nec postulandus, cum modo naturali, adhibitis mediis pro posse uniuscujusque, potest quis sibi providere.

Tertia tentatio. (Mt. 4, 8-11, Lc. 4, 5-8). Haec tentatio, simul cum regnandi et dominandi cupidine, vult ingerere in animum Christi independentiam a voluntate divina quoad modum foundationis regni messianici. Ex sacris Litteris clare apparebat Messiam futurum *regem*, id est, omnes gentes et terminos terrae in hereditatem accepturum (Ps. 2, 6-9); sed ex iisdem clare iterum elucebat, hoc regnum passione et morte sua sibi esse acquisiturum; gentes fore quasi spolia victoris, et praedam adversario in singulari certamine ereptam, ipsi totis viribus reluctanti, non ultro offerenti (Ps. 21; Is. 53). Proinde haec tertia tentatio respicit quoque munus messianicum.

v. 8 - Diabolus assumit Jesum, et ducit eum in montem altissimum: inutile est inquirere montem talem, ex quo omnia regna mundi pateant conspectui hominis. — Lectio probabilior in Lc. 4, 5 omittit mentionem montis (B.L.S. vv. copt. sah. mss. lat. plerique); quapropter nonnulli putant Matthaeum finxisse montem idealem, ex quo videri posset totus mundus, ad effectum dramaticum narrationis. — Sed Matthaeus et Lucas possunt bene conciliari; nam neque Matthaeus affirmat ex illo monte conspici posse totum mundum, sed tantum il-

⁴ Hoc esse potest, saltem in sententia probabili eorum, qui tenent Jesum baptizatum esse « exeunte Octobri vel ineunte Novembri » (RUFFINI, *Chronolog.*, p. 132).

lum fuisse excelsum valde; neque Lucas silet omnino de monte, cum verbum ἀναγαγὼν quod adhibet, possit optime interpretari de adductione Christi in montem; (ἀνάγω = «sursum ago, in partem superiorem, elevatam duco»). — Forsitan hoc modo componendae sunt duae narrationes Matthaei et Lucae. Diabolus duxerit Jesum ex loco deserti et montis Quarantanae ubi jejunaverat, in cacumen altissimum ejusdem montis, unde lata et pulcherrima regio aspectui patebat; tota Jordanis vallis, praesertim fertilis planities Hierichuntina; et ad Occidentem regio montana usque ad Jerusalem, cujus visio a solo monte Olivarum impeditur. Ex illo eminenti loco fecit illum videre per quandam phantasmagoriam diabolice productam in oculis Jesu omnia regna mundi. Quod agatur de quadam illusionem optica quasi per diabolicam incantationem effecta, potiusquam de visione objectiva, conjici potest ex Lc. 4. 5 «in momento temporis» = ἐν στιγμή ἡρώου. — Diabolus sese glorians de illis regnis tamquam propriis, offert illa Christo, impiam adjiciens condicionem: «si cadens adoraveris me»; = «dummodo prostratus, me adores meamque agnoscas superioritatem». — Satanus se dicit «dominum mundi», quia ipsi traditus est. — Reapse, proh dolor! postquam diabolus malis artibus deceperat homines, isti se ei tradiderunt, eumque, non modo singuli, sed regna qua talia, tamquam Deum elegerunt: Deus quoque in poenam peccatorum tradidit homines in reprobum sensum, et permisit ut ad tempus exerceret diabolus in mundo principatum suum. — Cui veritati conformans se Christus, vocavit diabolum «principem hujus mundi» (Jo. 12, 31), cujus imperium Ipse destruere venit (Mc. 3, 22-28; et parall.).

v. 10 - Propositionem sacrilegam non ferens Jesus, cum indignatione repellit tentatorem a se: «Vade Satana»; qui voluerat haberi ut Deus et adorari, nunc nomine proprio appellatur, et ignominia ejus revelatur: non ipse, qui adversarius (= Satan) Dei est, sed Dominus Deus est adorandus, et servitio debito colendus (Deut. 6, 13). — Diabolus itaque omnino delusus in sua exspectatione, nec amplius valens sustinere intimationem abeundi, et propriam confusionem, recessit, quin neutrum eorum quae sibi proposuerat, obtinisset: vdl. neque scire potuit utrum Jesus esset Deus aut Messias, neque Eum potuit avertere a munere suo debite implendo. — Sed recessit, ut notat Lucas, (4, 13) «usque ad tempus», = ἄχρι καιροῦ: usque ad horam a Deo determinatam, quae probabiliter intelligenda est de tempore Passionis, quam Jesus vocat «horam inimicorum suorum et potestatem tenebrarum» (Lc. 22, 53).

v. 11 - Finita tentatione et abscedente Satana, « Angeli accesserunt, et ministrabant ei »: forsitan cibos attulerunt, ut se reficeret: nam ut notat CURCI (« *I Santi Vangeli* », Mateo, 4), verbum graecum διακονεῖν et latinum « ministrare », sicut italicum « servire », communiter dicitur de famulis cibos ad mensam inservientibus ⁵.

N. B. - De tentationibus Christi cfr. a) S. THOMAM, *Summa theol.*, p. 3, Q. 41.

b) P. KETTER, *Die Versuchung Jesu nach dem Berichte der Synoptiker*, (in Neutest. Abhandl., VI, 3; Münster, 1918).

c) L. FONCK, *Christus tentatur in deserto*, (in Vb Dni, I [1921], pp. 10-15).

§ 2 - CHRISTUS IN CANA AQUAM IN VINUM CONVERTIT (Jo. 2, 1-11)

A) *Textus*: Verba v. 4b aliqui, ut TATIANUS (*Diatess.*), S. GREG. NYSS. (s. IV), et inter modernos KNABENBAUER, VITEAU, DURAND, & sumunt interrogative: « Nondum venit hora mea? » (= « Nonne venit hora mea? ») ⁶.

B) *Tempus*: Indicatur v. 1; « *et die tertia...* »; inter plures opiniones, quae volunt hanc diem determinare, illa videtur a contextu magis probari quae computat *diem tertiam* ab ultima quae superius commemoratur ab evangelista (v. 43): scilicet, a die qua Jesus suscepit iter in Galilaeam. — A Bethania Jordanis ad Cana 96 Kmt. sunt, et potuit Jesus cum discipulis die tertiâ illuc pervenire: maxime cum non dicatur Jesum venisse die tertiâ, sed nuptias factas fuisse tali die: solemnitates autem nuptiarum non uno die absolvebantur, sed per dies septem protrahebantur ⁷, aut brevius sive longius pro condicione sponsorum, eorumque facultatibus; probabiliter Jesus non primâ die convivii nuptialis, sed aliquâ e subsequentibus diebus pervenit in domum nuptiarum.

C) *Locus*: Cana, ubi factum est primum miraculum Jesu, videtur identificanda cum hodierno *Kefr-Kena*, ad N.E. Nazareth, 6 Kmt. ab ea distante: pro hoc loco stat antiqua traditio, ad saec. VIII saltem

⁵ Cfr. Mt. 8, 15, et parall.; Lc. 12, 37; 17, 8; Jo. 12, 2; Act. 6, 2; &.

⁶ Sic etiam J. MICHL, *Bemerkungen zu Joh. 2, 4*; in *Biblica* 36 (1955) 492-509.
— Item M. E. BOISMARD, *RB* 61 (1954) 295.

⁷ Cfr. Gen. 29, 27 sq.; Jud. 14, 12, 17.

pertingens. — Alii pauci post ROBINSON praeferunt alium locum, qui 13 Kmt. a Nazareth, Septentrionem versus, distat, et vocatur *Khirbet-Kana*, vel, ut aliqui volunt, *Kana el-Djelil* = (Cana Galilaeae), quod bene congrueret appellationi evangelistae, qui locum primi miraculi vocat «Cana Galilaeae». — Sed haec sententia nullam potest in suum favorem invocare traditionem; et unicum ejus fundamentum, nempe, similitudo nominis, dubium est; nomen ejus proprium est *Khirbet-Kana*, potius quam *Kana-el-Djelil*, quod videtur posterius additum⁸. Appositio «*Cana Galilaeae*» explicatur ex intentione evangelistae distinguendi hanc ab alia Cana in tribu Aser, 12 Kmt. ad meridiem Tyri, de qua sermo est Jos. 19, 28, et quae potius ad Phoeniciam quam ad Galilaeam pertinebat.

Jesus voluit solemnitati nuptiarum interesse, ut eas ab Ipso institutas magis firmaret, et specialem sanctitatem in posterum eis conferret: ex sententia plurium Patrum, praesertim graecorum (CYRILLI *Alex.*, GREGORII *NAZ.*, EPIPHANII, JOANNIS *DAM.*, &c.), hac occasione Jesus elevavit matrimonium ad dignitatem Sacramenti Novae Legis (Cfr. DURAND, *Év. selon S. Jean*, ed. 11, p. 64).

D) *Expositio textus*: — ...«Erat Mater Jesu ibi». Haud est improbabile Mariam cum sponsis, vel saltem cum alterutro eorum, cognitione fuisse conjunctam, et hanc ob causam fuisse ibi, jam antequam Filius suus veniret.

N. B. — Joannes nusquam appellat Mariam nomine proprio, sed *Mater Jesu*, unde nempe tota ejus dignitas oritur. Cum quartum Evangelium ad finem saeculi 1 scribebatur, haud dubium quod Maria inter christianos speciali honore colebatur, *qua Mater Christi*.

v. 2 — Cum Jesus pervenisset in Cana, unde erat Nathanael (Jo. 21, 2), vocatus est ad nuptias intuitu Matris suae, et propter eum etiam discipuli qui eum secuti erant.

v. 3 — «Et deficiente vino...» Supervenientibus sex vel septem hospitiibus, de quibus fortasse in parandis necessariis ad convivium non fuerat cogitatum, facile intelligitur quod vinum ante finem convivii defecerit; maxime si non primo die, sed aliquo e subsequentibus pervenerunt. — Sed, en Mariae sollicitudinem et caritatem! — Ut vitaret pudorem sponsorum, et confusionem architriclini servorumque

⁸ Cfr. FONCK, *I miracoli del Signore nel Vangelo*, p. 179. (Versione italiana L. ROSSI-DI LUCCA; Roma, 1914).

ministrantium, dicit ad Jesum, ita ut praesentes non animadverterent: « *Vinum non habent* ». — In his verbis potius quam petitio, habetur mera necessitatis repraesentatio: hoc dum auctoritati maternae magis convenit, ejus plenam confidentiam de Filii bonitate et animo misericordiae commendat. — Ideo, videtur otiosum disputare de objecto petitionis Mariae: petieritne miraculum (uti complures volunt), an remedium naturale, v. gr. ut rogaret aliquem discipulorum, puta Nathanaelem, qui erat a Cana, afferre vinum ad reliquum convivium (Ita FONCK, op. cit.). — Maria nihil petivit, nisi quod implicite in ipsa necessitatis repraesentatione continebatur, scilicet, remedium necessitatis, Filio relinquens modum illi subveniendi.

v. 4 - Jesus Matri respondet: « *Quid mihi et tibi est, mulier* »: *non-dum venit hora mea*. — Responsum hoc auribus nostris dure sonat, quia videtur quamdam reprehensionem et repulsam exprimere: ad hoc vitandum, nonnulli alteram partem responsionis *interrogative* legere malunt, ita ut nulla dissensio, plenus autem consensus Mariae et Jesu habeatur; verba Jesu id dicerent: « sine me facere; nonne venit hora mea »? = Ne cures, ego providebo ». (KNABENB., DURAND, &. cfr. supra). Ὅπω haberet sensum interrogativum, sicut Mt. 16, 9; (cfr. Mc. 4, 40; 8, 17. 20).

At vero, haec explicatio, praeterquam quod paucis auctoritatibus criticis fulcitur, minime est necessaria ad honorem Mariae tuendum: sententia enim, prout jacet, non fundit sensum pejorativum. — Et imprimis; appellatio « *mulier* » apud Orientales erat honorifica, vel saltem debito honori nullatenus opposita; et tali sensu et vi occurrit non tantum in Sacra Scriptura, sed penes auctores classicos graecos: « Apud graecos, — scribit *ROSENMUELLER, — haec fuit compellatio et allocutio honestissimarum feminarum »; ipsis quoque reginis dabatur⁹. In Evangeliiis sexies extra nostrum locum invenitur haec compellatio « *mulier* = γύναι »; vdl., quater in Joanne (4, 21; 8, 10; 19, 26; 20, 15), semel in Mt. 15, 28; et semel in Lc. 13, 12; et nusquam habet sensum despectus, sed ubique exprimit nobiles sensus cordis, sive compassionis, sive dilectionis, vel reverentiae et aestimationis. — Si autem ratio quaeritur, cur Christus tum in Cana, tum in Cruce *mulierem* potiusquam *matrem* Mariam appellaverit, videtur petenda ex scopo didactico et oeconomia praedicationis Christi. Ille, qui sectatoribus suis exigebat ut

⁹ Cfr. DION. CASS., *Histor.* 51, 12. 5. Augustus sic compellat Cleopatram; XENOPHON, *Cyrop.* 5, 1. 6; HOMER., *Illiad.*, 3, 204; *Odys.* 19, 555 Ulyses Penelopem γύναι vocat.

vincula carnis et sanguinis postponerent dilectioni suae, et omnibus renuntiandum esse praedicabat, voluit proprio exemplo praecire, societatem et nomen matris relinquendo, quamvis jura et auctoritatem Matris in ea semper agnoverit¹⁰; et etiam quia horae solemnitas, sive in Cruce sive in Cana, appellationem *solemniorem*, non *teneriorem* consulebat (LAGRANGE).

« *Quid mihi et tibi* ». Locutio est frequens in Vet. et Novo Testamento, necnon in auctoribus profanis, arabibus, syris, graecis et latinis.

Sensus hujus locutionis multiplex est, diversus pro diversis adjunctis personarum, negotiorum, et pro tono vocis quo profertur: ad tres tamen possunt reduci: a) « quid mihi et tibi commune est »; b) « quid querelae tecum habes »; c) « Quid negotii tecum habes », vel « quid a me vis ». — In loco nostro altera significatio exclusa manet, quia evidenter nulla querela mota fuerat a Maria contra Filium suum, sed necessitatem praesentem ei exposuerat. — Ex aliis duabus, prima est longe frequentior in usu biblico, et emphatice negat quamlibet communionem animorum inter loquentes: « in hoc negotio nihil commune est inter me et te » (Cfr. 2 Sam. 16. 10; 4 Re. 3, 13; &). — In tertia significatione, rariore quidem sed non prorsus insolita, habetur animorum consensus, exprimitur tamen aliqua difficultas in concedendo quod petitur.

Primam sententiam, sed modo exaggerato, tenet inter Patres, S. IRENAEUS, et praesertim S. JO. CHRYSOSTOMUS. Eorum explicatio non satis consulit honori Mariae, quam de intempestiva festinatione (IRENAEUS), vel de vanagloria (CHRYSOST.) corripuerit Christus. En verba CHRYSOSTOMI: « Volebat (Maria)... se *splendidiorem* per Filium reddere. Et forte humanum *quippiam passa est*, ut et fratres ejus, qui dicebant: « Manifesta teipsum mundo » (Jo. 7, 4), quod vellent ex miraculis sibi gloriam comparare. Ideo... illi (Mariae) asperius respondit: « Quid mihi et tibi »¹¹. — « In verbis illis, — dicit Angelicus, — CHRYSOSTOMUS excessit »¹². — Inter recentiores et modernos, plures tenent hanc sententiam, vitantes tamen quamlibet exaggerationem, sed non omnes eodem modo: alii ut MALDONATUS, vident in verbis Jesu fictam seu simulatam reprehensionem ad nostram doctrinam; ut videlicet ostenderet se non moveri ad miraculum illud patrandum ullo carnis aut sanguinis respectu, sed sola caritate, sicut ad illud nihil

¹⁰ Cfr. POWER, in Vb Dni, 2 (1922), p. 129 sq.).

¹¹ « Homilia 21 (20) in Joannem », PG, 59, 130 ss.

¹² « Summa theol. », p. 3, q. 27, art. 4, ad 3.

conferebat ejus humanitas, sed totum a sua potentia divina pendebat. — Alii, ut FONCK, non quidem reprehensionem, sive fictam sive realem, sed veram *repulsam* petitionis matris vident in verbis Christi; Ipse volebat et Eam et nos docere, se in opere Redemptionis, quod jam inceperat, perficiendo, non a Matris, licet sanctissimae et carissimae, desiderio, sed a Patris voluntate, omnino, semper et dumtaxat dependere.

Nobis quidem magis probatur tertius ille sensus quem supra¹ locutioni « quid mihi et tibi » subesse dicebamus: a) quia videtur honori Mariae conformior: et aliunde nulla erat causa cur reprehenderetur, vel repelleretur, siquidem ipsa non petierat miraculum, ut FONCK ipse fatetur, et multo minus volebat praevertere tempus miraculi a Patre dispositum; imo nihil petierat, sed necessitatem exposuerat: b) quia illa doctrina renuntiationis et independentiae Christi in opere Redemptionis, quam Jesus inculcare volebat, sat bene et efficaciter docetur etiam in hoc tertio modo: hinc enim Jesus vocat Mariam non « matrem », sed « mulierem » (renuntiatio); illinc vero verba ejus ostendunt aliquam renitentiam voluntatis, et aliquam difficultatem ad concedendum quod desideratur (independentia): c) acquiescentia Jesu intercessioni Mariae per patratiorem miraculi statim facti, sat clare dicit, in verbis ejus neque reprehensionem neque repulsam contineri: d) verba Mariae ad ministros statim post responsionem Jesu, ostendunt Mariam in hac non vidisse reprehensionem neque repulsam.

« *Nondum venit hora mea* ». — Pro varietate sententiarum in expositione prioris partis hujus *logii* Christi, copiosa item est seges opinionum in alterius partis declaratione; quas tamen singillatim persequi non juvat, sed eam quam probabiliorem habemus, breviter exponimus. — Juxta interpretationem quam dedimus prioris partis, Jesus in hac altera dat rationem suae renitentiae, et aperit rei difficultatem; nondum enim venerat *hora ejus*, scilicet momentum illud a Patre praedefinitum, quo se per miracula manifestaret mundo. — Cum tamen miraculum statim fecerit, dicendum est, aut illud momentum, quod nondum venerat cum Maria intercessit, jam venisse, cum fecit, modico licet intervallo; aut tempus revera nondum venisse, ob reverentiam tamen Mariae intercedentis anticipatum fuisse. — Utrumque est probabile: sed hoc alterum amplius forsitan commendatur a contextu; Maria enim, licet repugnantiam Filii ex rei difficultate ortam viderit, plane cognoscens cor Filii sui (LAGRANGE), et de potentia et bonitate ejus minime haesitans, imo de eventu segura, dicit ministris: « Quodcumque dixerit vobis, facite ». — Hoc Maria dicere potuit, tum si ad

horam Christi sat temporis adhuc deerat, tum si illa hora intra momentum erat adventura. Sed, quum Patres insistant in celebranda potentia intercessionis Mariae ex hoc loco, et haec luculentius appareat, si in gratiam ejus hora manifestationis Christi per miracula anticipata est, ideo probabilior nobis est haec interpretatio: quae ceterum nullam ex parte dogmatis difficultatem incurrit, cum sufficiat ponere decretum Dei, vel voluntatem Christi, qua statuebatur tempus primi miraculi publici, non absolutam fuisse, sed condicionatam; puta nisi gravis causa, v. gr. Mariae supplicatio, interponeretur. Si hoc modo intelligitur, valde commendatur et *fides Mariae* in bonitate Filii, quae, audita difficultate, non est infirmata; et admirabilis *potentia intercessionis* ejus, quae hominum plenissimam fiduciam excitare debet. — Si vero alicui cum MALDONATO cogitare praeplacet, horam miraculi non fuisse anticipatam, sed jam advenisse, cum de facto patratum est, pretiosum item documentum capiet ex perfectissima Christi obedientia, quae noluit, vel uno momento, tempus a Patre statutum praevenire.

vv. 6-10 - Praeparatio, patratio, comprobatio miraculi. — Narrator sese praebet implicite ut testem ocularem; describit enim vivide et minute: « Erant autem *ibi* », vel in ipsa aula convivii, vel in atrio domus; « sex hydriae », vel amphorae ad aquam continendam; « lapideae », communiter quidem erant fictiles, plures tamen lapideae inventae sunt¹³, ideo erant graves, immobiles, fixae (*κειμεναί = positae*), « secundum purificationem judaeorum »; in qualibet domo judaica copia aquae esse debebat, quia frequentes ablutiones tum vasorum, catinorum, tum manuum totiusque corporis (cfr. Mc. 7, 3 ss.) a Lege praescribebantur, vel per traditionem inductae erant: — « capientes singulae *metretas* binas vel ternas » — *Metreta* erat maxima mensura capacitatis pro liquidis inter graecos: metreta attica, quam videtur Joannes respicere, respondebat plus minusve *bath* hebraeorum, et continebat 38-40 litra. Hydriae illae non ejusdem omnes erant capacitatis, sed quaedam duas, vel duas cum dimidia, quaedam vero tres metretas capiebant; adeo ut simul non minus quam 500 litra, nec plus quam 700 litra fecerint. Ita FILLION, et auctores communiter¹⁴. — Unde apparet Christum non modo necessitati subvenisse,

¹³ Cfr. CLARKE, *Travels*; tom. 2°, p. 445; et VAN LENNEP, *Bible customs*, p. 45.

¹⁴ Alii, ut P. GERMER-DURAND, capacitatem metretarum tempore Novi Test. duplo minorem ea Veteris Test. fuisse putant, quia talentum sacrum novi Templi, non Kgr. 42 $\frac{1}{2}$, sicut in antiquo Templo, sed Kgr. 21 $\frac{1}{2}$ ponderis habebat. (Cfr. *Conférences de St. Étienne*, 1909-1910; pp. 89-105; maxime p. 103 sq.).

sed largiter, sed generose et munifice subvenisse, sicut postea fecit in simili miraculo multiplicationis panum, quorum, post satiatam innumeram multitudinem, duodecim adhuc cophini superfuerunt (Jo. 6, 1-13).

v. 7 - Ex mandato Jesu, ministri impleverunt aqua sex hydrias usque ad summum: quibus verbis iterum commendatur largitas Christi, et miraculi veritas ab omni suspicione redditur immunis. Nam, ut antea monuit Evangelista, in illis amphoris ad purificationem destinatis nihil antea fuerat nisi aqua, et nunc omnibus videntibus, aqua implentur usque ad os.

v. 8 - Christus simplici actu voluntatis conversionem aquae in vinum operatus est; et tunc praecepit inservientibus ut haurirent, et ferrent architriclino, qui testis miraculi factus est. — *Architriclinus* erat moderator mensae, ad cujus nutum ministri, quorum caput erat, solliciti accurrebant, ejus mandata excepturi: cibi, antequam convivis apponerentur, ab architriclino degustari debebant: ideo Jesus jubet ministris ut ferant architriclino: « et tulerunt ».

v. 9 - Evangelista referens admirationem architriclini, qui ignorabat quod evenerat, miraculum uno verbo definit: *aqua vinum facta*, nempe substantialis conversio aquae in vinum, quae praecludebat mirabiliori illi conversioni, quam Ecclesia aptissimo verbo *Transubstantiationem* appellat. — « Ministri sciebant »; nempe, ex colore et odore cognoverunt aquam ab ipsis mox in hydrias immisam, non amplius esse aquam, sed in vinum fuisse mutatam. — Quod autem vinum, illudque optimum revera esset, architriclinus gustu suo ad dijudicandum vina, ex ipso officio, assuefacto, comprobavit: et rei novitate jucunde permotus, eamque exquirere volens, vocat sponsum, et lepide dicit ad eum:

v. 10 - « Omnis homo primum bonum vinum ponit »; quia initio convivii palatum de qualitate cibi et potus melius judicat; « et cum inebriati fuerint, id quod deterius est », quia tunc, hebetato gustu, bonitatem vini aestimare non valent, et cum deteriori contenti sunt. Haec verba architriclini sumenda sunt *ad modum proverbii*, quod vel ex moribus formatum est (quamvis de tali more vestigium nullum adsit), vel certe ex ipsa rei natura. Excessus ebrietatis in nostro casu omnino est excludendus, ut patet, ex praesentia Jesu et Mariae: ceterum verba architriclini, ex ipsa eorum natura proverbiali, non determinant casum particularem, sed in indole generali sistunt. — Quod

in verbis architriclini praecipuum est, ut notat P. DURAND, est testificatio de miraculo, licet ipsi forsitan incognito: quod ille gustavit, vinum est, imo vinum excellentius illo quod per totum convivium, quod jam probabiliter per aliquot dies durabat, potatum fuerat. — Jesus igitur, sicut in quantitate vini, ita et in ejus qualitate, munificentia vere divina egit.

v. 11 - *Finis et effectus miraculi.* — Finis Jesu fuit manifestare *gloriam suam*, id est, suam divinitatem (cfr. Jo. 1, 14); effectus vero fuit *fides discipulorum*, non initialis, sed progressiva: hoc est, non tunc inceperunt credere in eum, sed in ea fide quam de ipso habebant, confirmati sunt. — « Hoc fecit *initium signorum...* »; ac si diceret: tale fuit *principium miraculorum* Christi, quorum primum factum est in Cana Galilaeae. Neque dicitur « primum » relate ad aliud quod fecit postea in eodem pago (Jo. 4, 46 ss.); sed absolute primum omnium quae fecit *publice*, nempe, ad manifestationem gloriae suae¹⁵. Illa dies vocatur a TERTULLIANO, non minus eleganter quam significanter, « dies natalis virtutum Domini », in qua dedit « prima rudimenta potestatis suae »¹⁶. Ita, dum excluduntur illa miracula quae ridicule confingunt evangelia apocrypha a Jesu infante, adolescente, juvene patrata, non videntur exclusa aliqua miracula *privatim* antea facta, ad sublevandam inopiam Sanctae Familiae: qui pie hoc crediderit, non videtur posse ex verbo evangelistae reprehendi (MALDON., *In Joannem*).

N. B. - In quarto evangelio miracula Jesu vocantur *signa* = σημεῖα tum ab evangelista, sicut hic, et 4, 54 etc; tum in ore Jesu (6, 26); tum in ore aliorum (3, 2): quia patrantur a Christo, et narrantur ab evangelista cum speciali intentione *significandi et probandi* divinitatem suae personae et suae doctrinae; ut ea videntes vel legentes fidem in *Christum, Filium Dei* plenam conciperent. Hunc fuisse scopum suum evangelista aperit in fine narrationis (20, 30 sq.), et pro tali scopo signa congruentiora selegit, quae non fuissent antea a Synopticis narrata.

¹⁵ Alii putant hoc miraculum dici *primum* relate ad ea quae fecit Jesus in *Galilaea*; sanatio enim filii reguli (Jo. 4, 46 ss.), quamvis multa alia praecesserint signa in *Judaea* (Jo. 2, 23; 3, 2), dicitur *secundum* signum. At, quod facile de hoc altero, aegre de priore concesserim: nec enim vocatur *primum* = πρῶτον, sed *principium ἀρχήν*; scilicet, non attenditur relatio ad unum vel alterum, quod ex peculiari consideratione dicitur *secundum* vel *tertium*, sed *ad omnia*, quorum est *initium*.

¹⁶ TERTULL., *De baptismo*, 9; PL, 1, 1319.

Bibliographia: Cfr. a) FONCK, « I miracoli del Signore nel Vangelo »; pp. 171-246;

b) COMMENTARIOS, Fillion, Knabenb., Lagrange, Durand, etc.

c) POWER, « Quid mihi et tibi est mulier »: in Vb Dni, 2 (1922), pp. 129-35.

d) ANZALONE, O. M. I., « Jesus et Maria ad nuptias Cana », in Vb Dni 9 (1929), pp. 364-68.

P. ANZALONE propriam dat interpretationem colloquii Mariae cum Jesu; Jesus pro sua profundissima humilitate refugiebat in publicum prodire, et miraculo admirationem concitare; ex alia parte Pater suus non praestituerat Ei tempus incipiendi operari miracula: quapropter Matrem petentem miraculum, ipsam quae ex confidentiali communicatione Filii repugnantiam suam noverat, duriusculis verbis repulit: cujus tamen fiducia permotus, desiderium illius implevit, facto miraculo.

e) J. LORTZING, « Die inneren Beziehungen zwischen Jo. 2, 1-11 und Offenbarung 12 »: in Theol. und Glaube 29 (1937), 498-529.

SECTIO IV

A PRIMO PASCHATE AD SECUNDUM. (Jo. 2, 13-4, 54; Mc. 1, 14-2, 23; Lc. 4, 14-6, 1; Mt. ?).

Relictâ Canâ, et factâ in Capharnaum brevi commoratione (Jo. 2, 12), instabat Pascha, et ascendit Jesus Hierosolymam; ante festum, vindicavit sanctitatem *domus Patris sui*, ejectis mercatoribus, qui animalia ad sacrificia in atrio Gentilium vendebant, et nummulariis qui pecuniam communem cum sacra commutabant. Judaeis petentibus signum in argumentum suae potestatis, promisit Jesus signum Jonae prophetae, id est; Templum corporis sui, ab ipsis judaeis resolvendum, tribus diebus Ipse instaurabit, seipsum a mortuis resuscitans. Haec narratio pluribus de causis summi est momenti; quia Jesus in ea demonstratur; a) *Messias* (Mal. 3, 1-3; Ps. 68, 10), et b) *Filius Dei* (Templum Jahwéh est domus Patris sui); et c) *Deus*; scientiâ et potentiâ divinâ praeditus; cognoscit *futura libera* (Judaeos Eum occisuros; « solvite = solvetis Templum hoc »; et « dicebat de Templo corporis sui »); et potentiam solius Dei propriam sibi adscribit, (seipsum resuscitabit, = « in tribus diebus excitabo illud »).

Videtur hoc factum distinguendum esse ab altero simili, quod Jesus peregit ad finem suae praedicationis, quodque a tribus synoptics narratur (Mt. 21, 12 ss; Mc. 11, 15 ss; Lc. 19, 45 s) ¹.

Durante septenario paschali, multa fecit Jesus signa, quibus per moti complures crediderunt: inter quos speciali commemoratione dignus est *Nicodemus*. (Jo. 2, 23-25).

§ 1 — COLLOQUIUM JESU CUM NICODEMO. (Jo. 3, 1-21).

Solus Joannes commemorat Nicodemum in Evangelio, et quidem *ter* ². Vocatur « princeps Judaeorum » = ἀρχὼν τῶν Ἰουδαίων; eo quod ad Synedrium pertinebat, probabiliter ex ordine Scribarum, quia dicitur *pharisaeus*, ex quorum secta ut plurimum asumbantur Scribae,

¹ Cfr. rationes distinctionis breviter collectas et expositas apud A. DURAND, *St. Jean* ¹¹ Verb. sal. IV, 541 s. (Paris 1927).

² Jo. 3, 1; 7, 50; 19, 39.

et quia Jesus vocat eum «magistrum in Israel». Erat jam *senex*, ut videtur (v. 4).

v. 2 - Venit ad Jesum *nocte*, quod S. Joannes ter repetit, cum de eo loquitur; non est tamen statim reprehendendus de pusillanimitate, quia homo tan principalis poterat justas rationes habere ad eligendum tempus nocturnum; ne videlicet fructus quem ex colloquio cum Jesu percipere volebat, a collegis suis Christo infensus impediretur. Colloquium fortasse habitum est in parte superiore domus (terrazza), ad quam per scalam externam accessus patebat³, quin opus esset domum intrare; adeoque Nicodemus, qui secreto Jesum adire cupiebat, potuit accedere quin a domino domus videretur. Inde caelum conspiciebatur (stellis et luna plena [-erat tempus paschale], — ornatum), et aër leniter insufflabat; ex quo Jesus potuit proponere parvam parabolam de vento (v. 8), et loqui de caelo (vv. 12-13). — Jesum salutat reverenter, et ad captandam sibi ejus benevolentiam, honorificas ei laudes tribuit, vocans illum *magistrum* excellentissimum, *a Deo missum*, et *patratores miraculorum*. Ex miraculis recte arguebat Nicodemus doctrinam Jesu esse caelestem et divinam. Ex his verbis Nicodemi licet judicare de dispositione et intentione qua veniebat ad Jesum: *humilitatem* praeseferebat, nam magister cum esset, ad alium magistrum, a quo edoceretur, venire non dedignabatur; sincerum *veritatis amorem* habuisse apparet ex toto contextu; hic enim, et non vana curiositas eum impulit ut veniret ad Jesum: de facto suscepit doctrinam Jesu, et factus est ejus defensor (Jo. 7, 50-53), et discipulus.

vv. 3-10 - Jesus videns Nicodemum bene dispositum, instruit eum *de regeneratione spirituali*, et *de ejus necessitate*: sollemniter asseverat Jesus («amen, amen dico tibi») necessitatem novae nativitatis; primo loquitur subobscurè⁴, et verba ejus ad materiale, absurdam renascentiam a Nicodemo detorquentur: Jesus, iterum sollemniter asseverans, clarius explicat quod dixerat: non loquitur de novo ortu materiali, sed de alio qui requiritur ut quis «possit introire in regnum Dei»; jamvero, cum «caro et sanguis regnum Dei possidere non possint» (I Cor. 15, 50), patet renascentiam materiale nihil ad hoc conferre.

³ Cfr. Lc. 5, 19.

⁴ Ad Io. 3, 3: «Nisi quis renatus fuerit *ἄνωθεν*». Hoc adverbium, quod Vlgta vertit hic «*denuo*», melius verteretur, sicut alibi fit, per «desursum», «ex alto»: hic est sensus proprius et ordinarius huius adverbii (cfr. Mt. 27, 51; Io. 3, 31; 19, 11; Iac. 1, 17; 3, 15. 17): item PP. Graeci, ut CYRILLUS Alex. et ORIGENES, PG 73, 268; et 13, 1617, sic explicant. (Cfr. I. BONSIRVEN, *Les enseignements...*, p. 277).

Loquitur igitur de nova nativitate spirituali, quae efficitur a duplici principio, « *aqua et Spiritu* » (Sancto, deest in textu gr.); quae non concurrunt eodem modo: nam aqua est symbolum exterius illius gratiae interioris quae operatur purificationem animae; spiritus autem tribuit symbolo efficaciam, ut operetur id quod significat, et per verba exprimitur. — Hic vero Spiritus alius non est, quam *Spiritus Dei*, vel, ut habet Vulgata, *Spiritus Sanctus*, vel, ut Joannes in Prologo dicit, *Deus*, qui sibi filios generat per novam eorum nativatem (1, 12. 13). — Ex definitione Concilii Tridentini (sess. VII, « De Baptismo », can. 2), verba Jo. 3, 5 *sensu*, non metaphorico, sed *proprio* accipienda sunt. « Si quis dixerit, aquam veram et naturalem non esse de necessitate baptismi, atque ideo verba illa Domini Nostri Jesu Christi: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto », ad metaphoram aliquam detorsit; A. S. ». (Ench. Symb. [ed 21-23], n. 858).

v. 8 - Cum Nicodemus sermonem Jesu non intelligeret, et novae doctrinae admiratione teneretur, ad ampliorem mentis suae declarationem adhibet Jesus comparisonem ex mundo reali desumptam, quae est brevis parabola. Sicut in mundo physico sunt plura phenomena, de quibus minime dubitatur, licet sensus non possint ea in seipsis percipere, sed in suis effectibus; sic in mundo supernaturali, plura sunt quae captum intellectus superant, nec ideo possunt in dubium vocari. Ita in ordine naturali est *ventus*; « spiritus, *ubi vult*, spirat »: licet ventus, sicut aliae res, habeat suas leges quibus regitur, cum tamen adeo sit subtilis, tot invenit impedimenta quae has leges modificant vel abrogant, ut videatur nullam sequi legem fixam, sed *suo arbitrio* ferri. *Vocem ejus audis*, strepitus, vel murmur auditur, *sed nescis unde veniat, aut quo vadat*; cognoscitur quidem directio ventus, at nemo valet determinare originem et exitum ejus, hoc est, in qua mundi plaga determinate incipiat, et ubi determinate cesset. — *Sic est omnis qui natus est ex Spiritu*: habetur in his verbis *applicatio* parabola, quae, ut fert natura parabolarum, non est urgenda in omnibus suis adjunctis, sed in idea principali: sicut igitur nemo dubitat de aëris exsistentia et efficacia, licet multa circa eum ignorentur; ita de nova nativitate, quae per Spiritum, mediante lavacro regenerationis, operatur in homine, nemo debet ambigere, imo certissimus certitudine fidei esse debet, tametsi modus intimus et processus hujus regenerationis intellectum lateat.

vv. 9-10 - Nicodemus, non tantum non percipit modum quo haec regeneratio contingit, sed et ipsius possibilitatem in dubium vocare videtur, dum interrogat: « Quomodo *possunt* haec fieri? » — Quod

modum ignoraverit, culpa vacabat; ignorantia autem facti dedecebat magistro in Israel, qui factum novae generationis scire debebat, quia pluries a Prophetis praedictum erat⁵; quoad possibilitatem et modum, Dei potentiae et scientiae committi debebant. Ideo Jesus suaviter Nicodemum humiliat: « Tu es magister in Israel, et haec ignoras? ». Et ut eum ad credendum inflectat, declarat suam auctoritatem, qua potest ab omnibus fidem exigere.

vv. 11-13 - Auctoritas magistri caelestis: Christus graviter monet Nicodemum, et omnes in eo⁶, de obligatione credendi doctrinam suam; quia Ipse perfectam omnium scientiam habens, ut eam nos doceret, de caelo descendit. «... *Quod scimus, loquimur; et quod vidimus, testamur* »: Jesus scit quia vidit, et quae plene scit, loquitur et testatur; ergo testimonium ejus verum est, et fide dignum, et tamen Judaei testimonium illud non accipiunt.

v. 12 - Si terrena dixi vobis, et non creditis... » — Quod Jesus hucusque docuit de nova nativitate, non est difficillimum, cum pertineat ad *res terrenas*, id est, quae fiunt in hoc mundo, in hac vita nostra mortali: sunt alia multo sublimiora, et humanam mentem in immensum excedentia, quia fiunt *in caelo* (ἐπουράνια = caelestia); ut mysterium visionis beatificae et praesertim mysteria intimae vitae divinae, SS. Trinitatis, etc., quae docere vos possem, sed quae non possetis portare modo.

v. 13 - Nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo... — Dicit, unde illam scientiam hauserit: res caelestes ego solus perfecte cognosco, quia in caelo *fui et sum*. Nemo scit eas res, neque de illis loqui potest, nisi in caelum ascenderit, ut ea videret et assequeretur: unus *Filius Hominis*, qui descendit de caelo, quique proinde ibi antea erat (secundum divinitatem), solus *Filius Hominis, qui est in caelo* (secundum humanitatem, quae Verbo hypostatice conjuncta, omnia, etiam profunda Dei, in eo videt), perfecte callet omnia mysteria, non terrena modo, sed et caelestia. (Cfr. Jo. 1, 18).

Tangit Christus his verbis motivum fidei, ejus obiectum formale, quod est auctoritas Dei revelantis: et cum Christus sibi vindicet hanc auctoritatem, profert enim scientiam *propriam* de rebus caelestibus, et

⁵ Cfr. Ezech. 36, 25-27; 11, 19 sq.; Zach. 13, 1.

⁶ Observa pluralem numerum, quo utitur Christus: « testimonium... non accipitis; dixi vobis, et non creditis... »; vel formam generalem et quasi impersonalem: « omnis qui credit...; dilexerunt homines... »; omnis qui male agit... ».

exigit fidem *verbis suis*, manifeste est Deus. — Habetur quoque hic *communicatio*, quae dicitur, *idiomatum*, nam ea quae Dei propria sunt, praedicantur de Filio Hominis. ⁷

vv. 14-15 - Necessitas fidei in Christum ad salutem. Sicut obligatio credendi eruitur ex auctoritate magistri caelestis, ita necessitas fidei deducitur ex impossibilitate salutis pro his qui recusant credere in Christum. Christus, objectum fidei et fons salutis, exhibetur tamquam *crucifixus*; nam ὑψωθῆναι = *exaltari*, in Joanne est quoad usum fere synonymum « σταυρωθῆναι = *crucifigi* » ⁸. « Sicut Moyses *exaltavit* serpentem... »: Serpens aeneus (Num. 21, 8 sq.) erat symbolum salutis a Moyse ex mandato Dei erectum, ut percussi a serpentibus, aspicientes illud cum fide in Dei promissione, sanarentur (Sap. 16, 5-7 ss.). Christus erat *veritas* per signum illud figurata, quem Deus proposuit coram omnibus crucifixum, ut omnes illum aspicientes cum fide, vitam consequantur aeternam.

N. B. - Plures opinantur colloquium Jesu cum Nicodemo hic desinere; quae autem sequuntur esse considerationes evangelistae. Haec sententia potius recens, — nam primus, quantum scio, eam defendit ERASMUS (saec. XVI) —, potest per se sustineri, nec desunt rationes quae videntur eam commendare; attamen leviores sunt illis quae stant *pro unitate sermonis* integre a Christo prolata (cfr. TOLETUS, *In Joannem*). Praecipua est unitas contextus et argumenti in tota pericope, uti infra in *conclusionem* videbitur.

vv. 16-17 - « Sic Deus dilexit mundum... » — Missio Filii in mundum *ex amore Dei* procedit; qui amor magis adhuc elucet, si consideratur *finis* illius missionis; nam dedit illum, vel *tradidit* illum, « non ut *judicet* mundum, hoc est, condemnet mundum, sed *ut salvetur mundus* per ipsum ».

v. 18 - Condicio quae apponitur, ut hic *finis* obtineatur, est *fides in Christum*; quae etiam discernet inter salvandos et damnandos; qui credit, salvabitur; qui non credit, « jam *judicatus* est », hoc est, adeo irremissibiliter damnabitur, ut sententia damnationis ex nunc cum ipsa incredulitate simul scribatur. — Unusquisque igitur potest sortem suam definire, juxta modum quo se habeat erga Christum ejusque doctrinam.

⁷ Cfr. BILLOT, *De Verbo incarnato*, 6^a editio; thesis XIX, « De scientia Christi beata », ubi explicat theologice Jo. 3, 11-13; pp. 219-29 (Roma, 1922).

⁸ Cfr. Jo. 8, 28; 12, 32-34.

vv. 19-20 - *Ratio incredulitatis*: «Hoc est autem iudicium», vel haec est causa condemnationis, rejectio lucis, seu Christi, qui est lux vera. Homines vitam deordinatam agentes, vitiis et concupiscentiis servientes, qui «tenebrae» a Jo. 1, 5 appellantur, non tantum «diligunt magis tenebras quam lucem», voluntarie manentes in incredulitate et errore, sed *odio habent lucem*, quia ipsa opera eorum mala manifestat, cum magna eorum confusione.

v. 21 - Sicut in praecedenti versiculo, sub forma generali *omnis qui respiciuntur* praesertim judaei (I, 11), ita in hoc, sub eadem forma, respectum specialem ad Nicodemum videre licet, qui «venit ad lucem», ad Christum, ut ab eo doctrinâ suâ illuminaretur. — Nonnulli, ut *ZAHN⁹, urgent hanc rationem, ut ostendant sermonem Jesu hucusque se extendere, et Nicodemum adhuc praesentem alloqui.

CONCLUSIO. - Summa totius colloquii haec esse videtur: «Vita supernaturalis animae hominibus per Christum allata». — *Initium* hujus vitae habetur per baptismum (vv. 3-9); *incrementum* accipitur per fidem in Christum, et per opera lucis, hoc est, opera bona, facta in veritate (vv. 11-13. 21); *consummatio* autem est vita aeterna (vv. 15-18); haec vero vita in omnibus suis gradibus a Christo in Cruce exaltato profluit (v. 14); omnia denique bona ista ex immensa Dei caritate procedunt, qui Filium suum misit, ut passione sua mundum salvaret (vv. 16. 17); Deus pro parte sua nihil omisit ut homines salvarentur: qui damnantur, propriâ culpâ pereunt (vv. 18. 19).

(Cfr. HOLZMEISTER, S. J., «*Grundgedanke und Gedankengang im Gespräche des Herrn mit Nikodemus*» (Jo. 3, 3-21); in «*Zeitschrift für kathol. Theol.*», 45 (1921), pp. 527-48 — Item, *G. STEVEN, «*Nikodemus*»; in «*Expository times*»; vol. 31, [1919-20], pp. 505-508).

§ 2 - JESUS IN JUDAEA (Jo. 3, 22-36)

Post festum Paschatis, Jesus, relicta Urbe sancta, percurrit diu regionem Judaeae, ubi neophytis plurimis ad se venientibus conferebat et ipse per discipulos suos baptismum paenitentiae. Quo cognito a discipulis Baptistae, qui interea ex Bethania trans Jordanem in Aenon juxta Salim¹⁰ migraverat, narraverunt magistro suo quod accidebat.

⁹ Cfr. *Das Ev. des Joh.*, p. 212; (3 et 4 ed., Lipsiae, 1912); cfr. quoque *GODET, *L'Évangile selon S. Jean*.

¹⁰ Aenon (= fontes) erat 12 Kmt. ad meridiem Beisan, cis Jordanem.

— Hinc sumpsit Joannes occasionem reddendi Christo illustre testimonium, « clarius et plenius ceteris » (PATRIZI).

« De hoc quod mihi nuntiatis, — ait Baptista —, circa crescentem famam Jesu, non modo nullam, sicut vos, experior invidiam, sed gaudio exulto ac gestio. Nam Ipse est sponsus, cui ego, munus gerens paranymphi, sponsam praeparavi; et nuptiis jam celebratis, ego recedere debeo, ut ille crescat, novis filiis in dies ad eum accurrentibus. « *Illum oportet crescere, me autem minui* »: his verbis videtur Baptistam praesensisse imminentiam finis sui; videbat enim odium Pharisaeorum et Herodiadis atque suspiciam Herodis continuo crescentem; et reapse paulo post in vincula conjectus, missus est in praesidium Macheruntis, in Peraea australi, ad Orientem maris Mortui¹¹. — Tunc Jesus, audiens sortem Praecursoris sui, et sciens quod illo recedente, tempus jam advenerat incipiendi ministerium suum proprie dictum; cum videret quoque hostilem animum Pharisaeorum invidia tabescentium ob magnum populi concursum qui quotidie fiebat ad eum, ne eos nimium exasperaret, unde ansam sumerent creandi difficultatem ministerio illius insidiis et persecutionibus suis, prudenter reliquit Judaeam, et secessit in Galilaeam¹². — Duratio praedicationis Christi in Judaea post primum Pascha haud brevis fuit: hoc innuit Joannes verbo « demorabatur » = διέτριβεν: praeterea id quod narrat de numero permagno discipulorum Christi, tempus sat diuturnum requirit; demum verba Jesu (Jo. 4, 35) ad discipulos: « Nonne vos dicitis, quod *adhuc quatuor menses sunt, et messis venit* », (quae cum melioribus exegetis, non ut proverbium, sed sensu temporali accipimus), edicunt a Paschate *octo fere menses* decurrisse, cum ad proximam messem nonnisi *quatuor* deessent¹³.

§ 3 - JESUS IN SAMARIA (Jo. 4, 1-42)

In itinere ad Galilaeam, transivit per Samariam, et ad puteum Jacob convertit mulierem; quae, admirata quod Jesus cognosceret intimam vitam suam deordinatam, *Prophetam* eum confessa est, et voluit ab eo instrui de quaestione quadam religiosa, quae divisionem

¹¹ De Joanne in Macherunte incluso et necato, cfr. Jos. Fl., *Antiq.*, 18, 7.

¹² Inter Synopticos ponentes iter Jesu in Galilaeam « cum traditus est Joannes » (Mt. 4, 12), et quartum evangelistam dicentem Jesum secessisse in Galilaeam, cum cognovit hostilitatem pharisaeorum, nulla est contradictio; illi enim indicant *tempus*, hic vero *rationem determinantem itineris*.

¹³ Cfr. BOVER, in « *Biblica* », 3 (1922), pp. 442-44.

inter judaeos et samaritanos efficiebat, et quae locum legitimum cultus respiciebat. Eratne Deus adorandus in Hierusalem, uti judaei asserebant, an in Garizim, uti faciebant samaritani? — Jesus respondet distinguens id quod hactenus fuit, et quod in posterum erit: usque nunc *Judaei*, a quibus salus (= salvator) venit, quique Deum ex revelatione cognitum colunt, et quidem, juxta Legis praescriptum, *in Jerusalem*, legitimum habuerunt cultum; sed ex nunc, Deus vult cultum magis spirituales, quia « *Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare* »: Deus neque materialibus victimis indiget (Ps. 49, 7-15; 50, 18 sq.), neque certo loco circumscriptus est; ideo cultum suae naturae spirituali magis conformem praescribit: spirituales quoad substantiam et modum, universalem quoad locum.

(N. B. - Non reprobatur Christus his verbis cultum externum, sed praenuntiat *ritum judaicum* abolitum iri). Tandem Jesus revelat mulieri se esse *Messiam*: ipsa credidit, et tanto gaudio affecta est, ut relicta hydria sua, cucurrerit ad *Sichar*, ut bonum nuntium concivibus afferret, neque destitit, donec eos ad Jesum adduceret, et ejusdem boni participes efficeret. Apud eos mansit Jesus *biduo*, acquiescens petitioni eorum.

§ 4 - JESUS IN GALILAEA

Pergens deinde in Galilaeam, cum illuc pervenit, exceperunt eum cum gaudio, quia viderant signa quae superiori festo Paschatis in Hierusalem fecerat. Praedicavit in Nazareth (Lc. 4, 16-30)¹⁴, deinde tran-

¹⁴ Disputatur utrum visitatio nazarethana a Lc. 4, 16-30 narrata, eadem sit an diversa ab illa quam alii duo Synoptici posteriori tempore ponunt (Mt. 13, 54-58; Mc. 6, 1-6). — Distinctionem defendentibus adstipulamur; a) quia plura sunt adjuncta diversa, praesertim dispositio audientium erga Jesum; b) quia tempus est diversum: nulla autem affertur ratio cogens ut probetur Lucam, relicto ordine quem sibi proposuit, facti narrationem anticipasse. Aliunde, cum Mt. et Mc. conveniant in posterioris temporis indicatione, non possunt absque violentia ad tempus a Lc. indicatum (initium ministerii galilaici) trahi. Ergo diversa facta referuntur. — Non desunt qui non modo duas, sed tres visitationes Jesu nazarethanas distinguunt: ita LEVESQUE, qui pericopem Lc. in duas partes, totidem visitationibus respondentem, secat; Lc. 4, 16-22; et 4, 23-30: (Cfr. *Nos quatuor Evangelia*, pp. 56-58; 105 sq.; 358-362). — Ita quoque AMMONIUS ALEXANDRINUS, sive quicumque auctor est « Harmoniae evangelicae » a VICTORE CAPUANO e graeco in latinum conversae, dividit narrationem Lc. 4, 14-30, de praedicatione Jesu nazarethana in duas partes: primam (vv. 14-21) ponit capite 18 (= integra harmonia disponitur 181 capp.); alteram (vv. 23-30) narrat simul cum Mt. 13, 54 ss.; et Mc. 6, 1 ss., eamque ponit cap.

siens per Cana Galilaeae, ubi sanavit filium reguli Capharnatae (Jo. 4, 46-54), descendit Capharnaum, ubi quatuor priores apostolos (Petrum et Andream, Joannem et Jacobum, filios Zebedaei) vocavit, postquam eos piscationis miraculosae testes effecerat (Lc. 5, 1-11; Mc. 1, 14-20)¹⁵. Primum Sabbatum in Capharnaum transactum illustre fuit ob multa miracula quae interdium et noctu patravit: a) liberavit possessum a spiritu immundo; b) sanavit socrum Simonis magnis febribus decumbentem; c) post occasum Solis, attulerunt ad eum omnes aegrotantes variis languoribus, necnon et obsessos a diabolo, quos omnes sola manus impositione sanavit. (Mc. 1, 21-39; Lc. 4, 31-44). Jesus elegit Capharnaum ad inhabitandum, (cfr. Prolegomena), tum quia ob ejus momentum commerciale frequens inde populus transibat, ad quem Jesus data occasione verba facere poterat, tum quia in confinio ditionis Herodis et Philippi cum esset, facile poterat insidias Antipae effugere, transiens in tetrarchiam Philippi. Notatu dignum est, quantum Lucas et Marcus insistant in demonstranda Jesu supra daemones potestate; pro ipsis Jesus est ille « Fortior », qui *fortem principem* hujus mundi deturbare venit a suo imperio (Lc. 11, 21 sq.). — Die sequenti, volens Jesus laudes obstupentis turbae vitare, valde diluculo reliquit Capharnaum, et percurrerat urbes et vicos Galilaeae, « praedicans in synagogis eorum Sabbatis ». In quodam loco, qui non determinatur, mundavit leprosum tactu suo et jussu voluntatis. « *Volo, mundare* » (Lc. 5, 12-16; paral.)¹⁶. Deinde, « post dies » (Mc. 2, 1), id est, post

78°... I. MALDONATUS (in Mt. 13, 54) tenet identitatem facti. Nullam tamen dat explicationem, cur voluerit Lucas facti narrationem anticipare.

¹⁵ Aliqui v. gr. DURAND, SIMON-PRADO, etc., existimant piscationem miraculosam et vocationem quatuor priorum Apostolorum, multo antea contigisse; nempe, ante primum Pascha; visitatio Capharnaum, de qua Synoptici (Mt. 4, 12 ss.; Mc. 1, 21; Lc. 4, 31) loquuntur, eadem esset ac ea quae a Jo. 2, 12 commemoratur. Ita quidem melius explicaretur praesentia Apostolorum in ministerio judaico Christi, et in reditu ad Galilaeam (Jo. 3, 22; 4, 2, 8; &c.). — Sed obstat a) concors assignatio temporis posterioris a Synopticis facta; np. post incarcerationem Baptistae, dum Joannes loquitur de visitatione Capharnaum ante primum Pascha, cum « nondum missus fuerat Joannes in carcerem » (3, 24); b) indicatio Jo. 4, 54 videtur excludere illam anticipationem piscationis miraculosae.

¹⁶ De hoc primo *leproso* a Christo mundato (Lc. 5, 12-16; Mc. 1, 40-45; Mt. 8, 1-4), cfr. quae habet fragmentum papyraceum Evangelii graeci a *BELL et *SKEAT editum (*Fragments of an unknown Gospel*, London 1935). — Leprosus Dominum alloquens his verbis utitur: Διδάσκαλε Ἰησοῦ, λεπροῦς συνοδεύων, καὶ συνεσθίων αὐτοῖς ἐν τῷ πανδοχείῳ, ἐλέηθησα καὶ αὐτὸς ἐγώ, — εἰάν... σὺ θέλῃς, καθαρίζομαι. ο δε κυριος κτλ = Magister Iesu, cum leprosis iter faciens, et manducans cum illis in diversorio (publico hospitio), leprosus factus sum ego quoque. Si ergo tu vis, mundus sum... (Cfr. P. VANNUTELLI, *Synoptica*, III, 3-4; pp. LXXVII, CV: Roma, 1938).

aliquod tempus in peragratione Galilaeae insumptum, rediit Capharnaum, et curavit paralyticum per tectum demissum, et vocavit Matthaeum publicanum ad sui sequelam.

N. B. - Haec duo facta postremo loco commemorata, paulo accuratius explicamus.

§ 5 - JESUS SANAT PARALYTICUM IN CAPHARNAUM
(Mc. 2, 1-12; Lc. 5, 17-26; Mt. 9, 1-8)

Est hoc unum e celebrioribus miraculis Christi, quia factum est coram ingenti multitudine, adstantibus pharisaeis et scribis totius Galilaeae et Judaeae et Jerusalem (Lc. 5, 17), ad ostendendam potestatem quam habebat remittendi peccata. — Jesus erat *in domo* (Lc.), forsitan in domo Simonis; et statim ac rumor adventus ejus per civitatem sparsus est, tanta convenit illuc multitudo, ut non modo repleretur domus, sed et area vel platea quae ante januam extendebatur, insufficientis esset ad tantam populi frequentiam capiendam. — Et dum Jesus ad eos verba faceret, venerunt quidam portantes paralyticum; qui adeo membris et viribus resolutus erat, ut non posset, vel cum unius aut duorum hominum auxilio, se movere aut incedere, sed decumbens in lecto a quatuor hominibus portari indigeret. Hoc accurate indicans Marcus, vult magnitudinem miraculi commendare, et populi stupefactionem explicare. — Et posteaquam inutili conatu tentarunt per mediam turbam pervenire usque ad Jesum, ascenderunt super tectum vel solarium domus planum: hoc explicatur ex moribus Orientis, ubi domus scalam externam, (sive lapideam, muro infixam, sive ligneam, juxta parietem positam), quae usque ad solarium pertingit, ex latere vel a tergo habere solent. Cum in tecto nulla esset porta vel fenestra, quae illud per scalam internam cum cubiculo ubi Jesus erat conjungeret, coeperunt perfodere tectum, donec sufficienti spatio aperto, potuerunt submittere paralyticum cum lecto, in quo jacebat, ponentes illum ante Jesum.

Aperitio foraminis hujusmodi vix fieri poterat, quin pulvis et lapilli, aliaque tecti materialia super Jesum et alios infra stantes caderent: et tamen oportet textum ita explicare ut hoc grave inconveniens tollatur.

Inter plures explicationes, ea videtur melius ceteris solvere difficultatem, quae ponit tectum illius domus fuisse *apparenti concameratione* fabricatum, e lapidibus superpositis, gradatim eminentibus, quorum supremus ordo lacunam quamdam in medio relinquebat, quae

aliis lapidibus vel lateribus claudebatur. Sufficiebat hos ultimos amovere et foramen patebat¹⁷. — Marcus illam difficultatem forte praeveniens, usus est verbo ἐξορύσσω, quod non dicit solum «fodere», vel «perfodiendo aperturam facere» (cfr. ορύσσω Mt. 25, 18; et διορύσσω Lc. 12, 39), sed «id quod in perfossione amovetur, cum cura ex parte ponere», ne intus per foramen decidat¹⁸.

«*Quorum fidem ut vidit Jesus*»: hinc discimus fidem unius alteri prodesse. Non quod ipse aegrotus fide caruerit; valde enim credibile est ipsum antea expresse desiderium, quin imo instanter petiisse a suis, ut adducerent eum ad Jesum, sperans recipere ab eo sanitatem. Profecto, cum Jesus statim ei peccata remittat, quae nisi paenitentibus non remittuntur, dicendum est ipsum esse sufficienter dispositum; commemoratur tamen fides portantium, tum quia adjuncta fidei paralytici amplioem ei gratiam promeruit, tum quia ea sola externe apparebat, paralytico passive se habente.

«*Remittuntur* (gr. 'remissa sunt') tibi peccata tua»: missis variis explicationibus, cur Jesus voluerit prius animae vulnera quam corporis morbum sanare, haec ex contextu eruitur: quia Jesus praecipuis intendebat asserere divinitatem suam, ex auctoritate remittendi peccata, ideo hoc erat perprieus proponendum; deinde cum haec ejus auctoritas fuisset ab adversariis contestata, tunc oportebat eam demonstrare, facto miraculo: propterea, sanatio corporis, quae confirmativa erat, sanationem animae seu remissionem peccatorum secuta est. (Sicut in scholis thesis prius proponitur, deinde argumentis probatur).

Scribae et pharisaei, non aperte, quia momenti sollemnitas et populi admiratio eos ab hoc deterrebat, sed *intra semetipsos* coeperunt murmurare: «Hic blasphematur» (Mt.), sibi attribuens quod proprium Dei est; nemo enim nisi Deus potest remittere peccata» (Mc. et Lc.): ita, isti non solum praesentia sua, sed murmuratione quoque ad clariorem divinitatis Jesu demonstrationem, ex propria confessione, licet nolentes, contulerunt.

«*Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum*» (Mt.); ita distincte ac perspicue *cognovit* (Mc. Lc.), ac si oculis objicerentur (quo Deum se demonstrabat; esse enim καρδιωγωστήν, novissimeque hominis animum, nullis exterioribus signis declaratum, Deo proprium est): increpat eos

¹⁷ Est sententia P. L. FONCK (cfr. «*Biblica*», 2 (1921), pp. 30-44; a LAGRANGE tamen impugnatur in *L'Évangile selon St. Marc*, in h. loc.

¹⁸ Cfr. JOÜON, *L'Évangile de J. Ch... compte tenu du substrat sémitique*; (in h. loc. Marci).

Jesus, quod *male* (Mt.), id est, injuste verbis suis blasphemiae notam inurant.

« *Quid est facilius dicere paralytico: Dimittuntur tibi peccata; an dicere; Surge et ambula:* ». Equidem, si de solis verbis agitur, aequae facile est dicere unum et alterum: agitur vero de verbis imperii, quae effectum sortiantur, omnibus visibilem. Hoc sensu difficilius erat dicere paralytico: 'Surge et ambula'; quia si verba vana erant, irrisioni exponebatur, et mendax comprobabatur etiam in remissione peccatorum, quae experientiae sensuum non subjacet. Igitur, dicit Jesus, ut ex re difficiliore faciliorem agnoscatis, ut ex visibili potestate operandi miracula, invisibilem quam mihi attribuo et exerceo, remittendi peccata admittere cogamini; « (ait paralytico): Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam ». Curatio paralytici fuit instantanea et perfecta; nam ad verbum Jesu *confestim* surrexit, et qui prius, viribus et nervis resolutus, opus habebat a quatuor gestari, nunc solus abit, grabatum suum secum portans. « Et stupor (gr. ἐκστασις) apprehendit omnes (Lc.), maxime vero *turbam* » (Mt.); quia si pharisaei et scribae non poterant et ipsi factum Jesu non mirari, tamen Deum non glorificaverunt, sicut turbae, sed potius rubore perfusi, invidia et livore tabescebant. Turbae e contra in amore et aestimatione Jesu magis confirmatae, et coram potentia tan suprahumana timore religioso et reverentia correptae, glorificabant Deum, « qui dedit potestatem *talem* (= τοιαύτην, *tan magnam*) hominibus » (Mt.); et dicebant: « Quia numquam sic vidimus » (Mc.); « vidimus *mirabilia*¹⁹ hodie » (Lc.).

N. B. - a) Cave ne confundas curationem hujus paralytici Synopti-
corum, cum illo Joannis (5, 1-15), cui Jesus eadem verba dicit: « Surge, tolle grabatum tuum, et ambula »: nam *locus* utrobique est diversus; Capharnaum (Synopt.), Jerusalem, in piscina Bethsaidae (Jo.): *tempus* quoque differt; tempus commune apud Synopt.; festum aliquod (probabiliter Pascha), et *Sabbatum* apud Joannem: causa murmurationis adversariorum est etiam diversa; hinc violatio Sabbati (Jo.), illinc blasphemia (Synopt.). — b) Illustre exemplum praebet narratio ista ut specimen quaestionis synopticae, praesertim in illo *anacolutho*: « Ut autem sciatis quia Filius Hominis..., ait paralytico: tibi dico: Surge, tolle lectum tuum... » Cum magna similitudine, differentiae non desunt.

¹⁹ παράδοξα, (hic tantum occurrit) = praeter opinionem; id quod praeter omnem expectationem accidit, et ideo admirationem excitat: = mirabilia.

§ 6 - VOCATIO MATTHAEI - CONVIVIUM IN DOMO SUA - QUAESTIO
DE JEJUNIO (Mt. 9, 9-17; Mc. 2, 13-22; Lc. 5, 27-39)

Omnes tres Synoptici facta haec cum praecedenti paralytici curatione immediate coniungunt. Forsitan die hoc miraculum consequente, egressus Jesus e Capharnaum ad mare, ut ibi turbis quae eum iterum circumdederant, praedicaret, (Mc.), vidit publicanum sedentem *ad telonium*, seu mensam vectigalium, nomine Levi (Lc.), filium Alphaei (Mc.), qui magis vulgato nomine, *Matthaeus* appellabatur (Mt.). Statim ac Jesus verbis quibus solebat, « *Sequere me* », vocavit eum, reliquit omnia, et ejus discipulus factus est. Jam S. HIERONYMUS²⁰ humilitati primi evangelistae adscribebat, et quod se, cum de aperiendo hoc quod sibi dedecoris esse poterat, agebatur, vulgatiore nomine *Matthaei* appellaverit; et quod convivium Christo apparatus, quod generositatis famam ei poterat conciliare, ita describat, ut ex sola ejus narratione nequeat sciri ubinam et a quo datum sit. Utrumque tamen supplevere Marcus et Lucas; et aliud nomen eligentes, et aperte declarantes *convivium*, illudque *magnum* (Lc.), *ab ipso Levi, in domo sua* fuisse apparatus. Hoc convivium dedit Matthaeus imprimis ad honorandum Magistrum qui se vocaverat, et deinde ad valedicendum quoque collegis suis: ideo invitatus est Jesus cum discipulis suis, et *multi publicani*, cum quibus, licet a populo ut publici peccatores haberentur, Jesus agere non dedignabatur. Ex hoc pharisaei duplex capiunt scandalum; a) et quod Jesus *manducet*, et b) quod *cum peccatoribus* manducet²¹.

Hoc alterum, quasi gravius, prius proponunt; sed non ausi aggredi Magistrum, aggrediuntur ejus discipulos: « Quare cum publicanis et peccatoribus manducat et bibit Magister vester? ». — Jesus ex hoc scandalo pharisaico occasionem sumit pandendi veram rationem sui

²⁰ Comment. in Mt. 9, 9; (PL, 26, 57): « Propter... verecundiam et honorem Matthaei, ceteri evangelistae noluerunt eum nomine appellare vulgato, sed dixerunt *Levi*. Ipse autem Matthaeus, secundum illud quod a Salomone praecipitur: « Justus accusator est sui in principio sermonis » (Prov. 18, 17)..., Matthaeum se et publicanum nominat ».

²¹ Cfr. Mt. 11, 19; Lc. 7, 34: ubi apparet murmuratores illos, qui directe discipulos Jesu increpabant, intendisse animo suo ipsum Magistrum calumniari; uti ipse, « cogitationum et intentionum cordis » discretor (Heb. 4, 12. 13) et cognitor, dicit: « Venit Filius Hominis manducans et bibens, (= mitius vitae genus, hominibus magis accommodatum, ducens), et dicitis; Ecce homo devorator et bibens vinum, amicus publicanorum et peccatorum », (= qui commessionibus et ebrietate cum perditis hominibus vitam insumit).

adventus in hunc mundum. Proverbium quoddam ab omnibus admissum usurpans, dicit se *ut medicum animarum* venisse, ac proinde peccatoribus potiorum ejus sollicitudinem impendere debere. Postea, juxta Matthaeum, adducta Scriptura, eos confundit: nam, cum nomine et officio magistrorum in Israel gloriarentur, ignorabant vel ignorare affectabant, id quod Deus per Oseam (6, 6) dicit: « Misericordiam volo, et non sacrificium »; propterea, quasi ad scholam eos mittens, subiungit: « Euntes..., discite... »; i. e. ite et discite. — « Non enim veni vocare iustos, sed peccatores ad paenitentiam » (Lc.).

Hae tres Christi sententiae in eundem sensum explicandae sunt. Quamquam specietenus habeatur *negatio absoluta unius* (« Non egent qui sani sunt, medico »; « non sacrificium (volo) »; « non veni vocare iustos »), et *positio exclusiva* alterius (« sed qui male habent »; « misericordiam volo »; « sed peccatores (vocare veni) »; re tamen id solum habetur: quod *unum praefertur alteri*. Hoc clare patet ex loco cit. Os. 6, 6; ubi altera parte versiculi eodem sensu dicitur: « et scientiam Dei *plusquam* holocausta »; et ex usitato modo loquendi apud Hebraeos, « qui cum unum alteri praefertur, non illud magis, hoc minus affirmare solent, sed illud affirmare omnino, hoc omnino negare: ut « mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me » (Jo. 7, 16); id est, non tam mea, quam Patris est; « ab eo enim ego accepi » (MALDONATUS, in h. l. Mt.).

Igitur: a) sensus proverbii est: « Non tam qui bene valent, quam aegroti opera medici indigent »; sed proverbio ad spiritualia, uti par est, applicato, etiam qui nunc sani sunt, aliquando aegrotarunt, et in posterum, valetudinem qua nunc fruuntur amittere possunt; unde sani quoque medico indiguerunt, et continuo eo indigent, ut a novis infirmitatibus praeserventur. b) Sensus loci biblici (Os. 6, 6) est: « Misericordiâ delector, plusquam sacrificiis »; id est, licet sacrificia, omniaque opera cultus externi valde mihi sint accepta, sed misericordia (= omnia caritatis opera) multo magis mihi placet; benignitatem et suavitatem rigori praefero. c) Tandem, tertium *logion* Christi hoc sibi vult: « quia ego, uti spiritualis medicus missus sum, ideo *praecipue* propter peccatores sanandos, magis quam propter iustos veni ». — Hic dicuntur *iusti*, non qui se iustos jactant, cum tales non sint, ut pharisaei, sed qui vere iusti sunt; sicut peccatores vocantur, qui *vere* sunt peccatores. — Ad melius intelligendum hoc dictum Christi, inservit parabola de ove perdita²², quam ut quaerat pastor, relinquit 99 alias in pascuis; non quod de illis non curet, sed quod de errante sollicitus est.

²² Mt. 18, 12 ss.; Lc. 15, 1-7.

N. B. - Non videtur ex hoc loco decidi quaestionem in scholis hodieum agitari solitam circa motivum Incarnationis, uti fortiter contendit MALDONATUS, (*l. cit.*): concluditur quidem Verbum *de facto* incarnatum esse ad peccatores redimendos; at non probatur Ipsum non iri incarnatum, si soli justii fuissent, hoc est, si homo non peccasset.

QUAESTIO DE JEJUNIO. — Pharisaeorum scandalum ex alio quoque capite oriebatur, ex defectu nempe austeritatis et rigoris, maxime in cibo et potu, quem Jesus exemplo suo confirmabat. Quaestionem movent *discipuli Baptistae*, uti clare asserit Matthaëus, ad quem facile Marcus et Lucas trahi possunt, si dicatur eos hortatu pharisaeorum id fecisse; ideoque verba discipulorum Baptistae in ore pharisaeorum a Luca poni. — « *Quare nos et pharisaei jejunamus frequenter; discipuli autem tui non jejulant?* » (Mt.). — Jesus, quin ullo modo improbet vitae austeritatem et praxim jejunii, (sufficeret neminisse Quadragesimam, in qua nihil manducavit neque bibit; et verba ejus in sermone montano [Mt. 6, 16-18]), suam suorumque discipulorum agendi rationem iustificat, dicens: « signa luctus et tristitiae non sunt modo opportuna; quia tempus novum advenit, in quo novus spiritus laetitiae, suavitatis, confidentiae, pacis dominabitur ». Hoc tempus jam advenisse demonstrat, comparatione nuptiarum ex Vetere Testamento desumpta et sibi applicata: promiserat *Jahwéh* se desponsaturum sibi in fide et justitia (Os. 2, 19 sq.) populum electum, ex omnibus gentibus conflatum. Jesus, se exhibens tamquam sponsum in hoc novo connubio, se declarat implicite *Jahwéh*; et utens allegoria matrimonii, quam Baptista de eo loquens usurpaverat (Jo. 3, 29), poterat intelligi ab illius discipulis quaestionem moventibus. — Si luctus in convivio nuptiali incongruus est, ita etiam signa luctus (v. gr. jejunium), dum ego, sponsus, in terra dego. — Et deinde Jesus, alludens ad Passionem et mortem suam (cujus mentio nunc primum in Synopticis occurrit; cfr. Jo. 2, 19. 20), dicit, tunc jejunaturos, id est, luctum acturos filios sponsi: « Venient dies, cum auferetur ab illis sponsus » (ὅταν ἀπαρθῆ; nota vocem non mediam, (= cum ipse se subtrahet praesentiae eorum), sed passivam (= cum de medio tolletur); innuit nempe mortem violentam, ab aliis ei inferendam, sicut in loc. cit. Jo. locutio « solvere vel destruere Templum » (corporis sui).

DUAE PARABOLAE. — A casu particulari ieiunii, transit Jesus ad tractationem generaliorem: duabus brevibus parabolis exponit diversitatem et impossibilitatem novae Oeconomiae cum Vetere. A) Prior, est de panno seu plagulâ novâ vestimento veteri assutâ: B) altera, de

vino novo in utres veteres misso. — Sicut pannus novus vestimento veteri et penitus detricto non convenit, praesertim si ille pannus ad vetus reficiendum desumitur ex alio vestimento novo (Lc.); sic doctrina nova Evangelii non est aptanda tamquam pars quaedam doctrinae seu Legi veteri, sed haec novo Spiritu debet omnino informari, vel secus ei locum cedere. — Similiter, nemo tam stultus est, ut vinum novum mittat in utres veteres, quia secus utrumque perdet, et utres, qui fervente crepabunt vino, et vinum, quod, utribus disruptis, effundetur²³. Sic nova Oeconomia Evangelii non potest formis veteribus Legis includi, sed libera esse oportet. — Libertas igitur sponsi et amicorum vel filiorum eius (discipulorum Christi) non debet coarctari quibuscumque legibus aut usibus, novo spiritui non respondentibus.

Non nova veteribus, sed vetera novis accommodentur oportet, si tamen fieri potest; secus, recedant vetera, ut sint omnia nova. — Hoc emphatice Christus affirmat illis verbis: « vinum novum in utres novos » (Mc. 2, 22; Lc. 5, 38).

His duabus parabolis, quae tribus Synopticis communes sunt, adjungit Lucas aliud parvum dictum Christi, quod prima specie opponitur ideae superius expositae; ibi enim, vetere relicto novum amplectendum jubebatur: hîc, novo praetermisso, vetus quasi praestantius eligitur. = « Nemo, bibens vetus, (statim) vult novum; dicit enim: Vetus melius est » (Lc. 5, 39).

Haec verba continere videntur explicationem oppositionis adversariorum Jesu; quasi excusare volens ex parte eorum caecitatem, cum maestitia testatur; 'Sicut ille qui assuetus est vino veteri difficulter assuefit vino novo; ita nil mirum, quod vos, pharisaei aliique vestro spiritu imbuti, in vetere instituto educati, tenaciter eidem adhaereatis, et novum repellatis'.

(Cfr. L. FONCK, *Le parabole del Signore...*, vers. ital. dalla terza ed. tedesca; da U. BERTINI, Roma, 1925;

X. - *Lo sposo e gli invitati alle nozze*, (pp. 289-306).

XI. - *Il vestito vecchio e gli otri vecchi*, (pp. 307-324).

XII. - *Il vino vecchio e nuovo*; Lc. 5, 39, (pp. 325-331).

²³ De vino novo utres disruptente, cfr. Job. 32, 19.

SECTIO V.

AB ALTERO PASCHATE AD TERTIUM

(Mc. 2, 23-6, 30; Lc. 6, 1-9, 10; Mt. 5-7; 12, 1-14, 14; Jo. 5, 1-6, 4)

N. B. - Retinemus ordinem traditionalem in cc. 4. 5. 6 Joannis, et salvo meliore iudicio, putamus festum anonymum Jo. 5, 1 esse *Pascha secundum* in vita publica Christi, respondens in Synopticis vellicationi spicarum a discipulis in Sabbato *secundoprimo* (Lc. 6, 1): hac singulari locutione opinamur Lucam designare Sabbatum *primum post diem secundam* solemnitatis paschalis; qua die solebat offerri in Templo manipulus spicarum hordei, tamquam primitiae totius messis. Post hunc ritum poterant pii peregrini Urbem relinquere et ad propria redire. Igitur, Jesus paulo ante Pascha ascendit in Jerusalem cum discipulis suis¹, et aliquo Sabbato festum Paschatis praecedente curavit paralyticum in piscina Bethsaida; deinde post oblationem manipuli spicarum in Templo, rediit in Galilaeam, ubi Sabbato sequenti discipuli spicas avulsas et confricatas manducarunt; et altero adhuc Sabbato, in synagoga curavit hominem habentem manum aridam.

§ 1 — QUAESTIONES DE VIOLATIONE SABBATI.

A) *Jesus in Jerusalem paralyticum sanat, die Sabbati* (Jo. 5, 1-15). — Christus ab accusatione violati Sabbati se defendit, ostendens se ita agendo Patrem suum imitari, nec aliter agere posse ob perfectam quae inter ipsos viget *aequalitatem* seu *consubstantialitatem*.

Ex qua fit, ut eandem cum ipso habeat *scientiam et potentiam*, a quibus fluit ejus doctrina, et ejus opera seu miracula. Proinde testimonium quod de se profert, omnino accipiendum est, eo vel magis quod non ipse solus, sed Pater cum eo est: unde etiam impletur condicio Legis ad validitatem testimonii, nempe, ut a duobus proferatur. « Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum » (5, 31): hîc Christus loquitur ad modum concedentis, juxta mentem adversariorum, et ad rigorem Legis, de testimonio a duobus

¹ Mos erat aliquot diebus ante Pacha in sanctam civitatem se conferre; uti ex Jo. 11, 55; 12, 1. 12 apparet.

reddendo. — Ex potentia quoque Christi sequitur, quod in eum credere oporteat, cum tota oeconomia salutis fuerit ei commissa; ipse resuscitat mortuos, iudex est omnium, vitam aeternam solis credentibus in eum concedit. — Incredulitas judaeorum inexcusabilis est, quia plura argumenta luce clariora, quae eos ad credendum in Christum constringere deberent, spernunt. — De Christo enim testimonium perhibuit: a) *Joannes*, quem ipsi merito ut prophetam habebant; (5, 33-36); b) *opera divina*, quae ipse facit coram eis (5, 36b); c) ipse *Pater* (5, 37 s.); d) et *Scripturae* quas ipsi quotidie pervolutabant (5, 39); e) ipseque *Moyses*, quem tanti faciebant (5, 45-47). — Ratio incredulitatis eorum alia non est quam perversitas cordis qua in omnibus, non Deum, sed gloriam propriam quaerebant (5, 40-44).

B) *Jesus in Galilaea discipulos Sabbato confricantes spicas defendit*²: adducto exemplo Davidis esurientis, et panes sacros propositionis comedentis: si necessitas eximebat Davidem a Lege, nunc quoque par necessitas discipulos Jesu eximeret (si reapse in eorum actione violatio requiei sabbaticae esset). Sed praeterea, et hoc erat praecipuum, discipuli spicas sumpserant et manducaverant in oculis Jesu, ipso permitte et approbante: at Jesus, Filius Homini (=Messias) est *Dominus Sabbati*³; potest ergo legem illam interpretari, modum eam observandi determinare, et, si placet, eam abrogare. Igitur, discipuli ejus non sunt inquietandi. — En, alia declaratio divinitatis Jesu. Deus, Jahwéh, tulerat legem Sabbati; et Jesus se dicit Dominum Sabbati, de ipsa Jahwéh lege disponentem: ergo aequalis Deo, et Deus est.

C) *Alio Sabbato hominem mancum sanat in Synagoga*. (Lc. 6, 6-11; Mc. 3, 1-6; Mt. 12, 9-14).

Forsitan accidit hoc in synagoga Capharnaum: (cfr. Mc. 3, 1 coll. 2, 1) — Jesus condemnat spiritum durum et immitem pharisaeo-

² Lc. 6, 1-5; Mc. 2, 23-28; Mt. 12, 1-8.

³ Mc. 2, 27 sq. habetur argumentum Christi, quod vocatur *enthymema*, quo probat se esse Dominum Sabbati. — «Sabbatum propter hominem factum est, et non homo propter Sabbatum. Itaque Dominus est Filius Homini etiam Sabbati». — Illud «etiam» supponit hanc praemissam majorem: «Filius Homini est Dominus homini; Atqui Sabbatum propter hominem factum est; Ergo Filius Homini est Dominus etiam Sabbati». Nam si ejus in cujus utilitatem Sabbatum institutum est Dominus est; multo magis ipsius Sabbati Dominus est. (Cfr. THIBAUT, in *Nouvelle Revue théol.*, 59 (1932), p. 257). — Observa similem sententiam 2 Mach. 5, 19: οὐ διὰ τὸν τόπον τὸ ἔθνος, ἀλλὰ διὰ τὸ ἔθνος τὸν τόπον ὁ Κύριος ἐξελέξατο. Vgta. «non propter locum (= Templum) gentem, sed propter gentem locum Deus elegit». Tum «Sabbatum» (Evv.), tum «Templum» (Mach.) a Deo constituta sunt, et in servitium homini destinata.

rum, opponens suam benignitatem et compassionem erga miseros: pharisaei, praetextu legis, vel potius arbitrariae et saepissime inhumanae ejusdem legis interpretationis, relinquebant misericordiam et caritatem, quae omnibus legibus praevaleret, quia est omnium compendium et culmen. — Quaestio Christi ad pharisaeos juxta Mt. 12, 11 sq., sistit in casu particulari (de ove in foveam decidente, et die Sabbati extracta); juxta Mc. 3, 4 et Lc. 6, 9 ad generale se elevat: «bene facere, an male». Sicut hoc numquam licet, illud semper licet; ergo et Sabbato. — Notatu digna est observatio Marci 3, 5 circa animum et gestus Christi: dum pharisaei, interrogatione Christi disjunctiva coangustati, tacebant, Jesus *circumspicit* eos *cum ira* ob eorum in malo contumaciam, et simul *cum tristitia* et dolore propter voluntariam eorum obcaecationem, qua, veluti callo, eorum animi obdurati et insensibiles reddebantur. — At illi, confusionem illam ferre non valentes, statuunt perdere Jesum, et, ut id facilius assequantur, societatem ineunt cum Herodianis: Tetrarcha qui jam Baptistam in carcerem detruderat, facile induceretur ut Jesum quoque caperet et interficeret⁴.

§ 2 — ELECTIO DUODECIM APOSTOLORUM (Mc. 3, 7-19; et loc. paral Mt. et Lc.).

Pharisaeis, Scribis et Sacerdotibus Christum rejicientibus, debebat Jesus ad opus suum, — regni caelorum seu Ecclesiae foundationem, — ab ipsis utpote ineptis, abstrahere, et alios magistros ducesque futuros eligere et formare. Eligit itaque Apostolos⁵. — Electioni eorum praemittit Marcus 3, 7-12 notitiam de magna assiduitate et fervore populorum, qui Jesum undique sequebantur; non de sola Galilaea, sed et de Judaea, et Jerusalem, de Idumaea, et Peraea et Phoenicia veniebant ad eum, et omnes infirmi volebant eum tangere et irruerant in eum; adeo ut opus habuerit naviculam ascendere, ne comprimeretur ab eis. — Lucas solus animadvertit Jesum praemisisse longam et instantem orationem ad Deum electioni Apostolorum, utpote negotio summi momenti: secessit in montem, et pernoctavit in oratione (Lc. 6, 12); mane autem facto, ex plurimis discipulis qui ipsum

⁴ De hoc homine manco a Jesu sanato, (Mt. 12, 9-13; et paral.) dicit HIERONYMUS in Mt. 12, 13: «In Evangelio quo utuntur Nazareni et Ebionitae, quod nuper in graecum de hebraeo sermone transtulimus..., homo iste qui aridam manum habet, caementarius scribitur, istius modi vocibus auxilium precans: «Caementarius eram, manibus victum quaeritans; precor te, Jesu, ut mihi restituas sanitatem, ne turpiter mendicem cibos». (M.L. 26, 80).

⁵ Pro quaestionibus Apostolos respicientibus cfr. O. HOPHAN, O. F. M. Cap. *Die Apostel*, 432 pp., Luzern 1946.

assidue sequebantur, vocavit *Duodecim*, « quos voluit ipse » (Mc. 3, 13); en libertas et gratuitas vocationis, quae supponit in Deo dilectionem vocatorum. « Et fecit ut essent cum illo », et semper eum sequerentur, ut videntes ejus opera et audientes ejus praedicationem ad turbas, maxime vero speciales instructiones ad ipsos seorsim factas, praepararentur ad opus Christi continuandum. — Nominavit eos *Apostolos*, id est, *missos*, « ut eorum commendaretur auctoritas »⁶; nam mittendi erant ad praedicandum, et quidem, vivente Christo, in sola Palaestina, (Mt. 10, 5. 6), post ejus vero Resurrectionem in toto mundo (Mt. 28, 19 sq.): ut autem efficacior esset eorum praedicatio, dedit eis potestatem ejiciendi daemonia et languores curandi (Mc. 3, 15).

Nota. — Catalogus Apostolorum datur in tribus Synopticis et in libro Act. 1, 13; Apostoli in tres quaternas distribuuntur, quarum capita semper sunt eadem; nempe; in prima *Petrus*, in altera *Philippus*, in tertia *Jacobus Alphaei*. — Alii tres intra eandem quaternam fluctuant. — Petrus vocatur a Mt. 10,2 *πρωτος* = *primus*; absque dubio in sensu praecminentiae et dignitatis, et non simpliciter sensu ordinali; secus aliis quoque deberent apponi respondententes numeri (= secundus, tertius, &), quod tamen non fit. — *Iudas Iscariotes* ponitur ubique ultimo loco, et semper cum nota infamanti, « traditor », « proditor », &. — *Simon* dicitur a Mt. et Mc. *Cananaeus*, quod non indicat eius patriam vel gentem, sed est transcriptio vocis hebr. *Qanani*, quae significat *Zelotem* ut appellat eum Lc. tam in Ev. quam in Act. — *Thomas* dicitur Io. 20, 24; 21, 2 *Didymus*, quia hebraice (*ta'am-tomim* = *gemelli*, cfr. Gen. 25, 24 de Esau et Jacob) est idem ac *gemellus*. — Plures inter Apostolos duplex nomen habent, aliud proprium, aliud patronymicum: ut Simon Bar-Iona, -vel Bartholomaeus = Bar Tholmai, -vel Jacobus Zebedaei, -vel Jacobus Alphaei, &. — Omnes Apostoli videntur fuisse *galilaei* (cfr. Act. I, 11; 2, 7; &), nisi forte Iudas « proditor » sit excipiendus, uti multi volunt ex cognomine « Iscariotes » (= vir ex *Carioth*, pago Iudaeae, cfr. Ios. 15, 25); at vide diversam huius cognominis explicationem (*Iscarioth* = hypocrita, proditor) in Bibl. 35 (1954), 404-05 ab E. VOGT propositam. — Huic origini galilaicae Apostolorum non obstat quod dicit S. AMBROSIVS in Lc. 5, 6 sq., loquens de duabus naviculis in piscatione miraculosa impletis « Quae est illa alia navis, nisi forte *Iudaea*, ex qua *Ioannes* et *Jacobus* eliguntur? ». Ibi S. Doctor non sumit Iudaeam prout a Galilaea distinctam, sed pro Palaestina, patria iudaeorum quatenus a gentibus distinguebantur; subdit enim: « Hi igitur *de Synagoga* ad navem Petri, hoc est *ad Ecclesiam* convenerunt... Omnes enim in nomine Iesu genu flectunt, sive *iudaeus* sive *graecus*... » (PL 15, 1719 sq.: vel CSEL, XXXII, p. 177, ed. C. SCHENKL, Vienna, 1902).

⁶ S. BONAVENTURA, *Expos. in Lucam*, c. 9; (cfr. Op. omn. vol. VII, p. 217: Ad Claras Acquas, 1895).

§ 3 — SERMO MONTANUS. (Mt. 5, 1-7, 29; Lc. 6, 17-7, 1) ⁷.

Coram discipulis recenter electis et ingenti turbâ, habita est concio illa percelebris in vita Christi, quae ex loco « oratio montana » solet appellari. — Duas quaestiones praeliminares, quae circa eam agitari solent, videlicet, a) an Mt. et Lc. locis citatis eandem vel diversam referant orationem; et b) an Mt. unicam et continentem concionem Christi retulerit, vel plures in unam coëgerit, praetermitto, indicatis tantummodo rationibus quae in unam potius quam in alteram partem animum inclinant.

a) Quoad primam quaestionem, quam P. LAGRANGE *classicam* appellat, probabilius habeo utrumque evangelistam *eandem Domini orationem* proponere; *exordium* idem in utroque est (beatitudines, octo in Mt.; in Lc. quatuor, sed totidem adjunctis maledictionibus); *idea fundamentalis*, nempe, justitia perfectior evangelii, a filiis novi regni exercenda, totam pervadit orationem Christi, prout ab uno et ab altero evangelista narratur; tandem, *peroratio* sermonis utrobique eodem modo sonat: duplici parabolâ hominis aedificantis domum suam, alius super arenam, alius supra firmam petram. Haec omnia identitatem suadent. Diversitas autem, quae praecipue in majori brevitate Lucae consistit, explicari potest ex ejus scopo et destinariis, ad quos non adeo pertinebant ea quae de lege mosaica et de justitia pharisaeorum apud Matthaeum disputat Dominus ⁸.

b) - Quod vero attinet *unitatem* concionis internam apud Matthaeum, non est cur ea denegetur: nam quamvis maximae et sententiae illae videantur disparatae et inconnexae, nexus tamen non deest, cum omnes ad illustrandam ideam principalem (=justitiam et perfectionem novi regni) confluant; sicut plura specula radios suos in unum punctum mittentia, quamvis unum speculum ab alio diversum et independens sit, et sola juxtapositione inter se referantur, uniuntur tamen in effectu ab omnibus simul producto. Et hoc est proprium generis *gnomici* ⁹. — Nolle tamen negare Matthaeum nonnulla in hunc sermo-

⁷ Cfr. THADAEUS SOIRON, O. F. M. *Die Bergpredigt Jesu*, formgeschichtliche, exegetische und theologische Erklärung, 488 pp. (Freib i-Br. 1941).

⁸ Cfr. ad hanc quaestionem AZIBERT, *Le sermon 'in monte' selon St. Mathieu* (cc. 5-7), et *le sermon 'in loco campestri' selon St. Luc.* (6, 20-49): in *Rev. Bibl.* 3 (1894), 94-109: auctor tenet distinctionem utriusque sermonis.

⁹ Cfr. DURAND, *Évangile selon St. Mathieu*, (in collect. « Verbum salutis »); pp. 55-62.

nem transtulisse, quae a Christo aliis forsitan adjunctis dicta fuerint; id praesertim valet de iis quae a Luca in alio contextu narrantur: mos quippe Matthaei est, praecipue in hac prima parte evangelii, plura, diverso licet tempore respondentia, congerere, ad aliquem aspectum Jesu melius et plenius illustrandum (= doctor, thaumaturgus, etc.).

Oratio montana merito appellatur « *magna charta regni messianici* », et se habet ad Ecclesiam sicut legislatio mosaica sinaitica ad populum israeliticum ¹⁰.

EXORDIUM. Aperitur oratio *per octo beatitudines*, quae totam reliqui sermonis doctrinam compendio exhibent. — Spiritus novi regni qui in ipsis apparet, ex diametro opponitur (uti significantius habetur in Luca) spiritui pharisaico et mundano.

a) Tres priores, scilicet paupertas spiritus, mansuetudo animi, et patientia in adversis, remouent obstacula ad ingrediendum in regnum caelorum, ad amplectendam doctrinam Christi.

1^a) « Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum caelorum ». — *Pauperes spiritu*, illi sunt qui cor a diuitiis abstractum habent; vel qui diuitiis *re* carentes, eas non cupide quaerunt: istorum *est regnum caelorum*, id est, ad ipsos primo pertinet novum regnum cum omnibus bonis suis; Messias qui « ad evangelizandum pauperibus missus est » (Is. 61, 1 sq.) eis affert bonum nuntium, quod ipsi bene dispositi, quia nullis sunt terrenis affectibus irretiti, auide suscipiunt ¹¹.

2^a) « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram » ¹². — *Mites* illi sunt qui in afflictionibus suis ex qualibet parte venientibus non irritantur, sed mansuetudinem servant, et humiliter Deo se committunt. — Isti *possidebunt terram*, illam scilicet, quae figurabatur per terram promissam Patriarchis: regnum messianicum in hoc mundo, et regnum caeleste in altero, uti explicat Paulus in Ep. ad Hebraeos (4, 1-11; 11, 13-16).

3^a) « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur ». — *Lugentes*, illi intelliguntur, qui miseriis hujus vitae oppressi, praesertim ma-

¹⁰ An dentur in Ev. Marci quaedam vestigia 'sermonis montani', et cur illum omiserit, cfr. L. VAGANAY, *L'absence du sermon sur la montagne chez Marc.*; in Rev. Bibl. 58 (1951), 5-46.

¹¹ Pro sensu, non sociali vel oeconomico, sed spirituali huius « beatitudinis », iuxta sensum « *anawim Iahwéh* = pauperes Domini » in V. T., cfr. GELIN A. (P. S. S.), *Les pauvres de Jahwéh*, in Collect. 'Témoins de Dieu' 14: pp. 182, (Paris, 1953).

¹² Ordo textus graeci differt a Vulg. in secunda et tertia beatitudine; secunda in Vulg. est tertia in gr.; et tertia in Vulg. est secunda in gr.

gnatorum potentium iniustitiâ et vi exagitati, se in valle lacrimarum degere intelligunt, et voluptatibus deliciisque hujus mundi tamquam vanitatibus renuntiantes, ad Deum se convertunt, consolationis quaerendae gratia, quam profecto a Messia qui est « consolator Israel » (Lc. 2, 25) accipient¹³.

b) Remotis obstaculis, et eo ipso inductis bonis dispositionibus, *recta vita* instituenda est, et homo in suis ad Deum, ad proximum, et ad seipsum relationibus ordinandus: hoc fit tribus sequentibus beatitudinibus.

4^a) « Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur ». — Homo ordinatur imprimis *erga Deum*, per executionem voluntatis Ejus, quod debet esse constans animae desiderium. Fames et sitis *justitiae* saturitatem invenient in hoc mundo per conformitatem cum Christo, exemplari omnis justitiae; et in regno beato per plenam unionem cum Deo, a cujus voluntate nihil difforme optabunt beati, sed nec optare poterunt. *Fames et sitis*, ex collatione cum Luca qui non commemorat « justitiam » (Lc. 6, 21), posset intelligi *materialis*, penuria rerum necessariorum ad vitae sustentationem, sive quia bonis et substantiis suis *injuste* expoliati sunt, et ideo petunt ut eis justitia fiat, sive quia fortuna eis, licet bonis et piis, non favet, dum malis aridet, quapropter instaurationem ordinis per justitiam expectant. — Hi omnes *saturabuntur*; id est, desideria justitiae eis a Deo complebuntur. (Cfr. parabolam judicis iniqui; Lc. 18, 1-8).

5^a) « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur ». — Secundo ordinandus est homo *erga proximum*, per affectum misericordiae, ex opera hinc sponte fluentia. Talis homo inveniet apud Deum misericordiam, et bona spiritualia quibus eget consequetur: nam « date et dabitur vobis; eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis » (Lc. 6, 38).

6^a) « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt ». — Tertio debet homo ordinari *in seipso*; purgando cor suum ab omni macula, ducendo vitam intemeratam, non tantum quantum attinet ad castitatem, (quae hîc specificè non tangitur), sed veram internam sanctitatem et puritatem sectando: hoc dicitur contra justitiam mere externam pharisaeorum, qui solis ritualibus lustrationibus contenti erant. — Qui ita oculum cordis perfecte purgaverit, Deum et divina clarâ

¹³ Cfr. A. LEMONNYER, *Le Messianisme des Béatitudes*, R. Scphth (1922), pp. 373-89.

mentis acie in hoc mundo intelliget, et in altero Eum remoto velo intuebitur.

c) Consummata denique membrorum regni messianici perfectio consistit in animo pacifico, et in tolerantia persecutionum propter justitiam. Unde

7^a) « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur ». — *Pacifici* (gr. εἰρηνοποιοί = pacis effectores) sunt illi qui, cum omnia in semetipsis prius ordinaverint, animos proximorum discordes componere student, ut eis pacem afferant, et quidquid nomine *pacis* usu biblico venit; prosperitatem omnis generis, imprimis bona spiritualia, salutem messianicam, etc. — Ipsi vocabuntur et erunt *filii Dei*, quia Deo, pacis auctori, similes sunt, et Christi fratris primogeniti, qui est « pax nostra » (Eph. 2, 14), opus prosequuntur.

8^a) « Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum caelorum ». — Sigillum discipulorum Christi in genere, et speciatim Apostolorum et eorum in munere apostolico successorum, est *persecutio propter Christum* patienter tolerata. — 'Ipsorum est regnum caelorum'; nam et in medio tribulationum gaudio superabundabunt (2 Cor. 7, 4), et mercedem copiosam quam in caelis accipient, spe jam possident. — Nota *inclusionem*; id est, regnum caelorum, quod in prima beatitudine positum fuerat, ponitur et in ultima, dum in aliis, licet idem sit praemium, diversis tamen modis exprimitur.

« Beati estis, cum maledixerint vobis homines... »; haec verba (Mt. 5, 11 sq) non sunt nova beatitudo, sed octavae amplificatio; in qua Christus, excitans discipulos ad fortitudinem in tribulatione et persecutione, proponit eis *exemplum prophetarum*, qui talia propter eandem causam passi sunt¹⁴.

Lucas quatuor tantum beatitudines ponit, nempe, primam, tertiam, quartam et octavam Matthaei, sed addit quatuor *vae* seu maledictiones, quibus spiritus mundi condemnatur; vdl. inordinatus amor divitiarum (« vae vobis divitibus... »); luxus et vitae commoditates, praesertim *gulae* satisfactio (« vae vobis, qui saturati estis... » — « vae vobis, qui ridetis »); superbia, vanis laudibus se nutriens (« vae vobis, cum benedixerint vobis homines »; ita faciebant pseudoprophetis). In octo bea-

¹⁴ Hoc programma vitae christianae in « Beatitudinibus » contentum videt S. BONAVENTURA, *Apologia pauperum*, cap. 3 (Operum t. VIII, 244 ss.): Cfr. etiam L. FONK, « Beati.. », V Dni 2 (1922), 321-27.

titudinibus continetur tota justitia novi regni: in sequentibus uberius exponuntur.

CORPUS ORATIONIS. (Mt. 5, 13-7, 23). In eo comparatur justitia novi regni cum justitia Veteris Foederis, sive *objective* (5, 13-48), sive *subjective* (6, 1-7, 23), prout ab indignis magistris deformata fuerat.

vv. 13-16 - Praemonet discipulos de dignitate quam eis confert; sunt « sal terrae » et « lux mundi »; debent proinde mentes fidelium condire doctrina sana, et corruptionem morum impedire, bonoque exemplo omnes aedificare, quia omnium adspectibus patent, velut civitas super montem aedificata.

vv. 17-19 - Dicit se non venisse « solvere legem aut prophetas »; hoc est, irritam facere vel destruere veterem Oeconomiam, sed « adimplere », id est, eam opere exsequi, et eam quoque complere atque perficere. — Christus Legi per omnia se conformavit, quidquid Eum respiciebat perfecte implendo; et per hanc adimplerionem copulavit eam Novae Legi, quatenus in sua persona et in suo opere omnia impleta sunt: et ea quae per se solam praeparationis, repraesentationis, figurae et umbrae indolem habebant, in Christo finem, veritatem et corpus acceperunt. Multipliciter perfecit Christus Legem veterem; a) *dogmaticae*, per ampliorem revelationem quam hominibus attulit; b) *ethicae*, per sublimiorem sanctitatem, quam praedicavit et ab hominibus exigit; c) *caerimoniales* et rituales leges, eae praesertim quae spectant sacrificia, perfectionem suam in Christo, quem praefigurabant, invenerunt.

v. 18 - Asseverat iterum, et quidem sollemniter, nihil, quantumvis minimum (*iota unum, unus apex*), in Lege contentum, sua adimplerione cariturum. Verbis « donec transeat caelum et terra », non vult Christus determinare *durationem* Legis, sed affirmare aliis verbis, id quod habetur in Luca 16, 17: « *Facilius est... caelum et terram praeterire, quam de Lege unum apicem cadere* »¹⁵: — Tantum abest ut Christus asserat permanentiam Legis usque ad finem mundi, ut potius insinuet eam cito cessaturam; dicit enim: « non praeteribit donec omnia fiant »; in versu autem praecedenti dixit omnia in Lege con-

¹⁵ Solent « caelum et terra », ob maximam qua inter res creatas gaudent stabilitate, saepe usu biblico invocari, ad firmiter adserendam stabilitatem alicujus rei vel certitudinem alicujus eventus; praesertim de consiliis Dei erga homines: (v. gr. Is. 51, 6; Mt. 24, 35; etc.).

tenta in Eo et ab Eo esse adimplenda. — Nam « Lex et prophetae usque ad Joannem... » (Lc. 16, 16): et *Finis Legis, Christus* (Rom. 10, 4), qui « factus est sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret » (Gal. 4, 4 sq); id est, Legi se subiecit, ut alios a Legis onere liberaret.

v. 19 - *Boni et mali Magistri*. In regno caelorum (messianico) parum vel nihili reputantur (« minimus vocabitur ») illi Doctores, qui docent legem esse observandam, sed eam ipsi non observant; (alludit ad scribas et pharisaeos, qui « dicunt..., et non faciunt »; Mt. 23, 1-4): illi vero Doctores magni aestimantur, qui id quod docent, exemplo suo corroborant; imo prius faciunt, quam doceant (sicut Christus, Act. I, I, et Paulus, Rom. 15, 18 sq.).

1) *De iustitia Veteris Foederis per Novi Foederis iustitiam perficienda* (Mt. 5, 20-48).

Hanc sectionem gravi Christus monito incipit et claudit: « Cives novi regni non debent iustitiam pharisaicam, externis tantum apparentiis contentam, imitari (v. 20); sed Patris caelestis, qui vere sanctus est, perfectionem aemulari (v. 48) — Ad maiorem novae legis perfectionem ostendendam, desumit Christus exempla ex *quinto, sexto, et secundo Decalogi praecepto*; quibus additur *lex talionis, et caritas proximi*.

A) *De quinto Decalogi praecepto* (vv. 21-26). *N o n p r o h i b e n t u r* solum actus graviores, sed et leviores; non tantum peccata externa, sed etiam interna; ipsa radix mali attingitur et evellitur. Hominem occidere aut percutere, peccatum est et crimen ad *judicium* (=Tribunal minus, viginti trium membrorum, quod sententiam capitalem ferre poterat; cfr. supra, *Prolegomena*) deferendum: quod si homicidium voluntarium et illegitimum fuisse repererit, sententiam mortis in iniustum occisorem decernet.

v. 22 - « Ego autem dico vobis »; Auctoritatem Legislatoris, parem Jahwéh antiquae Legis conditori, sibi vindicat Christus ¹⁶. « Quicumque irascitur fratri suo, reus erit iudicio »: In his omnibus loquitur Christus accomodate ad jus poenale judaeorum, ut ab ipsis facilius intelligatur; verba tamen ejus, potius quam de *delictis* ab humano tribunali judicandis et puniendis, sumenda sunt de *peccatis*, et de poenis spiritualibus a Deo iudice infligendis. Sola ira interna, dummodo per

¹⁶ Est principium receptum in theologia iudaica « neminem, sive prophetam, sive ipsum Messiam, posse modificare vel abrogare praecepta Moysis, primi maxime prophetarum ». Iesus ergo hoc faciens, implicite Deum se declarat. (Cfr. I. BONSIRVEN, *Les enseignements de I. Christ*, p. 393 ss.).

se ad homicidium tendat, tan gravis judicatur in lege Christi, quam homicidium in Vetere; imo gravior: quia «judicium» hoc altero loco significat tribunal divinum, agitur enim de peccato interno, cujus solus Deus judex esse potest; sententia vero capitalis in tribunali divino lata, est mors aeterna. Si ira interna verbis contumeliosis manifestatur, et peccatum crescit et poena. Contumeliae autem aliae aliis sunt graviore. *Raca* (forsitan ab hebr. ק"ר=levis, vane, vacue¹⁷, sine cerebro, etc.) ponitur ut exemplum pro omnibus contumeliis, quibus defectus physici et naturales alicujus irridentur. Iste «reus erit concilio» = *Concilium*, (gr. συνέδριον) erat maximum judaeorum tribunal quod de causis gravioribus judicabat, et poenam mortis, diversis modis inferendae, decernebat. — «Fatue», (gr. μωρέ)=*stulte*, (stultitia, in V. T. et praesertim in ll. sapientialibus, de moribus dici solet), religiosos et morales defectus potius spectare videtur; ut cum quis, irâ excandescens, alium appellat «impium» «atheum», et similia. — Hic «reus erit gehennae ignis». Inter diversa mortis genera, quae Synedrium decernere poterat, erat mors per ignem, omnium crudelissima, quia ferro ignito in guttur immisso fiebat. (LAGRANGE). — *Gehenna ignis*; vocatur sic *vallis Hinmon*, ad Occid. et Merid. Jerusalem sita; quae abominabilis evaserat judaeis ob cultum Moloch, in cujus honorem infantes vivi cremabantur (4 Re. 16, 3; 13, 10; etc.); eam pius rex Josias, ut horrorem judaeis incuteret, contaminavit. Aiunt quoque immunditias Urbis ibi jactari, easque, ne publicae nocerent sanitati, perpetuis ignibus cremari solitas (CALMET, *Dict.*, s. v. «*Gehennom*»). Ferunt praeterea, traditionem tempore Christi exstitisse, cadavera 85.000 Assyriorum sub Ezechia rege occisorum (4 Re. 19, 35), in vallem Hinmon projecta fuisse, quae proinde semper vermibus scatebat. Ideo Christus Gehennam ut figuram inferni assumens, duo inferni supplicia distincte commemorat: vermem rodentem, et ignem inextinguibilem: «Ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur» (Mc. 9, 44. 46. 48 Cfr. BOSSUET, *Méditations sur l'Évangile*; ad Mt. 5, 21 sq.)¹⁸.

¹⁷ Gen. 37, 24, *req*, gr. κενός, Vgt. *vacuus*, dicitur *de cisterna* in quam fratres Ioseph miserunt eum: erat *req*=vacua, sine aqua. De personis, cfr. Iud 11,3

¹⁸ De tota hac pericope Mt. 5, 21 sq., circa quintum (respective sextum) Decalogi praeceptum cfr. bonam commentatiunculam REV. *PATON. J. GLOAG. *Our Lord's View of the Sixth Commandment*; in «*Expository Times*», 4 (1892-93), 492-96.

Bene exponit diversos terminos quibus et gradus reatus, et gradus poenae eis respondententes exprimuntur. — Sicut *raka* est aramaicum (vel hebraicum), ita putat etiam *more* esse vel esse posse hebraicum, cum sensu quo occurrit in Ps. 78 (77), 8; exasperans, perversus, rebellis, contumax.

vv. 23 sq. - Cum ira, vel appetitio vindictae, tam sit reprobabilis, Deo placere non potest munus illius, qui non est in pace cum fratre suo: deponatur prius ira, animadversio, odium, et si res patitur, veniâ rogatâ, fiat reconciliatio cum fratre; et tunc sacrificium erit Deo gratum.

vv. 25 sq. - Lites amice et quam citius componantur, potiusquam via judiciali: hoc praesertim curare debet, qui injuria vel damno illato causam liti dedit; condicionibus a damnificato positus se subiciat, ut majora coram iudice vitet mala.

B) De *sexto* Decalogi praecepto. (*vv. 27-32*). Non sufficit vitare fornicationem, adulterium, mollitiem, aliaque externa peccata contra sextum. Simplex aspectus cum pravo desiderio (« quicumque viderit [=aspexerit] mulierem ad concupiscendum eam »), eandem malitiam habet; h: e. gravi culpa non vacat. Sicut homicidii reus coram Deo est, non solum ille qui facto alium occidit, sed qui occidere vult; ita moechus coram Deo est tam qui re, quam qui desiderio committit adulterium.

vv. 29 sq. - Omnes peccandi occasiones et pericula viriliter amputanda sunt, etsi magnum sacrificium requiratur. Hoc energice declarat per membra vel organa corporis, quae nobis, uti conjunctissima et necessaria, ita et carissima sunt: oculus, manus, pes: per ea autem intelligere oportet quaecumque alia, quae homini occasio peccandi esse possint.

vv. 31 sq. - *Matrimonium, abrogato divortio, ad pristinam institutionem revocatur.* — Matrimonium protoparentum a Deo ipso celebratum et sancitum, quod exemplar omnibus posteris esse debebat, fuit unum et indissolubile. Labente tempore, dispensavit Deus super utraque hac proprietate matrimonii, concessis uni viro pluribus uxoribus simul, et data facultate dimittendi uxores certis de causis, dato libello repudii, aliasque ducendi: hujus dispensationis incommoda augebantur laxis scribarum interpretationibus circa causas divortii, quae pene innumerae et levissimae statuebantur.

Unam tantummodo causam divortii videtur Christus relinquere; fornicationem, hoc est, adulterium seu infidelitatem unius conjugis; tunc tamen divortium *non est quoad vinculum*, ut aiunt moralistae, *sed quoad cohabitationem* (tori et mensae): quod vinculum maneat, apparet ex verbis sequentibus Christi: « et qui dimissam duxerit, moechatur »: si enim mulier adultera a viro suo dimissa maneret libera, alius eam ducens, non esset moechus. Et clarius adhuc ex loco paral-

lelo Mt. 19, 9; ubi etiam vir post uxoris adulterae dimissionem, vetatur aliam uxorem ducere, ne reus adulterii fiat¹⁹.

Nota. - Mt. 5, 31 s illustratur ex Mt. 19, 3-9 ubi de eadem re fusius agitur; hi vero textus Matthaei, quorum sensus controversitur, lumen vicissim accipiunt ex loco parallelo Marci 10, 2-12, (et cfr. Lc. 16, 18).

Difficultatem creat in Matthaeo *clausula* quam ipse solus adhibet, tam 5, 32 (παρεκτός λόγου πορνείας = excepta fornicationis causa), quam 19, 9 (μη ἐπι πορνεία = nisi ob fornicationem). — Aliqui putant hanc clausulam non esse Christi sed Evangelistae, cum Marcus (10, 11) et Lucas (16, 18), eadem verba Christi referentes, nullam clausulae mentionem faciant. — Attamen silentium Marci et Lucae potest esse indicium, quod clausula illa respiciat quaestiones iudaicas inter Rabbinos disputatas, quae, si lectorum Matthaei intererant, pro lectoribus Marci et Lucae poterant omitti. Ideo clausulam, a Christo vere pronuntiatam, ille expressit, isti tacerunt. — Hoc indicium confirmatur ex eo quod in quaestione proposita Jesu a Pharisaeis, solus Matthaeus addit incisum « quacumque ex causa » κατὰ πᾶσαν αἰτίαν; in qua additione latet allusio ad duas scholas, rigidiorum *Shammai*, mitiorem vel laxiorem *Hillel*, quae causas sufficientes divortii vel restringebant, vel nimis facile multiplicabant.

De sensu clausulae appositae in utroque textu Matthaei non convenit inter auctores. — Formula 5, 32 παρεκτός λ. πορνείας videtur respicere locutionem עֲרֻת־דָּבָר = turpitudinem rei, (gr. ἄσχημον πράγμα, Vg. = aliquam foeditatem), qua in Deut. 24, I exprimitur causa sufficiens divortii in Vet. Lege. — Quid igitur?: excipitne Iesus, abrogans divortium, aliquam causam illud iustificantem? — Ita videtur: cum essentiali tamen discrimine quoad effectus divortii. In Lege veteri erat plenum seu perfectum, nempe cum solutione vinculi; ideo cavebatur ut dimittens scriberet libellum repudii, et daret in manus mulieris dimissae, quo illa posset probare suum statum liberum, et alii nubere. In Lege autem nova divortium proprie dictum abrogatur; siquidem Christus non modo nihil dicit de dando libello repudii, sed explicite asserit tam virum dimittentem quam mulierem dimis-

¹⁹ De hac pericopa « divortium » respiciente, sicut de parall Mt. 19, 3-12, et aliis, cfr. A. OTT, *Die Auslegung der Texte über die Ehescheidung*, (Ntl. Abhandl. III, 1-3: pp. VIII-304: Münst i W. 1911). — E. VOGT, *Die Ehegesetz Jesu. Eine exegetisch kanonistische Untersuchung von Mt. 19, 3-12; 5, 27-32; Mc. 10, 1-12; Lc. 16, 18* (pp. VIII-186: Freib i Br, 1936). — I. BONSIRVEN, *Le divorce dans le Nouveau Testament*, (Paris-Tournay, 1948: pp. 94). — S. LARRAÑAGA, *S. Mateo 5, 32; 19, 9, y la indisolubilidad del matrimonio cristiano*, en *Verdad y Vida*, 7 (1949) 53-74. — K. STAAB, *Die Unauflöslichkeit der Ehe, und die Ehebruchsklauseln*, in 'Festschrift Eichmann': (Paderborn 1940); pp. 435-52. — Idem: *Zur Frage der Ehescheidungstexte im Mth. Evañg.*, Z. f. Kath. Theol. 67 (1943) 36-44. — J. SICKENBERGER, *Die Unzuchtsklausel im Mt.* Theol. Quartalsch. 123 (1942) 189-206. — Cfr. quoque 'Angelicum', 20 (1943) 128-42: et 'Biblica' 26 (1945) 133-46.

sam adulterii reos fore, si novum ineant matrimonium, cum primum vinculum maneat. — Proinde dimissio de qua loquitur Christus, et cuius unam causam agnoscit, non est eadem cum illa de qua loquuntur pharisaei, sed dicit simplicem separationem coniugum, manente vinculo.

Quaenam autem est causa iustificans separationem? — Determinatio pendet a sensu quo sumitur πορνεία.. — Haec vox usu communi exprimit fornicationem (= commercium carnale extra legitimum matrimonium); sed etiam alias turpitudines, uti incestum, adulterium, concubinatum, &. Plerique intelligunt πορνείαν in Mt. 5, 32 de adulterio uxoris, quod iusta causa abruptendae cohabitationis est. Diceret itaque Iesus: « Qui dimiserit, sensu dicto, uxorem suam, excepto casu adulterii, vel alius gravis infidelitatis eius, facit eam moechari... ». — Alii, ut R. CORNELY²⁰, I. BONSIRVEN²¹, A. VACCARI²², & intelligunt πορνείαν in utroque textu Matthaei de concubinato seu unione illegitima: et sic explicant verba Iesu: « qui dimiserit uxorem suam, excepto casu concubitus... » Tunc non tantum potest dimittere, cum non adsit vinculum, sed etiam debet. — Et hoc praesertim arguunt ex Mt. 19, 9, ubi clausula non est εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ « nisi ob fornicationem », ut habet Vg., sed μὴ ἐπὶ πορνείᾳ = non, vel ne ob fornicationem, sensu concubitus. Sic diceret Christus: « quicumque dimiserit uxorem suam, — non loquor de unione illegitima, quae in quaestionem non venit, cum vinculum non sit, — et aliam duxerit, moechatur... ».

Itaque, mens Christi, utcumque clausula illa quae laborem facessit exegetis intelligatur, clara est: vult nempe Christus matrimonium, abrogato divortio quod Deus humanae infirmitati condescendens in V. T. iudaeis concesserat, ad pristinam institutionem revocare. Hoc quod vel ex Matthaeo iam constat, ex Marco et Luca luce clarius apparet. Et ut nullum effugium relinquatur, Marcus dicit reum adulterii fore, non tantum virum qui dimiserit uxorem suam, sed etiam mulierem quae dimiserit virum suum. Scribens romanis, apud quos non tantum vir, sicut apud iudaeos, sed etiam mulier poterat dimittere virum suum, hoc membrum reciprocum addidit (10, 12), ad plenioris mentis Christi declarationem.

Eodem modo interpretatus est Paulus mentem Christi, scribens: « Iis autem qui matrimonio iuncti sunt, praecipio non ego sed Dominus, uxorem a viro non discedere; quodsi discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat » (I Cor. 7, 10 s).

Ita quoque Ecclesia, cui S. Scripturae custodiendae et authentice interpretandae munus commissum est, doctrinam Christi semper intellexit; et nullam, praeter mortem alterutrius coniugis, causam dissolvendi matrimonii semel legitime contracti et consummati umquam agnovit, (secluso sic

²⁰ In Ep. I Cor², p. 120 (ad 5,1): Paris 1909.

²¹ « Les enseignements de Jésus-Christ », (Paris, 1946); p. 194-199, « Morale familial ».

²² « De Matrimonio et divortio apud Matthaicum », Bibl. 36 (1955), 149-151.

dicto « privilegio Paulino », I Cor. 7, 12-17), etiam cum gravi sui iactura; (recole causam matrimonialem Regis Henrici VIII, et originem Anglicanismi).

C) *De secundo Decalogi praecepto* (vv. 33-37). « ...Dictum est: Non perjurabis; reddes autem Domino juramenta tua » (v. 33). Christus haec legis verba libere citans, prae oculis habere videtur illa juramenta, quae ad vota Deo facta firmanda addebantur; cum quis juratam promissionem Deo faciebat, non simulate, sed cum seria intentione se obligandi, jurare debebat. — « Ego autem dico vobis: Non jurare *omnino* »: id est, non tantum non jurare falsum, cum Deo juratis, sed neque cum juratis hominibus; imo, nullo modo jurare, etiam servata veritate, si non adsit necessitas; et hoc, sive per Deum, sive per creaturas (caelum, terram, Hierosolymam, caput vel vitam) juretur: sufficiat vobis simplex affirmatio vel negatio; « quod autem his abundantius est, *a malo est* », id est, a perversitate hominis (« omnis homo mendax », Ps. 115, 2), et mutuâ hinc proveniente diffidentiâ; vel, ut alii volunt, *a diabolo*, qui « cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, et pater ejus » (Jo. 8, 44). — Vult nempe Christus ut veritas et simplicitas in loquendo discipulis suis adeo sit familiaris, ut juramentum interponere ad fidem sibi conciliandam non sit necessarium²³. Ex praxi sanctorum, et ex doctrina Ecclesiae patet hîc agi de mala consuetudine et de abusu juramenti, non de ipso juramento, quod tempore et modo debito factum, non modo non est illicitum, sed laudabile, utpote actus virtutis religionis.

D) *De lege talionis* (vv. 38-42). « ...Dictum est: Oculum pro oculo... » — Contra legem talionis, in usu apud multos populos antiquos, quae malum pro malo reddere permittebat, statuitur a) *patientia*, qua non solum acceptae injuriae ultionem non quaeramus, sed et novam tolerare parati simus; v. 39 « Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebe illi et alteram ». Prout littera sonat, est *consilium*, quod multi sancti heroico virtutis actu exercuerunt; quoad sensum supradictum vero est praeceptum omnes obligans. — b) *et caritas atque benevolentia*, qua ipsius offensoris audaciam injustam superemus, libenter faciendo plus quam ipse, vel injuste, petit aut desiderat (vv. 40-42). — Haec verba Christi, in quantum praeceptiva ita sunt intelligenda: prohibetur christianus ultionem per semetipsum sumere privata auctoritate; non tamen vetatur justitiam causae suae, et damni accepti reparationem exigere via legali, dummodo animus vindictae excludatur.

²³ Cfr. Jac. 5, 12, ubi eadem doctrina habetur.

E) *De dilectione inimicorum.* (vv. 43-48). — «...Dictum est: Dili- ges proximum (=amicum, Lev. 19, 18) tuum; et odio habebis ini- micum tuum». — Altera pars hujus sententiae, de odio inimicorum, nullibi in V. T. invenitur: quin immo contrarium quoad sensum in- terdum occurrit²⁴; tamen, ex separatione Israel a ceteris populis stricte servanda, ex anathemate quo Chananaei perpetuo tenebantur, ex con- tinuis bellis cum populis conterminis (Idumaeis, Ammonitis, Moabitis), et post captivitatem ex similitate cum Samaritanis, facile inter Judaeos oriri potuit persuasio contribules quidem esse amandos, extraneos au- tem odio habere licere. Inter ipsos vero iudaeos lex talionis (Lev. 24, 17-22), et praesertim lex vindicandi sanguinem propinqui occisi (Num. 35), uti ad praecavenda homicidia utiles erant, ita odiis fovendis ansam dabant. — Ideo Jesus, potiusquam litteram Legis respicit ejus spiritum, et abusivam Scribarum interpretationem, qua odium exter- rorum et quorumcumque inimicorum tamquam praeceptum in Lege docebant.

«*Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros...*» — Perficitur val- de a Christo amor proximi; quia non tantum contribules, sed omnes homines; nec solum amici, sed etiam inimici amari praecipuntur: et quidem amore *operativo*, per beneficentiam²⁵ et orationem pro ini- micis. Ad hoc proponit exemplum Patris caelestis, qui solem et plu- vias aliaque bona omnibus aequè hominibus, bonis ac malis tribuit: et allicit eos visione pulchritudinis et excellentiae hujus amoris, qui a) reddit eos *filios Dei*, id est, Deo simillimos: et b) superiores aliis hominibus, nam praeter eos ad quorum amorem naturali cordis incli- natione feruntur, naturalem cordis repugnantiam superantes, diligunt inimicos, ob amorem Dei qui hoc praecipit: et ita magnam sibi mer- cedem acquirunt.

2) *De spiritu pharisaico et mundano a discipulis Christi sedulo vi- tando.* (Mt. 6, 1-34). — *Spiritus pharisaicus* uno verbo definiri potest: «omnia faciunt, ut videantur ab hominibus» (6, 5), de Dei benepla- cito et de interna cordis puritate parum curantes. *Spiritus autem mun- danus* in amore rerum terrenarum et in oblivione et neglectu Dei to- tus est positus. Huic duplici spiritui contrarium debet christianus spi- ritum induere; hinc quidem Dei gloriam et Ejus approbationem quae-

²⁴ Cfr. Ex 23, 4 s.; Deut 22, 1-4; Lev. 19, 34; Prov. 24, 17. 18. 29; 25, 21 sq.; etc.

²⁵ Verba «*benefacite his qui oderunt vos*» (Mt. 5, 44) desunt in omnibus fere codd. t. gr.; ea videntur transumpta ex Lc. 6, 27 (cfr. 6, 35), ubi genuina sunt.

rens, hominum vero laudes vel vituperia parvipendens; illinc autem curam sui fiducialiter Deo committens, assidue laborans pro regno Dei ejusque justitia in se et in proximo suo stabiliendis.

A) *De spiritu pharisaico.* (Mt. 6, 1-18). Incipit Iesus monito generali (v. 1): « Attendite, ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis... » et laudemini: si in hoc, tamquam in fine operum vestrorum, sistitis, justitia vestra=(actus vestri boni) vitio superbiae inquinata, mercede apud Patrem caelestem carebit²⁶. Non vetatur discipulus Christi opera sua palam facere, imo saepe tenetur hoc modo operari, ut aliud monitum Christi, huic non oppositum, observet: « Sic luceat lux vestra *coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in caelis est* » (Mt. 5, 16): potest desiderare christianus ut opera sua bona nota fiant hominibus, non tamen ut propterea ab eis laudetur, sed ut ex eis homines ad Deum glorificandum permoveantur.

Ut rem vivide ante oculos ponat, tria eligit Christus exempla: eleemosynam, orationem et jejunium.

a) *Eleemosyna* (vv. 2-4). Cupido laudis humanae, quae hypocritas permovebat ad faciendam eleemosynam, non poterat significantius exprimi, quam metaphora buccinantis: sicut studium placendi soli Deo per misericordiam pauperi exhibitam, instantius doceri nequibat, quam per hyperbolem de sinistra manu advertere non valente eleemosynam a dextera porrectam. Christus non adeo respicit modum plus minusve secretum impendendi eleemosynas, quam intentionem rectam qua debent fieri.

b) *Oratio*; vv. 5-15. — Pharisei orantes, non Deum laudare vel ab Eo aliquid petere quaerebant, sed ut viri religiosi et pii ab hominibus haberi: hanc suam intentionem, quam palam confiteri erubescerent, bene prodit locus quem eligunt ad orandum, vdl. synagogae et anguli platearum, compita viarum, ubi maximus populi concursus fiebat. Ita agentes, mercedem quam quaerebant, accipiunt; sed

²⁶ Ad Mt. 6, 1 « Attendite ne iustitiam vestram faciatis... » observa: Quamvis « iustitia » exprimat opera bona quaelibet in genere, hic videtur habere specialem relationem ad « eleemosynam », de qua statim vv. 2-4 sermo est. Etiam vox hebr. *sedaqah* habet interdum sensum « eleemosynae », et ita vertitur a LXX v. gr. Deut. 24, 13: eleemosyna enim, et in genere opera misericordiae sunt opera *iustitiae*, id est, sunt opera bona per excellentiam. — Item Ps. 23 (24), 5; et cfr. Ps. 111 (112), 9 coll. 2 Cor. 9, 9.

quam vilis est et vana!²⁷. — Christianus hoc fugiat, et in abscondito oret Patrem suum caelestem, qui omnia videt, et mercedem aeternam dabit. — Primo igitur in oratione sit *rectitudo intentionis* (6, 7). Sed insuper sit *simplicitas* et *brevitas* in verbis (8-15): non sunt imitandi pagani, qui superstitiose multas et diuturnas orationes balbutiunt et garrunt coram diis suis, (sicut faciebant sacerdotes Baal; 3 Re. 18, 27 ss.); et dat rationem, quae magnam oranti ingerit fiduciam; « *scit enim Pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis Eum* » (v. 8). — Ideo, brevem orationis formulam, in qua cor magis quam os loquitur, docet. — *Oratio Dominica* a Christo tradita omnibus aliis precandi formulis longe praestat. Recte et concinne appellat eam TERTULLIANUS, « *Breviarium totius Evangelii* »²⁸. — Continet parvam *introductionem*, « *Pater noster, qui es in caelis* », qua et Dei benevolentiam captamus, et nos ad fiduciam exhortamur: et *septem petitiones*, quibus, ut dicit S. THOMAS²⁹, non solum petuntur omnia quae recte desiderare possumus, sed etiam eo ordine quo desideranda sunt»; nam primo, tribus prioribus petimus *gloriam Dei*, et deinde quatuor sequentibus *bonum nostrum*, tum corporale tum praesertim spirituale, hoc est, gratiam divinam, sive per peccatum amissam, sive per tentationem amisibilem. — Est « *oratio fratrum* » (S. AUGUST.), ideo Deum invocamus *patrem nostrum*; oratio maxime *socialis*, nam omnia quae petimus, non pro nobis solis, sed pro omnibus hominibus petimus: spiritus caritatis Dei et proximi totam hanc orationem perfundit.

Objectum septem petitionum orationis dominicae est *regnum messianicum*, quod Christus in terris fundare venit, hoc est, regnum Dei inter homines.

Sensu filiationis divinae in nobis excitato per introductionem, pandimus nostrum desiderium ut Pater noster caelestis omnibus hominibus innotescat, et ab eis honorificetur (I^a petitio). — Honor autem et gloria Dei concrete habetur in fundatione, dilatatione et triumpho pacifico regni messianici (2^a petitio). — Sed culmen gloriae et honoris divini in hoc situm est, ut voluntas ejus sanctissima circa hujus regni plenissimam evolutionem et actuationem, semper, ubique et ab omnibus perfecte impleatur; a terricolis eadem perfectione qua a caelitibus, (3^a petitio). — Ut cives hujus regni tanto honore dignos se exhibeant, necessitatibus corporis et animae providendum est. In or-

²⁷ Cfr. parabolam pharisaei et publicani in Templo orantium: Lc. 18, 9-14.

²⁸ TERTULLIANUS, « *De oratione* », 1; M L. 1, col. 1553.

²⁹ Summa theol., 2^a 2^{ae}, q. 83, a. 9, in corp.

dine petitionum ad bonum nostrum pertinentium, « apparet humanitas et benignitas Salvatoris nostri »³⁰, qui, potiusquam dignitatis rerum, rationem habet infirmitatis nostrae, qua prius vivere, et deinde bene vivere appetimus. Ideo, prior petitio est de cibo materiali, de *pane quotidiano*,³¹ id est, de omnibus ad vitae sustentationem necessariis (4^a petitio). — Deinde petimus remissionem debitorum, quae cum Deo peccando contraximus, et non modo culpae veniam sed et poenae condonationem rogamus. Verba « *sicut et nos dimittimus...* », quae addere iubemur huic petitioni, non indicant mensuram vel aequalitatem, sed *condicionem* qua nos ad dimittendum alii volumus obligare, ut Deum ad dimittendum nobis facilius moveamus; ita apparet ex Lc. 11, 4 ubi pro « *sicut et nos..* » habetur « *siquidem et ipsi (nos) dimittimus...* ». Bonum igitur spirituale quod pro nobis petimus est gratia, quae a peccato purgat (5^a petitio), et contra tentationes roborat (6^a petitio), quaeque tandem ab omni malo corporis et animi nos liberat (7^a petitio). — « Ne nos inducas in tentationem »; his verbis non petimus non tentari simpliciter, — constat enim aliis locis Scripturae de utilitate tentationis; — sed ne ita involvamur tentatione, ut ei consentiamus: hoc enim indicat gr. εἰσενέγκης = in medias tentationes, tamquam in fila retis, aliquem immittere: sed cum hoc non possit dici de Deo, quia si agitur de tentationibus externis, id est, probationibus, tribulationibus, persecutionibus, etc., haec petitio non debet a nobis fieri; si vero agitur de tentationibus malis, id est,

³⁰ Tit. 3, 4.

³¹ Adiectivum ἐπιούσιος (Mt. 6, 11 et Lc. 11, 3) est *hapax biblicum*, neque apud alios scriptores graecos invenitur (Cfr. ORIGENES, *de oratione* 27, 7: PG 11, 509). Vetus latina versio ferebat utrobique « *quotidianum* », quod in emendatione HIERONYMI remansit in Lc. dum in Mt. mutatum est in « *supersubstantialem* », (versio servilis elementorum componentium: ἐπί = *super*, et οὐσία = *substantia*: unde « *panis substantialis vel ad subsistentiam pertinens*). Cum vox graeca sit eadem apud utrumque Evangelistam, sensus debet utrobique esse idem. Agitur certe de pane materiali, qui quotidie ad subsistentiam necessarius est. Originatio huius adiectivi est incerta. Proponuntur duo infinitiva ἐπεῖναι et ἐπιέναι.. Ab infin ἐπεῖναι deducitur pro ἐπιούσιον sensus « *panis hodiernus, praesentis diei* »: ab infin ἐπιέναι sensus « *panis diei instantis vel sequentis* ». Sed hi duo sensus possunt ad unum reduci: nam si oratio fit mane, tempore matutino, « *dies instans* » est ipse « *dies praesens* » seu « *hodiernus* » (cfr. LAGRANGE *L'Ev. selon S. Mt.*, h. l.). Probabilior explicatio est τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον aequivalere = τὸν ἄρτον τὸν τῆς ἐπιούσης = panem diei sequentis: qua locutione vult exprimi « *panis quotidianus* ». (-ῆ ἐπιούσα [ἡμέρα], pro sequenti die (nocte), cfr. Prov. 27, 1; Act. 7, 26; 23, 11, etc.). Cfr. I. BONACCORSI, « *Saggi di filologia neotest* » (Roma 1932) pp. 61-63: item F. ZORELL, 'Επιούσιος, in *Bibl.* 6 (1925) 321 sq.

de sollicitationibus ad malum, hoc modo Deus «neminem tentat» (Jac. 1, 13 sq.); verbum illud «ne nos inducas» debet de permissione intelligi; = «ne sinas nos illaqueari», «omnia dispone, ut non intremus in tentationem talem, quae ad casum nos induceret». Est oratio filii, qui etiam cognoscens tentationis utilitatem, diffidens tamen de sua fragilitate, timensque Patrem suum offendere, orat liberari non solum a peccato, sed si fieri potest, etiam ab ipsa tentatione ad peccatum vehementer pelliciente. — «Sed libera nos a malo». His verbis, quae desunt in Lc. 11, 4, continetur 7^a petitio, vel juxta alios sola sextae petitionis amplificatio. — Item non convenit inter exegetas a quo malo liberari petamus; an a diabolo et ab ejus satellitibus (cfr. Mt. 13, 19. 38), an ab hujus vitae corporalibus et spiritualibus malis. — Quamvis sensus sit fere idem, illud prius forsitan cum contextu melius congruit: nam duae partes hujus versiculi 13ⁱⁱ conjunguntur inter se praepositione adversativa ἄλλὰ = «sed»; ac si oraremus in hunc modum; «ne sinas nos irretiri illis noxiis tentationibus, quarum diabolus, te permittente, auctor est; immo vero conserva nos ab omni influxu maligni, qui etiam bonas tentationes et probationes a Te missas in malum nostrum convertere studet, et omni quo potest modo nocere quaerit»³².

vv. 14-15 - Insistit Jesus in quinta petitione, quae specialem includit difficultatem, ob condicionem qua nos ipsos obstringimus; debet igitur sincero corde fieri: quia *condicio sine qua non* remissionis peccatorum nostrorum, est condonatio generose facta nostris debitoribus (spiritualibus)³³.

c) *Jejunium*: vv. 16-18. Est tertium exemplum operum exteriorum, quae facili modo prava intentione vitari possunt³⁴. — Jesus non improbat jejunium, neque ejus frequentiam, sed spiritum super-

³² Vox «Amen», quae adhuc in Vulgata et in graeco legitur, sicut et doxologia, qua oratio Dominica in multis codd. gr. clauditur. («Quoniam tuum est regnum, et potestas, et gloria in saecula, Amen»), ex usu liturgico in textum sacrum irrepserunt. Cfr. v. gr. *Didaché* VIII, 2 ubi oratio Dominica, ter in die recitanda, ponitur cum hac doxologia: «Quia tua est potestas (ἡ δὺναμις) et gloria (ἡ δόξα) in saecula». (sine «Amen»).

³³ Gemmas patristicas et theologicas super orationem Dominicam collectas habes a JOSEPHO CALASANTIO CARD. VIVES, O. M. Cap.; «Expositio in orationem Dominicam juxta traditionem patristicam et theologicam»; Romae, 1903.-I. HENSLE, «Das Vater unser»: text-litterarkritische Untersuchungen, pp. XII-96: in *NtlAbhandl*, IV, 5 (Münster i. W., 1914). Item M. ab ESPLUGUES, O. F. M. Cap., «*El Pare nostre*», 4 voll.; Glossae apologeticae ad septem petitiones Orationis Dominicae: (Barcelona, 1921). (ling. catal.).

³⁴ De jejuniis apud judaeos, cfr. supra in Proleg.

biae pharisaicum quo fiebat; commendat autem hilaritatem animi in opere paenitentiali, quo gratius sit Deo, qui «hilarem datorem diligit» (2 Cor. 9, 7); et quo facilius abscondatur ab hominibus, qui laudibus suis meritum nostrum apud Deum minuere possent. Christiani cum jejunant, nedum jejunantes appareant, ad lautum potius convivium invitati videantur. «Caput ungere, faciem lavare», signa erant laetitiae.

B) *De spiritu mundano*; vv. 19-34. — *Cor avertendum a cupiditate rerum terrenarum; Deo fidendum.* Curandum est ut cor non implicetur sollicitudine bonorum materialium, quae non manent; sed liberum servetur ut omnes vires suas ad hoc dirigat, ut thesauros indeficientes in caelo sibi accumulet. Cupiditas ergo bonorum temporalium vitanda est: a) quia impedit libertatem cordis; «ubi enim est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum» (v. 21); b) quia obscurat oculum mentis; hoc est, simplicem et puram intentionem qua in omnibus duci debemus, depravat: nam «lucerna corporis tui est oculus tuus»³⁵; adest hinc tacita comparatio: 'sicut oculus sanus toti corpori beneficium lucis procurat, ut non offendat; oculus autem infirmus vel caligans totum corpus eodem beneficio privat, et, si caecus est, totum hominem in tenebris omnino constituit: ita intentio, quae est oculus mentis, totam vitam moralem informare et dirigere debet, quia etsi bona intentio ad bonitatem actus sola non sufficiat, est tamen prima et indispensabilis cujuslibet actus boni conditio'; sicut non omnis qui sanos habet oculos recte ambulat, si v. gr. claudus est; sed nemo recte ambulat, oculis infirmis aut clausis. — c) quia cum Dei servitio conciliari nequit: «nemo enim potest duobus dominis servire»; *Deo et mammonae.* — d) quia fiducia in Deum opposita est. Hanc ultimam rationem vitandae nimiae sollicitudinis rerum temporalium fusius evolvit Christus: volens excitare in nobis plenam fiduciam, proponit bonitatem Dei et providentiam Ejus, quae vel in animalibus et in ipsis plantis tam mirabiliter splendet. Duas affert rationes: aa) arguit primo *a majori ad minus*, (v. 25) sic: Ipse qui dedit nobis animam (=vitam), multo magis dabit necessaria ad vitae sustentationem; qui dedit nobis corpus, potiori ratione dabit vestimentum ad corpus operiendum: «Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum?». —bb) arguit deinde *a minori ad majus* (vv. 26-30) sic: Qui escam pro-

³⁵ «Oculus malus, oculus nequam»: pro sensu cfr. Deut 15, 9 ubi hebr. et graece occurrit locutio «malum facere oculum suum» erga proximum: id est, damnum ei dolose moliri.

videt volatilibus caeli, hoc est, ipsis bestiolis licet contemptibilibus; et qui tam pulchre vestit lilia campi, quamvis tam fugacem habeant vitam; quanto magis curabit de hominibus, filiis suis?. Sollicitat etiam Christus hanc dignitatem filiorum Dei, qua gaudent discipuli sui, ut altius quam *gentes*, quae sunt « sine Christo... et sine Deo in hoc mundo » (Eph. 2, 12), animum intendant, et Patri amantissimo, qui omnia scit, fiducialiter se committant: « scit enim *Pater vester*, quia his omnibus indigetis » (vv. 31-32). Vetita sollicitudine rerum temporalium, declarat cuinam negotio debeat homo *potiorem* suam curam impendere: « Quaerite ergo primum regnum Dei et justitiam Ejus... » — Satagite ut in regno Dei, a Christo fundato, tamquam cives adscribamini, et ut justitiam Ejus (= αὐτοῦ, scl. Dei), = voluntatem Dei, legem Ejus justam, mandata Ejus observetis; tunc Deus curabit ut necessaria ad vitam vobis non desint³⁶. — Ceterum, dicens: « Quaerite *primum* regnum Dei... », non vetat secundo loco, hoc est, *subordinate* ad bona spiritualia, quaerere temporalia; secus, fiducia in Deum in vitium praesumptionis et tentationis Dei verteretur: sed vult ordinem debitum in curis humanis statuere; at, quia optat ut res spirituales tantopere materialibus anteponantur, ideo sic *per hyperbolem* illas commendat, ut has negligere videatur; istae enim sine illis nihil homini proficiunt; dum illae, etiam sine istis, sufficiunt. Congruit hoc quoad sensum cum alia sententia Christi: « Quid prodest homini si mundum universum lucretur, animae vero suae detrimentum patiatur? » (Mt. 16, 26, et paral.)

Nec satis est abjicere sollicitudinem in longum tempus, in futurum remotum; sed neque *in diem crastinum* (hoc est, in breve tempus, futurum proximum) habenda est: sufficit cura et labor quem dies praesens secum portat; « *Malitia diei* »³⁷, est onus laboris, vexationis, afflictionis, quod singulis diebus, quasi propria portio, assignatum est. — Verba Christi sic sunt intelligenda: non qualemcumque sollicitudinem vetat, sed illam quae hominem taliter curis materialibus implicat, ut regnum Dei Ejusque legis observantiam secundo loco ponat, vel penitus obliviscatur.

³⁶ Idem hic praecipit Christus, ac supra in fine primae partis (Mt. 5, 48): 'sollicite quaerere regnum et justitiam Dei', idem est ac 'perfectionem Patris caelestis aemulari'.

³⁷ Quamvis vox latina « malitia » occurrat ordinario in S. Scriptura sensu « malitiae moralis », adhibetur quoque interdum *de malis temporalibus*, puta de infirmitate corporis, de pressuris vitae, etc. Ita v. gr. Eccli 30, 14: « Melior est pauper *sanus...*, quam dives... flagellatus *malitia* » (id est, infirmitate): item Is. 40, 2: « completa est *malitia* eius », id est, mala captivitatis babilonicae; (nisi forte legendum sit « *militia* eius », ut habet hebr. *sebaah*).

3) *Monita varia* (Mt. 7, 1-12). a) *Caritas benigna novi regni*. (vv. 1-5): « Nolite iudicare, ut non iudicemini »: nemo iudicet vel condemnet proximum suum, sed potius semetipsum discutiat et probet. Vetatur iudicium de ipsa intentione qua proximus noster agitur in operando, et condemnatio personae ejus. Hoc iudicium reservatur Deo, cui soli pertinet (vv. 1-2). — Benignitas in iudicandis aliis, extendi debet ad correctionem defectuum, praesertim si de levioribus agitur, maxime vero si conscientia propria reprehendit de gravioribus (palea in oculo alieno acute discernitur, trabs in proprio negligitur): bene Christus hypocritam vocat, qui tali modo agit; simulat enim se esse qui non est. Stulte etiam agit: « est enim proprium stultitiae, — dicit CICERO —, aliorum vitia cernere, oblivisci suorum » (De Officiis, 1, 41).

b) *Res sanctae profanationi ne exponantur* (v. 6). Si nexus cum praecedenti admonitione quaeritur, (in genere autem gnomico, ad quem sermo montanus revocatur, non est anxie quaerendus, quia saepe deest), hic esse posset: In praecedentibus praemonentur christiani in genere, speciatim vero praesules Ecclesiae, ut vitent severitatem intempestivam in corrigendo, et zelum indiscretum nimiumque rigorem in iudicando; nunc autem, quasi quoddam correctorium apponens, admonet eos Christus prudenti iudicio discernere debere dignos et indignos, ut non omnibus indiscriminatim sancta tradant, sed ea subtrahant ab illis immundis, qui ea contemnere, foedare, et contra eos in malum abuti possent³⁸. « Sanctum » et « margaritae », non solum res, (officia, munera, dignitates in Ecclesia, objecta cultus, sacramenta, etc.), sed et doctrinas sanctas (dogmata fidei, mysteria, ritus, etc.), significare potest.

Hinc orta esse videtur *disciplina arcani*, quae primis Ecclesiae saeculis viguit.

vv. 7-11 - *Efficacitas instantis orationis*. Quia ad omnia ea quae praecedunt circa perfectiorem justitiam novi regni, et circa spiritum altiore quo opera illa justitiae debent informari, Dei adiutorio opus est; proponit nunc Christus medium procurandi nobis infallibiliter hoc divinum auxilium, commendans orationem perseverantem: « Petite..., quaerite..., pulsate... ». In contextu Lucae (11, 1-13), qui ponit haec verba Christi post parabolam « de amico importuno », qui

³⁸ « Nolite dare sanctum canibus... »: *Canes* appellantur homines luxuriae dediti fornicatores, etc: cfr. Deut 23, 18 (hebr. 19): *canis* (cheleb) est idem qui in v. praecedenti dicitur *scortator* (qadeš): cfr. etiam Apoc. 22, 15: « Foris canes ». Alio forsitan sensu iudaizantes vocantur *canes* a Paulo Philp 3, 2; et cfr. 2 Pe 2, 22.

media nocte venit ad amicum suum, ut petat tres panes, instructio ista majorem lucem et vim habet. Quod instans et indefessa oratio numquam effectu careat, probat Jesus argumento *a fortiori* (vv. 9-11): « si homines, quantumvis mali, vel solo instinctu naturae, filii suis bona non negant; quanto magis Pater de caelo dabit bona petentibus se? »

Regula aurea (v. 12). Ponitur norma, quae omnem vitae rationem cum proximis moderari debet. Solet proponi tum forma *positiva* (sicut hîc, et Lc. 6, 31), tum forma *negativa* (ut Tob. 4, 16); « Quod tibi fieri non vis, alteri ne facias »³⁹. In hoc stat summa vel compendium totius Legis et Prophetarum: omnia praecepta, hoc observato, implentur (Rom. 13, 8. 9; Gal. 5, 14). Recte et pulchre Jac. 2, 8 appellat dilectionem proximi νόμον βασιλικόν = legem *regalem*.

Ita Jesus, qui in oratione (7, 7-11) nobis ostendit remedium, quo impletio Legis et novae justitiae fit *possibilis*, nunc omnes leges ad unam regulam auream redigens, eandem observationem nobis *facilem* reddit.

Hîc desinit *corpus* orationis montanae. Eodem modo absolvitur, quo inceperat; per commemorationem nempe Legis et Prophetarum: Christus non venit eos solvere, sed adimplere (Mt. 5, 17). Sed, en quomodo implentur; per caritatem proximi, quae dilectionem Dei includit (Mt. 7, 12). Adest iterum figura *inclusionis*.

PERORATIO (vv. 13-23). Hortatur omnes ad superandas viriliter difficultates, a) *internas*, illas nempe, quae ex oppositione et contrarietate doctrinae Christi cum natura humana ad vitia et commoditatem prona oriuntur. *Porta angusta, arcta via*, exprimunt rei difficultatem; quod etiam probat paucitas eorum qui hanc viam tenent: et tamen necesse est eam tenere, ut ad vitam perveniatur. Ideo Christus, sciens quantum nostra intersit suam sequi doctrinam, enixe clamat: « Intrate »; vel ut Lc. 13, 24 significantius habet: « contendite intrare⁴⁰ per angustam

³⁹ Tob. 4, 16 reddit Vulgata per paraphrasim: « Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias ». Item in *Diatessaron Tatiani*: de quo cfr. *E. O. EVANS, *The negative Form of the Golden Rule in the Diatessaron*: Epx. Times 63 (1951 s.), 31 s. Etiam *Stoici* philosophi hoc praeceptum forma negativa prôpônebant: « quod tibi non vis, alteri ne facias ». At Jesus, dum illud forma positiva proponit, maiorem exigit perfectionem: parum est « non velle malum alicui », opus est praeterea « velle bonum omnibus ».

⁴⁰ Lc. 13, 24: Ἀγωνίζεσθε = pugnate, ut quidquid vos ab ingressu prohibere tentat, superetis.

portam »... b) difficultates *externas*, nempe seductiones, fraudes pseudo-prophetarum, pseudodotorum, qui se pastores simulant, revera autem sunt lupi et fures. Ut nemo decipiatur, dat normam et signum ad eos dignoscendos: « a fructibus eorum cognoscetis eos »; sicut arbor ex fructu cognoscitur, ita homo ex operibus. (vv. 15-20).

Ex hoc eodem signo eruit Christus ultimum monitum, quod vult menti discipulorum suorum alte imprimere: « Si vos cognoscitis hominem ex operibus, mementote quod vos quoque ex operibus vestris iudicabimini; quapropter satagite voluntatem Patris mei qui in caelis est, facere; nec putetis satis fore speciem virtutis coluisse, si virtutis veritatem neglexeritis. « Non omnis qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum; sed qui fecerit voluntatem Patris mei ». Christus se exhibet ut iudicem, qui omnes ad suum supremum Tribunal aliquando (« in illa die ») est vocaturus, et pro modo quo se erga Ipsum habuerint, est sententiam dicturus: illos qui externam dumtaxat sanctitatem praeseferent, etiamsi virtute thaumaturgica claruerint, suppliciis aeternis addicet: quos vero invenerit voluntatem Patris fecisse (Mt. 7, 21), aut, quod idem est, verba Christi custodisse (Lc. 6, 46), in regnum caelorum introducet (Mt.), ubi cum Abraham, Isaac et Jacob, et omnibus Prophetis eos accumbere faciet (Lc. 13, 23-30).

EPILOGUS. (vv. 24-27) - Duabus parabolis claudit Christus sermonem suum; quibus inculcat necessitatem observandi ea quae in tota oratione docuit. Non sufficit ea audivisse, necesse est insuper ea opere complere. — Qui audit et facit, est tamquam *sapiens architectus*, qui domum suam aedificat supra firmam petram, quae proinde ab imbrum et ventorum vi nihil patietur. — Qui autem audit et non facit, similis est *viro stulto*, qui aedificat domum suam super arenam; vento magno flante, corruet, et aquis inundantibus, asportabitur domus simul cum habitatore.

Effectus orationis montanae fuit admiratio, imo *stupor* (ἐξεπλήσσαντο οἱ ὄχλοι): et ratio hujus stuporis erat modus quo Jesus doctrinam suam proponebat; non sicut Scribae eorum, nomine Moysis et prophetarum, sed *nomine proprio*: « Ego autem dico vobis... »: non aliorum Rabbinarum opiniones citans, et post minutas, fastidiosas et interminabiles de verbis disquisitiones, rem tandem in dubio relinquens; sed propriam doctrinam eamque novam, nec adeo facilem, *breviter et categorice* proponens, et miraculis eam confirmans. (Mt. 7, 28 sq.).

Nota - Matthaeus, statim post sermonem montanum, quo Christum uti *Doctorem*, novae Legis Conditorum exhibuit, subiungit seriem miraculorum, — hinc inde in vita Domini collectorum —, ut Eundem ostendat divina potentia thaumaturgica pollentem. Sed praeter miracula, alia quoque facta et instructiones Christi habentur in Matthaeo ante primam multiplicationem panum, (= Pascha III), quam tandem in c. 14, 14 ss. narrat. — Ex his omnibus ea seligenda sunt pro hac sectione, quae Lucas et Marcus, de ordine eventuum sollicitiores, eidem assignant. Eos igitur secuti haec habemus:

§ 4 — SERVUS CENTURIONIS SANATUR IN CAPHARNAUM. (Lc. 7, 1-10; Mt. 8, 5-13).

Centurio, qui erat gentilis, sed ut ex Luca videtur, *proselytus*, talem et verbis et gestu ostendit humilitatem et fidem, ut laudes Iesu meruerit, et optatam servi sanitatem obtinuerit. Ex bona eius dispositione ansam sumit Iesus praedicendi gentium conversionem, et populi iudaici reprobationem (Mt. 8, 11 s.: et cfr. Lc. 13, 28 s.).

§ 5 — IESUS IN NAIM SUSCITAT FILIUM VIDUAE. (Lc. 7, 11-17).

Solus Lucas narrat hoc miraculum, in quo tam conspicue apparent 'viscera misericordiae' Salvatoris: agebatur *de adolescente*, filio unico, matris *viduae*; totidem rationes quae Iesum commoverunt ut, vel non rogatus, mortuum revocaret ad vitam, et matrem afflictam consolaretur. — Haec est prima resuscitatio in Evangeliiis commemorata; alia est filia Jairi, a tribus Synopticis narrata (Mt. 9, 18-26, et parall.); tertia est Lazari, a solo Joanne (cap. 11) vivide descripta; quarta tandem est *propria suiipsius resuscitatio*, tertia die, a quattuor Ev. testificata.

§ 6 — LEGATIO JOANNIS BAPTISTAE AD CHRISTUM. (Lc. 7, 18-35; Mt. 11, 2-19).

Baptista eximiis praeconiis a Christo honestatur... (Vide infra).

§ 7 — IESUS UNGITUR A MULIERE PECCATRICE IN DOMO SIMONIS PHARISAEI. (Lc. 7, 36-50).

Est narratio propria Lucae, qua Iesus demonstratur *Deus*, qui peccato offenditur, sed paenitentia ex dilectione proveniente placatus, peccatum condonat: «Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum» (v. 47); (cfr. infra accuratorem explicationem).

§ 8 — JESUS DOCET MULTA IN PARABOLIS. (Mt. 13, 1-52; Mc. 4, 1-34; Lc. 8, 4-15; 13, 18-21).

Hae sunt quae dicuntur 'parabola*e lacu*s', quia de navicula in lacu Genesareth ad turbam in littore stantem eas pronuntiavit. — Istis parabolis illustrat Jesus a) et humilem originem sed gloriosum incrementum *Ecclesiae* (quam 'regnum caelorum' appellat); v. gr. parabola*e* de fermento, et de grano sinapis; et b) pretium inaeestimabile 'regni caelorum', v. gr. parabola*e* de thesauro abscondito, et de pretiosa margarita; c) tum diversitatem fructus in hominibus pro varia eorum dispositione, v. gr. parabola*e* seminantis, quattuor hominum classes distinguens; d) tum denique commixtionem bonorum et malorum in Ecclesia, ad finem dumtaxat mundi separandorum, v. gr. parabola*e* zizaniorum simul cum bono semine crescentium: et sagan*e* omnis generis pisces capientis.

§ 9 — JESUS REFUTAT PHARISAEORUM CALUMNIAM.

Quod nempe in Beelzebub eiciat ipse daemonia; et eos dicit reos peccati contra Spiritum Sanctum, quod non remittetur umquam (Mt. 12, 24-32; Mc. 3, 22-30; Lc. 11, 15-22).

§ 10 — TEMPESTATEM LACUS SEDAT.

Daemoniacos Gerasenos ⁴¹ liberat a legione daemoniorum, 2.000 porcos invadentium, qui in aquis suffocantur (Mt. 8, 23-34; Mc. 4, 35-5, 20; Lc. 8, 26-39).

§ 11 — JESUS SANAT HAEMORRHOÏSAM: FILIAM IAIRI SUSCITAT: DUOBUS CAECIS VISUM RESTITUIT. (Mt. 9, 18-34; Mc. 5, 21-43; Lc. 8, 40-56).

§ 12 — JOANNES BAPTISTA AB HERODE DECOLLATUR. (Mt. 14, 1-12; Mc. 6, 14-29).

⁴¹ Isti daemoniaci Geraseni sunt *duo* iuxta Matthaeum, *unus* iuxta Marcum et Lucam. Huius differentiae numeri in eodem facto narrando plura dantur exempla inter Matthaeum *plures* ponentem, et alios Evangelistas qui *unum* memorant: (cfr. v. gr. Mt. 20, 29-34 coll. cum Mc. 10, 46-52; et Lc. 18, 35-43: item Mt. 27, 44, (Mc. 15, 32), coll. cum Lc. 23, 39: etc.).

§ 13 — PRIMA MISSIO DISCIPULORUM:

Instructionibus a Christo acceptis tum pro hac missione ad Iudaeos, tum pro altera ad omnes gentes post Christi Resurrectionem eis iniuncta (Mt. 10, 5-42; Mc. 6, 7-13; Lc. 9, 1-6).

§ 14 — JESUS SECEDIT AD ORIENTEM LACUS GENESARETH:

Et turbas multas (5.000 viros, exceptis mulieribus et parvulis), quae secutae Eum erant, quinque panibus et duobus piscibus mirabiliter ab Eo multiplicatis satiat (Mt. 14, 13-21; Mc. 6, 30-44; Lc. 9, 10-17; Jo 6, 1-13).

§ 15 — JESUS AMBULAT SUPER UNDAE MARIS: (Mt. 14, 22-33; Mc. 6, 45-53; Jo. 6, 16-21):

Et in Capharnaum sermonem de pane vitae eucharistico habet; multi scandalum passi discedunt ab Eo: Apostoli strictius Ei adhaerent, et per os Petri Eum confitentur CHRISTUM=Sanctum Dei (Jo. 6, 26-72).

N. B. - Argumenta quae sub nn. 6, 7, 8 et 15 indicantur, accuratius explicare iuvat.

§ 6° — LEGATIO JOANNIS BAPTISTAE AD CHRISTUM (Mt. 11, 2-6; Lc. 7, 18-23).

Joannes, etiam in vinculis, dum in Machaerunte⁴² ab Herode Antipa conclusus tenebatur, non intermittebat laborare pro Christo, et volens ut discipuli sui melius agnoscerent Jesum, Eique adhaerent, misit duos ex illis ad Eum, ut interrogarent Eum an Ipse esset Messias, vel alium exspectare deberent, et sic occasionem Ei praeberet manifestandi semetipsum eis.

A) Ratio huius legationis non fuit a) *ignorantia* Baptistae de dignitate Jesu, quae male componitur cum revelatione habita in baptismo Jesu, et cum iteratis eius testimoniis explicitis de messianitate et divinitate Eius; b) neque *dubium*, quod excludi videtur eximia laude, quam Jesus ei tribuit coram omnibus, dicens eum non esse exilem arundinem vento (dubitationis) agitatam, sed arborem robustam fir-

⁴² Cfr. JOS FLAV., *Antiq. iud.*, XVIII, 5, 2).

mitter radicatum; c) neque quaedam *impatientia*, (ita SCHANZ, LE CAMUS, LAGRANGE), quasi Joannes, aegre ferens moram Jesu in inaugurando regno suo, vellet Eum incitare ad solemnem sui manifestationem, (sicut postea fecerunt « fratres Eius », Jo. 7, 3 s.): hoc videtur minus convenire indoli Joannis, qui coram Christo humilis et modestus semper apparet, et indignum sese reputat Eius calceamenta solvendi vel portandi.

Vera ratio legationis Baptistae ad Christum fuit *conscientia muneris sui*, Praecursoris: sciens se morti proximum, et nolens relinquere discipulos suos dubios de Christo, mittit illos ad Eum, « ut supplementum scientiae assequantur » (S. AMBROSIUS, in Lc. h. l.)⁴³, et quo confidentius ad Jesum accedant, mittit eos nomine suo, ac si ipse dubitaret, quamvis, ut dicit S. BONAVENTURA, « non in se, sed in discipulis dubitavit »⁴⁴. Ita quoque S. HILARIUS, J. CHRYSOSTOMUS, THEOPHYLACTUS, et alii rem explicant.

B) Interrogationi legatorum respondet Jesus affirmative, sed indirecte: prius facto, deinde verbis: nam patris coram ipsis multis miraculis (Lc.), remittit eos ad Joannem, ut narrent ei quidquid ipsi viderant et quod ab aliis audierant. Responsum erat efficax; Jesus adimplet in se quidquid prophetae de Messia praedixerunt; ergo Ipse est Christus, nec alius est exspectandus. — Haec miracula quae Christus enumerat (Mt. 11, 5; Lc. 7, 21 s.), « caeci vident, claudi ambulat, etc. », intelligenda sunt sensu reali, in ordine physico, de morbis corporalibus, non sensu spirituali, de morbis animae. Sunt enim facta quae sensuum experimento subiacent: « quae audistis et vidistis ». In specie, comma « mortui resurgunt », alludit ad resurrectionem filii viduae Naim, proxime a Lc. 7, 11-17 narratam. — « *Evangelizatio pauperum* » erat nota characteristicam temporis messianici in descriptionibus prophetarum, adeo ut Jesus ea sola usus sit in synagoga Nazareth ad ostendendum aevum messianicum iam advenisse (Lc. 4, 18-21).

Claudit Jesus verba Joanni a discipulis referenda gravi hoc monito: « beatus qui non fuerit scandalizatus in me ». Sententia haec de se universalis tam discipulos quam Joannem magistrum afficit; ita tamen ut de magistro intellecta solum monitum pro futuro sonet, de discipulis vero dicta, praeter monitum pro futuro, etiam reprehensionem pro praeterito dubio contineat.

⁴³ M L. 15, 1747: l. V. in Lucam, n° 95.

⁴⁴ Op. omn., t VII, p. 174. (In Lucam 7, 20).

C) *Laus Praecursoris* (Mt. 11, 7-15; Lc. 7, 23^b-28). — Post discessum nuntiorum texit Jesus verum Joannis *panegyricum*. Sincerior et verior laus quae absenti tribuitur: nam quae praesenti defertur, saepe adulationis est.

Tribus interrogationibus, ad turbarum attentionem excitandam, laudes Praecursoris sui concinit Jesus: duabus prioribus modo negativo, tertia positivo. Joannes, aa) non est arundo vento agitata, id est, homo inconstans et versatilis, sed in adimplentione sui muneris et in professione suae fidei firmus: bb) neque est homo mollis et delicatus, sed austeram vivendi rationem sequitur: cc) sed est Propheta, imo omnium prophetarum excellentissimus, quia Praecursor Messiae: hinc patet sensus verborum Christi, « non surrexit inter natos mulierum maior Joanne Baptista; qui autem minor est in regno caelorum maior est illo » (Mt. 11, 11). Haec superioritas, sive Joannis respectu ceterorum, sive civis regni messianici respectu Joannis, non attenditur secundum sanctitatem vitae, sed secundum condicionem status: Joannes ratione muneris sui omnes qui eum praecesserunt superat; et tamen superatur a minimo cive regni caelorum, quia nova oeconomia adeo praestat veteri, ut minimus in illa maior sit maximo in ista.

D) *Effectus praedicationis Baptistae*, (Mt. 11, 12-19; Lc. 7, 29-35). Diversi fuerunt in diversis auditoribus pro varia eorum dispositione: dum populus simplex et publicani crediderunt Baptistae, et superatis non parvis difficultatibus, violentiam sibi vel regno caelorum inferentes, intrant in regnum, et doctrinam Jesu amplectentes fiunt Eius discipuli; pharisaei, similes pueris absque consilio, qui invitati a consodalibus, nunc ad gaudium nunc ad planctum, neutri acquiescere volunt, nec Joanni paenitenti, nec Christo mitiorem et communem vitam agentem crediderunt, sed in utroque aliquid censura dignum invenerunt, spernentes Joannem tamquam hominem a daemonio possessum, Christum autem accusantes tamquam hominem moribus relaxatum⁴⁵. — Notanda verba Christi apud Mt. 11, 12 (cfr. Lc. 16, 16); « ...regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud ». Huius sententiae plures datae sunt explicationes, quarum duae potiores sunt: a) altera vulgaris, ascetica, quae putat his verbis indicari condicionem necessariam ad ingressum in regnum caelorum, violentiam sibimetipsi illatam: b) altera, verbis ipsis et contextui concinnior, quae videt hic expressum

⁴⁵ Cfr. L. FONCK, *I fanciulli capricciosi* (Mt. 11, 16-19; Lc. 7, 31-35), in « Le parabole del Signore », pp. 332-344.

id quod fiebat tempore Christi, nempe dispositionem hominum bonam vel infensam erga regnum caelorum a Joanne et Christo praedicatum. Profecto: si verba Christi apud Mt. cum Lc. 7, 29 conferuntur, haec interpretatio videtur praefenda; *de bona dispositione* et de fervido studio quo publicani et peccatores susceperunt bonum nuntium Evangelii, et de impetu quasi violento quo in novum regnum intrare contendunt. Ita quoque verba increpatoria quae adversus pharisaeos et scribas sequuntur, maiori vi eos exagitant; dum eos qui ad Joannis et Christi praedicationem dociles sese praebuerunt, blande demulcet postremis verbis huius pericopae, dicens: « *Et iustificata est sapientia a filiis suis* (Mt. 11, 19), *ab omnibus filiis suis* (Lc. 7, 35) ⁴⁶. Haec sententia finalis, (sive adhuc Jesus loquitur, sive est consideratio evangelistae), est quasi sigillum approbationis consilii divini quoad diversum genus vitae Joannis et Christi, et quoad diversam animi dispositionem iudaeorum erga illud consilium. Dum populus simplex et publicani, ex utroque illo genere vitae utilitatem capientes, austeritate Joannis commoti sunt ad paenitentiam, suavitate autem Christi ad Eius sequelam sunt attracti; pharisaei, utrumque condemnantes, consilium Dei spreverunt, et sic suam ipsorum insipientiam ostenderunt.

Sapientia, ἡ σοφία, de qua hic sermo est, exhibetur ut persona, nam habet *opera* (Mt.) ob quae laudem meretur, et *filiis* (Lc.) qui eam laudant propter opera sua. Est personificatio Dei (Lc.) vel Christi (Mt.). — Filii sapientiae sunt in contextu Lucae, illi qui consilio Dei, per Joannem et Christum patefacto, acquieverunt, populus nempe simplex et publicani: hi, qui v. 29 ἐδικαίωσαν τὸν θεόν = *iustificaverunt Deum*», sunt v. 35 filii a quibus sapientia ἐδικαιώθη, agnita est et proclamata iusta, et quidem ex suis operibus, ex suo modo agendi et disponendi omnia. — Sensus proinde est: « Etsi pharisaei et legisperiti, consilium Dei ignorantes, ei detraxerint, populus tamen et publicani, ut filii sapientes Eius iustitiam agnoverunt, et Eius modum agendi iustum declaraverunt ⁴⁷.

⁴⁶ In Mt. 11, 19 iuxta textum gr. legitur: « iustificata est sapientia ἀπὸ τῶν ἔργων ab operibus suis »: et haec lectio retinenda est, tum ob extrinsecam auctoritatem, tum ob internas rationes: est enim a) lectio difficilior; b) alia τ. τεχνῶν est suspecta de conformatione ad Lc; dum c) ἔργων potuit inspirari ab initiali τὰ ἔργα (Mt. 11, 2), per figuram *inclusionis* (LAGRANGE).

⁴⁷ Cfr. J. M. BOVER, *Iustificata est sapientia a filiis suis* (Mt. 11, 19) - a filiis, an ab operibus?: in *Biblica* 6 (1925), 323-325; et cfr. *ibid.* pp. 461-63 (M. J. LAGRANGE); pp. 463-465 (J. M. BOVER).

§ 7 — JESUS UNGITUR PRIMO A MULIERE PECCATRICE IN DOMO SIMONIS PHARISAEI. (Lc. 7, 36-50).

Hoc factum a solo Luca, « scriba mansuetudinis Christi »⁴⁸, narratur. — Jesus, Simonis pharisaei invitationi acquiescens, domum eius pransurus ingreditur: et dum mensae accumberet, mulier quaedam peccatrix, alabastrum unguenti in manibus ferens, accedit ad Eum, et ad pedes Eius provoluta, in planctum erumpit, lacrymis eos rigat, et capillis suis tergit, pretiosum deinde super eos unguentum effundens. Haec profecto sinceræ paenitentiae et magni amoris erga Jesum signa erant: sed pharisaeus ea male interpretatus, et actionem mulieris et Jesu passivatem intra se condemnat; Jesus vero qui scrutator est cordium, perspicuus et sinceritatem mulieris et hypocrisim pharisaei, istum parabola proposita confundit, illam vero de magna dilectione laudat, et peccatorum venia concessa in pace dimittit.

Diversitas huius unctionis ab ea quam Mt. 26, 6-13; Mc. 14, 3-9; Jo 12, 1-8 narrant, indubie tenenda videtur cum S. AUGUSTINO, quem omnes propemodum in hac re sequuntur: hoc suadet tum temporis aliorumque adiunctorum diversitas, tum praesertim significatio et scopus prorsus dissimilis utriusque unctionis: in priori scopus est veniam peccatorum obtinere, signa contritionis dare: in altera, unctionem corporis exanimis Jesu praevenire.

Jesus, parabola duorum debitorum a creditore condonatorum, et grati animi manifestationem ex quantitate debiti remissi mensurantium, pharisaeum, qui mulierem et hospitem suum intra se condemnabat, de iniustitia iudicii sui convincit. Notetur inversio terminorum in applicatione parabola: amor debitorum parabola erga creditorem erat sequela et *effectus condonationis* debiti; amor autem mulieris videtur poni ut *causa remissionis* peccatorum suorum. — Sed haec inversio nihil obstat ideae principali parabola, quae est haec: « habetur debitum quod condonatur, et amor debitoris erga creditorem ». Nexus inter hos terminos est res secundaria, quae in applicatione poterat vel omitti, vel diverso ordine proponi: in casu autem praesenti, natura rei postulabat ut ordo inverteretur. In humanis enim amor debitoris non solet praecedere condonationem, sed eam sequi; unde est effectus, non causa; (causa condonationis in parabola fuit impossibilitas recuperandi pecuniam foeneratam, cfr. v. 41 s.). In oeconomia vero remissionis peccati, amor peccatoris erga Deum praecedere debet remissionem. Sed cum actus amoris non possit esse salutaris seu meri-

⁴⁸ DANTE, *De monarchia* 1, 16.

torius remissionis, nisi Deus prius amet peccatorem et det ei gratiam salutariter paenitendi, (in qua *inchoative* et implicite continetur ipsa remissio peccati), hinc fit quod amor peccatoris est *causa et simul effectus* remissionis: effectus nempe remissionis inchoatae, et causa remissionis perfectae. — Applicatio igitur parabola poterat fieri vel directo modo, tamquam effectus a causa, vel inverso, tamquam causa illius effectus. Et aptissime inversa est conclusio, quia amor, utique salutaris, debet praecedere remissionem completam seu in facto esse.

Disputatur de relatione huius mulieris anonymae, de qua solus Lucas agit, a) *ad Mariam Magdalenam*, quae erat una ex mulieribus sequentibus Christum (Lc. 8, 2), et e qua dicitur septem daemonia exiisse (ibidem), a Christo eiecta (Mc. 16, 9), cui Christus redivivus primum apparuit (ibidem), et b) *ad Mariam, sororem Lazari*.

Sunt qui tres mulieres istas asserant esse diversas: alii, admissa identitate Mariae Magdalenae et Mariae, sororis Lazari, eam distinguunt a peccatrice anonyma Lucae; et in hanc sententiam inclinant plerique auctores moderni: alii tandem, bonis ducti rationibus, censent his denominationibus variis unicum personam designari⁴⁹. Ita sane, melius intelligeretur, a) cur Lucas, qui solus primam unctionem Christi in domo pharisaei ab hac muliere peractam narraverat, nihil dicat de unctione Bethaniae a Maria, sorore Lazari sex diebus ante Pascha passionis facta: b) cur Joannes, Mariam, sororem Lazari definiens, in cap. 11, 2, ante narrationem scilicet alterius unctionis (12, 1-8), memoret unctionem ab ea peractam, dicens: « Maria autem erat, *quae unxit* (ἡ ἀλείψασα) Dominum unguento, et extersit pedes Eius capillis suis... »: c) cur de Maria Magdalena tum Lucas tum Marcus dicant eam a potestate diaboli fuisse per Christum liberatam, quasi innuentes eam fuisse peccatricem. Si autem Maria Magdalena et mulier peccatrix eadem persona est, cum ex alia parte omnes fere consentiant in identitate Mariae Magdalenae cum Maria sorore Lazari, istae tres mulieres in unica persona convenirent.

Iuxta hanc itaque sententiam Lucas narraret hinc conversionem Mariae Magdalenae, quae eodem amoris igne erga Jesum inflammata apparet ac Maria soror Lazari (Lc. 10, 38-42; Jo. 11 et 12), et Maria Magdalena in historia passionis et Resurrectionis Christi.

Quae omnia et distinctionem unctionum, et identitatem mulieris ungentis commendare videntur.⁵⁰

⁴⁹ S. AUGUSTINUS, J. MALDONATUS, J. CORLUY, etc.

⁵⁰ Cfr. M. J. LAGRANGE, Jésus a-t-il été oint plusieurs fois, et par plusieurs femmes in Rev. bibl. 1912, pp. 504-32; Item, U. HOLZMEISTER, Die Magdalenenfrage in der

§ 8 — DE PARABOLIS EVANGELICIS 1.

Christus libenter et crebro usus est parabolis ad doctrinam suam proponendam et inculcandam. De Eius fine in hac methodo paedagogica seligenda, postea dicemus.

I - *Notio parabolae* 2. «Parabola» = παραβολή (α παρά = *iuxta*, et βάλλω = *iacio, pono*), idem est ac *iuxtapositio duarum rerum, eadem comparandi causa*. Hinc sumitur pro ipsa comparatione vel similitudine unius ad aliud. Similitudo illa desumitur ex natura, ex moribus vel usibus humanis, ut proponatur aliqua veritas ordinis supernaturalis, moralis, religiosi, quae sub involucro imaginis latet et detegi debet. Parabola igitur, sicut quaevis comparatio, duobus terminis constat: a) narratione quadam facti, vel veri, vel verisimilis; et b) veritate vel doctrina su-

kirchlichen Überlieferung, in *Zeitsch für kath Theol*, 1922, pp. 422.579. — Pro sententia negante identitatem peccatricis anonymae Lucae 7, 36 ss. cum Magdalena, cfr. D. BUZY, *Les paraboles*, Paris 1932, p. p 239-43. — Pro sententia quae tenet identitatem cfr. LUDOVICO DA BUSSANA, O. F. M. Cap., *L'unica Maddalena del Vangelo*, Varazze 1923: item A. O' RAHILLY, *The Family of Bethany*, Cork 1949: et J. SISTO, in *Vb Dni 12* (1932), 205 s. — R. L. BRUCKBERGER, O. P., *Marie Madeleine*, (Paris 1952): defendit identitatem harum mulierum, sententiam S. Augustini sequens, et rationes eam negantium, praesertim Patris LAGRANGE, acute refutat: (cfr. ibi, pp. 187-237). — H. SIMON - J. PRADO, *Praelect bibl.* 3, (Taurini 1926), pp. 336-38. — In posterioribus vero editionibus dubitat, vel favet distinctioni mulierum.

1 *Bibliographia* parabolas respiciens valde copiosa est: L. FONCK in 3^a ed. sui operis, 1909, dat seriem 171 auctorum de hoc argumento scribentium, quin in hoc elencho comprehendat commentarios in Evangelia. D. BUZY, edens *Les paraboles*, anno 1932, loquitur de 200 auctoribus. — Sufficiat nonnullos indicare. — A. SALMERON, *De parabolis D. N. J. Christi*, in *Comm. in evangelicam historiam*, t. VII, Madrid, 1597: — L. FONCK, *Die Parabeln des Herrn*, 1902; ed. 3^a, 1909: — D. BUZY, *Les paraboles, traduites et commentées*, Paris, 1932: — J. VOSTÉ, *Parabole selectae D. N. I. Chr.*, Introd. et comm., 2 voll., Romae, 1933: — *A. JÜLICHER, *Die Gleichnisreden Jesu*, 3 ed., Tübingen 1910: — *A. LOISY, *Études évangéliques*, I, *Les paraboles de l'évangile*, Paris 1902. Hoc opus transiit quoad substantiam in opus *Les évangiles synoptiques*, Paris 1908. (In hac quaestione pendet a *JÜLICHER). — P. FIEBIG, *Die Gleichnisse Jesu im Lichte der rabbinischen Gleichnisse des neuteamentl. Zeitalters*, Tübingen 1912.

2 Terminus παραβολή in Novo Test. est fere exclusivus Synopticorum. Extra ea, nonnisi bis occurrit in Ep. ad Hebr. 9, 9; 11, 19, sed sensu speciali, parum diverso ab eo quem habet in Evangeliiis. In Synopticis autem 42ies recurrit: Vulgata vertit fere semper per «parabolam», interdum in Ev. Lucae per «similitudinem» (Lc. 4, 23; 5, 36; 6, 39; &). In IV Evangelio abest terminus παραβολή; eius loco ponitur παροιμία, quod Vulg. reddit «proverbium»: quater venit apud Joannem (Ioh., 10, 6; 16, 25, bis; 16, 29), et semel 2 Pe. 2, 22.

perioris ordinis, cuius docendi gratia narratio parabolica instituitur. Prius elementum ordinatur ad alterum, sicut medium suo fini: alterum autem priore illustratur, et in eo quasi quodam speculo reflectitur. Licet quaelibet similitudo naturalis ad illustrandam veritatem superiorem adhibita, possit dici parabola, (et ita aliquando in Evangeliiis simplex dictum sententiosum, argutum, nomine « parabola » insignitur, v. gr. Lc. 4, 23: « Medice, cura te ipsum »), tamen usus invaluit ut nomen parabola reservetur narrationibus magis evolutis, aliquod totum independens et completum efformantibus. Huiusmodi parabolarum *triginta* plus minus in Evangeliiis numerantur. — Parabola evangelicae non solent esse purae, sed elementis allegoricis permixtae, quae eis varietatem et pulchritudinem conferunt.

a) Parabola differt ab allegoria, quae est metaphora continuata, id est explicatio plus minusve producta alicuius metaphorae de eadem re agentis, dum parabola est comparatio seu similitudo. In allegoria qua tali, purâ, omnia et singula sumuntur sensu translato, et applicantur antitypo, id est veritati per imaginem illustrandae: imago et veritas *identificantur*; dum in parabola qua tali verba sumuntur sensu proprio, et imago et veritas simpliciter *comparantur*. Sic v. gr. in allegoria Jo. 10, 1-18, imago boni pastoris et veritas, Jesus bonus Pastor, *identificantur*, et in illa imagine Jesus seipsum describit: dum in parabola v. gr. sagenae, omnis generis pisces capientis, et piscatoris malos a bonis separantis, fit comparatio cum Ecclesia, regno Dei, in qua boni et mali simul vivunt, qui tamen in fine separabuntur.

b) Differt quoque parabola a *fabula*, quae est narratio ficta et inverosimilis de rebus vel animalibus, non prout in natura existunt vel agunt, sed prout confinguntur ab auctore ad aliquam lectionem ordinis naturalis dandam: dum parabola res describit verosimiles, prout in rerum natura esse vel agere solent, et ad veritatem supernaturalem illustrandam. — Fabula cum sit genus litterarium honestum, non deceat quidem Librum inspiratum, sed parcissime in Scriptura adhibetur: duo exempla sunt: Jud. 9, 7-21; 4 Re 14, 9.

c) Praesertim oportet distinguere parabolam a *mytho*, in quo res ficta narratur eo fine ut pro vera et historica habeatur: intrinsece ergo repugnat veritati, et cum inspiratione divina componi nequit. Parabola proponit quidem rem fictam, sed verosimilem, non ut pro historica assumatur, sed ut iucundius et clarius aliqua veritas superior doceatur. Fictio est clara, et nemo prudens eâ decipitur; apparet enim esse simplicem comparisonem intuitu veritatis docendae propositam.

Fundamentum sermonis parabolici est intima analogia et similitudo quae viget inter ordinem naturae physicae et ordinem supernaturalem gratiae. Res naturae, quas melius cognoscimus ex usu quotidiano, aptae sunt ad veritatem superioris ordinis minus notas illustrandas: ideo Christus, optimus Magister, hoc genus docendi praeamavit, nos ab inferioribus ad superiora, a facilioribus ordinis naturae ad difficiliora ordinis supernaturalis quasi manu ducens, et laborem inquisitionis nobis minuens et brevians, nam « longum iter per praecepta, breve et efficax per exempla » (SENECA, Ep. 6).

II - *Analysis generis parabolici*. Ad efformandam parabolam tria concurrunt: 1° narratio vel descriptio aliqua, vera vel verisimilis, ex natura sive ex usibus hominum desumpta: 2° veritas superior, quae illâ narratione vult illustrari, et quae in parabolis evangelicis est Regnum Dei seu Ecclesia: 3° collatio typi (= similitudinis in narratione propositae) cum antitypo (= veritate superiori); nam cum parabola sit comparatio, debet includere collationem duorum terminorum quibus ipsa comparatio essentialiter constat.

Quoad primum observa: In descriptione typi quaedam efferuntur prae aliis, et quasi in primo plano collocantur; cetera autem ad complementum imaginis et ad ornatum narrationis ponuntur, ut scena sit completa, et audientibus amoena. In applicatione ratio habenda est diversorum elementorum, et momenti eis tributi, ut veritas quae doceri vult eruatur, assumpto principali et neglectis secundariis.

Quoad alterum: doctrina parabolae, seu veritas quae ipsa docetur, potest esse manifesta vel occulta. Quandoque ipse Christus, rogatus a discipulis, dignatus est doctrinam parabolae aperire, et applicationem Ipse facere³: quandoque ipse evangelista indicat rationem parabolae a Christo propositae, et sic etiam doctrinae quam eâ vult illustrare⁴: alias, ipse contextus praecedens, vel etiam subsequens, adiuncta quoque personarum, loci, temporis, quibus parabola proponitur, inservient ad lectionem eius inveniendam. — In istis casibus poterit exerceri ingenium exegetarum, et apparebunt diversitates opinionum, pro diversa aestimatione elementorum parabolae, pro diversis regulis interpretationis quas unusquisque sequitur, vel pro diversa earundem regularum applicatione.

³ V. gr. in parabola seminantis (Mt. 13, 18-23; et parall.), vel zizaniorum (ibi, vv. 37-43), vel cum docebat quid coinquinet, quid non (Mt. 15, 10-20; Mc. 7, 14-23), et saepe alias.

⁴ V. gr. Lc. 19, 11; 15, 1 sq.

Quoad tertium, seu collationem veritatis cum imagine: ea fit ad habendam confirmationem de rectitudine applicationis parabola, sive quae in Evangelio datur, sive, ea deficiente, quae a nobis inventa est. In hac autem collatione duo vitia sunt aequae vitanda: a) velle applicare veritati omnia et singula, etiam minutissima adiuncta, quae in narratione vel descriptione typi ponuntur, (esset *peccare per excessum*): b) velle excludere a priori quaelibet adiuncta secundaria, quae non habent rationem simplicis ornatus, et deducere lectionem parabola ex solo eius tractu principali, (esset *peccare per defectum*). Ipse Christus, dum, parabolam seminantis exponens, assumpsit in applicatione aliqua elementa secundaria descriptionis, (v. gr. volucres caeli = daemones; spinae = divitiae, earumque anxiae curae), docuit nos uti prudentiâ et discretione in iudicio de adiunctis ferendo, utrum ponantur ad aliquid significandum, an solum ad simplicem ornatum, ut vel ratio eorum habeatur in applicatione, vel negligantur. — Facilius tamen peccatur in hoc per excessum quam per defectum, dum vult tribui singulis elementis descriptionis suus proprius sensus. Ita fit ut sensus principalis parabola, nimis additamentis obrutus, claritatem quam in sua simplicitate haberet, amittat. Apposite ad hoc monet S. AUGUSTINUS: « Non... omnia quae gesta narrantur, aliquid etiam significare putanda sunt; sed propter illa quae aliquid significant, adtexuntur. Solo enim vomere terra proscinditur, sed ut hoc fieri possit, etiam cetera aratri membra sunt necessaria... »⁵.

III - *Regulae interpretationis*. 1) Suprema regula in interpretatione parabolarum est haec: « Totum toti applicandum est, non singula singulis », id est, imago totalis quae resultat ex descriptione typi applicanda est veritati, non singula elementa eiusdem imaginis; et, ut dicit MALDONATUS, non partes partibus, sed negotium negotio est comparandum. Ratio est, quia parabola, secus ac allegoria, est comparatio, non aequatio seu identificatio: in comparatione autem sufficit ut adsit similitudo substantialis inter duas res quae ad invicem conferuntur.

2) Inspiciendum est quorsum tendat parabola, et qualis fuerit finis et intentio parabolistae; quod innotescit vel ex circumstantiis personarum, temporis, loci, aliorumve adiunctorum in quibus parabola proponitur.

3) Cum parabola sit comparatio, ad statuendam doctrinam eius, opus est et sufficit reducere narrationem ad duos terminos compara-

⁵ *De civ. Dei*, XIV, 2, 3; (ML 41, 479).

tionis, aequationem inter eos faciendo sub intento aspectu formali: « *sicut* in exemplo proposito res eveniunt hoc vel illo modo, *ita* in regno caelorum... ». — Haec aequatio instituta ducit interpretem in vera aestimatione diversorum elementorum parabola: quid sit essenziale, quaenam sint principalia, quaenam solum ornamenti causa ponantur.

4) Semel statutâ doctrinâ formali parabola per hanc reductionem ad duos terminos comparationis, cetera elementa quae ad illam doctrinam non sunt necessaria, habenda sunt ut secundaria: quae, vel ponuntur ornamenti causa ad pulchriorem descriptionem typi, (haec vocat MALDONATUS « *emblemata* » seu ornamenta), vel sunt elementa allegorica ad illustrationem antitypi seu doctrinae per typum propositae. — Elementa prioris classis, scilicet mere descriptiva typi, relinquenda sunt, vel deducenda est idea quae ex omnibus simul sumptis eruitur, et applicatio congrue facienda; alterius vero classis, nempe allegorica debent considerari, videndo quomodo ad doctrinam parabola, licet secundario, possint applicari.

5) Loci paralleli consulendi sunt: nam cum Synoptici in doctrina Christi tradenda idem schema generale sequantur, interpretes paraboliarum inquirat oportet an ea quam vult explicare, habeat parallelam in alio Evangelista, ut eâ utatur ad mutuam illustrationem, perpendendo ea quae sunt propria singulis evangelistis, ut doctrina quam Christus voluit illâ parabolâ tradere, clarior appareat. Animadvertatur autem sedulo utrum vere agatur de eadem, an solum de simili parabola; v. gr. an parabola de talentis apud Mt. 25, 14-30, sit eadem vel diversa cum parabola de minis apud Lc. 19, 12-17.

6) Attendendum est quoque ad conclusiones sic dictas « *apparentes* », non reales, et ad possibilem fusionem duarum vel plurium paraboliarum in unam. — Invenitur in nonnullis parabolis evangelicis, (D. BUZY numerat *quattuordecim*) aliqua sententia vel proverbium conclusivum, quod primo aspectu apparet uti lectio per parabolam tradita; sed si sumitur uti clavis, et applicatur ad schema parabolicum, non aperit sensum; illa sententia vel proverbium non fluit ex typo descripto. Ex hoc apparet ipsam non esse doctrinam a parabola intentam, sed positam vel adiunctam fuisse ibi ob quamdam analogiam plus minusve remotam cum doctrina parabola. Sic in parabola pharisaei et publicani (Lc. 18, 9-14), sententia finalis, « *omnis qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur* » (v. 14), quae videtur conclusio tradens doctrinam parabola, non est vera sed apparens conclusio, quia si applicatur typo descripto, non verificatur.

Similiter videndum est an parabola sit simplex, vel composita: aliquando enim elementa diversarum paraboliarum coaluerunt in unicam narrationem, et hodie efformant unicam parabolam. Sed cum instituitur collatio veritatis cum narratione, apparet difficultas, quia non bene aptatur omnibus partibus narrationis: tunc, re bene perpensa, detegitur vestigium vel residuum alicuius parabola quae cum alia plus minusve simili in unicam narrationem coaluit. Ita v. gr. in parabola nuptiarum, quam ponit Mt. 22, 1-14 ut unicam, possunt discerni vestigia aliarum duarum paraboliarum; nempe de homicidii servorum regis (vv. 6 s.), et de veste nuptiali ad convivium necessaria, cuius carentia exclusionem ab aula convivii punitur (vv. 11-13).

IV - *Authenticitas historica paraboliarum evangelicarum.* Parabolae evangelicae habendae sunt a Jesu ipso pronuntiatae, non simpliciter ab evangelistis concinnatae ob aliquem finem apologeticum, et in ore Jesu ab ipsis posita.

*A. JÜLICHER, et ipsum sequens et fere exscribens *A. LOISY⁶, dicunt Jesum parabolae simplices proposuisse, quas Evangelistae deformarunt, introductis multis elementis allegoricis, quae eas reddunt obscuras et fere inintelligibiles: plures quoque earum in veras allegorias mutarunt, et proprias applicationes a longe quaesitas simplicibus a Christo factis substituerunt. Hoc autem fecerunt, — aiunt illi —, scopo apologetico ducti; nempe, ut rationem redderent legentibus incredulitatis iudaeorum: ideo iudaei non crediderunt, quia Christus non se revelavit eis, sed punivit eos loquens obscure et aenigmaticae, per parabolae et allegorias, ut non intelligerent quae dicebat, et magis indurarentur. Atqui hic non potuit esse scopus Christi, Magistri boni: ergo fuit confictus ab evangelistis.

Ita, sub specie pietatis, abiudicant Christo partem magis popularem Evangelii, pretiosissimas gemmas paraboliarum, et evangelistas, verissimos factorum et dictorum Christi narratores, tamquam veritatis deformatores vel falsarios accusant.

Haec theoria damnata est in Decreto *Lamentabili*, prop 13, quae ita sonat: «Parabolae evangelicae ipsimet evangelistae ac christiani secundae et tertiae generationis artificiose digesserunt, atque ita rationem dederunt exigui fructus praedicationis Christi apud iudaeos».

— Nihil est quo probetur parabolae evangelicae non esse authenti-

⁶ *A. JÜLICHER hanc theoriam exponit in *Die Gleichmissreden Jesu im allgemeinen*, 1886; *A. LOISY, in *Évangiles synoptiques*, 1907.

cas ipsius Christi. Ipse, optimus Magister, hanc methodum paedagogicam elegit, quia aptam eam iudicavit ad doctrinam Regni Dei sive rudibus sive excultis proponendam; hanc autem methodum eligens, non se ligavit, sed libertate usus est, tum quoad naturae descriptionem, tum quoad eiusdem imaginis applicationem ad veritatem superiorem quam volebat docere.

V - *De fine seu scopo paraboliarum evangelicarum.* — Quaestio vexata in studio paraboliarum evangelicarum, est de fine vel motivo earum: « Qua intentione ductus selegerit Christus hanc methodum in proponenda sua doctrina ». Alii thesim iustitiae punitivae, alii thesim misericordiae defendunt.

Cardo quaestionis, eiusque solutionis, est diversa interpretatio textus Synopticorum, ubi de scopo paraboliarum sermo est. In solutionem influunt etiam aliae considerationes, v. gr. de fine seu motivo totius operis Christi in genere, et suae doctrinae in specie: ideo est quaestio non solum exegetica, sed etiam theologica, quae inter ipsos catholicos disputatur. Thesim iustitiae defendunt plures auctores, ut MALDONADO, L. FONCK, (qui eam vocat *traditionalem*), A. DURAND, I. KNABENBAUER, A. SKRINJAR, etc.⁷. Thesis autem misericordiae, (quae etiam ab eius fautoribus vocatur *traditionalis*), invenitur apud multos Patres (J. CHRYSOSTOMUM, HIERONYMUM, AUGUSTINUM, BEDAM), item apud S. THOMAM, CAIETANUM, et inter modernos, tenetur a LAGRANGE, J. VOSTÉ, I. HUBY, D. BUZY, etc. — Uti diximus, quaestionis solutio pendet a recta intelligentia textus Synopticorum, ubi Jesus ab Apostolis interrogatus, rationem dat sui sermonis parabolici. Hinc sit:

Studium textus. Post propositam parabolam seminantis, interrogant discipuli Jesum, iuxta Mt. 13, 10: « Quare in parabolis loqueris eis? »; iuxta Mc. 4, 10, non solum discipuli, sed etiam illi qui erant cum Duodecim, postquam, relictâ turbâ, Jesus fuit vespere solus cum eis, interrogarunt τὰς παραβολάς: quod potest intelligi, vel petierunt explicationem paraboliarum, vel rationem cur in parabolis loqueretur inquisierunt. Iuxta Lc. 8, 9 interrogant discipuli: « quaenam esset haec parabola », id est, quisnam esset eius sensus. — Duo ergo petebant apostoli: a) rationem vel motivum sermonis parabolici ad turbas, et b) explicationem parabolae propositae, de seminante. — Ad utrumque respondet Christus: sed nunc nostra interest Eius responsio ad primam quaestio-

⁷ Idem dicunt rationalistae, *A. JÜLICHER, *A. LOISY, *WEINEL, *M. GOGUEL, &c., de parabolis prout in Evangelio referuntur, non prout a Christo prolatae sunt.

nem: haec responsio inseritur a tribus Synopticis inter propositionem parabolaе seminantis et eiusdem explanationem⁸.

Iuxta tres Synopticos distinguit Christus duplicem classem auditorum: a) *discipulos*, cum aliis qui, ut ipsi, bene dispositi erant, et simili modo petierant explicationem (Mc.), et b) alios, *ceteros* (Lc.), qui foris sunt = τοῖς ἕξω (Mc.). — Primis datum est nosse mysterium (Mt. Lc.), vel datum seu commissum est mysterium regni Dei (Mc.). Aliis autem non est datum (Mt.), vel datum est in parabolis (Lc.), vel omnia in parabolis fiunt (Mc.). Et adiungit Christus rationem huius diversae oeconomiae divinae erga discipulos et erga alios: partim pendet a libera voluntate Dei, qui liber est in suorum donorum elargitione, quin nemini faciat iniuriam, sive ea auxerit habenti, sive ea abstulerit non habenti vel parum habenti (Mt. 13, 12); partim vero pendet a diversa hominum voluntate, bene vel male disposita erga ipsa dona seu lumina divina. Hanc alteram causam effert Christus, dicens: « *Ideo in parabolis loquor eis, quia (= ὅτι) videntes non vident, et audientes non audiunt neque intelligunt. Et adimpletur in eis prophetia Isaiae...; auditu audietis et non intelligetis...* » (Mt. 13, 13-15). Ratio sermonis parabolici videtur in hoc textu Mt. assignari incapacitati populi, qui ad visa et audita (miracula) non attendebat ut ea intelligeret, et lucem quae ipsi offerebatur sustinere non valens, respuebat. Ideo Christus, lucem directae et apertae instructionis, quae eos magis excaecaret, subtrahens, loquitur eis in parabolis, sub velamine similitudinum, si forte hac luce mitiori, subobscurâ paraboliarum infirmi eorum oculi non offendantur, et perveniant tandem ad cognitionem veritatis. — Scopus igitur paraboliarum iuxta verba Christi, prout a Mt. referuntur, est *scopus misericordiae*: non ideo utitur parabolis, ut ipsi non intelligant et induerentur in malo; sed *quia* non intelligunt; quia ita sunt conformati, utique malitiâ suâ, ut nimiâ luce irritentur, et necesse sit eam adminiculo paraboliarum temperare. — Citatio Isaiae 6, 9 s. congruit usui primi Evangelistae confirmandi facta et dicta Christi citationibus V. T. — Adest similitudo inter Isaiae et Christi ministerium cum respectivis auditoribus: dum coevi Christi « *videntes non vident...* », convenit eis quod de coequalibus suis Isaias scribere iussus est. Deus non vult directe et per se indurationem populi, sed eam praevidet, et permittit ad alium finem bonum, ut non impediatur bonum quod ex illo malo

⁸ Haec pericopa non est in suo loco: non dicta est a Christo in navicula, ex qua locutus est parabolas, sed postea, cum, uti dicit Marcus, fuit solus cum Duodecim et paucis aliis: tamen quia dicta est eadem occasione qua Christus explicavit parabolam seminantis, (et alias, saltem zizaniorum), ideo inseritur hic.

elicere vult. Ideo dicit: « *nequando convertantur, et dimittantur eis peccata* (Mc.), vel, et *sanem eos* » (Mt. Jo. Act.); id est, Deus permisit ut propriâ culpâ inciderent in talem indurationem, quae conversionem, ad remissionem peccatorum vel salutem necessariam, excluderet, ne per eam impediretur maius bonum, et divinum frustraretur consilium salvandi omnes per mortem Christi, ab induratis suis inimicis ei inferendam.

Sed, si textus Matthaei mitius sonat, et facile explicatur de *scopo misericordiae* in propositione parabolarum, alii duo Synoptici difficultatem primo aspectu facere videntur, praesertim Marcus, qui retento solum initio et fine prophetiae Isaiæ, a Mt. integre citatae, inducit Jesum sic exponentem scopum sui sermonis parabolici: « *...illis autem qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt, ut (ὅνα) videntes... non videant, et audientes... non intelligant, nequando convertantur, et dimittantur eis peccata* », graece, καὶ ἀφεθῆ ἁπτοῖς = et dimittatur eis. — Etiam Lc. habet *ut*, (ὅνα).

Thesis iustitiae. Hunc textum respicientes quidam exegetae, (MALDONATUS, FONCK, alii superius nominati), firmiter tenent Jesum in parabolis loquentem voluisse celare mysterium regni Dei turbis, et maxime scribis et pharisaeis, in iustam punitionem incredulitatis ab eis ostensae cum aperte et plane loquebatur. Sumunt particulam *ut* (ὅνα) sensu suo primario, nempe causali vel finali. En verba cl. I. MALDONADO: « ...non dubito ...ideo Christum, hoc quidem loco, (loquitur de parabolis lacus, Mt. 13, Mc. 4, Lc. 8), parabolis usum fuisse, non ut auditores melius intelligerent, sed ut, qui credere nolebant diserte aperteque loquenti, loquentem per parabolas et obscure, etiam si maxime vellent, intelligere non possent »⁹.

Thesis misericordiae. — At sunt multi alii interpretes, qui de scopo misericordiae hoc *logion* Christi explicari posse ac debere contendunt. — Particula *ut* (ὅνα) Mc. 4, 12; Lc. 8, 10 sumenda est non sensu finali, sed *consecutivo*, = *ita ut, itaque*. Est vestigium semitismi: sicut hebr. ך, non indicat solum motivum vel finem, sed etiam occasionem, consequentiam, explicationem; neque exprimit solum causalitatem efficientem strictam, sed etiam permissionem, occasionem. Sensus esset idem ac in Mt. ubi exprimitur quidem factum obcaecationis audientium, non finis a Christo intentus. — Particula *ut* (ὅνα) in Mc. et Lc. explicatur ex tacita citatione Isaiæ, et conceptualiter refertur ad verbum

⁹ Ita in Mc. 4, 33; et similiter in Mt. 13, 13.

quod ipsam citationem introducere solet, nempe *ἵνα πληρωθῆ ἡ ὑμῶν ἀκρόασις ἵνα μὴ ἴδωσιν*, = *ut... non videant...* — Hoc modo *logion* Christi iuxta Mc. et Lc. difficultatem faciens, commode trahitur ad sensum a Mt. expressum.

Etiam natura et finis paraboliarum thesim misericordiae commendat. Nam licet parabola aliquam nativam obscuritatem secumferat, eius usus semper seligitur ad efficaciorum instructionem, ad altius menti imprimendam doctrinam, ad pleniorum illustrationem veritatis. Iste finis naturalis parabolae vetat dicere Jesum hoc genus dicendi seligisse ad celandam veritatem, ut ab auditoribus non intelligeretur. Si talem finem habuisset, debuisset, potiusquam loqui in parabolis, omnino silere, ut bene observat S. IO. CHRYSOSTOMUS¹⁰.

Idem videtur commendari ex indole essentialiter salutari ministerii Christi: venerat salvare peccatores, et quidquid egit aut docuit, ad hunc finem tendebat: et volens errantes ad viam veritatis reducere, illam methodum paedagogicam elegit, quam aptissimam iudicavit et maxime accommodatam ad captum auditorum, « prout poterant audire » (Mc. 4, 33); temperavit suam instructionem iuxta receptivitatem audientium: et hoc fuit opus misericordiae, ne nimia luce concessa oculi eorum infirmi excaecarentur. — Iste finis salvificus universalis ministerii Christi non in tota sua luce niteret, si pars tam praecipua suae praedicationis, nempe parabolae, non ad salvandum sed ad puniendum, non ad illuminandum, sed ad obscurandum intellectum audientium, directa fuisset¹¹.

N. B. - Ut specimen aliquod interpretationis paraboliarum praebamus, duas ex parabolis lacus proponimus: A) *de seminante*, quae tribus Synopticis communis est, et B) *de semine ultro germinante*, quae est propria Marci.

¹⁰ Homilia 45 (46) in Mt., 2: MG 58, 473.

¹¹ De scopo paraboliarum cfr. a) LA CAVA Francesco, *Nequando convertantur*, Roma, 1935 (38 pp.): con una lettera al P. LAGRANGE sullo scopo delle parabole, pubblicata in *Rev. bibl.*, 1935, p. 474 s. b) Idem, *Ut videntes non videant: Il motivo e lo scopo delle parabole nel Vangelo*. (Roma, Marietti, 1934: 71 pp.). c) A. SKRINJAR, *Le but des paraboles sur le Règne et l'économie des lumières divines d'après l'Écriture Sainte*, in *Bibl.* 11, (1930), 291-321; 426-49; et 12 (1931), 27-40. (Defendit thesim iustitiae). d) M. I. LAGRANGE, *Le but des paraboles d'après l'Évangile de St. Marc*, in *Rev. bibl.* 7 (1910), 5-35. e) U. HOLZMEISTER, *Vom angeblichen Verstockungszweck der Parabeln*, in *Bibl.* 15 (1934), pp. 321-64.

A — PARABOLA SEMINANTIS (Mt. 13, 1-9. 18-23; Mc. 4, 1-9. 13-20; Lc. 8, 4-8. 11-15).

Haec parabola est prima omnium earum quae dicuntur « parabola lacûs », quia eas Jesus in navicula sedens ad lacum Genesareth pronuntiavit: est etiam prima omnium illarum narrationum, quae proprie dicuntur *parabola*: nam licet antea exhibeatur Jesus « loquens in parabolis » (Mc. 3, 23), agitur potius de aliqua brevi comparatione, vel de aliquo dicto sententioso, ad modum *m^esalîm* Vet. Test., ut Lc. 4, 23. Cum parabolis autem lacus inaugurarit Jesus novam methodum paedagogicam, ad doctrinam de regno Dei aptius mentibus auditorum ingerendam.

Matthaeus *septem* parabolas ponit in ore Jesu « die lacûs », Marcus *tres*, quarum una est propria, non relata a Matthaeo; Lucas *unam*, seminantis videlicet: alias duas (de grano sinapis et de fermento), quas cum Matthaeo habet communes, multo serius in alio contextu refert (Lc. 13, 18-21). Ex quo possumus concludere non illas septem a Mt. relatas eadem occasione fuisse propositas, sed diversis: Matthaeum autem, ordinem systematicum more suo in cc. 5-13 sequentem, eas simul narrasse, ut aliquem aspectum Christi, (nempe Doctoris regni caelorum), melius illustraret.

1° - *Adiuncta parabola*. a) *T e m p u s*: Solus Matthaeus illud indicat, quamvis formula omnino vaga, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ = *in illo die*, nempe postquam Iesus calumniam pharisaeorum, suum cum Beelzebub commercium criminantium, confutaverat, et de matre sua et cognatis Eum videre cupientibus occasionem sumpserat docendi, quomodo altior spiritualis cum Eo cognatio per voluntatis divinae adimplerionem contrahatur. Cum magna probabilitate « ille dies » parabolarum lacûs ponendus est in secundo anno ministerii publici; tam enim Mt. quam Lc. indicare videntur, in facto discipulorum vellentium spicas (Mt. 12, 1 ss.; Lc. 6, 1 ss.), alterum Pascha iam praeteriisse. b) *L o c u s*: est lacus Genesareth, prope Capharnaum: Jesus, exiens de domo (Mt.), ubi praecedens cum pharisaeis disputatio locum habuerat (Mc. 3, 20. 31), venit iterum ad mare. Ista domus est eadem quae a Lc. 4, 38 dicitur Simonis Petri in Capharnaum; ergo non longe ab ista civitate, in littore occidentali lacûs, habuit Jesus sermonem suum in parabolis. — c) *P e r s o n a e*: praeter discipulos, qui erant in navi cum Jesu, multitudo magna populi aderat, in qua absque dubio etiam pharisaei inveniebantur, licet non explicite commemorentur.

Ipsi enim continuo Jesu insidiantes, nullam occasionem Eum audiendi praeterire sinebant, « ut caperent Eum in sermone » (Mt. 22, 15 et parall), et haberent unde accusarent Eum. — Tres Synoptici concorditer notant turbam *magnam* (Mt. Lc.), imo *plurimam* (Mc.) congregatam esse de civitatibus vicinis ut audirent Jesum de navi concionantem. Turba stabat in littore.

2° - *Parabola propositio*. Describitur seminator iaciens semen suum in agrum: a) quaedam pars seminis cadit *secus viam*, ubi terra dura est, ideo semen non sepelitur, sed in superficie manet, expositum conculcationi transeuntium (Lc.), et voracitati volucrum, praesertim passerum, qui innumeri seminationi assistunt. Tota haec pars seminis deperditur. Supponitur ager apertus, non sepe aliquâ circumdatus, ad cuius oram transit via, vel etiam per medium eius semita a praetereuntibus facta est.

b) Alia pars cadit *in petrosa*, vel, ut Lc. dicit, *supra petram*, id est in illas partes agri lapidibus plenas, vel supra aliquam maiorem petram aut rupem tenui terrae strato coopertam. Ibi semen germinat ante tempus, quin mittat radices; ideo planta debilis est, neque habet vigorem ad resistendum Soli aestuanti, et cito arescit, quin ad maturitatem perveniat. Etiam haec pars seminis deperditur.

c) Alia pars cadit *inter spinas*: voce *ἄκανθαι* designantur quaelibet herbae spinosae, et plures carduorum species, agros Palaestinae hodie dum infestantes. Agricola, etiam diligentissimus, nequit eas extirpare; earum radices inter petras manent, et semen earum plumerum a vento raptum agris satis insidet. — Semen bonum a seminatore ibi iactum, germinat quidem et incipit ascendere; at simul germinant et crescunt spinae et cardui, a quibus tandem suffocatur, quin fructum faciat. — Haec quoque pars seminis deperditur.

d) Tandem, semen cadit *in terram bonam*, id est a praedictis obstaculis liberam, et facit fructum, varium pro maiori vel minori bonitate terrae, vel magis minusve curata cultura; aliud dat fructum centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum.

N. B. - Iste ordo a maiori ad minus est ordo Mt.: Marcus autem exprimit hunc diversum fructum ordine inverso, incipiens a minori (30), et perveniens ad maximum (100). Ordo Marci, quia magis naturalis est, utpote a minori ad maius procedens, est etiam probabilior, et videtur verba Jesu fidelius referre. — Lucas ponit tantum fructum maximum, nempe centesimum: in applicatione autem nullum nume-

rum ponit, sed solum dicit homines, per semen in terra bona cadens significatos, fructum afferre « in patientia » (Lc. 8, 15).

3° - *Parabola applicatio*. Rogatus a discipulis « quae esset haec parabola » (Lc. 8, 9), et « cur in parabolis loqueretur turbis » (Mt. 13, 9; Mc. 4, 10 gr.). respondit Christus prius huic alteri quaestioni de motivo parabolarum in genere (Mt. 13, 11-15; et parall: pericopa iam superius a nobis explicata), deinde explicavit parabolam propositam.

N. B. - Comparando tres evangelistas in hoc puncto, apparet formam Marci esse magis primigeniam, spontaneam, litterarie minus curatam, ut proprium est improvisatoris, quasi verba ipsa a Christo pronuntiata et a Petro relata nobis daret. Mt. pone sequitur Marcum, sed iam apparet studium reddendi clarius quod in Mc parum apte videbatur expressum. In Lc autem forma est magis accurata, et apparet labor redactionalis ad quaerendam formulam magis aptam, quae applicationem parabola obviam exhibeat. Imprimis ipse dat clavem parabola, dicens: « Semen est verbum Dei » (Lc. 8, 11): deinde formula, qua varia seminis sors in diversis terris applicatur variae sorti verbi in diversis hominibus, paulatim perficitur a Luca; in duobus prioribus exemplis adhuc servat formulam similem Marco et Mathaeo, dicens: « qui ...secus viam... »; « qui supra petram... » (8, 12, 13); dum in duobus posterioribus formulam tandem perfectam invenit, dicens: « quod autem in spinas cecidit... »: « quod autem in bonam terram... » (8, 14, 15). Sic non iam dicuntur *homines seminati*, sed semen in hac vel illa terra cadens significat homines, qui sic vel sic dispositi audiunt verbum.

a) *Semen secus viam*: (Mt. 13, 19; Mc. 4, 15; Lc. 8, 12): Formula Marci, « hi autem sunt qui secus viam, ubi seminatum est verbum, et cum audierint... », est aliquantulum implicata, licet idea clare appareat qualis sit: nempe, « hi autem (significantur per semen quod) secus viam (cecidit), in quibus seminatum est verbum, et cum audierint... ». — Mt. et Lc. idem clarius dicunt: « hi sunt qui secus viam seminati sunt », id est, « hi significantur per semen quod secus viam seminatum est ». — Terra autem ubi seminatur verbum, (verbum *regni*, Mt.), est *cor hominis*, quod, quia durum est et impenetrabile instar viae ab hominibus bestiisque conculcatae, audit illud sed non intelligit: quae non intelligentia est culpabilis, quia non attendit verbo audito, non illud meditat, tegens illud terrâ cordis ut foveat et germinare faciat, sed manet in superficie duri cordis, unde diabolus, per volucres parabola repraesentatus, cito venit (Mc.), et rapit illud de corde eius. — Lucas, Pauli discipulus, qui *fidem ex auditu* verbi conceptam, tamquam medium iustificationis et salutis extollit, addit in-

tionem diaboli in hoc raptu verbi a cordibus audientium: « ne credentes salvi fiant », id est, ne, si verbo audito attentionem et fidem praestent, iustificentur et salventur; ideo antequam dura terra cordis eorum emolliatur, « confestim (εὐθύς) venit Satanás, et aufert verbum » (Mc.), sicut passerres, (corvi, columbae sylvestres, etc.), quasi in insidiis circa agrum positi, sequuntur seminatorem palaestinensem, ut cum semen iaciat, statim devorent illud.

In hac prima parte parabolae, impedimentum quod frustrat fructificationem verbi Dei est *duritia cordis*, et nequitia atque invidia diaboli, qui bene a Mt. appellatur ὁ πονηρός = *malus*, et a Mc. ὁ σατανᾶς = *adversarius*, quia omnibus modis et artibus suae invidiae adversatur foundationi et expansioni regni Dei, et saluti hominum.

b) *Semen super petrosa* (Mt. 13, 20 s.; Mc. 4, 16 s.; Lc. 8, 13). Semen quod cecidit in terram petrosam, id est, multis lapidibus consparsam, vel super petram tenui terrae strato coopertam, quod germinat quidem, sed, cum non sit radicum, statim sole exorto arescit, indigitat verbum regni quod cadit in corda hominum superficialium, profunditate sensus religiosi et gravitate vitae carentium. Homines isti leves et vani, cum audiunt verbum, suscipiunt quidem illud, imo *cum gaudio* illud suscipiunt, sive quia nativam eorum curiositatem pascit, sive quia consonum est eorum inclinationibus naturaliter bonis et religiosis, et potest fieri ut usque ad lacrymas compungantur: sed non habent radicem, quia ipsa eorum levitas impellit eos ad externa, quin mittant radices in terra profunda cordis per attentam verbi auditi considerationem et applicationem: illud gaudium quod verbum audientes experiuntur est mere sensibile, quod cito disparet; ideo dicunt Mt. et Mc., « sunt temporales » πρόσκαιροι; tandiu verbum susceptum retinent, quandiu gaudium durat, quandiu res prospere cedunt, et nulla adversa occurrunt. Bene Lc. dicit, « ad tempus credunt », nempe quandiu fides commoda est et facilis, donec non impugnetur: « sed orta tribulatione et (gr. ἡ, aut) persecutione propter verbum, confestim scandalizantur », id est, cum vix exurgit aliqua difficultas causâ verbi, hoc est, ex doctrina evangelii, pusilli fiunt, et recedunt, deserentes viam bonam quam audito verbo inceperant: praesertim si ingruant persecutiones externae, non sustinent, sed statim scandalum passi offendunt et cadunt. Mt. et Mc. considerant potius difficultates ab externo procedentes (θλίψεως ἢ διωγμοῦ), tribulationes nempe et persecutiones, quae ab hominibus verbi inimicis proveniunt, molestias, pressuras, irrisiones, aliaque id genus, quae per θλίψιν indicantur, et persecutiones proprie dictas, sive subdolas sive apertas, per διωγμόν

designatas. — Lucas autem, qui sive in parabola propositione, sive in eiusdem explicatione brevior est, concisus dicit: «sed in tempore tentationis (πειρασμοῦ) recedunt», sive illas tribulationes et persecutiones consideret ut tentationes a diabolo, per homines malos suos ministros, commotas, sive verbo generaliori «tentationis» voluerit indicare difficultates undecumque provenientes, sive externas, sive internas, ab adversariis Evangelii, a diabolo, a passionibus, quarum satisfactioni verbum contradicit: ideo ἀφίστανται = *recedunt* (a verbo), ut sequantur naturales inclinationes.

In hac altera parte parabola, obstaculum quod impedit fructificationem verbi est *levitas animi* et defectus profundi sensus religiosi; cum anima non est radicata in caritate, verbum cadit in modica terra, quae non habet humorem vitalem, et cito arescit, nullum stabilem fructum producens.

c) *Semen inter spinas* (Mt. 13, 22; Mc. 4, 18 s.; Lc. 8, 14). Per semen quod inter spinas cecidit, intelliguntur, iuxta Christi explicationem, illi homines qui, audito verbo Evangelii, suffocare illud sinunt a tribus spinarum generibus: 1) *nimiae praeoccupationes vitae temporalis*, quas tres evangelistae *μερίμνας* = *aerumnas* (Mc.), vel *sollicitudines saeculi* (Mt.), vel *vitae* (Lc.), appellant, quaeque ex defectu fiducia in Dei providentiam nascuntur: hi non «quaerunt primum regnum Dei et iustitiam eius» (Mt. 5, 33), sed maiorem suam curam conferunt ad vitae necessaria procuranda; et illa cura anxia victus quotidiani, aliorumque negotiorum saeculi, spina est quae verbum germinans et crescens tandem suffocat. — 2) *Alia spina est «fallacia divitiarum»* (ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου), vel *seductio quam divitiae in animum exercent*: curae omnes ad illas acquirendas, conservandas, augendas, opprimunt verbum in corde seminatam, illudque sterile reddunt, nec ad maturitatem venire sinunt. Seducunt divitiae cor hominis, quatenus putat ipsis se fore beatum; at sunt illusoriae, nam multas secumferunt curas, anxietates, timores, quibus dives torquetur, libertatem et tranquillitatem amittit, et, apparenter felix, miser revera est.

Magnum obstaculum verbi Dei in homine sunt *divitiae avide quaesitae*¹², et qui earum amore cor illaqueatum habet, non praebet terram aptam fructificationi verbi Dei in se. — 3) *Tertia spina a solis*

¹² Cfr. I Tim. 6, 9 s., ubi graphice describuntur perniciosi effectus cupiditatis, quae «radix omnium malorum» dicitur. Hic textus paulinus potest haberi ut optimus commentarius loci nostri evangelici.

Mc. et Lc. commemorata, sunt voluptates vitae (αἱ ἡδοναὶ τοῦ βίου), quas Mc. exprimit per «concupiscentias circa reliqua», nempe circa alia in duobus obstaculis praecedentibus non comprehensa. Divitiae reddunt possibile genus vitae commodum, deliciis affluens, satisfactionibus omnium desideriorum abundans. Sed cor terrenis voluptatibus inhians aut immersum, non est ager aptus verbo Dei seminando, vel si seminetur et germinet, ab istis spinis suffocatur: nihil enim est tam contrarium doctrinae spirituali, quam immoderatus appetitus voluptatum terrenarum. Ideo dicunt evangelistae: in istis hominibus tales spinae, (sollicitudo saeculi, seductio divitiarum, et voluptates vitae), *suffocant verbum*, illudque infructuosum reddunt.

d) *Semen in terra bona* (Mt. 13, 23; Mc. 4, 20; Lc. 8, 15). Semen quod cecidit in terram bonam, et attulit fructum multum, repraesentat verbum quod cadit in cor bene dispositum, nullo ex praecedentibus obstaculis praepeditum. Homines taliter dispositi non solum audiunt verbum, sed *intelligunt* illud (Mt.), id est, attente illud considerant et meditantur, et quid ab eis exigat perpendunt. Auditum verbum παραδέχονται = *suscipiunt* (Mc.) bona voluntate et amore, tamquam hospitem desideratissimum, ut divinum favorem, illudque κατέχουσιν = *retinent* (Lc.) apud se, foventes illud calore cordis boni et optimi, donec ad maturitatem veniat, et copiosum fructum ferat. «Cor bonum et optimum» (gr. καλή και αγαθή), quod solus Lucas commemorat, est cor ingenuum, nobile, bene inclinatum. In eiusmodi corde auditum verbum *suscipientes* et *retinentes*, illudque *intelligentes*, καρποφοροῦσιν = *afferunt fructum*, plus minusve copiosum, sed semper magnum, nempe, vel *tricies*, vel *sexagies*, vel *centies* maiorem eo quod seminatum est, pro bona, meliori, vel optima dispositione cordis recipientis. — Ordo iste ascendens a Marco servatus, naturae rei conformior videtur ordine descendenti, (100, 60, 30), in Mt. posito. — Lucas, qui in propositione parabolae solum maximum fructum, nempe centesimum, brevitatis causa, posuit; in eiusdem applicatione nullum exprimit numerum, sed rem eandem diverso modo ponit, dicens: «fructum afferunt in patientia», ἐν ὑπομονῇ id est, in patienti et perseveranti expectatione: qui, etiam cum sustinenda sunt adversa, non recedunt a bono incaepo, non abiciunt verbum auditum, sed fortiter permanent, patienter exspectantes promissa in ipso verbo contenta, sciunt enim ea certo impletum iri. — Est in his verbis Domini, dicit MALDONATUS (in h. l.), allusio ad patientiam agricolarum, qui exspectant pretiosum fructum terrae, et patienter ferunt, donec accipiant temporaneum et serotinum (imbrem) (cfr. Jac. 5, 7): sic etiam ille

qui verbum evangelii in agro cordis sui seminatum suscepit, debet ei exsequendo perseveranter insistere, ut fructus boni operis colligat et praemium vitae perseverantibus promissum consequatur.

Triplex gradus fructuum plures inter Patres aliosque interpretes applicationes invenit. Communior est illa quae applicat rem diversis statibus: centesimum fructum referunt *virgines*; sexagesimum *viduae*; trigesimum *coniugati* (Ita HIERONYMUS, et similiter AUGUSTINUS). — Sed istae sunt piaae accommodationes oratoriae. Magis ad rem et mentem Christi in hac parabola est, quod hic ponitur numerus definitus pro indefinito, ut significetur fructus magnus (30), maior (60), et maximus (100). Primum gradum attingunt qui iustitiam communem observant; alterum qui ultra communem gradum progrediuntur; tertium qui ad culmen sanctitatis ascendunt. Ita S. THOMAS, A. LAPIDE, CORN. GANDAV etc.

4° - *Principalis huius parabola lectio.* Videtur esse haec: Sors verbi vel praedicationis evangelicae diversa est in diversis hominibus pro diversa eorum dispositione, adversa vel favorabili. Haec lectio resultat ex aequatione inter semen terrae commissum et verbum hominibus praedicatum. *Sicut semen* iactum in terram diversis impedimentis laborantem, vel non germinat, vel non crescit, vel non fructificat; iactum vero in terram bonam fructum uberem facit, maiorem vel minorem pro diverso gradu bonitatis eiusdem terrae, et curarum specialium agricolae: *ita verbum* Regni cordibus hominum insemminatum, vel manet sterile, vel fructus iustitiae producit pro diversa eorum dispositione et praeparatione, tum in verbi auditione, tum in ulteriori labore quo illud excolitur. — Implicite habetur admonitio ad tollenda obstacula quae verbi fructificationem impediunt, et ad fovendas bonas dispositiones quae eidem favent.

Quatenus parabola refertur ad Regnum Dei, illud hoc modo illustrat: Regnum Dei, vel eius notitia per praedicationem offertur omnibus: non est praerogativa vel privilegium alicuius populi, puta iudaici, sive alicuius classis personarum, puta Scribarum et Pharisaeorum; sed quicumque terram cordis sui rite praeparat, et donum Dei grato animo excipit, notitia Regni imbuitur, et aptus fit ad eiusdem Regni fructus faciendos. Multi iudaeorum, filii Regni, ob suam sterilitatem excludentur a Regno, dum gentes ad Regnum avidae accurrent, et facient fructus eius (cfr. Mt. 8, 11 s.; 21, 43).

Continetur etiam in hac parabola quaedam visio prophetica Regni Dei, sic: praedicatio verbi inveniet in multis audientibus obstacula

quibus reddetur sterile; Christus tamen non desinet umquam per suos ministros illud ubique seminare, ut nil desit ex parte sua ad salutem omnium. — Quod in parabola tres partes seminis deperduntur, et una tantum fructificat, non dat ius concludendi ad maiorem numerum audientium incredulorum perdendorum, prae numero credentium salvandorum: nam semen quod cecidit in terram bonam tam copiosum fructum producere perhibetur, ut abunde compenset quod in aliis tribus partibus agri deperditum est. Agricola, qui agri sui conditionem bene novit, parum et quasi per distractionem in via, in petra, in spinis cadere sinit, dum in terra bona copiose semen effundit. — Voluit tamen Christus insistere in exponendis obstaculis quae verbi fructificationi opponuntur, a diabolo, a mundo, a passionibus, ut animos audientium ad ea cavenda excitaret. Ceterum, si in agro tres partes male dispositas distinxit, etiam in terra bona tres gradus dispositionis (bonae, melioris, optimae) designavit: ita ut etiam sub hoc respectu proportio in parabola non desit.

5° - *Genus litterarium huius pericopae.* — Parabola, an allegoria? — Si Jesus, seminantem describens, volebat describere seipsum, vel in genere praedicatorum Evangelii, est allegoria. Si autem voluit describere agricolam semen suum in terram iacentem, id est, scenam communem prout in natura locum habere solet, quam deinde superiori doctrinae applicaret, est parabola. — Porro, ita videtur. Jesus describit scenam e vita agricola; sed, cum hoc faciens, cogitet de veritate cui illam descriptionem vult applicare, nil mirum quod aliqui tractus imaginis desumantur ex antitypo, ideoque sint allegorici: v. gr. apparens fatuitas agricolae, semen suum in locis infecundis iacentis et deperdenti. Hoc non ex natura sumitur; sed ex antitypo: verbum suum Christus non inter bonos solum praedicaturus est per apostolos, sed vult ut omnibus offeratur: (« praedicate Evangelium omni creaturae; docete omnes gentes »); ideo in scena parabolae describenda, fingitur pars seminis secus viam, in petrosa, inter spinas cadens. — Similiter talis fecunditas seminis in terram bonam cadentis (30, 60, 100) vel vix vel numquam habetur in natura: sed quia verbum Dei, cordi bono et optimo commissum, est fecundissimum, in descriptione scenae, id est, typi, etiam semini naturali magna fecunditas tribui debebat. — Haec elementa allegorica debent transferri in antitypum prout iacent, non per simplicem comparisonem, sed per identitatem. Illae diversae terrae seminatae sunt corda hominum audientium verbum, quae vel nullum, vel multum fructum afferunt pro varia eorum dispositione.

Jesus ipse, parabolam explicans, eam tractat in multis ut allegoriam: v. gr. homines qui seminantur iuxta viam, vel super petrosa, vel inter spinas, vel in terra bona, sunt totidem metaphorae. Sic quoque, «homines qui radices non habent», est expressio metaphorica. — Alia autem elementa sunt parabolica, quae deducuntur per comparisonem typi ad antitypum, seminis ad verbum, vel sortis unius ad sortem alterius: v. gr. *sicut* semen secus viam cadens comeditur a volucribus, et non germinat, *ita* verbum in corde duro cadens rapitur a Satana, et non fructificat; vel *quemadmodum* petra obstaculum est semini, ne mittat radices, et ut ad solis aestum arescat, *ita* tribulatio et persecutio hominem levem terret, et fit ei petra scandali, ut a verbo audito cito recedat; item, *sicut* spinae, simul cum bono semine germinantes, et prae illo crescentes, suffocant illud, *ita* curae saeculares, amor divitiarum, et voluptates vitae, verbum auditum sterile reddunt. Tandem, *sicut* semen in terra bona iactum affert fructum bonitati terrae congruentem, *sic* verbum in corde bono susceptum fructus iustitiae producit, vario gradui bonitatis respondentes.

Igitur, habemus hic non parabolam puram, neque puram allegoriam, sed genus mixtum ex utroque: quodnam autem genus prae altero praevaleat, non concordant interpretes: dum LAGRANGE, VOSTÉ, alii vident in hac pericopa parabolam cum elementis allegoricis (*parabolam allegorizantem*), BUZY, alii habent eam ut *allegoriam parabolizantem*. — Dixerim: in descriptione typi praevalet genus parabolicum, in applicatione autem antitypo facta, maior pars dari videtur allegoriae.

B - PARABOLA DE SEMINE ULTRO GERMINANTE, CRESCENTE, FRUCTIFICANTE
(Mc. 4, 26-29).

Haec Christi parabola conservata est a solo Marco, qui ponit eam inter parabolam seminantis et parabolam de grano sinapis, eo nempe loco et ordine quo a Mt. ponitur parabola de bono semine simul cum zizaniis crescente: quapropter aliqui, ut CALMET, putant eandem ab utroque Evangelista proponi parabolam, a Mt. fusius, a Mc. brevius. — At, obiectum formale utriusque parabolae est diversum: parabola Mt. vult docere coexistentiam bonorum et malorum in Ecclesia, qui in fine mundi separabuntur, alii ad praemium, alii ad supplicium ituri; dum parabola Marci vult efferre vim intrinsecam, qua a Christo praedita est Ecclesia ad se evolvendum, donec ad perfectionem perveniat. Ergo parabolae sunt diversae. — Pertinet ad parabolas «lacûs»; ideo

adiuncta temporis, loci, auditorum, sunt eadem ac in praecedenti parabola seminantis.

1° - *Textus*. — Incipit formula quae solum in hac parabola occurrit: « Sic est regnum Dei, quemadmodum... » (Οὕτως ... ὡς): quae formula aequivalet alii communiter adhibitae: « Simile est regnum caelorum... » Vulgata habet v. 26: «...quemadmodum si homo iaciat...» quod respondet lectioni quorundam codd. gr. ὡς εἰάν ἄ. β ... Hanc lectionem retinet P. FONCK, qui, sicut VOSTÉ, suspicatur particulam εἰάν omissam fuisse in plerisque codd. ob *haplographiam* ante ἄνθρωπος. Certe ea particula suppleta est mente, et coniunctiva βάλῃ, καθεύδῃ, etc, quae sequuntur (vv. 26 s.) eam videntur supponere. Tamen editiones criticae legunt sine εἰάν, quia, cum sit lectio difficilior, reputatur etiam antiquior et originalis.

«...quemadmodum si homo iaciat sementem in terra»: non vult dicere quod semen iaciatur, et relinquatur in superficie terrae, quin cooperiatur; supponitur agricolam omnes labores praevios seminationis rite peregisse, et semen terrae mandatum fuisse, ita ut germinare possit.

v. 27: cave ne coniunctivum ἐγείρηται = *exsurgat*, sumas de semine, quod exsurgere vel evigilare diceretur postquam aliquo tempore dormire videbatur; sed de homine, agricola, qui dormit et exsurgit nocte ac die, id est, qui laboribus suis communibus vacat inter sementem et messem, quin de semine olim iacto curare videatur. — νύκτα καὶ ἡμέραν, est accusativus temporis, indicans durationem et continuationem, et dividitur inter utrumque verbum καθεύδῃ et ἐγείρηται: dormiat nocte, et exsurgat die. βλαστᾶ est hic coniunct praes a βλαστάω (= βλαστάνω), «germino». — μηκύνηται, = coniunct praesens med vocis a μηκύνω (denom. a μήκος = longitudo), «in longum se producit planta, i. e. crescit, longior fit»: (est *hapaxleg*). — ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός = *quomodo* (hoc fiat), *nescit ille*. Vulg ad sensum reddit: «dum nescit ille».

v. 28: αὐτομάτη (-ος-η-ον) = spontanea, ultronea: Vulg. reddit adverbialiter, = *ultra*, ex *seipsa*, terra fructificat. (N. B. - Hoc adiectivum αὐτομάτη occurrit iterum tantum Act. 12, 10 de porta quae *ultra* se aperit). — πλήρη σῖτον ἐν τῷ στάχῳ: accusativus est normalis, pendens a καρποφορεῖ, sicut duo praecedentia χόρτον et στάχυν, et ita habent editiones criticae. Aliqui codd. tamen (B D W, &) habent in nominativo πλήρης ..., quasi esset nova propositio substantiva, exprimens admirative ultimum gradum evolutionis seminis: «en, plenum frumentum in spica!». Vel dici potest πλήρης tractari ut indeclinabile, sicut saepe in papyris et mss., et ideo esse etiam accus.

v. 29: παραδοῖ, est coniunct aor 3ae prs. a παραδίδωμι = *trado*; sed sensus iste «tradendi aliquem (cfr. Io. 13, 2), vel aliquid», non videtur hic convenire: nam subiectum verbi est ὁ καρπός. Hoc verbum, praeter sensum «tradendi», habet etiam sensum «permittendi», (cfr. ZORELL, Lex gr. N. T., sub voce, 5), qui bene hic convenit: = cum autem fructus *permiserit*», id

est, cum iam maturus *se tradiderit* vel *obtulerit* demetendum; aut, cum fructus *maturuerit*. Alii verbum activum παραδοῖ sensu vocis mediae vertunt: = cum *se produxerit* fructus » (Ita VOSTÉ cum *W. WHITE). — ἀποστέλλει τὸ δρέπανον = mittit falcem, id est, demetit; vel mittit messorum, qui fructum colligant. *Falx* potest esse metonymia pro homine falcem adhibente. — παρέστημεν = praesens est, advenit, adest (messis) ¹³.

2° - *Propositio parabolae*. — Formula introductoria, propria huius parabolae, « Sic est regnum Dei, quemadmodum... », dicit eam propositam esse ad illustrandam naturam vel aliquam proprietatem regni Dei, per comparisonem seminis iacti in terram...; et aequivalet huic: « In regno Dei res se habet, vel contingit similiter ac cum grano terrae mandato »: accidit in vel cum regno Dei, sicut cum *quis* (*homo* sicut 'iš hebr stat indeterminate pro « quis », aliquis »), iecerit (gr. aor βάλῃ) sementem in terram. — Seminatio non describitur, sed supponitur iam facta: ideo intentio parabolistae non fertur in foundationem regni Dei, sicut in parabola seminantis, sed in hoc quod accidit post eius foundationem, nempe in eius incrementum graduale usque ad summationem seu perfectionem.

v. 27 - Jacto semine in terram, agricola non comparet amplius in agro usque ad messem. Haec eius apparens incuria respectu seminis iacti, graphice describitur: « et dormiat, et exurgat, nocte ac die »: id est, omni ulteriori cura agri sui relicta, vacat suis habitualibus occupationibus, tranquille dormiens seu requiescens, et negotiis attendens continuo. — Interea, semen germinat virtute sibi insita, quae sub debitis condicionibus terrae se necessario explicat; et germen paulatim crescit, in altum surgit processu quodam occulto, qui fugit, non quidem sensus agricolae, qui potest incrementum et evolutionem germinis percipere, sed eius scientiam et facultatem: ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός: ὡς sensu πῶς, « quomodo id fiat, ipse nescit; modo ei ignoto id fit ».

v. 28 - Semen invenit in terra quidquid necessarium est ad sui germinationem: et terra ultro praebet ei elementa germinationi convenientia; imo ipsa terra dicitur fructificare *ultro*, quatenus ex ipsa, propria virtute a natura praedita, facit ut semen fructificet. Describuntur gradus quos terra percurre facit semen sibi commissum: primum, apparet *herba χόρτος*, tenera planta in modum herbae: deinde

¹³ Cfr. de textu huius parabolae H. SAHLIN, *Zum Verständnis von drei Stellen des Mk.-Evangeliums*, I, Mk 4, 26-29: disputat de, a) ὡς ἄνθρωπος βάλῃ; b) ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός; c) ἔταν δε παραδοῖ ὁ καρπός. Solvit rem ex originali aramaico, quem supponit. (Cfr. Bibl. 33 (1952), pp. 53-58.

spica, nempe herba crescens fit robustior et solidior, in cuius culmine formatur spica, σπάγος: tandem, *plenum frumentum in spica*, id est, spica, plena frumento, maturescit.

v. 29 - Cum autem fructus est maturus, et se se offert παραδοῖ colligendum, demetitur, adest enim messis. — Hoc fit sive a domino agri, sive a messoribus ab eo missis, sive a quolibet messore. Persona enim tam seminantis quam metentis, valde tenuis est in hac parabola, et quasi in obscuro relictæ, quia non agitur de ea; dum valde effertur vis nativæ seminis, et actio efficax terræ in eius evolutione.

3° - *Estne parabola, an allegoria?* — Aliqui, inter quos MALDONATUS, explicant omnes fere tractus huius descriptionis *allegorice*. Seminator est Christus, qui semen Evangelii in cordibus hominum abscondit. Messis est mors, aut generalis in fine mundi, aut singularis cuiusque hominis. Falx est decretum Dei, quo iubet hunc vel illum hominem demeti, id est, mori. — At iam observavimus personam seminantis et metentis secundarium omnino locum habere in hac parabola; parum ergo probabile est Christum per eos designari. Idem suadet multiplex incongruentia quæ, ex parabola sic Christo applicata, oritur. Quid esset v. gr. illud dormire et exurgere Christi, nocte ac die?: an ignorantia de modo incrementi plantarum ei convenit?: vel estne extraneus omnino evolutioni seminis, neque curat de suo verbo semel prædicato? Si admittitur allegoria, omnia ista elementa typi transferenda essent in antitypum, Christum, cui male aptantur. — Dicamus igitur esse *parabolam* seu comparisonem, uti indicat ipsa formula introductoria: «*Sic est regnum Dei, quemadmodum...*» — Descriptio typi sumitur ex observatione naturæ, et fit ut inserviat ad illustrandum antitypum, scilicet aliquam veritatem circa regnum Dei. Jam, hæc est ipsa notio parabolæ. Ergo narratio ista Marci est parabola.

4° - *Doctrina*. Christus non dedit, neque evangelista, huius parabolæ explicationem. Attamen, ex modo quo proponitur satis constat de idea vel intentione Christi eam proponentis. Totam vim ponit in seminis germinatione, incremento et fructificatione, ex vi propria, et ex nativæ terræ fertilitate. Ideo excludit quamlibet hominis operam inter sementem et messem, et effert internam vim seminis et terræ, dicens: «*semen crescit solum, quin homo aliquid conferat (v. 27), terra autem αὐτομάτη (notetur hoc verbum cum emphasi in principio sententiæ), ultro, ex seipsa, fertilitate naturali sibi insita, fructificat, id est, facit ut illud semen visceribus suis commissum germinet, et per suos gradus ad fructus maturitatem perveniat*». — Hinc potest colligi doctrina

parabola, et cognosci qualis aspectus regni Dei velit illustrari. Cum semen terrae mandatum stet pro verbo Dei hominibus praedicato, vult parabola asserere vim et efficacitatem verbi Dei, quam ex seipso, independenter a curis subsequentibus praedicatoris, habet. Hic sistunt aliqui expositores, ut MALDONATUS. Plerique tamen ultra hanc aequationem, « *semen = verbum* », quae ex praecedenti parabola seminantis sponte se offert, vident in nostra aliam generaliore, « *semen = regnum Dei* », quae ipsa formula introductoria, « sic est regnum Dei... », commendatur. Vult proinde parabola nostra docere non solum *verbum* regni esse ex se efficax, sed etiam *ipsum regnum Dei*, a Christo in terra fundatum, habere in seipso intrinsecam virtutem, ex qua certo se evolvit usque ad suam perfectionem. Regnum Dei (= Ecclesia) tali vi et efficacia a Christo praeditum est, ut semel ab Eo stabilitum floreat et crescat ex interno principio vitali, et non possit perire. — Sed sicut in semine semel terrae mandato, quamvis non sit necessaria opera hominis, non excluditur opera elementorum naturae (pluviae, roris, Solis, etc.): ita in regni Dei evolutione non excluditur actio gratiae quae intrinsecus operatur, et dat incrementum. Actio autem hominis est externa, quae nihil valeret sine principio vitali immanenti, regno Dei insito: nam « neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus » (I Cor 3, 7).

Haec parabola nata erat ingerere magnam fiduciam Apostolis et christianis omnium temporum, dum docet regnum Dei seu Ecclesiam certo certius evolutum iri, et qualitercumque difficultatibus et persecutionibus oppressam, ad maturitatem ei a Christo praestitutam esse perventuram, et copiosam messem reddituram. — Nec hac parabola fovetur socordia aut negligentia operariorum regni Dei, imo excitatur eorum zelus et diligentia, dum securi de victoria acrius pugnant et hostem premunt, et simul admonentur humilitatis, sublata eis occasione gloriandi de propriis laboribus, scientes essenziale in triumpho regni Dei non esse eorum labores, sed opus Dei et Christi, qui illud principium vitale in Eo posuit.

Quod additur de messe v. 29, non est necessarium ad doctrinam parabola; sed non ideo abundat, et sponte fluit, tamquam ultimum stadium regni Dei, quod propria virtute ad maturitatem pervenit, et a Filio hominis per angelos suos in horreum Patris caelestis inducitur ¹⁴. — Hoc tractu finali parabola desinit in allegoriam (VOSTÉ).

¹⁴ Cfr. parabolam « *zizaniarum* » in Mt. 13, 24, 30. 36-43. — De hac parabola propria Marci cfr. WEISS Karl, *Voll Zuversicht! : Zur Parabel Jesu vom zuversichtlichen Säemann*; Mk. 4, 26-29 (Münster, 1922) 76 pp.

§ 15 — SERMO JESU DE PANĒ VITAE. (Jo. 6, 26-71) ¹.

Sermoni « de pane vitae » praemittit Joannes narrationem duorum miraculorum: a) multiplicationem (primam) panum (6, 1-13), et b) deambulationem Jesu super aquas lacūs Tiberiadis (6, 14-21). Cum haec sint unica miracula quae IV Evangelium habet communia cum Synopticis, (primum, cum tribus; alterum cum solis Mt. et Mc.), probabile est Joannem ea narrare voluisse non tantum ob finem historicum, sed etiam quia ob eorum symbolismum apta erant praeparare sermonem de pane vitae, et Jesum, panem eucharisticum, praefigurare. Qui solis quinque panibus mirabiliter multiplicatis innumeram multitudinem satiavit, quin consumerentur, poterit seipso, carne sua, omnes homines spiritualiter reficere. Item qui super undas maris ambulans corpus suum legibus naturae subduxit, poterit in Eucharistia carnem suam glorificatam a proprietatibus materiae immunem reddere, quantitatis scilicet, extensionis, ponderis, etc. — Hinc forsitan explicatur, quod Joannes, in narratione huius secundi miraculi, brevior sit Matthaeo et Marco, omittens factum Petri per mare ad Christum venientis: sufficebat enim scopo suo praesenti id quod Christum attingebat, narrare.

1° — ADIUNCTA HISTORICA.

A) *Tempus*: Cum Pascha ² erat proximum (Io. 6, 4), duo illa miracula (6, 5-21) facta sunt. Quod dicitur v. 22 τῆ ἐπαύριον = al-

¹ *Bibliographia*. - Praeter Commentarios in IV Evangelium, (S. AUGUSTINI, S. THOMAE AQ., FR. TOLETI, J. MALDONADO, J. KNABENBAUER, M. J. LAGRANGE, FR. TILLMANN, A. DURAND, etc.), cfr. studia specialia: 1) F. CAVALLERA, *L'interprétation du chap. VI de St. Jean. Une controverse exégétique au Concile de Trente*: « Rev. d'hist. ecclés. », 10 (1909), 687-709; 2) LABAUCHE, *Le chap. VI de l'Évangile selon St. Jean*: « Rev. prat. d'apologétique », 9 (1911), 598 ss.; 3) TH. PHILIPS, *Die Verheissung der hl. Eucharistie nach Johannes*, c. VI, Paderborn 1922; 4) FR. X. MUELLER, *Promissio Eucharistiae. Revelaturne Jo. 6, 26-47 ipsis verbis an typis?*: Greg. 3 (1922), 161-77; 5) L. TONDELLI, *Caro non prodest quidquam*, Jo 6, 64: Bibl. 4 (1923), 320-27; 6) P. GAECHTER, *Die Form der eucharistischen Rede Jesu in Io. 6*: « Zeitschrift f. kath. Theol. » 59 (1935) 419-41; 7) P. J. TEMPLE, *The Eucharist in St. John 6*: « Cath. Bibl. Quart. », 9 (1947) 442-52; 8) J. L. LILLY, *The Eucharistic Discourse of John. 6*: ibid. 12 (1950) 48-51; 9) L. TONDELLI, *L'Eucaristia vista da un esegeta*, 1951; 10) J. LEAL, *Spiritus et caro in Jo 6, 64*: Verb. Dni, 30 (1952), 257-64; 11) I. VOLPI, *Comunione e salvezza in S. Agostino*, Roma, 1954.

² Pascha tertium vel secundum, pro diversa sententia circa durationem ministerii publici Christi.

tera die, i. e., postridie miraculi multiplicationis panum, refertur ad reditum turbae in Capharnaum, non necessario ad sermonem sequentem; hic haberi potuit uno ex subsequentibus diebus, puta primo Sabbato recurrente, in functione synagogali. Synagoga (v. 60) suggerit Sabbatum; Sabbatum autem excludit iter reditus a loco multiplicationis panum ad Capharnaum. Ergo probabiliter sermo non eadem die reditus habitus est. — Putant aliqui multiplicationem panum contigisse feria V³: ita haberetur, etiam quoad tempus, symbolismus eucharisticus huius miraculi: Cena quoque novissima, in qua Christus Eucharistiam instituit, feria V, nempe « pridie quam pateretur, in qua nocte tradebatur » (I Cor. 11, 23), celebrata est. — Feria autem VI iter confecit turba a loco multiplicationis panum (in planitie El-Batiha, ad Orientem lacûs), in Capharnaum, et Sabbato demum in Synagoga sermonem de pane vitae habuit Jesus.

B) *Locus*: Sermo potuit incipere ante ingressum in Synagogam, puta in littore maris, et continuari atque absolvi in Synagoga Capharnaum (v. 60), a Centurione aedificata (Lc. 7, 5). — Ita quidem sermo prout a Joanne proponitur: sed dicendumne est idem de sermone, prout eum Jesus pronuntiavit? Putat LAGRANGE⁴ sermonem qui dicitur « de pane vitae » non totum eadem occasione, et ad eosdem auditores dictum fuisse: sed primam partem (vv. 26-47 aut 50), utpote faciliorem, — agit enim, dicit ipse, de fide in Christum, panem seu cibum animae per fidem manducandum, — ad turbam simplicem in Synagoga Capharnaum, uno ex diebus miraculum panum subsequentibus, fuisse a Christo propositam; alteram vero partem (vv. 48 aut 51-59), quae profundior est, — agit enim de vera manducatione carnis et sanguinis Christi in Eucharistia, — ad discipulos et ad Duodecim, melius instructos, seriori tempore et alio loco, dictam fuisse⁵: Evangelistam autem optimo consilio utrumque sermonem in unum coniunxisse, ob intimam relationem unius ad alterum: ita clare docebatur fidem in Christum esse necessariam dispositionem ad Eum fructuose in Eucharistia suscipiendum. — Hoc negant alii multi, qui unitatem totius sermonis, prout a Christo pronuntiati, defendunt: (cfr. infra, ubi de argumento sermonis agemus).

³ Cfr. J. PRADO, *Praelectiones biblicae* in h. loc.

⁴ St. Jean, in h. loc.

⁵ Sic quoque G. RICCIOTTI, qui non modo duos, sed tres sermones Jesu in unum ab Evangelista hic coniunctos videt. (*Vita di Cristo*, p. 378).

C) *Personae*: a) *turba* populi, quae pridie fuerat testis miraculi panum, et quae bis nominatur (vv. 22, 24); in ea erant *murmuratores*, quos Evangelista *iudaeos* appellat, sensu sibi proprio, nempe scribas et pharisaeos, et duces populi, semper Christo infensos (vv. 41, 52): b) *discipuli*, quorum multi scandalizati de verbis Jesu, ab Eo discesserunt (vv. 61, 62, 67): c) *Duodecim*, nempe Apostoli, qui fideles Christo adhaeserunt, et per os Petri Eum « Sanctum Dei » confessi sunt (vv. 68, 72).

ARGUMENTUM. — Totus sermo agit « de pane vitae », qui est Jesus. Discordant autem interpretes catholici cum agitur de sensu huius panis in prima et altera parte sermonis: omnes quidem admittunt in altera parte (vv. 51-59) agi de pane eucharistico, seu de Christo, pane vitae, in Eucharistia realiter sumendo; quoad priorem vero partem (vv. 26-50), alii opinantur agi de pane vitae *metaphorice* intellecto, i. e. de Christo, qui, per fidem apprehensus, vitam spiritualem homini confert. (Ita LAGRANGE, SIMON — PRADO, KNABENBAUER, TILLMANN,⁶ et alii). — Dum plures, retenta unitate totius sermonis, censent in utraque eius parte tractari de pane eucharistico; nam eadem in utraque locutiones adhibentur ad cibum spiritualem exprimendum, v. gr. « panis de caelo descendens » (v. 33 et 59, « panis qui dat vitam mundo » (v. 33) est idem ac « panis-caro Christi pro mundi vita » (v. 52, gr. 51); sicut « panis vitae » in priore parte (vv. 32 s. 49 s.), ita panis eucharisticus in altera, comparatur cum manna (v. 59, gr. 58), et de utroque idem effectus praedicatur, nempe vita: iste panis, — secus ac manna, quod mortem temporalem impedire non valuit, — praebet sumentibus Eum vitam aeternam. Ergo iam in priore parte menti Christi et Evangelistae obversatur Eucharistia⁶: in eius tamen revelatione gradatim procedit oratio: a modo quodam generali, nondum definito, manducationis Christi, panis caelestis (prior pars), ad modum manifestum et determinatum manducationis realis Christi in Sacramento Eucharistiae (altera pars). — Absque dubio, in priore parte tribuitur fidei magnum momentum, at ea consideratur non absolute in se, sed in ordine ad Eucharistiam: habet nempe pro obiecto Christum, qui utpote a Deo missus ut det vitam mundo, dat seipsum in Eucharistia ut panem vitae⁷.

⁶ FR. S. MÜLLER, *Promissio Eucharistiae. Revelaturne Euch. Jo. 26-47 ipsis verbis an typis?*: in Greg. 3 (1922), 161-177. (Dicit eam iam in priore parte revelari, non quidem verbis ipsis, sed certo typis, nempe, manna.

⁷ Ita Card. FR. TOLEDO, J. MALDONADO, CORLUY, PESCH, BILLOT, SALES, PRAT (*Jésus-Christ*, I, 388-400), M. MEINERTZ, (*Theol. d. N. T.*, II, 298-300), J. M. BOVER, (in *Vb. Dni* 2 [1922], 48-50), J. LEAL, *ibid*, 31 (1953), 144-155.

DIVISIO. — Ex dictis iam patet sermonem hunc *duas* habere *partes*, quarum prior ordinatur ad alteram, tamquam praeparatio mentis audientium ad doctrinam sublimiorem, eucharisticam, in altera parte traditam. Praeparatio autem haec fit duplici gradu: a) primo promittit Jesus panem vitae, excellentiorem mannâ (vv. 26-34), deinde: b) dicit hunc panem vitae esse *seipsum*, qui de caelo descendit, et datur hominibus a Patre, ut det vitam mundo (vv. 35-51). Tandem c) solemniter declarat panem ab Eo dandum esse *carnem suam*, quae vere est cibus, et *sanguinem suum*, qui vere est potus; quorum manducatio et potatio erit necessaria ad vitam aeternam habendam (vv. 52-59). — Additur d) effectus sermonis in discipulis et in Duodecim, cum nonnullis Christi sententiis memoriâ dignis (vv. 61-72).

2° - EXPLICATIO TEXTUS.

1) *Jesus promittit cibum excellentiorem mannâ* (vv. 26-34).

Jesus, inventus ab illis qui e loco multiplicationis panum postridie miraculi in navibus ad Capharnaum redierant, et ab eis interrogatus *quando* illuc venisset (v. 25), respondet non ad eorum verba, sed ad eorum mentem; scit enim quali intentione Eum quaerant: « *Quaeritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, et saturati estis* ». Sequebantur quidem Jesum, « *videntes signa* », i. e. miracula quae faciebat (Jo 6, 2), sed ea non considerabant « *quatenus signa suae divinae missionis* », nam illis visis non adducebantur ad credendum in Eum, neque perspiciebant in miraculis Jesu consilium Dei confirmantis auctoritatem sui Legati; sed potius considerabant propriam utilitatem materiale quam ex signis Christi percipiebant, (« *quia manducastis..., et saturati estis* »). Eorum admiratio erat vana, imo periculosa, eorum ideis erroneis de Messia consona; putabant quidem Jesum esse Messiam, at non prout Eum prophetae praedixerant, sed qualem eum ipsimet sibi finxerant, regem qui felicitatem temporalem afferret, et omnibus suis necessitatibus materialibus provideret. Ideo illa admiratio, exaltata usque ad paroxysmum miraculo multiplicationis panum, (« *voluerunt enim rapere Eum, et facere regem* », 6, 14 s.), displicuit Jesu, qui fugâ et absconsione hoc vitavit.

v. 27 - Postquam Jesus defectum rectae intentionis in Eo quaerendo reprehendit, inspirat eis saniora consilia, addens: « *Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam, quem Filius Hominis*

dabit vobis». — Operari cibum est idem ac operari seu laborare ad cibum sibi procurandum. Dicit igitur Jesus: 'ne adeo solliciti sitis de cibo materiali, qui perit⁸; sed contendite potius vobis procurare illum cibum qui, utpote spiritualis, non corrumpitur, sed permanet in vitam aeternam. Isto cibo significatur generaliter quidquid ad vitam aeternam (gratiae et gloriae) confert: v. gr. opera bona, fides in Christum, gratia, etc.; sed Christus, haec dicens, iam cogitat panem vitae, seipsum, carnem suam in Eucharistia fidelibus dandam: nam cibus hic dabitur a *Filio Hominis*; hoc titulo, humili simul ac glorioso⁹ seipsum designat Christus, et promittit se daturum illum cibum in vitam aeternam manentem. Lectio δώσει = *dabit*, praeferenda videtur alteri διδωσιν = *dat*, quam pauci codd. testantur, et LAGRANGE secutus est. Igitur, melius quam de cibo doctrinae fide susceptae, quae iam in praesenti datur a Christo, intelligi videtur cibus aliquis pro futuro promissus, ille nempe qui in sequentia orationis describitur, panis eucharisticus. — Filius Hominis, Christus, habet auctoritatem ad exigendam fidem verbis suis, et virtutem dandi illum cibum excellentem quem promittit: quia Pater, Deus, signavit Eum sigillo suo, « *Hunc enim Pater signavit Deus* »: signaculum Dei Christo impressum, est ipsa eius divinitas, doctrinâ et miraculis comprobata; opera quae facit in nomine Patris sui testimonium perhibent de eius missione divina (Jo. 5, 36-38).

v. 28 - Judaeis autem quaerentibus quaenam opera ab eis Deus exquirat, respondet Jesus:

v. 29 - « *Hoc est opus Dei, ut credatis in Eum quem misit Ille* ». Ipsi « de operibus Dei » locuti fuerant v. 28: Jesus « unum opus » Dei eis indicat: opus Deo gratum, quod Deus a vobis postulat, est ut agnoscentes Legatum suum, fidem et obsequium Ei praebatis.

v. 30 - Judaei recte intellexerunt Jesum loqui de seipso, qui se a Deo missum dicebat, et fidem in seipsum exigebat. Sed, quasi opera mirabilia hucusque ab Ipso patrata, et ipsum miraculum panum nuper ab ipsis visum, nihil valerent, petunt ab Eo aliud signum maius, quo viso credant Ei¹⁰.

⁸ Cfr. Mt. 15, 17; Mc. 7, 18 s.

⁹ Dan. 7, 13.

¹⁰ Apparet hic psychologia morbosa, specificè iudaica, signorum de caelo semper avida, uti multiplici exemplo Vet. et Nov. Testamenti comprobatur, et quam Paulus graphice definit: « *Judaei signa petunt* » (I Cor. 1, 22), et Christus saepe in eis reprehendit (Jo. 4, 48; Mc. 8, 11 s.; Mt. 16, 1-4; &c.).

v. 31 - Opponunt Ei manna de caelo, quo patres eorum in deserto per 40 annos mirabiliter aliti sunt; ac si dicant: 'Tu quidem panes communes paucos semel multiplicasti, et famen nostram ad momentum depulisti; at Moyses aliquid maius fecit, dum eo mediante fecit Deus pluere patribus nostris panem de caelo. Fac et tu aliquid simile', « *ut videamus et credamus tibi* ».

v. 32 - Jesus veram naturam et originem mannae negative declarat, dicens: 'panis ille a Moyse olim procuratus non veniebat de caelo *sensu stricto*, sed vulgari, nempe de regione aëris, sicut ros cui comparatur¹¹; ideo erat materialis, vitam alens solummodo corporalem'. Nunc vero « *Pater meus dat vobis panem de caelo verum* »: panis quem vobis offert et dat Pater meus vere de caelo est, non ab aëre veniens, sed ab ipsa Dei sede procedens; ideoque vere caelestis et divinus, vitam dans spiritualem.

v. 33 - Insistit Jesus in eadem idea, novâ eam declaratione amplificans et perficiens. « *Panis enim Dei est (ille) qui de caelo descendit, et dat vitam mundo* ». Panis quem dat Pater meus duplici ex capite a manna differt: primo ratione originis; nam, secus ac manna ex aëre cadens, vere de caelo descendit: secundo ratione virtutis et efficaciae; manna enim uni populo Israel, per breve tempus, ad vitam corporis sustentandam, datum est; iste autem panis toti *mundo* (= omnibus hominibus) vitam spiritualem perenniter dat. Subiectum grammaticale huius propositionis est ὁ καταβάνων = ille qui descendit; et quamvis adhuc referatur ad panem Dei, innuit iam Christum, qui pluries in sequentibus definit seipsum hac nota, « qui de caelo descendit » (vv. 38, 50, 51, 59): sic profecto intellexerunt iudaei, qui ideo postea murmurabant (v. 41), licet nunc tam mirum panem audientes nuntiari a Jesu, illum ab Eo reverenter postulant:

v. 34 - « *Domine, semper da nobis panem hunc* »: at, dum hoc dicunt, cogitant absque dubio panem materiale, quo a curis quotidianis procurandi sibi cibi liberarentur: sicut olim mulier Samaritana a Jesu, aquam quae sitim exstingeret promittente, petiit eam, ut a labore hauriendi ex puteo eximeretur (Jo. 4, 13-15).

2) *Jesus ipse est panis vitae* (vv. 35-47).

Sermo progreditur, quatenus generalis enuntiatio panis caelestis iam determinatur: v. 35 - panis ille est ipse Jesus: « *Ego sum panis vitae...* »

¹¹ Ex 16, 13-15; Num. 11, 6-9.

— Judaeis panem illum postulantibus respondet Jesus: 'Panis de quo loquor, non est ille materialis quem vos cogitatis et postulatis: sed sum ego ipse'. *Panis vitae* (hîc et v. 48) est idem, ac ille qui postea (vv. 41, 51) dicitur *panis vivus*: dicitur autem talis, quia et vitam in se habet, et vitam illum manducantibus confert. — « *Qui venit ad me, non esuriet: et qui credit in me, non sitiet umquam* »: hic ergo panis animam satiat, esuriem et sitim depellit: quilibet potest eum sibi appropriare, dummodo ad Jesum veniat, credendo in Eum. « *Qui venit ad me* » est parallelum cum « *qui credit in me* ». Panis itaque vitae est Christus apprehensus per fidem. Sed a mente Christi haec dicentis non abest idea Eucharistiae, uti conici potest ex mentione *sitis* depulsae: panis enim ad esuriem, non ad sitim depellendam sumitur. Sed quia Christus in Eucharistia, de qua postea explicitius sermo est, sub specie panis et vini proponitur ut verus cibus et potus, ideo qui Eum sumit, nec esurire nec sitire dicitur. Necesse tamen est Eum prius fide apprehendere: Eucharistia enim est *mysterium fidei* per excellentiam.

v. 36 - Iudaei, auditâ declaratione Iesu se esse panem vitae, spe panis materialis frustrati, increduli manent, et Iesus exprobrat eis hanc animi contumaciam, sicut iam antea v. 26 mitius fecerat: « *Sed dixi vobis, quia et vidistis me (signa patrantem), et (nihilominus) non creditis* ». — Putat LAGRANGE hunc v. 36 extra locum suum esse, et post v. 40 ponendum esse. At traditio textualis consona est in loco huius v. 36, ubi est: nec sic deest bonus nexus; quapropter TILLMANN propositam translationem innecessariam censet¹².

vv. 37-40 - declaratur *oeconomia salutis*. Pater salvat homines per Filium, Christum, quem misit in mundum hoc praeciso fine, ut sit dux et mediator salutis omnibus qui veniunt ad Eum, i. e. qui credunt in Eum. Pater, qui « *omnes homines vult salvos fieri* » (I Tim. 2, 4), dat Christo omnes illos quos praevidet suo amori responsuros: hos Christus certo salvabit, quia est fidelissimus exsecutor voluntatis Patris. Salus autem Christi totum hominem afficit, nam et eius corpus in novissimo die gloriose suscitabit, et eius animam corpori unitam aeternâ vitâ donabit.

v. 37 - « *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet...* » — Neutrum *omne*, hîc et v. 39, stat pro masc. *omnis*, ut ponitur vv. 40, 44, 45, (et cfr. Jo. 17, 2). 'Omnis quem dat mihi Pater', vel 'quotquot dat mihi Pater' venient ad me. — Pater dat Filio homines quos salvare

¹² *Das Johannesevangelium*, Bonn 1931; in h. loc.

decrevit: eos committit curae Christi, ut eos efficaciter ad salutem perducatur. Est igitur Christus mediator salutis, cuius prima causa est libera voluntas, i. e. amor Patris. Homo a Patre motus, (imo *tractus*, v. 44), venit ad Christum: Christus autem neminem ad se venientem, et in suum regnum ingredi cupientem, *eicit foras*. Notetur *l i t o t e s*: neque enim tantum permittit accessum et ingressum, sed cum apud se humanissime recipit tamquam hospitem desideratissimum, eiusque curam toto studio suscipit, ut nihil ei desit ad salutem necessarium.

v. 38 - Hoc autem facit ut finem adimpleat suae missionis seu descensus de caelo, qui uno verbo recapitulatur: «*facere voluntatem Eius qui misit me*». — Quod dicit Christus se venisse, non ut faceret voluntatem suam, sed Patris, non implicat discordantiam voluntatum: Christus enim, qua Deus, eandem cum Patre voluntatem habebat: voluntas autem Eius humana nihil poterat velle a divina Eius voluntate discordans. Unde Christus, Patris sui voluntatem adimplens, suam quoque faciebat. Ita tamen loquitur, ut suam condicionem Legati divini exprimat, cuius est non tan suam, etsi concordem illi sui mittentis, quam sui domini voluntatem facere. Est modus loquendi semiticus: cum unum praefertur alteri, illud asseritur, hoc simpliciter negatur¹³.

v. 39 - Voluntas Patris, ad quam faciendam Christus de caelo descendit, est ut neminem datum Ei a Patre, i. e. Eius curae commissum, *perdat*, = in perditionem abire sinat; sed magis eum ad aeternam salutem ducat. Huius salutis una pars exprimitur, nempe resurrectio corporis gloriosa in ultimo die, seu in die iudicii, quia tunc solum salut erit plena, totum hominem, corpore et animâ constantem, afficiens.

v. 40 - Iterum effertur voluntas Patris salvifica in missione Filii, et dicitur quo pacto vel condicione salus illa hominibus obveniat, nimirum, fide in Christum¹⁴. Voluntas Patris est, «*ut omnis qui videt Filium, et credit in Eum, habeat vitam aeternam...*» — Non agitur solum, neque praecipue, de visione corporali, (quae paucis, Christi coaevis, possibilis fuit), sed de visione spirituali: gr. ὁ Θεωρῶν = qui contemplatur, attente considerat, Filium ut credat in Eum: ideo dicit, «*qui videt Filium*», qui in Christo non considerat solum id quod oculis carnis

¹³ Cfr. Jo. 7, 16; Mt. 9, 12 s.; &.

¹⁴ Lectio Vg., «*haec est autem voluntas Patris...*» corrigenda est ex gr. qui habet non δε sed γαρ, in «*haec est enim voluntas...*»; est propositio non adversativa, sed explicativa.

obicitur, nempe Eius humanitatem, sed id quod oculis fidei reservatur, divinam Eius filiationem. Qui sic Christum contemplatur, ita ut credat in Eum qua Filium Dei, habet vitam aeternam: *vita* autem *aeterna* in scriptis Joanneis complectitur *vitam gratiae*, quae habetur ex momento quo ponitur actus fidei, et *vitam gloriae*, quae iam spe possidetur, et plena esse incipiet cum beata resurrectione in ultimo die; ideo Christus repetit: « *et ego resuscitabo eum in novissimo die* ».

v. 41 - Ex dictis a Christo, clare apparebat Eius origo caelestis veriori sensu quam illa mannae; atque Iudaei recte intellexerunt Eum sibi attribuisse talem originem: et quamvis alia non minus mira dixerit Iesus, hoc tantum speciali modo eos perculit, et, quasi substantiam omnium dictorum colligentes, efferunt. Profecto, sicut admissa Eius origine caelesti et missione divina, omnia quoque dicta Eius consistunt; ita, eâ negatâ, omnia ruunt. Ideo, ceteris praetermissis, Iudaei, non ausi Iesum directe alloqui, murmurabant inter se quod dixisset: « *Ego sum panis vivus qui de caelo descendi* ».

v. 42 - Huic mirae Christi declarationi opponerent humanam Eius originem, quam bene se cognoscere dictitant. Pro ipsis Iesus est *filius Ioseph*, et nihil amplius: ipsi norunt patrem et matrem Eius: quomodo ergo iactat suam originem caelestem? — Qui sic loquuntur, possunt esse aliqui ex Nazareth in illa turba praesentes, qui idem alia occasione opponerent (Mc. 6, 3), sive ipsi Capharnaitae, qui ex habituali Iesu commoratione inter eos (Mt. 9, 1), familiam Eius noverant. Ex eo quod in praesenti dicant, « *...cuius nos novimus (οἴδαμεν) patrem...* », non sequitur Ioseph adhuc vivere; potest enim esse sensus: 'nos scimus quisnam pater Eius fuerit'. Ex toto tenore narrationis evangelicae videtur posse desumi Ioseph, uti communis fert opinio, ante quam Iesus publice praedicare inciperet, e vivis fuisse sublatum.

vv. 43-44 - Iesus, videns eos murmurantes, iterum atque iterum asserit suam originem caelestem (vv. 46, 50, 51), sed ante quam hoc faciat, explicat rationem intimam scandali eorum: nimirum, quod Pater non trahat eos ad Christum (v. 44); non trahit autem eos, quia ipsi non sinunt se doceri a Deo, non audiunt Eum ita *ut discant*, non se subiiciunt Eius disciplinae. « *Nemo potest venire ad me, nisi Pater... traxerit Eum* ». Hinc patet fidem in Christum non esse fructum industriae hominis, sed donum Dei. Pater *trahit*, quin tamen violentiam inferat homini, qui semper manet liber acquiescendi vel resistendi attractioni divinae. Libertas fidei nullam patitur difficultatem ex verbo ἐλκύω: nam etsi dicat « *trahere* », illa tamen tractio attemperatur naturae su-

biecti de quo dicitur, praesertim cum *trahens* est Deus, qui movet unumquemque secundum propriam naturam¹⁵. — Pater omnes trahere vult, omnibus porrigit manum suam, ut singuli, eam tenentes, ab Ipso trahi se sinant. Qui ergo non trahitur, de propria culpa convincitur, cum Deum trahentem sequi nolit.

v. 45 - Haec *tractio*, quâ Pater homines ad Christum adducit, non physica sed moralis est, et exercetur in intimo hominis per illustrationem suae mentis lumine veritatis divinae. Deus ipse dignatur fieri dux et magister hominis, sicut in *Prophetis* scriptum est: «*Et erunt omnes docibiles Dei*»: non ponit nomen alicuius prophetae, sed formulam generalem, «*in prophetis*», quae idem est ac «*in volumine Prophetarum*». Licet verba allata videntur sumi ex Is 54, 13, tamen potuit uti illâ formulâ generali, quia sensus et idea, Dei homines edocentis, etiam Jer. 31, 33 et in aliis hagiographis occurrit. — In verbis citatis *ex prophetis* promittitur pro tempore messianico institutio hominum a Deo ipso facienda: *omnes* (πάντες) *a Deo*, per internam illuminationem *docebuntur*; erunt διδακτοὶ Θεοῦ = *edocti a Deo*, qui eo ipso quod docet, invitat ad discendum, ad suscipiendam fide Eius doctrinam; et hoc modo trahit. Cum homo Patri intus loquenti respondet, non solum *audiens* (ἀκούσας), sed etiam *discens* (μαθὼν), i. e. doctrinam auditam mente retinens et fide suscipiens, venit ad Christum, credit in Eum.

v. 46 - Sed, ne istam divinam institutionem nimis humano et materiali modo sibi fingerent, neque putarent satis esse audire et amplecti id quod Deus hactenus per Moysen et Prophetas locutus fuerat, et instituto veteri quasi completo et definitivo adhaerere, dicit Christus: «*Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a Patre, hic vidit Patrem*»; nemo illorum per quos Pater usque nunc ad homines locutus est, vidit Illum: is solus, qui a Patre est, qui ab Eo procedens venit in mundum, vidit Illum; quapropter Ille omnia solus novit, et potest omnia revelare, et cum loquitur, fides Ei adhibenda est, et Eius mandatis et institutis

¹⁵ Recolatur magistralis S. AUGUSTINI huius loci explicatio, qua libertatem actus fidei vindicat: «Noli cogitare te invitum trahi; trahitur animus et amore... Quomodo voluntate credo, si trahor?: parum est voluntate, etiam voluptate traheris; est quaedam voluptas cordis, cui dulcis panis est caelestis ille. Porro, si poetae dicere licuit: 'trahit sua quemque voluptas' (VIRG., *Ecl.* 2, v 65), non necessitas, sed voluptas, non obligatio sed delectatio; quanto fortius nos dicere debemus trahi hominem ad Christum, qui delectatur veritate..., beatitudine..., iustitia..., sempiterna vita, quod totum Christus est?». (Tract. 26 in Jo., in h. loc.; PL 35, 1608).

omnino parendum. — Hinc patet quomodo illa institutio hominum intima, quae in Prophetis a Deo facienda promittitur, non deroget magisterio externo Christi-Hominis, — qui, quâ Verbum, est Dei revelator (Jo. 1, 18), — et Ecclesiae ab Eo fundatae, cui munus doctrinam revelatam infallibiliter proponendi commisit.

v. 47 - Christus, deducens conclusionem obviam ex dictis, et rediens ad id quod ante murmurationem Iudaeorum dixerat de effectu salutari fidei (vv. 35, 40), solemniter nunc asseverat: « *Amen, amen dico vobis, qui credit (in me), habet vitam aeternam* ». Postquam in v. praecedenti dedit se ut revelatorem a Patre missum, dicens nunc « qui credit », subintelligit « *in me* »: quod complementum, etsi in gr. iuxta meliores codd non habeatur, bene tamen Vg. illud exprimit, quia de Eo agitur. — Ita voluntas Patris, v. 40 expressa, dandi vitam aeternam credenti in Christum, nunc v. 47 dicitur impleta.

3) *Panis de caelo, caro et sanguis Christi* (vv. 48-59).

N. B. - Plerique auctores hîc ponunt initium illius partis sermonis, quae continet revelationem Eucharistiae. LAGRANGE incipit eam v. 51: versus autem 48-50 habet ut transitionem ab una ad alteram partem, sic: quemadmodum ad vitam habendam necesse est manducare panem vitae (credere in Christum), ita quoque necesse est manducare carnem Christi.

v. 48 - Post explicatam difficultatem Iudaeorum circa suam originem de caelo, et datam rationem incredulitatis eorum, resumat Jesus affirmationem v. 35, « *Ego sum panis vitae* », illius nempe vitae aeternae, de qua in versu praecedenti loquebatur, quaeque per fidem habetur. — Sed nunc iste panis consideratur sub aspectu verae manducationis, quia statim comparatur cum manna.

v. 49 - « *Patres vestri manducaverunt manna in deserto et mortui sunt...* » — Iudaei dixerant gloriantes: « *Patres nostri manducaverunt manna...* » (v. 31): Iesus repetit ipsa eorum verba, mutato solummodo pronomine possessivo: *Patres vestri*. Sed sicut ibi negabatur origo vere caelestis mannae, quam ipsi, allegato ps. 78, 24 s., iactabant, ita hîc negatur eius virtus arcendi mortem: « *manducaverunt, et (nihilominus) mortui sunt* »; agitur de morte corporali.

v. 50 - Mannae opponit Jesus panem de quo Ipse loquitur, qui, uti vere de caelo descendens, habet virtutem arcendi mortem, illam

utique quae vere mors est, nempe mortem spiritualem, qua totus homo, corpore et anima, in aeternam perniciem desinit. A morte quidem corporis non liberat, sed confert spem certam beatae resurrectionis, quam Christus manducantibus hunc panem formaliter promittit (v. 54).

v. 51 - 16. Iterum dicit Iesus seipsum esse panem hunc vivum, qui habet et dat vitam, dum manna non erat panis vivus, sed creatura inanimata: Ipse est panis vivus, qui de caelo descendit, vere a Deo procedens. — Hic versus 51^a est parallelus cum praecedenti, et eum explicat per antithesim mortis et vitae. Qui manducaverit hunc panem, non morietur (v. 50); qui manducaverit hunc panem vivum, *vivet in aeternum* (v. 51): et sic apparet de qua morte agatur, nempe de morte aeterna, quae est «mors secunda» (Apoc. 2, 11; 20, 14).

v. 51c - Post gradualement revelationem mysterii quae praecessit, animi audientium, si bene fuissent dispositi, sufficienter praeparati esse poterant ad ultimam Christi declarationem de pane vitae accipiendam: «*Et panis quem Ego dabo, caro mea est pro mundi vita*». — Locutus fuerat de cibo mysterioso, non pereunte, quem ipse, Filius Hominis daturus erat (v. 27); proposuerat insuper seipsum ut panem vivum, de caelo descendentem, cuius manducatio arcet mortem, dat vitam (vv. 33, 35, 48-51^{ab}); nunc hunc panem declarat esse carnem suam¹⁷. — Incisum «*pro mundi vita*» potest referri vel ad priora verba versiculi, «*panis quem ego dabo pro mundi vita*», i. e. ut vitam mundo communicem, ut mundus, = (homines) vitam habeant, est «*caro mea*»: vel cum posterioribus coniungi, sic: «*caro mea est pro mundi vita*», quo innueretur iam idea sacrificii. Primo modo ordinat verba cod. syrsin., «*panis quem ego dabo pro mundi vita, est caro mea*», vel «*corpus meum*» (Vet. lat.), quam lectionem novit et approbare videtur TERTULLIANUS, eamque nonnulli interpretes praefendam censent¹⁸. — At non est cur ordinem verborum, prout in textu communiter tradito habetur, relinquamus. Iam innuitur sacrificium eucharisticum, quod in institutione, — praesertim prout ea a Lc. 22, 19; et a Paulo I Cor 11, 24 narratur, — clarius exprimitur: τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν δι-

¹⁶ Hic versus in textu gr. complectitur vv. 51 et 52 Vulgatae: sic deinceps usque ad finem cap. 6 una unitate retro manet t. gr., cuius numerationem sequimur.

¹⁷ In institutione Eucharistiae iuxta tres Synopticos, et Paulum (I Cor. 11, 23-34), ponitur τὸ σῶμα = *corpus*: Joannes, qui in Prologo Ev. dixerat, «*Et Verbum caro (σὰρξ) factum est*», atque in suis Epp. loquitur de Verbo *in carne* manifestato (I Jo. 4, 2; 2 Jo. 7), nunc etiam adhibet vocem *caro*, σὰρξ, hinc et infra vv. 54-57.

¹⁸ V. gr. F. XAV. PORPORATO, *Panem caeli dedit eis*, in *Verb. Dni* 9 (1929), 79-86.

δόμενον. Ergo panis seu cibus quem Christus promittit est caro sua, non prout nunc est, sed prout erit postquam fuerit oblata in sacrificium pro salute mundi.

v. 52 - «*Litigabant ergo Iudaei...*» — Nova assertio Iesu tan clara et peremptoria erat ut *Iudaei*, qui antea de asserta origine caelesti Iesu scandalizati, submisce murmurabant (vv. 41 s.), nunc de carne sua in cibum danda audientes, aperte inter se altercabantur, talem loquelam existimantes intolerabilem, et quod dixerat, ut falsum et impossibile reiciebant. — Ex eo quod *litigabant* (ἐμάχοντο = pugnabant, disceptabant), potest supponi nonnullos ex eis intellexisse Jesum *figure* loqui; at omnes conveniebant in absurditate et impossibilitate manducationis realis carnis Christi. Ex eorum verbis, «*quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum*», apparet ingenium iudaeorum difficile ad fidem (cfr. Jo. 3, 4. 9), quia non est dispositum ad credendum, nisi modum rei intelligat. Non interrogant quaerentes instrui, ut sic rationabiliter credant; sed iam a limine rem ipsam excludunt tamquam absurdam et impossibilem. «*Quomodo potest hic, οὗτος, cum quodam despectu dicunt, 'hic', cuius humilem originem novimus, qui purus homo est...* (cfr. supra v. 41 s.).

v. 53 - Iesus, perspicuus iudaeorum scandalum, non cedit retro, nec corrigit quod dixit; imo clarius et plenius mysterium proponit, dicens solemniter: «*Amen, amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii Hominis, et biberitis eius sanguinem non habebitis vitam in vobis*». Iudaei negabant possibilitatem rei, Christus imo asserit eius necessitatem: et ut omne dubium tollatur Ipsum locutum fuisse de reali manducatione carnis suae, addit etiam potationem sanguinis sui. — Haec profecto verba nemo sanae mentis poterit ad simplicem metaphoram detorquere, puta ad apprehensionem Christi Eiusque doctrinae per fidem: contextus enim hoc vetat; explicans namque Christus de quo pane loquatur, non dicit hunc esse doctrinam suam, sed esse carnem suam, quam dabit pro mundi vita, proprio sanguine effuso: hanc autem carnem et hunc sanguinem necesse esse manducare et bibere ad vitam habendam.

Primis Ecclesiae saeculis communio eucharistica dabatur fidelibus sub utraque specie panis et vini, sicut usque hodie fit in ritibus orientalibus. In ecclesia vero romana hic mos ob rationes congruentiae tempore procedente relictus est, et eucharistia sub unica specie panis fidelibus data est. **Widcliff* et **Huss* qui saec. XV, (sicut postea saec. XVI **Lutherus*), ecclesiam accusabant quod contra praeceptum Christi illum morem mutaverint, et

Eucharistiam sub utraque specie sumendam esse contendebant, ut haeretici damnati sunt. Conc. Trid., sess. 21, cap. 1-4, can. 1-4, morem romanum confirmavit, quin usum graecum reprobaret. Anathema tamen dixit illis qui communionem laicorum sub utraque specie necessariam ex praecepto divino ad salutem asseruerint, necnon et illis qui eandem necessitatem pro infantibus statuerint¹⁹. Profecto, Christus non loquitur de speciebus panis et vini, sed de carne et sanguine suo; iamvero Christus est totus sub qualibet specie: et sicut in vv. 53-56 commemorat distincte carnem et sanguinem, ita in vv. 57 s. loquitur de sola manducatione, 'qui manducat me', 'qui manducat hunc panem', attribuens utrique sumptioni eundem prorsus effectum, nempe vitam habere aeternam, in Christo manere... Praeceptum itaque Christi in v. 53 non refertur ad sumptionem utriusque speciei, sed ad sumptionem Eucharistiae, seu suiipsius in sacramento Eucharistiae, ad quod sufficit sumptio alterutrius speciei. — Similiter, praeceptum Christi (v. 53) non afficit *infantes*, quia reverentia debita Sacramento supponit cognitionem excellentiae eiusdem, seu usum rationis; et quia, cum Eucharistia sub ratione cibi spiritualis ordinetur ad vitam animae conservandam et augendam, ea non est necessaria infantibus, qui quandiu tales sunt, vitam illam in baptismo susceptam amittere non possunt²⁰.

Designatione suiipsius in hoc versu « Filius Hominis », vult notare Iesus se verum Hominem esse, et proinde veritatem carnis et sanguinis sui, quae sumenda proponit, asserere. — Haec appellatio, quam iam in prima parte sermonis (v. 27) Christus adhibet, potest esse indicium sensus eucharistici totius sermonis.

v. 54 - Quod in versu praecedenti modo negativo dicebatur, in isto forma positiva repetitur, novis additis declarationibus. « *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die* ». Novae declarationes in hoc versu sunt: a) verbum ὁ τρώγων, quod significat quidem *manducare*, sed valde realitice, « *dentibus premere, comminuere* », ut nullum de reali, non symbolica, manducatione dubium sit possibile. — Hoc verbum quater in hoc loco a Christo repetitur (vv. 54, 56, 57, 58). — b) possessio *vitae in praesenti* (habet, ἔχει), et quidem *vitae aeternae*, in ita per gratiam, et cum gloria consummandae. — c) insuper promittit Chris-

¹⁹ DENZ BANW, *Ench. Symb.*, nn. 929^a-937.

²⁰ De hac quaestione cfr. a) E. SPRINGER, *De SS. mae Eucharistiae virtute atque necessitate*: Greg. IX (1928), 118-38; 609-27. b) S. FRANKL, *Decretum Tridentinum de Communionem sub utraque specie*, in « *Collectanea Theologica* », Lwów 1937, pp. 218-78. c) F. CAVALLERA, *La Communion des « parvuli » au Concile de Trente*, in « *Bull. de Litt. ecclésiast* » (Toulouse, 1935), pp. 108-32.

tus formaliter sumentis Eucharistiam *glorificationem corporis* per beatam resurrectionem in novissimo die. Christus, praebens nobis carnem suam glorificatam, divinitati coniunctam, deponit in nobis germen quoddam immortalitatis²¹, quo suo tempore corpus nostrum ad imaginem corporis Christi gloriâ induatur. — Notatu dignum est quantum momentum tribuat Christus resurrectioni in hoc sermone: ter in priori parte (vv. 39, 40, 44), et semel in altera (v. 54), eius mentionem facit, eam exhibens vel ut effectum unionis cum Christo pane vitae, vel ut effectum sumptionis carnis et sanguinis Christi in Eucharistia.

v. 55 - Dat rationem (γὰρ = *enim*) cur Eucharistia illos effectus producat in sumentibus: quia «*caro Christi verus est cibus, et sanguis Eius verus est potus*»; et sicut cibus et potus vitam corporis alunt et conservant, ita caro et sanguis Christi, quae verus cibus et potus sunt, vitam animae nutriunt, et corpus post mortem vivificant. Vg. habet adverbium *vere*, sequens illos codd gr. qui ferunt ἀληθῶς: plerique tamen codd gr. habent adiectivum ἀληθής, = *verus cibus, verus potus*. Affirmat sic Christus, quam clarissime fieri potest, se proponere carnem suam ut verum cibum, qui manducatur, et sanguinem suum ut verum potum qui bibitur: quasi voluerit aditum pracludere cuilibet symbolismo verbis suis affingendo.

v. 56 - «*Qui manducat (ὁ τρώγων) meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et Ego in eo*»: progreditur sermo, dum asserit novum, eumque ineffabilem effectum Eucharistiae, unionem scilicet intimam et vitalem cum Christo. Haec unio non est contactus transiens, ad momentum durans, sed de se est permanens, dum eam homo voluntarie non abrumpat: ideo exprimitur verbo *manendi*. «*Manere in Deo, in Christo*», «*manere Deum vel Christum in nobis*», est locutio joannea²², qua indicatur mutua Dei et hominis immanentia supernaturalis per gratiam, vel influxus Christi Capitis in membra sui corporis mystici, quae vicissim Christo Capiti intime adherent, vel, ut hic, mansio hominis in Christo, cuius carne et sanguine saginatur, et Christi in homine, cui se totum in Eucharistia tradit. — Talis quidem unio supernaturalis habetur etiam extra Sacramentum per fidem et caritatem (I Jo. 4, 16): at in Sacramento Eucharistiae, sumpto vero

²¹ S. IGNATIUS M. appellat Eucharistiam «*medicinam immortalitatis*», φάρμακον ἀθανασίας, Eph. XX, 2.

²² Cfr. Jo. 15, 4-7; 17, 23; 1 Jo. 3, 24; 4, 12. 15. 16; &.

corpore et sanguine Christi, longe verius id contingit, siquidem, ut dicit S. CYRILLUS ALEX., « per Eucharistiam Christus est in nobis non habitudine tantum, sed et participatione naturali »²³. Ista mutua Christi et hominis immanentia seu mansio, quae est effectus Eucharistiae, explicatur ab eodem CYRILLO ALEX., per comparisonem liquefactae cerae, cui alia cera similiter liquefacta permiscetur: sicut utraque ista substantia ita ad invicem compenetratur, ut unum quid ex utraque factum videatur, sic communicatione carnis et sanguinis Christi, ipse in nobis est, et nos in ipso²⁴. — Recolatur quoque pia in hunc locum S. AUGUSTINI expositio: « Manemus in illo, cum sumus membra eius; manet autem ipse in nobis, cum sumus templum eius »²⁵. Christi carnem et sanguinem suscipientes, manemus in eo ut membra Capiti unita et ab eo vivificata; manet ipse in nobis, sicut in templo, in quo habitat, et sua praesentia replet et sanctificat.

v. 57 - Hic versus signat apicem mysterii. « *Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem; et qui manducat me, et ipse vivet propter me* ». Primus terminus comparisonis duplici membro constat: in priori dicit se Christus a Patre vivente missum (in mundum, ut mundo vitam divinam communicet); in altero assertit se vivere *propter Patrem* (gr. διὰ τὸν πατέρα), quod intelligendum est non sensu finali, (= ad gloriam Patris), sed causali, = vivo *per Patrem*, a Patre vitam accipio: sic apparet ex altero termino δι' ἐμῆς = *per me*. — Secundus terminus comparisonis est simplex, et explicite considerat tantum alterum membrum prioris partis, licet implicite primum quoque membrum supponatur, in verbis « qui manducat me », quae supponunt carnis, i. e. naturae humanae susceptionem, i. e. Incarnationem seu missionem Eius in mundum a Patre. — Unde tota phrasis sic resolvitur: « Sicut Pater qui misit me, vivit, et ego vivo per Patrem; ita, et qui manducat me, et ipse vivet per me ». Deus Pater est fontalis origo vitae, quam Filio aeterna generatione communicat: et Ipse misit Eum in mundum « ut vivamus per Eum » (I Jo. 4, 9), sicut Ipse vivit per Patrem. — Particula « *sicut* », καθὼς, servat hîc suam vim propriam *similitudinis*, non aequalitatis, et sensus est: 'ad illum modum quo Ego vivo per Patrem viventem qui misit me, etiam ille qui manducat me, vivet per me'. Quod AUGUSTINUS acute notat: « Nec tamen dicendo, 'qui manducat me, et ipse vivet propter me', eandem suam et nostram

²³ In Joannem, L. 10, cap. 13 (MG, 74, 341-42-43, cfr. MALDONATUM, in Jo. 6, 57).

²⁴ Ibid., L. 4, cap. 15. 17 (MG, 73, 583 sq.).

²⁵ Tract. 27 in Jo., in h. loc. (ML, 35, 1618).

aequalitatem significavit, sed gratiam mediatoris ostendit »²⁶. Christus, missus in mundum tamquam « mediator Dei et hominum » (I Tim. 2, 5), illius vitae divinae, quam a Patre habet, nos in Eucharistia participes facit

Notetur aequivalentia inter « manducare carnem Christi et bibere Eius sanguinem » (vv. 53-56), et « manducare Christum » (v. 57); item aequalitas rei et effectus in sumptione utriusque speciei, vel unius tantum: nam quod in vv. 53 s. de carne et sanguine praedicatur, in v. 58 de solo pane, i. e. de manducatione carnis Christi dicitur; quia sub qualibet specie totus Christus continetur, et Eucharistia est « convivium in quo *Christus* sumitur »²⁷. Itaque iustificatur praxis ecclesiae romanae contra *Utraquistas*.

v. 58 - Hic versus repetit ideas iam notas: « panis de caelo descendens, longe excellentior mannâ, quod mortem non vitabat; dum hic panis praestat manducantibus eum vitam aeternam ». Habetur nempe *inclusio* alterius partis sermonis, dum eodem modo absolvitur (v. 58), quo fuerat inceptus (vv. 48-51): itaque confirmatur quod diximus de initio alterius partis in v. 48.

v. 59 - « *Haec dixit Iesus in synagoga docens in Capharnaum* ». « *Haec dixit Iesus* »: quatenam? totumne superiorem sermonem, an partem eius tantum, puta priorem, a v. 26 ad 47 vel 50? Cfr. quae de hoc diximus supra in explicatione adiunctorum. — « *In synagoga docens* », idem est ac « *in instructione synagogali* », quae Sabbatis haberi consueverat.

4) *Effectus sermonis in discipulis et in Duodecim* (vv. 60-71).

v. 60 - In hoc versu apparet tertia classis auditorum Jesu: *discipuli*, de quibus nondum sermo fuerat: per hos indicatur coetus eorum qui Iesum magni aestimabant, libenter Eum audiebant, et assidue sequebantur; plerique eorum erant galilaei. Ex isto coetu ampliori elegerat Iesus 12 Apostolos (Lc. 6, 13), et postea designavit insuper et alios 72, quos binos et binos ad praedicandum misit (Lc. 10, 1 ss.). Ab isto coetu discipulorum ampliori distinguitur infra (vv. 67, 70) coetus specialis « *Duodecim* ».

« *Multi ergo ex illis discipulis, auditis verbis Iesu, scandalizati sunt, et dixerunt: Durus est hic sermo; et quis potest eum audire?* ». « *Hic sermo* »

²⁶ Tract. 26 in Jo. (ML, 35, 1615).

²⁷ Liturgia: Ant. ad Magnif. in 2is Vesp., in festo SS. Corp. Chr.

refertur praesertim ad ultimas Iesu declarationes de manducatione carnis suae et de potatione sanguinis sui, et de effectibus quos huic sump-tioni attribuit. «Hic sermo» dicitur *durus*, gr. σκληρός = auribus of-fensivus et intolerabilis.

v. 61 - «*Sciens autem Iesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc...*». — Evangelista tribuit cognitionem murmurationis discipulo-rum scientiae intimae Iesu, qua corda hominum scrutatur: unde con-cludere possumus, aut illa verba v. praeced. fuisse a discipulis solum interne prolata, aut voce adeo submissa ut a Iesu non audirentur; nisi mavis dicere cognitionem Iesu «apud semetipsum», non adeo respi-cere ipsam murmurationem externam, quam veram eiusdem causam seu motivum. Ita innui videtur in responso Iesu: «Hoc vos scanda-lizat?», hoc quod dixi, et quod vos recte intellexistis de vera et reali manducatione, — etsi male de modo illius, ob carnalem mentis ve-strae indolem, cogitetis, — hoc, inquam, vobis offensionis est: et addit.

v. 62 - «*Si ergo videritis Filium Hominis ascendentem ubi erat prius*». Est *aposiopesis*, seu ellipsis: tacetur apodosis, et hinc oritur difficultas statuendi verum sensum. Prius exponamus verba quae exprimuntur; deinde quaeremus ea quae tacentur et supplenda sunt.

a) Iesus loquitur de sua futura Ascensione, et remittit eos ad illud factum mirabile, quod vel oculis visuri sunt, vel mente cognituri ex testimonio eorum qui facti ipsius spectatores erunt. — Verbum Θεωρέω non tantum «oculis contemplari», «spectare», sed etiam «cognoscere», «considerare» significat²⁸. Ascensioni Domini ex monte Oliveti fi-deles Eius amici tantum interfuerunt (Act. I, 1-11).

b) Iesus se appellat «Filius Hominis», et qua talem dicit se ascensurum quo erat prius, nempe in caelum, unde descenderat.

c) Hic habetur implicita assertio duplicis naturae et unius Per-sonae in Christo: appellatione «Filius Hominis» signat Iesus suam na-turam humanam, secundum quam non erat prius in caelo; et tamen haec ascensio «quo erat prius» praedicatur de Filio Hominis, quia Persona Filii Dei utramque naturam divinam et humanam in unum suppositum, Christum, coniungens, iustificat attributionem actionum suarum supposito, Christo, Homini-Deo: nam actiones sunt suppo-sitorum. — Sed, quorsum tendit mentio Ascensionis in loc loco? — Vultne Christus eâ augere scandalum discipulorum, an potius illud minuere? — Quid est loco apodosis subintelligendum? — Qui intel-

²⁸ Cfr. Jo. 4, 19; Heb. 7, 4; &.

ligunt de incremento difficultatis, supplent: « Quid tunc dicetis? », vel « quanto magis tunc scandalizabimini? », vel aliquid simile: (ita MALDONADO, SCHANZ, alii). — Qui vero de imminutione difficultatis agi putant, supplent: « adhucne scandalum patiemini?; nonne istud minuetur vel penitus dissipabitur?, cum enim videritis Filium Hominis in caelum ascendere, tunc facilius erit vobis credere Ipsum esse revera panem qui de caelo descendit, et posse carnem suam, quae iam post Ascensionem est glorificata, dare in cibum, sicut promittit » (Ita LAGRANGE, KNABENBAUER, TILLMANN, et plerique). — Jesus igitur meminit suae Ascensionis, tamquam quae ad praesens scandalum tollendum, et ad dubia quae nunc sunt dissipanda, conferret: invitat eos Iesus ut carnales cogitationes deponant, et magis spiritualiter rem concipiant. — Ideo suddit.

v. 63 - « *Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam: verba quae ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt* ». — His verbis vult Christus offerre illis discipulis adiutorium ad superandum scandalum, indicans clavem, quae verum suae doctrinae sensum aperit. Prima pars versus est sententia generalis, duobus membris antitheticis constans (spiritus vivificans, caro inutilis): in ea latet comparatio desumpta ex natura hominis, carne et spiritu constantis, hoc fere modo: « sicut in homine spiritus est principium vivificans, et caro sola, (i. e. a spiritu non vivificata), mortua est et nihil prodest, nullius actionis est capax, nihil utilitatis ex ea percipitur; ita in hoc mysterio » — Dicit ergo Christus: « Cum vobis carnem meam comedendam propono, ne cogitetis eam a spiritu separatam, quia sic effectum quem illi manducationi assignavi, nempe vitam dare, non posset producere, cum ipsa mortua sit » Ergo caro mea de qua vobis locutus sum, sumenda est ut vivificata a spiritu. Sed neque hoc sufficit: illa etenim vita quam caro mea confert, non est naturalis, sed spiritualis, aeterna, caelestis, cuius effectus redditur capax in quantum est unita divinitati, et sic fit et ipsa spiritualis, caelestis, vivifica. — Christus his verbis, nedum imminuat veritatem superius a se dictorum, eam potius firmat, dum praemonet discipulos contra falsam eorum intellectionem, et veram atque genuinam indicat. Unde perperam hoc versu abutuntur *Sacramentarii haeretici*, (et eis concinens, licet bona intentione, CAIETANUS), qui dicunt Christum ipsum explicare verba sua de manducatione Eius spirituali per fidem, non de manducatione reali carnis suae. — At, loquitur quidem de ista, nisi quod modum quo caro, eiusque manducatio concipienda sit, clarius definit. — Huc etiam pertinet altera

pars versus: « *Verba quae ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt* ». 'Dixi vobis « spiritum vivificare, carnem non prodesse »: porro, verba quae vobis locutus sum, non caro, sed spiritus et vita, i. e. spiritus vivificans, sunt'. — Talia sunt, quia Christus, qui ea loquitur, est Deus, « Deus autem spiritus est » (Jo. 4, 24), imo Christus per resurrectionem factus est « spiritus vivificans » (I Cor. 15, 45). Quia verba autem Christi « spiritus et vita sunt », accommode intelligenda sunt, i. e. *spiritualiter*, ut explicant SS. AUGUSTINUS et THOMAS. Hoc tamen adverbium non est sumendum uti synonymum « symbolice », prout volunt *Sacramentarii*, sed uti oppositum « carnaliter ». Verba quae locutus sum vobis, *spiritus sunt, et vita sunt* (gr.), i. e. intelligenda sunt de carne mea per Spiritum (divinitatem) vivificata. — Non sine causa haec verba ponuntur post commemorationem Ascensionis Iesu, in qua caro eius dotibus gloriosis ornata, et spiritualis effecta apparet.

v. 64 - « *Sed sunt ex vobis quidam qui non credunt* ». Licet tam antea (v. 60), quam postea (v. 66), dicatur fuisse *multos* discipulos illos qui respuerunt ut *durum* sermonem Domini, et qui Eum exinde dereliquerunt, Jesus mitigat rem, dicens: « sunt *quidam* », quia cogitat de illis praesertim qui, diutius cum Eo versati et specialem Eius amorem experti, maius motivum credendi habebant, inter quos unus ex Duodecim. Simul indicat Christus rationem scandali illorum, eorum nempe incredulitatem: (« qui non credunt »). Nondum agnoverant in Jesu divinum Legatum, cuius verba « spiritus et vita sunt ». Utrumque agnovit Petrus (vv. 68 s.).

Evangelista, qui pluries notat Iesum esse *cardiagnosten*, et 2, 23-25 dixerat 'Eum nosse omnes, et scire quid esset in homine', nunc quoque observat: « *sciebat enim ab initio Iesus, qui essent non credentes, et quis traditurus esset Eum* ». 'Ab initio', nempe a momento electionis vel vocationis sive admissionis in suam societatem sciebat Iesus et praesentem eorum dispositionem, et futuram incredulitatem, et tamen..., eos elegit et sustinuit apud se. Sciebat quoque unum ex eis fore traditorem: (ὁ παραδώσω ἀυτόν, est unicum exemplum participii futuri cum art apud Jo., quod ideo forsitan ut suspectum, licet immerito, habitum est a cod D qui habet ὁ παραδίδους, et S qui legit ὁ μέλλων παραδιδόναι: sed lectio ὁ παραδώσω est critice certa).

v. 65 - Post observationem Evangelistae, parenthetice positam, pergit sermo Jesu: « *Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo* ». Sese refert Iesus ad superius dicta in prima parte sermonis (v. 44), quod nonnisi qui trahuntur a Patre, veniunt

ad Eum, et credunt. Fides est donum Patris gratuitum et liberum, illis discipulis incredulis non concessum. (Haec provocatio Iesu ad ea quae in praecedenti parte dixerat, favet unitati totius sermonis).

v. 66 - *Discessus discipulorum*. «*Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro, et iam non cum illo ambulabant*». «*Ex hoc*», potest esse, sive 'ab hoc tempore vel momento', sive 'ob hanc causam', nempe propter scandalum passum ob Eius doctrinam. — «*Multi discipulorum*»; fuit crisis galilaica vere gravis, in qua plerique discipulorum conversi sunt retrorsum a sequela Christi, et dereliquerunt Eum. — Christus, etsi magnâ absque dubio tristitiâ affectus ob hunc tot discipulorum discessum, non prohibet eos, neque tollit motivum offensionis eorum, emolliens vel explicans dicta sua eucharistica, ac si non essent realiter accipienda, sed metaphoricè et symbolice intelligenda. Mavult perdere discipulos, quam unum apicem doctrinae suae eucharisticae sacrificare. — Et hic modus agendi est non modica commendatio sensus litteralis proprii verborum Iesu, de vera carne et sanguine suo, deque eius reali in Sacramento manducatione, loquentis, prout Ecclesia semper intellexit.

vv.67-69 - *Fidelitas Duodecim*. — Recedentibus discipulis, mansit Iesus cum Duodecim Apostolis, quorum fidelitatem probare volens, interrogavit eos: «*Numquid et vos vultis abire?*»: An et vos, scandalum de verbis meis passi, vultis sicut ceteri me relinquere? Nolo vos invitos retinere; liberi estis abeundi. — Sed Iesus erat securus de eis; ideo tali forma proponit suam interrogationem, ut expectetur responsum negativum, sicut de facto datum est statim per os Petri.

v. 68 - *Petri confessio*. — Patheticae interrogationi Iesu respondet Petrus: «*Domine, ad quem ibimus?*», quem, te relicto, sequemur?, quem alium magistrum audiemus?: «*Verba vitae aeternae habes*»: verba quae vitam aeternam promittunt, continent et conferunt: verba quae viam tutam ad aeternam vitam consequendam monstrant. — Responsum Petri inspiratur in praecedenti sermone Christi, in quo et mentio vitae aeternae pluries habetur, et verba Christi «*spiritus et vita*» esse dicuntur.

v. 69 - «*Et nos credidimus et cognovimus, quia tu es 'Sanctus Dei'*». Petrus exprimit prius fidem, deinde cognitionem: (vide oppositum a iudaeis factum v. 29, «*ut videamus et credamus*», sed cfr. I Jo. 4, 16 ubi ordo inversus habetur: «*et nos cognovimus et credidimus cha-*

ritati, quam habet Deus in nobis»; unde non nimis insistendum videtur in ordine verborum). « Credidimus » et credimus (πεπιστευκαμεν) te esse *Sanctum Dei*, illum nempe « quem Deus sanctificavit et misit in mundum » (Jo. 10, 36; et cfr. Mc. 1, 24), *Messiam*. Et hoc ipsum « cognovimus », i. e. experimento didicimus, visis miraculis, auditâ doctrinâ; et sic in fide prius concepta ex dono Patris confirmati sumus.

Vulgata, sequens codd gr. non paucos, qui tamen videntur conformati ad Mt. 16, 16, habet: « quia tu es Christus, Filius Dei (vivi) ». At vero codd B D L S C cum aliis tan uncialibus quam minusculis, et verss syrcur, sah, achm, etc. testantur pro lectione ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ = *Sanctus Dei*, quae in editionibus criticis communiter retinetur.

Haec Petri confessio, *messianitatem* Iesu respiciens, et a solo Joanne narrata, praeparat aliam, paulo postea ad Caesaream Philippi factam, et a Synopticis, praesertim et explicitius a Matthaeo, narratam, de divina Iesu filiatione. — Distinctio utriusque facti omnino retinenda videtur, cum LAGRANGE, ceterisque expositoribus catholicis, contra *LOISY, *BERNARD, etc., qui dicunt Joannem scenam Caesareae Philippi apud Synopticos ad proprium finem transformasse, et alio modo narrasse. Bene TILLMANN (op. cit.) dicit: « Utraque narratio, et Synopticorum et Joannis, adeo inter se differunt materiâ et formâ, ut non nisi per violentiam identificari possint ».

Petrus, nihil dubitans quin omnes eius socii eodem ac ipse animo et mente erga Christum essent affecti, confessionem suam nomine omnium profert, dicens: « nos credidimus... » — At erat, proh dolor!, una exceptio facienda, quae Petrum quidem latebat, Iesu vero, discretori cogitationum et intentionum cordis hominum (Heb. 4, 12), erat cognita. Ideo dicit:

v. 70 - « *Nonne ego vos Duodecim elegi* », eandem erga vos omnes praedilectionem ostendens, dum non vos me, sed ego vos Duodecim ex multis elegi? — Et tamen « *ex vobis unus diabolus est* », quia diabolus imitatur, et mente diabolica affectus, paratus est inservire diabolo in opere perditionis meae: ut verus *diabolus* (= accusator, calumniator), accusaturus et calumniaturus est me coram adversariis meis, ministris diaboli, et in manus eorum me traditurus est. — His verbis graviter monet Jesus futurum traditorem, quin eum nomet; ita, dum omnes apostolos in salutari timore continet, eos praemunit contra scandalum prodicionis Judae. Cum post annum ea complebitur, recordabuntur huius verbi Iesu, et confirmabuntur fide in Eius divinitatem, quâ futura libera cognoscebat, et omnia Ei eventura praesciebat.

v. 71 - Iesus neque nomen illius *diaboli*, neque rationem illius appellationis expresserat; Evangelista autem utrumque declarat, adiungens: « Dicebat autem Iudam, Simonis, Iscariotem; hic enim erat traditurus Eum, cum esset unus ex Duodecim ». Iudas igitur designabatur a Christo nomine *diaboli*, et quidem ob proditionem Christi ab eo partrandam. — Clausula « cum esset unus ex Duodecim », alludit ad verbum Christi, « nonne ego vos Duodecim elegi »: (v. 70), et pandit dolorem animi Evangelistae ob crimen ingrati apostoli. — Solus Joannes dat (hîc et 13, 2) nomen patris Iudae, *Simon*; et cum Synopticus ponit etiam pagum unde originem trahebat, *Kerioth*: unde Iskariotes, = vir Kerioth. (Sed cfr. circa hanc appellationem ea, quae supra § 2 'De electione Apostolorum' dicta sunt).

5) *Sensus eucharisticus.*

Historia interpretationis huius sermonis Christi « de pane vitae », valde instructiva est.

a) Aevo patristico non defuerunt qui illum pure spiritualiter intellexerunt, ut CL. ALEXANDRINUS²⁹, EUSEBIUS CAES., ORIGENES, qui dicunt locutiones realísticas alterius partis sermonis (vv. 51-58), « caro », « manducare carnem », « bibere sanguinem », explicandas esse per clariores illas in prima parte adhibitae, et eodem sensu spirituali esse intelligendas. « Manducare carnem Christi », « bibere Eius sanguinem », nihil aliud est quam Christum Eiusque doctrinam uti cibum spiritualement sibi appropriare per fidem; eodem fere sensu ac Prov. 9, 1-5 Sapientia invitat ad accipiendam suam doctrinam, sub metaphora cibi et potus, dicens: « Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis ».

b) Sed longe plerique Patres sensum eucharisticum, saltem alterius partis sermonis retinent, et verba « carnem », « sanguinem », « manducare », « bibere », sensu proprio, non metaphorico, accipiunt. Ita iam S. IGNATIUS M., IUSTINUS, CYPRIANUS, HILARIUS, CHRYSOSTOMUS, uterque CYRILLUS, AUGUSTINUS, (licet AUGUSTINUS etiam alias interpretationes, mysticam et metaphoricam, interdum adhibeat aedificationis gratiâ).

c) Eundem sensum eucharisticum tenent Scholastici, duce S. THOMA, et omnes exegetae catholici, tan saeculi aurei, quam recen-

²⁹ *Paedag.* 1, 6; ed. STAHLIN, p. 118.

tiores et moderni. Imo et Protestantes tam conservatores, uti *TH. ZAHN, quam independentes, uti *BAUER, *HOLTZMANN, etc., evidentiâ compulsi, sensum eucharisticum honeste agnoscunt; nisi quod plures eorum, uti *A. LOISY, dicunt Joannem non Christi, sed propria suiipsius verba referre.

d) Exceptio facienda est cum CARD. CAIETANO, et CORN. JANSENIO Gandavensi (s. XVI) qui, ut *Hussitarum* et *Calvinistarum*, Ecclesiam romanam calumniantium, commenta diluerent, — (urgebant enim isti ex v. 53 necessitatem praecepti divini communionis sub utraque specie, etiam pro infantibus, —) negarunt suppositum, i. e. negarunt ibi agi de Eucharistia, et dixerunt verba illa Christi esse symbolice accipienda. Quod ut probarent, arguebant ex effectibus qui illi manducationi attribuuntur a Christo, «habet vitam aeternam» (v. 54), «in me manet» (v. 56), «vivet propter me» (v. 57): atqui hi effectus, — aiebant, — non semper habentur in sumentibus Eucharistiam, (v. gr. in indigne sumentibus); dum e contra semper habentur in illis qui fide vera Christo adhaerent: ergo Christus non de Eucharistia, sed de fide loqui intendebat: secus, non utcumque de manducatione, sed de *digna* sumptione loqui debuisset. — Tam horum catholicorum, quam Calvinistarum argumenta contra sensum eucharisticum huius loci, refutata habes apud MALDONADO (ad Jo. 6, 54), et apud CORLUX, «*Spicil. dogm.*».

e) Ita res se habebant cum Conc. Tridentinum celebratum est. In sess XXI (16 Julii 1562), contra *Hussitas* aliosque *Utraquistas* edixit quidem ex sermone illo apud Jo. 6 minime colligi communionem sub utraque specie esse a Domino praeceptam, (cap. I, can. I): et iterum sancivit usum ecclesiae romanae communicandi fideles sub unica specie panis, quin reprobaret morem ecclesiae Orientalis sumendi utramque speciem. Item declaravit Eucharistiam infantibus non esse necessariam (cap. 4, can. 4; DENZ-BANW, nn. 930-937).

In sess XIII (11 Oct. 1551), cap. 2, agens Concilium de reali Christi praesentia in Eucharistia, allegat semel Jo. 6, 58; et praesertim in sess XXI, cap. I citat fere totam pericopem Jo. 6, 52-59 ad illustrandum id de quo agebat. Ex quo concludi potest *mentem Concilii* esse *de sensu eucharistico* illius pericopae. Noluit tamen controversiam de sensu sermonis Christi apud Jo. 6 decidere, cum et olim nonnulli Patres, et nunc quidam theologi catholici sensu ab eucharistico diverso illum intellexerint. Ideo adiunxit sess XXI, cap. I illam clausulam: «Utcumque (ille sermo) iuxta varias SS. Patrum et Doctorum interpretationes intelligatur». Quaestio igitur de sensu eucharistico vel mi-

nus huius sermonis, manebat *libera*: hodie tamen talis est consensus interpretum de hoc, ut *temerarium* videatur illum *negare* ³⁰.

Porro, plures rationes sensum eucharisticum huius sermonis, saltem vv. 51-59, commendant: a) verba ipsa et sententiae a Christo adhibitae, quae praesertim post institutionem Sacramenti in ultima Cena, nullum dubium prudens de earum sensu proprio permittunt: «caro et sanguis» quae hîc a Christo in cibum et potum danda promittuntur, sunt «corpus et sanguis Eius», quae in ultima Cena Apostolis sumenda dedit, et toti Ecclesiae in Sacramento Eucharistiae reliquit.

b) Idem suadet modus agendi Christi cum iudaeis et discipulis, quorum scandalum et discessum permisit, potiusquam retractare verba sua, aut dicere ea non sensu proprio sed metaphorico esse accipienda.

c) Item, consuetudo Christi alias servata praenuntiandi ea quae postea facturus vel passurus erat, et praeparandi animos audientium ad praecipua mysteria: v. gr. ad baptismum, (Jo. 3, 5); ad passionem, mortem, et resurrectionem suam (Mt. 16, 21; 17, 22; et locis parall.); ad missionem Spiritus Sancti (Jo. 14, 16; etc.); ad institutionem Ecclesiae et Primatus Petri (Mt. 16, 18 s.), etc.; illa — inquam — consuetudo suadet ut etiam ad Eucharistiae institutionem, quae est praecipuum novae oeconomiae fidei mysterium, praemiserit promissionem: quae, si in hoc sermone Jo. 6 non admittitur, nullibi usquam habetur. Atqui Apostoli id iam sciebant; nam cum Christus in ultima Cena eis dixit: «sumite, hoc est Corpus meum: bibite, hic est sanguis meus», nihil dubitant, nihil interrogant; verum, qui Eum olim hoc promittentem confessi fuerant «Sanctum Dei», «verba vitae aeternae habentem», nunc Ei promissionem suam adimplenti fide simplici credunt.

d) Congruentia sensus eucharistici petitur quoque ex indole theologica et mystica Joannis, qui praecipua mysteria in Evangelio suo sectatur: quapropter incongruum videtur ut Eucharistiam omnino praeterierit; quam utique praeteriit, si de ea in hoc cap. 6 non agitur: etenim ipse institutionem Eucharistiae a Synopticis iam narratam, non habet.

e) Tandem, sensus eucharisticus sermonis «de pane vitae» apud Jo. 6 a traditione fere unanimi et constanti Patrum, Doctorum, exegetarum non solum commendatur, sed modo indubio statuitur.

³⁰ Cfr. CAVALLERA, *art. cit.*

SECTIO VI.

A TERTIO PASCHATE AD DOMINICAM PALMARUM. (Mt. 14, 15-20, 34;
Mc. 6, 35-10, 52; Lc. 9, 11-19, 27; Jo. 6, 4-12, 11)

Nota. — Hoc tertio anno, phariseorum hostilitate crescente, et continuas insidias parante, Jesus sese retrahit interdum a turbis, et formationi Apotolorum specialem curam impendit, praemuniens eos contra scandalum Crucis, atque exercens eos in missionibus, adjungensque alios coadjutores in 72 discipulis. — Invehit frequenter in hypocrisim aliaque vitia quae spiritum pharisaicum efformabant, et monet Apostolos ut caveant a fermento Phariseorum, et ne sequantur eos, quia sunt duces caeci, et ducent eos in foveam. — Petrus ad Caesaream Philippi confitetur Filiationem divinam Christi ex alto illi revelatam, et vicissim accipit a Christo promissionem principatus spiritualis super omnem Ecclesiam. — Post sex dies Christus transfiguratur in monte coram Petro et duobus filiis Zebedaei, qui confirmantur in fide magistri per verbum Patris de nube lucida loquentis. — Multis adhuc factis et dictis studet infundere in animos eorum spiritum novi regni; scilicet, verae pietatis in Deum, quem orare cum omni fiducia docet; sincerae misericordiae et germanae caritatis in proximum, maxime si de miseris spiritualibus agitur; pueros, pauperes, aegrotos, peccatores nedum despiciant, sollicite curent et diligant. — Abnegationem suiipisus, et renuntiationem omnium tam affectuum quam rerum, quae obstaculum aeternae saluti creare possunt, docet; humilitatem animi omnibus necessariam esse docet; paupertatem, etiam in effectu, commendat, sicut et virginitatem.

Specialem merentur mentionem pulcherrimae parabolae huius tertii anni, quas fere unus S. Lucas conservavit: v. gr. de misericordi Samaritano (c. 10), de divite Epulone et de Lazaro mendico (c. 16), ut misericordia erga omnes etiam exteros, commendetur, et cordis duritia reprobetur. De amico importuno (c. 11), de phariseo et publicano (c. 18), de iudice iniquo (c. 18), ut efficacia orationis debitis vestitae conditionibus ostendatur. De ficu sterili (c. 13) et de cena magna (14), ut denuntietur periculum spernendi divinam vocationem. De divite stulto (c. 12), de servis vigilantibus (c. 12), de decem minis

(c. 19), ut increpetur oblivio negotii unius necessarii, et commendetur vigilantia. Parabola de villico iniquitatis (c. 16, 1-13), et comparationes de homine turrim aedificante, et de rege ad bellum se accingente (c. 14, 28-33), commendant prudentiam et sollertiam in operanda aeterna salute. Tandem *triptycus parabolarum* a) de ove perdita, b) de drachma amissa, et c) de filio prodigo (c. 15), omnibus peccatoribus misericordiae divinae fiduciam inspirat.

Huius sectionis VI^{ae} paucas tantum pericopas accuratius exponere iuvat; videlicet. 1) de promissione Primatus (Mt. 16, 13-20: et parall); 2) de Transfiguratione Christi (Mt. 17 1-8: et parall); et 3) de filio prodigo (Lc. 15, 11-32).

§ 1 — PETRI CONFESSIO ET PROMISSIO PRIMATUS¹. (Mt. 16, 13-20; Mc. 8, 27-30; Lc. 9, 18-22).

PRAENOTANDA.

1) *Collatio trium narrationum*. Marcus et Lucas brevius referunt factum, dum solam Petri confessionem dant, nihil dicentes de laudibus ei a Christo delatis, neque de Primatus promissione ei facta. Confessio autem quam ponunt, « Tu es Christus » (Mc.), « Christum Dei » (Lc.), solum effert *explicite* messianitatem Jesu. Matthaeus vero, qui primus omnium scripsit Evangelium, plenius rem describere voluit, tum quoad confessionem Petri, messianitatem Jesu et divinam Eius Filiationem exprimentem, « Tu es Christus, Filius Dei vivi », tum quoad promissionem Primatus ei a Jesu factam.

Maior brevitatis vel etiam silentium Mc. et Lc. nihil obstat veritati narrationis Matthaei; nam, a) Mc. et Lc. post Matthaeum scri-

¹ *Bibliographia*. - *A. VON HARNACK, *Der Spruch über Petrus als Felsen der Kirche*, in *Sitzungsberichte der königl. preus. Akad. der Wiss.*, 20, 1918. - L. FONCK, *Tu es Petrus*, in *Bibl.* I (1920) 240-63 (contra *HARNACK). - P. SCHEPENS, *L'authenticité de St. Math.* XVI, 18, in *Rech. des sc. relig.* II (1920) 269-302. - J. KNABENBAUER-A. MERK, *Comm. in Ev. S. Matthaei*, ed. 3^a, Paris 1922. - M. J. LAGRANGE, *Évang. selon St. Math.*, 3^a ed., Paris 1927. - A. MÉDEBIELLE, sub voce « Église », in *Dict. de la Bible*, Suppl. II, 487-691: de nostro textu agit col. 545-85. - T. GALLUS, *Primatus infallibilitatis in metaphora petrae indicatus*, Mt. 16, 18, in *Vb. Dni* 30 (1952) 193-204. - *CULLMANN O., *Petrus, Jünger-Apostel-Märtyrer. Das historische und das theologische Petrusproblem*. Zürich, 1952 (pp. 282). — Alia multa studia de nostro textu videssis apud MÉDEBIELLE, *l. c.* — Consulimus item lectionem quinque sermonum S. LEONIS *Papae I, Magni*, quos habuit in « Natali suo », sive in assumptione eius ad Petri cathedram: speciali mentione dignus, quoad theologiam nostri textus expositionem, est sermo IV: (cfr. ML, 54, 141-56).

bentes, potuerunt, sicut saepe alias, (et sicut praesertim Joannes facit respectu Synopticorum), rem a primo Evangelista narratam vel penitus omittere, vel brevius expedire, illud solum retinentes quod peculiari eorum scopo faciebat: b) quoad Marcum, qui, ut antiquissima et constans fert traditio, scripsit Evangelium iuxta praedicationem Petri, facile explicatur cur omiserit laudes Christi et promissionem Primatus; Apostolus enim, ut dicit EUSEBIUS², quae ei honorifica erant, in sua ad populum praedicatione libentius tacebat: c) Lucas autem abunde compensavit silentium in hoc loco servatum (ex ratione prius dicta), aliâ sententiâ Christi ad Petrum dictâ, et ab uno Luca (22, 32) conservatâ; Petri fides, Satana frustra conante, adeo indefectibilis erit, virtute orationis Christi pro eo, ut omnes fratres possit in fide confirmare. Ceterum, Lucas animadvertens Jesum ante explorationem fidei apostolorum orasse (9, 18), — ut facere solebat cum aliquid magni momenti aggrediebatur — satis supponit implicite rem habuisse magnum illud momentum quod ei datur in Ev Matthaei; licet ipse ex iustis rationibus illam breviare voluerit: d) Cum Mc. et Lc. scribebant Evangelium (annis circiter 55-60), appellatio CHRISTUS, CHRISTUS DEI exprimebat fidem in personam Jesu prouti concrete erat, Messias nempe et Filius Dei. Ideo, Mc. et Lc. ponentes in ore Petri confessionem breviorum (Tu es Christus), re non differunt a Matthaeo, qui explicitam utriusque veritatis confessionem Petro adscribit.

2) *Textus*. Pericopa Mt. 16, 13-20 plenâ pollet authenticitate criticâ, cum in omnibus prorsus codd et verss antiquis, necnon in citationibus Patrum et scriptorum veterum integre et sine variantibus lectionibus notatu dignis habeatur³. In uno cod syrsin (a *Mrss Agnes Lewis invento*) pericopa nostra deest: at est mutilus in hac parte, quia deperditum est folium quod continebat Mt. 16, 15-17, 11.

*A. VON HARNACK contendit verba Christi ad Petrum in v. 18b, « et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam » esse interpolationem romanam, tempore Hadriani (117-38) inductam; textum vero genuinum et primigenium totius v. 18 esse: « et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et portae inferi non praevalent adversus te »: et cum pro *HARNACK « portae inferi » idem sit ac « mors », his verbis nil aliud promittitur Petro quam « immortalitas personalis ».

² *Demonstr. evang.* 3; PG 22, 216 s. In *Corpus Berolin.*, ed. IVAR A. HEIKEL, (Lipsiae 1913), Eusebius Werke, VI, *Dem. ev.*, L. III, cap. V, p. 127.

³ « Le texte de Mt. 16, 17-19 présente du point de vue documentaire, toutes les garanties »: MÉDEBILLE, *art. cit.*, col. 547.

Sed ad expungenda haec verba non adducit *HARNACK nisi coniecturas, quae vero fundamento carent: nempe a) putat illa verba de fuisse in *Diatess* TATIANI (circa 170), quia S. EPHRAEM et APHRAATES, qui illo textu utebantur, ea non habent: b) in scriptis saec II ea verba deesse affirmat. — At, neutrum est verum: nam etsi aliquando S. EPHRAEM et APHRAATES citant Mt. 16, 18 sine illis verbis, quia ad argumentum de quo tunc agebant non requirebantur, tamen modus quo loquuntur supponit eos cognovisse textum plenum Mt.: v. gr. in Is 62, 2 et in Ez. 1, 8 s., ubi EPHRAEM novam Sion, Ecclesiam, alloquens, utitur ipsis verbis nostri versiculi. — APHRAATES (ca. 336-345) bis loquitur de Petro, eum appellans petram et fundamentum Ecclesiae⁴. Quod supponit *Diatess* TATIANI (saec. II) illa verba « et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam » habuisse.

Quoad silentium saec. II, illud non est absolutum: praeter *Diatessaron* mox laudatum, illa verba supponuntur a *Pastore Hermae* (circa 150-60), v. gr. Vis. III, et Sim. IX; item in *Odīs Salomonis* (cfr. Od. XXII, 11, 12).⁵ — Authenticitas critica tan certis argumentis nititur, ut ipsi Rationalistae, evidentiâ coacti, eam admittant; sed negant authenticitatem historicam: non sunt haec verba Christi, sed ipsius Evangelistae, vel alius qui ea iuxta fidem communitatis interpolaverit. Ita *A. RESCH, *J. GRILL, *A. LOISY, *BULTMANN, etc., et in genere fautores methodi *morphocriticae*. — Sed talis explicatio procedit ex praeiudiciis dogmaticis, v. gr. Christum non habuisse conscientiam suae dignitatis messianicae, et de Ecclesia fundanda numquam cogitasse, imo nec cogitare potuisse, cum totus teneretur exspectatione imminens finis mundi: (sic *eschatologistae*).

Etiam criteria interna authenticitatem nostri textus confirmant: a) color omnino arāmaicus huius pericopae congruit origini traditionali primi Evangelii; b) eius ideae bene aptantur contextui proximo et remoto, nam aa) exclusis et reiectis Pharisaeis et Sadducaeis tamquam indignis magistris et ducibus populi (Mt. 15, 13 s.; 16, 11, s.), debebat Christus providere Ecclesiae suae alio modo: fundabit illam super Petrum, qui, Christo abscedente, vices Eius geret (16, 13-20). Quod autem haec narratio vere ad Evangelium Mt. pertineat, et verba Christi authentice referat, apparet ex simplicitate qua statim immediate narrat increpationem Christi Petro factam (16, 21-23). Si nostra

⁴ Cfr. *Demonstr.* VII, 15 de paenit., et XXIII, 12 de acino. (Cfr. R. GRAFFIN-J. PARISOT, *Patrol. Syr.*: t. I-II APHRAATIS Opera, Paris 1894. 1907).

⁵ Refutationem * HARNACK vide apud L. FONCK, et P. SCHEPENS, locis cit.

narratio (Mt. 16, 16-19) esset interpolatio posterior, inducta ex studio glorificandi Petrum, ille falsarius, nisi prorsus ineptus erat, omisisset illam increpationem. Sed Evangelista, qui nullo, praeterquam dicendi veritatem, studio movebatur, utrumque narravit, et honorificam promissionem et asperam increpationem. bb) Contextus quoque remotus huc facit: pluries in primo Evangelio, tam ante quam post nostram pericopam, notatur aliqua praeceminentia Petri, vel praedilectio Christi erga eum⁶: et huic *climati Petrino* primi evangelii narratio cap. 16 valde consona invenitur, et est omnino fidedigna.

3) *Tempus.* — Scena Caesareae Philippi *decurrente ultimo anno* praedicationis Christi locum habuit. Lucas quidem narrat eam (9, 18-22) statim post primam multiplicationem panum (9, 10-17), quae teste Joanne (6, 4) contigit circa Pascha (II vel III, iuxta diversas sententias). Sed confessio Petri ad Caesaream Philippi (Mt. 16, 16) debet esse posterior confessione eiusdem ad Capharnaum (Jo. 6, 69 s.); signat enim magnum progressum in fide apostoli, qui praeter messianitatem Jesu, etiam Eius divinam Filiationem clare profitetur. Mt. et Mc. plura facta narrant inter primam multiplicationem panum et scenam Caesareae Phil.; praesertim iter Jesu in Phoeniciam (« in partes Tyri et Sidonis », Mt. 15, 21; Mc. 7, 24...), ubi filiam Chananaeae sanat; inde venit in Decapolim (Mc. 7, 31...), ubi surdum et mutum sanat, et « secus mare Galilaeae » (Mt. 15, 29) *secundo* panes multiplicat, et in Bethsaida (Julias?) caeco visum restituit (Mc. 8, 22 ss.). Post hoc demum « venit Jesus in partes Caesareae Phil. », ubi Petri confessio habita est. — Ideo haud multum a vero distabit, qui hanc confessionem secundo vel tertio mense ultimi anni praedicationis Christi adscripserit⁷.

4) *Locus.* — Tertius Evangelista, quem vidimus multa in hac sectione omisisse, locum confessionis non indicat: Mt. vero et Mc. dicunt id contigisse cum Jesus venit *in partes* (gr. εἰς τὰ μέρη) (Mt.), vel *in castella* (gr. εἰς τὰς κώμας) (Mc.) *Caesareae Philippi*: potest supponi Jesum, egressum e Bethsaida, ubi caecum sanaverat, ascendisse versus Septentrionem, et pagos vel castella regionis Caesareae percurrisse, ut ad ipsam urbem vel ad eius viciniam perveniret; ibique discipulos interrogavit. — Civitas fuerat a Philippo tetrarcha anno

⁶ Cfr. Mt. 4, 18; 10, 2; 14, 27-36; 17, 24-27; 15, 15; 18, 21; &c.

⁷ Lucas, qui alterum miraculum panum non narrat, et plura quae inter utramque multiplicationem acciderunt omittit, coniungit confessionem Petri cum prima multiplicatione.

1-2 ante Chr. in honorem Imperatoris Augusti multum amplificata et exornata, et nomine *Caesareae* insignita, quae, ut distingueretur ab homonyma *Caesarea* maritima (Turre Stratonis), dicta est *Caesarea Philippi*. Est ad radices montis Hermon, in extremo limite Septentrionali Palaestinae: ex antro rupis, ubi olim colebatur deus *Pan*, (unde nomen loci *Panias*, quod in hodierno *Banias* adhuc conservatur), scaturit unus e fontibus Jordanis, qui magnam loco praebet amoenitatem. Alta rupes, et templum marmoreum, quod super eam Herodes Magnus Augusto Imperatori aedificaverat, metaphorae Ecclesiae super rupem Petri aedificandae occasionem dare potuerunt ⁸.

II — EXPOSITIO TEXTUS (Mt. 16, 13-20).

v. 13 - « *Venit autem Jesus in partes Caesareae Philippi* », prout iam supra explicatum est: « *et interrogabat discipulos suos, dicens* »: Iuxta Mc. (8, 27) haec quaestio posita est a Jesu ἐν τῇ ὁδῷ = *in via*, dum iter faceret cum discipulis, a loco solitario in quo oraverat (Lc. 9, 18), versus *Caesaream* (sive regionem, sive urbem). Quaerit Christus ab apostolis quamnam de se opinionem habeant *homines* (Mt. et Mc.), vel *turbae* (Lc.): id est, non de sententia Pharisaeorum, Scribarum, Sadducaeorum sollicitus est, sed quaerit potius quid *homines* seu populus, *turbae simplices* de Eo cogitent, et scire vult qualem fructum ex diuturna Eius praedicatione tandem collegerint. « *Quem dicunt homines esse Filium hominis?* »: « *Filius hominis* » idem est hîc ac « *ego* », ut apparet ex Mc. et Lc., qui eandem interrogationem sic exprimunt: « *Quem me dicunt esse turbae, seu homines?* ». Sed eo ipso quod se vocat *Filium hominis*, dum opiniones *hominum* de se exquirat, iam insinuat se quaerere aliquid diversum et altius, quod illam appellationem (« *Filius hominis* ») transcendat.

v. 14 - Apostoli diversas quae in populo circa Jesum vulgabantur opiniones referunt: quatuor iuxta Matthaeum, tres iuxta Mc. et Lc., qui collationem Jesu cum Jeremia, Matthaeo propriam, non habent. — « *Alii Joannem Baptistam* »; J. Baptista, ab Herode Antipa iam pridem decollatus, putabatur a nonnullis in Jesu revixisse (Mt. 14, 1 s.; Lc. 9, 7 s.): « *Alii autem Eliam* »: Mal 4, 5 dicitur Elias propheta mittendus ut praedicet ante adventum dñi Domini; quapropter vulgo credebatur Eliam praecessurum esse adventum Messiae; et cum tunc

⁸ Cfr. F. PRAT, *Jésus-Christ*, I, 428.

esset valde viva exspectatio messianica, potuerunt nonnulli putare Jesum esse illum praecursorem Messiae, nempe Eliam.

« *Alii vero Jeremiam* » (Mt.): Jeremias propheta magni habebatur a iudaeis tamquam populi defensor et intercessor apud Deum (2 Mac. 15, 14 s.); et opinio apud eos invaluerat ipsum, qui olim ruinae Templi et Urbis sanctae spectator adfuerat, et symbola veteris Oeconomiae (Tabernaculum, Arcam, altare) absconderat, esse redivivum sub initio instaurationis messianicae, et locum Arcae revelaturum (2 Mac. 2, 1-8). Ex hoc igitur potuerunt opinari nonnulli Jesum esse Jeremiam redivivum, quem etiam imitabatur in libertate qua vitia ducum populi corripiebat. « *Aut unum ex prophetis* », qui praeteritis saeculis in historia populi claruerant: Jesus, qui praedicatione sua et miraculis prophetas imitabatur, creditus est unus ex eis ad vitam reversus.

Ex istis variis responsis duo clare apparent: a) et exspectationem messianicam fuisse tunc temporis valde vivam in populo: et b) Jesum inter illustriores homines quibus iudaei gloriabantur, fuisse computatum. At, omnes istae opiniones, utut honorificae, quam longe a *plena* veritate distabant!

Ideo Jesus, qui interrogatione sua non adeo intendebat opiniones populi, sibi bene notas, cognoscere, quam propriam apostolorum confessionem provocare, iterum quaerit ab eis.

v. 15 - « *Vos autem quem me esse dicitis?* » — Ipsa oppositio (« homines, turbae »: « *vos vero* ») indicat exspectandum esse aliquid iudicium perfectius de Jesu ex parte apostolorum. — *Vos*, qui ab initio mecum estis, et testes fuistis vitae meae quotidianae, qui non tantum praedicationem meam ad populum, sed et privatas ad vos instructiones audistis, et tot signa vidistis: *quem me esse dicitis?*

v. 16 - CONFESSIO PETRI. — Omnes quidem fuerant interrogati, sed unus Petrus ante omnes respondet: « *Tu es Christus, Filius Dei vivi* ». Haec confessio habet tandem illam plenitudinem, quam Jesus postulabat, duplicem Eius dignitatem explicite complectens, a) messianitatem (ὁ Χριστός), et b) divinam Filiationem ((ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος). Intendit autem Petrus confiteri filiationem naturalem et propriam, non simpliciter adoptivam vel metaphoricam. Vult enim ipse aliquid amplius de Jesu praedicare, quam diversae illae opiniones populi mox commemoratae Ei concedebant. Joannes Baptista, Elias, Jeremias, et prophetae erant quidem filii Dei adoptivi. Si ergo nunc Jesus ad altius de Se sentiendum apostolos invitat, et Petrus, huic invitationi respondens, confitetur Eum « *Filium Dei vivi* », verba eius

non possunt coarctari ad filiationem adoptivam, sed debent de propria et naturali filiatione accipi. — Hoc etiam suadetur ab appositione « *vivi* » ad nomen « *Dei* », qua non tantum voluit signare distinctionem *Dei* veri a falsis, qui vitâ carent, sed efferre naturam illius filiationis divinae quam *Jesu* tribuebat: erat « *Filius Dei vivi* », id est, a *Patre vivente* generatus, ideoque *Filius* verus, naturalis. — Cui concordat *Jesus*, dum, laudans *Petrum*, non dicit, « *revelavit tibi Deus* », sed « *Pater meus* », ille nempe cuius filium se confessus est. — Praesertim vero sensus plenus confessionis *Petri* invicte demonstratur ex verbis *Jesu* ad eum (v. 17), dum declarat revelationem *Patris* uti fontem illius confessionis.

Hanc autem confessionem edidit *Petrus*, non aliorum apostolorum nomine, sed proprio: non aliorum fidem, sed propriam, sibi soli tunc a *Patre caelesti* communicatam, professus est. Ideo *Christus* eum solum praedicat « *beatum* », eique soli magnificas promissiones facit⁹.

v. 17 - *Jesus* *Petrum* laudat, eiusque confessionem plene approbat, dicens illi: « *Beatus es, Simon Bariona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in caelis est* ». — Haec laus, *macarismi* formam induens, sumenda est de beatitudine *Petri* spirituali, quae supponit eum esse obiectum specialis praedilectionis divinae, eique donum aliquod insigne ex peculiari *Dei* beneficio et gratia contigisse, donum scilicet perfectae fidei¹⁰. — Duplici nomine eum appellat ad maiorem solemnitatem: nomine proprio, *Simon* (forma graeca nominis hebr. *Simeon*), et patronimico, *Bariona*, (*bar* = filius, et *Jona*, quod aliqui explicant ut contractionem *Johan*an = *Johannis*¹¹, plerique vero melius habent ut nomen prophetae *Jonae*, quod, praeter vim nominis proprii personae, significat etiam « *columbam* »: ideo *Bariona* interpretandum est potius « *filius Jonae* », quam « *filius Joannis* »). Ratio beatitudinis *Petri* est eius fides perfecta: huius fidei origo per antithesim declaratur, dum excluditur origo humana seu naturalis (*non caro et sanguis*), et asseritur divina (*sed Pater meus*). Σὰρξ καὶ αἷμα in hac anti-

⁹ Observa differentiam in modo loquendi *Petri*, nunc et *Jo.* 6, 69 s.: « *...nos credidimus et cognovimus, quia Tu es Sanctus Dei* », ubi nomine omnium Apostolorum loquitur, et communem omnibus fidem profitetur. — Rationes maioris brevitas confessionis *Petri* apud *Mc.* et *Lc.*, vide supra, in Praenot. I.

¹⁰ Ob idem donum, *Maria*, mater *Jesu*, praedicatur *beata* ab *Elisabeth Spiritu Sancto* plena: « *beata quae credidisti...* » (*Lc.* I, 45).

¹¹ Cfr. *Jo.* 1, 42; 21, 15. 17, ubi habetur « *filius Joannis* »; sed lectio codd. graec. varia est (Ἰωάννου, et Ἰώνα).

thesi ad ὁ πατήρ μου, significat *hominem*¹², et quidem hominem solis sensibus vel etiam ratione naturali utentem, lumine autem divino carentem. Laudatur itaque Petrus quia in sua confessione carnem et sanguinem non audivit, non hominum opiniones secutus est, neque id solum quod sensus et humana ratio de Jesu docere poterant, cognovit et confessus est. *Caro et sanguis non revelavit tibi*», non alii homines te docuerunt, neque teipsum docuisti naturali lumine veritatem quam confessus es. — «*Sed Pater meus qui in caelis est*». Filiatio divina Christi non cadit sub sensus, neque humana ratio potest viribus naturalibus eam cognoscere, cum sit mysterium stricte dictum: pro iudaeo autem, unitatem Dei firmiter confitenti, existentia plurium Personarum in divinis specialem habebat difficultatem. Non ergo ab hominibus, ab humana prudentia et scientia (= *caro et sanguis*) didicit Petrus Deum habere Filium per omnia sibi aequalem, utpote sibi consubstantialem, et illum Filium esse Jesum; sed a Patre caelesti, qui solus potuit hoc ei revelare, nam «*nemo novit Filium, nisi Pater*» (Mt. 11, 27), vel «*nemo scit quis sit Filius nisi Pater*» (Lc. 10, 22): Patri autem, Domino caeli et terrae, qui mysteria sua abscondit a sapientibus et prudentibus, placuit ea revelare *parvulo suo, Petro*. — «*Pater meus, qui in caelis est*», est formula cara Matthaeo, qui crebro (vicies) eam in ore Jesu ponit; in praesenti autem occasione valde est opportuna, quia est approbatio et confirmatio confessionis Petri, ac si ei diceret: «*revera, Deus vivus, cuius Filium tu me confessus es, est Pater meus, ipseque in caelis est*».

v. 18 - PETRUS, *fundamentum Ecclesiae*. Post laudem Petro delatam (v. 17), facit ei Christus magnificas, quoad munus ab ipso in Ecclesia gerendum, promissiones, quas exprimit tribus adhibitis metaphoris, nimirum: a) fundamenti (v. 18), b) clavium (v. 19^a), et c) potestate ligandi atque solvendi (v. 19^b).

«*Et ego dico tibi...*» — Pulchra antithesis: pro eo quod tu dixisti mihi, et ego dico tibi: pro tua confessione qua me adeo honorasti, ego vicissim dico tibi, ego quoque proferre volo praeerogativas quibus te honorare decrevi: *ego*, qui iuxta tuam veram confessionem sum «*Christus, Filius Dei vivi*», cui a Patre meo «*data est omnis potestas in caelo et in terra*» (Mt. 28, 18), «*dico tibi quia* (δτι recitativ) *tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam*». Iterata repetitio pronominis personalis secundae pers. («*dico tibi, tu es P., tibi*

¹² Cfr. Gal. 1, 15-17 ubi eadem habetur oppositio. Paulus, accepta a Deo revelatione Filii Dei, non acquievit «*carni et sanguini*».

dabo; quodcumque *ligaveris... solveris...*»), indicat has promissiones fieri personaliter Petro, prout ab aliis apostolis distinguitur, non autem ei exclusive, quasi cum eius morte cessare deberent: fiunt enim Petro, non adeo intuitu personae, quam intuitu Ecclesiae, quae cum morte Petri non cessabit, sed exsistere perget usque ad finem mundi, quin fundamento cui innitatur carere possit, neque aliquo qui supremum eius regimen gerat. Haec ergo promissio ex ipsa natura rei fit Petro, eiusque in munere successoribus.

« Tu es *Petrus*, et super hanc *petram...* » — In sermone aramaico quo Jesus hoc dixit, bis repetitum est idem nomen *Kepha*, semel ut nomen proprium apostoli, et iterum ut nomen commune, = *saxum*, *rupes*, *petra*. Iam olim Jesus Simoni Bariona praedixerat mutationem nominis: « Tu vocaberis *Cephas* » (Jo. 1, 42), et idem nomen ei confirmaverat in electione apostolorum (Mt. 10, 2; Mc. 3, 16; Lc. 6, 14). Nunc rationem et sensum illius appellationis declarat. « Tu es qui nomen habes *saxum*, quia ad munus *saxi* fundamentalis Ecclesiae meae destinaris ». — Lusus verbalis inter nomen et rem servatur integer in aramaico (*kepha-kepha*), dum in gr. et lat. parumper obtunditur, (Petrus-petra: Πέτρος, πέτρα): *Kepha*, uti nomen viri, graece et latine expressum, assumpsit sponte terminationem masculinam, quamvis in utraque lingua hoc erat nomen novum, hucusque incognitum. Primus illud portavit Princeps apostolorum (cfr. LAGRANGE, in h. l.).

Nomen *Kepha*, promissum Simoni a Christo (Jo 1, 42), propheticum erat; praenuntiabat enim munus ei ab ipso Christo committendum, quod sic declarat: « et super hanc *petram* aedificabo Ecclesiam meam ». Ut lusus ille verbalis servetur, locutio « super hanc *petram* », debet referri ad illum, qui « a *petra* » nomen habet, id est, ad Petrum; secus tota venustas et vis locutionis periret. Non igitur diversum subiectum significatur per prius et alterum *kepha*, uti antiqui Protestantes voluerunt, dicentes Christum per *kepha*, altero loco positum, designare non Petrum, sed seipsum, qui est unicum fundamentum ecclesiae, praeter quod nemo potest aliud ponere (I Cor. 3, 11). — Haec expositio refutatione non indiget, nec digna est¹³. Ridiculum fuisset dare Simoni tan emphatice nomen *Petri* (*Kepha*), et statim loqui de alia *petra*, relicta priore. — Verba igitur Christi sunt certe de Petro intelligenda: et, vitatâ *petrae* repetitione, quae errori mox notato an-

¹³ Bene MÉDEBIELLE eam vocat: « Tentative désespérée, et qui jette un défi à l'évidence ». *loc. cit.*, col. 569.

sam dedit, sic legi possunt: « Tu es (Petrus, i. e.) *petra*, *super quam aedificabo Ecclesiam meam* ».

Ecclesia concipitur ad modum aedificii, tamquam « domus Dei » vel palatium¹⁴, cuius Christus est architectus, qui nunc de fundamento iaciendo cogitans, loquitur ad Petrum, quem ad hoc esse destinatum praedicit. Christus dicit « ecclesiam *meam* », quia est opus Eius, sicut Synagoga vel populus Israel dicebatur in V. T. « ecclesia Dei ». Novus populus quem Christus non ex iudaeis solis, sed ex gentibus omnibus congregabit, et in regnum Dei vocabit, est *Ecclesia Christi*. Habet igitur haec vox, ut fere semper tam in V. quam in N. T., sensum *socialem et religiosum* congregationis populi Dei, fidelium Christi, potiusquam sensum *materiale* aedificii¹⁵. Metaphora tamen aedificii a Christo adhibita apte et dilucide mentem suam exprimebat: Petrus erit pro Ecclesia id quod fundamentum est pro aedificio; sicut illud praebet huic firmitatem et unitatem, ita Petrus Ecclesiae. Id vero quod cuilibet societati dat firmitatem et constantiam, omniaque membra in unitate continet, est *auctoritas*. Itaque his verbis promittitur Petro summa auctoritas in Ecclesia Christi, et omnimoda potestas quoad omnia quae ad finem Ecclesiae supernaturalem efficaciter consequendum, necessaria sunt. Omnia etiam membra seu cives Ecclesiae, cuiuscumque sint dignitatis, Petro tamquam fundamento superstrui, eique inniti debent, ut stabilitatem et unitatem servent. — Hinc efficitur, primatum Petro nunc promissum, et postea (Jo. 21, 15-17) collatum, esse *iurisdictionis*, et non solum *honoris*. Unus ipse declaratur a Christo fundamentum totius aedificii, ac proinde et singularum eius partium; unus ipse constitutus est pastor totius gregis, tam agnorum quam ovium.

Iam in hac prima metaphora *fundamenti* omnes praeerogativae Petri (eiusque successorum), — potestas, inquam, gubernandi, infallibiliter docendi¹⁶ et sanctificandi, — implicite continentur, utpote fluentes ex fine ob quem Christus eum constituit Ecclesiae suae fundamentum. Sed ex aliis metaphoris subiunctis, — clavium, et ligandi atque solvendi, — illae praeerogativae clarius elucent.

Christus, Ecclesiam suam aedificaturus, censendus est egisse ut sapiens architectus quem ipse descripsit (Mt. 7, 24 s.; Lc. 6, 47 s.), qui, exstructâ domo sua supra petram, providit stabilitati eiusdem, ita ut

¹⁴ Cfr. 1 Tim. 3, 15; Eph. 2, 19-22; &.

¹⁵ Vocabulum ἐκκλησία occurrit in V. T. 96 locis (cfr. Concord LXX, HATCHERDPATH, s. v.), et reddit fere semper hebr. קהל (qahal): in N. T. 114 locis, ex quibus bis tantum in Evangeliiis, et quidem in solo Ev. Matthaei, 16, 18; 18, 17.

¹⁶ Cfr. TIB. GALLUS, *art. cit.*

imbrium et ventorum vi nullatenus concuteretur. Sic Christus de Ecclesia sua super petram (Petri) aedificata, asseveranter pronuntiat: « *Et portae inferi non praevallebunt adversus eam* ». His verbis non promittitur Petro immortalitas personalis, (ut dicit *HARNACK), quia hic non de Petri sed de Ecclesiae sorte sermo est¹⁷: unde si velit servari idea immortalitatis¹⁸, quae per se possibilis est, ea non de Petro sed de ecclesia praedicaretur.

Sed « portae inferi » (πόλαι ᾄδου), potiusquam potentiam *mortis*, significant hîc potentiam inferni et diaboli. — « Portae » sunt *symbolum potentiae*, virtutis, roboris, quia pars munitissima civitatis esse solebant; unde metonymice « portae » stant pro ipsa civitate munita, vel regno forti¹⁹. Ἄδης vero seu « infernus », respondens hebr. *š'e'ol*, designat quidem saepissime in V. T. locum communem omnium mortuorum; unde stat etiam pro « regno mortis » vel ipsa morte. — Attamen progressu temporis fit distinctio inter mortuos bonos et malos; locus bonorum vocatur *sinus Abraham*, malorum vero *hades* seu *infernus*²⁰. In litteratura iudaica²¹, et in N. T. *infernus* non est amplius locus mortuorum, sed idem ac « gehenna ignis » (Mt. 5, 22), « stagnum ignis » (Apoc. 20, 9-15), « ignis aeternus qui paratus est diabolo et angelis eius » (Mt. 25, 41): unde locutio composita « portae inferi » est idem ac « regnum seu civitas infernalis, et potentia diaboli ». Ita Ecclesiae, quae exhibetur ut civitas, societas, regnum Christi, opponitur alia civitas, nimirum infernalis, cuius rex est diabolus, qui Ecclesiam continuo oppugnabit, quin tamen possit unquam eam superare.

His verbis Christi dum praedicuntur machinationes diaboli adversus Ecclesiam, cui omni modo nocere conabitur, sive per externas persecutiones, sive per internas doctrinae et morum haereses, promittitur simul Ecclesiae victoria, nam hi conatus inferni irriti erunt quoad labefactandam eius soliditatem; et dum inservient purificationi ecclesiae, luculentius demonstrabunt inconcussam eius firmitatem ob promissionem Christi: « portae inferi non praevallebunt adversus eam ».

v. 19 - PETRUS, CLAVICULARIUS REGNI CAELORUM. — « *Et tibi dabo claves regni caelorum* ». Per « regnum caelorum » in hoc versu idem

¹⁷ Non enim legendum est σου sed ἀδης: cfr. supra, ubi de textu.

¹⁸ Ita P. SCHEPENS, *art. cit.*, pp. 273-75.

¹⁹ Cfr. Gen. 22, 17; 24, 60: « possidebit semen tuum portas inimicorum suorum », ubi LXX vertunt hebr. *šar* per τὰς πόλεις = *civitates*. Cfr. item Is. 14, 31.

²⁰ Cfr. parabolam divitis Epulonis et Lazari pauperis apud Lc. 16, 19-31, in qua haec distinctio loci bonorum et malorum clarissime fit.

²¹ Cfr. J. BONSIRVEN, *Judaïsme palestinien*, I, 330 ss.

significatur quod per «ecclesiam meam» in v. praecedenti, ut e contextu patet: vult enim hîc Christus clarius determinare potestatem Petri in ecclesiam, cuius est fundamentum.

Metaphora *clavium* obvia est, tum ex natura rei, tum ex usu biblico. — Et primo quidem a) ex natura rei et moribus inter homines ubique receptis: nam, cum dominus domûs vel civitatis tradit alicui claves, exprimit ei omnimodam fiduciam, et committit ei plenam administrationem thesaurorum domus, vel regimen civitatis. — b) Ex usu biblico autem illustratur haec metaphora praesertim ex Is 22, 22, ubi constitutio Eliacim, filii Helciae, in praepositum domûs David, sic exprimitur: «...dabo clavem domus David super humerum eius: et aperiet et non erit qui claudat; et claudet, et non erit qui aperiat...» — Hac eadem metaphora describitur Christus in Apoc. 3, 7, tamquam «qui habet clavem David; qui aperit et nemo claudit: claudit et nemo aperit»; et Apoc. 1, 18 dicitur Christus habere «claves mortis et inferni». Hic ultimus locus optime inservit ad sensum nostrae metaphorae determinandum: nam, Christum habere «claves mortis et inferni», idem est ac Eum plenam potestatem in mortem et infernum seu sepulchrum possidere; pro hac enim plenitudine potestatis, ipse, morte devicta, surrexit ad vitam, prout dicit: «fui mortuus, et ecce sum vivens in saecula saeculorum». (ibi). Claves ergo regni caelorum Petro a Christo datae vel promissae, designant plenam potestatem in regnum caelorum seu ecclesiam: non tantum ut, simplicis ianitoris more, aperiat vel claudat fores, id est, admittat vel excludat eos qui ingredi volunt, sed ut cives regni auctoritative dirigat et gubernet, negotia regni Christi tractet, de thesauris eius fideliter disponat. Summum ius quod Christus habet in Ecclesiam *suam* (v. 18), seu in regnum caelorum, — per regnum Davidis praefiguratum, — exprimitur illa metaphora «qui habet *clavem David*» (Apoc. 3, 7). Si nunc hanc clavem tradit Petro, etiam ius et potestatem per illam significatam in Petrum transfert: et Petrus constituitur vere *Vicarius Christi*, ut dum Ipse abest, Eius nomine et auctoritate Ecclesiam regat ²².

Claves aliquando significant potestatem docendi, sicut cum Christus scribis improperat: «Vae vobis..., qui tulistis *clavem scientiae*...» (Lc. 11, 52), vel cum Ipse *aperiebat* discipulis Scripturas (Lc. 24, 32). — Ad hanc potestatem docendi volunt quidam restringere sensum

²² Historiam huius tituli Petri et Romanorum Pontificum, eiusque fundamentum scripturisticum, praesertim in textu Mt. 16, 18 s., cfr. in 'Lateranum,' 18 (1952), M. MACCARRONE, *Vicarius Christi*, pp. 1-218.

clavium Petro promissarum Mt. 16, 19^a: at immerito, cum in hoc contextu non consideretur ecclesia *ut schola*, sed potius *ut domus*, civitas, regnum, et agatur de eius regimine in universum inspecto: in tali contextu *claves* significant potestatem generalem Petro datam, cuius pars utique est potestas docendi. — Petrus, claves Ecclesiae a Christo accipiens, habebit potestatem quae administratori domus, rectori civitatis, primo ministro regni competit; super omnia bona domini sui constituitur, ut de eis in commodum familiae sibi commissae disponat. Inter ea bona non ultimum locum habet veritas, doctrina revelata, quam tueri incolumem, docere infallibiliter debet. — Hoc sensu claves Petri, potestatem generalem exprimentes, clavem etiam scientiae, id est, potestatem docendi continent.

v. 19b - POTESTAS LIGANDI ATQUE SOLVENDI. « *Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis* ». Locutio « ligare et solvere », — (praeter eius usum in ritibus magicis incantatorum, de quibus hic non est cogitandum, ob abominationem iudaeroum erga magicas artes in lege Moysis stricte prohibitas) — invenitur frequens apud Rabbinos, et quidem nonnumquam in sensu imponendi alicui excommunicationem (ligare), vel eam ab eo tollendi (solvere); praesertim vero in sensu aliquid prohibendi, vel prohibitum declarandi (ligare), aliquid permitendi vel licitum declarandi (solvere), item in sensu « aliquid praecpto adstringendi (ligare), vel ab eo liberum declarandi (solvere) »²³.

Hic usus vulgaris et naturalis horum verborum inter Rabbinos ex S. Scriptura desumptus est (cfr. Num. 30, 1 ss.; Dan. 6, 8 ss.), et in N. T. idem usus fit (Mt. 18, 18; 23, 4; etc). Hac igitur metaphora « ligandi atque solvendi » magis declaratur praecedens metaphora « clavium », et dicitur quousque se extendat illa potestas administrandi Ecclesiam. Petrus poterit cives regni caelorum auctoritative gubernare, per praecepta et leges quae vim obligandi coram Deo habeant, sanctione proposita, et, si opus sit, executioni mandata. Amplitudo auctoritatis exprimitur formula generali, « *quodcumque ligaveris..., quodcumque solveris...* »; nulla ponitur restrictio neque negotiorum neque personarum, (neutrum « quodcumque » etiam personas comprehendit). De omnibus, et circa omnia, intra ambitum sui muneris spiritualis, poterit Petrus decernere, et disponere, et quidem tali auctoritate et effectum, ut quod ipse decreverit in terra, ratum habeatur et in caelo,

²³ Cfr. plura exempla huius locutionis apud Rabbinos, in *STRACK-BILLERBECK, I, 738-47.

id est, coram Deo. — En quali auctoritate irrefragabili munitur Petrus qua *Vicarius Christi*, ut Christus in caelo habeat tamquam a Se factum, quidquid Petrus in terra fecerit; ideoque nemo possit impune ei oboedientiam detrectare.

His verbis « ligare et solvere », directe quidem exprimi videtur potestas *legislativa*, et quae cum ea indissolubili nexu sociatur potestas *iudicialis*; at indirecte comprehenditur quoque potestas *docendi* seu magisterii, qua mentes hominum *ligantur* veritatibus fidei a Petro infallibiliter proponendis, et potestas ministerialis seu *sanctificandi* homines per Sacramenta, praesertim vero potestas « remittendi et retinendi » peccata (Jo. 20, 22 s.), qui termini cum notione « ligandi et solvendi » valde cohaerent.

CONCLUSIO. 1°) Christus ad Caesaream Philippi promittit Petro, triplici metaphora usus, verum *Primum iurisdictionis* in omnem Ecclesiam. a) Omnes partes aedificii, quaecumque et quantaecumque sint, Petro tamquam fundamento innituntur; b) Ipse solus Ecclesiae, seu regni caelorum in sua phasi terrestri, accipit claves, quae supremam domus Dei administrationem ei conferunt: c) Ipse potest omnia ligare et solvere, auctoritative decernere et agere quidquid menti Christi, naturae et fini Ecclesiae consentaneum iudicaverit, certus semper de divina assistentia, quae in promissione ratificationis caelestis suorum gestorum implicita continetur.

2°) Quod etiam Apostoli, (imo et Prophetae) dicantur *fundamentum* Ecclesiae (Eph. 2, 20), et illis quoque detur potestas quodcumque ligandi et solvendi cum rati habitatione caelesti (Mt. 18, 18), nihil detrahit vero Primatui Petri; sicut nec omnimoda potestas Petro concessa, quidquam detrahit dignitati Christi, unici veri fundamenti Ecclesiae (I Cor. 3, 11). Ecclesia est *societas hierarchica*, in qua datur ordo dignitatis a suo Fundatore statutus: a) Christus, b) Petrus, c) Apostoli, d) sacerdotes, e) denique, fideles communes, quodam sacerdotio spiritali insigniti (I Pe. 2, 4-10).

Potestas Petri (Mt. 16, 19b indicata) est *personalis*, Apostolorum potestas (Mt. 18, 18) est *collegialis*; quod Petrus potest *solus* facere, Apostoli *nomisi cum Petro* et dependenter ab eo facere possunt.

3°) In hoc textu Matthaei nihil dicitur explicite de duratione Ecclesiae; in praedictione tamen pugnae ab inferno adversus eam faciendae, innuitur potius eius longa duratio, quae ex aliis textibus certa fit, dum patet eam usque ad finem mundi, qui longinquus supponi-

tur, duraturam (Mt. 28, 18-20). Iamvero, si Christus in ipso actu conferendi Petro Primatum, annuntiat ei mortem (Jo. 21, 15-19), mens Eius non potest esse, ut hic Primatus adeo personaliter Petro pertineat, ut, eo moriente, deficiat; sed ut illum ad successores integre transmittat: Ecclesia enim, prout a Christo constituta est, nequit sine fundamento consistere, sine supremo rectore gubernari, et ad finem suum perduci.

4°) Iste textus Mt. 16, 16-19, tam quod attinet ad praerogativas Petri, Vicarii Christi, quam ad earum continuationem in suis successoribus, romanis Pontificibus, authentice explicatus est a Conc. Vaticano, sess IV (18 Julii 1870), cap. et can. I et 2; ibi dicitur Christum Petro *immediate et directe* promisisse et contulisse *Primatum verae propriaeque iurisdictionis*. (Cfr. Denz-Banw, nn. 1821-25).

v. 20 - Christus praecepit apostolis silentium de hoc: ne turbae intempestivo fervore ex divulgata ab apostolis Jesu messianitate concepto, in suis ideis nimis terrenis confirmarentur, volentes eum facere regem, et ita passio morsque Eius impediretur, de qua ab hoc momento (v. 21) magis sollicitus erat.

§ 2 — CHRISTUS IN MONTE TRANSFIGURATUR²⁴. (Mt. 17, 1-8; Mc. 9, 1-7; Lc. 9, 28-36; 2Pe. 1, 16-18).

Haec narratio cum duabus praecedentibus (confessione Petri, et praedictione Passionis Christi) habet relationem: nam etiam hic habetur proclamatio caelestis divinae Filiationis Jesu, et confirmatio passionis et mortis Christi per Moysen et Eliam cum Eo loquentes.

a) *Contextus* huius pericopae evangelicae est idem in triplici narratione Synoptica. Post confessionem Petri ad Caesaream Philippi, et commendationem silentii a Jesu apostolis factam circa suam messianitatem, « ut nemini dicerent 'ὅτι ἀπὸς ἐστὶν ὁ Χριστός' » (Mt. 16, 20; paral), habetur *prima praedictio Passionis*, mortis et Resurrectionis

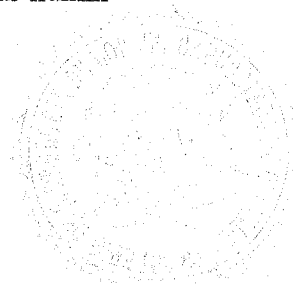
²⁴ *Bibliographia*. - DABROWSKI Eugenius, *La Transfiguration de Jésus* (opus polonice scriptum anno 1931), editio gallica, Romae, 1939: XIV-191 pp. (inter 'Scripta Pont. Inst. biblici', 85); VOSTÉ Jacobus, O. P., *De Transfiguratione Christi*, Romae, 1934: in 'Studia theol. bibl.', II, pp. 115-167; FONCK Leop., *Christus in monte transfiguratur*, in Verb. Dni 2 (1922), 72-79; BLINZLER Jos., *Die neutl. Berichte über die Verklärung Jesu*, in Ntl. Abhlg., XVII/4; Münster-i-W. 1937: XIX-170 pp.; HÖTLER Jos., *Die Verklärung Jesu*, Freib.-i.-Br. 1937, 235 pp.

Christi, cui opponitur Petrus, volens Eum avertere ab hoc consilio; sed aspere increpatur a Christo, « quia non sapit ea quae Dei sunt, sed ea quae hominum » (v. 23). — Sequitur instructio ad discipulos (Mt.) et ad turbas (Mc. et Lc.) de necessitate abnegandi seipsum et tollendi crucem ad sequendum Christum (Mt. 16, 24-26, et paral): nullo sacrificio parcendum est ad salvandam animam, sed quodcumque damnum rerum materialium et ipsius vitae naturalis subeundum, potiusquam damnum spirituale animae irreparabile. — Provocat Christus ad iudicium a Se, Filio hominis, faciendum, ut omnes efficaciter hortetur ad intrepidam Sui confessionem, suaeque doctrinae executionem: 'nemo, malignantium timore perterritus, erubescat *me, meosque sermones* (Mt. Lc.), sed « propter me et Evangelium » (Mc.) iacturam omnium libenter sustineat, certus de congrua mercede tunc recipienda' (Mt. 16, 27; paral). — In confirmationem sui adventus gloriosi in fine mundi ad iudicium extremum faciendum, annuntiat eis Jesus aliquam apparitionem Sui proximam *in maiestate*, cuius *quidam ex adstantibus* testes oculati erunt (Mt. 16, 28; paral). Ad quamnam manifestationem Sui gloriosam alludat Jesus his verbis, haud est facile determinare. Nonnulli recentiones (KNABENB., DURAND, PRAT, alii) eam vident in excidio Urbis et Templi ac populi iudaici, anno 70: alii, ut LAGRANGE (*St. Marc*, in h. l.) cogitat de aliqua manifestatione indeterminata relate ad Ecclesiam, quae est « regnum suum »: Patres vero communiter, quos multi omnium aetatum interpretes sequuntur (MALDON., CORN. A LAP., alii), putant hîc praenuntiari proximam Transfigurationem, in qua Filius hominis gloriam suae divinitatis tribus electis discipulis manifestavit. — Quod dicit LAGRANGE (loc. cit.) neminem hodie hanc explicationem amplius retinere, non est verum; nam eam tenent saltem CLADDER, H. J.²⁵, et SCHILDENBERGER JOH.²⁶. — Et haec quidem sententia, etsi difficultate non careat, bonum nexum statuit cum scena Transfigurationis immediate sequenti, quae esset impletio illius promissionis.

b) *Scopus* Transfigurationis fuit multiplex: Voluit Christus ostendere gloriam quae sibi, tamquam unigenito a Patre (Jo 1, 14) compete-
tebat, etiam in sua humana natura, et vel in suo corpore; item praemonstrare apostolis, et in ipsis toti Ecclesiae, futuram « gloriam quae revelabitur in nobis » (Rom 8, 18) in beata resurrectione, cum Christus « reformabit (gr. = μετασχηματίσει = *transfigurabit*) corpus humili-

²⁵ Cfr. *Theol. Rev.* 16 (1917) 213 s.

²⁶ In *Biblica* 24 (1943) 213-18.

tatis nostrae configuratum corporis claritati suae» (Philp. 3, 21), et simul praegustationem quandam nobis dare caelestis beatitudinis, post viam Crucis obtinendae. — Praesertim vero ordinabatur ad praemunien- dos discipulos contra scandalum Crucis, uti bene dicit S. LEO Magnus: «in transfiguratione illud quidem principaliter agebatur, ut de cordi- bus discipulorum crucis scandalum tolleretur, nec conturbaret eorum fidem voluntariae humilitas passionis, quibus revelata esset absconditae excellentia dignitatis»²⁷. — Intendebat quoque Deus per Transfigu- rationem divinitatem Jesu solemniter proclamare, Eumque ut Magi- strum a Se approbatum hominibus exhibere: «*Ipsium audite*».

c) *Locus* Transfigurationis fuit *mons* (Lc.), *mons excelsus* (Mt. et Mc.), *mons sanctus* (2 Pe. 1, 18); sed nullibi iste mons suo nomine de- signatur. Opinio autem a saec. IV constans dicit esse *Thabor*²⁸: quae opinio aestimatur adeo certa in ecclesia graeca, ut festum Tranfigu- rationis ex nomine montis *Thabor* vocetur Θαβώριον.. — Recenter quidem invecta est opinio de monte *Hermon*, quae magnum inter modernos auctores favorem invenit, eo quod Hermon sit *mons* vere *excelsus*, (ultra 2000 mt.), et Caesareae Philippi vicinior sit quam Tha- bor. — At haec sententia, praeter eius modernitatem (= defectum traditionis), non leves offendit difficultates ordinis practici, quae ab ea tenenda dissuadent: dum opinio de Thabor, quae veneranda anti- quitate gloriatur, omnibus indicationibus textus bene respondet, nec ullum validum argumentum contra eam affertur²⁹. Igitur retinemus *Thabor* uti montem Transfigurationis. Hodie appellatur *Djebel-et-Tor*, et exurgit in magna planitie Esdrelon versus Orientem eiusdem, se- gregatus a quolibet alio monte: eius elevatio 500 mtr. super plani- tiem (300 iuxta LAGRANGE, *St. Marc*, 233), 562 mtr. super M. Medi- terr., et 770 super lacum Genesareth³⁰, sufficiens est ad iustificandam appositionem Mt. et Mc. ὑψηλόν = *excelsum*.

d) *Tempus*. «Dies sex» (Mt. et Mc.), vel «fere dies octo» (Lc.) post scenam Caesareae Philippi, quae, uti suo loco diximus, aliquot menses post Pascha (II vel III) locum habuit, ante quam Jesus, com- plecto fere ministerio galilaico, in Jerusalem ad festum Tabernaculo-

²⁷ Sermo 51, 3; PL 54, 310.

²⁸ S. CYRILLUS HIEROSOL. (ca. a. 347), *Catech. XII*, 16 (MG 33, 744); S. HIERO- NYM., Ep. 46, 13, 3; et Ep. 108, 13, 6 (ML 22, 491. 889). ANONYM. PLACENTINUS, saec. VI, et ARCULFUS, saec. VII: deinceps sententia de Thabor communis evasit.

²⁹ Cfr. I. SMIT, *De daemoniis*, pp. 480-94 (Romae 1913).

³⁰ Has mensuras dat L. FONCK, cfr. *art. cit.*: alii paulo aliter.

rum (Jo. 7, 2. 10 ss.) ascenderet, quod celebrabatur a die 15° mensis *Tisri* (Sept-Octob) ad 22^m eiusdem m. — Utrum Transfiguratio facta fuerit *interdiu* an *nocte*, disputatur. — S. JO. CHRYSOST, EUTHYM., et pauci ex modernis, v. gr. LAGRANGE (St. Luc, 273. 275) dicunt evenisse *die*, quia sic intelligitur melius quod dicitur *de nube lucida eos obumbrante*. — Communis tamen sententia censet evenisse *nocte*, ut totus contextus innuere videtur: somnus apostolorum, sicut nocte Gethsemani; ascensus Christi in montem ad orandum, ut solebat noctibus, praesertim vero quod Lucas, narrata transfiguratione, pergit; «...*in sequenti die*, descendantibus illis de monte... » (Lc. 9, 37): quod indicat eos noctem praecedentem in monte transegisse, et in ea transfigurationem contigisse³¹.

EXPOSITIO TEXTUS.

Sequimur Matthaei narrationem, indicantes ea quae sunt propria Marci et Lucae.

- JESUS VENIT IN MONTEM TRANSFIGURATIONIS. « *Et post dies sex...* » (Mt. et Mc.), vel ut Lucas dicit « *...fere dies octo* », formulâ aproximativâ usus, sicut solet³². Isti dies computandi sunt, sive a scena Caesareae Philippi, sive ut accuratius dicit Lucas (9, 28), ab instructione Jesu quae illam scenam secuta est, cum promissione manifestationis suae gloriosae quibusdam ex adstantibus: « transactis post hos sermones (Vulg. « verba »), μετὰ τοὺς λόγους τούτους, fere diebus octo... ». — Hoc spatio temporis commode potuit Jesus conficere distantiam inter Caesaream et Thabor, (= 60 Kmt.), sive venerit recta versus Meridiem, sive gyrum fecerit, pergens a Caesarea versus Occidentem, et per littus maris descendens usque ad Carmelum, planitiem Esdrelon percurrerit, donec ad radices montis Thabor perveniret.

Relictis ibi novem apostolis, « *assumit* »³³ tres ex illis, videlicet « *Petrum et Jacobum et Joannem fratrem eius* », eosdem nempe qui fuerant testes resuscitationis filiae Jairi (Mt. 9, 18-26; et parall), et qui testes orationis et agoniae Christi in Gethsemani futuri erant. — Omnes tres Evangelistae nominant primo Petrum, ordo vero filiorum Zebedaei alius et alius est: Mt. et Mc. ponunt « *Jacobum et Joannem* », »

³¹ « Nobis vix dubium est, secundum totum contextum, quominus transfiguratio *tarda vespera vel nocte* contigerit ». Ita J. VOSTRÉ, *op. cit.*, p. 131.

³² Cfr. Lc. 1, 56; 3, 23; 9, 14; 8, 42; et saepe in Act.

³³ Mt. et Mc. tempus praesens (παράλαμβάνει, ἀναφέρει), proprium narrationis vividae, habent.

dum Lucas (textu graeco) ponit Joannem ante Jacobum, sicut etiam 8, 51 et Act. 1, 13³⁴: « *et ducit illos in montem excelsum seorsum* »; Mc. addit « *solos* », illos tres solos duxit *seorsum*, in locum separatum, solitarium et quietum, qui in vertice montis plano erat. — Iste mons innominatus, qui a Mt. et Mc. ponitur sine artic., sed dicitur « *excelsus* », et a Lc. ornatur artic. (τὸ ὄρος), nullo adiectivo apposito, est, uti cum sententia traditionali diximus, mons *Thabor*.

Lucas, 'Evangelista orationis', notat scopum proximum ascensionis Jesu in montem, fuisse « *ut oraret* » (9, 28), et dum oraret, contigit transfiguratio. Etiam sancti inter orandum saepe quadam corporis et praesertim vultus claritate illuminantur, et quasi transfigurantur. Apte proinde Transfiguratio Christi cum oratione coniungitur, licet id quod contigit in Christo multo sublimius et diversi ordinis fuerit, quam quod sancti experiuntur.

2 - TRANSFIGURATIO. — « *Et transfiguratus est ante eos* » (v. 2): verbum gr. μεταμορφώθη est ad litteram *transformatus est*; dum lat *transfiguratus est* supponeret stricte loquendo verbum μετασχηματίσθη: nam μορφή exprimit proprie *formam* rei, substantiam: σχῆμα vero *figuram externam*, oculis visibilem. — At, non est quaerenda in evangelistis praecisio metaphysica in usu tecnico terminorum. In Christo quidem mutatio fuit solum externa, quoad figuram vultus et habitum corporis; et ideo phenomenum illud fuit proprie *transfiguratio* (versio lat.): sed quia illa mutatio externa procedebat ab intra, causata a *forma interna*, id est, a divinitate, quae effectus gloriae, ob oeconomiam Incarnationis habitualiter cohibitos, humanitati Christi ad momentum concedere voluit, ideo haud incongrue verbo μεταμορφοῦσθαι exprimitur. — S. Lucas vitat verbum hoc, forsitan ne lectoribus suis ethnicis male sonaret, et metamorphoses mythologicas in mentem revocaret: et dicit simpliciter « *et facta est... species vultus eius altera* » (9, 29), id est, aspectus vultus eius transformatus est. Quomodo id evenerit, dicit Matthaeus: « *Et resplenduit facies eius sicut Sol...* »³⁵. Iste splendor et claritas procedebat a divinitate Jesu, quae se exterius manifestare vo-

³⁴ Lucas frequenter Joannem cum Petro coniungit, tam in Ev. quam in Act., adeo ut *binarius* « Petrus et Joannes » characteristicus Lucae dici possit: cfr. praeter locos citatos, Lc. 22, 8; Act. 3, 1. 3. 4. 11; 4, 13. 19; 8, 14.

³⁵ Eodem modo apparuit Joanni Filius hominis, Christus glorificatus, in visione introductoria Apoc. 1, 16: « *et facies eius sicut Sol lucet...* »; et eadem imagine depingitur gloria sanctorum in caelo apud Dan. 12, 3 et in Mt. 13, 43: « *Tunc iusti fulgebunt sicut Sol in regno Patris eorum* ».

luit apostolis ad roborandam eorum fidem, et ad praemuniendum illos contra scandalum Crucis. — Nec tantum vultus Jesu, sed tota eius persona miro fulgore circumdata apparuit, nam « *et vestimenta eius facta sunt alba sicut nix* ». Albedo nivis, praesertim radiis Solis illuminatae, proverbialis est: etiam vestimentum angeli Resurrectionis (Mt. 28, 3) erat *album sicut nix*. — Sed iuxta textum graecum Mt. 17, 2 albedo vestimentorum Christi transfigurati maior adhuc erat: erat enim $\omega\varsigma \tau\omicron \varphi\omega\varsigma = \textit{sicut lux}$. Ista est lectio critice certa et retinenda, tum ob auctoritatem testium, tum ob concinnitatem idearum; ita enim *Soli*, fonti lucis, respondet *lux*. Facies Jesu, splendens sicut Sol, lucem suam in eius quoque vestimenta transfudit³⁶. — Marcus non commemorat explicite claritatem vultus Jesu, sed tantum eius vestimentorum, quae dicit facta fuisse « *splendentia, candida nimis* », (et eodem modo Lucas; « *vestitus eius, albus, refulgens* »): videtur illa albedo, miro splendori coniuncta, apostolorum oculos specialiter perculisse, et Marcus, ex praedicatione Petri vividam huius scenae descriptionem desumens, utitur populari exemplo *fullonis*, qui omni arte pannis, linteis, etc maximam albedinem praebere conatur; at illa vestimentorum Christi albedo superabat omnem gradum albedinis ab arte vel industria humana inventae; erant enim « *candida nimis, qualia fullo non potest super terram candida facere* » (Mc. 9, 2): ideo non erat albedo mere naturalis.

3 - APPARITIO MOYSIS ET ELIAE. — In hac parte narrationis sequendus est maxime Lucas, qui (9, 30 s.) plenius refert factum. Duo enim priores Synoptici dicunt tantum apparuisse Moysem et Eliam (Mt.), vel « *Eliam cum Moyse* » (Mc.), et locutos fuisse cum Jesu; de obiecto autem colloquii nihil referunt, dum Lucas declarat et formam qua apparuerunt, « *in maiestate* » ἐν δόξῃ, et obiectum colloquii, « *dicebant excessum eius quem completurus erat in Jerusalem* ». Hi duo viri, — ut eos vocat Lucas, — repraesentabant, alius (Moyses) Legem, alius (Elias) Prophetas, id est, totam oeconomiam veterem, quae Christum annuntiabat, fundatorem novae oeconomiae gratiae, cuius « *passiones et posteriores glorias* » Moysei et Prophetis Spiritus Sanctus, qui est « *Spiritus Christi* » revelaverat, et scribere fecerat (I Pe. 1, 10-12). — Moyses apparuit in corpore aliquo assumpto, sicut cum angeli apparent; Elias autem in proprio, cum quo olim in locum ignotum sine morte raptus fuerat (4 Re 2, 1 ss.). — Loquebantur cum Jesu de *excessu* eius,

³⁶ Lectio $\omega\varsigma \chi\lambda\omega\nu = \textit{sicut nix}$, videtur conformatio posterior ad Mt. 28, 3: quoad determinationem « *sicut nix* », in Mc. 9, 2 (Vulgata), est additio, cui nihil in gr. respondet.

gr. τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, de exodo eius ex hoc mundo, seu de morte³⁷. «...*excessum quem completurus erat* (gr. ἣν ἤμελλεν πληροῦν) in Jerusalem»: quem oportebat, vel necesse erat ut compleret Jesus..., quia Deus sic decreverat, prout in Lege et Prophetis scriptum erat (Lc. 24, 44). — Moyses igitur et Elias loquentes de morte Christi in eius transfiguratione gloriosa, confirmant praedictionem passionis et mortis eius paulo antea factam apostolis, ut scandalum crucis ab eorum cordibus tollatur. Si enim duo illi viri, summa aestimatione inter iudaeos habiti, de morte Christi eiusque necessitate testantur, neque ullam vident oppositionem cum eius gloria, imo eam exhibent ut viam ad veram gloriam³⁸; quis adhuc scandalizabitur? Forsitan obiectum colloquii eorum cum Jesu ponitur hîc a Luca per anticipationem, secus non fuisset auditum ab apostolis, qui gravati somno tunc dormiebant, ut solus Lucas adnotat v. 32: «*Petrus vero et qui cum eo erant, gravati erant somno*».

Res videntur hoc ordine contigisse: tres apostoli, advesperascente iam die, difficilem montis ascensum cum Jesu peragunt. Dum Jesus orat, ipsi ex itinere lassi, somno opprimuntur: inter orandum Jesus transfiguratur, et apparent Moyses et Elias; apostoli dormientes non viderunt initium transfigurationis, neque primam Moysis et Eliae apparitionem. Tandem evigilantes, viderunt spectaculum mirabile, et audierunt tum colloquium eorum cum Jesu, tum vocem Patris de caelo. Duo illi viri, reddito Jesu testimonio, ad discessum parabantur; quod animadvertens Petrus, dixit: «*Bonum est nos hic esse...*» et reliqua de tribus tabernaculis parandis. — Tunc facta est nubes lucida, in qua Moyses et Elias advecti disparuerunt; et de nube egressa est vox Dei Patris Jesum, Filium suum dilectum proclamantis. Apostoli, hac caelesti manifestatione ad terram prostrati, post paululum, a Jesu tacti et vocati, surgunt, et eum solum, ad statum habituales reversum, vident. — Transacta nocte, die sequenti (τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ Lc. 9, 37) descendunt ad alios apostolos qui in planitie remanserant. In descensu imponit Jesus tribus illis privilegiatis silentium de visis et auditis, donec resurrexisset a mortuis.

Haec anticipatio Lucae v. 32, admittitur ab omnibus qui intelligunt participium (hapax S. Script.) διαγρηγορήσαντες (v. 32) sensu «*evigilandi a somno*». Alii, retinentes sensum nativum verbi, qui est «*vigilare, vigil esse, non dormire*», putant apostolos, somnum superantes, vigilasse, noctem vigiles transegisse, et totum decursum actionis

³⁷ Cfr. ἔξοδος, sensu *mortis* in 2 Pe. 1, 15, ubi Vulg. vertit «*obitum*»: item Sap. 3, 2 «*exitum*».

³⁸ Cfr. Luc. 24, 25-27. 46.

vidisse: ita, *PLUMMER, CRAMPON, KNABENB, etc. — Contextus tamen evangelicus videtur postulare sensum « evigilandi a somno », sicut intellexerunt verss *Vulg.*, *Pesch.* et *Syrosinaitica*.

Excitati igitur apostoli a somno, *viderunt gloriam eius*, τὴν δόξαν αὐτοῦ, *maiestatem* (*Vulg.*) seu claritatem Jesu, id est, Jesum glorificatum illo splendore vultus et vestimentorum antea descripto: « *et duos viros* » τοὺς δύο ἄνδρας, Moysen et Eliam, « *qui erant cum eo* », etiam ipsos glorificatos, id est, magna luce circumdatos; apparuerant enim ἐν δόξῃ = in maiestate seu gloria. — Tunc audierunt eos colloquentes cum Jesu *de excessu suo* complendo in Jerusalem, sicut v. 31 dictum est.

Cum autem, colloquio finito, in eo esset « *ut discederent a Jesu* » (Lc. 9, 33), et Petrus sive ex gestu sive ex verbis eorum hoc notasset, volens eos detinere, dixit ad Jesum... — Momentum interventus Petri accurate a Luca indicatum est, dum alii duo evangelistae qui omiserunt et somnum apostolorum et obiectum colloquii Moysis et Eliae cum Jesu, posuerunt illum immediate post primam visionem eorum.

Verba autem Petri apud omnes tres Evangelistas constant a) invocatione, b) affirmatione et c) oblatione servitii. *Invocatio* est apud singulos varia: « Domine, κύριε » (Mt.); « Rabbi, ῥαββί » (Mc.); « Praeceptor, ἐπιστάτα » (Lc. — *Affirmatio* apud omnes iisdem verbis exprimitur: « *Bonum est nos hic esse* », cum hoc sensu: « iucundum nobis est hîc manere »: aestimabat se beatum, et volebat illam felicitatem stabili modo possidere, vel saltem ut ea diu protraheretur optabat. — *Oblatio*: ut commodae mansioni eorum provideret, offert suum personale servitium (Mt. gr. « *faciam* » ποιήσω), sed quasi permissionem Jesu petens, praemittit, « *si vis* » (Mt.); vel quia scit socios suos eodem sensu abundare, eorum nomine loquens, dicit: « *faciamus* » (Mc. et Lc.), volumus statim praeparare « *tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, et Eliae unum* »: de se non curant, dummodo illi consentiant ibi diu manere ³⁹.

Cum postea Petrus in praedicatione scenam narrabat, addere solebat ad sui confusionem se hoc dixisse in insipientia, ob ignorantiam qua tunc laborabat mysterii Crucis; ideo Marcus, et ex illo Lucas, addunt, « *nesciens quid diceret* ». — At Marcus, quasi volens eum excusare, explicat haec Petri et aliorum spontanea et ingenua verba, dicens: « *erant enim timore exterriti* », timore scilicet religioso ex visione illa gloriae, et simul intima et vehementi laetitia perfusi.

4 - VOX PATRIS CAELESTIS. — Petri ingenua propositio non habuit responsum ex parte Jesu, ad quem facta erat. Sed « *adhuc eo loquente* »

³⁹ « Unum » *ter* repetitum, est hebraismus, pro « unum, alterum et tertium ».

aliud subintrat momentum visionis, videlicet apparitio *nubis*, seu, cum *nubes* in theophaniis Vet. Test. sit symbolum praesentiae Dei ⁴⁰, *apparitio ipsius Dei*. «*Ecce nubes lucida obumbravit eos*»; solus Mt. notat *luciditatem* nubis, et talis erat quia Deus, qui lux est, (I Jo. 1, 5. 7), gloriam suam suiue Filii per illam nubem manifestabat. — Et quamvis *lucida* esset, *obumbravit* eos, seu cooperuit et involvit. — Quinam designantur illo pronomine αὐτούς? Lucas distinguit duos effectus illius nubis; obumbrationem, et comprehensionem: primus potest de omnibus praesentibus, non exclusis apostolis, intelligi; alter solos Jesum, Moysen et Eliam afficit. Tres apostoli fulgore umbroso nubis attacti sunt, sed intra nubem soli tres alii sunt recepti, et sic subducti fuerunt ab aspectu apostolorum. Ita audierunt vocem egredientem de nube, extra quam ipsi erant. Videntes autem apostoli *intrasse* illos in nubem, et eâ obvolvi, timuerunt, id est, ob praesentiam divinae maiestatis religioso timore correpti sunt. «*Et ecce vox de nube, dicens*»: — Haec vox in 2 Pe. 1, 17. 18 dicitur «*delapsa*» vel pronuntiata «*a* (ὑπό) *magnifica gloria*», id est, a Deo, qui ita designatur, utpote magnifice gloriosus. — «*Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite*». Haec est forma plenior vocis caelestis, a Mt. tradita; a qua leviter differunt alii testes, sic: Mc. et Lc. (gr.) omittunt incisum medium, «*in quo mihi bene complacui*»: (habetur tamen hoc incisum in 2 Pe 1, 17 et in triplici narratione evangelica baptismi Jesu): praeterea, dum Mt. Mc. 2 Pe habent «*Filius meus dilectus*» (Mc. «*carissimus*») = ὁ ἀγαπητός, Lc. eum designat per *electus* = ὁ ἐκλεγμένος qui est titulus aequivalens 'Messias' ⁴¹. Omnes tandem testes (praeter 2 Pe) claudunt verba caelestia commendatione solemni: «*Ipsum audite*». — Deus reddit Jesu testimonium, sicut in baptismo olim fecerat, a) de eius filiatione divina proprie dicta, nam ὁ υἱὸς ὁ ἀγαπητός est idem ac «*filius unicus*» vel unigenitus et naturalis, ideoque dilectus: b) de eius messianitate, in nomine «*Electus*» indicata (Lc.): c) de eius auctoritate docendi: Jesus declaratur *magister* ab omnibus audiendus, id est, ei est credendum et obediendum ⁴².

⁴⁰ Cfr. Ex. 16, 10; 19, 9. 16; 24, 15 s.; 33, 9; 40, 35; 1 Re. 8, 10; &.

⁴¹ Hic est titulus Messiae in *Lib. Henoch*: cfr. praesertim «*Lib. parabolarum*».

⁴² Commendatio Patris, «*ipsum audite*», est quidem generalis, totum ambitum magisterii Jesu complectens; sed in hoc contextu respicit speciali modo doctrinam Jesu de sua passione et morte, quae scandalo erat apostolis, ac si dicat: «*ipsum audite, etiam cum docet vos de Cruce a Se toleranda, et a vobis quoque ferenda: ne repugnetis ei, sed credite et obedite*».

v. 6 - « *Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, et timuerunt valde* »: res est valde naturalis; fragilitas humana coram manifestatione supernaturali, timore et reverentia corripitur, et stare non valens, in terram cadit prostrata. — Omnes tres evangelistae notant semel singuli in hac scena timorem apostolorum, sed diverso momento, plus minusve apte, illum assignant: videlicet, Marcus ad visionem Christi transfigurati inter Moysen et Eliam, ut excuset verba Petri; Lucas ad ingressum Christi, Moyses et Eliae in nubem; Matthaeus, aptius ceteris ut videtur, ad auditam vocem Patris de nube loquentis, quae signat culmen supernae manifestationis.

v. 7 - « *Et accessit Jesus, et tetigit eos...* » — Apostoli facie ad terram prostrata diu iacuissent, nisi Jesus, transfiguratione finita, ad eos accessisset, et tangens eos, a timore relevasset, dicens: « *surgite, et nolite timere* ».

Lucas dicit (v. 36): « *dum fieret vox, inventus est Jesus solus...* » — Hanc celeritatem finis scenae totius etiam Marcus indicat speciali adverbio, quod nullibi praeterea occurrit in N. T., ἐξαίρῳα = *statim* (cfr. Lev. 21, 4). — Vox Patris est culmen totius scenae, et finem ipsi imponit. Moyses et Elias, nubem ingressi, disparuerant, ut clarum esset vocem caelestem de solo Jesu loqui.

v. 8 - Igitur apostoli a Jesu relevati, « *circumspicientes* » (Mc.), et « *levantes oculos suos* » (Mt.) versus locum aëris ubi fuerat visio, quasi volentes eam adhuc contemplari, « *neminem viderunt, nisi solum Jesum* ». Aliis duobus abeuntibus, solus Jesus ibi cum eis remanserat, et quidem non iam transfiguratus, sed in statu suo habituali, communi.

v. 9 - Cum die sequenti (Lc.) descenderent de monte, praecepit eis Jesus servare secretum de visis, usque post suam resurrectionem a mortuis (Mt. et Mc.), ne audientes nunc eius gloriam, scandalum postea paterentur, cum viderent ignominiam passionis. — Impletionem huius mandati asserunt, tunc Marcus « *et verbum continuerunt apud se* » (9, 9), tum Lucas, qui, mandato omisso, silentium observatum ab eis dicit; « *et ipsi tacuerunt, et nemini dixerunt quidquam ex his quae viderant* » (9, 36). — Hoc silentium videtur fuisse absolutum, nec tantum extraneos, sed etiam alios apostolos respexisse, ne ex privilegio tribus illis concesso invidiam conciperent.

Quaestio de Elia, adventum Messiae praecessuro, quae in ipso descensu montis proposita est Jesu ab apostolis, iuxta Mt. et Mc., omititur a Luca, quia cum ageretur de opinione ad iudaeos potius atti-

nente, eius lectorum ethnicochristianorum minus intererat. Ea igitur omissa, transit statim Lucas ad factum sequens, nempe, curationem pueri lunatici, tribus Synopticis communem.

§ 3 — PARABOLA DE FILIO PRODIGO. (Lc. 15, 11-32).

Omnes, adversariis non exclusis, conveniunt in laudanda pulchritudine et suavitate hujus parabolae, et facile esset integram colligere anthologiam laudibus efformatam, quibus Patres Ecclesiae, interpretes catholici omnis temporis, et viri extra Ecclesiae castra militantes hanc parabolam exornarunt. Sufficiat verba protestantis *GROTII transcribere: « Inter omnes Christi parabolas, haec sane eximia est, plena affectuum, et pulcherrimis picta coloribus ».

Caput 15^m Lucae divinae misericordiae celebrandae dicatur. Cyclo trium parabolarum exponitur *quid Deus, quid homo* in conversione peccatoris praesent. In duabus prioribus, de ove perditā, et de drachma amissa et inventa (15, 1-10), vivide depingitur Dei sollicitudo in quaerendo errantem, et Ejus ineffabile gaudium de ipso invento. In tertia, de filio prodigo, praeter hanc Dei bonitatem, illustratur quoque hominis cooperatio; gradus quibus in abyssum miseriae moralis descendit, et etiam gradus quibus ad plenam conversionem pervenit. (Habetur nempe *psychologia conversionis*).

DIVISIO. — Parabola haec duas partes bene distinctas habet: 1^a, filius junior (vv. 12-24); 2^a, filius senior (vv. 25-32).

Filius junior consideratur a) e domo paterna discedens (vv. 12 sq); b) in terra longinqua misere vivens (vv. 14-16); c) ad patrem revertens (vv. 17-24).

Pars prior: Filius iunior. — « Homo quidam habuit duos filios »: Pater erat dives, qui etiam servos habebat (v. 22); duo filii soli erant, indolis valde diversae; *senior*, quamvis laboriosus, et domesticis negotiis fideliter attendens et assidue domi degens, ad iram tamen facilis, invidiae haud expers, gravis et dominantis ingenii fuisse videtur. *Junior*, ardentiori caractere praeditus, libertatis amator, et vitae delectationes anhelans apparet.

(v. 12) « Pater, da mihi portionem substantiae... » Utens jure suo, filius junior petivit a patre partem quae ei pro rata hereditatis contingebat. Cum filio primogenito duplex pars cederet ex lege Deut.

21, 17, filio juniori tertia pars remanebat. Pater, acquiescens petitioni, dedit illi partem suam.

a) *Discessus a domo paterna.* (v. 13) «...peregre profectus est in regionem longinquam...» — Omnibus brevi dispositis, domum paternam deseruit, abiens peregre, id est, procul ab aspectu et memoria patris et propinquorum, quo liberius proposita sua gaudendi exsequeretur. — «*Regionem longinquam*» ubi fames evenit, multi intelligunt Aegyptum, cujus ubertas vel caritas a benefica Nili inundatione pendet. Alii cogitant de regione transmarina (Italia?, Roma?, ut fortasse Lc. 19, 12: ita *HOLTZMANN). — Ibi dilapidavit bona sua, vivendo *luxuriose* = gr. ἀσώτως, quod non de sola libidine dicitur, sed et de aliis intemperantiis; v. gr. commessionibus et potationibus atque ludis cum aliis qui ei, amicorum more, adhaerebant; donec ita omnes facultates suas insane prodegit.

b) *Vita misera filii prodigi* (vv. 14-16). Tandem omnia consummata sunt, et amici qui bonis suis frui erant, nunc non comparent; et insuper fames valida supervenit in regione illa; undique igitur miseria, quae eum coëgit ad providendum vitae suae per laborem. Locavit ergo operam suam domino cuidam, qui misit eum ad pascendum porcos: post multas industrias et petitiones aliud dignius officium non invenit; «et abiens *adhaesit* = ἐκολληθήη», vult forsitam innuere instantiam et repetitionem precum quibus ab illo domino postulavit ut eum in suum servitium admitteret. In quantam abjectionem devenit juvenis ille nobilis et dives, *Judaeus*, cui abominatio erant animalia immunda!. Porcorum custodes, etiam apud aegyptios, in infimo gradu societatis computabantur, et eis tamquam de animalium custoditorum immunditia participantibus interdictus erat ingressus in Tempia. Sed neque cum hoc officio magni dedecoris famem suam poterat satiare; dominus enim suus durus negabat ei quod porcis dabat; per alium quippe servum projiciebat porcis *siliquas*⁴³; et saltem de illis cupiebat implere ventrem suum, at ei non dabantur; quapropter aliquas surripere porcis, antequam ipsi eas devorarent, nitabatur, sed non poterat tantas, quae ad famem caninam pellendam sufficerent.

c) *Ejus conversio* (vv. 17-19). Abyssus miseriae profundissimae in quam deciderat, eum in se reverti fecit, hoc est, serio cogitare ade-

⁴³ *Siliqua* = gr. κεράτιον, est fructus *Ceratoniae* ad modum corniculi (it. carruba, hisp. = algarroba).

git, et secum meditans in illam miseriam propriâ culpâ incurrisse, ad resipiscentiam commotus est. Revocat in memoriâ vitam tranquillam et beatam domus paternae, ubi ipsis mercenariis abunde providetur, dum ipse, filius, in terra aliena, fame languescit. En *prodroma* conversionis; flagellis Dei afflicto, peccator a suo torpore excitatur, miserum statum proprium agnoscit, se humiliat, quin tamen animo dejiciatur, desiderium ardens concipit egrediendi ab illo statu, et tandem omnibus difficultatibus posthabitis, in generosam erumpit determinationem revertendi ad vitam pristinam, quam opere exsequitur.

« *Surgam, et ibo ad patrem meum* »: vox fortitudinis et fiducia; victoriam de semetipso continens, et spem firmam se a patre non abjiciendum, sed benigne suscipiendum esse. Quam bene cognoscebat cor patris sui!: sed quo melius novit bonitatem patris, eo clarius videt propriam ingratitude, et se reputat indignum qui vocetur filius et juribus filii gaudeat: quapropter beatissimum se reputabit, si inter servos et famulos tam benigni domini suscipiatur. Praeparat igitur confessionem suam, coram patre faciendam: « *Pater, peccavi in caelum et coram te* »; id est, contra Deum⁴⁴, et contra te; « jam non sum dignus vocari filius tuus; fac me (= tracta me) sicut unum de mercenariis tuis ». Hac confessione non adeo intendebat patrem flectere ad misericordiam, — ad quam eum pronissimum esse sciebat, — quam potius pandere poenam cordis sui, et exprimere magnitudinem sui doloris, ob afflictionem qua affecerat patrem suum carissimum. Omnia haec sunt signa contritionis perfectae.

d) (vv. 20-24): *Pater filium suum amantissime suscipit*. Ex quo filius a domo recesserat, parvipendens patris curas et amorem, maestitiae velum cooperiebat cor patris; sed culpam filii imminuebat ejus amor, eam tribuens levitati animi et aetatis inexperientiae; numquam desperavit filium ad meliora consilia aliquando conversum, domum paternam iterum petiturum: hac spe fretus, et quasi praesentens adventum filii, quotidie e solario domus vel ex alio loco edito, attentis oculis, vias unde filius regredi poterat, perlustrabat; sicut olim mater

⁴⁴ Judaei circa tempus Christi, ob reverentiam nominis Dei, vitabant illud pronuntiare, et saepe ejus loco nomen *caeli* usurpabant: hujus moris exemplum insigne est liber I Machab., in quo fere semper haec substitutio habetur; cfr. v. gr. 1 Mch. 3, 18 sq; Mt. 21, 25; et paral.: « Baptismus Joannis unde erat, e caelo, an ex hominibus? ». Ubi, cum *caelum* non comparetur terrae, (locus loco), sed hominibus, patet non locum, sed, qui in eo inhabitat, *Deum* designare. Cfr. formulam antiquam « contra *Dominum* et contra te », Num. 21, 7.

Tobiae (Tob. 10,7; 11,5 sq). «Cum adhuc longe esset, vidit eum pater suus», et prae misericordia commota sunt omnia viscera ejus; nec exspectavit ut filius perveniret quo ille erat, sed accurrit (gr. δραμών) veniens ei obviam, et cecidit super collum ejus, magno amore pluries et protracte eum exosculans (gr. κατεφιλησεν). Quam superat bonitas Dei (nam Deum hic pater repraesentat), paenitentiam peccatoris!, (hunc enim filius ille significat). Hic *dolet* de culpa admissa, sed Deus usque ad intima viscera, id est, *tenerissimo affectu commovetur*; peccator *venit* lento gradu, quasi gravi pondere oppressus, sed Deus *currit* versus eum. Proverbium est: «Pro uno pollice quem homo percurrit ut appropinquet Deo, Deus *leucam* facit, ut in occursum hominis veniat».

v. 21 - Prodigus facit suam confessionem ad expiandum peccatum suum, cujus enormitatem, nunc amore patris probato, clarius percipit et amare deflet: sed non absolvit totum quod dicere cogitaverat; ultima verba «fac me sicut unum de mercenariis tuis», prudenter omittit, nam cum tot recipiebat paterni amoris signa, quibus abunde patebat se ut filium desideratissimum suscipi, intempestivum fuisset petere tractari ut mercenarius, et fere offensivum tantae bonitati patris ⁴⁵.

v. 22 - Pater, gaudio recuperati filii absorptus, oblivioni tradit omnia praeterita, et audita brevi sed dolorosa filii confessione, non eum objurgat, neque impropere suam ingratitude, nec verbum quidem facit de sua vita anteacta, sed statim jussa dat, ut reditus filii sui laetissime celebretur. Pretiosissima veste, στολήν τήν πρώτην (qualem nobiles viri in diebus faustis induere solebant) (cfr. Mc. 12, 38; 16, 5), induatur; annulo digitus ejus ornetur, sicut personae conspicuae convenit; dentur calceamenta pedibus ejus, quod personae liberae indicium est; (servi nudis pedibus incedere solebant). Habetur igitur *rehabilitatio plena*, imo elevatio ad condicionem pristinâ honoratiorem, saltem quoad externas amoris significationes, quibus a patre coram universis famulis et servis domus honoratur. Magnum motivum laetandi et festum faciendi accidit domui illi cum reditu filii, qui ut mortuus et perditus plangebatur, et en vivit et inventus est! Occidatur itaque vitulus saginatus, qui pro primo sollemni festo familiae servabatur, vocentur musici, et psallant et cantent; instruantur choreae, et omnes

⁴⁵ Codd. S.B.D. habent quidem illa verba etiam in hoc loco, sed silentium omnium aliorum, et versionum satis est ad illa omittenda; contextus quoque omissioni favet.

gaudio exsultent, « quia *hic filius meus* mortuus erat et revixit, perierat et inventus est ». Expressiones multiplicat optimus pater, gaudii redundantiam cohibere non valens. Ita Deus gaudet vehementer de peccatoris conversione.

PARS ALTERA: *Filius maior* (vv. 25-32). Haec idea 'vehementis gaudii Dei de peccatoris conversione', quae est *doctrina moralis parabolae*, ut efficacius vividiusque proponatur, inducitur filius maior, qui se iustum praedicans, iustorum personam agit: et querelis suis, licet iniustis, veritatem illam parabolae magis illustrat. Ipse, qui patris mandata numquam praeterivit, nondum accepit tales amoris demonstrationes; dum ille pessimus peccator — ut ille dicit — tot amoris signis et gaudii manifestationibus suscipitur, Quia nempe 'maius gaudium fit in caelo de uno peccatore paenitentiam agente, quam de nonaginta novem iustis, qui non indigent paenitentia' (Lc. 15, 7-10). Est exaltatio misericordiae divinae!

Reliqua sunt secundaria, et pertinent ad artem parabolae, ideoque haud nimis sunt premenda. Applicationes minutae omnium adiutorum vitandae sunt, quia, posito genere parabolico, carerent fundamento. —

DE SIGNIFICATIONE DUORUM FRATRUM multae feruntur sententiae, quarum tres praecipuas tantum commemoramus.

a) TERTULLIANUS, 'De pudicitia', cc. 7-10⁴⁶, et schola Tübingeris dicunt per filium seniore significari populum iudaicum, per filium autem minorem populum gentium. — At videtur obstare, quod duo fratres, cum sint *eiusdem stirpis*, non apte assumerentur ad designandum singuli diversum populum: si autem hoc concedatur, symbolismus deberet inverti; ita ut senior repraesentaret populum gentium, qui antiquior est: iunior indicaret populum iudaicum, qui tempore relative recenti segregatus est e gentibus.

b) Alii, v. gr. MALDONATUS, BUZY⁴⁷, autumant filium iuniorrem indigitare publicanos, seniore pharisaeos. Cui sententiae haec opponimus: aa) pharisaeis non conveniunt ea quae pater dicit v. 31, « tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt »: bb) Jesus cum pharisaeis severius agere solebat, maxime hoc jam tempore quo parabolam istam proposuit, cum nempe jam satis superque constabat ipsos

⁴⁶ MIGNE, PL 2, 1043-1053; in *CSEL*, Tertulliani Opera, edita a G. HARTEL-G. WISSOWA, I, pp. 230-240 (Viennae, 1890).

⁴⁷ Rev. bibl., nouv. ser. 14 (1917), 188-92.

voluntarie claudere luci aditum, et obstinatos esse in malo: cc) haec pagina incomparabilis, ut recte observat P. LAGRANGE, multum amitteret efficacitatis, si vellet converti in quamdam polemicam, qua Jesus se purgaret ab accusatione pharisaeorum, « quia hic peccatores recipit, et manducat cum illis » (Lc. 15, 2). Hic quoque finis obtinetur quidem, sed indirecte: quasi consecrarium doctrinae praecipuae de misericordia divina, quae *directe* intenditur in parabola.

c) Alii, quibus assentimur, ponunt *junioem* filium peccatores, *senioem* repraesentare *justos*: haec autem est doctrina quae vult commendari; talis est benignitas Dei erga peccatores paenitentes, taleque gaudium quod experitur eorum reditu, ut justis vix possint modum agendi divinum intellegere, et vix valeant cohibere aemulationem de peccatore, et Deo ipsi querelas audeant fiducialiter exponere, quod dum totus in peccatore demulcendo et fovendo est, ipsos quasi derelinquat aut posthabeat.

Haec ponuntur in parabola *per hyperbolem*, ad extollendam Dei erga peccatores misericordiam, cujus magnitudinem nemo cognoscere potest, ideoque nullus debet de ea obmurmurare, neque praesumere ut ipsi fines imponat. Dum igitur *directe* in hac parabola celebratur immensa Dei misericordia, *indirecte* vindicantur quoque jura ejusdem misericordiae, et libertas Dei in ejus manifestationibus a nullo homine coarctanda.

Doctrina moralis-theologica jam habetur integra in prima parte (vv. 11-24), de filio juniore; at non ideo pars altera (vv. 25-32) de filio seniore, dicenda est otiosa, tum quia maiorem pulchritudinem confert parabola, tum quia ad eius ideam magis evolvendam et ampliori luce perfundendam concurrat modo supradicto ⁴⁸

Cfr. JULIUS MORTARI, « Parabola de filio prodigo », in Vb Dni, 5 (1925), pp. 289-94; 321-29. Item, « Epistola XXI (alias 140^a) S. HIERONYMI ad Damasum, de duobus filiis »: in ea instituit commentarium super parabolam de filio prodigo; Lc. 15, 11-32. (Cfr. MIGNE, P. L. 22, 379-94).

N. B. - Reliqua hujus tertii anni enumerata habes supra.

⁴⁸ D. BUZY, *art. cit.* (RB, 1917, 191 sq.) dicit partem alteram 'de filio seniore' esse praecipuam, et in ea haberi doctrinam quam Christus hac parabola docere intendit, iustificare scilicet suum modum agendi erga pharisaeos, in filio seniore repraesentatos. Pars prior 'de filio juniore' est simplex praeparatio, ad provocandam nempe reactionem filii senioris. (Cfr. argumentum fusius expositum ab eodem auctore in *Les paraboles*, in *Verb. salutis*, VI, Paris 1932), pp. 168-204. — Cfr. quoque I. CANTINAT, *Les paraboles de la misericorde* (Lc. 15, 1-32); *Nouv. Rev. Theol.* 77 (1955), 246-64.

SECTIO VII

A DOMINICA PALMARUM AD RESURRECTIONEM CHRISTI
(Mt. 21, 1-27, 66; Mc. 11, 1-15, 47; Lc. 19, 28-23, 56; Jo. 12, 12-19, 42).

N. B. - Ex his quae pertinent ad hanc sectionem, quaeque supra suo loco recensita sunt, explicabimus a) ingressum Iesu triumphalem in Ierusalem; b) sermonem eschatologicum; c) institutionem Eucharistiae; d) sermonem Iesu post Cenam, secundum Ioannem; e) Passionem Christi iuxta quattuor Evangelistas, cuius primum, 'actum', nempe 'Orationem Iesu in horto Gethsemani,' a tribus Synopticis narratam, accuratius exponemus.

§ 1^a — INGRESSUS TRIUMPHALIS JESU IN JERUSALEM. (Mt. 21, 1-17; Mc. 11, 1-11; Lc. 19, 29-46; Jo. 12, 12-19).

I - *Adiuncta facti*: Quartus Evangelista accuratius ceteris indicat a) et tempus, b) et scenarium totius facti, et c) eiusdem rationem proximam.

A) *Tempus*: Fuit postridie unctionis Iesu in Bethania, a Maria, sorore Lazari, in domo Simonis leprosi (Mt. Mc.), peractae. — Haec autem unctio facta dicitur (Jo. 12, 1) « ante sex dies Paschae » (= sex diebus ante Pascha), quae illo anno incidit in feriam VI: cena ergo Bethanica et unctio Iesu fuit *Sabbato* Pascham praecedente. Absoluta vero narratione cenae Bethanicae, pergit Joannes: « *In crastinum* autem turba... acceperunt ramos palmarum... » et subiungit descriptionem triumphi Iesu; qui proinde fuit die prima hebdomadae, id est *die Dominica*. Nec illa dies carebat speciali significatione: in illa enim, (decima die mensis Nisan), ex praescriptione Exodi 12, 3 separabatur agnus paschalis, qui die decimaquarta ad vesperam comedendus erat.

Nota. - Ex Mt. 26, 1 ss., et Mc. 14, 1ss videri posset cenam Bethanicam habitam fuisse *biduo* ante Pascha (feria III vel IV). Sed ex Luca, qui, cum aliam unctionem Iesu a muliere peccatrice (capite 7, 36-50) narraverit, nihil de hac altera unctione Bethaniae dicit, sed memorato consilio Synedrii perdendi Iesum, statim de Iuda suum servitium in hoc negotio Synedristis offerente loquitur, potest explicari ratio ob

quam Mt. et Mc. cenam Bethaniae inter haec duo facta, ab ipsis quoque narrata, praecise inseruerint, nexum potius idealem quam chronologicum sequentes. Sensus unctionis (= praevenire sepulturam Christi), et murmuratio Judae, qui forsitan illa occasione maturavit consilium perendi Christum, satis explicant insertionem cenae Bethaniae in hoc contextu. — Joannes autem Synopticos, ut saepe alias, apte complens et illustrans, ordinem chronologicum tenuit, et insuper nomen mulieris ungentis, a Synopticis reticatum, posuit, nempe *Mariam*, sororem Marthae et Lazari.

B) *Locus*: In Synopticis perhibetur Iesus ex *Iericho* veniens, et in suo ascensu ad Jerusalem transiens quidem per Bethaniam sed in ea non subsistens¹. Joannes autem, qui de *Iericho* non loquitur, (quamvis illam non excludat), exhibet Jesum in Bethania, castello Mariae et Marthae, pridie ingressus triumphalis in Urbem sanctam.

C) Ratio proxima triumphalis receptionis populi Christo exhibitae, fuit stupendum miraculum resurrectionis Lazari, ut dicit Joannes (12, 18): « Propterea et obviam venit ei turba, quia audierant Eum fecisse hoc signum ».

2 - EXPOSITIO TEXTUS. — A) *Praeparatio triumphi*. — Jesus, relictâ Bethania, petit Jerosolymam per viam montis Oliveti, in cuius ascensu orientali erat *Bethphage*, (quae interpretatur « domus ficorum immaturorum », 'grossorum'); et cum parum ab hoc vico distarent, stetit, misitque illuc duos ex discipulis suis (qui non nominantur), ut afferrent ad Eum pullum asinae, cuius opera erat Ei ad tempus necessaria.

In hoc mandato discipulis dato, ostendit Christus et praescientiam rerum, et dominium voluntatis hominum. Scit enim discipulos inventuros pullum alligatum ad portam domus, sed foris, in via; scit in illo neminem adhuc sedisse; item praedicat dominum asini, (vel alios eius vices agentes, [Mc. Lc.]), rationem facti a discipulis petiturum, sed *Domini* voluntate ei significata, petitionem concessurum. Ille homo cognoscebat Jesum, vel de Eo loqui audierat; ei enim objicienti: « Quid facitis solventes pullum? », satis fuit respondere: « Quia *Dominus* operam eius desiderat » (Lc. 19, 31), « et continuo illum dimittet (*iterum*,

¹ Matthaeus Bethaniam ne nominat quidem: Marcus vero et Lucas eam nominant post *Bethphage*, licet in itinere a *Iericho* ad Jerusalem prius esset Bethania, deinde *Bethphage*: sed huius loci minus noti situm per alium notiozem determinare volentes, ponunt Bethaniam et montem Oliveti; media fere via inter unam et alterum est *Bethphage*.

gr.) huc » (Mc. 11, 3) id est, post usum, statim reducet vel remittet eum huc.

Matthaeus, praeter *pullum asinae* (πῶλον) de quo ceteri Evangelistae loquuntur (Jo. 12, 14 vocat *asellum*, ὄναριον), ponit etiam *asinam*, tam in mandato Jesu quam in eius adimptione, et in citatione ex Zach 9, 9: « invenietis asinam alligatam et pullum cum ea » (Mt. 21, 2. 5. 7). — Valde naturale est ut res evenerit eo modo quo narrat Matthaeus: et a) duo haec animalia, asinam et eius pullum simul fuisse, et b) utrumque animal ad Jesum adductum fuisse: pullum quidem, quia super eum Christus sedere volebat, (et ideo de eo solo ceteri evangelistae mentionem faciunt), asinam vero, ut pullus, qui secus venire renuisset, sponte sequeretur. Ceterum Matthaeus libenter pullo sociavit asinam, quia praeter veritatem rei, in prophetia Zach 9, 9, (quam solum Matthaeus inter Synopticos citat), duo animalia poni videntur: quamvis revera de eodem agatur animali, quod ex lege parallelismi *bis diversis vocibus* exprimitur.

B) *Adimpletio prophetiae*. Inter mandatum Christi de adducendis ad Se asina et pullo et eius executionem per discipulos, inserit Matthaeus more suo connexionem huius facti cum prophetiis, dicens: « Hoc autem (*totum*) factum est ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam... » (21, 4): quamvis dicat « per prophetam » in singulari, citat tamen textum conflatum ex duobus prophetis; *Isaia* nempe, cuius sunt prima verba, « Dicite filiae Sion » (Is 62, 11), et *Zacharia*, de quo praesertim cogitat in citatione. Locum Zachariae (9, 9) non integre citat, sed illud ex eo seligit quod ad scopum suum facit; ita ut appareat mansuetudo et modestia regis Messiae in ipso suo triumpho. Ideo, omissis aliis Eius attributis a Propheta positus, unum servat « mansuetus », (ex LXX, qui hebr 'oni [= *pauper*] reddiderunt per πραῦς). — Quoad animalia autem in citatione evangelica nominata, (asinam et pullum filium subiugalis), notare oportet tam in textu hebr quam in LXX Zachariae *unum tantum animal* poni, bis parallele expressum: nempe, hebr sic: « ...sedens super asinum (*hamor*); et (= *id est*) super pullum filium asinarum »; in LXX autem sic: « ...sedens super subiugale... »; sed quia « subiugale », gr. ὑποζύγιον, dicebatur quodlibet animal cui ad labores *iugum* imponebatur (v. gr. bos, equus, mulus, etc.), determinat illud, addens: et (= *id est*) super pullum iuvenem (ἐπὶ πῶλον νέον). Sed translator graecus Matthaei pro ὑποζύγιον = *subiugale*, in primo loco, posuit ὄνον, quae vox (sicut etiam ὑποζύγιον) ambigua est, valet enim pro masc. et fem.; et Vulgata intellexit fem.

« asinam », cui addidit, « et super pullum filium subiugalis ». — Itaque duplicatio animalium in citatione evangelica prophetiae non habetur nisi in *Vulgata*, quae proinde corrigenda est. Quod si quaeratur ratio huius versionis ὄνος per « asinam », videtur ponenda in ipso facto, nempe quod reapse in Bethphage erat et asina et pullus eius, quos Jesus ad Se adduci iussit, et super quos Apostoli vestimenta posuerunt, quamvis super unum asinum Jesus sederit: et ex facto vero transiit « asina » in *Vulgatam* tum Prophetiae, tum in eius citationem a Matthaeo factam.

S. Joannes, qui eandem prophetiam brevius citat, dicit Apostolos tunc de hoc non cogitasse, sed post Christi glorificationem, a Spiritu illuminatos, nexum facti cum prophetiis perspexisse (12, 20).

Omnia evenerunt prout Jesus discipulis missis dixerat. Itaque adducto pullo ad Jesum, straverunt eum discipuli, palliis eorum ipsi superpositis, et Iesum desuper sedere fecerunt: ita *Vulgata* Mt. 21, 7 bene ad sensum: nam cum ipse loquatur de duobus animalibus, textus graecus aequivocationi ansam praebet: postquam enim dixit, « et adduxerunt asinam et pullum, et imposuerunt *super eos* (ἐπ' αὐτῶν) vestimenta sua », pergit gr. καὶ ἐπεκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν, quod vertendum est: « et sedit *super ea* », scilicet *vestimenta* non asinam et pullum. Non enim putandum est, ut aliqui exponere solent, Jesum nunc super asinam nunc super pullum alternatim equitasse, sed super pullum, vestimentis discipulorum stratum, ut habent alii evangelistae, « et sedit super eum » (Mc. 11, 7; Jo. 12, 14; et cfr. Lc. 19, 35).

C) *Incipit triumphus*. — Ex hoc momento et loco ² incipit triumphalis processio versus Jerusalem. In initio praeter discipulos erant in comitatu alii multi: tum illi qui pridie venerant Bethaniam videre Lazarum a Jesu suscitatum (Jo. 12, 9), tum peregrini qui sive ex Galilaea sive aliunde illâ viâ ad Pascha in Jerusalem veniebant (Jo. 11, 55): quibus deinde adiuncti sunt alii, vel peregrini qui in monte Oliveti illis diebus magni concursus tentoria ponebant, vel incolae Jerusalem qui in occursum Jesu egressi sunt (Jo. 12, 12. 13. 18). — Omnis ista multitudo quae partim praecipit partim sequebatur (Mc. 11, 9), tenens in medio Jesum apostolis circumdatum, laetitiam gestiens, intendebat honores regis deferre Messiae, sicut et eius gestus ostendunt,

² Lucas (19, 37) ponit initium acclamationum turbae « cum appropinquaret iam ad descensum montis Oliveti », id est, cum comitatus post superatum verticem Oliveti descendere incepit ex parte quae prospicit Civitatem. — Acclamationes non defuerunt absque dubio iam ab initio, sed Lucas signat illud momentum, quo ita crescebant et ferventiores fiebant, ut indignationem pharisaeorum excitaverint.

(nempe, sternere viam vestimentis et ramis, [cfr. 2 Re 9, 13], itemque ramos palmarum manibus agitare [Jo. 12, 13]), et eius verba denuntiant: «Hosanna filio David...» Ista vox *hosanna*, paene obliterato sensu originali, (= salva nos, vel salva, quaeso), erat vox acclamationis, sicut «gloria»!, «vita»!. — Vocantes Jesum «filium David», agnoscunt Eum *Messiam*, et laetantes de suo adventu salutant Eum verbis Ps. 117, 25 s: «O Domine, salvum fac, o Domine da prosperitatem!: Benedictus qui venit in nomine Domini», et sibi gratulantur de proxima instauratione regni davidici, sicut Lucas («Benedictus qui venit rex...»), et Joannes («*Rex Israel*»), et praesertim Marcus dicunt: «Benedictum quod venit *regnum patris nostri David...*» — Haec spes, quam pius Israelita in oratione quotidiana *Shemone' Esreh* (bened. 14^a) exprimebat, tandem impleri videbatur.

D) *Invidia pharisaeorum*. Hic ponit Lucas explosionem livoris pharisaeorum, qui in turba illa plaudente permixti erant: et apte quidem id facit Lucas; iste enim livor est testis duritiae et obcaecationis eorum, quae magnum dolorem Christo causabat, et planctum eius (a solo Luca commemoratum) provocavit. Illi ergo pharisaei, audientes populi acclamationes, magnam displicentiam ostendunt, et a Jesu petunt ut increpet discipulos suos, et turbis silentium imponat: at Jesus illis querelis ab invidia inspiratis respondet: «Si hi tacuerint, lapides clamabunt», quo proverbio condemnat eorum caecitatem, qua ignorant consilium Dei, qui hunc triumphum Uncto suo tan vere decrevit, ut si homines ei deficerent, natura ipsa suppleret.

E) *Planctus Jesu super Jerusalem*. (Lc. 19, 41-44). Cum comitatus triumphalis ex Bethphage, ubi inceperat, in verticem montis Oliveti pervenit, apparuit Jerusalem cum ingenti mole Templi; et in descensu montis versus vallem Cedron, in loco ubi hodie est ecclesia «*Dominus flevit*», constitit modicum Jesus, et contemplatus cum tristitia civitatem, «*flevit super illam*», et elegiâ vere patheticâ denunciavit mala quae erant ei eventura in iustam poenam suae caecitatis et obdurationis, atque neglectus visitationis Dei, qui per Christum pacem ei offerebat: «Si cognovisses... quae ad pacem tibi...; non cognovisti tempus visitationis tuae». Praedicitur a) obsidio civitatis ab exercitu hostili, triplici verbo descripta, ad indicandam eius gravitatem (v. 43), b) alisio incolarum ad terram vel ad petram³, c) eversio totalis civitatis: «non relinquent in te lapidem super lapidem» (v. 44).

³ Sic enim vertendum est verbum gr. ἐδαφιοῦσιν σε καὶ τὰ τέκνα σου, = *allident te et filios tuos*: melius quam Vulg., «ad terram prosternent te et filios tuos...».

Post hanc moram, quae clare ostendit sensus cordis Jesu in illo triumpho, processit pompa usque ad civitatem, quae — ut dicit Matthaeus — « universa commota est », videns factum insolitum: incolae Urbis interrogabant eos qui adveniebant, « Quis est hic », quem tanto honore extollitis: et turbae, praesertim peregrini galilaei, de illustri eorum cive gloriantes, respondebant: « Hic est Jesus, propheta, a Nazareth Galilaeae » (Mt. 21, 10 s.).

F) *In Templo*. Ista manifestatio messianica, quia talis erat, debebat terminari in Templo, quod erat domus Dei, et sacrum palatium regis Messiae. Ideo, omnes tres Synoptici dicunt Jesum in Templum venisse, illudque, sive ipsa die (ut ex Mt. et Lc. videri posset), sive die sequenti (ut ex Marco accuratius hoc definiente, concluditur), a profanatoribus purificasse⁴.

Triumphus illius diei habuit suum culmen in Templo (uti narrat solus Mt. 21, 12-16), cum plura miracula quae tunc patravit Jesus, caecos et claudos sanans, fervorem iam magnum populi adhuc auxerunt. — Acclamationes renovabantur, et pueri eas repetebant, dicentes: « Hosanna filio David ». — Sed sicut in via fecerant Pharisei, ita nunc in Templo « Principes sacerdotum et Scribae », irritati voce puerorum, gaudio et sincerae exultationi populi participantium, dicunt Jesu cum indignatione: « Audis quid isti dicunt? ». Sed, sicut Lucas (19, 40) inducebat Jesum respondentem querelis invidorum quodam proverbio; ita Matthaeus (21, 16), more suo, inducit Jesum proferentem *Scripturam* in hoc facto impletam, et quasi ad scholam eos mittens, dicit: « Numquam legistis, quia ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem? » (citatur psalmum 8, 3).

Itaque Jesus, nedum increpet discipulos suos, aut pueris Eum acclamantibus silentium imponat, prout invidi adversarii postulabant, eos potius approbat, clare significans hanc esse Dei voluntatem, ut Ipse agnoscat Messias, et hanc confessionem cedere in Dei laudem et gloriam.

G) *Explicatio huius facti in oeconomia revelationis messianicae*. — Jesus, qui revelationem suae dignitatis messianicae et divinae ita in praedi-

⁴ Jesus noluit turbare laetitiam illius diei violenta eiectione profanatorum, sed illam diei sequenti reservavit. Marcus clare hic facta et tempora distinguit: et dicit Jesum die triumpho omnia quidem in Templo tamquam eius dominum *circumspexisse*; sed, « cum iam vespera esset hora », in Bethaniam cum discipulis abiisse; die vero sequenti Templum purgasse.

catione sua temperaverat, ut dum clara eius argumenta dictis et factis praebat, semper vitaverit fervorem intempestivum populi, ideis circa hoc nimis terrenis imbuti: nunc, appropinquante Passione, quam iterum ac tertio iam praedixerat, voluit suae messianitatis claram ostensionem dare, ut nemo posset ignorantiam praetendere: ideo et selegit occasionem magni concursus populi, undique ad Pascha in Jerusalem convenientis. Ex quo apparet consilium Jesu definitum in hoc facto fuisse *Messiam se declarare*. Ideo non tantum permisit et approbavit acclamationes turbarum, reiectis insinuationibus malignis pharisaeorum et sacerdotum, sed et Ipse praeparavit, et fere provocavit triumphalem illam manifestationem. — Quae tamen, quantumvis solemnitas fuerit, modestiae et humilitatis limites non excessit; eo enim habitu et ritu voluit Christus hunc triumphum agere, quo a Propheta Zacharia praedictum fuerat (Zach. 9, 9): non equo insidens, et regni principibus ac militibus stipatus, sed asino vectus, et a populo simplici ac pueris rex acclamatus. Ita Jesus, dum se regem Messiam in V. T. promissum declarabat, ipso ritu humili naturam sui regni spiritualem innuebat, et regnum suum ex hoc mundo non esse significabat ⁵.

§ 2° — DE CHRISTI SERMONE ESCHATOLOGICO ⁶. (Mt. 24, 1-51; Mc. 13, 1-37; Lc. 21, 5-36; cfr. 17, 20-37).

Praenotanda. — Pertinet hic sermo ad genus *propheticum*, et in nonnullis (vv. 6. 7. 21. 22. 29, Mt.) ad genus quoque *apocalypticum*: unde nomen « apocalypsis Synoptica », quo solet appellari. In IV Evangelio non habetur, forsitan quia Joannes iam scripserat Apocalypsim, in qua

⁵ Cfr. H. LIESE, *Dominica Palmarum*, in *V. Dni* 12 (1932), 65-69. — STANLEY D. M., *Études Matthéennes. L'entrée messianique à Jérusalem*, *Sc E* 6 (1954) 93-106.

⁶ *Bibliographia*. — Praeter Comment in Evangelia, (S. THOMAE in *Ev. Mt.*, MALDONADO, CALMET, LAGRANGE, KNABENB, DURAND, DAUSCH, etc.) cfr. a) LAGRANGE, *L'avènement du Fils de l'homme*, in *Rev. bibl.*, 1906, pp. 382-411; b) FR. SEGARRA, *Algunas observaciones sobre los principales textos escatológicos de nuestro Señor: de Mt. 24 agit in Greg. 18. 19. 21 (i. e. annis 1937. 1938. 1940), pluribus articulis*. c) AD. CELLINI, *Saggio storico-critico di esegesi biblica sulla interpretazione del sermone escatologico in Mt. 24, Mc. 13, Lc. 21*; Firenze, 1906. d) L. DE GRANDMAISON, in *Jésus-Christ*, II, 280-312; 457-63 e) A. VACCARI, *Il discorso escatologico nei Vangeli*, *Sc. catt.*, 1940, 3 ss. - f) FR. SPADAFORA, *Gesù e la fine di Gerusalemme*, (Mt. 24), Rovigo, 1951, pp. 137. - g) A. ZEOLI, *Il discorso escatologico di Gesù*, (Mt. 24), in 'Humanitas', (Brescia), 1952, pp. 101-12; 226-32. - h) M. BRUNEC, *Soc. Sales.*, novem articulis explicavit sermonem eschatologicum in *V Dni*, 30 (1952), 214-18; 265-77; 321-31; et 31 (1953), 13-20; 83-94; 156-63; 211-20; 282-90; 344-51. - i) DAUMOSER INNO-

de iudicio Dei in hostes Ecclesiae, iudaeos et gentiles, exercendo, satis dixerat; et fideles Christi servos, tentationibus variis probatos, spe victoriae et praemii aeterni solatus fuerat.

Sermo iste est substantialiter idem in tribus Synopticis, et eius ideae praecipuae eodem ordine disponuntur et progrediuntur: scilicet, a) Christus praedicit ruinam Templi: b) interrogatus ab apostolis de tempore et de signo huius eventus, instruit eos de hoc: c) sed, cum Templi et populi iudaici ruina, «in exemplum iusti iudicii Dei» (2 Thes 1, 5), sit figura finis mundi, loquitur etiam de hoc, et de finali iudicio quo historia huius mundi concludetur: d) instanter commendat vigilantiam ob diei illius ignoracionem.

Per totum sermonem permiscuntur duae admonitiones: a) cavendi a seductoribus (vv. 4. 11. 23-26), et a defectione, nam solum «qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit» (v. 13): b) vigilandi continuo, quia Parusia Christi ignota est, et inopinato veniet (vv. 37-51). — Sed, praeter hunc duplicem adventum Christi, nempe a) invisibilem in destructione Templi et veteris theocratiae iudaicae, anno 70; et b) manifestum in fine mundi, potest quaeri num aliquae sententiae huius sermonis (v. gr. vv. 37-51) referantur etiam ad adventum Christi in morte uniuscuiusque. Ita sane videtur, et bonis rationibus probat J. BONSIRVEN⁷.

Quoad formam sermonis haec animadvertere iuvat: Sicut prophetae V. T. describentes adventum Jahvéh ad iudicium de gentibus faciendum «in novissimis diebus», i. e. tempore messianico, illum coniungebant cum magna totius naturae (caeli, terrae, marisque) commotione, ac si ageretur de iudicio ultimo in fine mundi; ita in N. Testamento, in quo «Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio» (Jo. 5, 22), exhibetur adventus seu Parusia Christi Iudicis cum eodem apparatu et participatione naturae. Iudicium autem Christi incipit a domo sua (1 Pe 4, 17) seu populo iudaico, cuius finis praedicitur everisione Urbis et Templi: complebitur autem in consummatione saeculi, cum omnes homines ad tribunal Christi advocabuntur. — Haec autem duplex phasis iudicii Christi exhibetur in sermone eschatologico sine praecisis limitibus, adeo ut saepe sit difficile determinare quid ad unam, quid ad alteram referatur, et ubi descriptio prioris desinat, ubi posterioris incipiat.

ZENZ, (O. F. M. Cap.). *Berufung und Erwählung bei den Synoptikern*, (praesertim pp. 212-234); Eichstätt in Bayern, 1954. - j) A. FEUILLET, *Le discours de Jésus sur la ruine du Temple*, RB 55 (1948) 481-502; 56 (1949) 61-93.

⁷ *Les enseignements de Jésus Christ*, p. 341 s. (Paris, 1946).

Adiuncta sermonis. a) *Tempus*: est feria III vel IV maioris Hebdomadae, ad vesperam, post multiplex *Vae* in Scribas et Phariseos (Mt. 23) in Templo pronuntiatum.

b) *Locus*: in monte Olivarum, contra Templum.

Divisio: Duae maiores partes distingui possunt: I^a (Mt. 24, 1-35 et parall), in qua de utroque illo iudicio Christi, in Jerusalem et in mundum, sermo est⁸: 2^a (Mt. 24, 36-51, et parall Mc. et Lc.), in qua de vigilantia adhibenda agitur, ne Iudex quemquam imparatum inveniat. — In Mt. praesertim haec altera pars de vigilantia, quae etiam in c. 25 continuatur, speciale momentum induit, pluribus parabolis ad hoc propositis, quae dramaticâ descriptione ultimi iudicii (25, 31-46) absolvuntur. — Ita Christus, Rex et Iudex, munere suo expleto, tradet regnum Deo et Patri suo, ut sit Deus omnia in omnibus (I Cor. 15, 24-28).

EXPOSITIO TEXTUS.

Sequimur Matthaicum, textum eius ex duobus aliis Synopticis complementes et explicantes.

1° - *Jesus praedicit destructionem Templi* (vv. 1-2). — « Et egressus Jesus de Templo, ibat... »: sermones praecedentes habuerat Jesus in Templo (τὸ ἱερόν), nempe, in aliquo ex atriis⁹: et cum inde egrederetur per portam Orientalem ad viam vallis Cedron et montis Olivarum, « accesserunt discipuli eius, ut ostenderent ei aedificationes Templi », nempe, uti notat Lucas, « pulchros lapides et dona », quibus ornabatur; et invitabant Eum ut aspiceret. Marcus, qui *de uno* discipulo loquitur, sic habet: « Aspice, quales lapides et quales structurae! ». Ex Josepho Fl.¹⁰ scimus lapides Templi fuisse praegrandes, (24-25 cub. longit., 8 cub. altit., 12 cub. latit.); et poterat videri talis fabrica in aeternum mansura. — Jesus autem solemniter asseverat (« amen dico vobis ») haec omnia destructum iri, et nec lapidem super lapidem remansurum.

⁸ Subdivisiones huius partis, quae ab auctoribus fieri solent, nequeunt cum certitudine indicari, ob permixtionem in ea utriusque argumenti. Eas notabimus suo loco.

⁹ Jesus apparet in Templo Mt. 21, 23: sed in Mc. et Lc. etiam immediate ante sermonem nostrum ostenditur Jesus *in gazophylacio*, (quod erat in atrio mulierum), ubi vidit et laudavit oblationem viduae.

¹⁰ *Bell. ind.*, V, 6; *Ant.* XV, 11, 3.

2° - *Interrogatio apostolorum* (v. 3): iuxta tres Evangelistas quaestio ab apostolis posita est *duplex*: sed dum in Mt. duplex interrogatio respicit duplex obiectum, nempe, a) tempus destructionis Templi, et b) signum adventus Christi et consummationis saeculi seu finis mundi: in Mc. et Lc. respicit idem obiectum, nempe destructionem Templi, de qua duo quaerunt, a) tempus, et b) signum.

Ex quo possumus conicere Matthaeum non tam verba quaestionis, quam *mentem* quaerentium exprimere voluisse; putabant enim apostoli, destructo Templo et Urbe sancta, mundum non posse existere, et finem eius atque adventum Christi Iudicis statim secuturum. — Quaestio igitur, *re* est eadem apud omnes, licet forma qua exprimitur sit diversa. Tenor autem eius apud Matthaeum aptior est ad responsum Christi intelligendum, et forsitan desumitur *a posteriori*, i. e. ab ipso sermone Christi, qui non ad verba tantum, sed et ad mentem interrogantium respondit, nec solum de destructione Templi, sed et de fine mundi, cuius illa erat figura, eos docere voluit.

Interrogatio dicitur Mc. 13, 3 facta a quatuor discipulis, Petro, Jacobo, Joanne et Andrea, separatim: at nihil impedit supponere etiam ceteros apostolos sermonem Christi audivisse. — Iuxta Mt. igitur prius interrogat: « Quando haec erunt », *haec*, nempe quae modo dixisti de destructione Templi: deinde quaerunt; « quod signum *adventus tui*, gr. τῆς σῆς παρουσίας »; — *Parusia* est terminus graecus, qui litteraliter significat « praesentiam », sed in usu auctorum profanorum adhibetur de visitatione seu adventu regis in aliquam civitatem sui regni magna pompa et comitatu. Primi fideles, qui Jesum ut Regem et Iudicem adorabant, Eiusque reditum in gloria exspectabant, transtulerunt terminum *Parusia* ad illum gloriosum Christi adventum exprimendum. In Novo Testamento pluries occurrit hoc sensu, praesertim in Epp. Pauli et aliorum apostolorum; in Evangeliiis autem solum in Mt. et quidem quater in hoc cap. 24, 3. 27. 37. 39, occurrit. « *Consummatio saeculi* » de qua simul ac de *Parusia* interrogant apostoli, est finis huius mundi praesentis. « *Adventus Christi et consummatio saeculi* » sub unico articulo gr. ponuntur, quia simul fieri, eodemque signo annuntiari putantur.

3° - *Responsionis Christi prima pars* (vv. 4-14). In his vv. videtur voluisse Christus delineare futuram Ecclesiae sortem per saecula, et in apostolis eam monere, ne vel in externis perturbationibus (bellis, etc.), vel in internis difficultatibus (persecutionibus, schismatibus, etc.) animum umquam despondeat, sed constans usque ad finem per-

severet. — Antequam directe respondeat quaestioni apostolorum, vult Christus eos praemunire contra seductiones, et nimiam anxietatem ob putatam proximitatem Parusiae. « Videte ne quis vos seducat » (v. 4): periculum seductionis eo maius erat, quo status eorum psychologicus propensiores eos faciebat ad credendum nuntiis de imminetia Parusiae: « Tempus prope est » (Lc.): « ego sum christus » (Mt.). Cave- te, haec audientes, ne seducamini, neque sequamini eos. — Haec pos- sunt quidem referri ad multos illos seductores, qui apparuerunt in Palaestina ante catastrophem anni 70: sicut bella, aliaeque calamitates (pestilentiae, fames, terraemotus), quae statim vv. 6. 7 commemoran- tur, possent esse ea quae historici narrant evenisse circa idem tempus in toto Imperio. Sed quia eiusmodi eventus sunt facta communia, quae quolibet tempore accidunt, non necessario sunt signa destructio- nis Templi, neque finis mundi: ideo monet Jesus: « ne terreamini, nondum est finis; imo multum deest ad finem, haec enim omnia tan- tum sunt « initia dolorum » (v. 8). Allusio est ad sic dictos *dolores Mes- siae*, i. e. ad mala et calamitates omnis generis, quae iuxta Rabbino- rum doctrinam, ex V. T. desumptam, praecedere debebant adventum Messiae et instaurationem regni Dei. — Ne igitur putent adesse fi- nem; sed potius se praeparent ad persecutiones propter nomen Jesu su- beundas, et ad odium omnium gentium adversus se experiendum. — Haec annuntiatio persecutionum in Mt. est brevior (vv. 8 s), quia iam alibi hoc thema tractaverat, in sermone scilicet missionario Jesu ad apostolos (10, 16-23): in Mc. et Lc. fusius evolvitur; non solum ad synagogas iudaeorum trahentur ad iudicium, sed etiam ad tribu- nalia gentilium; at nihil timere debent, quia Spiritus Sanctus eis assistet.

vv. 11 s., describitur activitas *pseudo-prophetarum*, qui multos se- ducent, et quae erit causa relaxationis morum, « refrigescet caritas multorum ». — Hi vv. 11 s. sunt proprii Mt., qui in hoc videtur con- sonare Paulo, cum *de apostasia*, apparitionem antichristi praecessura, loquitur (2 Thess 2, 3).

v. 13 - In tanta malorum colluvie, condicio necessaria salutis est *perseverantia* in bono usque ad finem. Lucas (21, 19) idem dicit alio modo: « In patientia vestra possidebitis animas vestras », i. e., constanti usque ad finem exspectatione promissorum divinatorum, et forti rerum adversarum supportatione, dominium vestri servabitis, et malis non cedentes, victoriam et salutem obtinebitis.

v. 14 - Nec debent apostoli segnes esse, timore proximi finis praeoc- cupati; sed labori praedicationis assidue incumbere: « per eos enim

oportet praedicari hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus », ut nemo possit ignorantiam praetendere. — Christus qui antea eos praemonuerat contra falsa signa « consummationis », dicens bis (vv. 6. 8) « nondum est finis », nunc dat eis aliquod signum, dicens: « et tunc veniet consummatio » (τὸ τέλος, *finis*). — At est indicatio potius negativa, nempe, non veniet finis antequam Evangelium annuntietur omnibus gentibus; sed non vult poni immediata successio inter universalem Evangelii praedicationem et finem mundi ¹¹. — Dum haec dicit Christus, obversatur eius menti tota Ecclesiae historia, quae mediis in difficultatibus « non sinit se vinci a malo, sed vincit in bono malum » (Rom 12, 21), inferens triumphaliter Evangelium omnibus gentibus, ad earumdem salutem.

4° - *Ruina Jerusalem* (vv. 15-23). — Respondet iam Christus quaestioni apostolorum de tempore et signo destructionis Templi. — Omnes fere auctores conveniunt agi in hac sectione sermonis de destructione Templi et Urbis Sanctae, atque fine populi iudaici. Datur signum (v. 15), et intimatur fuga (vv. 16-20).

v. 15 - « Cum autem videritis abominationem desolationis... » — Signum praenuntium proximae destructionis, erit « abominatio desolationis » in loco sancto constituta, iuxta prophetiam Danielis (9, 27). *Abominatio* ista, Templo insidens, posset collective indicare horrendas illas profanationes loci sancti a *Zelotis*, duce Ioanne a Giscala, durante bello cum Romanis commissas. Jesus citat Danielem proprio nomine (in Mt.), et ad intellectum provocat, « qui legit, intelligat », i. e. attente consideret verba prophetae, et illam Templi abominationem habeat ut signum proximae eius ruinae. — Lucas non memorat « abominationem desolationis », quae pro suis lectoribus fuisset res ignota; sed ut signum imminentis ruinae dat praesentiam exercitus romani in Ierusalem (21, 20), obsidentis eam: « Cum videritis circumdari ab exercitu Ierusalem, tunc scitote quia appropinquat desolatio eius ».

v. 16 - *Fuga capienda*. Hoc signo viso, *qui in Iudaea sunt*, ne eant in Ierusalem, credentes seductoribus, qui Messiae Parusiam praedicant,

¹¹ Qui intelligunt haec verba Christi *sensu Pauli* (Rom 1, 5. 8; 10, 18; Col. 1, 23), nempe de praedicatione Evangelii in orbe graeco-romano, quam Paulus putabat iam suo tempore adimpletam, explicant « consummationem » τὸ τέλος, de ruina Jerusalem, non de fine mundi.

sed «*fugiant in montes*», ut valeant ruinam inevitabilem evadere: in Urbe non erit effugium a clade. — Hoc consilium Christi sequentes fideles qui in Iudea erant, appropinquante bello iudaico cum Romanis, fugerunt in Transiordaniam, in *Pella*, urbem Decapoleos¹².

vv. 17-20 - Fuga capienda est *sine mora*: prout unusquisque invenitur, etiam relictis rebus necessariis et valde caris; nulla temporis iactura fiat. — Ut vividior sit sermo, res exemplificatur: « Qui in tecto est, ne descendat in interiora domus, (sed per scalam externam fugiat quamprimum), vel saltem ne immoretur intus, ad aliquid tollendum et secum asportandum. — « Qui est in agro, et exiit tunicam suam dum laborat, ne revertatur ad locum ubi eam deposuit ut sumat eam (v. 18), sed praecipiti fugae se dedat. — Ideo mulieres gravidae, vel lactantes, dignae sunt commiseratione» (v. 19), quia speciali difficultate praepedientur in fuga. — « Orate ut non fiat fuga vestra in hieme vel Sabbato » (v. 20), quia in hieme ob brevitatem diei, et ob malum statum viarum, difficilius festinari potest. In Sabbato autem, (haec annotatio est solius Matthaei), quia non licebat ultra I Kmt ambulare, quod vocabatur « sabbati iter » (cfr. Act. 1, 12): loquitur modo ad captum discipulorum accommodato, qui traditiones maiorum adhuc venerabantur. Ista minuta descriptione vult Christus gravitatem calamitatis extollere.

v. 21 - *Tribulatio magna*. Gravitas eius exprimitur modo quodam proverbiali, sic: « erit talis, qualis nulla alia ab initio mundi fuit, neque postea erit »¹³: omnes praecedentes calamitates superabit, et ipsa a nulla ex futuris aequabitur.

Si haec « tribulatio magna » refertur, ut cum plerisque antiquis expositoribus, et nonnullis modernis, ut CELLINI, BRUNEC, etc, putamus, ad destructionem Ierusalem¹⁴, est locutio hyperbolica usitata, et quae fundamentum psychologicum habet, in eo quod unusquisque aestimat proprium et praesens malum ut gravissimum omnium. — Et hoc revera tale fuit. JOS. FLAVIUS, testis eventuum, talia narrat, quae hunc modum loquendi iustificat¹⁵.

¹² Cfr. EUSEB., *Hist. ecl.* III, 5, 3: ubi loquitur de revelatione accepta, ex qua fugam ceperunt. (M. G. 20, 221 s.).

¹³ Idem dictum proverbiale habetur Dan. 12, 1; 1 Mch. 9, 27.

¹⁴ Cfr. BRUNEC, in art. cit. Vb. Dni 31 (1953) 13-20; 84-94, ubi multis rationibus probare conatur « tribulationem magnam » referri ad finem Ierusalem, et non ad finem mundi.

¹⁵ *Bellum* in prooemio, et 1. 5.

v. 22 - Gravitas illius tribulationis apparet ex effectibus: siquidem nisi a Deo breviaretur, et diu duraret, « non fieret salva omnis caro », i. e. nullus homo, nemo vivus remaneret. Quod potest intelligi sive de vita naturali, sive de salute animae; sed hîc melius videtur de vita naturali servata a Deo intuitu salutis animae: ideo pergit: « sed propter electos breviabuntur dies illi ». Isti *electi*, in explicatione data de tribulatione magna, sunt iudaei, in medio tribulationis positi, qui a Deo ad fidem vocandi erant, quia eos elegerat ad salutem: ne perirent, Deus providit ut tempus tentationis abbreviaretur. — Etiam Lucas videtur commendare hanc interpretationem; nam vv. 22-24, qui sunt paralleli cum vv. Matthaei quos explicamus, clare exponit illam tribulationem seu « *pressuram magnam* », de obsidione et interitu Ierusalem et populi iudaici.

Alii tamen, praesertim moderni, ut KNABENBAUER, LAGRANGE, PRAT, etc., censent in v. 21 s. Matthaei haberi iam transitum a priore eventu destructionis Ierusalem, de quo hucusque agebat, ad suum antitypum, nempe ad finem mundi: et per « magnam illam tribulationem » exprimi tum calamitatem revera magnam populi iudaici ann. 68-70, tum simul extremam illam quae in fine mundi omnes homines afficiet.

5° - De novissimis mundi et Parusia Christi (vv. 23-35). — Prius (vv. 23-26) ponuntur nonnulla quae praecedere debent apparitionem Christi, non tantum immediate ante eam, sed etiam a longe. Rumores proximitatis Parusiae numquam non vulgabuntur, a pseudo-christis et pseudoprophetis, qui suas imaginarias revelationes magnis etsi tantum apparentibus prodigiis et signis confirmabunt, ad seducendos, si fieri posset, etiam electos. Christus monet omnes ut caveant ab istis, quia quidquid dicant de Eius praesentia hîc aut illic, falsum est, siquidem ut dicit Christus in Lc. 17, 20 ss., (qui est parall cum loco nostro), « non venit regnum Dei cum observatione », i. e., ita ut observari et certis signis praedici possit.

v. 27 - Parusia Filii Hominis non egebit nuntiis, quales illi pseudo-christi... esse volebant; sed in momento, in ictu oculi, nota erit omnibus: erit enim *sicut fulgur*, qui vix ut oritur in una plaga caeli, statim videtur in extrema plaga opposita. — Ista similitudine notatur *indoles instantanea* Parusiae, sicut in v. sq.

v. 28 - exprimitur *irresistibilis et spontanea* congregatio hominum ad locum ubi Christus apparuerit: sicut aquilae vel vultures (gr. ἀετοί)

instinctu quodam nativo feruntur velocissimi ad locum ubi fuerit cadaver, πτωμα. Hoc proverbium occurrit in Job 39, 30. — Cum agatur de proverbio, non est necesse terminos terminis comparare, sed sufficit eius applicatio simili conditioni rei quae per illud vult illustrari. Ideo, non comparatur Christus cadaveri, et homines aquilis, sed id quod istae faciunt ordine naturali circa cadavera, nempe veloces ad ea convolare; id facient homines in ordine supernaturali: cum Christus gloriosus apparuerit, ad Eum celeriter accurrent. Idem dicit alio modo Paulus, qui (I Thes. 4, 17) *de raptu* hominum in aera obviam Christo venienti loquitur¹⁶.

6° - *Commotio cosmica*: v. 29 - « Statim autem post tribulationem dierum illorum, Sol obscurabitur, et Luna..., et stellae cadent..., et virtutes caelorum... » — Tractibus desumptis ex prophetis V. T., cum Deum ad iudicium gentium venientem describunt¹⁷, ponitur etiam hîc commotio cosmica, uti signum imminenti apparitionis Christi Iudicis. Obscuratio Solis et Lunae, et praesertim casus stellarum, atque commotio virtutum caelestium non exigunt litteralem intelligentiam, sed sunt elementa consueta descriptionis apocalypticae, et « images fortes » (LAGRANGE) ad indicandum Deum adesse, seu ad praenuntiandum adventum Dei, domini naturae. — Lucas, omissa obscuratione et casu astrorum, dicit tantum: « erunt signa in sole, et Luna, et stellis », et, adiuncta perturbatione maris, retinet commotionem seu concussionem virtutum caelestium (v. 25 s.).

Quod dicitur in Mt. « statim post tribulationem dierum illorum Sol obscurabitur... », videtur facere difficultatem; nam si « haec tribulatio » v. 29 refertur ad tribulationem magnam v. 21 s, et haec iuxta explicationem ibi datam, designat ruinam Ierusalem, Jesus, unam alii immediate coniungens, errorem coaevorum suorum participasset. — Verum, illud « statim post » non exigit immediatam successionem, sed largiorem patitur intellectum, praesertim in stilo apocalyptico: sicut videtur indicare Mc., qui, omisso adverbio « statim », dicit formulâ magis vagâ: « ...illis diebus, post tribulationem... » (Mc. 13, 24). — Praeterea, tribulatio illa iudaeorum non finivit ruinâ Urbis et Templi, anno 70, sed protracta est, et protrahetur per saecula usque ad finem; humiliatio illius populi, et proculcatio eius per gentes erit, ut

¹⁶ BRUNEC, art. cit. dicit hoc proverbium v. 28 designare *ubiquitatem Parusiae*: per cadaver designari peccatores, per aquilas vero Christum, qui ubicumque fuerint peccatores, ibi aderit ut Iudex.

¹⁷ Is. 13, 10; 34, 4; Ezech. 32, 7; Joel. 2, 10; etc.

explicat Lucas (21, 23), perpetua, «donec impleantur tempora nationum». Ideo potuit dici, «statim post tribulationem illam Sol obscurabitur...», quia finis tribulationis ipsum finem mundi attingit.

v. 30 - *De signo Filii Hominis*. «Et tunc parebit signum F. Hominis in caelo...» — Solutus Mt. loquitur de hoc signo F. Hominis, ad cuius visionem plangent omnes tribus terrae. — Multa et quaedam mira proposuerunt expositores de hoc signo¹⁸: at explicatio quae antiquitate et auctoritate maxime commendatur, est de CRUCE CHRISTI: S. CYRILLUS HIERS.¹⁹ videtur primus hoc signum Filii Hominis exposuisse de Cruce Christi, quae splendidissima in caelo apparebit. Ita deinde S. JO. CHRYSOSTOMUS, S. HIERONYMUS, S. BEDA, S. THOMAS, et communiter interpretes recentiores, et multi inter modernos: cui intellectui calculum adicit S. *Liturgia*, dum in festis S. Crucis canit: «Hoc signum Crucis erit in caelo, cum Dominus ad iudicandum venerit». — «Et videbunt Filium Hominis venientem in nubibus caeli cum virtute multa et maiestate...» — Haec descriptio desumitur ex *Dan 7, 13*; sed illa figura similis Filio hominis quae ibi apparet, hinc est *Jesus*, qui venit cum maiestate, i. e. «in gloria Patris sui cum angelis suis» (cfr. Mt. 16, 27), exercere iudicium, et «dare unicuique secundum opera eius».

v. 31 - *Congregatio electorum*: licet hi tantum congregari dicuntur per angelos a Christo missos, etiam impii congregabuntur in locum iudicii, uti apparet ex huius descriptione Mt. 25, 31-46: ceterum illa congregatio electorum supponit eorum segregationem ab impiis, post generalem omnium hominum convocationem. Angeli perhibentur «cum tuba et voce magna», i. e. cum tuba vocem magnam edente, quae ubique audiatur. Est methaphora, (etiam a Paulo adhibita, I Thes 4, 16; I Cor. 15, 52), ad exprimendam categoricam intimationem divini mandati sese congregandi. Universalitas huius intimationis exprimitur formula illa nonnihil mira, «a summo caelorum usque ad terminos eorum», i. e. ubique terrarum: (caelum concipitur tamquam tectum insidens terrae, cuius extremas partes tangit).

v. 32 s. - *Parabola ficus*. — Proposita similitudine arboris ficus videtur Christus voluisse attentionem discipulorum excitare erga aliquid

¹⁸ Putat BRUNEC, cum paucis aliis (art. cit.), hoc signum F. Hominis nihil aliud esse quam ipsam commotionem cosmicam mox descriptam. — At hoc non videtur textui conforme: exhibentur enim ut duae res diversae, quarum una (commotio) praecedet alteram (apparitionem signi).

¹⁹ Catech. 15, 22; PG 33, 899 s.

ex cuius visione possent noscere proximitatem eventus de quo agitur. — Sicut ex observatione arboris fici (vel aliarum arborum, ut addit Lucas), nempe cum videtis ramos eius fieri teneros et molles propter lympham ascendentem, et folia eius iam nata, cognoscitis tempus vernum seu aestivum iam instare; « ita cum videritis haec omnia, scitote quia prope est, in ianuis ». — Sed quid, vel quis dicitur esse prope? Lucas dicit explicitè: « *regnum Dei* ». Porro, hoc regnum potest concipi sive in phasi sua ultima (regnum eschatologicum), sive in aliqua ex suis manifestationibus historicis, puta in destructione Ierusalem. — Si incisum illud « haec omnia » sumitur de signis ultimo datis (v. 29), nempe de commotione cosmica, uti multi exponunt, tunc in v. 32 sermo est de Parusia. Si vero « haec omnia » alludunt ad interrogationem apostolorum, « quod signum erit quando *haec omnia* incipient consummari » (Mc. 13, 4), tunc sermo est in his vv. de destructione Ierusalem. — Et revera videtur sermo de Parusia abrumpi vv. 32-35: nam in v. 31 res absolvitur, iam adstat Iudex, homines sunt congregati, et exspectaretur iudicium. Ut quid nunc datur signum alicuius eventus instantis? — Videtur, interpositis istis vv. 32-35, qui de destructione Ierusalem agerent, quasi relinqui intervallum ad iudicium celebrandum, quod hic valde naturaliter insereretur, sed quod nonnisi postea (c. 25, 31-46) describitur. Post hoc intervallum resumitur iterum v. 36 sermo de Parusia, constructione adversativa « de die *autem illa...* » quae indicat transitum ab uno in aliud obiectum sermonis. Itaque sermo Iesu videtur in his vv. 32-35 retrocedere, ut ultima affirmatione solemni satisfaciat demum apostolorum interrogationi, quae circa tempus et signum destructionis Templi versabatur²⁰. « Cum videritis *haec omnia* », quae de « abominatione desolationis », etc., vobis dixi, « scitote quia prope est, in ianuis », cognoscite ruinam Templi... esse proximam.

v. 34 - « *Amen dico vobis, quia non praeteribit generatio haec, donec omnia haec fiant* ». Asseveratio est solemnis non tantum de veritate dictorum circa destructionem Templi, (in cuius praedictione [v. 2] usus fuerat eadem formula: « amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem... »): sed etiam de tempore proximo quo id continget, nempe, intra terminos generationis praesentis. — « Generatio haec », in ista explicatione servat suum sensum normalem, quem ordinarie, etsi non unice, habet in usu biblico, nempe 'homines nobis

²⁰ Ita LAGRANGE, *Év. selon St Marc*, in h. l.; et BOVER, N. T. gr. et lat critica editio. Titulus huic pericopae vv. 32-35 praefixus, est: « *Tempus excidii hierosolymitani* ».

coevi'. Dicit ergo Iesus: 'Certi estote praesentem generationem hos eventus quos vobis praedixi, et quorum signa vobis dedi, esse visuram'.

Qui, sumentes determinativum « omnia haec » de immediate praecedentibus, putant hic esse sermonem de Parusia, intelligunt verba « generatio haec » de *populo iudaico*, qui, usque ad finem mundi superstes, Parusiam est visurus; aut de *toto genere humano*, vel de saeculo praesenti, etc.

v. 35 - Nova sollemnis assertio Iesu, quae fere aequivalet iuramento, ad inculcandam certam praedictionum suarum adimpletionem. — « *Caelum et terra transibunt, verba autem mea non praeteribunt* ». Prima pars sententiae non adeo considerat factum, quam eius possibilitatem, sic: « caelum et terra *possunt* transire et deficere, quantumvis immobiles et stabiles videantur; verba autem mea deficere nequeunt, quin adimpleantur » (Sensus est idem ac in Lc. 16, 17: « Facilius est caelum et terram praeterire... »).

PARS ALTERA. — *Exhortatio ad vigilantiam* (vv. 36-51).

v. 36 - « De die autem illa vel hora nemo scit... » Hic reddit Christus ad id quod, ante intercalationem vv. 32-35 de tempore excidii hierosolymitani, agebat, nempe ad Parusiam. Prioris eventus dantur signa et declaratur tempus, Parusiae vero nullum signum praevium datur: nam commotio cosmica v. 29, quae unicum signum videri potest, non praecit, sed coincidit cum ipsa apparitione Filii Homini; quoad tempus vero eius omnino siletur, quia prorsus ignoratur. Nemo illud scit, « neque angeli caelorum, (neque Filius), nisi solus Pater ». — Verba « neque Filius », quae certa sunt in Mc. 13, 32, incerta sunt in Mt., quamvis codd B S D et plures minusc illa habeant: nonnullae editiones criticae (HETZENAUER, BOVER) ea retinent, sicut etiam LAGRANGE in suo Comm. in Mt.

Hic versus summi momenti dogmatici est: et sicut ansam dedit Arianis negandi divinitatem Christi, ita exercuit ingenium Patrum in eius explicatione²¹. — Quonam sensu dicit Iesus ignorare se diem iudicii seu Parusiae? — Non quatenus reapse ignorabat, sed quatenus munus illum revelandi non habebat: eodem modo ac Act. 1, 6 s. dixit apostolis: « Non est vestrum nosse tempora vel momenta quae Pater posuit in sua potestate », i. e., quorum determinationem Pater sibi

²¹ Cfr. historiam interpretationis huius v. 36 apud J. LEBRETON, *Hist du dogme de la Trinité*, 1, 548-90.

reservavit. Bene S. AUGUSTINUS rem declarat: «...dixit se nescire illum diem, quia in magisterio eius non erat ut per Eum sciretur a nobis»²²

v. 37 - Comparatur adventus Filii Homini*s cum diebus Noe*, i. e. cum irruptione diluvii tempore Noe: non in eo quod diluvium non fuerit praenuntiatum Noe per Deum (Gen. 6), et hominibus per Noe (cfr. I Pe 3, 20), sed *quoad inopinationem*, uti apparet

vv. 38-39 - Sicut coevi Noe, nihil curantes huius monita salutis, sed potius ea despicientes, dum toti voluptatibus vitae et negotiis terrenis dediti erant, inopinantes absorpti sunt repentino diluvio; ita homines coevi Parusiae, huius adventu improvise capientur. — Lucas, qui hanc partem sermonis eschatologici iam retulit in cap. 17, 26-37, praeter similitudinem Parusiae cum diebus Noe, comparat etiam eam *cum diebus Lot*, seu cum eversione Pentapolis: et de uxore Lot retro aspiciente, et inoboedientiae suae poenas dante, lectionem moralem deducit.

vv. 40-41 - Eadem indoles inexpectata Parusiae graphice depingitur casibus concretis vitae quotidianae: «Tunc duo erunt in agro; unus assumetur, et unus relinquetur: duae molentes in mola; una assumetur, et una relinquetur». Homines et mulieres, consuetis laboribus vacantes, quin de Parusia vel minimum suspicentur, videbunt se repente ab invicem separari. Non dicitur quo ille assumatur, hic relinquatur; quia vult notari tantum adventus *repentinus* Parusiae: potest tamen videri in ea descriptione duplex sors finalis hominum; assumuntur electi, relinquuntur reprobi: illi ab angelis obviam Christo in nubibus venienti feruntur, isti suppliciis aeternis deputandi relinquuntur. — Lucas, (loc. cit. 17, 34 s.) ponit quoque duo exempla, sed priori (de duobus in agro), substituit hoc: «in illa nocte, erunt duo in lecto uno; unus assumetur, et alter²³ relinquetur». *Lectus* potest intelligi sive qui ad dormiendum, sive qui ad manducandum adhibetur; vult tantum dici personas valde inter se coniunctas, tunc esse separandas, et in statu quo inveniuntur, sine possibili ulteriore mutatione, esse capiendas.²⁴

²² *Enarr in Ps XXXVI*, 1, 1; ML 36, 355.

²³ Lucas vitat semitismum Mt «unus, unus», et ponit «unus et alter».

²⁴ Exemplum «de duobus in agro», quod tertio loco ponitur in vers lat Lucae, non habet nisi debile testimonium in codd gr. et potest putari harmonizatio cum Mt. 24, 40.

v. 42 - Ex dictis de ignorantia Parusiae, et de eius indole subitanea, fluit sponte *commendatio vigilantiae*, quae in hoc versu explicitis terminis fit: «Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit»: et haec commendatio fit omnibus et singulis, ut in Mc., 13, 37 expresse dicitur: «quod autem vobis dico, omnibus dico: Vigilate». Haec admonitio in mente Christi valet tam pro sua Parusia in fine mundi, quam pro suo adventu secreto in morte singulorum.

v. 43 - Eadem adhortatio ad vigilantiam exemplis adductis illustratur, a) *patrisfamilias*, qui ob timorem furis, cum nesciat qua hora, id est, quam vigilia noctis²⁵ venturus sit, vigilat continuo.

v. 44 - ponitur applicatio parabolae obvia, nempe: «ideo et vos estote parati, quia qua nescitis hora Filius Homini venturus est». Ille «Dominus vester» v. 42, dicitur nunc «Filius Homini»; est igitur Christus qui venturus est, et quidem *ut fur*, in quantum respicit modum secretum et improvisum. Haec comparatio Christi cum fure tan audax est, ut nisi procederet ab ipso Christo, vix eâ apostoli usi fuissent²⁶: hinc forsitan Paulus non ipsum Dominum, sed *diem Domini* cum fure comparat²⁷.

vv. 45-51 - b) *parabola servi* quem dominus eius, dum ipse absens est, constituit super familiam suam, ut curet de ea, et necessitatibus eius provideat.

Primum (vv. 45-47) consideratur servus fidelis, deinde (vv. 48-51) servus infidelis. — Si servus ille munus sibi commissum fideliter adimpleat, et ita sedulus usque ad reditum domini sui, licet demoretur, permaneat, *beatus erit*, et laudem et praemium a domino suo accipiet, super omnia bona domini sui constitutus. — Fuit iste servus non tantum *fidelis* domino suo, sed et *prudens* sibimetipsi, quatenus obsequens voluntati domini sui, mercedem magnam sibi demereri satagit.

v. 48-51 - Si autem servus ille, morâ domini pertaesus, et inde occasionem sumens abutendi sua potestate, loco providendi conservis suis, male eos tractaverit, et bona sibi commissa intemperanter cum pravis amicis dilapidaverit; «veniet dominus eius in die qua non sperat, et hora qua ignorat», et terribilem de eo ultionem sumet; «dividet eum», id est, interficiet, et in frustra concidet, sortem hypocritarum ei

²⁵ Mc. distinguit hic quatuor vigiliis noctis suis nominibus.

²⁶ Cfr. LAGRANGE, in Mt. 24, 43.

²⁷ I Thess 5, 2; item 2 Pe 3, 10.

assignans in gehenna, ubi « erit fletus et stridor dentium ». — Iesus hac parabola innuit satis aperte Parusiam posse tardare: sed cum certo sit aliquando futura, et modo inexpectato et improvise ventura, eius mora non debet generare oblivionem et multo minus contemptum eius²⁸, vel torporem et desidiam in adimpletione officiorum: quin potius, uti dicit S. HILARIUS, « diei ignoratio intentam sollicitudinem suspensae exspectationis exagitare debet »²⁹.

Hac parabola servi fidelis et infidelis (quam Lucas cap. 12, 42-48 in alio contextu refert), absolvitur sermo eschatologicus apud Mt. ostensa vigilantiae remuneratione, et socordiae punitione.

Prosequitur tamen Christus idem thema vigilantiae in Mt. 25 enixe commendare, propositis duabus parabolis longioribus; nempe, prima, (quae est propria Mt.), *de decem virginibus*, quinque prudentibus et quinque fatuis, quae veniunt nocte obviam sponso (vv. 1-13): altera, quam etiam Lucas alio contextu refert, uti dictam in Iericho (Lc. 19, 11-28), nempe, *de talentis* (Lc. *minis*), servis a domino datis, ut, eo absente, cum eis negotiarentur³⁰.

Tandem post tantam commendationem vigilantiae, ponitur descriptio ultimi iudicii (Mt. 25, 31-46), in quo fiet definitiva bonorum et malorum separatio: Iudex pronuntiabit sententiam vitae aut mortis pro modo quo quisque se habuerit erga Ipsum, in hominibus praesertim pauperibus praesentem: « Quandiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis ». « Quandiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis ». « Et ibunt hi in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam ». Sic finietur tempus, et incipiet aeternitas: praesens *saeculum* (ὁ αἰὼν οὗτος), consummabitur, et futurum *aeon* = saeculum (ὁ αἰὼν ὁ μέλλων) sumet initium.

CONCLUSIO. — Dedimus huius difficilis³¹ sermonis Christi explanationem, quae, omnibus rite perpensis, aptissima nobis visa est. —

²⁸ Cfr. 2 Pe 3, 4 ss.

²⁹ Comm in Mt. cap. 26 in fine: ML IX, 1058.

³⁰ Dubitatur tamen a multis utrum Mt. et Lc. eandem his locis parabolam referant, an diversam: licet in substantia typi descripti, et doctrinae propositae, utraque parabola conveniat, in multis tamen accidentalibus differunt. (Cfr. D. BUZY, *Les paraboles évangéliques*, p. 548 ss.): ipse tenet identitatem.

³¹ ALFR. DURAND, sic incipit expositionem c. 24 Mt.: « Voici la page la plus obscure de l'Évangile ». Sed statim addit: « Par bonheur, elle n'est pas la plus importante ». (Év. selon St. Math. p. 426; Paris, 1929).

Tot tamen sunt differentiae opinionum, ut neque in obiecto eius definiendo conveniant auctores. ADOLFUS CELLINI (op. cit.) cum paucis aliis, putat per totum sermonem agi solum de eversione Ierusalem, et nihil dici, saltem directe, de fine mundi. — Longe plerique tenent quidem agi de utroque eventu; sed dum alii dicunt hoc fieri distincte et ex ordine, ut prius absolvatur descriptio excidii Ierusalem, deinde tractetur de fine mundi (ita KNABENB, PRAT, alii), alii putent agi de utroque *permixtim*, et Christum redire ad priorem postquam egit de altero, et hunc iterum resumere, etc. (ita LAGRANGE, St. Marc.). — Neque convenit inter hos auctores, utrumque eventum admittentes, ubi incipiat primus tractari, (an iam ab initio, nempe v. 4, an solum v. 15, cum « abominatione desolationis »); et ubi alter incipiat, (an a v. 21 cum « tribulatione magna », an a v. 23, vel 26). — Diversitas quoque datur quoad sensum illius « tribulationis magnae » v. 21. 29; sicut etiam quoad sensum et identificationem « commotionis cosmicae » v. 29, necnon locutionis « generatio haec » v. 34.

Causa harum incertitudinum petenda est partim ex indole prophetica sermonis et ex eius nativa obscuritate, partim ex ipsa redactione diversa sermonis apud varios Evangelistas, quorum unusquisque sermonem prout in traditione orali ferebatur, suo modo narravit. — Impraeisiones quae in mente apostolorum erant, cum hunc sermonem ex ore Christi audiebant, — et quas Christus dissipare noluit, — manebant etiam in eorum narratione orali, ex qua demum in Evangelium scriptum transierunt. — Oeconomia revelationis quoad eschatologiam sic providebat, ut *factum adventus Christi*, Iudicis gloriosi, in tuto poneretur, et clare annuntiaretur; *modus autem eius* et praesertim *tempus* velo mysterii obvolutum maneret: ut illa certitudine spes christiana firmaretur, hac vero incertitudine vigilantia acueretur.

§ 3 — CENA DOMINI NOVISSIMA CUM APOSTOLIS, ET EUCHARISTIAE INSTITUTIO. (Mt. 26, 17-29; Mc. 14, 12-25; Lc. 22, 7-38; Jo. 13, 1-38).

1 - *De die Cenae.* — Prima verba quibus incipit quadruplex huius cena narratio referuntur ad diem celebrationis eiusdem. Matthaeus dicit: « Primo autem die Azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: 'Ubi vis paremus tibi comedere *Pascha*?... Vespere autem facto, discumbebat cum duodecim...' » (26, 17. 20); Marcus addit: « Et primo die Azymorum *quando Pascha immolabant*, dicunt ei discipuli: 'Quo vis eamus...' »; similiter Lucas: « Venit autem dies Azymorum,

in qua necesse erat occidi *Pascha*... »; Joannes autem dicit: « *Ante diem festum Paschae*, sciens Iesus quia venit hora eius...: et cena facta... surgit a cena... » (13, 1-4).

Indoles huius cenae. — Cum plerisque interpretibus admittimus ultimam cenam a Domino cum apostolis celebratam, fuisse *cenam Paschalem*³²: nam quamvis evangelistae non faciant mentionem Agni Paschalis et herbarum, nec rituum quibus ex lege vel ex consuetudine illa cena constabat, tamen in eius praeparatione tam apostoli quam Iesus et evangelistae narrantes loquuntur semper *de Paschate*. De apostolis Iesum interrogantibus iam vidimus: illi ex parte Iesu debent dicere domino domus: « Ubi est diversorium (Lc.) vel refectio mea, (Mc.) (ambo autem habent idem verbum gr. κατάλυμα), ubi *Pascha* cum discipulis meis manducem »?, nam « apud te facio *Pascha* cum discipulis meis » (Mt. 26, 18). — Praeterea Iesus ipso initio cenae dicit discipulis: « Desiderio desideravi *hoc Pascha* manducare vobiscum » (Lc. 22, 15). Evangelistae autem, praeter textus supra de die cenae citatos, dicunt: « Abierunt discipuli..., et paraverunt *Pascha* » (Mc. 14, 16; et parall.). — *Pascha* in omnibus istis locis significat absque dubio mactationem et esum agni paschalis: Iesus igitur cenam paschalem vere celebravit.

Sed ex praescriptione Legis (Ex 12, 1-20; Lev. 23, 5-8; Num. 28, 16-25) dies manducationis agni paschalis erat decimusquartus mensis primi, seu Nisan, ad vesperam (hebr. « inter duas vespere », id est in confinio utriusque diei, 14 et 15). Hoc ergo die supponendum est Iesum cenam paschalem celebrasse, et hunc diem signare Synopticos cum dicunt: « Prima die Azymorum... »: nam etsi proprie loquendo 'prima dies festi Azymorum' esset dies 15 Nisan, tamen quia iam die 14 debebat omne fermentum a domibus removeri, usus invaluit illam diem uti 'primam Azymorum' considerare: et hunc usum respiciunt Mc. et Lc. qui, commemorata 'prima die Azymorum', illam determinant hac appositione: « quando *Pascha* immolabant », vel « in qua necesse erat occidi *Pascha* » (loc. cit.); et etiam cum 'diem Paschae' eundem esse dicunt ac 'festum Azymorum': « Erat autem *Pascha* et

³² Negant hoc A. CALMET, J. SEPP, BATIFFOL, et plures acatholici, qui ex Jo. 13, 1; 18, 28; 19, 31 putant posse concludi illam cenam non fuisse Paschalem, utpote die 13 Nisan celebratam, sed fuisse convivium commune, solemnius quidem, ad valedicendum apostolis. — Ita graeci quoque sentiunt, qui tenent Eucharistiam in pane fermentato, non azymo, fuisse institutam; in cena autem paschali fermentum omnino exclusum erat.

Azuma post biduum » (Mc. 14, 1), et « Appropinquabat autem dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha » (Lc. 22, 1).

Lex Moysis in determinatione diei Paschatis non respicit diem hebdomadae, sed diem mensis: « Mense primo *quartadecima die mensis* ad vesperum, *Phase Domini* est... » (Lev. 23, 5-8; et cfr. Ex 12, 1-20; et Num 28, 16-25). — Haec dies decimaquarta Nisan poterat incidere in quamlibet diem hebdomadae.

De Cena Paschali Christi omnes quatuor Evangelistae concordant in die hebdomadae, dum circa diem mensis videntur Synoptici a Iohanne discordare³³.

A) *Dies hebdomadae*: ab omnibus Evv. ponitur *feria V*. Cena enim habita est pridie mortis Christi: — nam a Cenaculo pergit Christus in hortum Gethsemani, ubi comprehenditur, et mane sequenti reus mortis declaratus a Synedrio traditur Pilato, et eadem die crucifigitur. — Iamvero dies mortis Christi fuit iuxta omnes *Feria VI*, non tantum quia appellatur *Parasceve*, quod erat nomen feriae VI = praeparatio Sabbati (Mc. 15, 42), sed quia postridie mortis Domini erat *Sabbatum* (Ioh 19, 31 ss; Lc. 23, 54. 56), et perendie erat « una Sabbati » (Mc. 16, 9; Lc. 24, 1 ss.; Mt. 28, 1; Ioh. 20, 1 ss.), id est, prima dies hebdomadae, seu *Dominica*, in qua Christus resurrexit. — Consonat Paulus, qui de Eucharistia loquens, dicit eam institutam fuisse a Christo « in qua nocte tradebatur », et « postquam cenavit » (I Cor. 11, 23. 25)³⁴.

³³ *Bibliographia*. — De die Cena Paschalis, et de die mortis Christi, cfr. 1) J. B. SCHAUMBERGER, « Der 14 Nisan als Kreuzigungstag und die Synoptiker », *Bibl.* 9 (1928), 57-77; 2) K. SCHOCH, « Christi Kreuzigung am 14 Nisan », *ibid.* 9 (1928), 48-56; 464-68 (est discussio cum O. GERHARDT); item pp. 257-88; 3) F. PRAT SJ, « Jésus-Christ »³, II, 507-20; 4) M. J. LAGRANGE, « St. Marc. »⁴ (Paris 1929), 354-63; 5) HÖPFL H. -GUT B. - METZINGER A., « Introd spec. in N. T. »⁵ (Romae 1949) 253-56; — A. FERNÁNDEZ SJ., « Vida de Jesucristo » (Madrid 1948), 473-78; 7) U. HOLZMEISTER, « Chronologia vitae Christi » (Roma 1933), 215-20; 8) J. LEBRETON SJ., « La vie et les enseignements de J. Christ » (Verbum salutis, Paris 1935), II, 229-36; 9) *H. STRACK-*P. BILLERBECK, « Der Todestag Jesu », in *Komm z N. T. aus T. u M. II*, 812-853. 10) H. SIMON-J. PRADO, *Praelectiones biblicae*³ (Roma 1926), 514-18.; 11) E. VOGT, « Dies ultimae Cena Domini », (= 14 Nisan, feria III): *Bibl.* 36 (1955), 408-413.

³⁴ N. B. - *De die 'ultimae Cena' Domini* proposita nuper est nova explicatio a JAUBERT A., in 'Rev. d'hist. des religions' 146 (1954) 140-173, quam VOGT E. (*Bibl.* 36 [1955], 408-413), « omni consideratione dignam » existimat.

Iuxta hanc explicationem, Iesus celebraverit Cenam paschalem *feria III*, quae in calendario antiquo-sacerdotali (de quo loquuntur lib. *Henoch*, cc. 72-82, et lib. *Ju-*

B) *Dies mensis.* — Synoptici dicentes Jesum Pascha celebrasse « prima die Azymorum » (Mt.), « quando Pascha immolabant » (Mc.), « in qua necesse erat occidi Pascha » (Lc.), intendunt absque dubio signare diem legitimam, quae erat « decimaquarta Nisan ». Iohannes vero dicens id Christum fecisse « ante diem festum Paschae » (13, 1), videtur exprimere *diem decimamtertiam*, nam, uti postea dicit (18, 28), Iudaei die sequenti seu die mortis Christi manducarunt Pascha, (ergo

bilaeorum, quodque documenta *Qumran* testari videntur) coincidit semper cum die 14 Nisan. Nam hoc kalendarium computabat *annum solarem* (non lunarem), qui constabat 12 mensibus, 30 dierum singulis, plus 4 diebus intercalaribus, uno post singula trimestria: ita ut annus haberet 364 dies, et inciperet semper *feria IV*, (forte ob influxum narrationis hexaemericæ, in qua Luminaria apparent die IV). Sic fiebat ut dies 14 mensis 1 (Nisan, qui erat dies esus agni paschalis), incideret in feriam III: dies vero 15 (solemnitas Paschae) in feriam IV.

Cum aliunde certo constet ex narratione evangelica diem mortis Christi fuisse *fer. VI*, patet quod inter Cenam et crucifixionem non fluxit tantum una nox et dimidius dies, sicut ex superficiali lectione textus videretur, sed 3 noctes et duo dies cum dimidio; a fine scilicet feriae III usque ad horam nonam feriae VI.

Ita conciliatio Evv. facilius evadit: cum Jo 13, 1 dicit: « Ante diem festum Paschae... » *πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα*, designat eundem diem ac Synoptici dicentes: « Prima die Azymorum... » *τῇ πρώτῃ τῶν ἄζύμων*: nam Joanni *ἡ ἑορτὴ τ. α.* est solemnitas paschae, i. e. dies 15 Nisan, unde dies qui eum antecedit est dies 14: et hunc volunt indicare Synoptici: nam etsi stricte loquendo, « prima dies Azymorum » esset dies 15, tamen usu venerat ut dies 14, quo advesperascente incipiebat dies 15, « primus dies Azymorum » diceretur.

Quoad Jo 18, 28, iuxta quem Iudaei ab ingressu in praetorium abstinere, ut incontaminati possent manducare *τὸ πάσχα*, intelligendum est de 'paschate officiali', quod illa feria VI iuxta kalendarium officiale, ab ipsis observatum, erant comesturi. Itaque, Jo 13, I sermo est de paschate a Iesu celebrato, iuxta kalend. antiquum, (et de eodem agunt Synoptici): in cap. 18, 28 de paschate a Iudaeis celebrando iuxta kalend. officiale.

Ita quoque intelligitur mentio operum servilium a Iudaeis et ab aliis peractorum die mortis Christi: nam erat dies ferialis: et quidem sive iuxta kal. antiquum, quod Iesus cum parte Iudaeorum secutus est (erat nempe dies 17 Nisan, 3us dies post Pascha), sive iuxta kal. officiale, quod secuti sunt *Iudaei* (in quo erat dies 14 Nisan, pridie solemnitatis Paschalis).

Iuxta hanc explicationem, sic essent ordinandi eventus Passionis: a) *feria III*, vespere, cena novissima; b) illa nocte (incepta iam fer. IV), Iesus in horto Gethsemani comprehenditur, et ad Annam ducitur, a quo interrogatur: in atrio Annae Petrus ter negat Christum (iuxta Ioannem, 18, 15-27): Christus adducitur ad Caipham, apud quem illa nocte custoditur. c) *feria IV*, mane, habetur prima sessio Synedrii, in qua Iesus 'reus mortis' declaratur: illa nocte custoditur in domo Caiphae, et deridetur a militibus. d) *feria V*, mane, altera sessio Synedrii, in qua confirmatur sententia mortis pridie pronuntiata, et reus ducitur ad Pilatum: prima sessio Pilati: intra illam diem mittitur ad Herodem, et remittitur ad Pilatum, relicta in diem sequentem tractatio-

erat dies decimaquarta) Sabbato autem fuit solemnitas diei decimaquintae (19, 14. 31).

a) *Systema duplicis Calendarii*. — Sed quomodo potest concipi ut eadem dies hebdomadae respondeat diversis diebus eiusdem mensis? — Hoc non potest fieri nisi ex diversa computatione initii mensis: si quidam, puta Sadducaei, ex una vel altera ratione initium mensis, id est, novilunium una die anticipabant vel postponebant, dum alii, puta Pharisei, initium mensis in ipso reali novilunio statuebant, clarum est numerum progressivum dierum mensis in utraque computatione una unitate differre debere.

Porro talis differentia haud erat difficilis: iam ipsa methodus empirica qua determinabatur initium mensis, nempe ex observatione primae lunae novae, ansam praebebat errori; poterat enim illa observatio vel nubibus impediri, vel ex aliis causis deficere. — Sed quod gravius est, illa determinatio novilunii aliquando mutabatur consulto a competenti auctoritate Synedrii (— in quo Sacerdotes, qui communiter Sadducaei erant, praecipue decernebant—) ob rationes practicas plus minusve arbitrarias: v. gr. cum sollempnitas paschalis diei 15 in feriam VI incidebat, uno die postponebant initium mensis, ut dies 15 esset Sabbatum, et vitaretur consecutio duorum dierum requietis. — Videtur etiam certum potentissimam familiam *Boethos*, (ex qua plures summi Sacerdotes fuerunt, inter eos Annas cum filiis suis, et gener eius Caiphas), statuisse pro festo Pentecostes diem Dominicam, iuxta interpretationem quam dabant illi praecepto Lev. 23, 15: « Numerabitis ergo *ab altero die Sabbati*, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas ». Sumentes « Sabbatum » non in sensu vero festi Paschae (= dies 15), sed in sensu diei hebdomadae, nu-

ne causae; Iesus in custodia 'praetorii' illa nocte manet. — *Feria VI*, mane, Pilatus monetur ab uxore, quae nocte praecedenti in somnis passa erat: habetur altera sessio Pilati, in qua, post inutilem eius obsistentiam, Iesus damnatur ad supplicium crucis: crucifigitur hora 6^a, (vel hora 3^a, ut habet Mc. 15, 25, et lectio varians Jo 19, 14; cui consonat illa traditio antiqua, quae dicit Iesum 6 *horis* [a 3^a ad 9^a] in cruce pependisse); et hora 9^a moritur.

At, non omnia in hac explicatione sunt clara et perspicua, neque quia facilius, ideo verior: iam usus duplicis kalendarii in eadem Urbe sancta, ad celebrationem festi tan principalis ut erat Pascha, non caret difficultate. — Praeterea, etsi verum est hanc hypothesim permittere explicationem commodiorem multiplicium eventuum Passionis, videtur ex alia parte creare difficultatem, quatenus, abbrevians tempus inter ingressum triumphalem Iesu in Jerusalem (die Dominica), et ultimam Cenam, (feria III), vix relinquit tempus sufficiens ad disponendam amplam materiam Synopticorum: (Mt. 21-25; Mc. 11, 1-14, 11; Lc. 19, 28-22, 7).

merabant 7 hebdomadas non ab altero die festi, id est, a die 16 Nisan, sed ab altero die Sabbati paschalis, ut ita dies Pentecostes incideret in Dominicam. Annis vero quibus festum diei 15 incidebat in feriam VI, vel in Dominicam, postponebant vel anticipabant respective uno die novilunium, ut festum diei 15 esset Sabbatum, et Pentecostes veniret in Dominica³⁵.

Certe ex documentis novimus fuisse controversias circa Calendarium inter Phariseos et Sadducaeos: illi tenaciter litterae Legis adhaerentes diem 14 Nisan a reali novilunio determinatum, ut diem Paschae retinebant; Sadducaei vero Legis observationem affectantes, novilunium ita statuebant, ut dies 14 mensis in qua Pascha erat celebrandum, eorum placitis responderet.

Anno mortis Christi aliquid simile accidisse videtur: et Synoptici diem Cenae Domini expresserunt iuxta computationem Phariseorum: « Prima die Azymorum, quando Pascha immolabant », id est, die 14 Nisan, quae illo anno erat feria V. — Ioannes locutus fuisset iuxta computationem Sadducaeorum, quibus, uno die retro venientibus, eadem feria V erat dies 13 Nisan; ideo quod dicit « ante diem festum Paschae » est idem ac « ante diem 14 », nam ea die erant ipsi Pascha manducaturi (18, 28); quae dies erat feria VI. — Igitur tam Pharisei, (et Iesus cum eis), quam Sadducaei manducarunt Pascha die legali, scilicet *die 14 Nisan*, etsi pro diversa eorum computatione, pro illis esset feria V, pro istis feria VI.

Iesus voluit celebrare Cenam Paschalem die 14, non ut morem generet Phariseis prae Sadducaeis, sed quia erat dies legalis ex reali die Lunae determinatus, et quia id consilio Eius deserviebat: sic enim futurum erat ut die sequenti Eius immolatio in Cruce, coincideret cum mactatione agni paschalis ex parte Sadducaeorum. Ideo Ioannes, qui hunc symbolismum Agni et Christi adnotat (19, 36), praetulit supputationem Sadducaeorum in die Cenae definienda: eius locutio « ante diem festum Paschae » vult dicere: « ante diem qua *officialis* celebratio Paschatis facta est », vel « ante diem qua *pars officialis populi* illo anno Pascha celebravit ».

Ita systema « duplicis Calendarii ». — At haec explicatio minus placet quibusdam, eo quod parum probabile putant adfuisse discrimen in statuendo novilunio in una eademque civitate Jerusalem, et pro festo praecipuo Paschatis. — Responderi tamen potest: mirum sane hoc esset, si causa discriminis fuisset sola observatio Lunae novae,

³⁵ Cfr. *H. STRACK-*P. BILLERBECK, *Komm z N. T. aus T. u M.*, II, 847-53.

— in qua tamen facile poterat error vel involuntarius dari—; at scimus alias etiam causas in statuendo novilunio Nisan influxisse, quaedam nempe placita Sadducaeorum circa diem Paschae et Pentecostes (cfr. supra). — Manet igitur huic explicationi duplicis Calendarii, quae concordiam Evangelistarum in hoc puncto bene tuetur, sua probabilitas.

b) - *Systema anticipationis*. — Alii praeferunt rem explicare ex systemate « anticipationis », quod in Ioanne clare indicatum existimant; siquidem non modo ponit Cenam « ante diem festum Paschae » (13, 1), sed dicit « judaeos » die mortis Christi nondum comedisse Pascha (18, 28), et illum diem vocat « Parasceve Paschae » (19, 14), atque supponit eum diem esse communem, non feriatum. Christus igitur anticipaverit uno die Cenam paschalem (die nempe 13), quia die sequenti, quando pars officialis populi illam celebraturus erat, Ipse debebat mori, et nolebat illum ritum praeterire praesertim illo anno, quo « novum Pascha novae Legis »³⁶ instituere volebat. — Haec interpretatio narrationis Joanneae est antiquissima, ut patet ex controversia « Quartodecimanorum » saec II, qui dicebant Pascha christianum celebrandum esse *die decimaquarta Nisan*, eo quod illa die iuxta IV Evangelium mortuus erat Christus: (ergo pridie, die Cenae, erat dies 13): et S. POLYCARPUS, defendens coram Aniceto Papa hunc morem ecclesiarum Asiae, dicit: « Joannem ceterosque apostolos Domini id observasse »³⁷.

Admissa itaque tamquam certa chronologia IV Evangelii, (— nempe, Cena = feria V, 13 Nisan; Mors Christi = feria VI, 14 Nisan; sollempnitas Paschalis = Sabbato, 15 Nisan), Synoptici possunt et debent explicari ita ut indicent eosdem dies ac IV Evangelium. — Quoad locutionem Synopticorum « Prima die Azymorum... » (Mt. 26, 17; parall.), dicunt posse indicare diem 13 Nisan: vel a) sumendo τῆς πρώτης τῶν Ἀζύμων ut τῆς πρώτης [ἡμέρας] τῶν Ἀζύμων = « ante diem Azymorum », quod esset idem ac joanneum πρὸ τῆς ἑορτῆς τ. Πάσχα = « ante diem festum Paschae »³⁸: vel b) supponendo usum de quo loquitur Rabbinus *D. CHWOLSON³⁹, nempe cum dies 14 Nisan incidebat in feriam VI, ut tutius requiei sabbaticae provideretur, — quia *Pascha non pellit Sabbatum*, — poterat agnus paschalis mactari die 13, et sive eadem nocte comedi, sive in diem sequentem 14 eius

³⁶ Cfr. Sequentia Missae in festo SSmi Corporis Christi.

³⁷ IRENAEUS, apud EUSEBIUM, HE 5, 24, 16 (PG 20, 508: SCHWARTZ, 496).

³⁸ Cfr. L. DIEU, EphThLov 14 (1937), 657-67.

³⁹ *Das letzte Pasahmahl Christi und der Tag seines Todes*², Leipzig 1908, 13-54.

esus transferri. Pharisei iuxta praescriptum Ex 12, 8-10 ipsa die immolationis (die 13) agnum comedebant: dum Sadducaei, Ex 12, 6 sequentes, die 14 comederunt. — Si tempore Christi vere vigeat mos iste ⁴⁰, tunc iam dies 13 poterat appellari « prima dies Azymorum... » et Synoptici hac formula eandem diem 13 indicarent quam Joannes indicat suâ ⁴¹. — Hoc congruit cum modo quo loquuntur Synoptici de die mortis Christi: supponunt enim illum non fuisse feriatum, uti erat dies 15 Nisan; plures labores in eo fiunt ⁴², et quidem non tantum ab inimicis Christi, sed et ab Eius amicis: unde tacite confirmant Joannem, et de eadem die atque ipse loquuntur.

Hoc systema anticipationis dicitur a METZINGER A. (HÖPFL-GUT, *Introd.*, l. c.), maxima probabilitate gaudere ⁴³. Haec anticipatio Cenae paschalis ex parte Christi in diem 13 nullam legis violationem continebat: non tantum quia Christus sicut erat 'Dominus Sabbati' (Mc. 2, 28: parall.), ita de die Paschatis poterat disponere; sed quia dies quo fecit Cenam erat reapse dies legalis, (vel saltem legitima consuetudine indicatus), uti explicite dicunt Mc. et Lc.: « quando Pascha immolabant », vel « in qua necesse erat occidi Pascha »: et sicut Jesus cum apostolis, ita etiam pars populi (puta pharisaei), illa die comedit Pascha.

Conclusio. - Itaque difficultas quae ex hoc capite fieri solet contra veritatem historicam IV Evangelii, ac si narrationem Synopticorum suo consilio mystico-symbolico accommodasset, non sustinetur: differentia est potius apparens quam realis, et explicationibus propositis, sufficienter elucidatur.

2 - *Ritus Cenae Paschalis.* — Lineae generales dantur in Exodo 12, 1-20: at multis, saeculorum decursu, et praesertim post exilium, caeremoniis auctae sunt; quae tandem in Mishna saec III p. Chr. col-

⁴⁰ Hoc alii negant (v. gr. PRAT, *STRACK-*BILLERBECK, LAGRANGE: locis citatis in bibliograph), et dicunt in tali casu, coincidentiae Sabbati cum die 15 Nisan, licuisse tantum anticipare mactationem agni duabus vel tribus horis, vel eam incipere iam a meridie diei decimaequartae, sicut dicit PHILO, *De septenario*, 18 (ed. COHN), et *Mishna*, (*Pesahim*).

⁴¹ Similis est explicatio LUDOVICI LEGIONENSIS (Fr. Luis de León), qui legem Exodi de mactatione agni paschalis « decimaquarta die mensis ad vesperam », intelligit « de primis vespers », id est « inter finem 13 et initium 14 »: (cfr. S. MUÑOZ IGLESIAS, *Una opinión de Fr. Luis de León sobre la cronología de la Pascua*; en *Est bibl.* 3 (1944) 79-96).

⁴² Cfr. v. gr. Lc. 23, 56; Mc. 15, 21. 42-46: etc.

⁴³ Eam proponunt CORNELY-MERK, M. I. LAGRANGE, TH. INNITZER, U. HOLZMEISTER, LEBRETON J., alii plures.

lectae, celebrationem Paschae inter iudaeos adhuc moderantur. Dubitatur tamen num omnes et singulae praescriptiones Mishnicae circa cenam paschalem vigerent iam tempore Christi.

Ritus summam descriptus hic erat: a) mactato Agno et assato, convivae (non minus quam decem, nec amplius quam viginti), accumbant in tricliniis circa mensam; b) primus calix vini cum propria benedictione bibebatur; c) afferebatur pelvis cum aqua, et omnes manus lavabant; d) ponebantur super mensam herbae amarae, lactucae agrestes, et *haroset* (ius quoddam spissum ex succo fructuum cum vino vel aceto atque aromatibus permixtum), in quo intingebantur lactucae et herbae, atque panes azymi; e) bibitur secundus calix vini, et post explicationem festi quam paterfamilias, a filiis iuxta praescriptum Ex 12, 26 s. interrogatus, faciebat, f) comedebatur agnus, et paterfamilias vel praeses mensae porrigebat singulis frustulum panis azymi (quod dicebatur *Aphicomem*: post hoc frustulum nihil amplius comedere licebat; g) infundebatur tertius calix vini, qui dicebatur *calix benedictionis*, eo quod cum benedictione seu gratiarum actione speciali quae inter infusionem et potationem recitabatur, coniunctus erat; h) tandem infundebatur quartus calix vini, quo hausto post recitationem secundae partis *Hallel* (ps. 115-118: prima eius pars [ps. 113. 114] ante potationem secundi calicis dicebatur), Cena fiebat. (Cfr. BONSIRVEN J., « *Textes rabbiniques* » (Roma, 1954), Tract *Pesahim*, pp. 200-18, et Tract *Chagiga*, pp. 277-85).

3 - *Ritus Cena paschalis in ultima Cena Christi.* — In Evangelio nihil fere dicitur explicite de his ritibus a Christo in sua ultima Cena observatis; Evangelistae enim potiusquam cenam legalem volunt Cenam eucharisticam narrare. Solus Lucas commemorat unum calicem vini praeter eucharisticum, et omnes tres Synoptici dicunt Jesum cum apostolis, absoluta cena, hymnum *Hallel* cecinisse. — Sed, quia uti diximus, ultima cena Christi fuit vere cena paschalis, supponendum est illum ritus praescriptos observasse; saltem usque ad manducationem Agni, quae pars praecipua erat. — Tunc videtur inserenda institutio Eucharistiae, quae iuxta Lc. 22, 20 et I Cor. 11, 25 dicitur instituta a Christo μετὰ τὸ δεῖπνῆσαι = *postquam cenavit*: et quamvis hoc dicant de consecratione calicis, debet intelligi etiam de consecratione panis: utraque enim consecratio cum relativa Communionem apostolorum immediate una post aliam sine intermissione facta est, ut postulat tum ipsa rei natura (np. unicum sacrificium duplici signo expressum), tum concors narratio evangelica. — Itaque probabile est

panem illum azymum, qui ab initio cenae seponebatur (*Aphicomem*), ut post agni manducationem a patrefamilias convivis distribueretur, fuisse a Jesu consecratum, et in Corpus suum transmutatum: et similiter tertium calicem, qui « benedictionis » dicebatur, fuisse a Jesu in sanguinem suum consecratum. Ideo forsitan S. Paulus calicem eucharisticum appellat « calicem benedictionis » τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας (I Cor. 10, 16).

4 - Locus *ultimae Cena*e (SSmum Cenaculum). — Domus illius domini a Jesu electa habebat ἀνάγαιον μέγα, ἐστρωμένον, ἔτοιμον = cenaculum magnum, stratum, paratum (Mc. 14, 15; Lc. 22, 12), id est, habitaculum seu cubiculum amplium in parte superiori domus, (quod dicebatur *cenaculum*), tricliniis instructum et omnibus ad scopum necessariis praeparatum. — Probabile est domum illam fuisse Mariae, matris Ioannis Marci, ubi postea christiani congregari solebant (Act. 12, 12 ss.): est certe idem locus qui Act. 1, 13 dicitur τὸ ὑπερφῶν, conclave superius, quo post Ascensionem Christi venerunt Apostoli, ubi et acceperunt Spiritum Sanctum. — Iamvero, memoria horum factorum (Institutionis Eucharistiae et adventus Spiritus Sancti) servatur iuxta antiquissimam traditionem in parte alta civitatis, ad S O, quae ideo dicitur « sancta Sion », ubi hodie est Basilica Dormitionis B. Mariae Virginis. — Prope eam est Sanctuarium (hodie *mezquita*, Nebi Daud = Propheta David, cuius sepulchrum a iudaeis et mohammedanis ibi falso ponitur): ille est, iuxta bene fundatam traditionem, locus Cenaculi, ubi Christus SSmam Eucharistiam instituit ⁴⁴.

5 - ORDO *Cenae eucharisticae*. — Iuxta quadruplicem narrationem evangelicam, (— Mt. et Mc. eadem eodem ordine narrant, Lucas [cum Paulo] plenior est, Ioannes vero proprium tramitem sequitur), hoc ordine probabili res disponi possunt:

Mane feriae V mittit Jesus discipulos suos ad praeparandum locum et omnia necessaria ad cenam paschalem vespere celebrandam: mittit autem non omnes discipulos, ut ex Mt. 26, 17-19 videri posset, sed duos tantum ex eis (Mc. 14, 13), scilicet Petrum et Ioannem (Lc. 22, 8). « Vespere autem facto, discubuit cum Duodecim ». Tunc primum est quod ponit Lucas (22, 15) de gaudio Jesu ob adventum horae: « Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar ». Est igitur ultimum Pascha quod in hoc mundo celebrabit. Tunc,

⁴⁴ Cfr. E. POWER, in DBS. 1, 1064-1084: item VINCENT-ABEL, Jérusalem, II, 421-481.

infuso primo calice, repetit eandem declarationem, se non bibiturum amplius de genimine vitis, « donec regnum Dei veniat », id est, ut apparet ex Mt. et Mc. (qui, omissa primi calicis mentione, hanc Christi declarationem ponunt post consecrationem calicis), « donec in convivio caelesti illud vobiscum bibam ». — Etiam in Luca loquitur Jesus postea de convivio caelesti quod parat apostolis (22, 29 s.).

6 - CONTENTIO *Apostolorum de primatu*. Solus Lucas eam commemorat hac occasione, quamvis illam ponat ordine praepostero post institutionem Eucharistiae, sed habita est probabiliter initio cenae, cum in accumbendo apostoli inter se contendebant de primis locis, vicinioribus Magistro, (et putandum est eos magis ex amore erga Illum, quam ex ambitione id fecisse). Ex hoc sumpsit Jesus occasionem commendandi eis humilitatem, tum verbis, tum exemplo. Et verbis quidem, dicens eis: 'Ne sitis sicut reges huius mundi, qui dominari subditorum, et ab eis honorari quaerunt: « vos autem non sic; sed qui maior est in vobis, fiat sicut minor (gr. ὡς ὁ νεώτερος = sicut iunior, sicut ultimus omnium), et qui praecessor est (gr. ὁ ἡγούμενος = superior, praesul) sicut ministrator (gr. ὁ διακονῶν = sicut famulus, qui inservit domino suo vel aliis). Nam quis maior est: qui recumbit an qui ministrat?: nonne qui recumbit?: Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat... » Lc. 22, 25-27).⁴⁵ — Haec verba statim confirmavit exemplo, lavans pedes eorum.

7 - LOTIO *pedum*. — Hic videtur ponenda haec scena quam solus Ioannes habet. Etsi enim ille, qui promissionem Eucharistiae cap. VI fuse descripserat, eiusdem institutionem, a suis praedecessoribus et a Paulo narratam, subticuerit, noluit praeterire hanc Christi actionem; quia praeter exemplum humilitatis et caritatis quod continebat (13, 13 ss.), apta erat ad commendandam puritatem animi in susceptione Eucharistiae requisitam. (In mente habeatur praeceptum Pauli: « Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat et de calice bibat », I Cor. 11, 28 s.). — Lotio pedum apte supponitur facta inter primum et alterum calicem cenae paschalis, cum omnes convivae manus lavare solebant: lotionem rituales manuum substituerit Christus hac vice lotionem pedum discipulorum. Lotio pedum inter abiectissima servorum officia computabatur: et Ioannes bene perspexit sensum istius actionis

⁴⁵ Mt. et Mc. ponunt hanc Christi instructionem alia occasione: nempe cum mater filiorum Zebedaei, ipsis eam ad hoc instigantibus, petit primas sedes pro eis in regno Christi: (Mt. 20, 25 ss; Mc. 10, 42 ss.).

Christi, profundissimam nempe eius humilitatem, et exemplum huius virtutis quod apostolis dare volebat: nam et in principio adnotat Jesum bene conscius suae dignitatis et naturae divinae se accinxisse ad lavandos pedes discipulorum (Ioh. 13, 3 ss.), et in fine postquam lotione absoluta iterum recubuit, inducit Jesum sic eis loquentem: « Scitis quid fecerim vobis?: Vos vocatis me 'Magister' et 'Domine', et bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros 'Dominus et Magister': et vos debetis alter alterius lavare pedes, (id est, humilitatem ad invicem ostendere, et necessaria servitia, etiamsi sint vilia, vobis mutuo praestare); Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis » (Ioh. 13, 12-15).

8 - DENUNTIATIO PRODITORIS. — Lucas, relicto etiam hîc ordine rerum, ponit eam post institutionem Eucharistiae: at videtur retinendus ordo Mt. et Mc., qui ponunt eam antea: et hoc confirmatur ex Ioanne, dum connectit stricte denuntiationem proditoris cum lotione pedum (13, 10 s. 18 s. 21 ss.), quam vix non est certum, ex dictis, locum habuisse initio cenae ⁴⁶. — Jesus, turbatus spiritu, protestatus est (ἐμαρτύρησεν): « Amen, amen dico vobis, quia unus ex vobis tradet me » (Ioh. 13, 21). Omnes turbati sunt, et vehementer contristati scire volebant quis esset de quo diceret. Narrat Matthaeus (26, 25) etiam Judam (ficta pietate, suspicionem aliorum a se avertere volentem) impudenter interrogasse: « Numquid ego sum, Rabbi »?: cui Jesus: « Tu dixisti »; et dato ei signo, quod Ioanni, ex Petri instigatione quaerenti quis esset, indicaverat, nempe buccellâ intincta in *haroset*, exivit e Cenaculo, et actus a Satana, qui prodicionem Christi in cor eius inspiraverat (Ioh. 13, 2), et nunc in eum intravit (v. 27), ivit ad parandam comprehensionem Jesu. Admiranda est caritas Christi cum Juda: si cum denuntiat, est ut det ei locum resipiscentiae, et ut praecaveat scandalum aliorum discipulorum: Jesus praescius est omnium quae Sibi eventura sunt; et Scripturae impleri debent (Io. 13, 18 s.). Ita loquitur ut Judas intelligat, et si velit resipiscat; ceteri autem incerti maneant de quo dicat. Adhibet etiam minas ut terreat: « Vae homini illi, per quem Filius hominis tradetur: bonum (= melius) erat ei si natus non fuisset » (Mt. 26, 24). Adhibet et blanditias: nam buccella panis intincti in ipso catino patrisfamilias, erat signum praedilectionis

⁴⁶ Ioh. 13, 2 legendum est cum melioribus testimoniis textus δελτινου γινωμένου dum cena fieret, vel 'inter cenandum': potiusquam cum Vulgata, « cena facta » γενομένου: LAGRANGE vertit, « et comme on avait commencé de souper » (St. Jean³, 1927, in h. l.): et COLUNGA: « y comenzada la cena » (La S. Biblia, Madrid 1944).

erga eum cui dabatur: et hoc fecit Jesus cum Juda. — Sed ipse iam obstinatus in suo malo proposito, clausit ostium animae gratiae quae eum sollicitabat, et aperuit illud Satanae, qui « post buccellam introiit in eum » (Ioh. 13, 27. 30), id est, plenam eius possessionem sumpsit. — Tunc dixit ei Jesus: « Quod facis, fac citius », = quod facturus es, quod facere cogitas, fac quam primum. « Et cum accepisset buccellam, exivit continuo » e cenaculo: « erat autem nox », tempus congruum negotio tenebroso quod perficere meditabatur.

9 - AN JUDAS COMMUNIONEM SUMPSERET? — Unica ratio dubitandi est ordo narrationis in Evangelio Lucae, qui ponit denuntiationem proditoris post institutam Eucharistiam (Lc. 22, 21-23); de qua, ut alii Synoptici testantur, omnes praesentes participarunt: « bibite ex hoc omnes » (Mt. 26, 27), « et biberunt ex illo omnes » (Mc. 14, 23). — Ideo non defuerunt tum inter antiquos, (HIERONYMUS, AUGUSTINUS, CHRYSOSTOMUS, etc.) tum inter recentiores, (TOLEDO, CALMET, *ZAHN, MURILLO, etc.), qui putaverint Judam sumpsisse Eucharistiam, quam etiam nonnulli significatam vident in buccella a Christo ei data, postquam intravit in eum Satanas: nota sunt verba S. AUGUSTINI: « quam multi de altari accipiunt, et moriuntur, et accipiendo moriuntur. Unde dicit Apostolus: 'iudicium sibi manducat et bibit'. Nonne buccella Dominica venenum fuit Judae?: et tamen accepit; et cum accepit, in eum inimicus intravit: non quia malum accepit, sed quia bonum male malus accepit »⁴⁷.

At contraria sententia videtur verior: quia alii duo Synoptici concorditer ponunt denuntiationem proditoris (et proinde eius discessum e cenaculo, qui ut patet ex Ioanne, immediate secutus est sumptionem buccellae: unde adhuc agebatur cena legalis), ante institutionem Eucharistiae, quae fuit « postquam cenavit »: ergo ante illam institutionem traditor discessit. — Buccella autem illa quam Iesus ei dedit, non fuit panis eucharisticus, (— cur non dedisset ei etiam vinum consecratum?), sed quilibet alius cibus, sive panis, ut vertit Vulgata, sive caro vel aliud, quod verbum gr. ψωμίον potest significare. Illa buccella fuit signum amicitiae et quasi ultimum conamen Christi ad obtinendam resipiscentiam Judae; quodsi illud recusaret, volebat ut quantocius discederet: tempus enim urgebat.

Ordo Lucae hinc est logicus, et habetur figura *hysteron-proteron*, (non rara apud illum): commemorato nempe calice cenae legalis, vo-

⁴⁷ Tract. 26 in Ioh., PL 35, 1611.

luit absolvere id totum quod ad cenam eucharisticam pertinebat, quin abrumperet narrationem cenae per denuntiationem proditoris, quam postea posuit.

His considerationibus permoti, plerique interpretes tenent Judam non communicasse Eucharistiam: ita Patres et scriptores syri, ut TATIANUS, APHRAATES, EPHRAEM, inter graecos S. CYRILLUS ALEXANDRINUS, inter latinos S. HILARIUS; item A. SALMERON, J. MALDONADO, CORLUY, CORNELY, KNABENBAUER, FILLION, TILLMANN, MEINERTZ, F. PRAT, M. J. LAGRANGE, etc.

10 - **INSTITUTIO EUCHARISTIAE.** — Postquam, Juda egresso, mansit Jesus cum suis Undecim fidelibus apostolis, effudit cor suum in eos a) institutione Eucharistiae, et b) sermone valedictorio. — Prima narratur a tribus Synopticis et a S. Paulo (I Cor. 11): alter a solo Ioanne nobis conservatus est (13, 31-17, 26). — Institutionem Eucharistiae Matthaeus et Marcus brevius expediunt, dum Lucas et Paulus fusius narrant. (Cfr. quatuor textus parallele positos pg. sq.).

Quadruplex ista narratio est quoad substantiam eadem, quoad modum tamen eam exprimendi, alia ab alia differt. — Consecratio panis et vini habetur in quatuor testibus, et quidem consecratio panis iisdem omnino verbis exprimitur in omnibus: «Hoc est Corpus meum»: quibus in Paulo et Luca additur idea sacrificii, per *brachylogicam* appositionem τὸ ὑπὲρ ὕμῶν (I Cor. 11, 24), quae in Lc. 22, 19 completur addito participio διδόμενον = quod pro vobis *datur*, id est offertur in sacrificium. — Consecratio vini, quae in Mt. et Mc. exprimitur directe, «hic est sanguis meus novi testamenti», (ex imitatione Ex 24, 8), in Paulo et Luca exprimitur per *metonymiam*, qua continens (calix) ponitur pro contento (sanguine); et effectus (novum testamentum) pro causa (sanguis Christi), seu Eius sacrificium quo novum testamentum pangitur. Utralibet eligatur formula, sensus realis est idem: nempe, calix quem Jesus tenet in manibus, de quo verba illa mystica pronuntiat, quemque apostolis distribuit, continet «novum testamentum in sanguine Christi», id est, continet «sanguinem Christi, quo novum testamentum sancitur»: et hoc est quod Mt. et Mc. dicunt sua formula: «hic est sanguis meus novi testamenti»⁴⁸.

⁴⁸ De hac aequivalentia utriusque formulae, et de reductione Matthaei et Marci ad formulam Lucae-Pauli, cfr. J. GÜNTHER, *Das Becherwort Jesu*: in Th u Gl. 45 (1955) 47-49. — De critica textus Lc. 22, 19b. 20, cfr. H. SCHÜRMAN, in *Biblica* 32 (1951) 364-92: et K. Th. SCHÄFFER, *ibid* 33 (1952) 237-239. — Item H. SCHÜRMAN, *Der Paschamahlbericht Lc. 22, 19b-20*; in *NtlAbh.* 19, 5 (1953); 20, 4 (1955).

En textus parallele dispositi:

Mt. 26, 26-28

Cenantibus autem eis, accepit Iesus panem, et benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et ait: Accipite et comedite: *Hoc est Corpus meum.* Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes. *Hic est enim sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.*

Mc. 14, 22-24

Et manducantibus illis, accepit Iesus panem, et benedicens fregit, et dedit eis, et ait: Sumite, *hoc est Corpus meum.* Et accepto calice, gratias agens, dedit eis: et biberunt ex illo omnes. Et ait illis: *Hic est sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effundetur.*

Lc. 22, 19 s.

Et accepto pane, gratias egit, et fregit, et dedit eis, dicens: *Hoc est Corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite in meam commemorationem.* Similiter et calicem, postquam cenavit, dicens: *Hic est calix, novum Testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.*

1 Cor. 11, 23-25

...Dominus Iesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit, et dixit: Accipite et manducate: *Hoc est Corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem.* Similiter et calicem, postquam cenavit, dicens: *Hic calix novum Testamentum est in meo sanguine: hoc facite quotiescumque bibetis, in meam commemorationem.*

Idea sacrificii quae in consecratione panis solum in Luca-Paulo apparet, exprimitur ab omnibus in consecratione vini, (praeterquam a Paulo, qui tamen statim adiungit Eucharistiam esse *memoriale mortis Domini*, id est, Eius cruenti sacrificii: «quotiescumque enim manducabitis panem hunc et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat», v. 26). — Quod dicitur de sanguine, «qui *pro vobis*» (Lc.), vel «*pro multis*» (Mt. et Mc.) fundetur, est in graeco participium praesens ἐκχυνόμενον = *funditur*: et indicat Eucharistiam esse sacrificium, et unum idemque cum sacrificio Crucis, nam quod in isto fit realiter, id est, modo cruento, in illo peragitur mystice. Concilium Tridentinum sess XXII loquens de sacrificio Missae, (quae non est nisi Cenae eucharisticae renovatio), dicit: «Una eademque est hostia, idem nunc offerens sacerdotum ministerio, qui seipsum tunc in Cruce obtulit, *sola offerendi ratione diversa*» (D B, 940).

Proprium Lucae et Pauli est quod addit Christus post consecrationem panis (Lc. 22, 17), vel panis et etiam vini (I Cor. 11, 24): «*Hoc facite in meam commemorationem*»: quibus verbis confert apostolis potestatem idem faciendi quod Ipse fecit; id est, ordinat eos sacerdotes, ut explicite definiuit Concilium Tridentinum, sess XXII, can. 2, dicens: «Si quis dixerit, illis verbis: «Hoc facite in meam commemorationem», Christum non instituisse apostolos sacerdotes, aut non ordinasse ut ipsi aliique sacerdotes offerrent corpus et sanguinem suum: A. S.» (DB 949).

In hac igitur narratione quadriformi Cenae eucharisticae tres praecipue veritates dogmaticae continentur: 1^a) sub speciebus panis et vini corpus et sanguis Christi 'vere, realiter et substantialiter' continentur, vi verborum Christi: «hoc est corpus meum», «hic est sanguis meus»: propositiones, cum sint substantivae affirmantes, exprimunt identitatem subiecti cum praedicato: 'hoc, quod habeo in manibus et vobis porrigo, est corpus meum, sanguis meus': ubi pronomen «hoc» (gr. τοῦτο) sumendum est substantive (hisp. = *esto es mi cuerpo*, — *esto es mi sangre*). Haec verba Christi sunt *factiva* veritatis per ipsa significatae: quapropter commenta Protestantium de *impanatione*, *symbolismo*, aliaque id genus, excluduntur. Eucharistia est igitur 'Sacramentum corporis et sanguinis Christi', verus cibus et potus spiritualis, qui manducari et potari debet ad vitam aeternam habendam. 2^a) Sed etiam *Sacrificium*: quod significatur tum verbis explicitis («corpus meum, quod *pro vobis datur*», «sanguis meus qui *pro vobis funditur*»), tum ipso ritu a Christo adhibito: quatenus distincta ac separata consecratio panis et vini apta erat repraesentare statum mortis, condicionem.

victimae immolatae in sacrificium. 3^a) Tertia veritas est *institutio sacerdotii*, dum Christus dicit apostolis: « hoc facite in meam commemorationem ». Sacerdotium hoc erit perpetuum, quia Eucharistia, memoriale mortis Domini, conficienda erit « donec veniat », Christus nempe ad iudicium: « Quotiescumque enim manducabitis panem hunc et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat » (I Cor. 11, 26). Cfr. TEOFILO de ORBISO, (O. F. M. Cap.): 'La Eucarestia en San Pablo', Est. bibl. 5 (1946), 171-213.

§ 4 — SERMO IESU VALEDICTORIUS. (Io. 13, 31-17, 26) ⁴⁹.

Praeludium sermonis (Ioh. 13, 31-38). Continet quatuor ideas: a) exultationem Iesu de proxima Dei, sui que ipsius glorificatione per Passionem obtinenda (vv. 31 s.): b) annuntiationem sui discessus e mun-

⁴⁹ *Bibliographia*: a) P. VON KEPLER, 'Unseres Herrn Trost...'² Freib Br. 1914: b) J. HUBY, 'Le sermon de Jésus après la cène'² Paris 1942: c) J. M. BOVER, 'Comentario al sermón de la Cena', Madrid 1951; VI-368 pp.: d) C. HAURET, 'Les adieux du Seigneur' (Jo 13-17), Paris 1952, 368 pp. Cfr. praeterea Comm. in IV Ev.: (LAGRANGE, DURAND, BRAUN, TILLMANN, *BERNARD, etc.

De ordine horum cc. 13-17 retinendo vel invertendo, cfr. N. URICCHIO, 'La teoria delle trasposizioni nel Vangelo di S. Giovanni' Bbl. 31 (1950) 129-63. De solidaritate horum capitum 13-16 cum cc. 5-7 quoad ordinem, vide ingeniosam explicationem B. BRINCKMANN, 'Zur Frage der ursprünglichen Ordnung im Johannes Evangelium', in Greg. 20 (1939) 55-82.

Iste auctor, et nonnulli cum eo, putat ordinem horum capitum turbatum fuisse: ordo primigenius fuerit sic, cc. 12. 15. 16. 13. 14. 17: sermo Christi post cenam solum comprehenderet c. 14 (cum c. 17): cc. 15. 16 referunt alium sermonem uno ex ultimis diebus ante cenam habitum: (cfr. B. BRINCKMANN, 'de priore quodam sermone valedictorio Domini', in V Dni 19 (1939) 300-307. Sic explicaretur clausula 14, 31 « Surgite, eamus », quae videtur indicare finem sermonis.

Alii, v. gr. LEPIN, DURAND, LAGRANGE, BRAUN, etc. idem putant quoad finem sermonis in c. 14, sed non recurrunt ad inversionem capitum, sed potius ad indolem additiam cc. 15. 16.: haec duo capita addita fuissent ab ipso Ioanne Evangelio iam completo, sed nondum vulgato, in definitiva eius redactione.

Alii, unitatem sermonis (cc. 13-17) et ordinem traditionalem retinentes, explicant illam clausulam in fine c. 14 ex communiter contingentibus, sic: 'Surrexerunt quidem apostoli ad mandatum Iesu, et ad relinquendum cenaculum se praepararunt, sed Iesus perrexit loqui, et ut accidere solet, sermonem sermoni innectens, longe adhuc sermo protractus est, antequam de facto e cenaculo exirent: (ita MALDONADO, *ZAHN, KNABENBAUER, SIMON-PRADO, etc); vel, dicunt alii, ordine dato a Iesu, exiisse omnes e cenaculo, Iesum vero prosecutum fuisse sermonem suum in itinere ad Gethsemani (CAIETANUS, PATRIZZI, CORLUY, FILLION, etc.), aut in atrio externo Templi, ubi constiterunt (*GODET, *WETSCOTT, *SWETTE, etc.).

Examen textus videtur commendare unam ex duabus explicationibus primo

do (v. 33): c) novum mandatum mutuae caritatis (vv. 34 s.): et d) praedictionem trinae negationis Petri (vv. 36-38). Hoc praecludium ponendum est inter discessum Iudae proditoris e cenaculo, a solo Ioanne commemoratum, et institutionem Eucharistiae a Synopticis narratam. Tria priora puncta sunt propria Ioannis, et in decursu sermonis adhuc semel et iterum repetuntur: quartum etiam Synoptici habent.

PRAEDICTIO SCANDALI APOSTOLORUM, ET NEGATIONIS PETRI: (Mt. 26, 31-35; Mc. 14, 27-31; Lc. 22, 31-38; Io. 13, 36-38).

Sive adhuc in Cenaculo (Lc.-Io.), sive iam in itinere ad Gethsemani (Mt.-Mc.), praedixit Iesu apostolis scandalum quod Eius causâ passuri erant omnes illa nocte; 'cum pastor percutietur, oves dispergentur' (Zach. 13, 7). Cum omnes, et maxime Petrus, protestarentur suam fidelitatem erga Magistrum, praedicat Petro Iesus; « Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus » (Mc. 14, 30). Veritatem praedictionis confirmavit eventus; nam et *omnes discipuli*, dum Iesus comprehenderetur a iudaeis, *relicto Eo, fugerunt* (Mt. Mc.), et Petrus in atrio summi Pontificis *ter* Iesum negaverat, cum gallus *iterum* cantavit (Mc. 14, 66-72). — Notatu dignum est dictum Iesu ad Petrum, quod solus Lucas habet ante praedictionem trinae negationis: « Simon, Simon, ecce satanas expetivit vos ut cribraret sicut triticum: ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua: et tu aliquando conversus confirma fratres tuos » (Lc. 22, 31 s.). Promittitur hîc Apostolo, cui olim primatus in Ecclesia praedictus fuerat (Mt. 16, 13-ss.), et cui nunc confirmatio fratrum in fide committitur, speciale auxilium oratione Christi impetratum, ad superandas satanae insidias quibus eum ad defectionem a fide tentabit. « *Simon, Simon* », (nota usum huius nominis proprii tam in promissione primatus (Mt. 16, 16 s.), quam in eius collatione (Jo 21, 15-17): « ecce satanas expetivit vos », sicut expetivit Job ad eum omni modo affligendum et tentandum (Job 1, 6-2, 10), quia sine Dei permissione satanas homines tentare non potest. — Omnes apostolos tentabit sa-

positis; nempe, aut ordinem capitum mutationem fortuitam subiisse, aut cc. 15. 16 esse additionem Evangelistae, qui post scriptionem sui operis, memoria recolens ea quae Iesus dixerat, sive post cenam, sive ante eam, sive in ultimis suis sermonibus quibus apostolos ad separationem praeparabat, voluit ea conservare, et sermoni valedictorio inserere.

Quaecumque tamen harum explicationum teneatur, expositio fieri debet secundum ordinem textus traditionalem. Non continuam sermonis expositionem damus, sed ideas praecipuas in eo contentas indicamus.

tanus; sed Petrus numquam deficiet in fide, quia Christus cuius oratio efficax est, ad hoc pro eo oravit, ut constans semper maneat, et fratres suos forte nutantes confirmet. — Non quod pro aliis apostolis non rogaverit Christus, sed pro Petro speciali modo et definito consilio rogavit: et ei personaliter conceditur, quod aliis non promittitur: attamen indefectibilitas fidei Petri erit pignus firmitatis ceterorum, qui ab eo in fide confirmabuntur.

CORPUS SERMONIS. (cc. 14-16). Loquitur in hoc sermone Cor Jesu, varios affectus quibus in illa hora suprema plenum erat, effundens in apostolos, ut eos instruat ut Magister, soletur ut Pater, roboret ut Deus. — Patet in tali sermone non esse quaerendam successionem logicam idearum, sed liberam affectuum manifestationem. Nonnullae ideae saepius repetuntur: v. gr. de mandato novo caritatis (Ioh. 13, 34 s.; 15, 12, 17); de Spiritu Sancto (14, 26; 15, 26; 16, 7-15); de discessu Christi post modicum, (14, 19; 16, 16); — de pace apostolis relicta, (14, 27; 16, 33); — de odio mundi cui fideles subiacebunt, (15, 18 ss.; 16, 2 s.): etc.

Idea centralis totius sermonis videtur esse haec: 'Unio fidelium inter se et cum Christo, et per Eum cum Patre'⁵⁰.

1° - VERBUM CONSOLATIONIS (Ioh. 14, 1-31). — Iesus apostolis maestitudine gravatis fiduciam et solacium instillat his rationibus: a) fides in Christum, qui ut Filius Dei de domo Patris sui disponit (vv. 1 s.); b) Iesus vadit parare eis locum in caelo, quo eos assumet, ut in aeternum cum Eo beati sint (v. 3); c) Ut eo securi perveniant, Iesus est « via, et veritas, et vita » (v. 6): *via* qua itur ad Patrem, *veritas* quae Illum revelat, *vita*, quam a Patre acceptam nobis communicat, quia « ego vivo, et vos vivetis » (v. 19.)

Pater revelatur in Christo: ideo qui videt Iesum, videt Patrem, quia Pater in Ipso est, et Ipse in Patre. Verba et opera Christi demonstrant Eum esse Deum, quia sunt verba et opera Patris: « verba quae ego loquor vobis, a meipso non loquor: Pater autem in me manens, ipse facit opera » (v. 10).

d) Aliud motivum solacii est pro apostolis, quod ipsis in Christum credentibus promittitur quaedam omnipotentia quoad imitationem virtutis thaumaturgicae ipsius Christi, (v. 12), et infallibilis exauditio precum, quas facient in nomine Eius. Iesus faciet, ad gloriam

⁵⁰ Cfr. M. PEINADOR: 'Idea central del discurso de Jesús después de la Cena' (Juan 14-17): in Est bibl. 12 (1953) 5-28.

Patris, quidquid ipsi petierint 'in nomine Eius': oratio fieri potest sive ad Patrem (v. 13), sive ad Christum (v. 14), sed semper facienda est 'in nomine Christi': quod probat Eius divinitatem, et cum Patre aequalitatem.

e) *Promissio Spiritus Sancti* (vv. 15-17): Sicut fidei in Christum promittitur omnipotentia et exauditio precum, sic dilectioni Christi, per observantiam mandatorum Eius manifestatae (vv. 15. 21. 23 s.), promittitur Spiritus Sanctus, qui ut 'Paraclitus' fideles consolabitur et defendet⁵¹; et ut 'Spiritus veritatis', quem ipsi in intimo cordis praesentem sentient et cognoscent (v. 17), docebit illos omnem veritatem, et in memoriam eorum revocabit quaecumque Iesus dixerat eis, et doctrinae Magistri rectam ac plenam intelligentiam dabit (v. 26).

Iste Spiritus Sanctus non est simplex virtus divina, sed vera Persona divina nam ut talis exhibetur: Iesus illum comparat secum, vocans illum « alium Paraclitum », qui in Eius absentia teneat Eius locum. — Quamvis nec ipse Christus ab eis penitus abscedet: « Non relinquam vos orphanos; veniam ad vos » (v. 18), ut « accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego et vos sitis » (v. 3), quia « ego vivo, et vos vivetis » (v. 19).

COMMENDATIO DILECTIONIS (vv. 21-24). Interea, dum venit ille dies, quo Christus eos in gloriam secum assumet, maneant Ei coniuncti per dilectionem, mandatorum Eius observatione ostensam (v. 21): sic ipsi vicissim diligentur a Christo, et a Patre, qui ad eos venientes et mansionem in eis facientes, se eis manifestabunt.

VALEDICTIO. — Renovata promissione Spiritus Sancti Paracliti, quem Pater mittet ad eos in nomine suo (v. 26), dat eis et relinquit (id est, modo stabili dat) *pacem suam*, quae unice vera est (v. 27), qua ab omni timore et turbatione liberati, munus ipsis commissum expleant. Gaudeant igitur, potiusquam doleant, de Eius perfectione ad Patrem, certi tum de brevitate separationis, « vado et venio ad vos » (v. 28), tum de auxilio divino numquam eis defuturo: « vado ad Patrem, quia Pater maior me est » (v. 28): hoc dicit Christus secundum suam naturam humanam; et in contextu videtur Christum, a Patre iam in caelo post Passionem glorificandum et exsalandum, tacite proponere seipsum tamquam exemplum apostolis, qui gaudere debent de Eius

⁵¹ Vox gr. παράκλητος utrumque significat, et 'consolatorem' et 'advocatum': cfr. 1 Io. 2, 1 ubi παράκλητος vertitur 'advocatus', et dicitur de Christo.

ad Patrem profectio, et in pace cursum vitae laboriosum agere, quia cito Pater eos quoque glorificabit.

HORA SUPREMA (vv. 30 s.). Appropinquat finis, advenit hora ultimae pugnae Christi, Fortis, cum diabolo, principe huius mundi: Christus ad certamen descendit et Passioni se subicit, ut ostendat mundo se diligere Patrem, et mandatum Eius, quantumvis arduum, exsequi paratum esse (v. 31). Itaque, in campum pugnae intrepidus descensus, praecipit apostolis: « Surgite, eamus hinc »⁵².

2° - ALLEGORIA VITIS ET PALMITUM (15, 1-11). — Iam in sermone praecedenti locutus fuerat Iesus de unione apostolorum (et fidelium) cum Eo et cum Patre: « ...ego sum in Patre meo, et vos in me, et ego in vobis » (14, 20), quae unio habetur per dilectionem (14, 21-23). — De hac unione apostolorum cum Christo, et de eius necessitate absoluta ad vitam spiritualem habendam sermo est in prima parte cap. XV, per allegoriam vitis. — In ea Christus se dicit 'vitem', 'vitem veram', quam Pater suus, 'agricola', omnibus curis fovet, ut fructum ex ea percipiat: inter has curas exprimitur una: nempe, putatio, qua resecantur et prociuntur palmites infructiferi, et purgantur fructiferi, ut fructum ampliolem producant. — Christus est vitis, discipuli (fideles) sunt palmites (v. 5): sicut palmites e vite vivunt, et nisi ei sint uniti, nec vivere nec fructificare possunt, ita discipuli nisi Christo coniuncti sint, nec vitam habere, nec quidquam in ordine supernaturali facere valent. Ideo Christus dicit: « manete in me, et ego in vobis » (v. 4), « quia sine me nihil potestis facere » (v. 5): e contra, si mihi dilectione adhaeseritis, fructum plurimum afferetis, quo glorificabitur Pater meus (vv. 7 s.): « manete (igitur) in dilectione mea », servantes mandata, et tunc oratio vestra efficax erit (vv. 7. 9), sicque imitabimini me, qui « Patris mei praecepta servavi, et maneo in Eius dilectione » (v. 10).

In hac allegoria continetur doctrina 'Corporis mystici' quam S. Paulus deinde fusius exposuit sub alia imagine, utique fecundiori, 'capitis nempe et membrorum'. Christus, ut unicus et universalis Mediator, est fons vitae spiritualis et divinae pro hominibus: hinc necessitas absoluta unionis cum Christo, ut Eius influxus salutaris percipiatur, et sic fructus vitae, id est opera bona, Deo grata fiant.

⁵² Cfr. ea quae superius diximus de hac clausula, et de varia eius apud auctores explicatione relate ad unitatem vel duplicitatem sermonis Iesu post Cenam.

PRAECEPTUM CARITATIS FRATERNAE (15, 12-17). Repetit h̄c Iesus hoc praeceptum, quod 13, 34 appellaverat « novum », et nunc vocat « praeceptum *suum* », id est, quasi proprium et peculiare: et illud speciali intentione commendat. « ...ut diligatis invicem, sicut dilexi vos » (v. 12): en exemplar caritatis proximi quod proponitur nobis: ipsa caritas Christi, 'sicut dilexi vos'. Et quid fecit Christus cum apostolis? Tres demonstrationes amoris recoluntur⁵³: 1) Christus dilexit apostolos gratuita eorum electione et vocatione ad munus sublime et honorificum: « non vos me elegistis, sed ego elegeri vos, et posui vos ut eatis, et fructum afferatis... (v. 16): 2) Insuper usus est eis ut amicis et familiaribus, quibuscum omnia quae Ipse audivit a Patre, communicavit: « Vos amici mei estis..., iam non dicam vos servos..., vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis » (v. 14 s.): 3) Sed caritas vera illa est quae usque ad iacturam propriae vitae pervenire parata est pro amicis suis (v. 13): quid erit, si pro inimicis hoc fiat? — Et hoc fecit Christus (Rom 5, 6-10).

ODIUM MUNDI IN CHRISTUM ET APOSTOS (15, 18 ss.). Curam specialem adhibet Christus in praemuniendis apostolis et omnibus suis sectatoribus contra periculum fidei quod ex odio et persecutionibus mundi pati possent. — Iam ab initio missionis apostolicae (Mt. 10, 16-31), et in eius fine, in sermone scilicet eschatologico (Mt. 24, 9), odium et persecutiones mundi apostolis praedixerat. Sed nunc intensius idem facit: monet tamen eos ne timeant nec animo deiciantur, quin potius gaudeant: a) quia de sorte Christi participant, « scitote quia me priorem vobis odio habuit » (v. 18), et « non est servus maior domino suo » (v. 20): b) quia hoc odium est signum quod non pertinent ad mundum, sed ad Christum, qui eos elegit de mundo: mundus enim amat quod suum est (v. 19): c) consolentur, quia sicut partem habent cum Christo in repudiatione qua mundus eos prosequitur, etiam participabunt in triumpho ministerii Eius: « si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt » (v. 20).

Mundus est caecus, qui ignorat Patrem et Eius amorem in missione Filii (v. 21): eius caecitas est voluntaria et pertinax, quia neque doctrinam Iesu, neque Eius miracula admittere voluerunt (vv. 22-25). Ideo nullam habent excusationem de peccato suo.

Praedicat Christus in specie apostolis *odium iudaeorum* (16, 1-4),

⁵³ Has demonstrationes amoris Christi erga apostolos ordine inverso ac in textu disponuntur, explicamus, progredientes a minori ad maius.

qui eos e Synagoga eicient, et pro irreligiosis et excommunicatis habebunt: et hoc facient ex zelo religionis, «arbitrantes obsequium se praestare Deo» (sicut fatetur Paulus de seipso, persecutore acerrimo christianorum, dum «in ignorantia» viveret (Act. 26, 9 ss; I Tim. 1, 12-17).

TESTIMONIUM SPIRITUS SANCTI DE CHRISTO, ET CONTRA MUNDUM (15, 26 s.; 16, 7-15).

Mundus odio suo quaeret delere de terra nomen Christi, et Dei adoratores ac Christi praedicatores exterminare, eisque silentium imponere: sed non deerit qui de Christo perhibeat testimonium verum et efficax, quod a multis accipietur. Ipse Christus, in caelum reversus, mittit a Patre Paraclitum, Spiritum veritatis, qui testimonium perhibebit de Eo, et simul cum Paraclito apostoli idem facient. Hoc testimonium dabit Christo Spiritus Sanctus mediantibus apostolis, eos nempe docens, et ad loquendum movens et roborans.

Sed, ut Spiritus Sanctus mittatur a Christo, debet Christus prius glorificari (Ioh 7, 39), et, tolerata passione, in caelum ascendere. Ideo dicit Iesus apostolis: 'nolite contristari ob meum discessum', «expedit (enim) vobis ut ego vadam» in caelum; inde enim mittam vobis Paraclitum, qui vos adiuvabit in pugna cum mundo, quem Ipse confundet, arguens et convincens eum «de peccato, et de iustitia, et de iudicio»: id est, de peccato suo (mundi), de iustitia mea (Christi) vel causae meae; et de iudicio seu condemnatione Satanae, atque triumpho meo (16, 6-11).

Sed cum vos debeatis esse in hoc opere *organa Spiritus Sancti*, ille «docebit vos omnem veritatem», (vel ut gr. v. 13 habet ὁδηγήσει = ducet, vel introducet vos in omnem veritatem); est enim «Spiritus veritatis», τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας (15, 26; 16, 13): Ipse docebit vos multa quae ego possem vos docere, sed quae non potestis portare modo (v. 12): Ille vobis communicabit quae Ipse vicissim accipiet, nempe *a me*: «quia de meo accipiet» ea quae vobis annuntiaturus est: et ultimo *a Patre*, quia omnia mea sunt Patris, et vicissim «omnia quae habet Pater, mea sunt». Ideo Spiritus Sanctus, accipiens a Filio ea quae sunt illi cum Patre communia, accipit a Patre (16, 13-15). — Hic continetur summa revelatio de Spiritu Sancto: est Persona divina, ut patet ex actionibus personalibus vere divinis quae Ipsi tribuuntur; procedit a Patre et Filio; a Patre quidem, ut expresse dicitur 15, 26 «qui a Patre procedit»: a Filio autem, quia ab eo mittitur (15, 26; 16, 7): missio autem signum est processioneis. Sic Pater non mittitur,

quia non procedit; Filius a solo Patre mittitur, quia ab eo solo procedit; Spiritus a Patre et Filio mittitur, quia ab utroque procedit.

MODICUM... ET ITERUM MODICUM... (16, 16-33). — Sermo Iesu est 'valedictorius': ideo, post opportunas instructiones datas apostolis, redit iterum ad id quod in initio (13, 33), et pluries per sermonem (14, 3. 19. 28; 16, 5) dixit: quod nempe modicum iam desit ad separationem. — 'Hoc, — inquit Iesus, — implet vos tristitia; sed scitote post modicum me reversurum ad vos (16, 16); « ut accipiam vos ad meipsum » (14, 3). — Hoc alterum 'modicum', sive intelligatur de secundo adventu Christi ad iudicium, sive melius, ut putamus, de adventu Christi in morte singulorum (cfr. 14, 3), est certe modicum et breve, quamvis ob labores et mala quibus plenum est videatur longum et asperum, quapropter tristitiam generat. At Iesus maestum animum discipulorum sublevat spe gaudii pleni et inamissibilis, dicens: « tristitia vestra vertetur in gaudium » (v. 20), quia « iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis » (v. 22). — Petite a Patre 'in nomine meo', et accipietis, id est, obtinebitis « ut gaudium vestrum sit plenum » (vv. 23 s.).

Hoc, de tristitia praesenti brevi, et de gaudio futuro pleno, illustrat Iesus comparatione mulieris, in hora partus dolentis, sed post partum felicem omnes dolores prae laetitia obliviscentis (v. 21).

Solacio sit fidelibus scire quod Pater eos amat, et paratus est omnes eorum petitiones exaudire. Pater eos amat, quia ipsi amant Christum, et credunt quia a Deo exivit, id est, quia est eius Filius, ab eo missus in mundum (vv. 25-29). Et post explicitam huius fidei confessionem: « nunc scimus quia scis omnia... et... credimus quia a Deo existi » (v. 30) praedicat eis Iesus momentaneam defectionem, qua, Deo sic disponente, relicturi sunt Eum solum tempore Passionis (v. 32). — Tandem, totum concluditur visione pacis et fiduciae victoriae: « haec locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis » (v. 33^a), id est, si mihi fide et amore adhaeseritis, pace et securitate fruemini, vel in mediis difficultatibus quas mundus vobis parabit: nam « in mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum » (v. 33). — Christus, victor mundi et principis eius, diaboli, participes nos facit suae victoriae, per fidem in Eum: etenim « haec est victoria quae vincit mundum, fides nostra: quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Iesus est Filius Dei? » (I Ioh. 5, 4 s.).

CAPUT XVII IOANNIS.

ORATIO SACERDOTALIS IESU

a) *Ordo* huius capitis respectu praecedentium non controvertitur: sed omnes admittunt illud esse ultimum in sermone post Cenam, et quasi per se stans.

b) Dum in aliis partibus sermonis forma est *dialogata*, et Iesus cum discipulis colloquitur, in hac parte, quae '*oratio sacerdotalis*' dicitur, Iesus solus loquitur, quasi exstacice « sublevatis oculis in caelum » (v. 1), cum Patre suo.

c) Caput XVII Ioannis habet *tres partes* bene definitas ratione subiectorum pro quibus Iesus orat: in 1^a (vv. 1-5) orat pro seipso: in altera (vv. 6-19) pro apostolis ibi praesentibus: in tertia demum (vv. 20-26) pro omnibus fidelibus, sive pro Ecclesia omnium temporum.

I - JESUS ORAT PRO SEIPSO. — Petit Patrem ut glorificet Filium suum, sicut Filius Eum glorificavit per consummationem operis quod Ei commiserat exsequendum; dandi nempe hominibus vitam aeternam, id est, cognitionem unius veri Dei et Filii Eius Iesu Christi, per quam pervenitur ad vitam aeternam. '*Vita aeterna*', apud S. Iohannem, non est tantum '*vita gloriae*', sed etiam '*vita gratiae*': est '*vita*' quae inchoatur in hoc mundo, et consummatur in caelo; phasis terrena, inchoativa vitae aeternae est *cognitio Dei per fidem*: phasis caelestis vitae aeternae est *visio Dei per lumen gloriae*, Eiusque inamissibilis possessio (cfr. v. 24).

Consummato igitur opere suo, quo Patrem glorificavit, petit Iesus ut Pater illum glorificet illa gloria quam habuit apud Eum, antequam mundus esset (v. 5). Ubi observa, a) Christum qua Verbum asserere suam praesistentiam respectu mundi, imo et aeternitatem, cum « in principio erat apud Deum » (1, 1): b) illam gloriam quam pro se petit, non esse '*divinitatem*' qua numquam caruit, nec petere pro se, qua Verbo simpliciter, sed qua Verbo Incarnato: petit autem ut illa gloria, qua « formam servi accipiens » se exspoliari voluit, humanitati suae communicetur, et sic illo miro splendore et maiestate fulgeat, quae ei competunt ex unione personali cum Verbo. — Tempus *exinanitionis* praterit, iam tempus *exsultationis* advenit (cfr. Philip. 2, 5-11).

II - JESUS ORAT PRO APOSTOLIS (vv. 6-19). — Quamvis apostoli in hac pericopa discrete non nominentur, quae incipit mentione 'hominum' (« manifestavi nomen tuum hominibus... »); tamen multa sunt indicia quae suadent Jesum hîc orantem de apostolis cogitare. Sunt enim 'electi a Deo, qui eos Christo donavit', et 'vocati a Christo, atque instructi ab Eo, et qui crediderunt in Eum'. Eos servavit, et unus tantum eorum periit, (allusio ad Judam Iscarioten), « ut Scriptura impleretur » (v. 12). Pro apostolis igitur orat.

Ut Patrem moveat ad concedendum ea quae pro apostolis petit, dicit imprimis merita eorum: eos nempe respondisse consilio divino et vocationi, dociles fuisse Magistro, et credidisse « quia a te exivi, et quia tu me misisti » (vv. 6-8). Iesus loquitur de apostolis ut de proprietate Dei, a quo procedit consilium salutis, cuius primus gressus est libera electio divina: quos elegit Deus, tradit Christo, qui est 'Auctor et Dux salutis' (Heb. 2, 10). Christus eos instruxit, et ad fidem plenam perduxit (vv. 6-8): dum fuit cum eis, sollicito eos custodivit (vv. 12 s); sed iam debet eos relinquere ut vadat ad Patrem (vv. 11. 13). Ideo rogat pro eis, « qui *mei sunt*, quia tu mihi eos dedisti; sed vere *tui sunt*»: rogo ergo pro tuis (vv. 6. 9). — Apostoli sunt Patris, et simul Christi, ob communitatem bonorum ex unitate naturae, « omnia mea tua sunt, et tua mea sunt » (v. 10). *Duo* petit Christus Patrem pro apostolis: a) « serva eos in nomine tuo, ad hoc ut sint unum, sicut et nos unum sumus » (v. 11): b) « sanctifica eos in veritate », ad quam praedicandam ego misi eos in mundum (v. 17 s).

Petitio v. 11b legenda est ex graeco sic: « Pater sancte, serva eos in nomine tuo *quod* dedisti mihi... » (Vulg. habet « *quos* dedisti). *Nomen* quod Pater dedit Christo, est 'dignitas Legati sui', 'missio Ei concredita revelandi Deum et divinam veritatem hominibus': hoc igitur petit: « serva eos in hoc nomine, in hac doctrina, da eis perseverantiam in confessione huius nominis, et in hac confessione unum sint, concordantes sint, sicut et nos in eodem nomine unum sumus. Petit itaque Iesus pro apostolis *unitatem fidei* ».

Altera petitio « sanctifica eos in veritate » ἐν τῇ ἀληθείᾳ (v. 17) hoc sibi vult: 'consecra eos ministros veritatis', ut cum auctoritate annuntient verbum tuum, quod est veritas: « sermo tuus veritas est » (v. 17): qua tales « misi eos in mundum, sicut tu me misisti » (v. 18). « Et pro eis ego sanctifico meipsum » (v. 19^a): verbum ἀγιάζω habet hîc sensum *sacrificalem*, uti indicat praepositio ὑπέρ cum genitivo personae, et pronomen ἐμαυτόν: seipsum pro aliis sanctificare, est 'seipsum pro illis sacrificare'. Christus igitur, qui hoc in ser-

mone loquitur ut sacerdos, est etiam hostia quam Deo offert pro apostolis, ut eorum consecratio ad servitium veritatis vera et plena sit: « ut sint et ipsi sanctificati in veritate » (ἐν ἀληθείᾳ = ἀληθῶς, *vere*). Servire veritati per ministerium verbi aequiparatur sacrificio⁵⁴: ideo apostoli, dum Evangelio deserviunt, communicant in sacrificio Christi, per quod vere sanctificantur.

III - JESUS ORAT PRO ECCLESIA OMNIUM TEMPORUM (vv. 20-26). — Apostoli in unitate fidei a Patre propter orationem Christi certo servabuntur, et praedicationi fidei tamquam ministri ad hoc consecrati, sedulo incumbunt, et multos ad eam fidem adducent.

Pro his nunc rogat Christus qui credituri sunt (gr. τῶν πιστευόντων = qui credunt: est praesens pro futuro, ut saepe ponitur), per verbum seu praedicationem apostolorum in Ipsum; et petit pro eis a) unitatem (vv. 21-23), et b) aeternam cum ipso beatitudinem (v. 24).

1° - *Unitatem*. — Obiectum *unitatis* in praecedenti oratione pro apostolis (vv. 6-19), erat *veritas*, id est, *unitas fidei*: et idem est supponendum in hac oratione pro fidelibus; sed haec continet praeterea *unionem caritatis*, tum quia sine ea nequit unitas fidei consistere, tum quia ut exemplar unitatis fidelium proponitur unitas Patris et Filii (Christi), substantiali caritate coniunctorum; « ut sint unum, sicut et nos unum sumus » (v. 22), tum denique quia explicite commemoratur *dilectio* Dei erga fideles et Christum (v. 23), et Christi erga fideles, quibus iam ex nunc suam propriam gloriam communicat (v. 22), et vult ut in aeternum eam possideant (v. 24). Item, *consummatio unitatis* quam Christus postulat pro fidelibus, « ut sint consummati in unum » (v. 23) fit per caritatem. — Petit igitur Christus Patrem pro fidelibus *unitatem fidei et caritatis*, id est, ut sint unum inter se et cum apostolis seu Magistris docentibus eos veritatem, et omnes, docentes et discentes, sint unum cum Patre et Christo, et ita unio sit consummata seu perfecta.

FRUCTUS UNITATIS: *Conversio mundi* (vv. 21-23). Sicut *ter* inculcatur unitas fidelium ad instar unitatis Patris et Filii, ita *bis* enuntiatur finis Christi in ea commendanda, et effectus ex ea secuturus: nempe, « ut credat (vel cognoscat) mundus quia tu me misisti ». — Ex quo patet unitatem illam fidelium esse visibilem, sicut est visibilis Ecclesia ad quam pertinent: nam mundus ex visione illius spectaculi admirandi ducetur (ut credat), vel poterit duci (ut cognoscat) ad fidem

⁵⁴ Cfr. Philp. 2, 17; Rom. 15, 15 s.; 2 Cor. 12, 15: etc.

in Christum, qui a Deo in mundum missus, fundavit Ecclesiam, societatem visibilem, unitate fidei et caritatis compactam. Unitas fidelium erit motivum credibilitatis, et praebebit mundo argumentum validum veritatis christianae.

2° - BEATITUDO CAELESTIS. — En aliud quod Christus petit pro fidelibus (et pro apostolis, = *quos dedisti mihi*: ita pluries designat apostolos vv. 6-19): « Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego et illi sint mecum: ut videant claritatem meam quam dedisti mihi; quia dilexisti me ante constitutionem mundi » (v. 24). Unio fidelium cum Christo per fidem et amorem in hac vita, consummabitur unione beata eorum cum Christo in caelo. — Non dicit « rogo », sicut in aliis petitionibus, sed *volo*, θέλω: Christus vult voluntate deliberata et efficaci, etsi subordinata Patris dispositionibus, aeternam salutem hominum. — Ponitur obiectum saltem parziale beatitudinis sanctorum in caelo: « ut videant claritatem meam... » Haec claritas seu gloria (gr. δόξα) est illa quam Christus sibi acquisivit, quamque Pater ei dedit propter opus Redemptionis peractum in sua condicione Verbi incarnati. Gloria Verbi in suam humanitatem refusa constituit Christum Κύριον = *Dominum* (cfr. Philp. 2, 11), obiectum beatificans sanctos.

CHRISTUS FINEM LOQUENDI FACIT (vv. 25. 26). — Tandem Iesus, appellans Deum « Pater iuste », complacet sibi in contemplatione iustitiae Eius pro modo quo homines se habuerunt erga Missum suum: mundus, respuens Christi praedicationem et miracula (cfr. 15, 22-24), non cognovit Patrem neque dedit Ei gloriam, imo odio habuit et Patrem et Filium (ibi): quapropter iusta est eius damnatio. Sed Iesus non sistit in hac tristi cogitatione damnationis mundi, quin potius eâ praetermissâ, laudat fidem apostolorum et fidelium, « qui cognoverunt quia tu me misisti », et crediderunt caritati Patris (I Joh. 4, 16), et penetrarunt in consilium amoris quo Pater misit Filium suum, Salvatorem mundi, et gloriam Deo dederunt.

Christus explevit missionem suam revelandi Patrem hominibus, « notum feci eis Nomen tuum »; sed adhuc perget in hoc opere, « et notum faciam »: istis verbis promittitur Ecclesiae *institutio perennis magisterii Christi*, quo fides in Nomen Patris (et quidquid illud nomen significat) semper vigebit.

Finis Christi in illa notificatione *nominis Patris* hominibus data et danda, exprimitur sic: « ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis » (v. 26): quod potest dupliciter intelligi, prout illud comma « in ipsis sit » sumitur de obiecto seu termino dilecto, vel de subiecto

diligente. — Primo modo, Christus commendat discipulos caritati Patris, et petit ut dilectio Patris erga Eum « in ipsis sit », id est, ipsos quoque attingat seu complectatur: tunc verba « et ego in ipsis » continerent rationem huius complexionis amoris, sic: 'cum ego in ipsis sim, non potes me diligere quin et ipsos diligas'. — Altero modo, intendit Christus diligi a discipulis illa caritate qua Pater Eum dilexit; et si ea dilectio in ipsis sit, et Ipse erit in eis.

Quomodolibet intelligatur, (— nobis prior modus praeplacet —), apparet illam *unitatem fidei* quae in superioribus petebatur pro apostolis et Ecclesia comprehendere etiam *unionem caritatis*, tum fidelium inter se et cum apostolis, tum omnium cum Christo et cum Patre.

§ 5 — ORATIO IESU IN HORTO GETHSEMANI. (Mt. 26, 36-46; Mc. 14, 32-42; Lc. 22, 39-46).

Cenâ factâ et Eucharistia institutâ, postquam Apostolos jam novo sacerdotio auctos instruxit maxime de mutua dilectione, et tristitiam eorum levavit promissione resurrectionis et glorificationis suae, atque adventus Spiritus Paracliti, hymno gratiarum actionis (magno HALLEL, Ps. 115-118) decantato, exivit Jesus e cenaculo, et trajecto torrente Cedrone, introivit in praedium quoddam ad radices montis Oliveti, qui est ad Orientem Jerusalem, quo frequenter solebat venire cum discipulis suis, ut ibi noctes orando transigeret.

Ingressis omnibus in hortum, iussit Jesus octo discipulos ibi consistere; et cum aliis tribus praedilectis, Petro et duobus filiis Zebedaei, processit in interiorem horti partem: cum venisset ad quemdam locum, dixit illis: « Tristis est anima mea usque ad mortem »; manete hic vigilantes in oratione, ut non intretis in tentationem; et ipse avulsus est ab eis ad jactum lapidis, ibique oravit ad Patrem *ter*. — Tres orationes distinguuntur per visitationem discipulis factam. De tribus orationibus et totidem visitationibus loquitur Matthaeus et Marcus: Lucas autem rem ab illis jam narratam modo compendioso describens, diversas orationes non distinguit; sed aliorum narrationem complet ponens sudorem sanguineum, agoniam Christi, et apparitionem Angeli confortantis Eum.

Profecto, duo versus (*Lc. 22, 43 s.*) hanc narrationem continentes, non unanimi consensu traditionis criticae exhibentur, tamquam genuini. At, si perpenditur codices graecos et latinos, qui hos versus omittunt, et testimonia Patrum ipsis contraria, pertinere ad tempus sat longum controversiae arianae, dum tam ante quam post illam

controversiam, versus isti in omnibus testibus inveniuntur; facile admittetur versus illos esse genuinos, in controversia autem cum Arianis, qui ad suam haeresim illis abutebantur, fuisse omissos⁵⁵. Praeterea, multo facilius explicatur horum versuum absentia in paucis codicibus, quam eorum praesentia in longe plerisque; maxime si ratio habetur illius difficultatis dogmaticae contra divinitatem Christi, cui ansam praebant. Exstat insuper responsio Pont. Comis. de re biblica, sub die 26 Maji 1912; non licere de inspiratione et canonicitate huius pericopae dubitare, neque solidis rationibus ostendi posse eam ad genuinum Lucae Evangelium non pertinere. Ceterum pro catholicis nullum de inspiratione et canonicitate horum versuum dubium esse debet; quia ex actis Concilii Tridentini constat Patres Concilii, definientes Scripturam integram *cum omnibus suis partibus* esse inspiratam, hanc pericopem, (simul cum aliis ex ceteris evangelii) prae oculis habuisse⁵⁶.

N. B. - Cum Lucas non distinguat tres orationes, nequit certo determinari in quam e tribus apparuerit Angelus confortator, et Jesus agonizans sanguinem sudaverit. Potest autem collocari in tertia oratione, quia tunc crescente angustia, ipsa lactae productione, opportunius mittebatur auxilium; quod etiam habebat rationem praemii, quippe quod partim exauditionem precum Jesu continebat, pro sua reverentia et perseverantia in oratione: congruenter igitur assignatur tertiae orationi⁵⁷.

Nomen, situs et natura loci in quo Jesus oravit. — A Matthaeo et Marco nomen proprium datur: «*Gethsemani*» (גֶּתְשֶׁמַנִּי =) torcular olei; quia ibi dominus oliveti, simul cum domo, uti mos erat in vineis et olivetis (Cfr. Is. 5, 1 sq.; Mt. 21, 33), habebat torcular, ad oleum exprimendum.

Ex Jo. 18, 1 locus orationis Jesu, vel verius (quia Joannes orationem Jesu non narrat), ejus comprehensionis, erat «*trans torrentem Cedron*»; quem Lucas magis determinans, dicit venisse Jesum in montem

⁵⁵ Cfr. *MAURICE GOGUEL, *La Bible du centenaire*, 4, 1; 128^a: (Paris, 1918).

⁵⁶ Cfr. «*Concilii Trid. Diariorum pars prima*», pp. 38-45. Edidit MERKLE.

⁵⁷ Notare tamen juvat, codices familiae sic dictae «*Ferrar*» (ab ejus detectore W. H. FERRAR), qui ad Siciliam et Calabriam fere omnes pertinent, ponere pericopam de sudore sanguineo Christi (Lc. 22, 43 sq.) post Mt. 26, 39; hoc est, post primam orationem a Christo factam (Cfr. VACCARI, *Institutiones biblicae*; vol. I^o, lib. 2°, p. 152). Vide probabilem hujus transpositionis explicationem apud RUFFINI, *Introd. in S. Script.*, pars 2^a, *Introd. in N. Test.*, lib. I^o, p. 127, in Nota 2^a. At, ista transpositio non videtur magni facienda: nam forsitan debetur tendentiae istius familiae codd.; ita casus similis habetur cum episodio «*mulieris adulterae*», Ioh. 8, 1-11, quod in istis codd. ponitur post Lc. 21, 38.

Olivarum, qui statim post torrentem ascendere incipit; tandem Mt. et Mc. partem huius montis designant nomine *Gethsemani*.

Mt. et Mc. vocant illum locum *χωρίον*, quod verbum Vulgata vertit in Mt. « villam », in Mc. « praedium »; Jo. vocat illum « *κήπον* hortum ». Unde erat praedium (Mc.), muro circumdatum (Jo.), in quo domus vel turris cum torculari (Mt.) pro domino vel colonis exstabat. Probabiliter ille juvenis, de quo solus Marcus (14, 51 sq.) loquitur, qui amictus sindone sequebatur Jesum a judaeis comprehensum, ex illa domo vel turri egressus est: ex multorum sententia juvenis ille fuerit ipse S. Marcus, cujus pater, agri illius possessor et Christi discipulus, liberum Jesu et discipulis ejus accessum ad hortum permittebat.

2) *Jesus pergit ad orationem*. Prope ingressum horti reliquit Jesus octo discipulos infirmiores, dicens illis: « Sedete hic, donec ego, progressus in interiorem Oliveti partem, orationi incumbo ». Et assumptis tribus aliis, nempe Petro, Jacobo et Joanne, qui testes Transfigurationis Jesu et resurrectionis filiae Jairi fuerant, progressus est cum eis; et loquens cum eis de hora passionis quae jam imminebat, multis diversis et oppositis affectibus, maestitiae, pavoris, taedii, terroris, turbatus, effudit cor suum in discipulos illis verbis: « Tristis est anima mea usque ad mortem », id est, tali afficior tristitia, ut paene moriar: solacium quaerebat modo humano in communicatione doloris cum amicis. — Sed etiam illo solacio, quod in societate amicorum quilibet afflictus experitur, voluit Iesus se privare, licet magnam violentiam sibi inferre debuerit; quam S. Lucas emphatice exprimit verbo *ἀπεσπάρθη* = *avulsus est*. (Vox ista hoc sensu apud Lucam solum occurrit; Act. 21,1). — Praemonens Apostolos ut vigilarent etiam ipsi et orarent (Lc.), *abstractus est* ab eis, « quantum jactus est lapidis » (Lc.), = 50 ferme passus, ita ut ab eis audiri et videri posset⁵⁸.

⁵⁸ P. HUBY, *Évang. selon St. Marc*, p. 378, in nota; et *Évang. selon S. Luc*, p. 391 dicit, distantiam jactūs lapidis debere intelligi de octo discipulis, dum ab aliis tribus separatus est Jesus *μικρόν* = *pusillum* (Mt.), *paululum* (Mc.): adducit argumentum traditionis localis, ponentis tres Apostolos praedilectos propiores Jesu quam jactus lapidis (30 mt.). — Ex textu difficile est hoc definire, cum Lucas duas turmas apostolorum non distinguat. Ceterum, ad auctoritatem narrationis, a testibus oculatis vel minus procedentis, perinde est; nam etiam ad distantiam 30 mt. bene potuerunt Jesum observare; vel ab ipso postea edocebantur de hoc, sicut aliquando de ejus tentationibus in deserto, quarum Gethsemani et tota Passio continuatio erat (Lc. 4, 13), edocti fuerant.

Trinam Iesu orationem in horto Gethsemani iuxta tres Synopticos, sequens conspectus exhibet:

Prima oratio

<i>Matthaeus</i>	<i>Marcus</i>	<i>Lucas</i>
« Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu » (Mt. 26, 39).	« Abba, Pater; omnia tibi possibilia sunt: transfer calicem hunc a me: sed non quod ego volo, sed quod tu » (Mc. 14, 36).	« Pater, si vis, transfer calicem istum a me: verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat. (Lc. 22, 42).

Secunda oratio

<i>Matthaeus</i>	<i>Marcus</i>	<i>Lucas</i>
« Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua » (26, 42).	(Formulam orationis omittens, dicit: « Et iterum abiens oravit eundem sermonem dicens »: (14, 39).	(Alias orationes tacet.).

Tertia oratio

<i>Matthaeus</i>	<i>Marcus</i>	<i>Lucas</i>
Nullam formulam orationis ponens, dicit: « ...abiit et oravit tertio, eundem sermonem dicens ». (26, 44).	Supponit tertio orationem, nam dicit Iesum tertio venisse ad discipulos: (14, 41). Sed de tertia oratione nihil habet.	Apparitio Angeli, agonia et sudor sanguineus Iesu, (a solo Luca narrata, 22, 43 sq.), in tertia oratione apte collocantur.

3) - *Primā oratio Iesu et visitatio*. — Abstractus ab Apostolis, solus ad certamen descendit, et genua flectens (Lc.), atque in terram procidens (Mc.) in faciem suam (Mt.), ut sic et profundam erga Patrem reverentiam, et gravissimam suam afflictionem et necessitatem ostenderet, (nam judaei, nisi gravissima urgeret necessitas, *stando* ora-

re solebant), petebat, ut si fieri posset, transiret ab eo *hora* » (Mc.). *Hora*, ἡ ὥρα est hinc tempus passionis, et Passio ipsa, a qua petit liberari. « Pater » (Lc.), « Abba, Pater » (Mc.), « Pater mi » (Mt.); si possibile est (Mt.), et omnia tibi possibilia sunt » (Mc.); « si vis » (Lc.), « transeat a me calix iste » (Mt.), vel « transfer calicem hunc a me » (Mc. et Lc.). Christus *directe*, juxta tres Evangelistas, petit eximi a Passione. — Quam antea tam ardentem concupierat, et de qua toties locutus fuerat, nunc ad eam perveniens, adeo gravem et intolerabilem apprehendit, ut eam conetur refugere, et velit ab ea exonerari: utque Deum permoveat, vocat eum *patrem*, imo patrem *suum*; at, non petit liberationem *absolutam*, sed ordine servato voluntatis divinae: quocirca sensuum repugnantiam imperio voluntatis rationalis obmutescere faciens, Patris voluntati sese penitus committit, dicens: « non mea voluntas, sed tua fiat »; id est, non quod cupit mea voluntas *naturalis*, quae instinctu quodam refugit quicquid ei contrarium est; sed quod tu vis, quodque mea voluntas rationalis exoptat, fiat. Lucta haec inter partem inferiorem et superiorem animae Christi invicte probat Eum, « per omnia fratribus assimilatum » (Heb. 2, 17), assumpsisse vere humanam naturam cum omnibus suis infirmitatibus, excepto peccato et deordinationibus moralibus quae ex ipso promanant. Hinc sequitur reluctantiam partis inferioris non praevertisse usum rationis et imperium voluntatis, sed fuisse ab ea permissam et ordinatam, ut Passio esset pro ipso acerbior, pro nobis utilior. Et sicut Ipse voluntarie excitavit tempestatem in anima sua, ut tristitia, pavore et horrore posset concuti; ita quoque cum voluit, fluctus sedavit, et repugnantiam naturalem imperio voluntatis compescens, Patris voluntatem praetulit, perfectam obedientiam Eum honorans.

Constitutus in pace ex oratione hausta, venit ad discipulos suos, ut societate amicorum frueretur, et ipsos tristes consolaretur, opportunisque monitis praemuniret adversus pericula quae imminebant: sed *invenit eos dormientes*; et quasi admiratus (ὀβρωσ = sic », Mt. 26, 40) quod in talibus adjunctis et praesertim post Ejus monitum vigilandi, a somno vinci se siverint, suaviter corripit *eos* (Mt.), et maxime *Petrum* (Mt. et Mc.), qui paratiorem aliis se dixerat comitari magistrum vel ad ipsam mortem. — Ad vigilantiam eos adhortatur et ad orationem, ut tentationem sive sollicitationem diaboli ad defectionem non solum superare, sed etiam evitare possint. Nam licet omnes cum Petro spiritum promptum, bene dispositum ostenderint (Mc. 14, 31), *caro est infirma*, gravis, et semper timendum est ne pondere suo spiritui reluctans, eum ad malum trahat.

4) - *Jesus secundo orat, et Apostolos visitat.* — Juxta Mc. 14, 39 Jesus in secunda oratione « eundem sermonem » dixit ac in prima. Revera, substantialiter eadem fuit oratio; sed quoad modum aliquantulum differt, ut ex Mt. patet: nam dum in prima directe petebat liberari a calice Passionis, quamvis divinae voluntati plene subiectus; nunc non petit exemptionem a calice bibendo, sed magis insistit in exprimenda omnimoda conformitate sua cum voluntate divina Patris sui; ita namque loquitur: « *Pater mi!; si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua* »; hoc est, 'quandoquidem cognovi non esse possibile, — quia tu non vis, — quod hic calix transeat a me quin bibam illum; en me paratum voluntatem tuam perfecte exsequi, et calicem quem mihi bibendum porrigis, usque ad foeces epotare'. Perfecta conformitas cum voluntate Patris non auferebat, neque imminuebat horrorem appetitus sensitivi erga Passionem; imo, apprehendens illam ut imminuentem et inevitabilem, magis angebatur et reluctabat, et *agonia* quam in tertia oratione expertus est, parabatur.

In tanta sua tribulatione, non obliviscitur Iesus Apostolorum, de quorum periculo sollicitus est: redit igitur ad eos, etiam ut aliquid solacii ab eorum societate capiat; et invenit eos dormientes, « *erant enim oculi eorum gravati* », palpebrae eorum, quasi quodam pondere graves, claudebantur. Vix excitati ad vocem Jesu, nec plene sibi consci, non invenerunt excusationem quam proferrent, « *ignorabant quid responderent ei* » (Mc.). — Quamvis textus sileat, potest tamen supponi Jesum iterum eis vigilantiam et orationem commendasse.

5) - *Jesus tertio orans, ab Angelo confortatur, et prae agonia Cordis sanguinem sudat.* — Matthaeus dicit Jesum, relictis discipulis, tertio abiisse et orasse, « *eundem sermonem dicens* »: formulam orationis non indicat, sicut in duabus praecedentibus. — Marcus quoque supponit Jesum ter orasse, nam commemorat tertiam visitationem Apostolis factam, quamvis de tertia oratione nihil explicite dicat. — Lucas vero, cum unica oratione Jesu quam recolit, conjungit narrationem ipsi propriam de apparitione Angeli, et de sudore Christi sanguineo. Superius indicavimus congruentias, quae ponere suadent haec facta in tertia oratione.

A - *Apparitio Angeli* fuit sensibilis; oculis corporis Angelus videntum se praebuit: hoc indicat verbum gr. ὡφθη, quod cum tali sensu frequentissime a Luca in Ev. et in Act. usurpatur⁵⁹. Angelus e caelo

⁵⁹ V. gr. Lc. I, 11; 9, 31; 24, 34; Act. 2, 3; 7, 2. 26. 30. 35; 9, 17; 16, 9; &.

veniens, a Deo missus, confortat Jesum, Dominum angelorum, qui per naturam humanam assumptam 'paulo minus ab angelis minoratus est' (Heb. 2, 7-9). Licet Jesus, ut ait CAJETANUS⁶⁰, potuisset semetipsum confortare, voluit potius ad id uti ministerio angelorum, ad majorem carnis assumptae manifestationem, ut scilicet in nobis fides Incarnationis Ipsius confirmaretur. — Angelus ad confortandum Christum, nihil potuit Ei proponere quod Ipse ignoraret; et in hoc sensu dicit S. THOMAS confortationem non fuisse « per modum instructionis »⁶¹. Sed cum Christus voluerit omnes nostras infirmitates assumere, et saepe contingat homines magnâ affectos tribulatione, animo depressos, nihil considerare praeter miseriam qua involvuntur, et ad rationes solacii, licet bene eas noverint, non attendunt; si vero alius, quamvis inferior, easdem rationes solacii eis proponat, statim sublevantur; eodem modo Christus, audiens verba angeli proponentis rationes solacii, a se optime cognitae, ad quas tamen in aerumna sua non attendebat, confortationem expertus est. — Modus quo a traditione artistica christiana repraesentatur angelus, — dum genuflexus ante Jesum porrigit Ei calicem, — bene rem declarat. Dixit nempe Ei, voluntatem Patris esse, ut calicem illum biberet; inde enim infinita gloria erat Deo obventura, praemium excellentissimum sibi erat acquisiturus, et hominibus bona inenarrabilia ex Passione sua erant derivanda. — His tribus rationibus confortatus, ad Passionem se accinxit; et majori vi excitans in semetipso, hinc quidem repugnantiam appetitus sensitivi et voluntatis naturalis, illinc vero oppositionem voluntatis rationalis, quae illos motus partis inferioris cohibere volebat, orta est illa concertatio, quam Evangelista, aptissimo verbo, *agoniam* appellat⁶²; conflictus enim ille appetituum et desideriorum, horror passionis et mortis, simulque ejus vehemens desiderium, constituit Jesum in statu simili, ac ille quem homines paulo ante mortem ingrediuntur. Mystericose derelicta fere a divinitate, sicut dum pendeat in Cruce, ex subtractione lucis et gaudii quae a visione beatifica oriri debuissent,

⁶⁰ Comment. in tertiam partem Summae th., q. 12, a. 4, ad I.

⁶¹ Summa th., parte 3^a, q. 12, a. 4, ad. I.

⁶² ἀγωνία = conflictatio, inquietudo, anxietas animi: est *hapax* N. T.; cfr. idem verbum 2 Mach. 3, 14. 16 simili sensu adhibitum, de magna nempe populi et Summi Sacerdotis anxietate et trepidatione coram Heliodoro, regis ministro, thesaurum Templi direpturo, et locum sanctum profanatur.

De agonia Iesu in horto Gethsemani (Lc. 22, 43 s.) cfr. P. BONNETAIN; *La cause de l'agonie de Jésus*, in *Rev. Apolog.* 50 (1930), 681-90; item, *La crainte de la mort en Jésus agonisant*, *ibid.*, 51 (1931), 276-85.

quaeque ad summum apicem animae, si ita loqui fas est, sese retraxerunt; humanitas Christi in profundissimum angorem incidit, ad quem superandum, *prolixius*, id est, juxta vim verbi graeci ἐκτενέστερον = *intensius*, vehementius orabat; in quo ostendebat augmentum roboris ex angeli confortatione susceptum.

B - *Sudor sanguineus*. — Ex illa acri et violenta colluctatione diutius protracta, affectuosissimum Cor Jesu taliter opprimebatur supra modum, ut sanguinem mittens copiose ad peripheriam, illum toto corpore exsudare coeperit: sanguine exsudato efformabantur guttae spissae, ampliores, quasi grumi, quae defluebant, vel descendebant (gr. = καταβαίνοντες), vel cadebant in terram.

Notae. - A) Agitur de vero sanguine per transpirationem epidermicam effuso: nec habetur hic aliqua metaphorica locutio ad indicandum angorem Jesu fuisse vehementem, sicut cum de aliquo valde afflicto dicitur quandoque, « lacrimas sanguinis emittere ». Nec obstat particula similitudinis = ὡσει = *quasi, sicut*; nam illa, respondens *ke* hebraico, non tantum similitudinem, sed etiam saepe *identitatem* exprimit, et in linguis nostris fere pleonastice sonat: ita latine verti posset: « et fuit *sudor ejus guttae sanguinis* decurrentes in terram »; vel « fuit *sudor ejus sanguis* guttatim defluens in terram ». - B) Phenomenon istud est in se naturale, quod haud semel evenisse, non in homine modo sed et in brutis, experimento compertum est. *Copia* autem *sanguinis* effusi in agonia Christi, ad Gethsemani, aliquid miraculosi habuisse videtur. Phenomenon illud a medicis, qui possibilitatem facti unanimi consensu admittunt, vocatur *Diapedesis*, vel *Hematidrosis*. Scientia medica Lucae magnam veritati historicae hujus narrationis conciliat auctoritatem ⁶³. - C) Causae agoniae Jesu, ad quas superandas, maxima sibi illata vi, luctabat, fuerunt multae, caeque singulae graves: a) acerbitas et imminetia Passionis corporis et animae, cujus singula tormenta, et ludibria Iesus videbat et ponderabat; b) in specie proditio Judae, fuga apostolorum, negationes Petri; c) praecipuus vero carnifex, a quo cruciabatur Jesus, erat *amor ejus* propensissimus erga Deum et homines. Scipsum aspiciens peccatis totius mundi oneratum, indicibilem peccati aversionem et horrorem concipiebat, e perfectissima Dei cognitione ortum; quapropter accendebatur desiderio reparandi quantocius offensas Deo illatas, sed simul timore mortis vehementissimo corripiebatur. — Videbat homines misera captivitate sub jugo daemonis detentos, et cupiebat ardentem eos liberare et beatos facere; at tamen perspiciebat multorum ingratitude, qua Passionem suam inuti-

⁶³ Cfr. plura facta hujusmodi a medicis rite comprobata, in « Revue thomiste »; *Les sueurs de sang*, par MAURICE ARTHUS, Professeur de Physiologie a Fribourg (Suisse), 6 (1899), pp. 673-96. Item HOLZMEISTER, *Exempla sudoris sanguinei*, Verb. Dni, 18 (1938), pp. 73-81.

lem, imo sibi ipsis exitialem erant reddituri, animo quasi deficiebat, repetens verba, quae in ore ejus posuerat olim Isaias: « In vacuum laboravi, sine causa et vane fortitudinem meam consumpsi » (Is. 40, 4). - D) Ordo servatus a Luca, immerito a nonnullis exegetis⁶⁴ mutatur, ponentes primo agoniam et sudorem Jesu, deinde angeli apparitionem et confortationem. — Ordo qui in textu habetur, bonus est: apparitio angeli attulit Christo robur ad agoniam sustinendam, et victoriam referendam. Ex majori violentia quam Christus sibi intulit post angeli apparitionem (« *enixius orabat* »), sanguinem sudavit; ita eloquenter significavit se nullo modo cedere repugnantiae naturali, sed eam omnino rationi et divinae voluntati subjugasse.

6) - *Jesus tertio ad Apostolos venit.* — Parta victoria, plene de repugnantiis naturalibus triumphans, surrexit ab oratione (Lc.), inimicis suis obviam ire paratus. Venit ad discipulos suos, et forsitan non dormientes sed vigilantes eos invenit: nam verba Lucae, « *et invenit eos dormientes prae tristitia* », atque verba Jesu, « *Quid dormitis? surgite, orate, ne intretis in tentationem* », non ad tertiam, sed ad primam visitationem Jesu referenda videntur, uti ex comparatione cum Mt. et Mc. colligi potest. Quod Lucas commemoret primo apparitionem angeli (quae in tertia oratione fuit), et deinde verba Jesu dicta ad apostolos post primam orationem, est *hysteron-proteron*, non insolitum in stilo Lucae. Prius enim de oratione verba facere coeperat; unde quidquid in oratione acciderat (quale fuit, quod angelus apparuisset), eodem contextu narrare voluit; (MALDON., in Mt. 26, 44). — Apostolos probabiliter vigilasse et orasse, cum Jesus tertio venit ad eos, videtur ex eo quod non modo nullam increpationem eis facit, sed ipsos dormire et requiescere permittit et jubet. « *Dormite jam (τὸ λοιπὸν = quod superest temporis), et requiescite* ». In his verbis multi cum S. AUGUSTINO et BEDA *permissionem* dormiendi apostolis a Jesu factam vident: ita quoque KNABENBAUER, HETZENAUER, DURAND, HUBY, FILLION. — Alii, cum S. JOANNE CHRYSOST., EUTHYMIO et THEOPHYLACTO, quos sequuntur MALDON., LAGRANGE, SIMON-PRADO, vident *objurgationem*, vel ironiam plus minusve pungentem⁶⁵. Profecto sensus obvius sententiam S. AUGUSTINI commendat; de vera permissione dormiendi; ita suadet, a) verbum τὸ λοιπὸν = reliquum (temporis); b) verbum ἀναπαύεσθε = « requiescite: = tranquille dormientes meâ

⁶⁴ V. gr. VALENSIN-HUBY, *Évangile selon S. Luc*, pp. 390-93.

⁶⁵ LAGRANGE admittit ironiam valde temperatam: « L'ironie ici signifie une sorte de résignation mélancolique, sans amertume, ni persiflage: Allons, dormez tant que vous voudrez; je ne vous trouble plus ». (In *L'Évangile selon S. Marc*, in h. l.).

permissione, vires reficite, antequam magna perturbatione et terrore percellamini: somnus usque modo invite et luctando captus non fuerat vera quies; huic opponit Jesus somnum tranquillum, reficientem vires; c) quod statim addit, «sufficit», videtur referendum ad immediate praecedens, nempe, ad somnum brevem quem paulo ante permiserat, quemque nunc cessare jubet, accedente jam traditore; d) ironia, sive gravis sive levis parum convenit Jesu in illis adjunctis. «Christum irrisione et ludificatione exagitare discipulos, et eorum tristitiae addere exprobrationem adeo pungentem, plane abhorrere videtur et ab ejus animo adeo benigno, et praesertim ab eo animi habitu, quo nunc, oratione peracta, obviam it passioni», (KNAB., in Mt.; p. 465 sq.). — «*Ecce appropinquavit hora*», = parum temporis restat: et de facto, post parvum temporis intervallum, quod apostoli sub magistri custodia dormiebant, excitavit eos; «*sufficit; surgite, eamus; ecce appropinquat qui me tradet*». — Jesus ex oratione confortatus, intrepide occurrit inimicis, et in manus eorum sponte se tradit. Hanc voluntariam et liberam deditionem eloquenter asserit Joannes, cum narrat hostes Jesu ad terram prostratos, ad solam ejus nominis auditionem.

Sequitur comprehensio Jesu osculo Judae declarati, cujus detestabilem perfidiam S. Marcus notans, dicit, «*unus de Duodecim*». — S. Joannes osculum Judae silentio praeterit; at ille solus habet prostrationem hostium ad vocem Jesu, et illius mandatum relinquendi vel non inquietandi apostolos, atque nomen servi (*Malchus*), cui auricula amputata est, et nomen apostoli percutientis (*Petrus*). Item ex solo Joanne cognoscimus Jesum, antequam duceretur ad Caipham, quem unum nominant Synoptici, ductum fuisse ad socerum ejus, Annam, in cujus domo alapam a ministro accepit. — Et plura alia in historia passionis habet Joannes a Synopticis omissa, dum multa quae ipsi narrauerant, paucis absolvit.

§ 6 — PASSIO CHRISTI SECUNDUM QUATUOR EVANGELISTAS

BIBLIOGRAPHIA: Gaetano Card. DE LAI, *La Passione di Nostro Signore*, Roma, Tipogr. Vat., 1921. — ROSADI Giovanni, *Il processo di Gesù*, ed. 14, Firenze 1933. — GERMANUS a Corde Iesu (Congr. Pass.), *Passionis D. N. J. Christi praelectiones historicae*, 3 voll., Torino, Marietti, 1933-36. — LA CAVA Fr., *La Passione e morte di N. S. Gesù Cristo illustrate dalla scienza medica*, Napoli, D'Auria, 1953: 90 p. — RIQUELME SALAZAR J., *Exámen médico de la vida y Pasión de Jesucristo*, Madrid, 1953: 170 p. — BLINZLER Jos., *Der Prozess Jesu. Das jüdische und das römische Gerichtsverfahren gegen Jesus auf Grund der ältesten Zeugnisse dargestellt und beurteilt*, ed. 2, Regensb. 1955, Pustet, 224 p.

I - *A comprehensione Jesu in horto usque ad sententiam Crucis.*

In historia Passionis distinguendus est duplex processus iudicialis: alius *religiosus* coram Synedrio, alius *civilis* coram praeside romano P. Pilato.

1° — PROCESSUS RELIGIOSUS

A - *Jesus coram Anna.* — Tribunus cohortis et ministri iudaeorum Jesum, apprehensum in horto Gethsemani, ducunt ligatum ad Annam *primum*, id est, antequam eum sisterent Caiphae, Summo sacerdoti, cuius Annas erat socer. Quid acciderit in domo Anna, non constat: nam ea quae narrantur Jo. 18, 14-23 uti facta in domo Anna, — priores nempe negationes Petri, et colloquium Pontificis cum Jesu, qui a ministro alapâ caeditur, — videntur ponenda in domo Caiphae: nam titulus Pontificis (ὁ ἀρχιερεὺς) a Joanne datur soli Caiphae, et ex aliis Evangelistis constat negationes Petri locum habuisse in domo Caiphae. Adest in hoc loco probabilis perturbatio ordinis primigenii, qui fuisse videtur iste: Jo. 18, 13. 24. 14-23. 25 ss. Annas ergo, viso Jesu, et de Eius comprehensione gaudens, mittit eum statim ad Caipham, Pontificem (Jo. 18, 24).

B - *Jesus ante Caipham.* — Congregato concilio sacerdotum, scribarum et seniorum, id est, Synedrio, et vocatis testibus, instituitur iudicium. Cum tamen testes non essent inter se concordēs, et probatio criminis deesset, Caiphas, irâ excandescens, surgit in medium, et provocat Jesum ad loquendum, et ad se defendendum ab accusationibus

testium. « Jesus autem tacebat » (Mt. 26, 63; Mc. 14, 61) ⁶⁶. — Ut ergo cogat Jesum ad loquendum, utitur Caiphas adiuratione sollemnī « per Deum vivum », petens ab Eo: « Tu es Filius Dei? »: Jesus respondet affirmative: « Ego sum » (Mc. 14, 62), et verbis Danielis 7, 13 de Filio Homīnis sibi applicatis, ut Judicem in maiestate venturum ipsis suis iudicibus se sistit.

Haec clara et officialis Jesu confessio suae filiationis divinae provocat magnum scandalum in audientibus; Pontifex scindit vestimenta sua ob auditam blasphemiam, et totum concilium pronuntiat Jesum reum mortis ⁶⁷.

Tractatio causae Jesu a Synedrio habita est iuxta Mt. et Mc. *nocte*, iuxta Lc. vero *mane*, « cum factus est dies » (Lc. 22, 66). — Utrumque verum esse potest: nam iudicium nocturnum, utpote illegale, (cfr. *Sanhedrin*, IV, 1) ⁶⁸, mane convalidari debuit. De hoc loquitur Lucas, nec Mt. et Mc. de eodem silent, imo explicite memorant concilium matutinum (Mt. 27, 1; Mc. 15, 1), in quo confirmata est sententia concilii nocturni: nisi dicatur Mt. et Mc. narrare *proleptice* factum: quod a moribus Evangelistarum alienum non est.

C - NEGATIONES PETRI. — Christus Petro, nimium de se praesumentī, praedixerat: « Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis » (Mt. 26, 34). Veritatem praedictionis confirmavit eventus. Petrus, comprehenso a iudaeis Jesu, fugit sicut ceteri apostoli (Mt. 26, 56); at statim in se reversus, secutus est Jesum, licet a longe, ut videret finem (Mt. 26, 58; Lc. 22, 54; Mc. 14, 54): cum Joannis, « qui erat notus Pontifici », commendatione, introvit in atrium Pontificis, et ibi a variis, sive ministris, sive ancilla, diverso tempore interrogatus, negavit se esse discipulum Christi, neque Eum se cognoscere dixit, et cum iuramento et anathemate negationes suas confirmavit. Tandem, ad galli cantum, et misericordem Christi intuitum (Lc. 22, 61), agnovit peccatum suum, et « egressus foras, flevit amare » (ibid.).

Differentiae Evangelistarum in narrandis negationibus Petri, sive

⁶⁶ Duo tantum priores Evangelistae inducunt testes in processu religioso Christi; dum Lc. et Jo. illos non commemorant. Accusatio specifica a testibus contra Jesum adducta, est indolis religiosae; quod nempe minatus sit destruere Templum... — Verba Jesu dum olim eiceret profanatores e Templo (Jo. 2, 19), male intellecta et interpretata ab auditoribus, nunc crimini Eī vertuntur.

⁶⁷ Cfr. P. BENOIT, *Jésus devant le Sanhedrin*, in *Angelicum*, 1943, p. 143 ss.; item J. CANTINAT, sub eodem titulo, in *Nouv. Rev. Theol.* 75 (1953), 300-08.

⁶⁸ J. BONSIRVEN, *Textes rabbiniques...*; (Roma, 1954), p. 506, n° 1876.

quoad locum, sive quoad numerum earum, sive quoad personas Petrum alloquentes, haud difficulter solvuntur. a) Ea quae respicit locum, — omnes in palatio Caiphae (Synoptici), partim in palatio Anna, partim in atrio domus Caiphae (Joannes), — disparet, si ordo quarti Evangelii supponitur turbatus, et v. 24 cap. 18 legitur post v. 13. — b) Quoad numerum negationum, omnes quidem Evangelistae recensent *tres*; sed cum personae provocantes non sint eadem apud omnes, numerus videtur augeri. Responderi potest: vel *ter* in praedictione Christi stat pro «*pluries*», ac si dixisset: «*iterum atque iterum me negabis*»; vel provocationes fuerunt a multis simul, confuse et tumultuarie factae, sicut de ultima dicunt Synoptici: sed cum in illa provocatione generali, una vel altera persona emineret prae aliis, (puta ancilla, homo, servus cognatus Malchi, etc.), alius Evangelista aliam selegit, intendens tamen eandem negationem referre.

D - JESUS PER NOCTEM INIURIIS LACESSITUR. — Illa nox fuit pro Jesu valde gravis et dolorosa: postquam a Synedrio declaratus est reus mortis, ipsi Synedristae (Mt.), vel quidam ex ipsis (Mc.), propriae dignitatis et gravitatis obliti, et praesertim ministri (Lc.), quibus Christus traditus est illa nocte custodiendus, iniuriis vilissimis eum affecerunt, exspuentes in Eum, et colaphis Eum caedentes, atque faciem Eius velantes, et ut falsum prophetam Ei illudentes (Mt. 26, 67 s.; Mc. 14, 65; Lc. 22, 63-65). Joannes has iniurias Christo factas illa nocte silet.

2° - PROCESSUS CIVILIS

A - *Jesus ducitur ante Pilatum.* — Ut sententia mortis a Synedrio lata executioni mandaretur, debebat subjici praesidi romano, qui eam ratam haberet, nam iudaeis, ut ipsi coram Pilato fassi sunt, non licebat interficere quemquam (Jo 18, 31). Mane igitur feriae VI, congregato Synedrio, et sententiâ mortis in Jesum vel primo pronuntiatâ (Lc.), vel confirmatâ (Mt. et Mc.), duxerunt Eum ad Pilatum in praetorium, — quod probabilius ponendum est in arce Antonia, prope Templum, (ad N. E. civitatis), non in palatio Herodis Magni (ad W.). — Iudaei sperabant Pilatum statim concessurum eorum petitionem, et sententiam eorum confirmaturum: at, quia suspicabatur eam esse iniustam, — «*sciebat enim quod per invidiam tradidissent Eum*» (Mt. 27, 18; Mc. 15, 10), voluit rem penitius inquirere.

B - *Judae desperatio.* — Solus Matthaeus (27, 3-10) narrat hoc factum. Cum proditor vidit Jesum adduci ad Pilatum, et certae morti tradi, agnovit crimen suum; et veniens ad sacerdotes, restituit eis mercedem suae prodicionis, confitens peccatum suum: «*Peccavi, tradens sanguinem iustum*» (v. 4). Despectus ab eis, proiecit 30 argenteos in Templum gr. εἰς τὸν ναόν, *versus Sanctuarium*, «*et abiens, laqueo se suspendit*» (v. 5), «*et crepuit medius, et diffusa sunt omnia viscera eius*» (Act. 1 18). Hac pecunia, pretio sanguinis boni Pastoris, emerunt sacerdotes agrum in sepulturam peregrinorum (vv. 6. 7). In hac pecuniae destinatione videt Evangelista adimpletam prophetiam *Zachariae* 11, 12 s. quam tamen inducit sub nomine *Jeremiae*, quia etiam in Jer. 32, 6-15 de emptione agri sermo est, et Matthaeus utrumque textum in mente habens, et in unum conflans, illum citat sub nomine *Jeremiae*, notioris et principalioris (Cfr. AUGUST., *De cons. Evv.* III, 29-31); alii, (ut MALDONATUS, JANSENIUS GAND., in h. loc.), mutationem nominis prophetae ex corruptione textus explicare malunt.

C - *Jesus accusatur a judaeis coram Pilato.* — Mt. et Mc. nullam accusationem specificam commemorant, sed dicunt in genere eos accusasse Jesum *in multis* (Mt. 27, 12 s.; Mc. 15, 3 s.); Lc. vero et Jo. aliqua capita accusationum ponunt; et Lucas quidem haec tria: a) subvertit populum, b) prohibet tributa dari Caesari, c) dicit se Christum regem esse (Lc. 23, 2); Jo. autem haec: a) Jesus est *malefactor* (18, 30); b) est *blasphemus*, nam filium Dei se fecit (19,7); c) est *adversarius* Caesaris, quia se regem facit (19, 22).

Joannes, secus ac alii Evangelistae, ponit duo colloquia Pilati cum Jesu, privatim in praetorio habita: in primo, Pilato quaerenti a Jesu, an sit rex iudaeorum?, respondet Jesus se profecto regem esse, regnum tamen suum non esse ex hoc mundo, quo missus est ut testimonium perhibeat veritati (Jo. 18, 33-37). — Aliud colloquium habitum est postquam Jesus, flagellatus et spinis coronatus, ostensus est multitudini, verbis *Ecce Homo*: sed turba nihilo placatior facta illo inhumano spectaculo, clamavit: *Crucifige, crucifige eum*, nam *secundum legem nostram debet mori, quia filium Dei se fecit* (Io. 19, 1-7): Pilatus, audiens «*filium Dei*», timore religioso superstitioso correptus, assumit Jesum in praetorium, et quaerit de Eius origine: *Unde es tu?*. At Jesus nihil respondet ad hoc: monet tamen Pilatum ne de potestate sua glorietur tamquam propria, provenit enim a Deo, qui sua ordinatione disposuit ut Filius suus, iudex vivorum et mortuorum, subsit iudicis humani, pagani, auctoritati: «*tu quidem, Pilate, peccato non cares, dum po-*

testate tua abuteris, ad me, cuius innocentiam agnovisti, et saepius palam annuntiasti, morti damnandum: *qui autem me tradidit tibi* (= iudaei), *maius peccatum habet*» (Jo. 19, 9-11).

Notari oportet ea quae singuli Evangelistae in hac phasi «processus» habent propria: 1) *Marcus*, omnium simplicissimus, nihil habet quod in ceteris non referatur.

2) *Matthaeus* autem habet duo propria: a) episodium de uxore Pilati, (quae dicitur fuisse Claudia Procla, fortasse proselyta: cfr. *Acta Pilati*, ed. *TISCHEND., *Evv. apocr.*, pp. 223-343), in somnis valde turbatâ propter Jesum, et virum suum monente ne in causam *iusti illius* se immisceat. Sic providebat Deus ut omnibus modis innocentia Jesu manifesta fieret. b) Item solus Mt. refert Pilatum, obrutum tumultu et caeco furore populi petentis Christi crucifixionem, cum frustra tentasset Eum liberare, lavisse aquâ manus suas, quasi ad protestandam suam innocentiam, et totam culpam illius facinoris in populum refundendam: «Innocens ego sum a sanguine *iusti huius*». Populus autem universus, totam responsabilitatem in se suscipiens, respondit: «Sanguis eius super nos et super filios nostros» (Mt. 27, 24 s.).

3) *Lucas* solus refert missionem Jesu ad Herodem Antipam, tetrarcham Galilaeae et Peraeae, qui illis diebus Hierosolymis erat. Pilatus, ut a causa molesta se expediret, audiens Jesum esse Galilaeum, ideoque «de Herodis potestate» (Lc. 22, 7) seu ditione, misit Eum ad illum. Ibi renovatae sunt accusationes sacerdotum et scribarum contra Jesum (v. 10); sed tam illis, quam Herodi multa curiose interroganti, Jesus nihil respondit: quapropter Herodes, aspernatus Eum uti dementem, et veste alba indutum in signum derisionis, uti homunculum qui regnum affectare ausus esset, remisit ad Pilatum. Sic amicitia inter Tetrarcham et Procuratorem, quae friguerat, redintegrata est. — Non sivit Pilatus praeterire occasionem obiciendi iudaeis inanitatem huius comparitionis Jesu ante Herodem, ut novum argumentum innocentiae Jesu: 'non ego solus nullam invenio culpam in hoc homine', «sed neque Herodes», ad quem remisit vos⁶⁹.

4) *Joannes*, praeter duo colloquia privata Pilati cum Jesu, superior notata, habet haec propria: a) *Judaei*, scrupulo religioso prohibiti,

⁶⁹ Lc. 23, 15 pro verbis Vulg. «nam remisit vos ad illum», habetur in gr. ἀνέπεμψεν γὰρ αὐτὸν πρὸς ἡμᾶς, = «nam remisit illum ad nos»: posset hoc forsitan haberi ut exemplum pluralis *maiestatis*, quo personae in dignitate constitutae utuntur: *ad nos* = *ad me*.

ab ingressu in praetorium Pilati, pagani et incircumcisi, abstinuerunt, « ne contaminarentur », et a manducatione Paschae, illo die ab ipsis celebrandi ⁷⁰, prohiberentur. *b*) Propria quoque Joannis est scena sic dicta, « Ecce-Homo » (19, 4-6), seu productio Jesu flagellati, spinis coronati et purpurâ induti coram populo, si forte spectaculo illo commoveretur, et desineret petere Eius mortem. *c*) Item Joannes signat locum (*Lithostrotos-Gabatha*), et tempus (*horâ quasi sextâ diei Parasceves Paschae* = versus meridiem feriae VI), quo Pilatus petitioni iudaeorum tandem acquiescens, ad supplicium crucis Jesum damnavit (19, 13-16). *Lithostrotos* erat atrium arcis Antoniae, magnis lapidibus stratum, cuius pars nuper detecta est ⁷¹. — Communis 4 Evv. est *comparatio Jesu cum Barabba*, cui postponitur. — Pilatus volens Jesum liberare, et sumens occasionem ex more dimittendi unum vincitum in festis Paschalibus, proponit iudaeis optionem inter Barabbam, seditiosum, homicidam, latronem, et Jesum. Forsitan populus primo momento haesitavit, et, ne Barabbas homo pestilens quem timebat liberaretur, consensisset in liberatione Jesu. At sacerdotes et scribae suaserunt ei, ut magis Barabbas dimitteretur, Jesus vero cruci affigeretur (Mt. 27, 15-26; parall.).

D - *Flagellatio*. — Mos erat romanis ut rei ad crucem damnati prius flagellis caederentur. Erat tormentum atrox, proprium servorum, quod exsequebatur a lictoribus, fasces virgarum portantibus, si aderant, vel a militibus, ut in casu Jesu, quia procurator lictores non habebat. Reus nudabatur in foro publico, manus eius ad columnam ligabantur, ita ut corpore parumper inclinato dorsum praerberet flagellis. Instrumentum huius supplicii erant sive *virgae*, sive *flagellum* ex corrigiis coriaceis, quae globulos plumbeos aculeis et uncinis instructos in summitate habebant.

Utrum flagellatio Christi fuerit unica, an duplex, semel ante sententiam crucis latam, ut videtur erui ex Jo. 19, 1 et Lc. 23, 16. 22, et iterum post latam sententiam crucis, uti mos erat, et videri potest ex Mt.

⁷⁰ Vel si die praecedenti, uti Jesus fecit, illud celebraverant, *Pascha* stat pro escis paschalibus et pro azymis tota hebdomada manducandis, servata omnimoda puritate legali.

⁷¹ Cfr. E. FLORIT, *Parlano... le pietre*, in *Il Regno*, I (1942, 92-100. — Item J. STARCKY, in *Dict. de la Bibl.*, Suppl., V, 398-405. Item VINCENT L. H. - *Vox Lithostrotos* adhibetur etiam a Jos. FL. (*Bell.*, VI, 85. 189) de pavimento arcis Antoniae, et porticum Templi. — Apud LXX occurrit 2 Par. 7, 3 de pavimento Templi; item Esth. 1, 6; et Cant. 3, 10 (in descriptione throni Salomonis).

27, 26 et Mc. 15, 15, non constat; sed probabilius est unicam fuisse Christi flagellationem, eamque ante sententiam crucis: nam Pilatus non indixit flagellationem ut praeparatoriam crucifixioni, sed potius ut crucifixionem Christi evitaret: volebat Pilatus ea punitione, utique iniustâ, animos iudaeorum pacari: ideo illum flagellatum produxit ad eos, ut vel sic iam mitescerent, et desinerent petere mortem eius⁷². Flagellatio ergo fuit novum tentamen Pilati liberandi Christum, ut patet ex scena « Ecce-Homo » apud Jo. 19, 4 s., et ex verbis Pilati apud Lc. 23, 16. 22: « Emendatum ergo illum dimittam », id est, postquam eum punierim, dimittam liberum.

E - *Jesus spinis coronatur, aliisque ludibriis impetitur.* — Omnes, praeter Lucam, coronam spineam, aliaque impropria Christo a militibus praesidis irrogata, commemorant. Pilatus iusserat solam flagellationem; milites vero, mandatum excedentes, alia valde dolorosa intulerunt Christo, tractantes eum uti regem fictum, pro diademate coronam spineam capiti eius imponentes⁷³, pro sceptro arundinem in manu eius collocantes, et pro pallio regio chlamydem coccineam illum induentes. Et genu flexo ante eum, salutabant: « Ave, rex iudaeorum »: et dabant ei alapas, et exspuebant in eum, atque, sumpta e manibus eius arundine, percutiebant caput eius, ut spinae magis ac magis infigerentur (Mt. 27, 27-30; Mc. 15, 16-19; Jo. 19, 2 s.).

F - *Ecce-Homo; Sententia Crucis.* — Pilatus assumit Jesum in hoc statu miserando, eumque populo ostendit, dicens: « Ecce-Homo ». At iudaei, nedum pietate commoveantur, petunt clamantes eius crucifixionem, et novam accusationem adiungunt, quod nempe « filium Dei se fecerit ». Pilatus ex novo colloquio cum Jesu in praetorium introducto magis convincitur de eius innocentia, et iterum proponit sibi eum liberare. At iudaei, ut illum terreant, iram Caesaris se incursum observant. Pilatus hoc formidando argumento permotus, sedit pro tribunali⁷⁴ in sella curuli ad *Lithostroton* posita, quasi statim sen-

⁷² S. AUGUST., in *Psalmum* 63, v. 4. 5; PL, 36, 702.

⁷³ τὸν ἀκάνθινον στέφανον: cfr. H. S. J. HART, *The Crown of Thorns in Jo. 19, 2-5*, in *Journal of theological Studies* 3 (1952) 66-75, pl. I-II: corona Jesu imposita, facta ex phoenice dactylifera, imitata est ad ludibrium coronam radiatam regum divinatorum. (Cfr. *Bibl.* 34 [1953], *Elench. bibliogr.* p. 159* n° 2782).

⁷⁴ Alii interpretantur verbum ἐκάθισεν sensu transitivo = *sedere fecit*: tunc βῆμα non esset tribunal, sed locus altus, sedile elevatum, ubi Pilatus sedere fecit Jesum, et indicavit eum iudaeis, dicens: « Ecce rex vester ». Est interpretatio probabilis, quae scenae magnum confert dramatismum. (Cfr. I. BONSIRVEN, *Biblica* 33 (1952) 511-15; item *Biblica* 34 (1953), 271.

tentiam mortis in Jesum dicturus; voluit tamen antea, inutili vindicta, iudeos exagitare, ostendens eis Jesum, et dicens: «*Ecce rex vester*» (Jo. 19, 14)...: *regem vestrum crucifigam?*. Repellentibus autem eis Jesum ut regem cum indignatione, «*Tolle, tolle, crucifige eum*», quia «*non lumus hunc regnare super nos*» (Lc., 19, 14), «*non enim habemus regem nisi Caesarem*» (Jo. 19, 15), cessit Pilatus, et «*tradidit eis illum ut crucifigeretur*» (Jo. 19, 16), pronuntians sententiam rituales: «*ibis ad crucem*».

II - A PRAETORIO AD CALVARIUM

Ante omnia, milites qui illuserant Ei, uti falso regi, exuerunt Eum veste purpurea, et induerunt vestimentis suis, ut in via dolorosa ab omnibus cognosceretur, et Eius confusio maior esset. Deinde imponunt Ei crucem, et baiulans sibi eam, incipit Jesus viam dolorosam, quae ab arce Antonia, (in parte orientali civitatis, ubi supponitur fuisse praetorium Pilati), usque ad Golgotha (in parte occidentali, eminentiori civitatis, ubi hodie est Basilica S. Sepulchri, in qua inclusum est Calvarium seu locus crucifixionis), 600/700 mt. longa est.

1° - CRUX CHRISTI. — Varias erant formae crucis apud romanos: a) *immissa*, quae etiam *capitata* dicebatur, et duobus lignis constabat, verticali et transversali, cum parte ligni verticalis eminente, in hunc modum †; b) *commissa*, formam T habens, quae iisdem duobus lignis constabat, sed sine parte eminenti; c) *decussata*, quae duobus lignis oblique se intercidentibus constabat, vulgo dicta «*crux S. Andreae*», sic X. — Crux Christi fuit valde probabiliter crux *capitata* seu *immissa*, nam «*titulus*» positus dicitur «*super crucem*» (Jo. 19, 19), id est in parte eius quae eminebat super lignum horizontale.

Sed quid portavit Jesus?, totam crucem, an solam partem eius? Si mos romanus servatus est, uti videtur, solum lignum transversale, quod dicebatur *patibulum*, portavit; lignum autem verticale milites in loco supplicii figebant prius in terra, et ei, post crucifixionem manuum rei in ligno horizontali, istud adnectebatur funibus vel clavis, et formabatur crux. — Cum tamen dicant Evangelistae Pilatum tradidisse Jesum voluntati iudeorum (Lc. 23, 25; Mt. 27, 26; et parall.), non est forsitan nimis urgendus mos romanus, sed animus iudeorum Christo infensus considerandus est: ideo nihil impedit cogitare Jesum utroque ligno, licet necdum in formam crucis composito, oneratum fuisse.

2° - SIMON CYRENAEUS. — Tres Synoptici de eo loquuntur. Cum Jesus, cruce onustus, uti dicit Jo. 19, 17 e praetorio Golgotham versus exiret, et difficulter ob extremam debilitatem procederet, milites timentes ne in via expiraret, angariaverunt hominem, iudaeum, oriundum e Cyrene, nomine Simonem, (« patrem Alexandri et Rufi », addit Mc. 15, 21: et cfr. Rom. 16, 13), ut tolleret crucem Jesu. Jesus praecedebat sine cruce, Simon sequebatur ferens crucem usque ad Calvarium.

3° - PIAE MULIERES. — Solus Lucas narrat, in multa turba populi quae sequebatur, fuisse pias mulieres, « quae plangebant et lamentabantur Eum » (Lc. 23, 27-31): ad quas conversus Jesus, consolatus est eas, simul exhortans ut tales se praerberent, quae possent effugere iram Dei in die vindictae, quae illum populum manebat. « Si in viridi ligno (Christo) haec facit ignis irae divinae, in arido (populo iudaico) quid fiet? », quomodo ille ignis exsardescet, et consumet omnia!

4° - IN CALVARIO. — a) *Crucifixio*⁷⁵. Reus denudabatur: licet hoc non dicatur explicite de Jesu, continetur tamen implicite in divisione vestimentorum a militibus facta. Dabatur reo vinum cum myrrha, ad sensum aliquomodo sopiendum, ut posset facilius sustinere horribile supplicium. Mt. (27, 34) et Mc. (15, 23), qui factum narant, dicunt Jesum noluisse bibere; privat se illo levamine, ut possit amplius tormenta sentire. — Inde reus ponebatur super *patibulum*, (lignum horizontale), in quo manus eius clavis affigebantur, et statim erigebatur in crucem, aptato ligno horizontali ad verticale iam in terra defixum, in quo configebantur clavis pedes, uterque pes separatim, suo quisque clavo. Circa medium lignum verticale erat *sedile*, quo corpus nitebatur, ne excessivo pondere vulnera manuum pedumque scinderentur, et reus e cruce cadens, liberaretur. — Super crucem autem posuit Pilatus *titulum*, id est, tabellam hebraice (aramaice), graece et latine scriptam in hunc modum: « *Jesus Nazarenus, Rex iudaeorum* »: quod indigne admodum tulerunt iudaei, et petierunt a Pilato mutationem inscriptionis. Ipse autem noluit, eosque a se abiecit, dicens: « *Quod scripsi, scripsi* », id est, quod sciens volens scripsi, maneat scriptum, nihil immutetur. — Jesus crucifixus ponitur ad ludibrium inter duos

⁷⁵ Supplicium *crucis* tam ignominiosum aestimabatur, ut eo civem romanum afficere nefas esset. — En quid CICERO in sua oratione *In Verrem*, qui Gabium civem romanum Messanae crucifixerat, dicit; — « Facinus est vinciri civem romanum: scelus verberari: prope parricidium necari: quid dicam, *in crucem tollere?* Verbo satis digno *tam nefaria res* appellari nullo modo potest ». (*In Verrem*, V, 66).

latrones, crucibus singulis pariter affixos, id est, clavis confixos, non funibus ligatos, uti interdum repraesentari solent. Sic implebatur prophetia quae de Ipso erat: « Et cum iniquis reputatus est » (Is. 53, 12; Mc. 15, 28).

b) *Divisio vestimentorum.* Milites prope crucem sedentes, servabant patibulatos: eis spectabant vestes crucifixorum. Evangelistae omnes narrant hoc fecisse milites cum vestimentis Jesu, et testantur impletionem prophetiae Ps. 21 (22), 19. Joannes, accuratius rem describens, distinguit vestes externas (pallium et alia = τὰ ἱμάτια), et internam (tunicam = τὸν χιτῶνα), et dicit ex illis quatuor partes milites fecisse, unam singuli sumentes; tunicam vero non divisisse, (quia cum esset inconsutilis, divisa periisset), sed sortem misisse, ut unus eorum eam integram haberet. Ex Mc. 15, 24, qui non distinguit tunicam ab aliis vestimentis, videtur omnia fuisse sortita, dicit enim: « dividerunt vestimenta Eius, sortem mittentes super eis, quis quid tolleret », quod si bene penpenditur, a Joanne non negatur, quamvis ipse ob rationem forsitan mysticam quam videt in tunica Christi inconsutili, eius sortitionem explicite notare voluit.

c) *Jesus crucifixus conviciis afficitur.* — Tres Synoptici narrant convicia in Jesum e cruce pendentem prolata: a) a praetereuntibus (Mt. et Mc.), et a populo (Lc.); b) a Synedritis; c) a latronibus (Mt., Mc., Lc.): d) a militibus, qui illudebant Ei acetum offerentes (Lc.). — Quoad latrones autem accuratius loquitur Lucas de uno eorum Christum blasphemante, dum alter, socii sui audaciam corripiens, Christum ut dominum et regem agnovit, Eumque deprecatus est (Lc. 23, 39-43). — Non sibi contradicunt Evangelistae: nam credibile est initio utrumque latronem blasphemasse Christum; et hoc momentum efferunt Mt. et Mc.; postea tamen unus eorum, videns Christi patientiam, Eiusque bonitatem admiratus in postulatione veniae pro suis tortoribus (Lc. 23, 34), mentem mutavit: et hoc effert Lucas. Omnes ergo verum dicunt, mutuo sese complentes.

5° - VERBA JESU IN CRUCE. — Sunt *septem*, eaque hoc ordine disponi consueverunt: *Primum verbum*: « Pater, dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt ». Est proprium tertii Evangelii (Lc. 23, 34). Jesus, iniuriae immemor, orat Patrem pro suis inimicis, faciens quod Ipse docuerat (Lc. 6, 27 s.; Mt. 5, 44). Pronomen « *illis* » designat non tantum milites romanos, qui materiales auctores suae crucifixionis fuerant, et qui in v. immediate praecedenti commemorantur; sed etiam iudaeos et ipsos Synedristas, atque omnes qui ad crucem Eum adduxerant.

Ratio veniae concedendae a Patre, nempe ignorantia, vera erat, etiam de iudaeis intellecta: nam etsi horrendum scelus commiserint, a quo Christus eos non excusat, tamen veram naturam sui sceleris, nempe *deicidii*, non perspexerunt.

Secundum verbum: « Amen dico tibi: Hodie mecum eris in paradiso » (Lc. 23, 43). Unus e latronibus, postquam socium suum, qui Christum blasphemare non cessabat, de sua temeritate corripuit, ipse, peccata sua confessus, et Christi innocentiam protestatus (v. 42), petit ab Eo, ut memor sit eius, cum venerit in regnum suum (gr. ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, = in regno tuo): id est, « cum proxime veneris in maiestate tua regia », ut vulgo iudaei credebant de Messia. — Christus ei promittit: « *Hodie mecum eris in paradiso* »: plus accipit latro quam petierat: « non tantum tui memor ero, sed hodie in paradysum te recipiam ». *Paradysus* in ore Jesu tunc loquentis, erat *sinus Abrahae*, ubi animae iustorum morabantur⁷⁶, quo Jesus in mortē sua descendit, replens gaudio et felicitate sanctos ibi exspectantes⁷⁷, donec die Ascensionis cum omnibus illis in caelum, ex tunc patens, victor intravit.

Tertium verbum: « Dicit matri suae: *Mulier, ecce filius tuus*. Deinde dicit discipulo: *Ecce mater tua* ». — Hoc verbum in solo IV Evangelio traditur (Jo. 19, 26 s.).

Maria, Mater Jesu, cum aliis piis mulieribus, et Joanne, discipulo dilecto, iuxta crucem erat; et Jesus, volens adimplere pietatis officium, providendo matri suae solacium et adiutorium, assignat ei Joannem, discipulum praedilectum et virginem, qui amore filiali curam eius habebit; pariter Joanni commendat matrem suam, ut eam quasi propriam matrem veneretur, diligat, eique in omnibus provideat. — At, praeter hunc sensum obvium et litteralem, admitendus est in his verbis cum plerisque omnium temporum interpretibus sensus altior, spiritualis, a Jesu loquente intentus: nempe, de maternitate spirituali, universalis B. M. Virginis quoad omnes redemptos, ut eis bona redemptionis provideat. Joannes personam omnium redemptorum gerebat, et filiationem spiritualem respectu Mariae ipse inchoabat. Iste sensus altior videtur postulari a modo quo scena describitur: a) appellatio « *mulier* »; b) expressio « *ecce mater tua* », licet mater Joannis, Salome, praesens ibi esset, ut ex Synopticis constat; c) indoles spiritualis IV Evangelii; d) cura qua Evangelista distinguit et separat hanc scenam a ceteris eam circumstantibus: et quidem, a praecedenti, de divisione vestimentorum, ad-

⁷⁶ Cfr. parabolam evangelicam Lazari et Epulonis: (Lc. 16, 19-31).

⁷⁷ Cfr. I Pe. 3, 19; Eph. 4, 9 s.

dens sententiam, « et milites quidem haec fecerunt » (v. 24), quod videretur in necessarium post v. 23, « *Milites ergo... acceperunt vestimenta Eius...* »: a sequenti vero, de siti Jesu, dicens: « *Postea, sciens Jesus quia omnia consummata sunt...* » (v. 28): quibus verbis scena matris et discipuli videtur poni inter ea quae Jesus ut Redemptor consummare seu implere debebat: non ergo agitur de simplici officio pietatis erga matrem, sed de aliquo munere spirituali ad Redemptionem pertinente, ideoque non ad discipulum illic praesentem restricto, sed universali⁷⁸. His itaque verbis Jesu Maria constituitur mater spiritualis omnium redemptorum, qui ut filii ei dantur, quibus bona redemptionis providere curet⁷⁹.

Quartum verbum. — « *Eli, Eli, lamma sabachthani?* », hoc est, « *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me* » (Mt. 27, 46). Mc. 15, 34 idem habet, nisi quod loco hebr. *Eli*, dicit aramaice *Eloi*⁸⁰. Sunt haec prima verba Psalmi 21 (heb. 22), quem forsitan Jesus integrum recitavit in cruce; describitur enim in eo passio Christi moralis et physica, derisiones inimicorum eum insultantium, sitis, transfixio pedum manuumque, divisio vestimentorum, praedictis in fine fructibus spiritualibus ex sua passione derivandis.

Haec Christi derelictio ex parte Dei mysteriosa est: retraxit Deus ab anima Christi lumen et solacium quod a divinitate fluebat, ita ut ab Ea quasi derelictus videretur. Voluit Christus hac exclamazione notam nobis facere vehementiam sui doloris et angustiae, ad summum usque culmen in hac Dei derelictione pertingentis. Innocens Christus, factus a Deo hostia pro peccato (2 Cor. 5, 21), debuit gustare amaritudinem derelictionis divinae, in iustam poenam peccati, quo homo, ad creaturas conversus, a Deo avertitur, Eumque derelinquit.

Quintum verbum: — « *Sitio* » (Jo 19, 28). Sitis haec Christi intelligenda est realis et materialis, ob multa quae iam perpeusus fuerat: sanguis in Gethsemani exsudatus, et in crudelissima flagellatione et crucifixione effusus; itinera ab Eo confecta a Cenaculo ad hortum, hinc ad Annam et Caipham, inde ad praetorium Pilati, a Pilato ad

⁷⁸ Cfr. P. GÄCHTER, *Die geistige Mutterschaft Marias: Ein Beitrag zur Erklärung von Jo. 19, 26 s.*, in *Zeitschrift für katholische Theologie*, 47 (1923), 391-429, 423. — Et cfr. *Biblica* 33 (1952) pp. 390-93; I. LEAL, *Sentido literal-mariológico de Jo. 19, 26 s.*, in *Estud. bibl.*, 11 (1952), 303-19.

⁷⁹ Cfr. Encycl. Leonis XIII « *Adiutricem populi christiani* », Septemb. 1895: item Encycl. Pii X « *Ad diem illum* », 2 Febr. 1904.

⁸⁰ Cfr. novam huius dicti Christi apud Mc. explicationem, H. SAHLIN, in *Bibl.* 33 (1952), 62-66.

Herodem, ab Herode iterum ad Pilatum, et tandem a praetorio ad Golgotha, ubi per tres horas iam in cruce pendebat: en tot causae sitis acerbissimae quae Jesum cruciavit. Voluit Jesus manifestare tormentum sitis, cum tot alia forsitan maiora dissimulaverit, ut adimpleretur Scriptura, quae sitim Messiae patientis explicite praedicebat (Ps. 22, 16), et Eum in siti sua aceto potandum esse (Ps. 68 [heb. 69], 22). Ita quippe factum est: nam milites, audita hac voce crucifixi, spongiam in vase aceti intinctam Ei porrigentes, prophetiam impleverunt.

Sextum verbum: « Consummatum est » (Jo. 19, 30). Est sollemnis asseveratio qua Jesus testatur fidelitatem suam omnimodam muneri sibi a Patre commisso, et in Scripturis delineato, servatam. Nil remanet infectum, sed totum est impletum: quidquid Scripturae a Jesu vel in Jesu complendum esse annuntiabant, impletionem suam habuit: nam, ut ne unum quidem punctum deesset, (de aceto Ei sitiendi dato), dixit Jesus, « Sitio » (v. 28 s.); quo facto, intulit: « Consummatum est ». Contextus ergo indicat hoc verbum sumendum esse de impletionem Scripturarum a Christo et in Christo.

Septimum verbum: « Pater: in manus tuas commendo spiritum meum (Lc. 23, 46). In manus tuas *depono* (gr. « παρατίθεμαι ») spiritum, animam meam, tibi trado spiritum meum. — Etiam Mt. et Mc. (ille 27, 50, hic 15, 37) dicunt Jesum ante expirationem voce magna clamasse: verba tamen quae clamans dixit, solus Lucas expressit. Ille clamor validus paulo ante mortem emissus ostendit vires Jesu adhuc vigere; quod si nihilominus statim « emisit spiritum », ergo non necessitate, sed libertate id fecit. Voluit ostendere veritatem eius quod dixit ad pharisaeos: « Nemo tollit eam (animam meam) a me, sed ego pono eam a meipso; et potestatem habeo ponendi eam, et... iterum sumendi eam (Jo. 10, 18).

Ex istis septem verbis Jesu, nullum est commune quatuor Evangelistis: sed *tria* (nempe primum, secundum et septimum) propria sunt Lucae; alia *tria* (videlicet tertium, quintum et sextum) inveniuntur in solo Joanne; *unum* (nempe quartum) est commune Matthaeo et Marco.⁸¹

6° - PRODIGIA IN MORTE JESU. — Praeter spissas tenebras, a tribus Synopticis commemoratas, quae ab hora VI ad horam IX (= a meridie ad horam III pom.) solem obscurarunt in universa terra (= in Palaestina), statim ac Jesus hora IX expiravit, alia prodigia subsecuta

⁸¹ I. DELAMARE, *Les sept paroles de Jésus en croix: Vie spirituelle* 88 (1953), 254-71.

sunt, quae Matthaeus fusius aliis describit. Tres Synoptici *scissionem veli Templi* memorant. « Sanctum » separabatur a « Sanctissimo » magno et pretioso velo, aditum et aspectum *Sanctissimi* claudente: hoc videtur esse velum quod dicitur scissum in morte Christi, (alii putant agi de velo quod separabat « Sanctum » a vestibulo); haec scissio symbolice significabat, per mortem Christi patuisse viam ad Sanctuarium caeleste, quod hucusque clausum erat; et cultum veterem esse abrogatum. — (De symbolismo veli Templi, cfr. Heb. 9). Lucas ponit scissionem veli ante mortem Christi, sed id facit *per prolepsim*.

Terrae motus, scissio petrarum, apertio sepulchrorum, resurrectio mortuorum, apparitio eorum in sancta civitate, a solo Matthaeo narrantur. — De his mortuis expresse dicitur eos exiisse e monumentis et apparuisse multis « post resurrectionem Jesu »: ex quo colligere possumus, etiam verba « multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt », intelligenda esse « post resurrectionem Eius », Jesu. — Matthaeus autem anticipat totum, etsi pars tantum in morte Christi evenerit, nempe apertio sepulchrorum, ut effectus terrae motus. Die autem tertia, nempe post resurrectionem Christi, etiam illi sancti mortui, ex iam apertis tumulis exeuntes, apparuerunt multis, et nuntium Resurrectionis Christi illis dederunt. Deinde, isti Sancti cum corpore glorificato die Ascensionis cum Christo in caelum intrarunt. — Item, tres Synoptici narrant Centurionis conversionem: qui his prodigiis per-motus glorificavit Deum, confitendo Jesum ut *virum iustum* (Lc.), imo ut *Filium Dei* (Mt. et Mc.), Deo carissimum et intime unitum. — Populus quoque qui aderat, visis prodigiis et timore correptus, discedebat e Golgotha, percutiens pectus, et veniam implorans (Lc. 23, 48).

7° - LATERIS CHRISTI TRANFIXIO (Jo. 19, 31-37). — More romano corpora crucifixorum relinquebantur in cruce donec morerentur, et a bestiis vel avibus devorarentur. Judaei autem ex praescripto Deut 21, 23 appensum in ligno eadem die ante Solis occasum deponebant et sepeliebant. — Alia praeterea ratio in casu Jesu adiungebatur, quam adnotat Evangelista: erat nempe Parasceve Paschae, ideoque die sequenti Pascha celebrabatur, quod in Sabbatum incidebat, ac propterea dicitur « magnus » dies ille Sabbati (gr. *ἑξείνου τοῦ Σαββάτου*, = *illius Sabbati*). — Igitur, annuente Pilato precibus iudaeorum, venerunt ipsi cum militibus, qui crucifixos, si adhuc viverent, conficerent per consuetum supplicium *crurifragii*. Duorum latrorum cruribus fractis, venerunt ad Jesum, quem iam mortuum inventes non affecerunt illo supplicio; sed « unus militum », ut si quod de Eius morte dubium

supererat, tolleretur, « lanceâ latus Eius aperuit », (videtur Vulgatam legisse ἔνοιξεν = « aperuit », pro critice certo ἐνοξεν = « pupugit »), « et continuo exivit sanguis et aqua », naturalis.

Haec habent mysticam significationem, ut probatur: a) ex momento quod Evangelista illis tribuit, emphatice allato suo veridico testimonio (v. 35); b) ex communi Patrum et interpretum catholicorum consensu, qui tamen in concreta facti significatione discrepant: nam alii in aqua vident praefiguratum baptismum, in sanguine Eucharistiam; alii in hoc facto vident expressum ortum Ecclesiae, sponsae Christi, quae de Eius latere et corde fluxit, sicut olim de latere Adae dormientis formata est eius coniux Eva; c) ex impletione Scripturae ab Evangelista diligenter notata: Christo non est impositum crurifragium, quia de Agno paschali, Eius typo, praeceptum erat: « Os non comminetis ex eo » (Ex. 12, 46); transfixus est autem lancea, quia Zach. 12, 10 praedictum erat Messiam a suis transfodiendum esse, sed in Eum tandem paenitentiam ductos cum fide aspecturos: « Videbunt (id est, aspicient) in quem transfixerunt ».

Nota: Nomen militis latus Christi pungentis desumptum est in traditione ab instrumento quo usus est: *Longinus* a λόγχη = lancea. Hoc nomen datur interdum in apocryphis Centurioni, qui manui militum crucifigentium et custodientium Jesum praeerat, et Christum confessus est (Cfr. *Acta Pilati*, *TISCHENDORF, p. 309; et eiusdem TISCH., *Gesta Pilati*, p. 387).

8° - CHRISTI SEPULTURA⁸². — Joseph ab Arimathaea, nobilis decurio (Mc.), dives (Mt.), vir bonus et iustus (Lc.), qui licet ad Synedrium pertineret (probabiliter ex ordine *seniorum*), non consenserat consilio et actibus eorum contra Jesum (Lc.), metu deposito, « introivit audacter ad Pilatum, et petiit corpus Jesu » (Mc.). Pilatus, post inquisitionem de morte Jesu factam a Centurione, jussit dari Josepho corpus Jesu, quod in sindone munda a se empta involvens, sepelivit. — Sed Joannes addit corpus Jesu ante sepulturam aromatibus fuisse conditum. Praeter Josephum enim, qui sindonem attulerat, et de quo uno Synoptici mentionem faciunt, venit etiam alius Synedrista, Nicodemus, « ferens mixturam myrrhae et aloes, quasi libras centum » (Jo. 19, 39); itaque, unctione sacri corporis festine peracta, — quia « sabbatum illucescebat » (Lc. 23, 54), id est, in eo erat ut inciperet. —

⁸² De differentiis inter narrationes Synopticorum et Joannis quoad sepulturam Christi, et de probabili earum explicatione, cfr. WERNER BULST, Vb. Dni 31 (1953) 257-73; 352-59.

transtulerunt illud in proximum hortum, ubi in petra Iosephus sibi exciderat sepulchrum: erat igitur sepulchrum *novum*, « in quo nondum quisquam positus fuerat » (Lc. 23, 53; Jo. 19, 41); et occludentes saxo magno ostium monumenti, abierunt.

Christi sepultura fuit honorifica, tum ob personas nobiles et divites illam curantes, tum propter copiosam unctionem aromatum pretiosorum, tum propter locum. Sepulchrum constabat duplici cella, in quarum prima, magis interna, deponebatur cadaver in loculo horizontali; altera, exterior, seu vestibulum habebat ostium, quod magno saxo apposito claudebatur.

Judaei munierunt sigillis ostium sepulchri, positis etiam militibus qui custodirent illud, ne discipuli Jesu furarentur eum, et dicerent Eum resurrexisse (Mt. 27, 62-66). Sed Deus confudit eorum astutiam, et eam ad maiorem splendorem Resurrectionis Christi convertit. Etenim die tertia « concussa terra Dominus resurrexit; et miracula facta sunt talia circa sepulchrum, ut et ipsi milites, qui custodes advenerant, testes fierent, si vellent vera nuntiare. Sed avaritia illa quae captivavit discipulum comitem Christi, captivavit et militem custodem sepulchri » (AUGUST., In Ps. 63, v. 9; P. L. 36, 767). — Calumnia de corpore Christi a discipulis furato, divulgata est inter iudaeos, et vigeat cum Matthaeus, 10 vel 12 annis postea, scribebat Evangelium (Mt. 28, 11-15). — At si admirabilis fuit, in obscuranda Christi divinitate et gloria, sacerdotum sedulitas, admirabilior fuit divina Providentia, quae illorum diligentiam atque artificium ad illam illustrandam usa est (MALDONATUS in h. l. Mt.).

Christus, implens quod iudaeis praedixerat, « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud » (Jo. 2, 19), Templum corporis sui, de quo hoc dicebat (ibi, v. 21), iudaica impietate resolutum, resurgendo excitavit: egressus est e sepulchro, non amoto lapide et intactis sigillis, et statim Angelus revolvit lapidem sepulchri, et sedebat super eum, exspectans mulieres quae ad Eum unguendum, mane primâ sabbati, cum aromatibus veniebant, quibus nuntium Resurrectionis dedit, ut cum Apostolis illum communicarent, sicut fecerunt.

« CHRISTUS PASSUS EST PRO NOBIS, VOBIS RELINQUENS EXEMPLUM, UT SEQUAMINI VESTIGIA EIUS » (I Pe 2, 21): « SI TAMEN COMPATIMUR, UT ET CONGLORIFICEMUR » (Rom 8, 17).

SECTIO VIII.

A RESURRECTIONE DOMINI AD EJUS ASCENSIONEM (Mt. 28, 1-20; Mc. 16, 1-20; Lc. 24, 1-53; Jo. 20, 1-21, 25).

Praenotanda. — In quatuor Evangelistarum narratione adest *substantialis* consensus; nempe, omnes asserunt factum Resurrectionis Domini, duplici argumento comprobatum: a) sepulchro vacuo; et b) pluribus apparitionibus ipsius Christi redivivi.

a) Sepulchrum, quod a mulieribus et a Petro atque Joanne inventum est *vacuum*, ita erat, non quia corpus Domini fuerit furto ablatum, sicut Magdalena in prima turbatione mentis suspicata est (Jo. 20, 2), et sicut perfidi iudaei calumniose confinxerunt (Mt. 28, 11-15); sed quia Christus, adimplens quod toties praedixerat, ad vitam reversus, reliquit sepulchrum, egrediens ab eo quin amoveret lapidem nec sigilla frangeret. Ita dixerunt angeli, invitantes pias mulieres ad intuentium locum ubi positus fuerat Dominus; « *Surrexit, non est hîc...* » (Mt. Mc.); « *Quid quaeritis viventem, cum mortuis?* » (Lc.). — Sepulchrum vacuum a mulieribus, praesertim a Magdalena, inspectum fuisse, omnes quatuor evangelistae testantur; inspectionem vero accuratorem a Petro et Joanne peractam, Lucas et Joannes referunt; ex quo certo excluditur hypothesis furti.

b) Apparitiones Jesu, Ejus familiaris consuetudo cum apostolis, istorum difficultas ad credendum, et tandem eorum plena fides, vel potius facti evidentia, multiplici sensuum experimento acquisita, historicitatem facti Resurrectionis Christi invicte demonstrant. Factum historicum Resurrectionis Christi est sigillum veritatis totius missionis et praedicationis Ejus, atque proinde firmissimum fundamentum integrae fidei et religionis christianae; adeo ut S. Paulus (I Cor. 15, 14-17) dicere potuerit, et praedicationem apostolorum, et fidem credentium inanem esse, (id est, absque objecto, fundamento destitutam), si Christus non surrexit.

Numerus, natura, tempus et locus apparitionum Christi. A) *Numerus.* Teste S. Luca (Act. 1, 3), Christus frequenter apparuit apostolis per dies quadraginta, confirmans eos in veritate Resurrectionis suae multis argumentis, et instruens circa ea quae ad regnum Dei (Ecclesiam prae-

cipue) pertinebant. Sed de istis crebris apparitionibus unusquisque evangelista selegit illas quae fini suo aptissimae videbantur. *Octo* vel *novem* numerantur, prout apparitio piis mulieribus revertentibus a sepulchro, (quam narrat Mt. 28, 9 sq.), identificatur vel distinguitur ab apparitione facta Mariae Magdalenae a Mc. (16, 9-11) commemorata, et a Joanne (20, 11-18) fusius descripta. — Tenent identificationem MALDONATUS, SCHEGG, BELSER, LAGRANGE, LEVESQUE¹, *GODET, etc. — Profecto plures rationes videntur hanc sententiam commendare; in specie collatio Mt. cum aliis evangelistis. Marcus enim cum Mt. concordat usque ad reditum mulierum a sepulchro; sed deinde, nihil dicens de Domino ab eis viso, dicit tamen ipsum apparuisse, et quidem *primo*² Mariae Magdalenae. — Lucas videtur supponere mulieres non vidisse nisi angelos ad sepulchrum, et ipsas nihil aliud Apostolis narra- visse (24, 22-24). — Joannes denique, qui supponit alias quoque mulie- res ad monumentum venisse (20, 2), solum narrat apparitionem factam Magdalenae. — Nullus certe eorum negat diserte apparitionem Domini aliis mulieribus, et habetur dumtaxat argumentum e silentio; sed hoc silentium nonnihil mirum videtur. — At, nescio an veritas Matthaei in hac sententia maneat omnino incolumis: videtur enim ipsum narrare factum diversum; circumstantiae enim differunt. Illis apparet in via, dum redibant in civitatem; Magdalenae vero in horto, prope ipsum sepulchrum: verba etiam sunt diversa; salutatio Christi, sensus animi mulierum, et Magdalenae differunt. — Ideo plerique interpretes ut facta diversa habent.

Quaestionem dirimere non audens, anceps haereo. Commodior quidem est identificatio, quae difficultates tollit, et ordinem concin- niorem statuere permittit. Nam, si apparuit in via mulieribus quae a sepulchro redibant, cum Magdalena, monitis Petro et Joanne, illuc revertebatur; quomodo Marcus dicere potuit apparuisse *primo* Mariae Magdalenae?; nam haec Dominum vidit post aliquod intervallum, longius certe quam quod necessarium erat sanctis mulieribus (*curren- tibus*, Mt. 28, 8) ad viam a sepulchro in civitatem percurrendam (Jo. 19, 20): postquam Petrus et Joannes, examinato sepulchro, recesserunt,

¹ *Nos quatre Évangiles*, 4^a ed. (1923), pp. 318-30.

² Tamen illud adverbium πρῶτον = *primo* (Mc. 16, 9) non est nimis premen- dum: non enim vult Marcus ordinem absolutum apparitionum Christi determi- nare, sed relativum. Tres ex illis seligens et breviter recensens, distinguit singulas adverbio vel locutione temporali sic: a) *primo*, b) *post haec*, c) *novissime*. Et sicut istud «*novissime*» non refertur certo ad ultimam apparitionem Christi die Ascen- sionis, ita nec illud «*primo*» excludit apparitiones aliis personis antea forte concessas.

illa perseveravit quaerens, et post pusillum Jesum redivivum videre et amplecti meruit. Sed tunc pia mulieres non adhuc in via, sed jam in civitate erant; illis ergo Jesus non potuit in via apparere, post apparitionem Magdalenae.

Omnibus itaque perpensis, videtur posse concludi Matthaeum respicere eandem apparitionem a Mc. et Jo. narratam; ipsum autem brevitati studentem, omnibus mulieribus, inter eas Magdalenae, tribuisse, quod unius Magdalenae proprium erat³. Scopus Matthaei praecipuus erat narrare, quomodo nuntius Resurrectionis Christi, et mandatum eundi in Galilaeam, pervenerit ad apostolos; per mulieres nempe, ab angelis, imo ab ipso Domino instructas.

B) *Natura*. — Apparitiones Domini fuerunt *reales*, et objectivae, non imaginariae. Corpus Christi visibile et palpabile se praebat apostolis, qui eum loquentem audiebant, cum ipso ambulabant, manducabant, etc. (Act. 10, 40 sq.). S. Paulus, loquens de apparitionibus Christi resuscitati, adhibet verbum $\omega\phi\theta\eta$, quod de visione reali, de vera apparitione semper usurpatur (I Cor. 15, 5-8).

C) *Tempus et locus*. — Quatuor apparitiones ipsa Dominicae Resurrectionis die factae narrantur; *una* post dies octo, *duae* in Galilaea inter quadraginta dies, et *una* die Ascensionis.

Locus a Christo indicatus apostolis post cenam novissimam, ubi iterum erant Eum visuri, erat *Galilaea* (Mt. 26, 32). Sed ut eos de sua absentia tristes quantocius solaretur, apparuit statim in *Judaea*, in *Jerusalem*, et deinde in Galilaea, quo apostoli, colligentes parvum gregem fidelium, perrexerunt, nempe in monte quem Jesus antea indicaverat (Mt. 28, 16 sq.).

Tandem in Judaea, ad montem Oliveti, Apostoli Jesum ultimo benedicentem eis et ascendentem in caelum viderunt.

³ Idem fere modus servatur a Mt. 27, 44, cum loquitur de latronibus improperantibus Christo; ex Luca 23, 39-43 tamen certum est non utrumque, sed unum tantummodo latronem Christo improperasse. — Item, Mt. 26, 8 (et etiam Mc. 14, 4) dicit *discipulos* murmurasse de effusione unguenti pretiosi, cum ex Jo. 12, 4 constet solum Judam murmurasse. — Similiter, Mt. 14, 15 loquitur pluraliter, et tribuit multis, quod uni Philippo (cfr. Jo. 6, 7) proprium erat; item Mt. 16, 5-7 pluraliter loquitur, dum Marcus 8, 14 de eodem accuratius in singulari dicit. (Cfr. de hoc J. LEAL, *San Mateo y la aparición de Cristo a Maria Magdalena*, en *Estudios bíblicos* 7 (1948), 5-28.

Matthaeus et Joannes praeter apparitiones in Judaea, narrant unam singuli apparitionem in Galilaea; Marcus et Lucas de solis apparitionibus in Judaea loquuntur; Marcus tamen cognoscit apparitionem in Galilaea a Matthaeo narratam, quia verba Christi (Mc. 16, 15-18) illâ occasione fuisse prolata, ex Matthaeo 28, 18 s. apparet.

DISCREPANTIAE *inter evangelistas in narratione Resurrectionis Christi.* — Simul cum perfecta conformitate in substantialibus de qua hactenus diximus, adsunt nonnullae discrepantiae, imo contradictiones *apparentes* in rebus secundariis. — Quae statim oculos legentis percellunt. sunt *tres*: a) hora qua mulieres ad monumentum venerunt; b) numerus earum; c) numerus angelorum in sepulchro.

A) *Circa horam* videntur evangelistae discordes esse, praesertim Marcus cum Joanne comparatus: nam Marcus haec habet: « Et valde mane..., veniunt ad monumentum, *orto jam sole* »; Joannes vero dicit de Maria Magdalena venisse ad monumentum « *mane, cum adhuc tenebrae essent* ». — Aliqui solutionem quaerunt, mutant in Marco (16, 2) participium aoristi ἀνατελλαντος = *orto*, in particip. praesentis, ἀνατέλλοντος = *oriente jam Sole*. (Ita habet D et aliqui codd. min. italae). Sed haec lectio parvam habet auctoritatem criticam, et fortasse debetur studio conciliationis. — Melius dicitur utrumque evangelistam voluisse notare sollicitam festinationem sanctarum mulierum, quae *summo mane* petierunt sepulchrum. Marcus, conjungens « valde mane » cum « *orto jam Sole* », satis indicat se velle designare illud tempus diluculi non bene definitum, quod aequè bene potest nocti assignari et diei: tenebrae nondum plene recesserunt (Jo.), neque lux plenum obtinuit dominium (Mc.). — Ortus autem Solis potest intelligi, vel de disco solari jam manifestato super terram, vel de luce aurorae quam sol praemittit ante suam apparitionem; aurora autem in plaga orientali brevis est, et transitus a tenebris in lucem adeo parum durat, ut sub diverso respectu possit considerari vel ut pars noctis (Jo.), vel ut pars diei (Mc.), « propter convenientiam quam cum utroque habet »⁴. — Ex hac brevitate diluculi in Oriente non caret probabilitate illa quoque aliorum explicatio, quae intelligit evangelistas agere de diversa re: Joannes sese refert ad momentum praeparationis unguentorum et egressus mulierum e civitate; et tunc « tenebrae adhuc erant », Marcus in prima parte (« valde mane »), idem momentum respicit; in altera (« *orto jam sole* »), adventum mulierum ad sepulchrum.

⁴ S. THOMAS, *Summa th.*, p. 3, q. 51, a. 4, ad. 2: et q. 53, a. 2, ad. 3.

Alii duo evangelistae cum Mc. et Jo. consonant; juxta Lc. enim mulieres venerunt ad monumentum «*valde diluculo*» (24, 1); juxta Mt. (28, 1) «*illucescente jam die prima hebdomadis, seu Dominica die, ad auroram*». — Hoc enim significat locutio aliquantulum obscura Mt. 28, 1 «*Vespere autem Sabbati, quae lucescit in prima Sabbati...*». Ὁψὲ = (vespere) induit hīc sensum derivatum quem aliquando habet, scilicet, «*post*»; σαββάτων, licet in plurali, indicat diem hebdomadae singularem, diem nempe septimam, Sabbatum, sicut saepe alias in evangeliiis. Deinde subintelligenda est τῆ ὥρα ante τῆ ἐπιφωσκούσῃ; et tandem secundum σαββάτων accipiendum est in sensu «*hebdomadae*», cujus prima dies designatur. — Ita haec idea clara et vera obtinetur: «*Post Sabbatum, horâ quae illucescit in primam diem hebdomadae, (= Dominicam), venit Maria Magdalena...*».

Nota. — In praecedentibus egimus de hora qua mulieres venerunt in sepulchrum, non de hora qua Christus resurrexit: de hac evangelistae non loquuntur, nisi forte Marcus, qui 16, 9 dicit: «*Surgens autem mane prima Sabbati...*»; ubi tamen non certo constat utrum adverbium πρωῖ = «*mane*», connecti debeat cum praecedenti «*surgens*», an cum sequenti «*apparuit*». — Communiter tamen admittitur Jesum resurrexisse ad ortum lucis primae diei hebdomadae, sicut mortuus fuerat ad vesperam, deficiente jam luce diei. Patres et Doctores Ecclesiae congruentias ordinis mystici in hora mortis et resurrectionis Christi libenter inveniunt. (Cfr. Summa th., loco cit., q. 53).

B) *Circa numerum mulierum, ad sepulchrum venientium.* — Joannes unam Mariam Magdalenam commemorat (20, 1); Mt. duas nominat, vdl. Mariam Magdalenam et alteram Mariam, scl. JACOBI (28, 1); Mc. tres ponit, nempe, utramque Mariam et Salome (16, 1); Lc. denique tres nominatim recenset, vdl. utramque Mariam et Joannam, quibus adjungit «*ceteras, quae cum eis erant*» (24, 10, cfr. 8, 2 sq.).

Resp. — Nullus evangelista, minorem numerum recensens, intendit negare majorem ab alio positum; sed quadam peculiari ratione ductus hoc fecit. — Joannes nominans solam Magdalenam, supponit alias quoque mulieres cum ea fuisse, uti ex verbis Magdalenae 20, 2 «*nescimus...*» colligitur. — Apparitionem ipsi factam narrare volens, non erat cur alias mulieres nominaret. — Matthaeus duas Marias nominat, forsitan quia in amore Jesu excelluerant, et propter hunc fervorem magis notae erant christianis, quibus Evangelium destinabat. Profecto, dum de aliis dicitur fuisse a longe (Mc. 15, 40; Lc. 23, 49), de istis duabus dicit Joannes 19, 25 fuisse juxta Crucem Domini cum

Maria Matre Jesu. Similiter teste Matthaeo (27, 61), et Marco (15, 47), istae duo novissimae omnium recesserunt a Calvario post sepulturam Jesu. Unde probabiliter primae fuerunt in revertendo ad sepulchrum die Dominica: ideo eas speciatim Matthaeus nominat. Praeterea, locutio « Maria Magdalena et altera Maria » est Matthaeo cara, nam ille *solus bis* eam adhibet: quod ex comparatione cum Marco clarius elucet; uterque enim de iisdem duabus mulieribus eadem occasione scribens, non iisdem omnino verbis utitur; sed dum Marcus dicit: « Maria Magdalena et Maria Joseph » (15, 47), Matthaeus dicit: « Maria Magdalena et altera Maria » (27, 61).

Marcus, praeter utramque Mariam, nominat etiam *Salome*, matrem filiorum Zebedaei; rationem peculiarem assignare non est facile: ipsae quoque nominatim dicuntur a Mt. 27, 56 et a Mc. 15, 40 sq. in Calvario fuisse.

Lucas, mulieres omnes illas inducit testes Resurrectionis, quas Dominum sequentes et Ei ministrantes de facultatibus suis, durante ministerio publico Christi, solus Lucas exhibuerat (8, 1 sq.); fidelitas earum Christo servata, vel in ipsa Ejus passione et morte (Lc. 23, 27-31. 49. 55 sq.), meruit praemium consolationis, ut primae omnium acciperent nuntium Resurrectionis.

C) *Numerus Angelorum* in sepulchro. a) Mattheus et Marcus *unius*, Lucas et Joannes *duorum* mentionem faciunt. — b) Matthaeus ponit angelum sedentem supra lapidem *externum* sepulchri, Marcus ponit juvenem fulgentem *intus* sedentem a dextris. c) Juxta Lucam, mulieres vident duos viros (angelos) *stantes*, secundum Joannem duo angeli Magdalenam alloquentes *sedent*.

Resp.; ad a) Matthaeus et Marcus, quin duos negent, illum solum commemorant qui mulieribus locutus est, et qui lapidem revolvit; Lucas et Joannes accurate duos angelos qui apparuerunt, notant. — ad b) Differentiae quoad locum, ubi angeli visi sunt, facili negotio conciliantur; sicut illae quoque de habitu eorundem. — Mt. et Mc. de diverso temporis momento agunt; nam primus evangelista loquitur de angelo revolvente lapidem ab ostio monumenti, et perterrefaciente custodes sepulchri; quod contigit paulo ante adventum mulierum. Custodibus perterritis et ad terram prostratis, reliquit angelus lapidem super quem sedebat et ingressus in monumentum, sedebat intus a dextris; quem mulieres advenientes et intrantes in sepulchrum viderunt, ut narrat Marcus. — ad c) Secundum Lc. duo viri (angeli, speciem virorum habentes) *stant*, quia perhibentur velut repente apparentes mu-

lieribus (= ἐπέστησαν), ipso momento apparitionis, ac si tunc ex quodam loco illuc pervenissent.

Joannes exhibet angelos *sedentes*, nec ullo modo contradicit Lucae; quia describit tempus posterius et diversum factum. Postquam mulieres recesserunt, et Petrus aliusque discipulus sepulchrum examinarunt, mansit ibi sola Maria Magdalena, et prospiciens in monumentum, vidit duos angelos *sedentes*, unum ad caput, et alterum ad pedes, ubi fuerat corpus Jesu.

Ceterum, operae pretium non est in his minutiis nimium immorari, cum verbum κάθημαι et ἀνίστημι non semper servant suum sensum proprium «sedendi et standi» vel surgendi, sed quandoque abundant, et quasi pleonastice ponantur; vel, quod attinet ad κάθημαι potest indicare *solam praesentiam* in aliquo loco, abstrahendo a *modo praesentiae*, (an sedens, stans, jacens, etc.); sicut verbum καθί, cujus κάθημαι est versio (= «sedit, consedit, habitavit, fuit in aliquo loco, commoratus est», etc.) — Cfr. Mc. 16, 19; «Sedet a dextris Dei» = ἐκάθισεν ... cum Act. 7, 56, ubi Stephanus contemplatur in caelo Filium Hominis *stantem* = «ἑστῶτα» a dextris Dei.

§ 1. — JESUS APPARET DISCIPULIS DIE RESURRECTIONIS, ABSENTE THOMA.
(Jo. 20, 19-25; Lc. 24, 36-43; Mc. 16, 14).

Mulieres impleverant mandatum ab angelis susceptum, nuntiandi Apostolis Resurrectionem Christi: sed reputatae sunt ab eis tamquam illusae et delirantes (Lc. 24, 11), et denegaverunt fidem verbis earum. — Similiter duo discipuli euntes in Emmaus, qui Dominum Jesum viderant, eumque cognoverant in fractione panis, non invenerunt fidem in Apostolis (Mc. 16, 12 sq.). — Verumtamen sepulchrum vacuum a Petro et Joanne comprobatum, iteratae affirmationes mulierum, et praesertim Magdalенаe, commotio Synedrii, a quo calumnia furti ab apostolis patrati incipiebat spargi, aliquod dubium injiciebat in ipsam eorum incredulitatem, et fere timebant ne verum esset quod eis narrabatur; formidabant enim ne furor et invidia judaeorum in eos tunc converteretur, et acrius quam antea in Magistrum arderet. Ideo erant congregati ob communem timorem, et «*januis clausis, propter metum judaeorum*», in domo alicujus discipuli, probabiliter in Cenaculo. — S. Lucas describit vivide magnam animorum commotionem, quae tunc inter adstantes effecta est, propter nuntium a quodam allatum de apparitione Christi resuscitati facta Petro, vel ab ipso Pe-

tro ipsis narrata. — Cum ita essent, advenerunt duo discipuli ab Emmaus, et narrabant illis quae viderant; et apostoli aliique qui aderant, vicissim narrabant illis apparitionem Petro, dicentes: « Surrexit Dominus *vere*, et apparuit Simoni ». — Ex eo quod narrat Marcus (16, 12 sq.), apparet hanc fidem Apostolorum non fuisse plenam; quod etiam ex Luca 24, 41 constat. Tota illa prima die, ut apparet ex quatuor narrationibus Resurrectionis, apostoli diversis animi affectibus agitati fuerunt; incredulitatis, fidei, dubii, gaudii, timoris; alius narrator alium prae alio ex his affectibus considerat; unde fit ut diversitas *apparens*, sed concordia *realis* inter narrationes exsistat. — Ad plenam fidem in Resurrectionem Jesu apostoli non pervenerunt, donec ipsi, experientia directa, personali, factum didicerunt. — Tum Marcus, tum Lucas loquuntur de *Undecim*, quamvis reapse huic apparitioni nonnisi *decem* adfuerint: ex Joanne namque constat *Thomam* abfuisse.

Cum discipuli ad mensam accumberent (Mc. et Lc.), ut serotinam (Jo.) refectionem sumerent, intravit Jesus ad eos, januis clausis, subtilitate spirituali corporibus gloriosis propriâ, et stans in medio eorum, salutavit eos modo consueto: « Pax vobis » (Jo. et Lc.). — Illi existimantes esse phantasma (spiritum), conturbati et conterriti sunt; vel potius propter turbationem ex illa subitanea et inexpectata apparitione, non cognoverunt Jesum; et putantes esse aliquem spiritum, timuerunt. Ideo Jesus dixit iterum ad eos: « Pax vobis »: « cur turbati estis talibus cogitationibus? » (Lc.). Ne putetis me spiritum esse, nam carnem et ossa habeo, sicut vos potestis comprobare. Et invitavit eos ut accederent, et palparent manus, pedes (Lc.), et latus (Jo.) ejus; quae ostendens, dixit eis: « Videte, et certi estote quod ego ipse sum » (Lc.). Tunc « gavisus sunt discipuli, viso Domino » (Jo.). Et quidem tanto gaudio affecti sunt, ut prae magnitudine illius, quasi dubitarent de rei veritate: (subtilis et accurata observatio psychologica S. Lucae!); magnum et inopinatum gaudium reddit hominem scepticum, sibi-metipsi non credit, ipsi experientiae sensuum fidem vix concedit. Jesus, ut persuasionem et certitudinem plenam in apostolis ingereret, addidit jam datis aliud argumentum irrecusabile; manducavit nempe coram eis, ut vel sic crederent se verum corpus habere; et dedit eis reliquias, ut ex hac comitate agnosceretur idem Magister bonus, qui alias toties cum eis similiter egerat ⁵. — Quod manducavit Jesus, non fuit necessitas naturae, sed dignatio bonitatis; ut hoc populari argumento, de reali veritate corporis sui apostolos plenissime persuaderet.

⁵ In textu gr. Lc. 24, 42, sq. desunt verba « et favum mellis: et sumens reliquias,

Hic videntur inserenda quae habet Marcus, eandem, ut communiter creditur, apparitionem referens: ⁶. — Jesus serio conquestus est de apostolis, « *exprobrans incredulitatem eorum et duritiam cordis, quia iis qui viderant Eum resurrexisse, non crediderunt* » (Mc. 16, 14). Optimo sane consilio voluit Marcus notare, et quasi exaggerare incredulitatem apostolorum, eorum ingenii tarditatem et cordis pinguedinem, quae tam severam reprehensionem Domini meruit: quia testimonium eorum de Resurrectione Christi, pro cuius veritate asserenda sanguinem ipsamque vitam profuderunt, eo majorem habet vim, quo difficiliore se praebuerunt ad credendum, et plura atque clariora postularunt argumenta, ita ut nonnisi evidentiâ facti compulsi crediderint.

Nota. — Hinc, omni prorsus fundamento caret theoria rationalistica de hallucinatione apostolorum, ac si eorum persuasio orta esset, non ex rerum objectiva consideratione, sed ex quadam illusionem exaltatae mentis et calidae phantasiae: magnum nempe habentes desiderium et certam spem Jesum fore surrecturum, finxerunt sibi Ipsum de facto surrexisse. — Narratio, inquam, Marci, quae discipulos, nedum ad credendum pronos, perquam difficiles eos ostendit, explicationem istam omnino explodit. — Sed si incredulitas eorum hoc bonum produxit, quod scilicet provocando majora argumenta ex parte Christi, certiore reddidit Ejus Resurrectionem, et fidem nostram firmiter stabilivit; non ideo excusantur a culpa, ideoque juste increpati sunt a Christo.

Culpâ autem per illam increpationem humiliter susceptam expiâtâ, animos eorum iterum erigit Jesus, dicens: « Pax vobis »; et confert illis divinam missionem, eandem quam Ipse accepit a Patre in ordine ad salvationem hominum; quam ut possint exequi, infundit eis Spiritum Sanctum, cum potestate regenerandi animas, reconciliandi homines Deo, applicando illis merita Redemptionis. « *Sicut misit me Pater, et Ego mitto vos* ». (Jo. 20, 21). Particula comparationis καθὼς, *quandam identitatem* ponit inter missionem Christi a Patre, et missionem apostolorum a Christo: communicat apostolis eandem auctoritatem et potestatem ad conservandam Ecclesiam, quam Ipse accepit a

dedit eis », quae videntur esse glossa posterior: textus critice probabilior haec habet: « ...partem piscis assi; et sumens coram eis, manducavit ».

⁶ Adverbium *novissime* = ὕστερον, non respicit ultimam omnino apparitionem Jesu, sed ultimam illarum trium, quas Marcus breviter recenset; quae omnes tres evenerunt ipsa die Resurrectionis.

Patre ad eam fundandam et perenniter conservandam; speciali modo eis confert illam potestatem quae solius Dei propria est, nempe, potestatem remittendi peccata.

V. 22 - « *Accipite Spiritum Sanctum* »: sicut per insufflationem vivificavit Deus corpus primi hominis (Gen. 2, 7), et per spiritum insufflantem ossa arida revixerunt (Ezch. 37, 1-14); ita Christus, volens novam vitam apostolis infundere, *insufflavit* in eos, congruenti signo *halitus* repraesentans Spiritum Sanctum quem dabat illis. — Verbis illis « accipite S. Sanctum », non continetur mera promissio Spiritus Sancti dandi post Ascensionem; vel *apparens* tantum communicatio Spiritus, solum figuraliter, (ut putavit THEODORUS MOPSUESTENUS, a Conc. oecumenico V^o, [Constantinopolitano II°] damnatus; cfr. DENZ. BANW., *Enchir. Symb.*, 224), sed significatur ipsa infusio Spiritus Sancti in apostolos, ad missionem ipsis demandatam exsequendam.

v. 23 - « *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; quorum retinueritis, retenta sunt* » — En alius textus, cuius genuinus sensus est authentice ab Ecclesia definitus. Reformatores saec. XVI dicebant his verbis « Accipite Spiritum Santum; quorum... retenta sunt », apostolis committi munus et potestatem *praedicandi* verbum Dei; et nihil praeterea: remissionem autem peccatorum (vel potius juxta eorum errorem, *dis-simulationem* peccatorum) obtineri, non per absolutionem a potestate clavium factam, sed per fidem praestitam praedicationi apostolorum. — Concilium Tridentinum, (sess. XIV, can. 4°, de Paenitentia) haec habet: « Si quis dixerit, verba illa Domini Salvatoris: Accipite S. Sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; quorum retinueritis, retenta sunt », non esse intelligenda de potestate remittendi et retinendi peccata in sacramento Paenitentiae, sicut Ecclesia catholica ab initio semper intellexit: detorserit autem, contra institutionem huius Sacramenti, ad auctoritatem praedicandi evangelium; A. S. »⁷. Juxta doctrinam igitur Ecclesiae, hinc narratur *institutio Sacramenti paenitentiae*, et confertur apostolis eorumque successoribus, potestas vera et judicialis in *omnia* peccata *quorumcumque* hominum, nec ullum est peccatum, cujus remittendi Ecclesia non habeat potestatem; (sicut *Novatiani* et *Montanistae* falso docuerunt); sicut nullum est peccatum, quod possit remitti independenter a potestate clavium, cui subjici debet saltem in voto. — *Modernistae*, errorem Protestantium in hac parte renovantes, docuerunt quod verba Domini: « Accipite Sp. Sanctum;

⁷ Cfr. « *Enchiridion Symbol.* », Denz. Banw., n. 913.

quorum... retenta sunt», minime referantur ad Sacramentum paenitentiae, «quidquid Patribus Tridentinis asserere placuit»; haec est propositio 47^a inter eas quas Decretum S. Officii «*Lamentabili*» (3 Julii, 1907) recenset et damnat. (Ench. Symb., D. B., n° 2.047).

Similibus verbis promiserat Christus Petro (Mt. 16, 19), et omnibus Apostolis simul cum Petro (Mt. 18, 18), potestatem ligandi atque solvendi: qua metaphorâ intelligitur potestas jurisdictionis in universum, scilicet, legifera, judicialis et doctrinalis, tum externum tum internum forum attingens. Post Resurrectionem vero speciali modo confirmat illis potestatem jurisdictionis in foro interno, instituens Sacramentum paenitentiae.

Nota. — a) Non dantur peccata irremissibilia ex defectu potestatis Ecclesiae.

Sed si *de facto* aliquod peccatum non remittitur, est quia peccator non ponit ex parte sua ea quae necessaria sunt ad remissionem obtinendam: cujusmodi est peccatum blasphemiae contra Spiritum Sanctum (Mt. 12, 31 sq.; Lc. 12, 19); «illud nempe atrocissimum peccatum, quo opera manifesto divina in hominum salutem facta, daemone ascribuntur, ideoque veritati manifestae mentis oculi habitualiter et pertinaciter occluduntur»⁸. Ceterum, illud dicitur aliquando *impossibile*, quod non nisi *difficiliter et raro* accidit, interveniente aliqua causa extraordinaria: sicut morbus dicitur insanabilis, quando per illum destruitur virtus naturae, qua sanari posset. Sed, quemadmodum talis morbus, secundum naturam insanabilis, potest per Deum sanari; «ita et peccatum contra Spiritum Sanctum dicitur irremissibile secundum suam naturam, in quantum excludit ea, per quae fit remissio peccatorum: per hoc tamen non praeccluditur via remittendi et sanandi omnipotentiae divinae, per quam aliquando tales quasi miraculose spiritualiter sanantur»⁹. Eodem modo explicatur Hebr. 6, 4-6: «*Impossibile est... eos, qui semel sunt illuminati..., et prolapsi sunt; rursus renovari ad paenitentiam...*»; impossibilitas ponitur pro *magna difficultate*¹⁰.

b) Verba ἀφέωνται et κεράτηνται, indicant, tempore perfecto, certitudinem et celeritatem effectus sententiae latae ab apostolis circa peccata: ipso momento quo profertur, et vi ipsius sententiae, habetur remissio vel retentio peccati. Christus ratum habet in caelo, quidquid ejus minister facit in terra.

c) Quamvis Thomas non esset ibi, etiam ipse accepit Spiritum Sanctum, et potestatem quoad peccata; quia erant dona concessa collegio apo-

⁸ Cfr. Hurter, *Theol. dogm.*, tom. 3°, p. 435.

⁹ «*Summa theol.*», 2a 2ae, q. 14, a. 3, corp.

¹⁰ Codex D graeco-latinus, (Claromontanus, qui, saec. VI° confectus, refert textum saec. III) vertit ἀδύνατον per «*difficile*»: in qua lectione videre est reactionem

stolico, qua tali, cujus Thomas partem efformabat. Ideo Marcus et Lucas, describentes hanc eandem apparitionem, dicunt factam τοῖς ἑνδεκά = *Undecim*, id est, collegio Apostolorum ¹¹.

§ 2 — JESUS ITERUM POST DIES OCTO APPARUIT UNDECIM, PRAESENTE THOMA (Jo. 20, 24-29).

Causa absentiae Thomae non potest determinari: forsitan petenda est ex indole peculiari ipsius, prout ex Evangelio Joannis cognoscitur; animus promptus et generosus, propriae sententiae tenax, ad dejectionem animi pronus. De Resurrectione Magistri desperans, et mulierum nuntium spernens, manebat solus, vel, relictis apostolis, alio ivit.

Apostoli, volentes eum participem gaudii facere, dicebant ei (ἐλεγον = instanter et iterato dicebant): « *Vidimus Dominum* ». — Ipse abnuit credere testimonio eorum, et ponit fidei suae condiciones, quas non sperat esse adimplendas. Temerario ausu enumerat gradatim has condiciones; primum videre, deinde palpare et examinare, praesertim plagas Ejus: nec sufficit; exigit quoque inferre digitum suum in fixuras clavorum, et totam manum in majorem aperturam lateris lanceâ transfossi. Nisi haec omnia — inquit — mihi concedantur, « non credam ». — Incredulitas adeo obstinata, quae ut frangeretur, tales condiciones Deo proponere ausa est, fuit a Deo permissive disposita, ut maximum et clarissimum argumentum Resurrectionis Christi habere possemus, quo vulnus infidelitatis e corde nostro radicitus eveleretur. Optime ad rem S. GREGORIUS MAGNUS: « Numquid casu gestum creditis, ut electus ille discipulus tunc deesset, post autem veniens audiret, audiens dubitaret, dubitans palparet, palpans crederet? Non hoc casu, sed divina dispensatione gestum est..., ut discipulus ille dubitans, dum in magistro suo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera sanaret infidelitatis. Plus enim nobis Thomae infidelitas ad fidem, quam fides credentium discipulorum profuit; quia dum ille ad fidem pal-

contra rigorismum Novatianorum et Montanistarum. (Cfr. A. VACCARI, in *Biblica*, 13 (1932), p. 248). — Etiam Deut. 17, 8 verbum gr. ἀδυνατεῖν vertitur per « difficile esse »: quod revera melius respondet hebraico *palá'*, = mirabile, difficile fuit. — Cfr. idem, Zach. 8, 6.

¹¹ Habetur casus valde similis in Num. 11, 16-30; de 70 viris a Moyse ex mandato Dei electis, super quos descendit Spiritus Domini. Cum duo ex illis, Eldad et Medad, non venissent prope Tabernaculum, ut jusserat Dominus, sed mansissent in castris, acceperunt et ipsi Spiritum Domini, et prophetarunt sicut ceteri; cuius rei ratio datur haec: « nam et ipsi descripti fuerant » (v. 26).

pando reducitur, nostra mens, omni dubitatione postposita, in fide solidatur »¹².

v. 26 - « Post dies octo », computato juxta morem hebraicum utroque termino, scilicet, Dominica sequenti, « apparuit Jesus Undecim congregatis, januis clausis, et dixit omnibus: « Pax vobis »; et statim, Thomam alloquens, invitavit eum, fere iisdem verbis usus, quibus ipse incredulitatem suam protestatus fuerat: « *Infer digitum tuum huc, et vide manus meas; et affer manum tuam, et mitte in latus meum...* » Ex hoc recte concludimus Jesum conservare voluisse in suo corpore glorificato plagas quas pro nobis accepit, et aperturas clavorum et lanceae, (seclusa, ut patet, qualibet deformitate), ut apostoli, in quorum testimonio nostra fides fundari debebat, de identitate Jesu patientis et triumphantis securi omnino redderentur: insuper eadem vulnera in caelum voluit inferre, ut ea tamquam pretium nostrae Redemptionis, et trophaea suae victoriae, Patri constanter exhiberet, efficaciusque pro nobis intercederet.

« *Noli esse incredulus, sed fidelis* »; μή γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός: sensus non est; « *ne fias incredulus* », cum talis proculdubio iam exstittisset: sed, « *ne sis amplius incredulus* », ne persistas in infidelitate », sed fidem habe, crede ».

v. 28 - Thomas, bonitate et indulgentia Jesu salutariter confusus, lumine superno illustratus, et gratia Dei adjutus, perfectum actum fidei elicit, dicens: « *Dominus meus, et Deus meus* »: ὁ κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου: non in vocativo, ut quaedam exclamatio admirationis; sed in nominativo, ut praedicatum orationis assertivae: « *Dominus meus, et Deus meus (es tu)* ». Divinitas Christi, tot modis praedicata in evangeliiis, numquam tam explicite et proprie declarata fuerat, sicut nunc fit a Thoma, usurpante ipsam vocem « *Deus* ». — Qui alias saepe fuerat salutatus « *Messias* », et « *Filius Dei* », nunc agnoscitur et aperte confitetur « *Deus* ». — In textu non dicitur Thomam, usum permissione Domini, tetigisse Ejus vulnera, (sicut veteres communiter asseruerunt); sed potius innuitur ipsum statim procidisse ante Dominum, et fidei professionem fecisse. — Quis credat, Thomam, quantumvis incredulitatem suam jactantem, non fuisse perterrefactum subitanea apparitione Christi, januis clausis, et praesertim, cum ipsum alloquentem, audivit enumerare unam post aliam, condiciones ab eo positas ad credendum? Nonne hoc sufficebat ad replendum illum con-

¹² Cfr. MIGNE, PL, tom. 76, col. 1201; Homilia XXVI in Evv.

fusione et rubore, atque ad frangendam pervicaciam suam? Multo conformius naturae rei videtur, ut ipse, lacrimis contritionis et amoris perfusus, statim ad pedes Jesu provolutus fuerit, in illa verba confessionis prorumpens: «D. meus, et D. meus»; quam supponere ipsum, etiam post grave monitum Christi: «Noli esse incredulus, sed fidelis», obstinatum perstitisse, et vulnerum examen instituere ausum fuisse. «C'eût été trop fort», dicit bene P. LAGRANGE (in Jo., p. 518).

v. 29 - «...*Quia vidisti me, Thoma, credidisti*»; Jesus accipit discipuli conversi confessionem, ejusque fidem laudat. Hoc non opponitur notioni fidei, quae est de non visis, id est, de iis quae sensibus non percipiuntur: nam ut dicit S. GREGORIUS (loc. cit. c. 1202): «Aliud vidit (Thomas), aliud credidit. A mortali quippe homine divinitas videri non potuit. Hominem ergo vidit, et Deum confessus est... Videndo ergo credidit, qui considerando verum hominem, hunc Deum, quem videre non poterat, exclamavit». Visio respicit motivum credibilitatis, quod actum fidei, ut rationabilis sit, praecedit. Sed quia motivum ordinarium et normale credibilitatis, est testimonium illorum qui legitima auctoritate nos docent, (quia «fides ex auditu», Rom. 10, 17); ideo Christus subdit: «*Beati qui non viderunt, et crediderunt*». Haec verba non referuntur ad alios apostolos, qui et ipsi non nisi postquam viderunt, crediderunt; sed ad omnes illos, qui, postquam Christus per Ascensionem in caelum ablatus fuerit a conspectibus hominum, solo apostolorum eorumque usque ad finem saeculi successorum testimonio credituri sunt per verbum eorum in Christum. Isti non minus beati sunt, quam apostoli qui Christum viderunt: sed eorum fides humilis et simplex magnum habet meritum, et clara visione Dei in caelo retribuetur.

Quod nobis, in hac sententia specialiter signatis, concedat Ille, qui pro nobis incarnatus et natus, vitam degit pauperem, caelesti nos imbuit doctrina, passus, mortuus et sepultus, «resurrexit propter justificationem nostram» (Rom. 4, 25), et in caelum ascendens, «semper vivit ad interpellandum pro nobis (Hebr. 7, 25). AMEN.

EXPLICIT EXPOSITIO EVANGELICA.

INDICES

INDEX ANALYTICUS RERUM NOTABILIUM

- Abominatio desolationis* in Templo: 327
 Absolutio adulterae a Christo (Jo. 8, I-11): 40 s.
 Accusationes politicae et religiosae iudaeorum in Jesum coram Pilato: 378 s.
 Ad misericordem Christi aspectum paenitet Petrum de peccato suo, illudque amare deflet: 376
 Adoratio Dei *in spiritu et veritate*: 195
 Agonia Christi in horto Gethsemani: 371 s.
 Allegoria vitis et palmitum: 357
 Allusio ad *Shekinah* in Jo. I, 14: 60
 Altera Christi apparitio in Cenaculo, die octava Resurrectionis, praesente Thoma: 402-404
 Amor Dei erga homines in missione Filii sui: 192
 Amplitudo potestatis datae apostolis a Christo quoad peccata: 400
 Analysis generis parabolici: 239 s.
 An Jesus diem Cenae paschalis anticipaverit?: 343 s.
 Angeli Christi ministrantes in deserto: 179
 Angeli, nuntii Resurrectionis: 391
 Animalia ad praesepe Domini: 120
 An in ultima Cena Christi fuerint observati ritus cenae paschalis?: 345 s.
 An Judas communionem eucharisticam sumpserit?: 349 s.
 Annas, socer Caiphae, gaudet de comprehensione Christi: 375.
 Anna, vidua Deo devota, loquebatur de puero Jesu omnibus piis israelitis: 133
 Annuntiatio Incarnationis Verbi fit Mariae per Angelum: 82 ss.
 Antigonus, Aristobuli II filius, cuius morte anno 37 ante Chr., dynastia Asmonaeorum exstincta est: 4 s.
 Aperitio sepulchrorum in morte Christi: 388
 Apparens agricolae indifferentia erga semen ab eo terrae mandatum: 257
 Apparitio Angeli Christo oranti et agonizanti in Gethsemani: 40, 370 s.
 Apparitio Christi piis mulieribus eademne sit, an diversa ab apparitione Mariae Magdalenae?: 392 s.
 Apparitio Moysis et Eliae in Christi Transfiguratione: 305 s.
 Apparitiones Christi resuscitati fuerunt reales et obiectivae: 393
 Apostoli, nedum *hallucinati*, difficiles potius et tardi fuerunt ad credendum resurrectioni Christi: 399
 Apostoli, *sal terrae et lux mundi*; spectaculum omnibus facti, sicut civitas in monte posita: 212.
Aqua vinum facta a Christo in Cana: 185
 Archelaus, Judaeae, Samariae et Idumaeae ethnarcha, post decem annos ab Augusto Imperatore deponitur: eius crudelitas: 6 s.
 Architectus sapiens et stultus: domus super petram et domus super arenam aedificata: 228
Architriclinus, testis qualificatus miraculi in nuptiis Cana: 185 s.
 Artificium numeri 14 ter repetiti in genealogia Christi apud Matthaeum: 71 s.
 Ascensio Christi in caelum mysterium eucharisticum illuminabit: 277 s.
 Asina et pullus eius in triumpho Christi: 317 s.
 Asmonaci: 4
 Atria Templi: exterius (= gentilium), et interius, (= mulierum, israelitarum et sacerdotum): 19 s.
 Auctoritas Christi, magistri caelestis, ad fidem verbis suis exigendam: 191
 Austeritas vitae Baptistae: 107, 157, 233 s.
 Baptismus « in Spiritu Sancto et igne » a Messia conferendus: 159.

- Ecce Agnus Dei*: 161, 163
Ecce Homo: 380 s.
 Ecclesia perenni Christi magisterio gaudebit: 364
 Ecclesia, societas hierarchica iure divino: 299
 Edictum (δόγμα) Imperatoris Augusti, censum indicentis: 115-117
 Effectus miraculi in Cana, fuit 'fides progressiva' discipulorum: 186
 Electio profanatorum e Templo, prior et altera: 188, 321.
 Electio Duodecim apostolorum: 206 s.
 Eleemosyna recta intentione facienda: 220
 Elisabeth sterilis et anus concipit et occultatur, devotionis causa: 82
Emblemata in parabolis, quid sunt?: 241
Emmanuel et *Jesus*: horum nominum significatio: 87
Esseni: pii iudaei coelibatum colentes, in solitariis locis vitam coenobiticam agentes, paenitentiae, labori, orationi incumbentes: 12
 Eucharistiae effectus est mutua hominis in Christo et Christi in homine mansio: 274 s.
 Eucharistia, *mysterium fidei* per excellentiam: 266
 Eucharistia, sacramentum et sacrificium: 352 s.
 Evangelia Synoptica, *corporalia* (σωματικά); IV Evangelium *spirituale* (πνευματικόν) (Clemens Alex.): 36
 Evangeliorum auctores: 33
 Evangeliorum integritas: 38 s.
Evangelium: sensus etymologicus et realis huius vocis: 33
Evangelizatio pauperum, nota distinctiva Messiae in prophetis: 232
 Evolutio harmonica corporis et animae Christi, aetate, sapientia et gratia proficientis: 148 s.
Excessus (ἔξοδος), de quo Moyses et Elias loquebantur cum Jesu transfigurato, est Eius mors in Jerusalem: 305 s.
 Exclusio a Synagoga in poenam alicuius delicti: 22, 358 s.
 Explicationes variae ad conciliationem Joannis et Synopticorum quoad diem ultimae Cenae: 341 ss.
Felix (Antonius), praeses Palaestinae (52-60), Paulum captivum Caesareae biennio retinuit: 8 s.
 Fervor populi Jesum acclamantis Dominica Palmarum ob resuscitationem Lazari: 317.
 Festuca in oculo alieno, et trabs in proprio: 226.
Festus (Porcius), praeses Palaestinae (60-62), Paulum captivum misit Romam, ad tribunal Imperatoris: 9
 Filia Jairi a Domino suscitata: (*talitha, qúmi*, Mc. 5, 41): 230
 Filii Dei adoptivi per fidem in Christum: 58 s.
 Filii prodigi conversio: *Surgam, et ibo ad patrem meum...*: 311 s.
 'Filii sapientiae' (Lc. 7, 35; Mt. 11, 19): 234
 Filii senioris displicentia et querelae: 314
 Filio Zachariae nomen *Joannis* imponitur in eius circumcisione, die octavo: 103 s.
Fili, quid fecisti nobis sic?...: 152
Fili, remittuntur tibi peccata tua: 198
 Filius prodigus a domo paterna discedit, et in abyssum miseriae incidit: 311
 Filius viduae Naim a Christo resuscitatur: 229.
Fimbriae palliorum (χράσπεδον): 15 s.
 Finis *iustitiae*, an finis *miseri cordiae* in parabolis Christi?: 243 ss.
 Finis Evangelii Lucae: 38, 66.
 Finis singulorum Evangeliorum: 37 s.
 Flagellatio Christi: 380 s.
 Fontes a Luca adhibiti: 64.
 Forma Crucis Jesu: 382.
 Frequentia synagogarum in Palaestina et in Diaspora: 22
 Fructus *tricies, sexagies, centies* maior in parabola 'de seminante': 252
 Fuga in montes sine mora capienda, appropinquante ruina Jerusalem: 327 s.
 Fundamentum sermonis parabolici: 239
 Gabriel, Angelus Incarnationis: 108

- Gabrielis apparitio Zachariae vera et realis fuit: 79
- Gabriel*: significatio nominis huius: 81
- Galilaea: eius urbes ac villae praecipuae: 25-27
- Galilaea gentium*: 27
- Gehenna* ignis: 214
- Genealogia Christi apud Matthaeum, *lacunosa* est: 71
- '*Genimina viperarum*', sunt Sadducaei et Pharisei: 158
- Genus propheticum et apocalypticum sermonis eschatologici Christi: 322 s.
- Gladius doloris animam Mariae pertransiturus: 132
- Gloria Christi in miraculis manifestata, est Eius divinitas, seu potentia divina: 186.
- Gloria sepulturae Christi: Nicodemus et Joseph ab Arimathaea, nobiles et divites, illam curant: 389 s.
- Haemorrhoides* mulieris sanatio: 230
- Hallel* magnum, hymnus a Christo et apostolis decantatus in fine Cenae: 345, 365
- Herodes Agrippa I, nepos Herodis Magni, rex Palaestinae ab anno 41 ad 44 post Chr. apostolos persecutus est, Iacobum Zebedaei occidit, et Petrum in carcerem detrusit: 8
- Herodes Agrippa II, filius Agrippae I, rex super quasdam regiones a romanis ei concessas: ius habuit nominandi Summum sacerdotem: Pauli Caesareae captivi innocentiam agnovit: 9
- Herodes Antipas, tetrarcha Galilaeae et Peraeae ab a. 4 ante Chr., ad 39 post Chr.: 7 s., 156
- Herodes Magnus, moriens regnum suum inter filios distribuit: 6
- Herodes Magnus, rex Palaestinae a romanis anno 40 ante Chr. constitutus: 5
- Herodianorum* secta: 12 s.
- Historia interpretationis sermonis 'de pane vitae': 282 ss.
- Homines 'bonae voluntatis' (*ἔυδοκτας*), quinam dicuntur?: 123 s.
- Homines, sicut arbores, ex fructu (= operibus) dignoscuntur: et eodem criterio in iudicio divino boni a malis secerentur: 228
- Homo *manus* Sabbato curatus a Christo: 205 s.
- Idea messianica inter iudaeos Christi coevos deturpata erat: 14 s.
- Idea sacrificii in verbis consecrationis a Christo adhibitibus: 350, 352
- Idem Christus est Dei et Virginis Filius: 88, 119
- Identificatio peccatricis anonymae (Lc. 7, 36-50) cum Maria Magdalena, vel cum Maria sorore Lazari, controvertitur: 236
- Idumaea* tempore Christi, quatenus regio erat?: 25
- Ignoratio de tempore finis vigilantiam acuire debet: 333 ss.
- Impanatio* a verbis Christi exclusa est, sicut et merum symbolum: 352
- Incredulitas iudaeorum, multiplex testimonium Jesu spernentium, inexcusabilis est: 205
- Indoles messianica tentationum Christi: 175
- Indoles repentina Parusiae: 329, 334
- Indoles singulorum Evangeliorum: 35 s.
- Infantes absque Eucharistiae sumptione salvari possunt: 273
- Ingressus triumphalis Jesu in Jerusalem Dominica Palmarum: 316 ss.
- Initium aerae vulgaris erronee a Dionysio Exiguo constitutum: 155
- Initium* signorum Jesu in Cana, quo sensu dicitur?: 186
- «In negotiis», vel «in domo» Patris mei...?: 153
- Innocentes pro Christo infantes ab Herode occisi, quot fuerint?: 143
- Instituto sacerdotii, «Hoc facite in meam commemorationem»: 352 s.
- Institutio sacramenti paenitentiae: «Quorum remiseritis peccata...» - Declaratio Concilii Tridentini: 400 s.
- Insufflatio Christi in apostolos, et communicatio Spiritus Sancti: 400

- Invidis pharisaeis respondet Jesus: « si hi tacuerint, lapides clamabunt »: 320
 Irae condemnatio: 213 s.
- Jejunium, qua signum luctus, Jesu sponso praesente, inopportunist: Eo per mortem sublato, opportunist: 202
 Jejunium recta intentione faciendum: 223 s.
- Jericho*, vetus et herodiana: 29
Jerusalem descriptio: 28 s.
- Jesus ambulat super undas maris, et discipulos a naufragio salvat: 231, 260
 Jesus ante Pilatum: 377 ss.
- Jesus baptizatur a Joanne, et a Patre et Spiritu Sancto testimonium accipit: 174
 Jesus, blasphemiae incriminatus, probat suam potestatem remittendi peccata, facto miraculo: 198 s.
- Jesus cum Barabba, latrone, seditioso, homicida comparatur, eique postponitur: 380
 Jesus dignitatem regis terreni detrectat: 263
- Jesus, Doctor eximius, secus ac scribae et pharisaei: 228
 Jesus *Dominus Sabbati*, discipulos suos defendit: 205
 Jesus duobus caecis visum restituit: 230
 Jesus est *via*, et *veritas*, et *vita*: 355
 Jesus et Maria in nuptiis Cana: 179 ss.
 Jesus « *Filium Dei vivi* » se declarans, ut blasphemus, reus mortis damnatur a Synedrio: 376
- Jesus, filius *primogenitus* Mariae: 112, 119 s.
 Jesus in Bethlehchem nascitur, in spelunca: 114
- Jesus in Cruce pendens multis conviciis afficitur, et pro tortoribus intercedit: 384
- Jesus in prima et altera oratione ad Gethsemani, paratum se dicit voluntatem Patris perfecte adimplere: 369 s.
- Jesus in Templo a pueris acclamatus, *Hosanna*: 321
 Jesus inter duos latrones: 383 s.
 Jesus mittitur ab Herodem Antipam: 379
- Jesus mortis sibi a iudaeis inferendae praescius est: 188, 202
 Jesus orat Patrem pro seipso post Cenam: 361
 Jesus orat pro fidelibus omnium temporum, et petit pro eis unitatem fidei et caritatis, atque caelestem beatitudinem: 363 ss.
- Jesus ostendit praescientiam rerum, et dominium in voluntatem hominum: 317
 Jesus, parabolista divinus: 230
 Jesus praedicat in synagoga Nazareth: 195
 Jesus praedicit destructionem Templi: 324
 Jesus praedicit scandalum apostolorum, et negationes Petri: 354 s.
- Jesus, qui *nazareus* vocandus a prophetis dicitur, venit Nazareth: 146 s.
 Jesus redivivus apparens apostolis, eorum incredulitatem increpat: 399
 Jesus sedat tempestatem lacus, et daemniacos Gerasenos a *Legione* in porcos missa liberat: 230
 Jesus se declarat (Jo. 2, 13-22) *Messiam, Filium Dei, Deum*: 188
 Jesus, *signum contradictionis*: 132
 Jesus, spiritum suum Patri commendans, expiravit: 387
 Jesus, subditus Mariae et Joseph: 154
 Jesus thaumaturgus divinus: 229
 Jesus Thomam invitat ad tangendum sua vulnera: 403
 Jesus, triumphaliter ingrediens Jerusalem, voluit se Messiam declarare: 321 s.
 Jesus, ut falsus rex, spinis coronatur, et aliis ludibriis afficitur: 381
- Joannes Baptista mittit ad Christum duos e discipulis suis: 231
 Joannes Baptista « spiritus et virtute Eliae » praeditus, avitam religionem instaurare sataget: 80 s.
- Joannes *Hircanus* I (135-105 ante Chr.), eiusque successores usque ad Antigonum, cum quo dynastia Asmonaeorum (anno 37 ante Chr.) extincta est, et a dynastia Herodiadum supplantata: 4 s.

- Joannes Praecursor, testis officialis VERBI: 56 s.
- Joseph edocetur ab Angelo de mysterio in Maria operato: 110 s.
- Joseph, sponsus Mariae, *iusus* praedicatur: 108
- Judaea in Lc. 1, 5 stat pro *Palaestina*: 77
- Judaea*, provincia Palaestinae cisjordanicae: 25
- Judas Iscariotes, *diabolus* inter apostolos: 281 s.
- Judas veniam desperans, laqueo se suspendit: 378
- Judicium, concilium (συνέδριον), *gehenna ignis*: 214
- Julii Africani sententia de genealogiis Christi apud Matthaeum et Lucam: lex leviratus: patres naturales et legales: 72-74
- Juramento praeferenda est simplicitas in loquendo, et sincerus amor veritatis: 218
- Iustitia pharisaica et iustitia discipulorum Christi: 213
- Laudes nominis Jesu: 127
- Lectio et expositio S. Scripturae in Synagoga: 17, 21
- Legatio Joannis Baptistae ad Christum non est tribuenda a) ignorantiae, b) dubio, c) impatientiae; sed zelo eius pro conversione suorum discipulorum: 231 s.
- Lege *talionis* suppressa, jubet Christus patientiam et caritatem erga offensorem exhibere: 218
- Leves discrepantiae evangelistarum in nonnullis adiunctis apparitionum Christi narrandis, veritatem facti Resurrectionis potius adstruunt quam infirmant: 394 ss.
- Lex vetus plenissimam in Christo adimplerionem habuit: 212
- Lingua originalis evangeliorum: 35
- Lithostrotos*-Gabatha in Praetorio Pilati: 380 s.
- Locus Visitationis, seu domus Zachariae: *'Ain-Karem*: 96
- Logos (= VERBUM Dei): Eius praesistentia et aeternitas: 53
- Logos Philonis, et Logos Joannis Evangelistae: 54
- Logos-sophia, in Veteri Testamento: 54
- Lotio pedum in ultima Cena, lectio est humilitatis: « exemplum dedi vobis... »: 347 s.
- Lucas ad scribendum Evangelium optime praeparatus: 63-65
- Machaerus*, urbs munita in Peraea inferiori: 32
- Macchabaei*: Judas et fratres eius, cum tota illa generatione pia et religiosa, quae « pro aris et focus » strenue dimicant: 4
- Magi* Jesum adorantes, quinam fuerint?: 134
- Maiores Jesu per lineam Joseph (Matthaeus); maiores Jesu per Mariam, seu per patrem eius Heli-Joachim (Lucas)? : 74-77
- Malitia aspectus libidinosi cum pravo desiderio: 215
- Malitia diei* (Mt. 6, 34), quid est?: 225
- Manducatio carnis Christi, et potatio sanguinis Eius necessaria est ad vitam aeternam: 272
- Mane, prima Sabbati, *sepulchrum* Christi inventum est *vacuum*: 391
- Maria bis a Christo *mulier* compellatur: 181, 385
- Maria *conservabat in corde suo* omnia quae audiebat et videbat circa Jesum: 125
- Maria dicitur ab Elisabeth 'Mater Domini', et ob fidem suam 'beata' praedicatur: 98 s.
- Maria, humilis Dei ancilla: 94 s
- Maria Joanni commendatur ut filio, et Joannes vicissim Mariae commendatur tamquam matri: 385
- Maria, *Mater Jesu* in IV Evangelio: 180
- Maria purificata est ritu pauperum: 129
- Maria, tympanistria Domini, « *Magnificat* » canit: 95 s., 99-102

- Materna Mariae sollicitudo, eiusque intercessionis efficacia in nuptiis Cana: 180 ss.
- Maternitas et filiatio spiritualis, universalis, sub cruce Christi incepta: 385 s.
- Matrimonium pristinae dignitati restituitur a Christo, abrogato divortio: 215
- Matrimonium sanctificatum est ipsa praesentia Jesu in nuptiis Cana: 180
- Mattathias* et filii eius, Judas, Jonathas, Simon: 4
- Matthaeus publicanus, ad apostolatam vocatus, Christum in domo sua convivio excipit: 200
- Metaphora *clavium* in Mt. 16, 19 plenam et omnimodam Ecclesiae administrationem exprimit: 297 s.
- Metretarum* capacitas: 184
- Milites et publicani normam vitae honestae a Joanne Baptista accipiunt: 158 s.
- Miracula Christi in IV Evangelio *signa* vocantur: 186
- Missio apostolorum a Christo, et potestas remittendi peccata eis concessa: 399 s.
- Munera a Magis Christo oblata: 140
- Munificentia Christi in Cana, tam in quantitate, quam in qualitate vini splendet: 185-186
- Mysteriosa derelictio divina Jesu in Cruce: 386
- Mystica significatio sanguinis et aquae e latere Christi egredientis: 388 s.
- Narratio de sudore sanguineo Christi (Lc. 22, 43 s.), genuina est: 40, 365 s.
- Narrationes trium Synopticorum de 'confessione Petri' inter se collatae: 286 s.
- Nathanael, idemne ac Bartholomaeus apostolus?: 163
- Nazareth, 'flos Galilaeae': 25, 84
- Nazireus*, an Praecursor talis fore praedicatur, et in utero matris sanctificandus?: 79 s.
- Negationes Petri in domo Caiphae: 376 s.
- Nicodemus, 'magister in Israel' ad Jesum, magistrum a Deo missum, venit: 188 s.
- Nomen *Cainan* semitae in Lc. 3, 36 estne genuinum?: 69
- Nomen *Mariae*, quid significet?: 84 s.
- « Non praeteribit generatio haec, donec omnia fiant »: 332 s.
- Notae distinctivae Herodis Magni: 5 s.
- Notitia regni caelorum non est privilegium alicuius populi, sed omnibus hominibus indiscriminatim offertur: 253 s.
- Novae nativitatis possibilitas et necessitas: 189-91
- Nox transacta a Christo in domo Caiphae, gravissima pro Eo fuit: 377
- Nullum datur peccatum irremissibile ex defectu potestatis 'clavium': 401
- Numerus evangeliorum: 33
- Num omnes apostoli galilaei fuerint?: 207
- « Nunc dimittis », Canticum Simeonis: 131 s.
- Obedientia Joseph mandato Angeli, et eius vita casta cum Maria: 112
- Oblatio incensi in *Sancto* munus honorificum, sorte attributum: 78 s.
- Oblatio Jesu, filii *primogeniti*, in Templo: 128, 130
- Odium mundi et iudaeorum in Christum et in apostolos: 358
- Oeconomia salutis Christo a Patre commissa: 205, 266 s.
- Omnia regna mundi a diabolo Christo ostensa et oblata: 178
- Opprobrium* sterilitatis ab Elisabeth ablatum: 82
- Opus Dei*, quod ab hominibus exigit, est fides in suum Legatum, Christum: 264
- Opus praecipuum Herodis Magni, Templum Hierosolymitanum: 6
- Oratio Dominica 'Pater noster', oratio perfecta: 221 s.
- Oratio in nomine Christi facta, efficax semper est: 360
- Oratio Jesu pro apostolis post Cenam: 362 s.
- Oratio Jesu pro Petro indefectibilitatem fidei ei promittit: 354 s.
- Oratio perseveranter facta divinum auxi-

- lium infallibiliter conciliat: «Petite..., quaerite..., pulsate...»: 226 s.
- Oratio recta intentione facienda: 220 s.
- Ordines seu 'vices' sacerdotum in Templo inservientium: 78
- Ordo a Luca (I, 3) promissus in evangelio suo disponendo, qualis intelligatur?: 65
- Ordo capitum 5-7 Evangelii Joannis: 165 s.
- Ordo compositionis evangeliorum: 34
- Ordo et ritus servatus in functionibus synagogalibus: 21
- Ordo primigenius capitum 13-16 in IV Evangelio: 353
- Origo probabilis Synagogarum: 20 s.
- Panegyricum Baptistae a Christo factum: 233
- «Panem nostrum *quotidianum*...»: 222
- «Panis vitae» a Filio Homini promissus, est excellentior manna: 263 ss.
- «Panis vitae» est ipsa caro Christi, pro mundi vita in sacrificium oblata: 271 s.
- «Panis vitae» est Jesus fide apprehensus, et realiter manducatus: 262
- Pannus novus vestimento veteri assutus non congruit ei: 202 s.
- Parabola de filio prodigo: 310-315
- Parabola 'de seminante' in varias terras, mixta est elementis allegoricis: 254 s.
- Parabola 'de semine in varias terras decidente': 247-255
- Parabola 'de semine *ultra* germinante' (Mc. 4, 26-29): 255-259
- Parabola 'duorum debitorum' Simoni pharisaeo a Christo proposita: 235 s.
- Parabola evangelicae vere a Christo propositae sunt, non ab evangelistis confictae: 242 s.
- Parabola notio: 237 s.
- Parabola 'regnum caelorum' illustrantes: 237-259
- Parabola simplices et compositae: 242
- Paradisus latroni paenitenti promissus: 385
- Paralyticus ad piscinam Bethesda in Jerusalem a Christo sanatus: 199, 204
- Paralyticus in Capharnaum sanatus: 197-199
- Parusia Christi: 325
- Pastores Jesum natum adorant: 124 s.
- Pastores nuntium Angeli de nato Salvatore accipiunt: 121
- Pater trahit homines ad Christum, libertate fidei incolumi: 268 s.
- Patria B. Mariae Virginis: 84
- Patria Magorum adorantium Christum: 134 s.
- Pax Christi apostolis relicta et data: 356
- Peccatrix anonyma (Lc. 7, 36-50) Christum ungit, et ab Eo remissionem peccatorum accipit: 235
- Peccatum contra Spiritum Sanctum irremissibile, quo sensu?: 230, 401
- Pella*, ad Decapolim pertinens: 32, 328
- Peraea*, provincia transjordanica, ad ditionem H. Antipae cum Galilaea pertinens: 31 s.
- Personae ad servitium Synagogarum deputatae: 21
- Petrus a Christo increpatur, et '*satanas*' vocatur: 301
- Petrus Christum confitetur magistrum 'verba vitae aeternae' habentem, et *Sanctum Dei*: 280 s.
- Petrus 'clavicularius' regni caelorum: 296 s.
- Petrus, fundamentum Ecclesiae: 293
- Petrus confitetur «Christum, Filium Dei vivi»: 291 s.
- Pharisaei Christo infensi, hypocritae, avari: 10 s.
- Philippus tetrarcha *Ituraeae*...: 7, 156
- Piae mulieres ad sepulchrum Christi: 391
- Piae mulieres in via dolorosa: 383
- Pietas et religio Zachariae et Elisabeth: 78
- Pietas privata iudaeorum: oratio, vota, jejunia: 15-17
- Pietas publica populi in Templo et in Synagoga: 17 ss.
- Pilatus innocentiam Jesu coram iudaeis protestatus, manus lavat: 379
- Pinnaculum* Templi: 176 s.

- Planctus Jesu super Jerusalem: « non cognovisti tempus visitationis tuae... »: 320
 Plena rehabilitatio filii prodigi, (= peccatoris conversi): 313
 Pontius Pilatus, Judaeae Procurator ab anno 26 ad 36 post Chr.: 7, 156
Porta angusta, via arcta tenenda est, quia sola ducit ad vitam: 227 s.
Portae inferi, seu potestas inferni, diabolus, non praevalent adversus Ecclesiam: 296
 Potestas *ligandi* atque *solvendi* jurisdictionem veram in omnia Ecclesiae membra et negotia continet: 298 s.
 Potestas Petro a Cristo promissa, et deinde collata, *personalis* est: 299
 Praecursor, amicus sponsi, seu *paranymphus* Christi: 160, 194
 « Praedicare annum Domini acceptum »: 164 s.
 Praestantia theologica prologi Evangelii quarti: 62 s.
 Praetorium Pilati in arce Antonia ponendum est: 377, 382
 Prima missio discipulorum, datis a Christo instructionibus opportunis: 231
 Prima multiplicatio panum: 231, 260 ss.
 Prima praedictio explicita Passionis Christi: 300 s.
 Primatus Petro promissus, non est *honoris* tantum, sed et verae *jurisdictionis*: 295
 Primi fructus mortis Christi: confessio Centurionis, et paenitentia multorum redeuntium e Calvario: 388
 Primum quaerendum est « regnum Dei et justitiam Eius »; cetera secundario: 225
 Primum ministerium judaicum Christi, quandiu duraverit?: 166, 193 s.
 Primum Sabbatum Christi in Capharnaum illustre fuit: 196
 Primum verbum Jesu in evangelii conservatum (Lc. 2, 49), conscientiam mesianitatis suae divinaeque Filiationis exprimit: 152 s.
 Primus leprosus a Jesu mundatus: 196
 'Principes sacerdotum', quinam dicebantur?: 10
 Principia ad harmoniam evangelicam concinnandam, eorumque applicatio: 168-173
 Processus religiosus in Passione Christi: 375-377
 Promissio Spiritus Sancti a Patre et Filio mittendi, ut apostolos consoletur et defendat: 356
 Prophetia Zachariae: Messias, rex mansuetus et modestus: 318 s.
 Propositum, aut etiam votum virginittatis a Maria factum: 88-92
 Pseudopropheta et pseudochristis non credendum: 326
Psychologia conversionis in parabola de filio prodigo: 310
Publicani, vectigalium exactores, fraudulentum, uti peccatores a populo habitum: 13
 Quam partem Crucis Jesus portaverit?: 382
 Quandiu exilium aegyptiacum S. Familiae duraverit?: 142
 Quando Magi adoraverunt Christum?: 135 s.
Quartodecimani de die Paschae et mortis Christi: 343
 Quartus evangelista numquam se Joannem nominat, sed illo nomine Baptistam designat: 62
 Quirinius, *praeses* Syriae tempore census ab Augusto Imperatore indicti?: 117
 Quis est THEOPHILUS *optimus* (καρτίστος), cui Lucas Evangelium suum dedicat?: 65 s.
 « *Quod scripsi, scripsi* »: 383
 Quonam Cenae momento fuit Eucharistia instituta?: 345 s.
 Quo ordine se exceperint diversae actiones in ultima Cena: 346 s.
 Quo sensu dicit Jesus se ignorare diem ultimi iudicii?: 333 s.
Rachel, matres bethlehemiticas repraesentans, plorat filiorum suorum caedem: 144
 Ratio incredulitatis est dilectio *tenebrarum*, seu vita deordinata: 193

- Rationes confortationis ab Angelo propositae Christo in Gethsemani: 371
- Ratio nominis militis latus Christi *lancea* sua aperientis: *Longinus*: 389
- Reconciliatio cum fratre prius facienda, ut munus nostrum sit Deo acceptum: 215
- Regnum caelorum, quid est?: 157
- «*Regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud*»: 233 s.
- Regnum Dei (= Ecclesia) propria sibi insita virtute evoluitur: 258 s.
- Regula aurea caritatis, Legis et Prophetarum compendium: 227
- Regulae interpretationis parabolarum: 240-242
- Religio populi iudaici monotheismo et spe messianica essentialiter constabat: 14 s.
- Reluctantia partis inferioris animae Christi in Gethsemani voluntaria fuit: 369
- Responsa Pontificiae Commissionis biblicae: a) de IV Evangelio: 42; b) de Evangelio Matthaei: 43 s.; c) de Evangelii Marci et Lucae: 44-46; d) de quaestione Synoptica: 46 s.
- Responsum Christi Matri suae in nuptiis Cana neque reprehensionem neque repulsam continet: 181-184
- Res sanctae et margaritae canibus et porcis non committendae*: 226
- Resurrectio gloriosa fidelium unus ex effectibus Eucharistiae: 268
- Ritus qui de more in Cena paschali servabantur: 344 s.
- Romani in Palaestina ab anno 63 ante Chr., sub Pompeio Magno: 4 s.
- Sabbatum *secundo-primum* (Lc. 6, I), quodnam sit?: 204
- Sacrificia et alii actus cultus in Templo: 18
- Sadducae*i, materialistae, fatalistae, romanophili: 11 s.
- Salutationis angelicae sensus: 86
- Samaria*, provincia, et urbes eius: 27 s.
- Samaritana mulier Christum salutatur *Prophetam*, et Jesus ei se Messiam revelat: 194 s.
- Sanctificatio Baptistae in utero matris: 97 s.
- Sanctum*, et *Sanctissimum* Templi: 20
- Scandalum pharisaeorum de familiaritate Christi cum peccatoribus: 200 s.
- Scopus Transfigurationis Christi relate ad apostolos, et ad omnes: 301 s.
- Scrutatione cordium ostendit Christus suam divinitatem: 198 s. 200, 279
- Seductiones pseudodoctorum, qui lupi sunt ovina pelle contexti, vitandae: 228
- Sensus clausulae «*excepta fornicationis causa*», in Mt. 5, 32: 216 s.
- Sensus 'eucharisticus' sermonis 'de pane vitae': 282 ss.
- Sententia Crucis a Pilato in Jesum lata: 381 s.
- Sepulchrum Christi obsignatum, et a militibus Synedrii custoditum: 390
- Sermo Christi post Cenam a Joanne relatum: 353-365
- Sermo 'de pane vitae' in Concilio Tridentino: 283 s.
- Sermo 'eschatologicus' Christi: 322-337
- Sermo Jesu 'de pane vitae': 260-282
- Sermo *montanus*, *magna charta* Regni caelorum: 208 ss.
- Serpens aeneus figura Christi in Cruce exsultati: 192
- Servire veritati in ministerio verbi aequiparatur sacrificio: 363
- Sessio nocturna et matutina Synedrii in causa Christi: 375 s.
- Sicut Christus vivit per Patrem, ita qui Eucharistiam digne sumit, vivit per Christum vita divina: 275 s.
- Sigillum Patris Christo impressum: 264
- Signum Filii Hominis* quod in Eius Parusia apparebit in caelo, quid sit?: 331
- Simeon* pius et timoratus, plenus Spiritu Sancto, occurrit S. Familiae in Templo, et de Filio et Matre prophetat: 129-133
- Simon* a fratre suo Andrea ad Christum adductus, *Cephas* vocatum iri praedicitur: 163, 194

- Simon Cyrenaeus, angariatus ad portandam Crucem post Jesum: 383
- Sitis Jesu in Cruce realis fuit: 386 s.
- Socrus Simonis Petri in Capharnaum febricitans, sanatur a Christo: 196
- Sollicitudo in crastinum vitanda: 225
- Somnium uxoris Pilati: 379
- Specialis cura Christi ad informandos apostolos spiritu novi Regni: 285
- Spiritus mundi in amore rerum terrenarum positus, vitandus est: et Deo, Patri bono plene fidendum: 224 s.
- Spiritus pharisaicus vitandus: 219
- Spiritus Sanctus est « Spiritus veritatis », qui a Patre et Filio accipit et procedit: 359
- Spiritus Sanctus in opere Incarnationis: 92 s.
- Spiritus Sanctus exhibetur a Christo *ut vera Persona*: 359
- Sponsalia inter hebraeos, quaenam jura conferebant?: 85
- Stella Magorum, quomodo est concipienda?: 137 s.
- Sub utraque specie eucharistica singillatim sumpta, totus Christus continetur et sumitur: 276
- Sudor sanguineus Christi miraculosus *quoad modum* dicendus est: 372
- Symbola Evangelistarum, unde desumuntur?: 36 s.
- Synagoga Capharnaum a Centurione aedificata: 22, 261
- Synedrium*, suprema auctoritas religiosa et civilis iudaeorum: eius compositio e triplici ordine membrorum: 9 s.
- Tecto domus perforato deponitur paralyticus ante Jesum: 197 s.
- Templum; et eius partes: 19 s.
- Tempus compositionis Evangeliorum: 34 s.
- Tempus nativitatis Christi: 115 s.
- Tempus praedicationis Baptistae ex romanis atque iudaicis auctoritatibus definitur: 155 s.
- Tenebrae in morte Christi per tres horas, a sexta ad nonam: 387 s.
- Tephilin seu phylacteria, quid erant?: 15 s.
- Terra bona* in parabola de seminante est *cor bene dispositum*: 252
- Terrena et caelestia* quae Christus nos docet: 191
- Testes falsi in causa Christi deponunt: 375
- Testimonia Praecursoris de Christo in IV Evangelio: 159 ss.
- Testimonium Praecursoris de VERBI divinitate: 60 s.
- Testimonium praecclarum S. Irenaei de Evangeliiis: 34 s.
- Textus Matthaei 16, 13-19 de confessione Petri plenior est illo parallelo Marci et Lucae, et critice certus: 287-289
- Thabor*, mons Transfigurationis in traditione indicatus: 23 s., 302
- Thomas Didymus condiciones fidei suae ponit: « nisi videro... »: 402
- Tiberias* ab Herode Antipa aedificata, et in honorem Tiberii Imperatoris illo nomine insignita: 27
- Titulus Crucis trilinguis: 382 s.
- Transfiguratio Christi in monte: 300-310
- Transfossio lateris Christi iam mortui in Cruce: 388 s.
- Tres apostoli praedilecti, testes Transfigurationis Christi: 303
- Tres discipuli praedilecti testes orationis et agoniae Christi in Gethsemani: 367
- Tribulatio magna quae in fine mundi futura praedicitur a Christo: 328 s.
- Tribunalia minora inter iudaeos: eorum munus: 10
- Tribunal supremum iudaeorum, *Synedrium*: 9 s.
- Triduum separationis Jesu duodennis parentes Eius magno dolore affecit: 150-152
- Trina Christi oratio in Gethsemani: 365 ss.
- Trina Christi visitatio apostolis facta post singulas orationes: 369 s.
- Triptycus* parabolarum (Lc. 15) ad celebrandam misericordiam Dei in peccatores paenitentes: 286, 310
- Tristitia brevis, gaudium sine fine: 360

- Turbae, die Palmarum, gestu et voce Jesum *regem* acclamant: *H o s a n n a !*: 319 s.
- Ubi Magi Christum adorarunt?: 136 s.
- Ubinam S. Familia, exilio aegyptiano durante, commorata fuerit?: 141 s.
- Ultimum Baptistae testimonium de Jesu, ante suam incarcerationem: 194
- Unctio Jesu (Lc. 7, 36-50) a muliere peccatrice: 229, 235 s.
- Unctio Jesu in Bethania a Maria sorore Lazari, sex diebus ante Pascha Passionis: 316 s.
- Utrum Lucas, narrans praedicationem Jesu in Nazareth, idem cum Matthaeo et Marco factum referat, an diversum?: 195 s.
- Utrum Maria Virgo tempore Annuntiationis fuerit solum desponsata, an etiam nupta?: 85, 109 s.
- « Vado parare vobis locum »: 355
- Variae hominum opiniones de Christo: 290 s.
- Velum Templi in morte Christi scissum: 388
- Verba « Dormite iam et requiescite » apostolis dicta in tertia Christi ad eos visitatione in Gethsemani, non ironice, sed serio dicta sunt: 373 s.
- Verba Christi « spiritus et vita sunt »: caro non prodest: 278 s.
- VERBI Incarnatio: 59
- VERBUM, Creator ordinis naturalis et supernaturalis: 55
- VERBUM in mundo per creationem, ab hominibus non cognitum: 57, - nec a suis receptum: 58
- VERBUM, Patri consubstantiale, et ab eo qua persona, distinctum: 54
- VERBUM, vita et lux hominum, a tenebris non recepta, sed nec ab eis suffocata: 55 s.
- Veritas naturae humanae modo stabili a Verbo assumptae: 59 s.
- Verus sensus parabolae 'de filio prodigo', est: celebratio misericordiae divinae erga peccatores paenitentes: 315
- Vestibulum Templi: 20
- Vinum novum in utres novos mittendum est: 203
- Vis interna verbi Dei ad se evolendum: 257 s.
- Vita Jesu occulta in Nazareth: 148-154
- Volucres, = daemonia, in parabola 'de seminante': 240, 249 s.
- Vox Patris Christum « Filium suum dilectum », ab omnibus audiendum, proclamantis: 308
- Zacharias Cantico 'Benedictus' Deum laudat, et munus filioli sui delineat: 104-107
- Zacharias dubitat de nuntio Angeli, et facultate loquendi ad tempus privatur: 81 s.
- Zacharias, pater Baptistae, sacerdos communis, non summus: 78

INDEX AUCTORUM

- Abel F. M., 23, 64, 90, 135, 346
 Africanus (Julius), 72, 75, 76, 164
 Agnes (Smith Lewis), 68, 287
 Ambrosius (S.), 37, 41, 55, 56, 73, 88,
 90, 96, 97, 98, 207, 232
 Ammonius (Alexandrinus), 169, 195
 Antonivus (vel Anonymus Placent.), 84,
 302
 Anzalone V., 187
 Aphraates (Syrus), 288, 350
 Apollinaris (Laodic.), 165
 Arce A., 30
 Arculfus (itiner), 302
 Aretas Caesariensis, 142
 Arthus M., 372
 Athanasius (S.), 55
 Augustinus (S.), 35, 37, 41, 79, 88, 94,
 98, 119, 221, 235, 236, 237, 240, 243,
 253, 260, 269, 275, 279, 282, 334, 349,
 373, 378, 381, 390
 Augustus (Imperator), 116
 Azibert J. P. A., 208
- Baldi D., 23
 Bardenhewer O., 83, 84, 85, 91, 93
 Batiffol P., 338
 *Bauer Fr., 283
 Bebbler J. van., 164
 Beckermann C., 83
 Beda (S.), 80, 96, 243, 331, 373
 *Bell H. I.-*Skeat T. C., 196
 Belser Jo. Ev., 40, 164, 392
 *Bengel J. A., 139
 Benoit P., 376
 *Bernard J. H., 281, 353
 Bernardus (S.) 127, 154
 *Billerbeck P. (cum *Strack H.), 15,
 25, 131, 298, 339, 342, 344
 Billot L., 192, 262
 Bisping A., 80
- *Blass Fr., 90
 Blinzler J., 168, 300, 375
 Boismard M. E., 53, 59, 179
 Bonaccorsi J., 116, 222
 Bonaventura (S.), 207, 211, 232
 Bongioanni L. E., 3
 Bonnetain P., 371
 Bonsirven J., 3, 150, 175, 189, 213, 216,
 217, 296, 323, 345, 376, 381
 Bossuet B., 214
 Botte B., 116
 Bover J. M^a., 61, 83, 124, 154, 166,
 167, 169, 173, 194, 234, 262, 332, 333,
 353
 Brassac A., 168
 Braun F. M., 59, 353
 Brinckmann B., 84, 166, 353
 Brodmann B., 88
 Bruckberger R. L., 237
 Brunec M., 322, 328, 330, 331
 *Bultmann R., 288
 Bulst W., 389
 Buzy D., 102, 103, 237, 241, 243, 255,
 314, 315, 336
- Caietanus (Thomas de Vio, Card.), 89,
 90, 243, 278, 283, 353, 371
 Calmet A., 74, 102, 214, 255, 322, 338,
 349
 Camerlynck J., 168
 Camus E. (Le), vide Le Camus.
Canon Muratorianus, 34
 Cantinat I., 315, 376
 Canus M., 165
 Castellini G., 59
 Cavallera F., 260, 273, 284
 Cellini A., 93, 103, 322, 328, 337
 Cicero M. T., 226, 383
 Cladder H. J., 301
 Clarke, 184

- Clemens Alex., 36, 55, 164, 282
 Cohn (Philonis Opera), 344
 Collomb M. (Lusseau H.), 167
 Colunga A., 348
Commissio biblica, 35, 39-47, 366
 Condamin A., 144
 Contant de la Mollette, 157
 Corluy J., 236, 262, 283, 350, 353
 Cornely R., 167, 217, 344, 350
 Crampon A., 307
 *Cullmann O., 286
 Cumont F., 116
 Curci C. M., 179
 Cyprianus (S.), 40, 282
 Cyrillus Alex. (S.), 40, 93, 165, 180, 189, 275, 282, 350
 Cyrillus Hieros. (S.), 95, 129, 282, 302, 331
 Chapmann J. (Dom), 39
 Chrysologus Petrus (S.), 120
 Chrysostomus Jo. (S.), 40, 108, 113, 146, 162, 182, 232, 243, 246, 282, 303, 331, 349, 373
 *Chwolson D., 343
- Dabrowski Eug., 300
 Da Bussana Lud., 237
 Da Fonseca (vide Fonseca A. G.)
 Damascenus Jo. (S.), 77, 180
 Dante Aligh., 38, 235
 Daumoser L., 322 s.
 Dausch P., 322
 Deimel A., 127
 De Lai Gaet. (Cardin.), 375
 Delamare I., 387
 Dévoldère M., 65
Didaché, 223
 Dieu L., 343
 Dione Cassio, 181
 Dionysius Exiguus, 155
 Dorado G. (Prado J.), 74, etc.
 Duchesne L., 116
 Durand A., 93, 161 s., 179-181, 186-188, 196, 208, 243, 260, 301, 322, 336, 353, 373
 *Edersheim A., 3, 160
- Enchiridium biblicum*, 39-41
Enchiridium Symbolorum, 58 (et pluries sub sigla Denz, Banw.).
 Ephraem Syrus (S.), 165, 288, 350
 Epiphanius (S.), 40, 77, 129, 134, 165, 180
 Erasmus D. Rotterd., 93, 192
 Esplugues Mich., 223
 Estius Gul., 93
 Eusebius Caes., 7, 30, 32, 34-36, 39, 75, 166 s., 282, 287, 328, 343
 Euthymius Zig., 105, 303, 373
 *Evans E. O., 227
- Felten Jos., 3, 10, 12
 Fernández A., 23, 31, 339
 Ferrar W. H., 366
 Feuillet A., 323
 Fiebig P., 237
 Fillion L. Cl., 80, 83, 93, 96, 97, 102, 110, 150, 153, 162, 184, 187, 350, 353, 373
 *Finkelstein L., 11
 Florit E., 380
 Fonk L., 115, 124, 150, 153, 179, 180, 181, 183, 187, 198, 203, 211, 233, 237, 243, 245, 256, 286, 288, 300, 302
 Fonseca L. G. Da, 15, 36, 69
 Foschiani E., 116
 Franciscus Sales. (S.), 66
 Frangipane D., 113
 Frankl S., 273
 Frey Jo. Bta., 56, 120
- Gaechter P., 260, 386
 Galdos R., 124
 Gallus T., 133, 286
 Gélin A., 209
 Gerhardt O., 339
 Germanus a Corde Jesu, 375
 Germer-Durand, 184
 Girard L., 168
Glossa ordinaria, 142
 *Godet F., 193, 353, 392
 *Goguel M., 59, 168, 243, 366
 Graffin R. (patrologia Syr.), 288
 Grandmaison L., 322
 Gregorius Magnus (S.), 37, 175, 402-404

- Gregorius Nazianzenus (S.), 180
 Gregorius Nyssenus (S.), 179
 *Grill J., 288
 *Grotius H., 310
 Guérin V., 30, 96
 Günther J., 350
 Gut B. (Hoepfl H.), 41, 339, 344

 *Harnack A. von, 83, 84, 89, 286-288, 296
 Hart H. S. J., 381
 Hartel G. (Wissowa G.), 314
 Hartl V., 74, 165
 *Hatch (-Redpath), 295
 Hauret C., 353
 Heer M., 68, 74
 Heikel Ivar A., 287
Henoch (Liber...; Parabolarum), 308, 339
 Hensler J., 223
 Henze Cl. M., 113
Hermas « Pastor », 41, 288
 Hetzenauer M., 19, 65, 93, 94, 96, 102, 108, 135, 167, 168, 333, 373
 Hieronymus (S.), 30, 35, 37, 38, 39, 41, 55, 108, 112, 120, 121, 133, 147, 167, 200, 206, 222, 243, 253, 302, 315, 331, 349
 Hilarius (S.) 40, 108, 135, 232, 282, 336, 350
 Hippolytus (S.) 59
 Hoare F. R., 166
 Höller J., 300
 Hoepfl H. (Gut B.), 41, 339, 344
 *Holtzmann H. J., 283, 311
 Holzmeister U., 53, 113, 124, 143, 145, 163, 168, 193, 236, 246, 339, 344, 372
Homerus (Illyad.), 181
 Homannr W., 167
 Hophan O., 206
 Huby Jos., 26, 64, 78, 96, 102, 106, 110, 124, 150, 243, 353, 367, 373
 Hummelauer Jos., 69, 76
 Hurter H., 119, 401
 *Huss Jo., 272

 Ignatius Martyr (S.), 274, 282
 Innitzer Th., 103, 344
 Irenaeus M. (S.), 33-35, 37-39, 43, 55, 59, 69, 74, 106, 126, 167, 182, 343

 Jacquier E., 22
 Jansenius Gandav. (Cornelius), 74, 80, 253, 283, 378
 Jaubert A., 339
 *Jeremias J., 124
 Josephus Flav., 4, 11, 12, 23, 25, 31, 32, 78, 115, 143, 145, 194, 231, 324, 328
 Joüon P., 19, 76, 162, 198
Jubilaeorum Liber, 339 s.
 *Jülicher A., 237, 242, 243
 Justinus (S.), 33, 39, 59, 74, 114, 134, 282

 Kellner H., 116
 Kepler Jo. (astronomus), 115, 137
 Keppler P. von: 353
 Ketter P., 179
 *Krauss H. J., 18
 Kleinhans A., 111
 Knabenbauer Jos., 40, 62, 64, 81, 93, 98, 102, 144, 153, 167, 179, 181, 187, 243, 260, 262, 278, 286, 301, 307, 322, 329, 337, 350, 353, 373, 374
 Kortleitner Fr. Xav., 22

 Labauche, 260
 La Cava Fr., 246, 375
 Ladeuze P., 103, 115, 167
 Lagrange M. J., 3, 12, 26, 30, 39, 40, 53, 59, 64, 80, 81, 83, 85, 86, 89, 91, 93-96, 102, 106, 109, 112, 117, 118, 124, 128, 135, 137, 142, 144, 147, 150, 162, 165, 173, 182, 183, 198, 208, 214, 222, 232, 234, 236, 237, 243, 246, 255, 260-262, 264, 266, 270, 278, 281, 286, 294, 301-303, 315, 322, 329, 330, 332, 333, 335, 337, 339, 344, 348, 350, 353, 373, 392, 404
Lamentabili (Decretum), 242, 401
 Landersdorfer S., 89
 Lapide (Corn.a), 74, 93, 253, 301
 Larrañaga S., 216
 Lavergne C. (Lagrange), 173
 Leal J., 53, 260, 262, 386, 393
 Le Blanc Jos., 163
 Lebreton J., 333, 339, 344
 Le Camus E., 74, 232
 Legendre A., 23

- Lemmonyer A., 210
 Lennep van: 184
 Leo XIII Pp., IX, 386
 Leo I Pp. (S.), 138, 139, 286, 302
 Lépin M., 353
 Levesque E., 195, 392
 Liese H., 322
 Lilly J. L., 260
 *Loisy A., 83, 237, 242, 243, 281, 283, 288
 Lortzing J., 187
 Luis de León, 344
 Lusseau H. (Collomb), 167
 *Lutherus M., 272
 Lyonnet Stan., 86, 147

 Maccarrone M., 297
 Maldonado Jo., 53, 54, 72, 73, 77, 79, 81, 86, 91, 93, 94, 101, 102, 110, 127, 131, 133, 134, 139, 140, 154, 176, 182, 184, 186, 196, 201, 202, 236, 240, 241, 243, 245, 252, 258, 259, 260, 262, 275, 278, 283, 301, 314, 322, 350, 353, 373, 378, 390, 392
 Mangenot E., 74, 167
 *Marcion., 164
 Mariès L., 68
 Masson Ch., 53
 May E., 163
 Médebielle A., 53, 83, 91, 93, 286, 287, 294
 Mehlmann J., 55
 Meinertz M., 262, 350
 Merk A., 95, 106, 107, 128, 162, 286, 344
 Merkle (Conc. Trid.), 366
 Messina J., 12, 134
 Metzinger A., 41, 339, 344
 Michl J., 179
Midrasch, 25
Mishna, 10, 16, 344
 Mommert C., 167
 Morant P., 35
 Mortari J., 315
 Müller Fr. Xav., 260, 262
 Muñoz Iglesias S., 344
 Murillo L., 167, 169, 349

 Nazianzenus Greg. (S.), 90

 *Nestle E., 95, 106, 107, 128, 162
 Nicetas Episc. (S.), 95

Odae Salomonis, 288
Opus imperfectum: in Matth., 113
 O' Rahilly A., 237
 Orbiso (Teóf. de), 353
 Origenes, 34, 35, 40, 55, 66, 120, 132, 137, 164, 189, 222, 282
 O' Rourke Jo., 117, 124
 Ott A., 216

 Pacianus (S.), 41
 Papias (Hierap.), 35, 41
 Parisot J. (-Graffin R.), 288
Pastor, (vide Hermas), 41
 *Paton-Gloag J., 214
 Patrizi Fr. Xav., 96, 137, 153, 167, 194, 353
 Peinador M., 112, 355
 Perella Caj., 113
 Perserico, 137
 Pesch Chr., 262
 Petavius D., 167
 Pfättisch J. M., 165, 166
 Philips Th., 260
 Philo Alex., 23, 54, 344
 Pirot L., 47
 Pius X Pp. (S.), IX, 386
 Plinius (junior), 32, 140
 *Plummer A., 86, 307
 Polycarpus (S.), 343
 Porporato Fr. Xav., 271
 Potterie (De la), 55
 Pottgieser, 103
 Power E., 81, 83, 86, 93, 94, 124, 128, 133, 182, 187, 346
 Prado J. (Simón H.-Dorado G.), 74, 83, 150, 167, 196, 237, 261, 262, 339, 353, 373
 Prat F., 26, 165, 262, 290, 301, 329, 337, 339, 344, 350
Protoevangelium Jacobi, 84, 120
 Prümm K., 116

Qumran (DSS), 123, 340

 *Rahlf's A., 70

- *Ramsay W. M., 124
 Re J., 64, 96
 *Redpath H. A. (Hatch E.), 295
 Relandus H., 30
 *Resch A., 288
 Ricciotti Jos., 3, 134, 261
 Riquelme Salazar J., 375
 *Robinson E., 180
 Rosadi J., 375
 *Rosenmüller I. G., 142, 181
 Rovira J., 83, 93
 Ruffenach F., 144
 Ruffini E., 74, 83, 96, 103, 116, 124,
 142, 155, 177, 366
- Sahlin H., 257, 386
 Sales (Marco), 64, 83, 97, 102, 262
 Salmeron A., 237, 350
 Schäffer K. Th., 350
 Schanz P., 86, 107, 232, 278
 Schaumberger B., 339
 Schegg P., 80, 392
 Schenkl C. (in CSEL), 207
 Schepens P., 286, 288, 296
 Schildenberger, J., 301
 Schlögl N., 68
 Schmid J., 63, 80
 *Schmidt, 165
 Schoch K., 339
Schola Hillel, 216
Schola Shammai, 216
 *Schürer E., 3, 7, 22, 116, 124
 Schürmann H., 350
 Schwartz E. (Eusebius-Werke), 343
 Segarra Fr., 322
 Seneca L. A., 239
 Sepp J., 338
 Sickenberger J., 216
 Simon Hadr., 64, 65, 150: etc. (vide
 Prado J.)
 Simon-Prado: vide Prado J.
 Sisto G., 237
 *Skeat T. C. (Bell H. I.), 196
 Skrinjar A., 243, 246
 Smit Jo., 302
 Smothers E. R., 153
 *Soden H. von, 68, 128, 162
 Soiron Th., 208
- Spadafora Fr., 322
 Springer E., 273
 Staab K., 216
 Stanley D. M., 322
 Starcky J., 380
 Steinmetzer Fr. Xav., 114
 *Steven G., 193
 Strabo (geographus), 117
 *Strack H. (Billerbeck P.), 15, 25, 131,
 298, 339, 342, 344
 Suetonius, 116, 155
 *Swette H. B., 353
- Tacitus Corn., 116, 117, 155, 159
Talmud, 25
 Tatianus (Syrus), 39, 83, 179, 288, 350
 Temple P. J., 260
 Teófilo de Orbiso, 353
 Tertullianus, 33, 40, 55, 59, 117, 135,
 164, 186, 221, 271, 314
 Theodorus Mops., 40, 400
 Theodosius (*De Terra sancta*), 96
 Theophylactus, 232, 373
 Thibaut R., 112, 154, 205
 Thomas Aq. (S.), 72, 87, 90, 113, 149,
 179, 182, 221, 243, 253, 260, 279, 282,
 322, 331, 371, 394
 Thomas J., 157
 Tillmann Fr., 40, 260, 262, 266, 278,
 281, 350 353
 *Tischendorf C., 7, 122, 379, 389
 Tobac E., 53
 Toledo Fr. (Cardin.): 53, 62, 80, 192,
 260, 262, 349
 Tondelli L., 260
Tridentinum Concilium, 39, 40, 58, 190,
 273, 283, 352, 366, 400
- Ubaldi U., 135
 Uricchio Nic., 166, 353
- Vaccari A., 30, 149, 217, 322, 366, 402
 Vaganay L., 209
 Valensin A., 96, 102, 106, 124, 150, 373
 *Valentinus (Gnosticus), 164
 Van Kasteren J. P., 26, 123
 Vannutelli P., 84, 174, 196
 Vargha Th., 124

- Vaticanium* (Concilium), 300
Velleius Paterculus, 155
Victor Capuanus: 195
Vigouroux F., 124
Vincent H. (Abel F. M.), 135, 346, 380
Virgilius Maro, 269
Viteau J., 179
*Vitranga C., 21
Vitti A., 83, 84, 141
Vives y Tuto Jos. Calas. (Cardin.), 223
Vogels J., 39, 84, 107, 122, 128, 162
Vogt E., 123, 207, 216, 339
Vogt P., 74, 76
Volpi Ital., 260
Vosté Jac., 53, 237, 243, 255, 256, 257, 257, 300, 303
Walafriidus Strabo, 142
*Weinel H., 243
Weiss K., 259
*Westcott B. F. (et Hort F. J. A.), 106, 107, 353
*White W., 257
*Wicleff Jo., 272
Willam F. M., 3
Wilpert Jos., 120, 135
Wissowa G. (-Hartel G.), 314
Xenophon, 181
*Zahn Th., 65, 124, 167, 193, 283, 349, 353
*Zellinger J., 165
Zeoli A., 322
Zerwick Max., 54, 166
Zorell Fr., 56, 85, 99, 103, 222, 256

INDEX LOCORUM S. SCRIPTURAE

Numerus romanus in medio positus indicat *capita*, numeri arabici ad sinistram *versiculos*, ad dextram *paginas* libri signant. In citatione locorum ex Evangeliiis pericopae explicatae *numeris italicis* notantur: loci autem obiter citati, ne *index* nimium *increscat*, saepe omittuntur. In *Psalms* datur numeratio *Vulgatae*.

	XXV	XII
Genesis	6 135	1-20 338 s. 344
I	24 207	3 316
9 20	XXVI	6 344
1 s. 54	5 78	8-10 344
II	XXIX	15 s. 150
7 400	27 s. 179	26 s. 345
1 ss. 68	XXXII	46 389
V	22 24	XIII
1 ss. 68	XXXV	1-10, 11-16 15
VI	16, 20 144	2 ss. 128
17 90	21 s. 121	2, 12 129
XI	XXXVII	2, 12, 15 130
10 ss. 68	11. 125	21 s. 137
12 s. 69	24. 214	XVI
XV	XLI	10 308
7 ss. 81	17-24 89	13-15 265
XVI	25 ss. 89	XIX
11. 89	XLIII	9, 16 308
XVII	18 159	XXIII
5 103	XLIX	4 s. 219
12. 103	8-12 37	14-17 149
XVIII	Exodus	XXIV
11 78	IV	8 350
14 94	1-17 81	15 s. 308
XIX	19 145	XXXIII
2 114	22 142	9 308
XXII	25 103	XXXIV
17 296	VI	19 128
18 75	14-28 71	22 18
XXIV	23 78	XL
23, 24, 27 153	IX	32-36 92
23, 25 114	18 90	35 308
60 296		

Leviticus	XI	XVII
II	6-9 265	8 402
1, 2, 15, 16 140	16-30 402	XXI
VI	37-41 15	17 310 s.
15 140	XVIII	23 388
X	15 s. 128	XXII
9 79, 80	XXI	1-4 219
XI	7 312	23 ss. 86
22 157	8 s. 192	XXIII
XII	XXIV	18 226
1-8 129	17 107, 134	XXIV
3 103	XXV	1 216
XVI	4 110	13 220
1-34 18	XXVI	XXV
29 16	1-65 118	5-10 72, 76
XIX	XXVIII	XXVIII
11 159	16-25 338 s.	12 140
18 219	26 18	XXXIV
34 219	XXIX	3 29
XXI	12-38 18	Josue
4 309	XXX	VII
XXIII	1 ss. 298	16-18 118
5-8 338 s.	XXXII	VIII
9-22 167	36 31	30-35 27
15 18, 341	Deuteronom.	X
XXIV	VI	40 24
17-22 219	4-9 15	XI
Numeri	13 178	2 24
I	16 177	5-7 24
1-46 118	VII	XV
18 68	12-14 78	25 207
III	VIII	55, 59 30, 96
18 s. 128	10 16	XIX
40-51 128	XI	15 134
VI	13-21 15	28 180
1-8 80	XV	XX
1-21 17	9 224	5 30
24-26 21	XVI	XXI
VIII	16 149	11 30
16 128		15 96

XXIV	27	XVIII	221	2 Paralip.	
1, 25		27 ss.		XIII	31
Judicum L.		2 (4) Regum		XX	
V	87	II	305	3	16
24		III	182	Esdras	
VI	81	IX	320	VII	72
11-24		XIII	214	VIII	16
12, 13	86	XIV	238	Nehemias	
IX	238	XVI	214	XI	28
7-21		XIX	214	Tobias	
XIII	89	XXIII	69	IV	227
3, 5		XXV	69	X	313
XIV	179	1 Paralip.		XI	313
12, 17		II	68	XII	158
Ruth		1-15	114	9	81
II	86	19, 24, 50		15	
4		III	70	Judith	
1 Samuelis		17-19	73	VIII	
IX	16	5	114	1	71
13		IV	6-10	6	16
XVII	71	VI	72	XIII	87
12		XXIII	119	23	
2 Samuelis		XXIV	19	Esther	
VI	112	3 ss.	78	IV	16
23		3-10		3, 16	
VII	105			Job.	
11 ss.				XXXII	203
XIII	31				
23					
XVI	182				
10					
1 (3) Regum					
VIII	308				
10					
XI	29				
1-8					

XXXIX	39-52 105	XXIV	
30 330	53 104	17, 18, 29 219	
Psalmi	CII	XXV	
II	1 100	21 s. 219	
7 98	CV	XXVII	
6-9 177	48 104	1 222	
VIII	CIX	Sapientia	
3 321	1 112	III	
XXI	1 ss. 98	2 306	
2 386	CXI	XIII	
16 386	9 220	5 57	
19 384	CXV	XVI	
XXIII	2 218	5-7 ss. 192	
5 220	CXVII	XVIII	
XXXII	25 s. 320	15 54	
6 54	CXVIII	Eccli.	
XL	122 159	XXIV	
14 104	CXXIV	9-12 58	
XLVII	2 28	XXVI	
3 28	CXXVI	19 61	
XLIX	3 s. 78	22 149	
7-15 195	CXXIX	XXX	
L	8 111	14 225	
18 s. 195	CXXXI	XXXII	
LIV	11 75	17 16	
23 176	CXXXVII	Isaias	
LXVIII	6 100	I	
10 188	CXLIV	3 120	
22 386	16, 19 123	II	
LXXI	Proverbia	3 29	
4 159	VIII	IV	
10 s. 134	21 140	3 93	
18 104	IX	V	
LXXVII	1-5 282	1 s. 366	
8 214	XVI	VII	
24 s. 270	13, 15 123	10 81	
LXXXVI	XVIII	14 87, 89, 108, 111	
1 28	17 200	IX	
LXXXVIII	22 110	1 s. 27	
36-38 88			

2	107	XXIII	VIII
6	81	5 147	16 ss. 81
	XI	XXXI	IX
1	147	15 144	20-27 81
	XIII	33 269	27 167, 327
10	330	39 29	XII
	XIV	XXXII	1 328
31	296	6-15 378	3 304
	XXII	XXXIII	Oscas
14	112	15 147	II
22	297	XXXVI	19 s. 202
	XXIX	9 16	VI
13	14	XL	6 201
	XXXIV	1 144	XI
4	330	44 165	1 142
	XL	Threni	Joel
2	225	IV	II
3-5	157	20 122	10 330
4	373	Ezechiel	28 s. 159
	LI	I	Michaeas
6	212	1 ss. 33	V
	LIII	5 ss. 36	2 134
4-7	161	8 s. 288	Habacuc
12	384	XI	III
	LIV	19 s. 191	2 120
13	269	XXXII	4, 13 104
	LVIII	7 330	Zacharias
3-10	158	XXXVI	III
	LX	25-27 159, 191	8 147
1-3	132	XXXVII	VI
3	107	1-14 400	12 147
	LXI	Daniel	VII
1 s.	209	VI	7 24
2	164	8 ss. 298	VIII
	LXII	10, 13 16	6 402
2	288	VII	IX
11	318	13 264, 331, 376	9 318, 322
	Jeremias		
	I		
14	134		

XI	20	16	VI	
12 s.	378		1-18	220 ss.
XII	19	205	19-34	224 s.
10	389	27	VII	
XIII			1-12	226 s.
1	191	2	13-23	227 s.
XIV			24-27	228 s.
4	29	19	VIII	
Malachias			1-4	196
I			5-13	229
10	14	2	15	179
III			23-34	230
1-3	188	27	IX	
IV			1-8	197 ss.
5	290	1-8	9-17	200 ss.
6	80	15	18-26	229, 303
1 Macch.			18-34	230
II			12 s.	267
66	4	31 s.	X	
III			2	207, 289
18 s.	312	14 s.	5 s.	207
28	159	21	5-42	231
51	59	33	XI	
V			2-6	231 ss.
24	4		7-15	233 ss.
34	4	Matthaeus	19	200
VIII		I	21-24	26
20	4	1-17	23	26
IX		67 ss., 108	XII	
27	328	18-25	1-8	167
XIV			9-14	205 s.
32	159		24-32	230
2 Macch.			31 s.	401
II			XIII	
1-8	291		1-9	247 ss.
29	63		10	243
III			12	244
1	28		13	245
14, 16	371		15	244
			18-23	239, 247 ss.
			37-43	239
			54-58	195
			XIV	
			1 s.	290
			1-12	230

13-21	168, 231	33-46	58	9	25
22	112	43	37, 253	12	174
22-33	231		XXII	14-20	196
27-36	289	1-14	242	21-39	196
	XV	15	248	40-45	196
1-10	11	16-22	13		II
4-6	17	23	11	1-12	197 ss.
10-20	239	40	14	13-22	200 ss.
28	181		XXIII	23-28	167, 205
36	16	1-4	213		III
39	32	5	15	1-6	205 s.
	XVI	23, 25	11	7-19	206 s.
1-4	264	37	169	20, 31	247
9	181		XXIV	22-28	178
11 s.	288	1-51	322 ss.		IV
13-20	286 ss.	16	32	1-9	247 ss.
21	10, 284	35	212	10	243
21-23	288	39	112	12	245
24-26	301		XXV	13-20	247 ss.
27	301, 331	14-30	241	26-29	255 ss.
28	301	18	198	33	245 s.
	XVII	31-46	324, 331 s., 336	40	181
1-8	300 ss.	41	296		V
22	284		XXVI	1-20	32, 37
24-27	289	1 ss.	316	21-43	230
	XVIII	6-13	235	35 ss.	21
17	13, 295	17-29	337, 346		VI
18	298 s., 401	31-35	354	1-6	195
21	289	36-46	365 ss.	7-13	231
30-34	112	47-75	375 ss.	14-29	146, 230
	XIX		XXVII	30-44	165, 168, 231
3-9	216 ss.	1-31	377 ss.	45-53	26, 231
8	110	32-65	382 ss.	56	16
	XX		XXVIII		VII
25 ss.	347	1	339	3 ss.	184
29-34	230	1-20	391 s.	10-13	17
	XXI	3	305	14-23	239
1	29	16 ss.	173	24	289
1-9	172	18	293	31	32, 289
1-17	316 ss.	18-20	300		VIII
23	324	19 s.	38, 44, 207	10	32
25	312		Marcus	11 s.	264
31	13		I	17, 20	181
33	366	1-8	155 ss.	22-26	26, 289

36	281	XVII	8	92
40	31, 172	1-5	11	207
41	80	6-19	12	328
	XI	20-26	13	207, 304, 346
1, 18	160		15	102
1-46	172	XVIII	18	378
2	236	14		II
18, 49 s.	29	14-23	3	370
54	31	25-40	7	207
55	167, 204, 319	28	15	16
	XII	37		III
1	167, 316	39		16
1-8	235 s.	XIX	1 ss.	304
1-11	172	1-16	1, 3, 4, 11	127
2	179	11	6	19
20	319	14	11	21 ss.
21	26	17-42	21 ss.	65
31	178	26	24	
32-34	192	27		IV
42	22	31	6	156
46	57	36	13, 19	304
	XIII	39		V
1	167		12	19
1-38	337 ss.	XX	17	11
2	256	1 ss.	36 s.	117
26	62	1-29	37	7, 152
31-38	353 ss.	5		VI
	XIV	19-25		2
1-31	355 ss.	22 s.		9
2	153	24		VII
16	284	24-29		2, 26, 30, 35
22	62	30 s.		26
	XV	31		56
1-11	357 ss.			397
12-17	358	XXI		VIII
18 ss.	358 s.	1		14
22-24	364	1-14		IX
26 s.	359	15-17		1 s.
	XVI	15-19		17
1-4	358 s.			29
6-11	359	Actus Ap.		30
7-15	359	I		32 ss.
16-33	360	1		36-43
23	127	1 s.		
25, 29	237	1-11		X
		3		5, 8, 23
		6 s.		9 ss.

40 s.	393	6	102	1 Corinth.
41	60	13	28	I
	XI		XXVI	22 264
4	65	9 ss.	359	III
5-13	31	12	9	7 259
	XII	20	158	11 294, 299
1-19	8	26-32	9	VII
19-23	8		XXVII	10 s. 217
10	256	1 ss.	9	12-17 218
12	346	20	137	X
	XIII		XXVIII	16 346
5	22	30 s.	45	XI
15	21		Roman.	23 261
21	133		I	23-25 339, 351
25	159		I	23-24 271
	XV	3	88	24 271, 350, 352
2	154	16	38, 111	25 345
21	22	18	56	28 s. 347
28	64	18-23	55	XV
	XVI	25	57	5-8 393
9	370		IV	14-17 391
13-16	23	25	404	24-28 324
	XVIII		V	33-35 90
8-17	21	12-21	71	41 137
18	17		VIII	45 279
23	65	18	301	50 189
	XIX		X	52 331
13	63	1	123	XVI
34	102	4	213	5 90
	XXI	17	404	7 54
1	367	18	327	2 Corinth.
8-16	28		XI	V
15	154	1	133	16 101
	XXII	1	130	21 386
4 s.	9	21	327	VI
	XXIII		XIII	2 165
8	11	8-9	227	VII
11	222		XV	4 211
12-14	17	15 s.	363	IX
31 ss.	30	18 s.	213	7 224
	XXV		XVI	9 220
1-9	154	13	383	
1-12	9			

XII	15 363	Col.		2 Tim.	
Gal.		I	23 327	III	
I	1 55	II	15 110	Tit.	
	15-17 293	III	16 x	III	4 222
	18 54	IV	14 35	Hebr.	
II	1 154	1 Thess.		I	6 95
IV	4 119	IV	16 331	II	14 85
	4 s. 213	V	17 330	IV	7-9 371
	7 55		2 335		10 55
	20 54	2 Thess.			17 369
V	14 227	I	5 323	VI	1-11 209
Ephes.		II	3 326	VII	12 176, 281
II	12 225	III	5 54		12, 13 200
	14 211		1 x		4-6 401
	19-22 295	1 Tim.			4 277
	20 299	I	12-17 359		13 ss. 94
IV	9 s. 385	II	4 266		25 404
	15 x	III	5 276	IX	
V	8 56	IV	15 153, 295	XI	13-16 209
VI	17 176	V	6 64	Jac.	
Philipp.		VI	9 s. 251	I	13 s. 223
I	15 123		16 62	II	17 189
II	9-11 127			III	8 227
	5-11 361			IV	15-17 189
	11 364			V	7 252
	17 363				12 218
III	2 226				
	5 133				
	21 302				

	1 Pe.		III		Apoc.	
	I		4 ss.	336	I	
10-12		305	10	335	16	304
	II				18	297
4-10		299	1 Jo.		II	
	III		I		11	271
19		385	1	59	5-7	308
20		334	5-7	308	III	
	IV		III		7	297
17		323	4 s.	59	IV	
	2 Pe.		9	59	6 ss.	37
	I		24	274	V	
15		306	IV		5	37
16-18		300 ss.	2	271	XII	
18		302	12, 15, 16	274	14	142
	II		9	275	XX	
22		226, 237	16	280, 364	14	271
			V		9-15	296
			4 s.	360	XXII	
			2 Jo.		15	226
			7	271		

INDEX GENERALIS

Dedicatio	VII
Prooemium	IX
Bibliographia generalis de Evangeliiis	XI

PARS PRIMA

INTRODUCTORIA

QUAESTIONES PRAELIMINARES

I. Palaestina circa tempus Christi

1. Status politicus	3
A) Dynastia Asmonaeorum	4
B) Romani in Palaestinam ingrediuntur	4
C) Asmonaei ab Herode Magno supplantantur	5
D) Herodes Magnus eiusque filii	5
E) Archelaus, ethnarcha Judaeae	6
F) Judaea sub Procuratoribus romanis: a) Coponius; b) Pontius Pilatus	7
G) Herodes Antipas, tetrarcha Galilaeae	7
H) Herodes Agrippa I, rex Palaestinae	8
I) Palaestina declaratur Provincia romana. Procuratores: a) Antonius Felix; b) Porcius Festus	8
J) Herodes Agrippa II	9
2. Condicio socialis	9
A) Synedrium et alia tribunalia minora	9
B) Sectae Iudaeorum: a) Pharisei; b) Sadducaeii; c) Esseni; d) Herodiani; e) Publicani	10
3. Condicio religiosa	14
Idea praecipuae religiosae Iudaeorum erant: a) monotheismus; b) spes messianica	14
A) Pietas privata exprimebatur: a) orationibus; b) ieiuniis; c) votis	15
B) Pietas publica exprimebatur: a) celebratione dierum festorum; b) religione Templi per sacrificia; c) cultu synagogali	17
C) Templum eiusque partes	19

- D) Synagogae: a) forma earum; b) personae ad servitium Synagogae; c) ordo in functionibus servatus; d) Synagogarum mentio in Novo Testamento; e) poena excommunicationis, eictio e Synagoga 20

II. *Descriptio Terrae sanctae*

- Limites eius: extensio et configuratio; montes, valles, flumina vel *uadis*; Jordanis et eius affluentia 23
- Divisio Palaestinae: a) cisiordanica; b) transiordanica 25
- Urbes et villae praecipuae: a) in Galilaea; b) in Samaria; c) in Iudaea. Specialis descriptio Jerusalem; d) urbes praecipuae in Peraea; e) Decapolis 25

QUAESTIONES ISAGOGICAE IN EVANGELIA

1. Nomen; 2. Numerus; 3. Auctores; 4. Ordo; 5. Tempus compositionis; 6. Lingua; 7. Indoles varia eorum; 8. Symbola Evangelistarum; 9. Finis et destinatarii; 10. Integritas Evangeliorum: a) Marci, b) Lucae, c) Joannis 33
- Decreta Pontificiae Commissionis biblicae circa Evangelia 41
- I. De quarto Evangelio 42
- II. De Evangelio Matthaei 43
- III. De Evangelii Marci et Lucae 44
- IV. De quaestione Synoptica 46
- V. De sensu textus Mt. 16, 26 et Lc. 9, 25 47

PARS ALTERA

EXEGETICA

- Divisio Novi Testamenti in 5 partes 51
- I. Evangelia quatuor 51
- II. Actus Apostolorum 51
- III. Apocalypsis Joannis Apostoli 51
- IV. Epistolae Pauli 14 51
- V. Epistolae catholicae 7 51
- Vitae Christi ex 4 Evangeliiis concinnatae sectiones octo 52
- I. Historia Infantiae 52
- II. Praedicatio Praecursoris 52
- III. A baptismo Christi ad primum Pascha 52
- IV. A primo Paschate ad secundum 52
- V. A secundo Paschate ad tertium 52
- VI. A tertio Paschate ad Dominicam Palmarum 52

VII. A Dominica Palmarum ad Resurrectionem Domini	52
VIII. A Resurrectione Christi ad Eius Ascensionem in caelum	52
Praevia ad historiam Infantiae	53
1. Prologus IV Evangelii de Verbi Incarnatione	53
2. Prologus Evangelii Lucae (I, 1-4)	63

Sectio Prima

HISTORIA INFANTIAE

Conspectus mysteriorum Infantiae Christi

CAPUT I. Genealogia Christi apud Matthaeum et Lucam	67
CAPUT II. Ea quae praecedunt nativitatem Christi	77
§ 1. Annuntiatio nativitatis Joannis Baptistae	77
§ 2. Annuntiatio Incarnationis Verbi B. Mariae Virgini	82
§ 3. Visitatio Mariae ad Elisabeth, cum Cant. <i>Magnificat</i>	95
§ 4. Nativitas et circumcisio Baptistae, cum Cant. <i>Benedictus</i>	103
§ 5. S. Joseph anxius mysterii revelationem accipit	107
CAPUT III. Nativitas Christi, Eiusque manifestatio	114
§ 1. Christus in Bethlehem nascitur	114
§ 2. Adoratio pastorum	124
§ 3. Circumcisio Christi	126
§ 4. Purificatio Mariae et oblatio pueri Jesu	127
§ 5. Adoratio Magorum	133
CAPUT IV. Persecutio Infantis	141
§ 1. Fuga in Aegyptum	141
§ 2. Caedes infantium bethlehemitarum	143
§ 3. Reditus ex Aegypto	144
CAPUT V. Vita occulta in Nazareth	148
§ 1. Jesus in Nazareth adolescit	148
§ 2. Jesus duodennis in Templo inter Doctores	149

Sectio Secunda

MINISTERIUM PRAECURSORIS

1. Praedicatio Joannis Baptistae ad populum, iuxta Synopticos	156
2. Testimonia Baptistae de Christo iuxta IV Evangelium	159

VITA PUBLICA DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI

Duae quaestiones praeviae	164
1. Duratio ministerii publici Christi	164
2. Dispositio materiae evangelicae in Vita publica Christi (Concordia Evangeliorum)	168

Sectio Tertia

A BAPTISMO CHRISTI AD PRIMUM PASCHA

<i>Baptismus Jesu</i>	174
§ 1. Christi ieiunium et tentationes	174
§ 2. Primum miraculum Christi in nuptiis Cana	179

*Sectio Quarta*A PRIMO PASCHATE AD SECUNDUM: *ANNUS PRIMUS*

<i>Iesus Templum a profanatoribus primo purgat</i>	188
§ 1. Colloquium Iesu cum Nicodemo	188
§ 2. Iesus praedicat in Iudaea	193
§ 3. Iesus in Samaria	194
§ 4. Iesus in Galilaea praedicat et miracula patrat	195
§ 5. Iesus sanat paralyticum in Capharnaum	197
§ 6. Vocatio Matthaei publicani: convivium in domo eius	200
§ 7. Quaestio de ieiunio, et duae parabolae Christi	202

*Sectio Quinta*AB ALTERO PASCHATE AD TERTIUM: *ANNUS SECUNDUS*

§ 1. Quaestiones de violatione Sabbati	204
A) Iesus sanat paralyticum ad piscinam Bethesda in Ierusalem	204
B) Iesus discipulos de violato Sabbato accusatos defendit	205
C) Iesus sanat in Synagoga hominem mancum	205

§ 2. Electio duodecim apostolorum	206
§ 3. Sermo montanus	
Duae quaestiones praeviae:	208
A) <i>Exordium sermonis: octo beatitudines</i>	209
B) <i>Corpus orationis:</i>	212
1. <i>Vetus et Nova justitia</i>	213
a) <i>quoad quintum Decalogi praeceptum</i>	213
b) <i>quoad sextum praeceptum et quoad divortium</i>	215
c) <i>quoad secundum praeceptum de juramento</i>	218
d) <i>lex talionis et dilectio inimicorum</i>	218
2. <i>Spiritus pharisaicus vitandus</i>	219
a) <i>in elemosyna facienda</i>	220
b) <i>in oratione; formula orationis perfecta, oratio Domi-</i> <i>nica: Pater noster</i>	220
c) <i>in ieiunio: opera paenitentia alacriter facienda</i>	223
3. <i>Spiritus mundanus vitandus</i>	224
a) <i>cupiditas rerum terrenarum compescenda</i>	224
b) <i>Providentiae divinae fidendum</i>	225
4. <i>Monita varia</i>	
a) <i>caritas benigna novi Regni</i>	226
b) <i>res sanctae profanationi ne exponantur</i>	226
c) <i>efficacitas instantis orationis</i>	226
d) <i>regula aurea caritatis</i>	227
C) <i>Peroratio sermonis:</i>	
a) <i>viriliter obsistendum est difficultatibus tum internis tum externis</i>	227
b) <i>criterium bonos et malos discernens: fructus seu opera bona vel mala</i>	228
D) <i>Epilogus: duplex parabola architecti sapientis et stulti</i>	228
§ 4. <i>Servus centurionis sanatur</i>	229
§ 5. <i>Filius viduae Naim resuscitatur</i>	229
§ 6. <i>Legatio Joannis Baptistae ad Christum</i>	229
§ 7. <i>Jesus ungitur a muliere peccatrice in domo Simonis pharisaei</i>	229
§ 8. <i>Jesus docet multa in parabolis</i>	230
§ 9. <i>Jesus refutat calumniam sibi impositam a pharisaeis</i>	230
§ 10. <i>Jesus sedat tempestatem lacus</i>	230
§ 11. <i>Jesus sanat mulierem haemorrhoisam; filiam Jairi suscitatur; duobus caecis visum restituit</i>	230
§ 12. <i>Decollatio Joannis Baptistae ab Herode Antipa</i>	230
§ 13. <i>Prima missio discipulorum inter judaeos</i>	231
§ 14. <i>Prima multiplicatio panum</i>	231
§ 15. <i>Sermo Jesu de pane vitae eucharistico</i>	231

- § 6. Legatio Joannis Baptistae ad Christum: a) eius motivum; b) responsum Christi legatis datum; c) laudes Christi de Praecursore coram turbis; d) effectus praedicationis Baptistae 231
- § 7. Jesus ungitur a muliere peccatrice in domo Simonis pharisaei; parabola duorum debitorum; relatio dilectionis ad mensuram condonationis debiti 235
- § 8. Jesus docet multa in parabolis 237
- A) *De parabolis in genere:*
1. Notio *parabola*e et eius differentia: a) ab allegoria, b) a fabula, c) a mytho 237
 2. Analysis generis parabolici 239
 3. Regulae interpretationis paraboliarum 240
 4. Authenticitas historica paraboliarum evangelicarum 242
 5. De fine Christi in parabolis docentis: a) *finis iustitiae?*, b) *finis misericordiae?* 243
- B) *Parabola seminantis:*
1. Adiuncta parabola 247
 2. Parabolae propositio 247
 3. Parabolae applicatio: a) semen secus viam; b) semen in petrosa; c) semen inter spinas; d) semen in terra bona 249
 4. Lectio principalis huius parabola 253
 5. Genus litterarium huius parabola 254
- C) *Parabola sementis ultro germinantis (Mc. 4, 26-29)* 254
1. Textus; 2. Propositio parabola; 3. Estne parabola, an allegoria?; 4. doctrina huius parabola 255
- § 15. Sermo Jesu de pane vitae 260
- A) Adiuncta historica, temporis, loci, personarum 260
- B) Argumentum sermonis 262
- C) Divisio sermonis 263
- D) Explicatio textus:
1. Jesus promittit cibum excellentiorem Mannâ 263
 2. Jesus ipse est 'panis vitae' 265
 3. Panis de caelo descendens est 'caro et sanguis Christi' 270
 4. Effectus huius sermonis in discipulis et in 'Duodecim' 276
 5. Sensus eucharisticus huius sermonis 282

*Sectio Sexta*A TERTIO PASCHATE AD DOMINICAM PALMARUM:
ANNUS TERTIUS

<i>Compendium huius sectionis</i>	285
§ 1. Petri confessio et promissio primatus	286
1. Collatio trium narrationum Matthaei, Marci et Lucae	286
2. Textus Matthaei authenticus habendus est	287
3. Tempus et locus facti	289
4. Explicatio textus: a) interrogatio Christi; b) confessio Petri; c) responsio Jesu: aa) Petrus, fundamentum ecclesiae; bb) Petrus, claviger regni caelorum; cc) potestate ligandi atque solvendi praeditus	290
§ 2. Transfiguratio Christi in monte	300
1. Contextus narrationis	300
2. Finis Christi in Transfiguratione	301
3. Locus et tempus huius facti	302
4. Expositio textus:	
a) Jesus venit in montem Transfigurationis	303
b) ipsa Transfiguratio	304
c) apparitio Moysis et Eliae	305
d) vox Patris caelestis	307
e) effectus visionis in discipulis	309
f) Jesus discipulis secretum de visis imponit	309
§ 3. Parabola de filio prodigo (Lc. 15, 11-32)	310
Divisio pericopae in duas partes	310
A) a) a domo paterna discedit	311
b) in terra longinqua misere et perditur vivit	311
c) et tandem in se reversus ad patrem redit	311
d) a patre benigne suscipitur	312
B) Pars altera, de filio seniore	314
C) Significatio duorum filiorum; doctrina parabolae	314

Sectio Septima

A DOMINICA PALMARUM AD RESURRECTIONEM CHRISTI

§ 1. Ingressus triumphalis Jesu in Jerusalem	316
1. Adiuncta facti: tempus, locus	316
2. Expositio textus:	
a) praeparatio triumphphi	317
b) adimpletio prophetiae Zachariae	318
c) initium triumphphi	319

d) invidia pharisaeorum	320
e) planctus Jesu super Jerusalem	320
f) pompa pervenit ad templum, et triumphus crescit	321
g) explicatio messianica huius facti	321
§ 2. Sermo Christi eschatologicus	322
1. Genus litterarium huius sermonis	322
2. Adiuncta sermonis: tempus, locus	324
3. Divisio in duas partes: a) finis et iudicium Jerusalem et mundi; b) vigilantia adhibenda	324
A) Pars prior:	
a) Jesus praedicit destructionem Templi	324
b) interrogatio apostolorum de tempore	325
c) responsio Christi:	
aa) de ruina Jerusalem	325
bb) de novissimis mundi et de Eius Parusia	329
cc) commotio cosmica	330
dd) signum Filii Homini	331
ee) congregatio electorum	331
ff) parabola ficus	331
B) Pars altera: exhortatio ad vigilantiam	333
§ 3. Jesus ultimam Cenam cum apostolis faciens, Eucharistiam instituit	337
1. De die ultimae Cenae: a) dies hebdomadae, b) dies mensis	337
2. Diversa systemata ad explicandam difficultatem:	
a) duplex Calendarium	341
b) an Cena uno die anticipata est a Christo?	343
3. Ritus cenae paschalis et ritus in ultima Cena Christi observati	344
4. Locus ultimae Cenae Christi	346
5. Ordo Cenae eucharisticae	346
6. Contentio apostolorum de primatu	347
7. Lotio pedum	347
8. Denuntiatio proditoris	348
9. An Judas Communionem sumpserit?	349
10. Institutio SSmae Eucharistiae	350
§ 4. Sermo valedictorius Christi post Cenam (Jo. 13, 31-17, 26)	353
A) <i>Praeludium</i> sermonis	353
B) <i>Corpus</i> sermonis:	
1. Jesus solatur apostolos	355
2. Promittit eis Spiritum Sanctum	356
3. Commendatio dilectionis	356
4. Valedictio	356
5. Hora suprema	357
6. Allegoria vitis et palmitum	357
7. Praeceptum caritatis fraternae	358
8. Odium mundi in Christum et in apostolos	358

9. Testimonium Spiritus Sancti de Christo et contra mundum	359
10. <i>Modicum, et... iterum modicum</i>	360
C) Oratio sacerdotalis Jesu (Io. 17)	361
a) Jesus orat pro seipso	361
b) Jesus orat pro apostolis	362
c) Jesus orat pro Ecclesia omnium temporum	363
d) Jesus finem loquendi facit	364
§ 5. Oratio Jesu in horto Gethsemani	365
a) De textu Lc. 22, 43 s.	365
b) Adiuncta facti	366
c) Jesus pergit ad orationem	367
d) Prima oratio et visitatio apostolis facta	368
e) Oratio altera et visitatio	370
f) Tertia oratio: apparitio Angeli, agonia Christi et sudor sanguineus	370
g) Jesus tertio ad apostolos venit, et post modicum a judaeis comprehenditur	373
§ 6. Passio D. N. Jesu Christi ab Eius comprehensione usque ad mortem et sepulturam	375
1. Processus religiosus:	
A) Jesus coram Anna	375
B) Jesus coram Caïpha	375
C) Negationes Petri	376
D) Jesus per noctem iniuriis a militibus lacessitur	377
2. Processus civilis:	
A) Jesus ducitur ad Pilatum	377
B) Judae desperatio et mors	378
C) Jesus accusatur a judaeis coram Pilato	378
D) Flagellatio	380
E) Jesus spinis coronatur, aliisque ludibriis affligitur	381
F) <i>Ecce Homo</i> : sententia Crucis	381
3. A Praetorio ad Calvarium:	
A) Jesus baiulat sibi crucem	382
B) Simon Cyrenaeus	383
C) Piae mulieres in via dolorosa	383
4. In Calvario:	
A) Jesus cruci affigitur	383
B) Divisio vestimentorum Jesu inter milites	384
C) Jesus in Cruce conviciis afficitur	384
5. Septem verba Jesu in Cruce	384
6. Prodigia in morte Jesu	387
7. Lateris Christi iam mortui transfossio	388
8. Christi unctio et honorifica sepultura	389

Sectio Octava

A RESURRECTIONE DOMINI AD EIUS ASCENSIONEM

1. Sepulchrum vacuum	391
2. Apparitiones Jesu resuscitati: earum numerus, natura, tempus et locus	391
3. Narrationum evangelicarum differentiae explicantur	394
4. Apparitio Christi in Cenaculo, absente Thoma; institutio Sacramenti Paenitentiae	397
5. Post dies octo apparet iterum Jesus discipulis, Thoma praesente; confessio Thomae; beatitudo credentium	402

Indices:

a) analyticus rerum notabilium	407
b) auctorum citatorum	420
c) locorum S. Scripturae	426
d) generalis	439

Maggio 1956

ISTITUTO GRAFICO TIBERINO
Roma - Via Gaeta, 14

